

ŠT. 4

BOREC

1958

VSEBINA 4. ŠTEVILKE

Trije mejniki v socialističnem razvoju Jugoslavije (Mitja Ribičič-Ciril)	145
Prej in potem, ko smo postali komunisti (Vinko Knol)	148
Pred pomladjo (France Kosmač)	148
Spremljali smo naše voditelje (Štefan Pavšič-Jur)	149
Kako sem dobil partizansko ime	150
Petrovo pismo borbeni Ljubljani	153
»Prebili se bomo in pika!«	154
Pouk zgodovine NOB na celjskem učiteljsišču (Bojan Luzner)	155
V vasi vdov (Mile Pavlin)	156
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	158
Dvoje smrti (Franc Dobovšek)	160
Ko sem po dveh letih prišla domov . . . (Polonca Senčur)	162
»Borec« proizveduje	164
Pohorska legenda (Djordje Radišić)	165
Obračun (Vinko Hafner)	166
Kratka pamet (Fedor Bevc)	169
Očetje, sinovi in hčere (Karel Prušnik)	170
Nenavadne zgodbe	172
Izgubili smo Borisa . . . (Alojz Vindiš)	173
Zanesljivost spominov na ustanovitev OF (F. B.)	174
Skozi zamete (Karel Pohleven)	175
Neznanec v bataljonu (Hinko Vilfan)	176
Napad na vlak — mostove v zrak (Danilo Delkin)	178
Obupanec (Alojz Ravbar)	180

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Junaška doba ne bo pozabljena (P. A.)	182
Za pravično priznanje udeležbe v NOB (M. P.)	185
Dolenjski Urh (P. R.)	185
Na naših ramenih je zrastle ta družba — na naših se mora tudi razvijati	186
Izrečeno in zapisano	187
Partizanska topografija — važna naloga muzejev NOB (M. K.)	188
Kdo jo pozna?	188
Spominski kottički namesto manjših muzejev? (B. A.)	189
Ob prvih uspehih (M. P.)	190
Nagrade za projekte spomenika v Jajincih	191
Kratke novice	192

Slika na ovitku — ak. slikar Bruno Vavpotič: Pogled na Ljubljano. V Ljubljani je bila 27. aprila 1941. leta na pobudo Komunistične partije Slovenije ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda, na sestanku CK KPS pa je bilo 22. junija 1941. leta ustanovljeno Glavno poveljstvo slovenskih narodno-osvobodilnih partizanskih čet. Ljubljana je bila žarišče osvobodilnega gibanja, zato so jo okupatorji obdali z bodečo žico že 23. februarja 1942. leta. Kljub temu, da je bilo mesto »koncentracijsko taborišče«, osvobodilno gibanje v Ljubljani ni prenehalo.

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Škerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Škerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrletna 150 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1-Z-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Kliseji, tisk in vezava: tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Milijani brez lastnikov?

Na posebnem računu Mestne hranilnice ljubljanske se še vedno vodi nekaj tisoč predvojnih hranilnih vlog, katerih lastniki se po letu 1945 še niso zglasili v hranilnici. Teh vlog je, za 13.000.000 dinarjev.

Hranilne vloge ne zastarajo in se prav tako obrestujejo, tudi če lastnika več let ni v hranilnici. Zato so tudi na nekaterih starih vlogah že kar lepi zneski. Navadno vlagatelji te vloge prenesejo na nove hranilne knjižice in še kaj prilože, ali pa denar lahko tudi dvignejo. Nekaj starih knjižic najdejo svojci po umrlem in se nato zanimajo, kaj je z vlogami, precej ljudi pa misli, da tako in tako več ne veljajo. V pojasnilo bi navedel, da je možno, da vloga še obstaja, če je v hranilni knjižici najmanj 200 predvojnih dinarjev. Z dvakratno menjavo denarja med vojno pa so vse manjše vloge zapadle. Na nekaterih hranilnih knjižicah boste morda zapazili žig »geslo«. Če se gesla več ne spominjate, je treba hranilno knjižico preklicati pri pristojnem okrajnem sodišču, nakar je vloga izplačljiva.

Poglejte doma po predalih in skrinjah, morda boste našli kako staro hranilno knjižico. Pozabljeni milijoni bodo našli lastnike,

MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

pa prav gotovo nove vlagatelje.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 4 — Letnik X — April 1958

Seja IO Osvobodilne fronte na osvobojenem ozemlju v Beli krajini, 1944. leta

MITJA RIBIČIČ-CIRIL

Trije mejniki v socialističnem razvoju Jugoslavije

(Pred VII. kongresom ZK Jugoslavije)

V ZADNJIH desetih letih izredno bogatega družbenega dogajanja pri nas je to že tretji kongres avantgarde delavskega razreda, kar je nedvomno dokaz silne ustvarjalne moči vodilne politične sile, katera dejavnost je od zmage v revoluciji v borem desetletju tako temeljito preobrazila lice in obraz naše domovine.

Peti kongres KPJ leta 1948 v Beogradu je bil velikega pomena za neodvisnost naše države, ki je morala mlada, komaj rojena iz krvi in trpljenja zadnje vojne, tako hitro pokazati svojo vitalnost in trdnost ne samo v borbi proti pritisku kapitalističnega sveta, temveč tudi proti birokratskemu nasilju stalinističnih sil. Bil pa je tudi važen mej-

»...Proslava bojev na Sutjeski je ogromnega pomena za vse narode in za našo socialistično deželo. Kmalu bo minilo 15 let od dni, ko se je na tem kraju bila z okupatorji odločilna bitka, v kateri so sodelovali sinovi malone vseh naših narodov. To je kraj, kjer se je razvila ena najsrčitejših bitk v naši osvobodilni borbi, bitka, v kateri je v kratkem času padlo največ sinov naših narodov, največ svetlih likov naše ljudske revolucije in naše osvobodilne borbe. Mi moramo obeležiti ta kraj kot spomenik padlim borcem, padlim sinovom naših narodov in kot svetilnik našim novim rodovom, ki bo razsvetljeval pot, utrto na tem kraju, pot bratstva in enotnosti naših narodov...«

(TITO PRED PROSLAVO NA SUTJESKI)

nik v našem notranjem socialističnem razvoju in tudi v mednarodnem delavskem gibanju, ki se je prav pod vplivom borbe jugoslovanskih narodov začelo osveščati in iskati nove poti iz slepe ulice dogmatizma in oportunitizma. Kje je vzrok, da smo takrat, komaj tri leta po osvoboditvi, v zelo težki gospodarski situaciji, sredi obnove porušene domovine, našli toliko moči in energije, da nismo samo vzdržali brezdušnega pritiska, uničili vse nakane in razbili vse blokade, temveč tudi utrdili svoj ugled v svetu, razširili politične in gospodarske zveze in postali v mednarodni areni glas majhne države, ki ga morajo poslušati tudi veliki? Ta zmaga Jugoslavije ni bila nič manjša od naših zmag v narodnoosvobodilni borbi. Zmagali smo zato, ker je bilo naše ljudstvo enotno in trdno, ker so bile v spominu ljudstva žive velike zmage ljudske revolucije, ker je bila živa tradicija Sutjeske, največje jugoslovanske bitke, ko se je ljudstvo samo, brez zaveznikov in njihovega orožja, tolklo proti fašističnim falangam in ofenzivam. Čeprav je Jugoslavija pester mozaik več narodov, na različni gospodarski in kulturni stopnji, je vedno enotna in strnjena takrat, kadar gre za čast in ponos naše revolucije.

Zmagali smo tudi zato, ker so naši narodi imeli enotno in sposobno državno vodstvo s tovarišem Titom na čelu, ker so v vrstah tega ljudstva delali tako sposobni, svojemu ljudstvu in revoluciji predani tovariši, kakor je bil tovariš Boris Kidrič-Peter, ki je močno bolan prišel na VI. kongres naše Partije v Zagreb z nepremagljivo

voljo in odločnostjo, da kongresu prispeva svoje misli o osnovah našega gospodarskega sistema. Nemala zasluga prav tega velikega revolucionarja je, da smo bili prva država na svetu, ki je začela uresničevati velike ideje marksistov o delavskem upravljanju in komunalnem sistemu. Tovariš Kidrič je v Zvezni ljudski skupščini prvič prečital uredbo pariških komunarjev, katero so delavci v Louvru pred 80 leti predlagali v odobritev komuni.

VI. kongres KPJ je bil mejnik v izgradnji našega novega ekonomskega sistema. Dal je smernice v naši deželi za globoke revolucionarne spremembe, ki so slehernemu našemu delovnemu človeku dale pravice in dolžnosti v upravljanju vseh področij družbenega življenja. Od VI. kongresa dalje se pri nas birokratizem kot gospodar ni mogel več uveljaviti. Na tem kongresu je tovariš Moša Pijade obrazložil predlog, da se KPJ preimenuje v Zvezo komunistov Jugoslavije in dobi tako ime, primerno njeni družbeni vlogi v našem in mednarodnem političnem življenju.

Kje je vzrok, da je bila Zveza komunistov Jugoslavije sposobna napraviti tako prelomno preobrazbo, čeprav za to ni imela niti vzpodbude niti vzgledov nikjer? Vzrok je v povezanosti Zveze komunistov in njene vodstva z ljudskimi množicami, ki je imelo pred očmi vedno interese delovnih ljudi in ki je bilo prežeto z zaupanjem v ustvarjalne in delovne zmožnosti ljudstva. VI. kongres je bil tretja velika zmaga komunistov in delovnih množic Jugoslavije. Svet je spoznaval, da Jugoslovani niso samo

»...Proslava 15-letnice bojev na Sutjeski mora ostati ne samo spomin, marveč mora biti tudi trajna luč, ki žari iz tistih mračnih dni, ko so morali naši narodi prenesti največje breme na svojih ramah. To naj bo kraj, kamor bodo prihajali naši mladi rodovi obujati spomine, kako je nastala naša sedanja Jugoslavija, socialistična Jugoslavija, v kateri vladata bratstvo in enotnost. Redkokdaj je bila v zgodovini ustanovljena država na tak način, da so dotlej razcepljeni narodi v skupnem boju proti skupnemu sovražniku skovali svojo enotnost in s krvjo in kostmi najboljših sinov svoje dežele uresničili svoj cilj, da v miru in svobodi grade lepše življenje sebi in bodočim rodovom...«

(TITO PRED PROSLAVO NA SUTJESKI)

hrabri v obrambi meja in pridobitev revolucije, ampak tudi napredni v razvijanju novih socialističnih odnosov in ekonomske demokracije. Revolucionarne pridobitve VI. kongresa so bile tako veliko in ponovno moralno priznanje narodnoosvobodilni borbi. Partizani in borci smo s svojim delom in prizadevanjem po osvoboditvi dokazali, da se naše besede ne razlikujejo od dejanj, da se nismo borili za neko svojo oblast ali celo neke predprave, pač pa za resnično ljudsko oblast, za blaginjo in srečo delovnih ljudi, za sistem, v katerem bo ključ do blaginje v rokah ljudstva.

Idejni okvir VI. kongresa smo v petih letih napolnili z bogatimi sadovi in uspehi na vseh področjih. Razdobje od VI. kongresa do današnjega dne je razdobje gospodarskih zmag pa tudi naporov in težav, ki smo jih morali premagati. V teh letih so nenehno naraščale gospodarske sile naše dežele. V teh letih je rasel tudi lik novega socialističnega državljana, ki je že pokazal prve sposobnosti upravljavca in zavestnega graditelja socializma.

Gospodarski uspehi zadnjih let, zlasti pa leta 1957, so prepričljiv dokaz, kako neresnična je trditev kapitalističnega sveta, da je možna delovna pobuda ljudi samo na osnovi privatne lastnine; petletni perspektivni plan enotnega gospodarskega razvoja Jugoslavije pa je prepričljiv odgovor nekaterim črnogledim gospodarstvenikom socialističnih držav, ki vidijo v našem sistemu samo negativne pojave, razdrobljenost in anarhičnost. Ne samo dosledna vloga Jugoslavije za mir, za enakopravne odnose med državami, za aktivno koeksistenco držav z različnim družbenim sistemom, tudi gospodarske zmage našega notranjega ekonomskega sistema postajajo vedno bolj tudi mednarodni faktor in opora delavcem v svetu v njihovem boju s kapitalisti in državno birokracijo.

Danes, pred VII. kongresom ZKJ, smo mnogo močnejši, kot smo bili kdajkoli doslej. Na V. kongresu smo morali braniti čast naše Partije in naših narodov pred klevetami, na VI. smo iskali smer in poti za nadaljnji demokratski razvoj dežele, danes pred VII. kongresom »nismo več v fazi idejnega razčiščevanja poti našega socialističnega razvoja, ker je naša pot zdaj že čvrsto trasirana in v praksi potrjena« (E. Kardelj).

VII. kongres bo dal polno bogatih pobud za praktično reševanje mnogih konkretnih problemov in dograjenosti našega sistema v podrobnostih. V večji meri kot kdajkoli doslej bodo na tem kongresu delegati na temelju naše že solidne materialne osnove in dose-danjih izkušenj v upravljanju gospodarstva lahko posvetili osnovno skrb neposrednim interesom delovnega človeka, njegove družine, soseske in komune. Pismo Izvršnega komiteja CK ZKJ v sklopu kongresnih priprav že konkretno usmerja vse komuniste in napredne delovne ljudi pri nas v reševanje prav teh problemov. VII. kongres pa bo tudi mejnik v našem socialističnem razvoju, mejnik, ki bo utrdil pri nas pravice delovnega človeka in pravice družbenega upravljanja.

Partizani, ki smo v letih najtežjih preizkušenj za naše narode zapustili svoje domove, družine in imetje, ki nam v dneh partizanstva ni bilo žal ne zdravja, ne krvi, bomo s svojim vzgledom in delom dokazali, da nismo bili samo sposobni porušiti stari svet, ampak tudi zgraditi novega, lepšega in srečnejšega za naše delovne ljudi. To smo dolžni zato, da nas bodo cenile bodoče generacije in da bomo uresničili tiste ideale, za katere so dali sto tisoči naših tovarišev največ, kar more dati človek domovini — svoje življenje.

Prej in potem, ko smo postali komunisti

PRVI dnevi meseca avgusta 1939 niso bili v ničemer podobni prijetnemu toplemu poletju. Mokri, deževni dnevi so spreminjali temne, oblačne večere, prepojene z vlago, v jesenski dolgčas. Ljudje niso posedali v vežah ali »se hladili« pred hišami, marveč so se kar precej po večerji odpravljali k počitku.

Res pravo jesensko razpoloženje.

Prav takšen je bil tisti večer, ko smo se zbirali k ustanovnemu partijskemu sestanku v ribniški osnovni šoli. Po predhodnem zmenku smo prihajali tja posamič in vsak po svoji poti: Filip Tekavec, Vinko Mihelič, Janez Lovšin in jaz. Janez Kmet pa je bil tu tako doma. Ob devetih zvečer smo bili že vsi zbrani v prirodoslovnem kabinetu v tretjem nadstropju, kjer sta nas pričakovala Dušan Kraigher in Jože Šeško. Kdaj in odkod sta prišla, ter kdo sploh sta, seveda nismo spraševali. Razen Janeza Kmeta, ki ju je že poznal od prej, smo se ostali srečali z njima prvič. Za njuna imena pa smo izvedeli šele mnogo kasneje. Tako, kot je zahtevalo pravilo o konspiraciji, se nista predstavila z imeni. Na pozdrave »Delu čast!« sta odgovarjala le z dviganjem pesti in s krepkim stiskom roke hkrati z odzdravom: »In oblast!«

Posedli smo na stare škripajoče stole okoli prav takšne mize. Sestanek je pričel Dušan Kraigher. Vseh podrobnosti se ne spominjam več, nekaterih posameznosti pa ne bi mogel nikoli pozabiti. Zlasti mi je ostal v spominu vtis, ki sta ga v meni, a gotovo tudi na ostalih pustila Dušan in Jože.

Dušan je prešel takoj k stvari. Potem, ko nas je pozdravil, menda v imenu Centralnega komiteja KPS, je nekako takole nadaljeval: »Tovariši, vi veste, zakaj smo se danes sestali. Kdor od vas misli ali čuti, da mu bo življenje v Partiji pretežko, naj pove. Vstop v članstvo je prostovoljen, nihče nikogar ne sili vanj. Veste tudi, kaj nas kot člane Partije čaka.« Ko je za hip prenehal — pričakovali smo, da bo še nekaj povedal — pa je kratek premor, ki je temu nalogu sledil, izkoristil Janez Lovšin, opekarniški delavec. Navadno je govoril zelo počasi, lahko bi rekel, preudarno. Njegovo sicer prijetno

govorjenje je motilo rahlo jecljanje, napaka, ki ga je spremljala že od rojstva. Najbrž so mu bile Dušanove uvodne besede odveč, če se mu niso zdele celo omalovažujoče: »No, pa ja ne bomo sedaj še ugibali, če smo že zreli za Partijo ali nismo. Saj nas vendar že dolgo poznate,« je na kratko končal z mirnim poudarkom, iz katerega ni bilo težko razbrati užaljenosti. Se danes vidim oba, Šeška in Kraigherja, kako sta se spogledala. Tišina, ki je sledila Janezovi pripombi, je bila nadvse mučna. Meni je postalo vroče. Roke so se mi oznojile in kri mi je šinila v obraz. Sklenil sem, da jih bom »tež vražji nerodi«, kakor sem ga v mislih zmerjal, že naklenkal, da bo pomnil. Pa sem se moral hitro pokesati, ker se je Dušan Janezovim besedam pristržno nasmejal. Ta smeh mi je bil sprva nerazumljiv, predvsem zato, ker sem iz njega razbral precejšnjo mero zadovoljstva: »Dobro, Janez! Kar si rekel, ni napak. Vse kaže, da imaš precej dobrih lastnosti komunista,« ga je pohvalil. Nam vsem pa je močno odleglo.

Tako je bil zaključen prvi, za nas najpomembnejši del ustanovnega sestanka. Bili smo sprejeti v Partijo, ustanovljena je bila prva partijska organizacija v ribniški dolini. Janez Kmet, ki je bil spre-

jet v članstvo že kako leto prej v Kočevju, je postal prvi sekretar ribniške partijske celice.

Poznejše vzdušje ni bilo več tako napeto, polno pričakovanja, nič več nismo bili tako zadržani kot prej. Razpletel se je živahen razgovor o vseh mogočih stvareh. Dušan in Jože sta odgovarjala, svetovala, spraševala, kritizirala, učila.

Nastalo razpoloženje, a zlasti pogovor o bodočnosti se ni prav nič ujemal z okoljem, v katerem smo se skoraj drenjali. Majhen, ozek, visok šolski kabinet, v katerem si je Janez Kmet ob poletnih počitnicah uredil svoj študijski prostor, stare, že zdavnaj preživele omarje s polomljenimi nogami in razbitimi šipami, polne najraznovrstnejših oguljenih nagačenih ptičev, plazilcev, raznih kamnov ter drugih učnih pripomočkov, je bil sila podoben starim kapelicam srednjeveških graščin, katerih lastnina je ostala samo še preteklost. Tudi staro leseno šestilo, z različno dolgimi, oškrbljenimi ravnilmi, je kot nekdaj viselo na steni v kotu za vrati, med omaro in steno pa so se stiskali zviti, močno obrabljeni zemljevidi vseh mogočih dežel. Vsa ta učila so bila, domala, kakor takrat, ko so nam pomagala čez stopnice osnovnošolske učene. Večina nas tedaj ni imela

FRANCE KOSMAČ:

Pred pomladjo

*Skoz droben dež se nam smehlja pomlad.
Za našo hišo teče voda nizka,
iz brega zelenečega že vriska
trobentica, cvetica naših nad.*

*Po hribih v belih lisah snega kopni.
Skoz sivi svod blešči se kos jasnine,
gnijoče listje pušča v korenine
od težkih vej drseči sok rasti.*

*Skoz droben dež koraka mlada četa,
po dolgih, po razmočenih poteh
gre z njo pomladi blaženi nasmeš:*

*gre komisarka mlada poleg nje, razgreta
za zadnji, zmagoviti naš napad. —
Skoz droben dež se nam smehlja pomlad.*

Spremljali smo naše voditelje

lahke, brezskrbne mladosti, vendar smo si z zanimanjem ogledovali vse te reči ter radi obujali spomine na tiste čase. Filip si je očitno najbolj zapomnil meter. Spoznal ga je po obrežah na rdeči krajni oznaki decimetra. Snel ga je z omare in smeje se, je pripovedoval, kako jih je z njim dobil po grbi. S to svojo zgodbo me je spomnil na podobno, ki sem jo doživel v petem razredu in ki je bila v tesni zvezi z Janezom Lovšinom. Med poukom srbohrvaščine me je učiteljica Rusova, paglavca, kot sem bil, za kazen presedla iz druge v predzadnji klopi. Za menoj je imel Janez svoj stalni sedež, ki pa je bil večinoma nezaseden. Izrabila sva bližino in se šla s papirnati čolnčki pomorsko bitko. Zato mi jih je kar z metrom, ki je bil ravno pri roki, naložila nekaj gorkih. Ne vem, zakaj je prizanesla Janezu: ali zato, ker je bil za kake tri leta starejši od nas in večji, vštevši tudi učiteljico, ali pa se ga ni lotila zaradi tega, ker ji je bilo morda njegovo življenje znano in se ji je smilil. Janez je namreč že kot otrok moral služiti sam svoj kruh. Še deset let mu ni bilo, pa je že opravljal najtežja dela. Vstajal je vedno zgodaj. Navadno ob štirih, včasih še prej. Na opekarni, kjer je stanoval, je prenašal iz peči v skladišče vročo opeko, ali pa je polnil nenasitne žgalne police z glinastimi modeli. Kakor je pač naneslo. Nič čudnega, če je prihajal v šolo neprespan, neumit, z razkuštranimi lasmi, v katerih se je mešal rdečkast opečni prah s sajami. Zato ni bilo čudno, če se je včasih med poukom, z vedomer vnetimi, rdečimi očmi in bledim obrazom sklonil na klop in zaspal, ali da je večkrat manjkal.

Potem, ko je dorasel, je dobilo njegovo življenje pomembnejšo vsebino. Že nekaj let pred vstopom v Partijo je delal v mnogih naprednih, revolucionarnih organizacijah, julija 1941. leta je odšel v partizane, spomladi 1942 je bil izdan in aretiran ter odpeljan v Italijo, zverinsko pa so ga kasneje pobili na Sv. Urhu.

Šeško in Kraigher sta tudi med odmori prav dobro izkoristila čas, čeprav nista prekinjala takih in podobnih razgovorov, marveč sta k našim dodajala še svoje doživljaje. Vmes sta se zanimala za vse podrobnosti iz privatnega življenja slehernega izmed nas. Od spominov iz naše mladosti smo prešli na razdobje našega revolucionar-

ŽE DALJ časa nisem spal doma, ker se mi ni zdelo več varno. Nekega večera sem prišel pogledat družino, pa sem sprejel sporočilo, da moram zavaruovati prehod Glavnega štaba NOV in PO Slovenije ter Izvršnega odbora OF na osvobojeno ozemlje. Ljubljana je bila ograjena z bodečo žico, zato odhod iz mesta ni bil lahek. Naša četa Narodne zaščite je dobila nalogo zastražiti pot iz Slap do Podmolnika, kjer je bilo že osvobojeno ozemlje. Prehod čez blok in pot do Ljubljaničice so morali zavaruovati tovariši iz Ljubljane in Polja ter nekaj kurirjev. Zvedel sem, da bodo tovariši iz našega najvišjega vodstva prišli že naslednji dan. Zavedal sem se, da bo moja naloga, dokaj kočljiva, saj se bo vse godilo podnevi, ko je po cestah vse polno italijanskih patrolj, pot pa je vodila mimo italijanske postojanke. Šli bi posamič, največ pa po dva skupaj. Vedel sem tudi, kako okupatorske oblasti prežijo na naše voditelje, da so razpisali nanje velike denarne nagrade in kakšen udarec bi bil za nas, če bi koga izgubili. Razumel sem tudi, da moram molčati, kar je bilo zelo težko. Člane Narodne zaščite je namreč zelo zanimalo, kakšen cilj naj bi akcija imela. Le s tovarišem Viktorjem Vodnikom sem se o vsem posvetoval, Černeta pa nisem mogel najti. Izbral sem 20 najbolj zanesljivih tovarišev, ki naj bi skrbeli za varnost skozi Dobrunje in Zadvor. Nekateri tovariši iz vodstva so sicer pot poznali, zato so šli kar sami proti cilju. Le to niso vedeli, da so ves čas bdeli nad njimi oboroženi zaščitniki.

Člani Glavnega štaba in Izvršnega odbora OF so se zbrali pri Pavšiču v Slapah, kjer so se posvetovali. Popoldne so jih Kovač, Peter in Štefka Pavšič prepeljali čez Ljubljaničo s čolnom. Pri Pavšiču jih je ščitila skupina oboroženih zaščitnikov. Tovariš Kidrič je poznal našo hišo že od prej, saj je bil že večkrat pri nas na različnih sestankih. Zato se je mimogrede oglasil tudi pri nas in pozdravil mojo ženo. Obleden je bil v železničarsko uniformo. Kot kak postajni načelnik jo je veselo mahal proti Podmolniku. Mene medtem ni bilo doma, ker sem imel dovolj posla z nadzorstvom zaščitnikov. Močno me je skrbelo, da se varovancem ne bi kaj pripetilo. Proti večeru so se v Podmolniku zbrali tovariši Kidrič, Ivan Maček-Matija, Vidmar, Breclj, Fajfar, Kocbek, Jaka Avšič, Polič, Rus in Lubej. Drugih se več ne spominjam. Bil sem srečen, ko sem videl, da so prišli vsi in da se je torej prehod posrečil. Tovariši so nekaj časa počivali, nato pa so odšli dalje. Odločili so se za pot na notranjsko osvobojeno ozemlje. Mi smo jih mimo Orelj in Lavrice spremili do dolenjske železnice. Prehod pa ni bil varen, zato so se vrnili na Pugled, kjer je taborila partizanska enota. Odtod so šli naprej na Dolenjsko, v Stari log na Kočevskem.

Na Pugledu je neznan partizan, obleden v železničarsko uniformo, prav tako kot tovariš Kidrič, tega vprašal: »Iz katere postaje si pa ti pobegnil? Si tudi ti skočil z vlaka?« Kidrič se je nasmehnil, mu povedal za neko postajo ter opisal način pobega.

Pozneje so bili člani Narodne zaščite silno ponosni, ko so zvedeli, koga so spremljali.

Štefan Pavšič-Jur

nega dela, o katerem je hotel vedeti tudi Dušan. Šešku ta doba ni bila neznana, saj je delal med nami skoraj od vsega začetka nepretregoma. Naj na kratko povem:

Sredi leta 1937 se je na pobudo Okrožnega komiteja Komunistične partije Kočevje ustanovil v Ribnici

odbor »Rdeče pomoči«. Sprva smo bili v njem sami, jeseni istega leta pa so stopili vanj še nekateri napredni domačini. Delo tega odbora je bilo v glavnem osredotočeno na zbiranje denarnih sredstev, ki smo jih preko kočevskega komiteja pošiljali borcem španske revolucije.

Ta dejavnost se je močno razvijala skozi vse tekoče leto in tudi še v prihodnjem letu. Res da je včasih, kadar je bila žandarmerija le preveč huda, oslabela, toda nikoli za dolgo. Vedno znova je vzplamtela in vedno več je bilo »davkoplačevalcev«, kot smo jih v šali imenovali.

Neko jesensko nedeljsko popoldne nam je Vinko sporočil, ko se je vrnil iz Kočevja, kamor je nesel za »Rdečo pomoč« nabrani denar, novico: kočevski partijski komite nas je uvrstil med simpatizerje Partije.

V zgodnji pomladi 1938. leta sta bili na »Rudeževi žagi« in na opekarni ustanovljeni organizaciji URS. Ker je bila opekarniška številčno prešibka, je bila nekaj mesecev pozneje na skupnem sestanku izvedena združitev obeh skupin. Izvoljen je bil nov, močnejši odbor, katerega predsednik je bil Janez Lovšin. Odslej je bila naša glavna skrb delo v tej organizaciji, ki je štela okrog 50 članov. Kot predsednik nam je Janez omogočil, da smo se redno udeleževali skoraj vseh ursovih sej. Za diskusije smo se vedno vestno pripravljali, snov zanje pa smo črpali iz partijske literature. Na sejah, ki smo jih obiskovali zdaj eden zdaj drugi, nismo nikoli pozabili na program in namene KPJ. O tem se je vedno razvila zelo živa diskusija, nič manj živahna kot o zboljšanju zasluzka, o ureditvi socialnega zavarovanja, o povišanju mezd ter o drugih vprašanjih, ki so bila trenutno za delavce najbolj pereča. Tako se je krog simpatizerjev Partije večal.

Konec istega leta nas je prijetno presenetil Albin Videnič, član Okrožnega komiteja Partije. Obvestil nas je, da smo njeni kandidati.

Poslej smo bili s kočevskim komitejem v tesnejših odnosih. Tja smo hodili skoraj vsak teden. Od tu smo prejeli naloge in navodila. Delo je postajalo vse bolj načrtno. Zlasti močan poudarek je veljal, zaradi nič dobro obetajočega stanja v svetu, protifašistični propagandi. Sestajali smo se vedno bolj pogosto. Na sestankih smo presedeli kdo ve koliko nedeljskih popoldnevov in večerov. Propagandne akcije so presegle okvir Ribnice in so prodirale v mnoge vasi. Literaturo in letake smo razpošiljali po svojih znancih celo v Loški potok, Velike Lašče, Sodražico in drugam. Tako se je stvar

razvijala vse do ustanovitve partijske celice, ki je pomenila prelomnico v revolucionarnem gibanju ribniške doline.

Dušan je to našo pripoved pazljivo poslušal. Prikrivali nismo ničesar. Iz srca se je nasmejal vsaki nerodnosti, ki smo jo v svoji nezkušenosti zagrešili.

Spet smo posedli okoli mize. Ko da bi stresal iz rokava, nas je opo-

zarjal na naloge, na katere ni nihče od nas doslej pomislil. Občudovali smo njegov organizacijski smisel, njegovo politično obzorje, njegovo ideološko znanje, skratka, občudovali smo ga. Kako majhni, nebolglijeni smo bili v primerjavi z njim.

S sodobnimi, še nenačetiimi temami, ki nam jih je serviral, smo izpopolnili naš delovni načrt. Na-

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

JOŽE BOLDAN *Silni*

»Svoje partizansko ime sem dobil nekaj dni po prihodu k partizanom v Zahodnem — Dolenjskem odredu; štab tega odreda se je tiste čase nahajal v Starem logu. Komandant odreda je bil Martinov, ki me je po nekaj dneh poslal v drugo četo istega odreda. Komandir čete je bil Kajtimir. Takoj po prihodu v to četo je Kajtimir rekel, da moram imeti ilegalno ime. Vprašal me je, kakšno ime si želim. Odgovoril sem mu, da mi je vseeno,

kakšno ime mi dajo. Nato mi je rekel, naj bo moje ime Silni, kakor se je imenoval car Dušan Silni. Pripomnil je, da bom tudi jaz najbrž tako hraber, kot je bil car Dušan Silni in da ne bom sramotil njegovega imena. Ni mi znano, kaj je videl na meni, da mi je prisodil to ime. Morda je sodil po moji kondiciji, ali pa je slutil, da mi bo to ime odgovarjalo. Tako se me je to ime prijel in ostalo ves čas vojne in tudi po vojni. Vsi borci in civilisti so me poznali pod tem imenom ter tudi danes še mnogo tovarišev ne ve za moje pravo ime.«

JOŽE PRIMOŽIČ *Miklavž*

»7. decembra 1942 smo imeli sestanek v Cerknem v Toškanovi hiši. Navzoči so bili tudi drugi terenci, med njimi pokojni Jaka Stucin-Cvetko. Domača hči Milena Toškan, sedaj poročena Močnik, je predlagala, naj bom jaz kar Miklavž. Svoj predlog je utemeljila s tem, da v okolici ni nobenega Miklavža, eden pa mora biti. Nekaj dni prej sem namreč postal illegalec in sem kot tak moral imeti tudi ilegalno ime.«

ALBERT RAJER *Borut*

»Junija ali julija 1942 sem bil na terenu v Dolomitih. Politično delo sem opravljal na območju vasi Ravnik, Ziberše, Medvedje brdo, Hotederštica in Logatec. Na nekem sestanku smo se zmenili, da mora vsakdo imeti ilegalno ime. Ta sestanek je vodil Vanja, tedaj sekretar Dolomitskega okrožja, ki je kasneje padel na Jelovici kot komandant Gorenjskega odreda. Jaz sem si izbral ime Borut po staroslovenskem knezu Borutu, ki je živel kmalu po naselitvi Slovencev na Koroškem. Koroška — to so bile še moje študentovske sanje in zelo rad bi šel tja. Leta 1943 se mi je ta želja tudi uresničila in sem kot partizan Borut odšel v Ziljsko dolino.«

vezati stike z rezervisti, ki so bili vpoklicani zaradi napetega mednarodnega ozračja, najti zveze z ljudmi iz redne vojske, organizirati mladino in kdo ve kaj še smo razpravljali. Naloge, ki smo jih pomagali kopičiti, smo si razdelili z nič kaj prijetnimi dvomi v uspeh, kar pa smo odganjali s trdno vero, da jim bomo kot komunisti v vsakem primeru kos. V tovariših, ki

so nam v nekaj urah postali več kot prijatelji, smo čutili nepremagljivo oporo.

Po kratkem oddihu, med katerim je Janez, potem, ko je ugasnil petrolejko ter z okna odstranil odejo, s katero je bil zatemnjen kabinet, poskrbel za sveži zrak, smo prebrali nekaj odlomkov iz »Dela«, za konec pa smo si ogledali še razne fotografije iz SZ.

V poznih nočnih urah — proti jutru je že šlo — smo se poslovili. Kako hitro je minila tista noč! Od Dušana smo se poslovili prvič in poslednjič. Ko sem 1943. leta v partizanih slišal, da je na Štajerskem padel, me je stisnilo v srce. Za hip mi je stopil pred oči prav takšen, kakršnega sem poznal. Tudi njegov glas in besede so nenadoma oživele in zazdelo se mi je, kot da je pravkar rekel: »Tovariši, vi veste, kaj nas kot komuniste čaka.«

Tiho smo zapustili šolsko poslopje, kanirc smo se pozneje še večkrat vračali na študijske in na organizacijske sestanke. Toda tokrat smo ga zapuščali z občutki ljudi, ki so opravili najpomembnejši zrelostni izpit. Zunaj je še vedno deževalo, vendar smo še dolgo stali za gasilskim domom in se šepetaje pogovarjali. Nikomur ni bilo do spanja, prepolni smo bili idealov, pričakovanj, ponosa. Kar smo tedaj čutili mi vsi, je najbolje izrazil Filip: »Fantje, velika je ta stvar.«

Kmalu po tem velikem dogodku smo izvedli prvo listkovno akcijo. Listke s protifašističnimi parolami smo razstrosili po vsem trgu, najbolj na gosto pred cerkvijo in pred žandarmerijskim uradom; pred cerkvijo zato, ker so šli tam najbolj v promet. Posledica te akcije je bila kaj šibka. Janez Lovšin in jaz sva bila aretirana. Janeza, ki so ga prav dobro poznali še iz ursovih sej, so pridržali v zaporu ves teden, jaz pa sem se prepiral z orožniškim komandirjem Pišornom le nekaj ur. Da bi dokazali Janezovo »nedolžnost«, smo akcijo že v prihodnji noči ponovili.

Tudi z rezervisti in z redno vojsko smo kmalu navezali stike. Vinku je uspelo pridobiti aktivnega podnarednika Vladimirja Živkoviča, Crnogorca. On je bil kar kmalu pripravljen in je dolgo skrbel za to, da so v vojašnicah čitali apele Centralnega komiteja KPJ o borbi proti fašizmu ter za mir in še kaj. Nič se ni menil za opozorila svojih tovarišev; Vinkova naročila je vestno in večje izpolnjeval še potem, ko se je tedanja vojaška komanda vse do svojega propada zaman praskala za ušesi, kako izslediti krivce. Z rezervisti smo sami iskali stike.

Spomladi 1940 smo ustanovili »Društvo prijateljev Sovjetske zveze«. V odbor so poleg nas vstopili še učitelja Majnik in Debeljak, ter delavec Beno Frakej, ki so ga čez dve leti Italijani ustrelili kot talca.

ZIVOJIN PROSENC *Palček*

»Maja 1942 sem prišel iz Ljubljane v šolsko taborišče Dolenjskega odreda na Brezovi rebri. Seveda sem bil najmanjši in najmlajši, zato so me krstili za Palčka. Kdaj in ob kakšni priliki sem dobil to ime, se ne spominjam več. Tudi tega se ne spominjam, kdo si je to ime izmislil. Prej, v Ljubljani, sem bil ravno tako najmanjši v borbeni skupini, zato so me imenovali Palček, verjetno po palcu, ki je najmanjši prst na roki.«

IVAN JEVC *Čufi*

»Septembra 1942 sem bil v Krinskem odredu. Neke noči nas je nekaj borcev šlo v patrolo v Crno vas. Bila je tema in plazili smo se z dvorišča na dvorišče. Nenadoma sem se znašel do kolen v gnojnici. Kako se je to zgodilo? Tema je bila in po gnojnici so plavali zeljnati listi. Mislim sem, da bom stopil na travo, pa sem se znašel v gnojnici. Tovariši so se smejali in me dražili: »Čof! Čof!« Ko sem prišel v taborišče, je kmalu vsa četa vedela za mojo nesrečo. Od »Čofa« sem postal Čufi in tega imena se najbrž ne bom mogel znebiti do smrti.«

JANKO LEBEN *Zmago*

»Partizansko ime sem dobil septembra leta 1941 v Ljubljani. Takrat sem delal kot obveščevalec. Imel sem samo dve zvezi, navzgor in navzdol, vsega skupaj dva tovariša. Moje obveščevalno delo je vodil pokojni tovariš Medvešek, vse naše delo pa je bilo razdeljeno po sektorjih. Nekega dne mi je tovariš Medvešek sporočil, da mora vsakdo imeti ilegalno ime in da je zame že izbrano ime Zmago. Tudi kasneje kot partizan sem bil Zmago.«

IVAN TLAKER

Enooki Luka

»Že leta 1941 sem v Ljubljani kot član vosovske skupine dobil ilegalno ime Milan. Izbral mi ga je pokojni Ranko Velebit, ki je bil kasneje ustreljen kot talec v Gramozni jami. Takrat, ko je naša skupina pobrala na Bregu financarjem puške, sem stal na straži. Po končani akciji nas je sklical pokojni Pepe Zornada-Frenk, ki je leta 1944 padel kot komisar VII. korpusa. Ime Milan mi nekako ni bilo všeč in zato se na njegov poziv nisem takoj oglasil. Bil sem edini Štajerc v skupini in Pepe mi je rekel, da bom odslej Hans. Februarja 1942 sem stopil na Pugledu v II. štajerski bataljon. Namestnik bataljonskega komandanta Peter Stante-Skala je pregledal vse spiske in ker ni bilo v bataljonu še nobenega Luke, je dal meni to ime. Bil sem zadovoljen. Septembra 1942 sem potoval v Glavni štab Slovenije čez Janče. Mina me je na meji teže ranila in sem izgubil tudi oko. Kasneje sem nosil čez oko črno obvezo. Ljudje so me opazili in tako so zvedeli zame tudi Nemci, ki so me imenovali »Einaugige Bandit«. Naši so to ime prevedli in ker je bilo več Luk, sem postal Enooki Luka.«

V to društvo so vstopali ljudje množično in iz vseh slojev: delavci, kmetje, obrtniki, trgovci, uslužbenci in drugi. Celo rezervisti na mobilizacijskih mestih v Jurjevici, v Kotu, na Bregu, v Goriči vasi, v Hrovači in v mnogih drugih bližnjih in daljnih vaseh so podpisovali vstop v članstvo, četudi jim je bilo kakršnokoli politično udeleževanje strogo zabranjeno. Zandermerija je imela spet polne roke dela. Hotela je prikriti ta močni zunanji izraz ljudskih teženj, ki so na pobudo Partije zahtevali naslonitev Jugoslavije na napredne sile v svetu. Kljub vsem nasprotovanjem smo zbrali več kot 1500 podpisov. Tak način propagandnega dela se je pokazal premalo učinkovit, ker so žandarji neumorno stikali za podpisnimi polami in sežigali propagandne letake. V noči od sobote na nedeljo — datuma se ne spominjam — smo izvedli prvo napisno akcijo. Lovšin, Kmet in jaz smo si izbrali gornji del trga z Mlako, Tekavec Filip in Nosan Stane, ki je bil nekako v tem času sprejet v SKOJ, pa preostali del trga z bližnjo vasjo Hrovačo. Filip in Stane sta svojo nalogo hitro opravila in brezhibno, nam trem pa je razen tega, da so nas motile patrole, katerim smo se spretno izmikali, še barve zmanjkalo. Če nas ne bi iz zadrege rešil Janez, bi bil naš sklep izvršen polovično. Stekel je v opekarno, od koder je prinesel polno skledo bledorjave tekoče kemikalije za barvanje žganih glinastih izdelkov. Zadovoljni smo naš »plan«, kakor bi se v današnjem jeziku temu reklo, ne samo dosegli, marveč smo ga precej prekoračili. Barve je bilo namreč toliko, da smo z napisi in znamenji popisali še vse ograje, hiše, plotove in še pločnike vzdolž cele Kolodvorske ulice in ceste do Gornje vasi.

Kot smo pričakovali, je bil v nedeljo dopoldne spet ogenj v strehi. Okrepljene patrole žandarjev so z nasajenimi bajoneti iskale sledove za storilci in prisiljevale ljudi k odstranjevanju napisov. Ljudje so z odporom in zelo površno ubogali. Ponovne preiskave in aretacije, ki so temu sledile, so bile spet skoraj brezuspešne. Med drugimi so na slepo srečo zopet zaprli Lovšina. Ko nam je po kakem tednu, ko so ga izpustili, na partijskem sestanku pokazal podpludbe na rokah, nogah in po hrbtu, je pripomnil: »Počasi se bo treba privaditi tudi na to.«

Razgibana revolucionarnost je spomlad istega leta priklcala v življenje mladinsko organizacijo. S številnimi mladinci smo prirajali izlete na Ortoški grad, na Travno goro, na Stene, na Ugar, k izviru Ribnice in drugam. Na takih zborovanjih smo z ideološko političnimi predavanji pripravljali mladino na aktualne naloge, a istočasno na dogodke, ki so komaj leto za tem sledili. Mladinsko gibanje se je kmalu organizacijsko utrdilo. Mladinci so izvolili odbor in si porazdelili dolžnosti. Akcije, ki so zavzele nepričakovan obseg, niso vršili več sami člani Partije.

Julija 1940 je bila ustanovljena prva skojevska organizacija, ki je štela kakih šest članov. Vanjo so bili sprejeti mladinci, ki so se izkazali posebno požrtvovalno in ki so bili tudi sicer vredni naziva mladincev-komunistov. Sploh smo moralni vzgoji posvečali veliko, če ne največjo pozornost. Borba proti nikotinu in alkoholu, marljivost, poštenost, tovarištvo, iskrenost, skromnost in druge moralne vrline so bile predmet stalnih razgovorov na skojevskih sestankih. In ne brez uspeha. Cigarete niso več pojmo-

vali kot simbol moškosti, priljubljena zabavišča — gostilne — so opuščali. Tako se je skojevska organizacija moralno in po številu krepila. Zanj je nenehno skrbel tudi Šeško sam. Ne samo na partijskih sestankih, ob vsaki priliki je zahteval točno poročilo o SKOJ, ki mu je bil, sodeč po tem, da je na njihove sestanke pošiljal najspodobnejše člane partijskega komiteja, najbolj pri srcu. Nekajkrat se jih je udeležil celo sam. Ob takih prilikah smo tudi mi slišali marsikaj novega, saj je znal toliko lepega in dragocenega povedati. Zato smo si ga vedno vsi želeli, komunisti in skojevci.

Z vojno so nastopile nove težave, nove preizkušnje. Kot nas je učil Šeško, smo se spoprijeli z njimi, pripravljeni tudi na najhujše. Žal, to najhujše za mnoge ni ostalo. Lepega števila predvojnih skojevcev ni več. Rada Pakiža so ustrelili fašisti skupaj z očetom, Zoro Mlakar, Franci Picek, Jože Pelc, Saša Divjak in Franci Pucelj pa so padli kot partizani. Kdo ve, kje vse po naši ožji domovini so njihovi grobovi.

Vinko Knol

III. Križiška brigada v Sutjeski, 7. junija 1943

BORBENI
LJUBLJANI

Dne 29. julija 1943.

Sl. 211/43 - K

Poverjeništvu IOOF za Ljubljano.

1. K padcu Mussolinija vam pošiljamo naslednjo trenutno analizo:
a) Padec Mussolinija in krah italijanskega fašizma pomeni brez dvoma ~~na k~~ začetek konca tudi za nemški fašizem in imperializem.

b) Nova italijanska garnitura - Badoglio in dvor - je izrazita imperialistična garnitura, ki skuša rešiti italijanski imperializem in ki v mednarodnem pogledu objektivno pa tudi subjektivno brez dvoma pomeni poskus, najti skupno protisovjetsko platformo mednarodnega imperializma. Badoglio računa, da bo vpliv reakcionarnih krogov na zapadu, ki so proti hitri vzpostavitvi druge fronte, preprečil nadaljnjo ameriško-angleško vojno akcijo proti Italiji, s čimer bi se zadovoljila tudi Nemčija, ker bi bila tako zavarovana pred drugo fronto na tem sektorju.

c) V Italiji sami se je začel izraziti protimperialistični pokret, ki ni več zgolj protifašistični. Ta pokret, dalje sile demokratičnega ljudskega gibanja na zapadu, predvsem pa sovjetska aktivnost nudijo možnost za hiter zlom italijanskega imperializma.

d) Na vidiku sta potemtakem dve perspektivi: ~~prva~~ izredno nagel, popoln krah italijanskega imperializma pod udarci anglo-amerikanskih armad, separaten mir in nemška zasedba slovenskega ozemlja, doslej okupiranega po Italiji - taka je ~~prva~~ prva perspektiva; delno angleškoameriško zavlačevanje z nadaljnji vojnimi udarci proti Italiji, relativen uspeh Badoglia, da zadrži vojaški razkroj, laviranje s formalnim vstajanjem na nemški strani in z dejansko zvezo z zapadnimi silami - taka je druga perspektiva, ki pa bi morala ostati kratkotrajna ter kmalu preiti v prvo.

e) Za nas je izredno važno, s svoje strani doprinesiti k popolnemu krahu italijanskega imperializma, se pravi, nadaljevati z udarci proti njemu, hkrati pa se aktivno, se pravi, s stopnjevanjem narodnoosvobodilne borbe pripravljati na nemški vdor ~~in~~ in na odpor proti takemu vdoru. Splošna politična linija v tem smislu je izražena v priloženem letaku izvršnega odbora. Borba za popoln krah italijanskega imperializma je hkrati borba proti belogardističnim in sredinskim mahinacijam, ki bodo brez dvoma poskušale najti ~~in~~ in propagirati modus ~~in~~ vivendi z Badoglievim imperializmom kot "manjšim zlom" za slovenski narod.

f) Hkrati je izredno važno, intenzivno se povezovati z italijanskim vojaštvom in ga vključevati v protimperialistični boj na naslednji platformi: mir, odhajanje domov, priključevanje partizanom, skupna borba jugoslovanskih narodov in italijanskega naroda proti skupnemu sovražniku - Nemčiji.

2. Takoj morate zaostriti in omasoviti forme našega osvobodilnega boja.

a) Preidite k demonstracijam (od demonstracij za izpust internirancev do izrazitih političnih demonstracij proti okupatorjem za svobodno in združeno Slovenijo v svobodni in demokratični Jugoslaviji).

b) Pričnite znova z likvidacijami notoričnih narodnih izdajalcev.

c) Pričnite razoroževati italijansko vojaštvo v Ljubljani, s takimi začetki, kakršne smo izvajali že ob pričetku osvobodilne borbe pa vse do širšega in masovnejšega razoroževanja.

d) Vsestranske okrepite agitacije za Osvobodilno fronto in njeno oblast in dajte tej agitaciji vidnega izraza, tudi z zunanjimi manifestacijami v smislu navodil okrožnic, ki ste jih že prejeli.

3. Takoj pričnite s pripravami za zavzetje Ljubljane. Obnovite v primerni obliki Narodno zaščito in je tesno povežite s terenskimi odbori Osvobodilne fronte.

4. V slučaju vdora Nemcev, bo treba Ljubljano držati vsaj nekaj časa, nato pa izvesti evakuacijo vsega za borbo sposobnega. Že sedaj odpošiljajte vojski čim več materiala in izvajajte regrutacije za partizane ter oskrbite odpošiljanje novih mobilizirancev.

5. Vse ostale direktive ostanemo v veljavi. Pošljite, takoj poročilo o vašem delu, o odmevu med slovenskim prebivalstvom in Italijani, ~~smrt~~ fašizmu - svoboda narodu!

Za IOOF
politični sekretar

Petrovo

Pet let mineva 11. aprila, ko je umrl eden izmed največjih jugoslovanskih revolucionarjev - Boris Kidrič - Peter Kallan. Njegovo ime je in bo ostalo neločljivo povezano ne samo z našo revolucijo in narodnoosvobodilno borbo, temveč tudi z velikimi napori naše povojne izgradnje, zlasti pa z bogatimi sadovi, ki so rezultat tudi njegovega nesebičnega dela v največji prelomnici jugoslovanskih narodov. So to sadovi, ki so iz dneva v dan - čeprav smo še v nenehni borbi za našo lepšo bodočnost - bogatejši, vrednejši za našo socialistično skupnost, takl, v katerih nujno občutimo in znamo skrb, revolucionarnost in predanost tistih ljudi, ki so vse svoje življenje posvetili - ljudem. In eden izmed teh ljudi je bil tudi pokojni Boris Kidrič.

Na sliki levo: pismo Borisa Kidriča poverjeništvu Izvršnega odbora OF za Ljubljano, 29. julija 1943 ob padcu Mussolinija

Komandant I. proletarske divizije, Peko Dapčević, in komandant II. proletarske divizije, Koča Popović, sta prišla na posvetovanje k tovarišu Titu v Mrkalj Klade. Sedeli so pod šotorskim krilom v grmovju, dež pa je padal brez prestanka. Posvetujejo se. Ko so nehali, je k Peku pristopil njegov znanec in ga vprašal, kaj bo. Peko Dapčević se je zasmejal, nato pa odločno rekel:

„Prebili se bomo in pika!“

CELJA vrsta vzrokov, pogojev in okoliščin je povzročila, da se je narodnoosvobodilno gibanje pri nas v Sloveniji razvijalo drugače kot v ostalih jugoslovanskih republikah. Prav zaradi tega še danes Slovenci slabo poznamo junaško borbo bratskih narodov, od katere je posredno bil odvisen tudi naš obstoj, odkoder smo črpali mnoge dragocene izkušnje in odkoder nam je pritekala moralna pomoč, ki jo pogosto še med vojno nismo znali prav oceniti. Če ne drugo, nam je zavest, da nismo sami, pomagala v marsikaterem težkem trenutku... Mimo tega pa še drugačno pomoč!

Le malo Slovincem je znana »bitka za ranjence«, čeprav predstavlja le-ta enega najlepših primerov vojnega tovarištva v vsej svetovni zgodovini. 4000 ranjencev je bilo treba rešiti iz rok podivjanih sovražnikov, ki niso priznavali ženevske konvencije in so ujetim ranjencem brezobzirno pobili navadno kar tam, kjer so jih dobili. Zaradi teh 4000 ranjenih tovarišev so padale nove žrtve, partizani so napadali mesta in si izsilili prehod čez Neretvo, zadali smrten udarec četništvu v Hercegovini in Črni gori, se po skoraj enoletni odsotnosti vrnili na ozemlje, kjer so začasno prevladali izdajalci z mrtvaškimi glavami na kučmah.

Leto 1943: peta ofenziva... 36 dni trajajoča bitka manj kot 20.000 partizanov s 117.000 do zob oboroženih, sitih in spočitih sovražnikov vseh vrst. Partizani: tri proletarske divizije, dve samostojni brigadi in Vrhovni štab, lačni, bos, in goli, izmučeni od dolgega pohoda od Karlovca in Siska do

Črne gore, komaj ozdraveli ranjenci in tifusarji, so se prebili. Zaman je bilo vse prizadevanje Nemcev in drugih. Na visoki planoti, kjer so bile vse hiše in vasi prazne ali uničene že pred letom dni, so si partizani priborili življenje. Ne samo samim sebi... Kaj bi bilo z narodnoosvobodilnim gibanjem, če bi sovražnikom uspelo uničiti srce gibanja, Vrhovni štab in najboljše enote, dragocene vojaške kadre, ki smo si jih brez šol ustvarili v dvoletnem boju na samem bojišču? Najbrž bi ostala naša vojska še za dolgo časa samo partizanska in po končani vojni bi se tudi najbrž naši zavezniki drugače z nami razgovarjali. Tudi pri nas v Sloveniji bi preživljali partizani težke čase.

V 36 dneh neprestanih bojev, lakote in pohodov so enote NOV izgubile mnogo najboljših. Točno se izgube nikoli niso mogle oceniti, najbolj realna pa bo cenitev, da znašajo izgube NOV kakih 4000 padlih. Tu niso všteti tudi ranjenci, ki so jih sovražniki zajeli in kar na nosilih poklali in postrelili — bilo jih je okrog 1000. Toda jeklene partizanske brigade so kljub temu zmagale, si priborile prosto pot na sever, čeprav je bil namen Vrhovnega štaba prenesti težišče operacij na vzhod, v Kosovo, Metohijo in Makedonijo,

kjer se vstaja in razvijala tako kot v drugih krajih države.

Na Sutjeski, Zelengori, na Vučevu se je reševala pred 15 leti usoda vsega narodnoosvobodilnega gibanja v Jugoslaviji. In Nemci so bili prisiljeni popustiti. Njihovim vojakom, odlično opremljenim in oskrbovanim, je zmanjkalo predvsem moralne moči. Vedno močnejše je bilo njihovo spoznanje, da partizanov ni mogoče uničiti. Nemški vojak ni zdržal hudih telesnih naporov, kakršnih so bili partizani vajeni, ki so zanje predstavljali le malo več kot vsakdanje.

Zato po V. ofenzivi, kakor se uradno imenuje vrsta bitk in tudi najtežja, bitka na Sutjeski, Nemci niso več mislili na uničenje NOV. VI. in VII. ofenziva sta bili samo poskus, vnesti zmedo, zavrti razmah vstaje in odgoditi neizbežen poraz okupatorjev.

Zavedajoč se splošno-jugoslovanskega pomena bitk v V. ofenzivi, je Centralni odbor ZB NOV Jugoslavije sklenil, da bo centralna proslava 4. julija, na dan borca, v Tjentištu. Udeležila se je bo delegacija ZB NOV Slovenije, zastopniki otrok padlih borcev, predstavniki graditeljev avtomobilskih cest ter raznih športnih društev in organizacij. Po šolah bodo v Sloveniji pisali šolske naloge, člane de-

»... Po vsej Jugoslaviji je bilo mnogo bojišč, na katerih so se bile krvave bitke, toda prav Sutjeska, ki je bila v naši narodnoosvobodilni borbi dvakrat takšno torišče, zlasti pred petnajstimi leti, je najbolj primeren kraj, kamor se bodo naši narodi zmerom ozirali in se spominjali, kako drago smo plačali vse, kar smo ustvarili. Ta kraj naj opozarja nas in bodoče rodove, da je treba spoštovati žrtve, ki so padle tam in po vsej Jugoslaviji. Naša dežela, ki je bila ena sama velika Sutjeska in za katero je padlo toliko sinov naših narodov, res zasluži, da jo spoštujejo tudi bodoči rodovi...«

(Tito pred proslavo na Sutjeski)

lovnih kolektivov in prebivalstvo širom po Sloveniji pa bodo s predavanji, razstavami in filmi seznanili z največjo bitko naše vojne.

Na Tjentištu pa bodo odkrili grobnico padlih borcev, kamor bodo prenesli posmrtno ostanke padlih borcev, kolikor jih je še mogoče zbrati. Grobnica bo simbolično okrašena z grbi vseh jugoslovanskih republik. Pripravili bodo tudi prostor, ki bo služil za kasnejše proslave. JLA je že skoraj dogradila cesto, ki bo omogočila iz Foče dostop motornim vozilom. Računajo, da se bo zbralo 4. julija na Tjentištu kakih 70.000 do 100.000 ljudi, med njimi okrog 6000 preživelih borcev, ki so se udeležili pred petnajstimi leti bitk v V. ofenzivi.

Proslava bitke na Sutjeski postane praznik bratstva v orožju in prijateljstva vseh jugoslovanskih narodov, ki so se v vojni skupno borili proti nadmočnemu sovražniku, v miru pa skupno gradijo sebi in potomcem lepše in srečnejše življenje!

Kragujevački bataljon v Sutjeski, 7. junija 1943. leta

Zanimanje, ki je popolnoma na mestu

Preobširni bi bili, če bi do podrobnosti spregovorili o tem, kako se dijaki naših učiteljskih pripravljajo na svoj bodoči učiteljski poklic. Predvsem nas zanima, kako se učiteljsčniki danes uče zgodovine NOB v okviru vse zgodovine. Kako torej bodoči učitelji proučujejo ta predmet, katerega bodo kasneje kot učitelji posredovali učencem osnovnih šol oziroma osemletk. S tem namenom smo tokrat naprosili tovariša Bojana Luznerja, profesorja na učiteljski v Celju, naj nam pove nekaj o poučevanju zgodovine NOB, sestavku pa smo dali naslov:

Pouk zgodovine NOB na celjskem učiteljski

● Pouk zgodovine NOB zavzema v delovnem programu celjskega učiteljskega pomembno mesto, ker se ves profesorski zbor, kot tudi predmetni profesor zavedajo važnega dejstva, da bo mogel na osnovni šoli posredovati to važno obdobje naše zgodovine le tisti učitelj, ki bo sam čustveno prevzet in prepričan o dejstvih, ki jih je preživel v zadnji dobi naše zgodovine naš, pa tudi ostali jugoslovanski narodi.

● Naši dijaki študirajo sistematično NOB v IV. letniku, v V. letniku pa poglabljajo pridobljena zgodovinska spozna-

nja s seminarskimi vajami. Nešteto referatov zajema s svojo pestro in dognano vsebino vse obdobje NOB. Naj naštejemo le nekaj naslovov obravnavanih tem v letošnjem šolskem letu: Napad XIV. divizije na Senovo, Frankolovske žrtve (Mrtvih sto nas tu spi — nad svobodo našo bdi), Ustanovitve pokrajinskega odbora OF za Štajersko, Prva slovenska šola na Štajerskem med NOB, Partizanske bolnišnice na Pohorju, Kozjanski odred, Brežiška četa, Krške žrtve, NOB v Dramljah, Radeče med NOB itd.

● Dijaki se vadijo zbirati gradivo na terenu, ga tudi obdelajo pod vodstvom predmetnega profesorja in kustosa za zbirko NOB pri celjskem mestnem muzeju. Pouk zgodovine NOB dopolnjujemo tudi z obiski zbirke NOB pri mestnem muzeju, z diafilmi (dogodke iz ofenziv), z zemljevidi, slikami in popularno literaturo.

● Naši kandidati, ki odhajajo v II. polletju V. letnika na tritedensko učno prakso v razne kraje Slovenije, so zadolženi, da prikažejo v svojem

Tečaj učiteljsišča v Dobljčah pri Črnomlju leta 1944

obširnem zaključnem poročilu tudi vsa zgodovinska dejstva iz zgodovine NOB tistega kraja, kjer so bili v učni praksi. S tem so prisiljeni, da spoznajo in posredujejo učencem tistega kraja ta dejstva doživeto in ne knjižno-dogmatično.

● Pri pouku tega obdobja naše zgodovine naletimo pa tudi na težave, kot so: premalo je dobrih diafilmov, velikih zemljevidov, dokumentarnih filmov ob mestnih zbirkah, ki bi jih vrteli vzporedno z obravnavo snovi. Ni priločnikov in zgodovinskih čitank — smo celo brez zgodovinskih knjig. Potrebna bi bila sredstva za ogled zgodovinskih spomenikov, partizanskih bolnišnic in najpomembnejših krajev iz narodnoosvobodilne vojne.

● Navzlic naštetim težavam in pomanjkljivostim pa smatram, da poteka pouk tega obdobja v zgodovini na učiteljsišču tako, da bodo mogli učiteljsiščniki brez večjih težav na didaktično in življenjsko utemeljen način bogatiti spoznanja našemu mlademu rodu, ki ni bil neposredna priča tega velikega zgodovinskega dogajanja.

Bojan Luzner

V vasi vdov

Letos je beograjska »Politika« objavila vest, da je dobil francosko-jugoslovanski koprodukcijski film »Črne rute« v Parizu nagrado »Jean Vigot«, ki jo podeljujejo filmom o vojnih grozotah. Vlatko Vlatković, novinar Radia Beograd, je v scenariju opisal usodo vasi Strmec pod Mangartom, kjer so Nemci 11. oktobra 1943 pobili skoraj vse moške. Vdove še sedaj žalujejo za svojci, žive samo v spominih in vas brez naraščaja izumira. Film sta posneli podjetji »Lovčen-film« in »Le production de Paris«. Medtem ko obe slovenski filmski podjetji segata zadnje čase po dokaj abstraktnih filmskih temah iz NOB (»Dolina miru« in sedaj še »Kala«), izbirajo hrvaška in srbska podjetja v glavnem bolj konkretno vsebino. Poleg »Črni rut«, ki so dokumentaren film, se spomnimo »Ediniga izhoda« (»Zastava-film, posnet v Postojni). Neko hrvaško filmsko podjetje se zanima za tragedijo v Okrogelski jani (»Trinajstnica« — Borec 1953). Zakaj se slovenska filmska podjetja raje in češče ne lotijo umetniške obdelave zgodovinskih dogodkov iz NOB, ki bi boljše kot skonstruirane zgodbe ponazarjale veličino našega boja?

TUDI v Ljubljano so prišle govornice o čudnem kraju v hribih, o vasi samih vdov, ki se nočejo možiti, ker so se tako zaobljubile. Resnica je sicer nekoliko drugačna, toda dogajanje v tej izumirajoči vasi vseeno predstavlja pojav, ki zasluži našo pozornost.

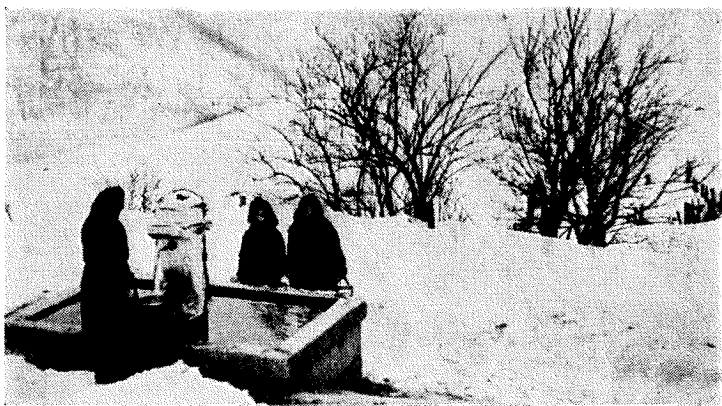
Vas Strmec leži ob cesti, ki pelje iz Bovca skozi Log pod Mangartom čez prelaz Predil na državni meji z Italijo v dolino Jezernice, nato pa mimo Rablja v Ziljsko in Dravsko dolino. Važnost prelaza so uvideli že pred stoletji Avstrijci in še sedaj leži ob cesti več starinskih trdnjav. Med na-

poleonskimi vojnami je na Predilu v leseni utrdbi po dolgi obrambi padla vsa avstrijska posadka. Tudi za Nemce je v II. svetovni vojni, posebno po kapitulaciji Italije, prelaz Predil postal zelo važen. Čezenj je vodila ena izmed redkih cest, ki so vodile iz Nemčije v Italijo. Zato so že nekaj dni pred 9. septembrom 1943 Nemci zasedli Trbiž, Rabelj in sam prelaz. Že naslednji dan po kapitulaciji so vpadli v Log in Bovec. Kobarid so osvobodili partizani in »kobariška republika« se je držala do novembra. Potem so Nemci do konca vojne držali vso cesto do

Gorice. Seveda so jih partizani stalno napadali.

V enem izmed takih napadov so partizani blizu Strmca prizadejali Nemcem hud poraz in ubili med drugim tudi njihovega višjega oficirja. Od vseh strani so pridrle v vas nemške kazenske odprave. Vaščane so zaprli; moške posebej in ženske z otroci posebej. Prvotno so nameravali postreliti vse, potem pa so se premislili in ženske z otroci izgnali. Večina se jih je zatekla v Rabelj, kjer so delali njihovi možje v rudniku. Ostali so se umaknili v Log. Potem so Nemci postrelili 16 moških in jih za silo zagrebli s prstjo. Neka bolehná ženska je ostala v svoji hiši in Nemci so jo zažgali s hišo vred. Iz Predila in Loga so s protiletalskimi topovi zažigali poslopje za poslopjem.

Kako je nemški zločin vplival na Strmčane, ki so pred tem dogodkom bili z vsem srcem za OF? Nasprotno, kot bi pričakovali! Še sedaj, petnajst let po dogodku, smatrajo marsikje kot krivce partizane, ki so napravili »neumnost« in »otročarijo« prav pod njihovo vasjo, ne pa blizu katekole druge vasi. Morda je nanje vplivala bližina narodnostne meje in delo v Rabeljskem rudniku, kjer so možje in sinovi dokaj dobro zaslužili? Vaščani so bili med seboj povezani s čvrstimi vez-

Pomenek pri koritu. V ozadju na desni ograjen vrt, kjer so Nemci postrelili Strmčane

mi prijateljstva, večinoma tudi s krvnimi. V gorski mir je nenadoma vdrla vojna in takoj v začetku požrla večino prebivalcev. Ta nagli prehod je zbegal ljudi, ki so jim bili cilji osvobodilne borbe malo znani. In Strmčanke odslej niso gledale partizanov preveč prijazno...

Po vojni so vso dolino zasiedli zavezniki. Iz propagandnih ozirov so vas Strmco v nekaj mesecih obnovili. Nekaterim vaščanom so sezidali hiše v Logu, drugim so izplačali odškodnino, ker se v Strmec niso več vrnili. Ostali so v Rablju, kjer imajo zaposlitev. Nekaj družin je odšlo v Kočevje.

Od 35 hiš, kolikor jih je vas štela pred vojno, so jih obnovili kakih 20. Samo 7 hiš ni naseljenih. Edina moška v vasi sta rudar, ki je tistega usodnega dne pravočasno zbežal v Rabelj in njegov enaindvajsetletni sin. V vsej vasi so samo trije otroci. Ženske roke seveda ne zmorejo vsega dela in zato so skopa polja (vas leži na 863 metrov nadmorske višine) slabo obdelana. Ni ljudi, ki bi kosili senožeti, pripravljali drva... Zato se večina vaščank preživlja s pokojninami in invalidninami.

Ženske živijo od spominov na svoje možje in sinove, še danes hodijo oblečene v črno in celo nočejo spominke plošče v vasi, ker bi jih spominjala na strašni dan. Politično življenje je borno.

Po vasi pa zevajo poleg ruševin okna praznih hiš...

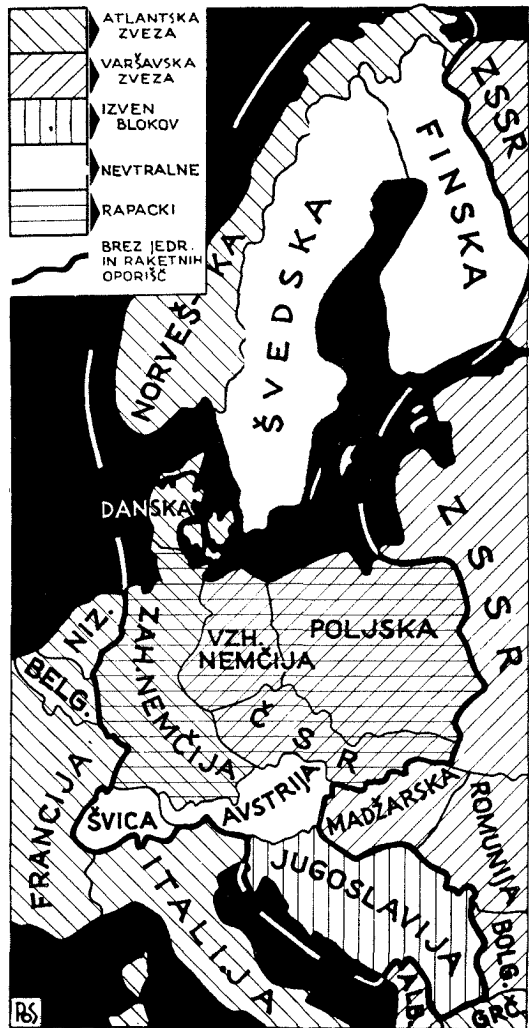
Kako bi oživili izumirajočo vas? Nihče ne more obuditi mrtvih in nihče ne more povrniti ženskam mladosti. Rudnik v Rablju je ostal v Italiji, v Bovški dolini ni industrije. Senožeti počasi zarašča gozd, hiše se podirajo. Menda bi bila edina možnost v tem, da bi opremili prazne hiše in uredili v njih počitniški dom ali sanatorij.

V Strmco sta združena dva pojava: beg iz nerodovitnih gora v dolino, kjer je zaslužek in udobje, ter nacistični zločin, ki je uničil družinsko življenje tolikim ženskam.

Mile Pavlin

Samo vsako nedeljo odhajajo Strmčanke, oblečene v črnino, v dolino...

Področja, ki jih zajema načrt poljskega zunanjega ministra Rapackega

Kljub trenutnim zastojem, težavam in krizam, se mednarodno dogajanje počasi razpleta in prid novemu srečanju vodilnih svetovnih državnikov. Če bi hoteli zaokrožiti dosedANJI proces, ki ga je sprožilo prvo Bulganinovo pismo oktobra lani, se zdi utemeljena ugotovitev, da vsi prizadeži (vsaj v besedah) priznavajo nujnost razgovorov, ker so pač pogajanja mnogo boljša — o tem je prepričana večina prebivalcev našega planeta — kakor pa morebitni jedrski spopad. Postopoma so izkrčili tudi nekatere proceduralne ovire: najprej glede ravni sestanka in pozneje tudi o načinu priprave takega srečanja. Privolitev Sovjetske zveze v preliminarni sestanek zunanjih ministrov je presekal jalovo, v glavnem prestižno licitiranje okoli tega v primerjavi z drugimi perečimi problemi, zares malenkostnega vprašanja. Sicer pa smo sredi izredno razgibane diplomatske aktivnosti, ko si obe strani prizadevata dognati, do kod je pripravljen popustiti na-

sprotnik. Še vedno ni razčiščeno vprašanje: ali naj bi se zunanji ministri oziroma ambasadorji, kolikor bodo diplomatske priprave potekale po »nižji ravni«, omejili zgolj na dogovor o dnevnem redu, času in kraju sestanka, kakor to predlagajo v Moskvi, ali pa bodo načeli bistvo problemov, pri čemer vztrajajo v Washingtonu.

Konkretno pa je to »bistvo problemov« v tem, da State Department še vedno ni zavrzel med drugim zahteve glede razprave o položaju v vzhodnih državah, razen tega pa meni (v sporazumu z uradnimi bonnskimi krogi), da bi moralo biti nemško vprašanje na tako imenovani prioritetni listi. Skratka, ameriško stališče se skoraj v ničemer ne razlikuje od tistega, ki ga zagovarja Dulles že ves čas svoje ministrske kariere. Naj ponovimo znano resnico, da so sporazumne rešitve lahko le kompromisne, se pravi, da so mogoče v primeru, če sta obe strani pripravljeni na popuščanje. V trenutnih mednarodnih razmerah namreč ni nič bolj nevarno kot maksimalna gesla: »vse ali nič« in pa pesimizem, da je sedanji trud zaman in da bo neuspeh morebitnega srečanja katastrofalno poslabšal splošni položaj. Te zloslutne napovedi prepričljivo demantira že dejstvo, da je bilo v povojnih letih kar dosti mednarodnih srečanj, ki so bila več ali manj uspešna, vendar pa ni bilo nobeno izmed njih škodljivo. Nasprotno, če ne sežemo dlje nazaj: Zeneva je prinesla občutno olajšanje, vendar so možnosti, ki jih je ustvaril ta sestanek, ostale zamujene, ker so v nekaterih krogih prevladale maksimalne zahteve. V sodobnem spletu mednarodnih protislovij pač samo postopna pot pelje k solidnim in trajnim sporazumom.

Londonški »Times« je nedavno predložil, da bi bilo treba začeti z enostavnejšimi vprašanji, ker pač ni moč zanikati utemeljenosti bojzani, da bi prenatrpani dnevni red utegnil pomeniti prvo nevarnost za uspeh razgovorov. Pregled obdobja po zadnjem sestanku »štirih velikih« v Zenevi (1955) dokaj jasno kaže, na katerih toriščih je največ stvarnih možnosti za začetne kompromise. Celotno New York Times jih je zaokrožil v naslednje tri točke: poživitev trgovine med Vzhodom in Zahodom, poglobitev kulturnih in znanstvenih stikov, kar stimulira prizadevanja za boljše medsebojno spoznavanje, sklenitev nenapadalnega pakta in sporazum o tistih elementih razsežnega razorožitvenega vprašanja, kjer so se stališča med desetletnimi pogajanjmi najbolj zblížala. Predlog bivšega Eisenhowerjevega svetovalca Harolda Stassena nudi nedvomno mnoge stvarne možnosti, da bi s sklenitvijo sporazuma o kontrolirani opustitvi poizkusnih jedrskih eksplozij za dobo dveh let, ustvarili najbolj nujne pogoje za sporazumno ureditev celotnega kompleksnega razorožitvenega problema. Sicer so še za sedaj Stassenove zamisli, ki so precej blizu Kennanovim nazorom, v ZDA še osamljene, medtem ko so že osvojile Evropo, kakor je ugotovil neki ameriški komentator, vendar je njihova stvarna vrednost v veliki meri v tem, da kaže voljo približati se in razumeti stališče tudi drugega partnerja.

Ceravno so v zadnjih mesecih dosegli resen preprek v prizadevanjih za zboljšanje vzdušja med ZDA in SZ, kar ponazarja sklenitev kulturno-znanstvene konvencije, manj povzdignjenega glasu v vsakodnevni propagandi in nove originalnejše diplomatske metode (če se omejimo na odnose med sovjetskim veleposla-

ništvom in odgovornimi ameriškimi činitelji v Washingtonu in obratno v Moskvi, vendar je še dosti starih, togih stališč, ki pogostokrat preprečijo, da bi realizirali razne konstruktivne pobude. Primer starega »črno belega« vrednotenja je tudi odmev na predlog poljskega zunanjega ministra Rapackega o ustanovitvi jedrske demilitariziranega področja v srcu Evrope, čigar uresničitev bi lahko bila začetek sporazumnega reševanja razorožitvenega in nemškega problema. Atlantski strategii zanikajo vrednost te pobude, češ da pri sodobnem raketnem orožju pač ne pomeni dosti nekaj sto kilometrov širok demilitarizirani pas, vendar pri tem ne upoštevajo psihološkega činitelja, saj bi demilitarizacija tega področja, ki sodi med najbolj nevarna evropska žarišča, nedvomno bistveno olajšala naslednje korake. Ustanovitev nevtraliziranega območja, ki bi zajemalo obe Nemčiji, Poljsko in Čehoslovaško, bi spravilo razpravo o nemškem vprašanju v domeno stvarnih možnosti, saj je danes menda že slehernemu jasno, da SZ ne bo nikoli privolila v tako rešitev nemškega vprašanja, ki bi združeno in oboroženo (!) Nemčijo pripeljal v Atlantsko zvezo. Tudi nekateri najbolj vneti zagovorniki Atlantske aliance, kakor je to primer s Saragatom v Italiji, so spregledali resnico, da je pač nevtralizacija in demilitarizacija Nemčije cena, ki jo bo treba plačati za miroljubno odstranitev sedanje demarkacijske črte. Spričo vsega tega pač za sedaj ne bi kazalo siliti nemškega vprašanja na dnevni red sestanka prvih državnikov, marveč bi bilo treba ubrati nasprotno smer: lotiti se šele po začetnih uspehih na razorožitvenem področju tega vprašanja, ki je tako tesno povezano z občutljivo tehtnico »medsebojnega ravnovesja sil«.

Trenutno pripravljalno obdobje, če ga tako označimo, zato predvsem terja zmernost in konkretno — oster odpor proti vsem poizkusom, da bi napenjali »lok mednarodnih odnosov« kjerkoli, se pravi, če že ni moč doseči zboljšanja, pa je treba za vsako ceno preprečiti poslabšanja splošnega položaja. Svetovna javnost, ki je odločilno prispevala k sedanjemu pozitivnejšemu razpletu, ima pri tem nadvse pomembno vlogo zaviralca negativnih in pobudnika pozitivnih teženj. Konkretno pa to terja od vseh, da si vsaj v minimalni meri prizadevajo razumeti drug drugega, pred-

vsem pa stvarne ukrepe za zmanjšanje napetosti in zblizanje stališč. Uspešen začetek bi nedvomno pomenila že opustitev jedrskih poizkusov, kakor je to predlagal naš sekretar za zunanje zadeve Popović, saj bi tudi taka zgolj enostranska odločitev pomenila moralni pritisk, kateremu bi se morale podrediti tudi druge države, kolikor ne bi hotele tvegati, da jih svetovna javnost obsodi kot nasprotnike miroljubnega reševanja spornih mednarodnih vprašanj. Nedvomno bi tak korak bistveno omejil nevarnosti sedanje nevrastenične psihoze, ko bi komurkoli iz kateregakoli vzroka utegnili popustiti živci (primer patuljiranja letal, ki nosijo vodikovo bombo) in bi bilo potem prepozno ugotavljati, kdo je bil kriv, ali je bil izdan ukaz »za pritisk na gumb«, ali je pa to le napaka, samovolja nižjega poveljnika.

Manilski sestanek SEATO sicer ne bi zaslužil posebne pozornosti, če ne bi na njem zunanji ministri treh zahodnih velesil izmenjali mnenja tudi o pripravah za srečanje »na najvišji ravni«. Skala izjav od Dullesa do Lloyda je sicer vsebovala različne odtenke, vendar je, kakor je moč sklepati iz poznejših »avtoritativnih« washingtonskih diplomatskih komentarjev, prodrla zamisel o »omejenem dnevnem redu« sestanka, ki naj bi bil po teh napovedih sredi poletja (julija meseca).

Manilska zveza je v mnogih ozirih še slabokrnejša kot njena bagdadska vrstnica. Zaključno sporočilo je sicer vsebovalo obvezne fraze o »komunistični nevarnosti«, v katero pa azijske članice te zveze same dosti ne verjamejo spričo kitajske politike, ki se dosledno drži načel, sprejetih v Bandungu. Pakistan, pa tudi druge članice so zato zlasti silile na dnevni red vprašanja gospodarskega značaja oziroma izdatnejše ameriške gospodarske pomoči tem državam. Sklepno poročilo o tem le bolj megleno govori, medtem ko Dulles ni hotel nič konkretnega obljubiti, čeprav je tudi Lodge (ameriški predstavnik v OZN) nedavno ugotovil, da bi morali biti gospodarski problemi v ospredju pozornosti ameriške politike do Azije.

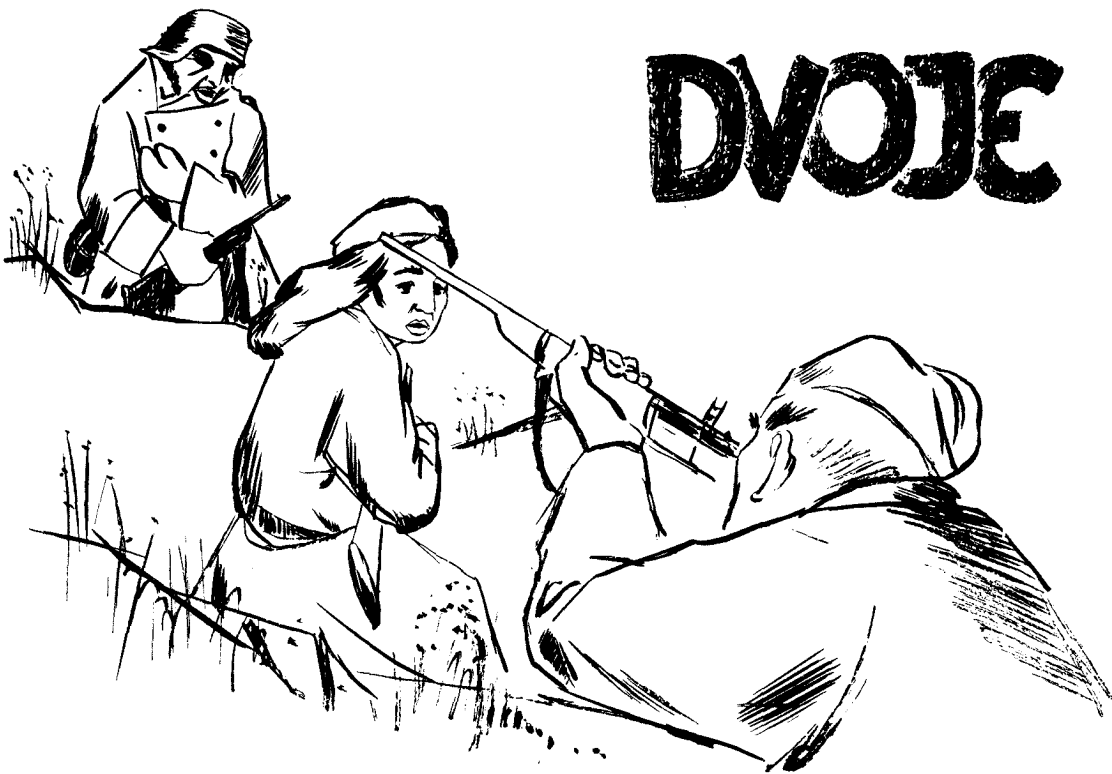
»Dobre usluge« angloameriških posredovalcev, je ugotovil oni dan neki tunizijski časopis, so se spremenile v »slabe usluge«, ker nočejo upoštevati, da med svobodo in kolonializmom ni mogoč kompromis. Pogajanja so že od vsega začetka običajla na alžirski »mrtvi točki« in tunizijski zahtevi po popolni umaknitvi francoskih čet z njenega nacionalnega ozemlja. V Parizu so izrazili pripravljenost pogajati se o morebitnem postopnem umiku francoskih čet iz Tunizije, razen iz Bizerte, medtem ko zavračajo kakršnokoli razpravo o alžirskem problemu, saj vlada ob podpori desničarskih krogov še vedno meni, da bo z »ognjem in mečem« strla alžirsko patriotsko gibanje. Skratka, francoska vlada je pripravljena privoliti v manjše koncesije Tunizijcem, da bi dobila proste roke v Alžiriji, natančneje, da bi preprečila internacionalizacijo tega spora. Videti je, da sta Murphy in Beeley sprejela to Gaillardovo tezo in zahtevala od Burgibe, da prepusti Alžirce svoji usodi, dovoli zgraditev žičnih pregraj na meji med njegovo deželo in Alžirijo. Toda po začetnem omahovanju je tokrat Burgiba odločno odgovoril: »Če so stvari takšne, smo prišli do razpوتا. Tunizija je pripravljena nadaljevati borbo.«

Tunizijci namreč menijo, da bi morala biti svoboda za vse enaka: Tunizijce, Maročane in tudi (!) za Alžirce.

Francozi postavljajo žične ovire na meji med Tunizijo in Alžirijo

DVOJE

NEKAJ kilometrov od Dolenje vasi, blizu ceste proti Kočevju, sta dve četi Šercerjeve brigade padli v zasedo. Bil je otožen, skoraj zimski dan — 20. december leta 1943. Sedem nas je ostalo in neusmiljeno smo bili po sovražnikih. Ti so se slabo zaklanjali, prihajali so vedno bliže. saj so čutili svojo premoč. Ščitili smo tovarišem umik. Na moji desni strani štirje, na levi Radojka in še en tovariš. Divja pesem strojnic, brzostrelk in pušk, udarci svinčenk ob skale. Hrup je dušil vsak šum, vsako besedo. Udje niso več čutili hladu vlažnega decembrskega dne. Postave v zelenih in modrih oblekah so se vedno bolj približevale... Niso dovolile vsaj kratkega umika očesa z mušice. Cevi pušk so postajale vroče.

Radojka je ležala kak meter od mene, za isto skalo. Hladnokrvno in hitro je polnila puško, skrbno merila. Ravnodušno sem tudi jaz napolnil puško, ko sem zaslišal njen glas: »Druže!« Obrnil sem glavo. Popravljala je naboj, ki se ji je zataknil v puški. Pokazala mi je Nemca ali belogardista, ki je stal nekaj metrov od naju in menjal okvir na brzostrelki. Hitro sem se zasukal in ne da bi dosti meril, sprožil. Onemu se je brzostrelka v roki povescila, počasi se je zvil in padel. »Dober je!« je rekla Radojka in hitela popravljati svojo puško.

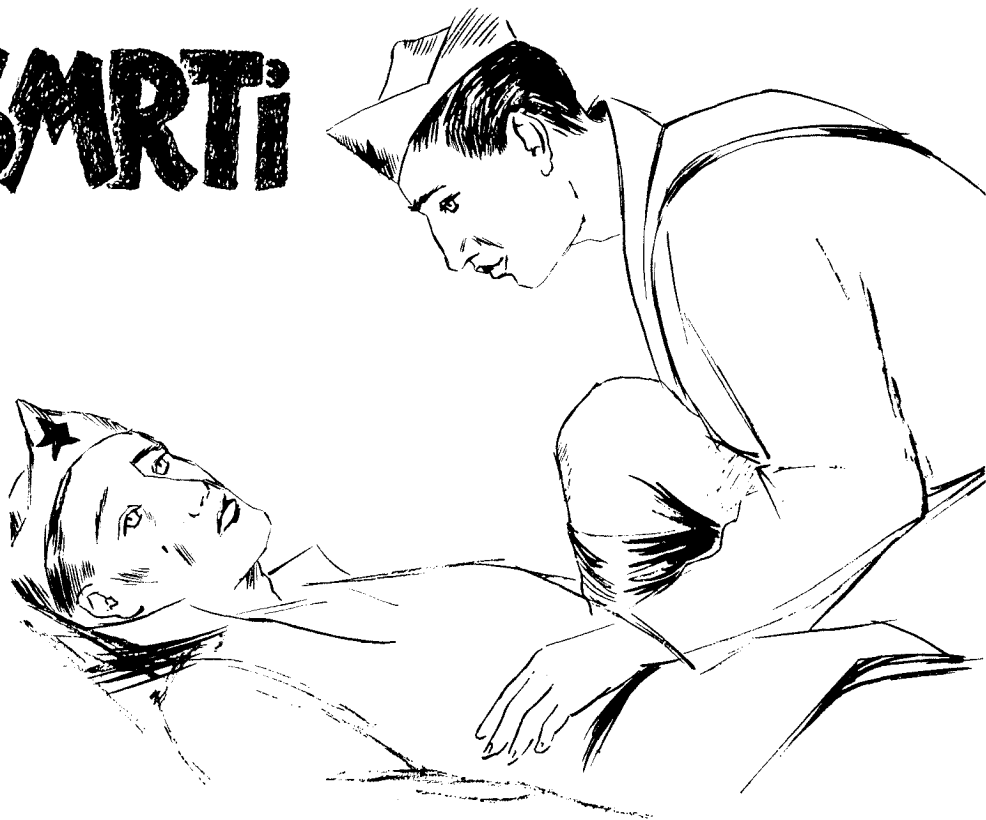
Šele tedaj sem se zavedel, da sva preslišala povelje za umik. Ostala sva sama na položaju, vsa prašna in polna drobcev kamenja, ki so ga odkrušile krogle. Radojkina karabinka je spet spregovorila. Mrzlično sem pomislil, da se morava hitro umakniti. V tem pa me je oplazil njen glas: »Druže! Ubij me! Ranjena sam!«

Saj je pravkar streljala, sedaj pa bi jo ubil? Morda bodo vsak trenutek užgali naši mitraljezi? Izvlečem jo! Ne, ubiti je ne smem. Še trenutek... so letele misli, medtem ko sem izstrelil še dva naboja in vrgel bombo.

Komaj je zamrl pok moje bombe, sta izza bližnjih skal skočila nadme dva belogardista. Odgnal sem se s tako silo, da je belogardist, ki je lebdel nad menoj, odletel vstran, drugi pa me ni utegnil zgrabiti. V nekaj skokih sem dosegel cesto, jo preskočil in bil v mrtvem kotu.

Nekaj sekund in naši mitraljezi so zaregljali. Toda bilo je prepozno. Belj so se umaknili. Našli pa smo Radojko. Njeno mlado, od svinčenk načeto življenje, je zverinsko končal nož po-božnega hlapca »nadčloveka«...

SMRTi

BIL JE sončen dan v prvi polovici junija dvainštiridesetega. Že dva dni so od Stične do Zagradca odmevale eksplozije min, rafali, ropot tankov in brnenje avtomobilov. Dva dni je Druga grupa odbijala napade Italijanov, ki so se proti večeru že začeli pripravljati na umik.

Italijani, ki so bili nasproti naše čete, so se že umaknili. Komandir čete, Branko, nas je zbral okoli sebe zaradi premika na nov položaj, ker je bilo sovražniku potrebno preprečiti umik. Tako nas je okrog trideset sedelo na pobočju, v senci redkih bukev. Nenadoma je močno počilo. Tik nad nami se je raztreščil šrapnel. Presenečeni smo se razpršili po bregu. Nekaj tovarišev je bilo teže in laže ranjenih. Tudi mene je zapekel vrat. Zaskrbljen sem se potipal. Med prsti kri... Umiril sem se, ker mi je glava še vedno stala na ramenih.

Ustavili smo se in nekdo je dejal, naj bi se vrnili in pogledali nesrečno mesto, če je tam ostal kak ranjenec, mrlič.

Ne vem več, koliko smo jih našli. Spominjam se samo enega — pomočnika mitraljezca. Pred eksplozijo šrapnela sva sedela skupaj in uživala v kratkem počitku. Pogledal sem ga. Živ je bil, toda brezmočen. Nikjer krvi ali rane. Šele potem, ko sem pogledal bolj natančno, sem zagledal malo ranico na licu. Skoraj neverjetno, da človek zaradi take praske umira. Ranjenec me gleda. Rad bi ga odnesel na previjališče. Tedaj pa mi je umirajoči zašepetal: »Mene pusti, vzemi cev in strelivo!« Potem je utihnil za vedno.

Vzel sem rezervno cev in preložil naboje iz njegovega v svoj nahrbtnik. Naenkrat sem začutil, da imam čevlji na desni nogi poln krvi, pa tudi srajca in leva hlačnica sta se lepili ob telo. Odšel sem na previjališče.

*Franc Dobovšek-Zdeno,
ilustriral Dušan Petrič*

Ko sem po dveh letih spet prišla domov ...

DECEMBRA 1944 smo s težkim srcem zapuščali osvobodeno Zgornjo Savinjsko dolino. Področje in komande mest so odhajale iz Radmirja, da bi se skozi nemški obroč prebile na Moravsko. Nekaj časa smo hodili skupaj, toda kmalu smo se morali zaradi številnih nemških zased razbiti na skupine. Kako priti na Moravsko? nam je bilo vsako uro težja uganka. Da bi jo mahnili kar naravnost? Na to še pomisliti ni bilo mogoče! Prehod ceste v Črnem grabnu nam je zadajal največ skrbi. Vse grebene nad Črnim grabnom smo že oblezli, toda povsod smo se srečali z Nemci. Nismo si mogli privoščiti spopada z njimi. Bilo jih je preveč, nas pa je ostalo le še kakih petnajst in še to slabo oboroženih.

Komandant področja nas je še kar dobro vodil. Nekje pri Krašnji smo prekoračili cesto in se po lisičje izognili srečanju z Nemci. Nekje pri Limbarski gori smo zvedeli, da se področje kot vojaška enota razpušča ter da mora vsakdo poiskati enoto, ki je bil v njej prej. Ostala sem sama. Priključiti bi se morala Šlandrovi brigadi. O njej sem vedela le toliko, da je nekje na Dolenjskem.

Zdaniilo se je, s hriba so se že videli obrisi Moravske doline ter moja rojstna hiša v nasprotnem bregu. Namenila sem se domov, da se malo odpočijem in uredim, da vidim domače ter poizvem, kje je moj drugi brat Ivan. Prvi brat je padel že leta 1943. Z vso partizansko srečo sem do večera le prišla do doma. Trenutno sem se počutila brezskrbno, saj je bilo v hiši tako domače; jaz pa nisem bila doma že dobri dve leti.

Toda vse dobro in lepo je minilo v dveh dneh. Sovražnik se je pripravljal napasti tudi Moravsko. Vsako uro me je bolj grizlo: kje je brigada, ki se ji moram priključiti, kdaj jo bom našla? Skrbelo me je, kako se bom izmuznila Nemcem. Tej skrbi se je pridružila

skrb za brata Ivana, ker smo zanj zvedeli, da je bil kot borec Kamniško-zasavskega oddreda hudo ranjen. Odšla sem ga obiskat. Našla sem ga pri Dajnucu pod Sv. Forjanom. Ležal je na postelji v kamri. Bil je zelo bled in slaboten, vendar še kar vesel in srečen, da sva se po dveh letih srečala. Mene pa je vedno huje morila skrb zanj. Gospodar Albin in njegovi starši so me sicer tolažili, da imajo dobro skrit bunker, da imajo brata kot za svojega, ali vendar... Poslovlila sem se od brata in družine ter odšla proti Sv. Miklavžu, kamor je ponoči prišla brigada z Dolenjske.

Borci so bili zelo izmučeni in slabo napravljeni. Izčrpal jih je boj pri Čatežu in dolg pohod čez Savo. Jaz pa sem bila kljub temu srečna, ko sem jih našla. Dolgo smo govorili o dogodkih zadnjih treh mesecev, odkar sem morala zaradi bolezni zapustiti brigado. Proti večeru sem odšla z neko četo proti naši hiši, ostali pa so čakali nadaljnjih navodil.

Do jutra je bilo vse mirno. Tedaj pa smo opazili Nemce, ki so se v strelski vrsti bližali vasi Češnjice. Pričakovali smo jih tudi pri nas, saj so bili komaj pol ure hoda oddaljeni. Postavili smo zasede proti Češnjicam in Grmačam. Toda nekdo jih je pripeljal po skriti stezi skozi gozd. Čez dobro uro so udarili iz smeri Sv. Miklavža, kjer so napadli tudi brigado. Tako so nas od brigade odrezali. Skušali smo se prebiti, a zaman. Posamezni borci so se zatekli v gozd in od tam skušali doseči brigado.

Nisem se takoj znašla. Omalohovala sem, ali naj grem z njimi ali pa naj ostanem pri domačih. Hotela sem pogledati, kaj se godi v hiši. Dosegla sem le še hišni vogal — za vrtno so se že pojavljale zelene postave. Stekla sem nazaj v gozd. Nikogar več nisem našla. Spet sem bila sama. Ubrala sem jo po rebri proti Veliki vasi. Tam sem srečala terensko delavko Pepco. Srečni sva bili, da sva

vsaj dve skupaj. Prebijali sva se naprej. Dobre četrte ure od doma sem imela še toliko časa, da sem se ozrla nazaj. Vse-povsod je pokalo. Opazila sem nekaj borcev, ki so preskakovali čistino, padali za obronke ali grmovje. Dvignil se je dim. Vprašala sem se, če je mogoče, da so zažgali našo hišo. Kar ni mi šlo v glavo. Skrbelo me je, kaj je s starši, s sestro in z živino. Le dvojce govedi sem premogli. Zakrila sem obraz z rokami, pri srcu me je močno stisnilo, solze so mi prišle v oči, toda zajokati nisem mogla. Vsega hudega je bilo preveč; preveč naenkrat.

Časa za premišljevanje ni bilo. Nemci so se podili za partizani, civilisti in živino, za vsem, kar je bilo živo. Kam sedaj? Sklenila sem, da je najbolje, če ne grem nikamor, če počakam kar tukaj. V trenutku sem pomislila, če so domači še živi in kaj je z bratom. Potipala sem pištolo za pasom. Samo tri naboje sem še imela. Odšli sva s Pepco naprej, iskaje zaklone med skalami in grmovjem. Tako sva se srečno prebili do gozda pod Sv. Križem. Hodili sva ves dan, čeprav je bilo le kakih osem kilometrov daleč. Nazadnje sva obstali na nekem vrhu. Mrak je legal na zemljo. Naenkrat Nemci. Vrgli sva se na tla, se zakotalili po bregu navzdol. Stopoma sem v mraku zagledala nekaj črnega. Hotela sem to preskočiti, pa sem z nogo zadela v gmoto. Nekaj se je začelo kotaliti za menoj. Pozorneje sem pogledala. Zagledala sem človeško glavo, ki se je ločila od preperelega trupla. Groza me je stresla. Glava se je obračala enkrat z obrazom, drugič s temenom proti meni. Rada bi jo prehitela, toda nisem je mogla. Nekako vstric sva se urno spuščala po bregu. Kakih 300 metrov od ceste, ki pelje iz Senožeti v Ljubljano, sva s Pepco našli dobrih štiri-deset centimetrov globok jarek. Natrgali sva praproti, se vlegli in se s praprotnjo pokrili, da naju ni bilo mogoče opaziti. Tako sva ždeli dolgo v noč. Ves ta čas sva poslušali Nemce. Hodili so po cesti in po kolovozu nad nama. Kmalu nisva več čutili udov in že sko-

raj telesa ne več. Po polnoči sva se dvignili, saj bi tako zmrznili, če bi ležali vso noč. Čevlje sem imela tako zmrznjene, da sem imela občutek, kot bi hodila po deskah.

Šli sva k neki hiši v Zagorici in prosili za toplo hrano. Prestrašena gospodinja nama je postregla z vročim mlekom in suhimi hruškami.

Pri hiši sva se s Pepco ločili. Ona je odšla iskat terenske delavce, jaz pa brigado in domače. Ves dan sem se plazila k hiši. Toda te ni bilo več. Tu pa tam se je še kadilo iz kupov zgorele pšenice, hlevski zidovi so stali majavo, drevje pa je bilo ožgano. Nikjer nikogar, samo mrak in cvrčanje žerjavice pod pepelom. Tam, kjer je včasih stal skedenj, sem zagledala zgledano truplo. Ali je kdo domačih? Trupla nisem mogla prepoznati. Zagledala sem železje, ostanek puške.

Odločila sem se, da grem proti Češnjicam, k Pestotniku. Tam bom mogoče kaj zvedela. Saj so Nemci v okolici naše

hiše požgali vse in se bliže nisem imela kam obrniti. Potrkala sem na okno. Odprli so mi. Nisem mogla izdaviti besedice, kje so moji. Gospodar Ciril me je peljal v hišo. Tam sem zagledala očeta. Klečal je

na peči. Mislila sem si: vsaj oče je ostal živ. A kje so ostali? Vprašati pa si nisem upala. Ko me je oče zagledal, se je razjokal. Kot otroku so mu tekale solze po razoranem obrazu. »Otrok moj, si res še živ?«

BOREC

poizveduje

Te fotografije je imel pri sebi ital. vojak. »Julij 1943 – postreljeni partizani – borba pri Polsku-Podgradec – tolpa iz Mokre – vodja Celak,« je nekdo napisal na hrbtni strani. Kdo so na sliki, kje, kdaj?

»Jaz sem še,« sem rekla, »zame ni treba skrbeti. Toda kje sta mama in sestra?«

»Mama pridejo kmalu. Sestra je pobegnila pred Nemci. Živa je, toda ne vem, kje je.«

Nekako ob dveh po polnoči je tiho in plaho prestopila hišni prag tudi mama. Razveselila sem se je. Obenem pa sem opazila nenavadne gube na njenem obrazu. Telo ji je bilo bolj upognjeno kot navadno, oči rdeče, postava silno shujšana. Roke je imela tako drobne in nebogljene, da sem se jih ustrašila, ko mi je stopila nasproti. »Mama, kje ste bili?« sem jo vprašala. Ničesar mi ni odgovorila, telo se ji je še bolj upognilo, solze so ji znova privrele v že tako ob jokane oči. Skozi solze me je pogledala tako milo, da sem s težavo prenesla njen pogled.

»Zakaj nisi prišla malo prej, bi bili vsaj dve?« je rekla.

Nisem si mogla predstavljati, kje naj bi bili dve. Tudi oče in Pestotnik nista nič govorila.

»Pri pogrebu sem bila,« je počasi izcedila iz sebe.

Kako, na kakšnem pogrebu, saj je vendar ura dve zjutraj? sem si mislila.

»Janka smo pokopali.«

Ko je to rekla, je bila mučna tišina prekinjena. Ne da se povedati, kako me je ta novica pretresla. Mati mi je povedala, da je nekdo Nemcem izdal, da je moj brat Janko v bunkerju pri Dajncu. Našli so ga in ga blizu hiše ustrelili, ker ni mogel hoditi. Obenem so postrelili tudi 33 ujetih partizanov. Gospodar Albin je bil dober človek. Na starega leta ponoči je mrtvega Janka naložil na voz, nanj pa dal seno in ga odpeljal na pokopališče. Nemci niso vedeli, kaj pelje. Že zvečer so izkopali na pokopališču jamo. Mežnarjev Pepe iz Moravč in Albin sta ga položila v jamo, mati pa je bila edini pogrebec svojemu drugemu in zadnjemu sinu.

Še tisto noč sem se poslovila od svojcev ter zopet sama odšla na pot. Čimprej sem se hotela pridružiti našim.

Polonca Senčur-Vida,
ilustriral France Slana

Pohorska legenda

Poema

Tretja pesem

(Nadaljevanje)

4

Tedaj pa...

»Na juriš!«
In Groginih besed magnet
vse borce
v nalet pritegne.

Na juriš!

Na juriš!

Na juriš!
Njih krik zaplul je in njegov odmev
se ujel je v veje smrek, okamenel.
Napadeni napade,
na smrt tu s smrtjo se spopade
in z njo že valja se niz breg,
da od krvi topi se sneg.

Na juriš!

Na juriš!

Na juriš!
In padajo, a že iz njih krvi
se daljna, sanjana pomlad budi,
ko po njih sledi
prek Pohorja kot v topli gredi
se bo razcvel svobode cvet
za ta izmučeni naš svet.

Na juriš!

Na juriš!

Na juriš!
Obroče tri so v jurišu prebili,
a slednjič se od smrti vsi utrudili.

5

Cel bataljon — dve skromni desetini
poslednjih borcev v sneg umazan, siv
poleže. Toda dókler eden sam
od njih je živ, ves bataljon je živ.

Za panj Čebularjev je legel Zdravko.
Ušesa ga še od slušalk bolé.
Še kak trenutek prej besede daljne
k možganom so brnele skozi nje.

A ni uspel, da bi še pred napadom
tovarišem sporočil te vesti.
Zdaj nepovedane ležijo v njem,
beseda vsaka v grlu ga duši.

A še posluša: v morsovih se znakih
oglaša bomba, z bombo tih rafal.
Uho njegovo večše razrešuje
te pike v strele, črtice v rafal.

In znake zdaj v besede že razbira,
ki nemo mu jih dalja šepeta:
»Kočevski rog je z vami, daljni Grmeč
in Durmitor in domovina vsa.«

Kako naj sporoči, kar zdaj je slišal,
ko spet pritiskajo od vseh strani?
Na puškino je cev pogled naslonil,
a sporočilo nemo v njem leži.

V imenu vseh on sam zdaj odgovarja.
Po petelinu prst mu zaigra:

»Po-
hor-
je
go-
ri!«

In še je hótél,
a brzostrelka zadnjič zaigra.

6

Rafale kratke spušča Katarina.
Bodri dekleta, a srce ji joka.
Ko smrt mirnó pred sabo opazuje,
se v njenih prsih vzdramita otroka.

Okoli nje se boj vse bolj razgreva,
a ona sladko uspavanko jim peva:

»Kdo bo vaju v postelj deval,
kdo bo uspavanko zdaj peval,
hčerko uspaval mi in sina?
Aja tuta, nana nina.

Kdo nad vama bdel v ljubezni,
vaju negoval v bolezni,
hčerko ljubil mi in sina?
Aja tuta, nana nina.

Pesmi več ne bosta čula,
prst mi usta bo zasula.
Mrtva pesem materina.
Aja tuta, nana nina.

A prišla bom, v sanjah skrita.
Ne jokájta, ker — ubita —
vsa bom ena sama rana.
Aja tuta, nina nana.»

Tedaj pa v njej nenadno oglasi
se borec
in nadaljuje:
»Oprostita mi, otroka,
téga ne bi smela,
nekaj drugega sem prej hotela.

Bo prišel, otroka, bo prišel ta dan,
kakor kruha polna dlan
dober ves in sit.

Tudi vidva bosta v njem.
V dnevu tem brez krogel, brez krivice,
brez gladu in zime —
v dnevu, ki bo pel
ves pijan dobrote in pravice.«

In spet z rafalom košček tega sna
odkrihne. Da, za svoja mala dva.

V njej borec strastni z materjo se rjuje.
Zdaj materi privro v pomoč solze,

zdaj borca spet zavest v njej vzdrami.
Potem se ugnezdi ji rafal v srce.

Iz misli komaj mala dva še reši,
(njih drobcene stopinje v dalj beže)
tedaj se borec z materjo poljubi
in leže zraven nje.

Iz misli malčka daleč sta zbežala,
a mrtva mati je negibna obležala.

A prišla bo, v sanjah skrita,
bdela, da se ne zbudita,
nje ljubezen materina.
Aja tuta, nana nina.

(Se nadaljuje)

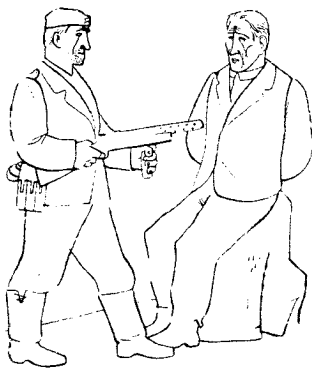
VINKO HAFNER:

(Nadaljevanje)

ILUSTRAL:
IVE ŠUBIC

TO JE VSE lepo, kar si povedal,« ga je nagovoril porogljivo in se mu preteče pri-maknil. »Toda, če ta hip ne začneš drugače, bomo kar takoj opravili!« Z grozečo kret-njo je dvignil brzostrelko in ji z rezkim zvenom napel za-pirač. Kristan je od strahu iz-buljil oči in stisnil glavo čisto med ramena. »Začnimo znova! Kako si izdal tistikrat svoje tovariše na kozolcu?«

Nisem verjel, da je Stane pravilno zastavil, toda vedel sem, da nima potrpljenja za nobeno dolgo in zavito zasliševanje. Vedno se je držal pravila, da strah pred smrtjo pogosto zlomi še poštenega človeka, pri lopovu pa je to

skoro edino sredstvo, ki ga prisili k priznanju. Tokrat pa sem resno dvomil o uspešnosti takega načina, kajti po vsem tem, kar sem vedel o Kristanu, sem bil prepričan, da bo tajil do skrajnosti. Saj je dobro vedel, da razkritje njegovih zločinov pomeni zanesljivo smrt.

»Pa saj sem vam že povedal, da jih nisem izdal. Zajeli so me skupaj!...«

»Molči!« se je zadržal Stane. »Sam si šel v Vodice na žandarmerijo in izdal. Priznaj, ali pa boš kar takoj končal!« Grozeče je potisnil cev brzostrelke Kristanu v prsi, da se mu je obraz še huje spačil v brezumnem strahu.

»Nikar!« je iztisnil iz sebe. »Vse bom priznal, samo ne streljaj!«

»Torej si jih izdal?« je navijal Stane in mu še za spoznanje močneje potisnil brzostrelko v prsi.

»Sem,« je zašepetal Kristan, trepetajoč po vsem telesu.

To je prekašalo vsako pričakovanje, saj si nisem mogel misliti, da se bo zloglasni gestapovec zlomil že ob prvi, niti ne dovolj resni grožnji. Komu pa naj pade v glavo, da bi se kar takoj iznebil tako dragocene ribe, kot je bil Kristan, ne da bi prej izvlekel iz njega kopico za nas zelo važnih pri-

znanj in podatkov. Spoznal sem, da sem precenjeval njegovo tolikanj znano zvijačnost in predrznost. Torej ga je Stane docela pravilno ocenil in s trdim nastopom dosegel odločujoči prelom v zasliševanju. Brez tega bi rabili še kdo vedj koliko časa, da bi iztisnili iz njega tako porazno priznanje. Od tod bo šlo laže dalje.

Toda fant je takoj spoznal usodno napako. Brž se je začel vleči nazaj in skušal omiliti prejšnje priznanje. Zato ga nismo več smeli pustiti do sapa in potrebno je bilo še nekaj ostrih groženj, pa tudi nujnih grobosti, da smo ga pripravili do popolnega priznanja. Priznal je svoje prejšnje zveze z gestapom in podrobno razložil prvo izdajstvo tovarišev in svoje navidezno zajetje.

Od tod je šlo res hitreje, vendar še vedno ne brez groženj in množice navzkrižnih vprašanj. Za mnoge njegove zločine smo vedeli že od prej in pod težo dokazov jih je moral priznavati drugega za drugim. Med drugim je priznal, da je takoj od začetka izdal precej ljudi, ki so podpirali partizane, da je vohunil po hribovskih vaseh za partizani, da je sam ali skupaj z drugimi gestapovci izvršil

mnoge aretacije in da je zapornike tudi sam zasliševal in jih pretepal.

Ko je bilo govora ravno o pretepanju pripornikov, je na Zvonkovo vprašanje, zakaj je to počenjal, odgovoril ravno-dušno:

»Moral sem. Če bi jih ne bil jaz, bi jih pa drugi še huje.«

Tedaj pa se je Tilen bliskovito pogнал k njemu in mu zarenčal v obraz: »O, ti go-lazen gestapovska! Naše ljudi si pobijal, da jih ne bi drugi še huje. Kakšna peklenska velikodušnost. Počakaj no, capin, da ti jo še jaz izkažem!« Z udarcem pesti ga je podrl na tla in od besa ves zaripel v obraz je začel skakati po njem in ga obdelavati z brkami. Ne vem, kako bi se stvar končala, da ga nisva s Stanetom s silo potegnili proč. S težavo smo mu dopovedali, da tako početje nima nobenega smisla. Godrnjaje se je odmaknil, se vsedel na bližnji kamen in nas od tam motril z mrkim pogledom, kot da smo mu storili hudo krivico.

Spravili smo Kristana na prejšnje mesto in ga pustili pri miru, da je prišel k sebi. Šele čez nekaj časa smo spet nadaljevali zasliševanje. Odslej Kristan ni več tako kakor prej na dolgo in široko ugovarjal in se izvijal našim vprašanjem, ampak je odgovarjal le še redkobesedno, največkrat kar s kratkim »ja«, »ne« ali »ne vem«. Prišli smo že do vprašanja, s kakšno nalogo ga je gestapo poslal na Koroško. Zdaj se ni več izvijal s trditvijo, da so ga zaradi nekoristnosti izgnali, ampak, da je bil poslan h gestapu v Celovec kot poseben strokovnjak za borbo proti partizanskemu gibanju. Ni pa hotel priznati nobenega določenega dejanja, ker je dobro vedel, da mu od tam ne moremo ničesar dokazati.

Med zasliševanjem, ki je trajalo že skoro poldrugo uro, so nas skoro neopazno obkrožili Rusi. Njihovo zanimanje je bilo docela razumljivo, saj smo obdelavali človeka, ki so ga še pred nekaj urami imeli za svojega rešitelja. Zato jih nismo odganjali in Zvonko jim je celo s težavo razlagal ugotovitve dosedanjega zasliševa-

nja. Videl sem jih, kako so zmajevali z glavami in zapre-padeni strmeli zdaj v Kristana, zdaj v nas, kakor da še vedno ne verjamejo v to čudno spre-membo. Vem, da sem že tedaj slutil, da jih bo skoraj dole-telo še strašnejše razočaranje.

Vprašal sem Kristana, s kakšno nalogo je bil poslan v Beljak. Brez ovinkov je pri-znal, da ga je bil gestapo po-slal v tovarno kot delavca za to, da bi tam opazoval obna-šanje nekaterih protihitlerjev-sko usmerjenih strokovnjakov. Mimo tega je imel še nekaj naročil za delo v mestu, zra-ven pa so mu poverili še nad-zorovanje Rusov, ki so bili v velikem številu na prisilnem delu v tovarni. Ob tem vpra-šanju se je začela razpletati skrivnost še zadnjega in ne najmanjšega Kristanovega zlo-čina.

Že po nekaj besednih raz-pletih je bilo očitno, da je bil Kristan neposredno zapleten v strahoten pokol tistih enain-tridesetih Rusov, ki jih je ge-stapo zgrabil tik pred name-ranim pobeгом. Poučili smo o tem prisotne Ruse in zdaj so nam sami pomagali s svo-jimi pojasnili razvozlati doslej tako skrivnostno izdajstvo. Ovadil jih je Kristan sam in jih poimensko določil za ustre-litev.

Strahotno odkritje je spra-vilo Ruse v pravo besnost. Enemu sem komaj odtegnil pištolo, ki mi jo je na silo ho-tel izpuliti iz roke, da bi ga ustrelil. Starejša od obeh Ru-sinj je planila h Kristanu in mu zasadila svoje nohte v obraz, potem pa ga je kakor pobesneta tolkla s pestmi in

ga kraspala, da je zakrvavel po vsem obrazu. Ko sem jo potegnil proč, se je kakor nora vrgla na tla in krčevito tulila. Iz njenega vpitja sem mogel razumeti samo to, da je bil med ustreljenimi tudi njen brat, in šele zdaj sem docela razumel njeno besnost. Eden izmed Rusov, mlad in suh, s čisto tatarskim izrazom, pa je izpulil iz tal kar precejšen kamen in ga z vso močjo za-lučal v Kristana. Pogodil ga je tik nad levim očesom, da mu je kri mahoma zalila oko in curkoma udrla preko lica. Kristan pa je čisto trd od strahu samo stresal z glavo, si lizal okrvavljene ustnice in z zdravim očesom topo bolščal v to besnenje.

Pravzaprav ne bi imeli nič proti temu, da zločinca pre-pustimo njihovemu besu, toda zaenkrat nam je bil še potre-ben, saj je bilo treba še mar-sikaj zvedeti od njega. Zato smo Rusom odločno dopove-dali, da naj ga zdaj puste pri miru in da mu pravično pla-čilo ne uide. Zadovoljiti so se morali samo še s tem, da so ga še naprej psovali in mu pretili s pestmi.

Samo tiste mlade, zale Anuške ni bilo med njimi. Šele čez čas sem jo opazil, kako je precej proč od nas slonela ob bukvi in nemo motrila doga-janje s Kristanom. Takrat ji je nekdo od Rusov zavpil po rusko:

»Le sem Anuška, da vidiš svojega Ivana!«

Obnila se je proč in videl sem, da joče. Šele zdaj sem resneje pomislil na to, kar je že v taborišču pravil Zvonko, namreč, da je Anuška Krista-nova ljubica ali vsaj prijate-ljica. Nalašč ji tudi sedaj go-tovo ne bi nagajali z »njenim Ivanom«. To spoznanje me je čudno vznemirilo in mi na novo zmledlo nekatera dogna-nja, ki so se mi zdela do tedaj že precej jasna. Nisem sicer vedel, kakšno je bilo njuno razmerje, toda ni se mi zdelo izključeno, da sta se imela res rada. Morda ima to razmerje celo kako zvezo s Kristanovim prihodom v partizane, ali pa je to dekle kakorkoli povezano s Kristanovim izdajstvom. To vprašanje je bilo treba raz-vozljati, dokler je bil še čas.

Velel sem jo poklicati in šele na večkratni klic enega izmed Rusov se nam je počasi približala in nas nezaupno motrila z objokanimi očmi. Zastavil sem ji nekaj vprašanj o tem, kaj ve o Kristanovem izdajstvu in kakšno je njuno razmerje. Iz zmedenih odgovorov, od katerih sem povrh komaj polovico razumel, sem razbral samo to, da sta bila s Krista-

nom sicer prijatelja, pa nič več, in da o njegovi gestapovščini ni imela pojma. Z njo si torej nismo mogli prav nič pomagati in pustili smo jo odselej pri miru.

Toda na vsak način je bilo treba razvozlati še zadnjo in najtežjo uganko — zakaj Kristan ni izdal še drugih trinajst Rusov in zakaj je odšel z njimi v partizane. Kakorkoli smo ga vrtili, je s tihim, pobitim glasom ponavljal vedno eno in isto zgodenco: usmiljenje do preostalih Rusov in želja, da v partizanih popravi storjene zločine. Lepe Anuške in razmerje do nje ni niti z besedo omenil in očitno je bilo, da jo želi na vsak način obvarovati novih neprijetnosti.

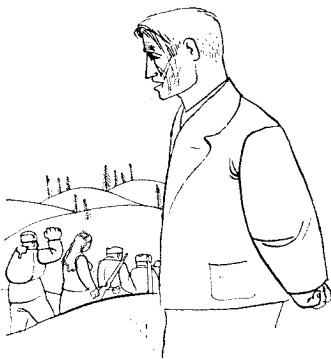
Kristanova razlaga se nam je vsem od kraja zdela docela neverjetna, toda nikakor nismo mogli iz njega iztisniti karkoli drugega. Zgrbil se je kakor kup nesreče in s slabotnim, raztrganim glasom ponavljal vedno isto izpoved. Treba ga bo nekaj časa pustiti pri miru in ga potem iztipati do kraja.

Potekli sta že dve uri ali celo več od začetka zasliševanja in približal se je čas, ko bi morala Zvonko in Tilen z Rusi nadaljevati pot čez Mežakljo, če so hoteli priti pravo-

časno na zvezo s kurirjem s Pokljuke. Začeli so se pripravljati na odhod. Glede Kristana smo se dogovorili, da ostane tu, Ruse pa naj bi spravila nočjo do bataljona na Pokljuki, nato pa čimprej do štaba odreda, kjer bosta dobila nadaljnja navodila. Stane je napisal za štab odreda tudi pismo, v katerem je poročal o razkritju Kristana in opozoril na nekatere nejasne okoliščine v zvezi s temi Rusi. Ko je bilo vse dogovorjeno in skupina pripravljena za odhod, smo se poslovili.

Ko so odhajali, so Rusi še od daleč psovali izdajalca in mu grozili s pestmi. Samo Anuška je šla molče s sklonjeno glavo in niti enkrat se ni ozrla na dobrega prijatelja iz taborišča. On pa jih je ves čas, dokler se niso izgubili onstran redko poraščene goličave, spremljal z žalostnim, izgubljenim pogledom in solze so mu druga za drugo polzele čez nabuhla lica in se mešale s strjeno krvjo.

Pri Kristanu sta ostala z menoj samo še Stane in Gabrin. Treba bi bilo nadaljevati zaslišanje in ga zaradi najinenga odhoda čimprej zaklju-

čiti; toda že zdavnaj nas je minila vsaka vnema. Pa vendar je bilo treba izvleči iz njega še nekatere podatke, predvsem pa jasno priznanje glede pobega z Rusi. Stane mu je odvzel že hudo pomodrele roke, da si je z umazaním robcem za silo obrisal strjeno kri z obraza in rane nad očesom. Takrat mi je padla v glavo škodoželjna misel, da bi

VOJKA:

Pismo

*Ne joči, mama,
saj me rana več ne skeli.
Verjemi, še enkrat rada bi dala
za veliko stvar svojo mlado kri.*

*Ne joči, mama!
Poglej: iz tisoč oči
iskra, ki sem jo vžgala,
kot kres gori.*

*Ne joči, mama,
ker le to me boli.
Bodi, kar smo mi vsi,
in tudi ti stisni pesti.*

skrivaj izpraznil brzostrelko in jo čisto slučajno pustil v njegovi bližini. Radoveden sem bil, ali bo izkoristil priložnost in zgrabil za orožje, ali pa v svoji popolni skrušenosti še tega ne bo več sposoben. Že sem nameraval Stanetu pojasniti svoj namen, tedaj pa nas je Kristan poprosil za vodo in jaz sem si premislil. Kaj bi se igral z njim, saj je že tako dovolj beden. Vode mu nismo mogli dati, ker je bila najbližja šele v Gabrinovem taborišču, pač pa mu je Gabrin ponudil cigareto, ki jo je s tresočo roko potisnil med nabrekle ustnice in jo pokadil z vidno slastjo.

Čez nekaj časa mu je Gabrin ponovno zvezal roke in spet smo nadaljevali izpraševanje. Odslej se je baval z njim večinoma le Stane, medtem ko sva midva z Gabrinom le redko posegla vmes. Stane ga je zelo podrobno izpraševal o organizaciji in delovanju gestapa ter njegovih pomagačev. Kristan nam je natančno pojasnil vse, kar je vedel in nam naštel imena številnih gestapovskih agentov na Gorenjskem. Njihova imena so nam bila večinoma že znana, nekaj pa je bilo docela novih in Stane si jih je vestno zapisoval v svojo beležnico.

Sele ob tej priliki se nam je iz Kristanove izpovedi pojasnilo nekaj skrivnostnih izdajstev na Gorenjskem, med drugim tudi izdaja trinajstih partizanov aprila 1942 v jami na Okroglem pri Kranju.

(Konec prihodnjic)

Kratka PAMET

FEDOR BEVC

ILUSTRIRAL
FRANCE SLANA

OSTER žvižg piščalke je pretresel taboriščno ozračje in odmeval med barakami. Jetniki, ki niso bili nikjer zaposleni — ali niso hoteli ali niso mogli delati — so se zdrznili; prišel je čas, ko so nabirali delavce za tovarne na visokem nemškem severu. Dobro so vedeli, da pomeni tak odhod na sever, smrt. Zavezniška letala so namreč zelo rada letala nad severno Nemčijo.

Kot ponavadi je taboriščna policija zastražila vse bloke. Neprijetno je bilo jetniku, ki so ga peljali na zborna mesto, da ga je stražil sojetnik — taboriščni policaj. Vendar so se sčasoma navadili na takšno stražo, kakor na majhen, črn košček kruha, s katerim so dražili svoje želodce. Kolone »brezposelnih« so se vsipale na zborna mesto. Tam so jih prebirali, otipavali in cenili.

Med barakami pa življenje ni zamrlo. Tisti, ki so se spretno skrili v kakšen redek prikrit koteček, so previdno opazovali, kje se bo prikazal sovražnik: ali zelenec, ali privilegirani jetnik. Vendar teh skrivačev ni bilo veliko.

Zbrali pa so se »ubežniki-skrivači« v stranišču drugega delovnega bloka, v katerem so izdelovali in polnili slamnjače. Niso ravno kričali, govorili pa so precej naglas, se smejali, celo kadili so, polovičke seveda, in uživali, da jih zelenci ali privilegiranci še niso našli. Dim cigaret je napolnjeval prostor. Jetniki so bili od trenutka do trenutka živahnejši. Vedeli so, da medtem že zbirajo žrtve za transport v tovarne, kjer je čakala smrt.

To živahno razpoloženje je prekinil krik jetnika, ki je stražil: »Bežite! Gestapo!«

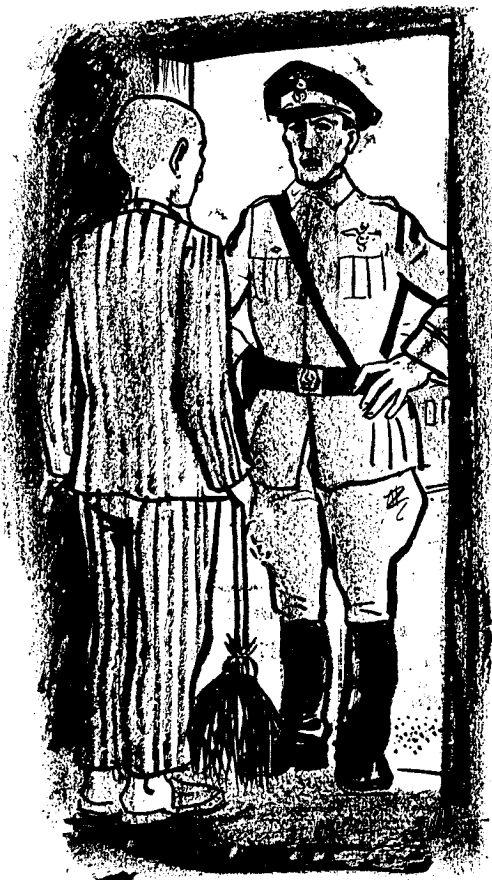
Okoli ogla prve barake v taborišču — kantine — se je pokazala debela masa zelene in črne barve: kontrola. Nihče, ki ni delal, ni smel ostati v baraki. Jetniki so kot preplašene ovce odprli vrata stranišnega prostora in se vsuli na plano. Zelenec je s hitrimi koraki tekkel za njimi.

Le mladi jetnik se ni premaknil iz stranišča. Dobro je vedel, da je nevarnost zunaj barake, ne pa v njej. Vzel je v roke metlo in začel pometati stranišče, kakor da so ga prav posebej določili za to delo. Pometel je vse smeti na kup, jih nato spet razmetal in spet zmetal. To je ponavljal skoraj pol ure. Medtem pa je slišal z zbornega mesta ostra, surova povelja, vpitje zelencev in čutil je, da odbirajo žrtve za tja, odkoder ni več vrnitve.

Prav ko je pometal smeti, so se sunkovito odprla vrata stranišča. Pred njim je stal zelenec in se zadril vanj: »Kaj pa ti? Iz katere komande si?« (delovno mesto). Mirno mu je odgovoril jetnik, da dela v komandi za polnjenje slamnjač in da so ga poslali čistit stranišče. Seveda je jetnik pri tem stal mirno z metlo ob desni strani, kakor mora imeti vojak puško, kadar stoji mirno in ni trenil z očmi. Vedel je dobro, da ga bo mirna drža obvarovala pred tem, da bi zelenec preveril resničnost odgovora. Stal je jetnik kot najbolj čislani gardist seveda v stranišču in z metlo ob svoji desni strani. Mirna in resna drža jetnika sta potolažila zelenca. Zelenec je verjel, si še nekoliko ogledal jetnika, zalajal vanj, da je vse v redu in da naj nadaljuje z delom, nato pa zaloputnil vrata in odšel.

Jetnik je stal še vedno mirno, zavedajoč se, da se komedija lahko vsak hip ponovi, nato pa se je počasi zbral, pometal stranišče in se po opravljenem delu vrnil na svoj blok z zavestjo, da za zelence ne bo delal in da se bo izognil vsakemu koraku, ki bi koristil njegovemu smrtnemu sovražniku.

Še isti večer je z užitkom pripovedoval tovarišem, da je bil dopoldne gospodar situacije on, ne pa zelenec kratke pameti, ki ni znal preveriti resničnosti jetnikovega odgovora.

(Iz zbirke: »Dachauske zgodbe«)

Očetje, sinovi in hčere

V Založbi Borec v Ljubljani je prejšnji mesec izšla knjiga znanega koroškega partizana Karla Prušnika-Gašperja: »Gamsi na plazu«. Dokaj obsežna knjiga (360 strani), ki jo je avtor začel pisati v Karlaui, kamor so ga 1947. leta zaradi njegovega govora ob odkritju spomenika 85 partizanskim borcev s Svinške planine v St. Rupertu pri Velikovcu zaprli za 12 mesecev, je zanimivo branje o koroških partizanih. Ne samo koroški partizani, temveč tudi ostali bodo z zanimanjem vzeli to knjigo v roke. Iz tretjega poglavja omenjene knjige objavljamo odlomek: Očetje, sinovi in hčere.

V SENČNEM kraju Lobnika, ki mu pravijo »V osenci«, so trije kmetje. Zemlja slabo rodi in zato sta se obdržala le še dva posestnika, tretja domačija pa je razpadala. Mi smo se najraje zadrževali pri Vivodu.

Hiša je lesena in na pogled nič kaj privlačna. Ko vstopiš, te objame mehko in milina slovenskega doma. Kar sedem jih je živelo v tej skromni hiši: gospodar Franc Boltežar in žena, gospodarjevji sestre Klarca in Jerca, domače hčerke Jerčka, Marica ter Malka.

Ko smo se prvič zglasili, bi bili gospodarju Francu skoraj polomili kosti. Zlezli smo namreč na skedenj, da bi predanili. Gospodar je zgrabil lestev, da bi jo odnesel in da bi tako odvrnil sum, če bi slučajno prišla nemška patrulja. Naš Žuti pa se je ravno motovilil na skednju ob lestvi in nenadoma mu je zmanjkalo slame in tal pod nogami in že je zgrmel gospodarju na glavo. Gospodar je zastokal in se zgrudil. Že smo mislili, da ima zlomljeno hrbtenico. Čez nekaj

časa nas je le potolažil, češ da ni nič hudega. Bil pa je nekaj dni ves trd od bolečin.

Vendar nesreča ni imela drugih posledic. Gospodar se ni jezil nad nami. Pri hiši smo bili točno sto petdesetkrat, pa ni zvedela živa duša. Kar sta v tej hiši vedela gospodar ali gospodinja, so lahko vedeli in čuli vsi domači. Celo tedaj, ko so družino zaprli in ko so jih mučili, Klarco in Jerco celo do smrti, niso iz njihovih ust čuli niti besede.

Že prvi teden smo najmlajši dve, Marico in Malko, zaprosili, naj bi opravljali kurirski posel. To je bilo brž po Belopeški konferenci, na kateri smo sklenili, da bomo vzpostavili legalno zvezo s prvo okrožno tehniko in središčem Okrožnega komiteja za Slovensko Koroško.

Vivodovi dekleti smo tedaj prekrstili, Marico v Majdo, Malko pa v Tatjano, in ju poslali na nevarno pot. Iz Železne Kaple sta se s »fikijem«, kapelško ozkotirno železnico, odpeljali prek Sinče vesi in Pliberka do Prevalj, kjer sta

Karel Prušnik-Gašper, ko je prišel tretjič iz Karlaui

se presedli v avtobus, ki pelje v Črno. Tam sta imeli javko v gostilnici pri Potočniku, po domače pri Kovaču v Javorju. Prišli sta in vprašali: »Ali imate Čeligijevo pivo iz Maribora?« Gostilničar se je držal modro in odvrnil: »Sedaj ga nimam več, imel pa sem ga pred tremi leti.« To je bilo dogovorjeno geslo. Nekaj časa so se še malce nezaupljivo gledali, potem pa je šlo vse v redu.

Ta zveza se je obdržala pol-drugi mesec. Nekega dne, bili smo ravno na Jurjovčevih vrhunih, pa priteče naš Grega in že od daleč kliče:

»Vivodove punce so prišle!«

Vtem sta že prisopihali tudi Majda in Tatjana. Janez Pohorč ju je pobaral:

»No, kako vama je bilo vseč, ko sta bili partizanski pismo-noši?«

Majda je bila zgovornejša:

»Kar dobro. Le nekoč bi se skoraj izdali.« Vsi smo napeto prisluhnili.

»V naš 'fiki' je vstopil nemški vojak, mlado fanto in pijan je bil. Začel nama je nagajati. Silil je v Tatjano in predrzno stegoval roke, da sva se ga komaj obranili. Tatjana je imela v nedrhi vaša pisma in pijani soldat je segal

Del Koroškega odreda v zimi 1944. leta

prav... po pismih. Roko je imel že čisto blizu, pa sva se spravili nanj in ga pošteno oklofutali...»

Tatjana je bila brhko dekle, polnega obraza in telesa ter je imela lepe, temne kite. Živo smo si predstavljali ves dogodek. Naši pogledi so se zapili vanjo, njej pa je bilo sitno in rdečica jo je oblila. Majda pa je vneto klepetala: »Pošteno sva ga naklestili. Mlatili sva ga po njegovi glavi, da je bil poba ves besen. V Sinči vesi naju je hotel celo naznaniti načelniku. Komaj sva ga pregovorili.«

»Rekli sva mu,« se je vmešala Tatjana, »da bi bila sramota, če bi nemški vojak prišel k postajenačelniku in se cmeril: 'Dekleti sta me napeteli!' Navsezadnje se je le streznil...«

»Tedaj naju je začel prav sumljivo pogledovati,« je dodala Majda, Tatjana pa je oporekala:

»Morda se nama je le zdelo. Kolikokrat sva mislili, da naju kdo opazuje! Ljudje so res vedno vpraševali, čemu toliko potujeva in celo čez mejo. Odgovarjali sva, da obiskujeva neko sorodnico, nakar so se po navadi zvito nasmehnili.«

Janez Pohorc je tedaj vprašal, kaj ju je danes prignalo k nam. Povedali sta nam, da je tokrat vzrok izdaja. Menda so ujeli nekega našega človeka, ga mučili in izdal je. Povedal je celo geslo. Zaprl so gostilničarja in Slavko...

Obmolknili smo. Čez čas pa je Janez ugotovil:

»Zato pa je najbolje, da nikdar ne veš, kar ni treba vedeti. Jaz še danes ne vem, kakšno je pravo ime 'Soldata', 'Zaplotnika' ali 'Neveste'. Me tudi prav nič ne zanima. Mlad, novopečen partizan pa pride h kmetu in najprej povpraša, kako se pri hiši pravi. Tega jih moramo odvaditi. Ali pa zadeva s pismi! Namesto da bi pisal tako, da se sam vrag ne bi znašel, kaj piše v njem in komu je naslovljeno, pa ti včasih napiše še to, kje je in kje ga gestapovci lahko pri- mejo. Kurir pade in nesreča je dvojna.«

Majda in Tatjana sta spoštljivo poslušali ta nauk o partizanski konspiraciji. Vtem se

je vmešal Šorlijev Jozef in hudomušno pripomnil:

»Od sedaj naprej bova s Petjo spet najbolj zanesljivi pismonoši. Le da morava midva prepeščiti in obresti vse vrhove Koprivne in Pece, preden koga najdeva.«

Petja, Lesjakov Anton iz Črne, pa je nadaljeval:

»Vedve sta se pa kar v vlak vsedli, potem pa še v avto...«

»Najino geslo pa je koj tale tukaj,« je dodal Jozef in dvignil oguljeno mavzerico, tako da smo vsi videli vrezano petokrako zvezdo, nekaj planik in njegovo ime.

Majda pa mu ni ostala dolžna in ga je brž zbodla:

»Ime si zato vrezal, da bi jo s pošto nazaj poslali, če bi jo izgubil.«

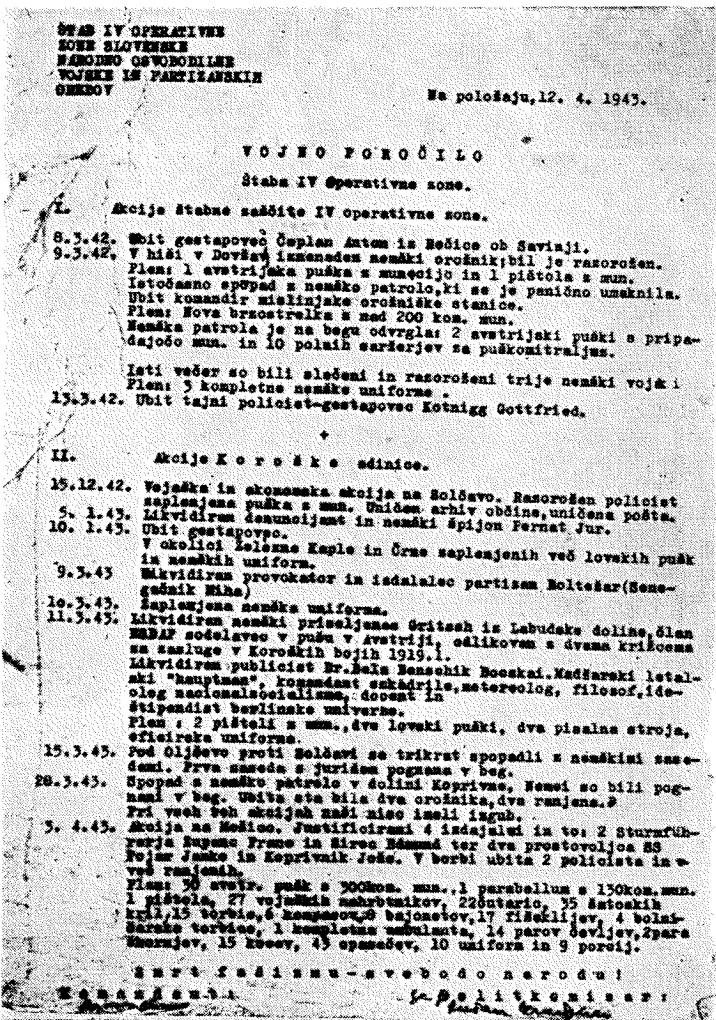
Ime je bilo tako okusno vrezano v črešnjevo kopito, da ga je Tatjana brž potolažila:

»V muzej jo boš moral dati, Jozef, če bo ostala pri življenju...«

Janez pa je razgovor končal z besedami:

»Dobro sta se odrezali! Najbrž vama je pošteno tolklo srce, kadar sta imeli polna nedrja pisem.«

Karel Prušnik-Gašper

V vojnem poročilu štaba IV. operativne cone sta komandant Franc Rozman-Stane in Dušan Kraigher obširno poročala tudi o akcijah koroških edinic od leta 1942 do napada na Mežico v marcu 1943

Nenavadne ZGODBE

Iz bolnišnice na Čreti — bila je zadnja pomlad pred svobodo — sem se vračal v štab cone. Čevljar Lomšak v Potoku, kjer sem se ustavil, me je postregel s kislim fižolom. Nagovarjal sem ga, naj mi zakrpa škornje, pa me je svaril, da so v Spodnji Savinjski dolini Nemci. Ugovarjal sem, da so še daleč. A ko je domača hčerka s škafo v roki stopila na cesto, se je vsa bleda hitro vrnila in izdabila: »Zdeno, Nemci so pred hišo!« Z brzostrelko v roki sem šinil skozi zadnja vrata v sadovnjak. Izza obeh hišnih vogalov sta se prikazala dva mongolska obraza in zakričala: »Halt! Hände hoch!« Tačas sem že pritekel do konca sadovnjaka vrh hriba, poškropil zasledovalce z rafalom in izginil v gozd. Na cesti pa se je vila nemška kolona in vojaki so kričali: »Aufpassen! Banditen!«

Vrnil sem se v bolnišnico in povedal, kaj se je zgodilo. Ranjence smo skrili v grmovje, jaz, nekaj bolničarjev in okrevancev pa smo odšli na položaj. Dan je minil mirno, enako noč. Prihodnje jutro pa so od vseh strani začele plezati sem se v hrib, oni pa nevede za menojo. Nena-

navkreber nemške kolone. Trije, ki smo šli ogledovat v svitu hrib nad bolnišnico, smo nenadoma naleteli na nemškega vojaka. Samo bežno nas je pogledal, nekaj zamrmral in se obrnil proč. Tudi mi smo se naglo obrnili. Okrog sto vajakov je bilo in pripravljali so se k zajtrku. Sam sem šel ogledovat, kje so njihove zasede ali straže. Vtem so se najedli in me tedaj, ko so se razporedili v linijo, odrezali od naših. Umikal doma je pred menojo zazijala široka senožet. Strma in gladka. Na vso srečo sem zagledal na robu skupino smrečic, se vlegel mednje in potuhnul. Tudi Nemci so se ustavili in se ogledovali. Po meni bo, sem si mislil. Toda ne! Nemci so se namreč vkopavali.

Ves dan sem preživel skrit pod smrečicami, okoli katerih so hodili Nemci, iskali ležišča, drva za kurjavo in dražje za maskiranje. Nekateri so opravljali potrebo komaj meter stran od mene. Od mraza in lakote sem že otrdel. Ustje brzostrelke sem nastavil pod brado, odločen, da me živega ne dobe. To je bil šele prvi dan! Za njim je prišla noč, spet dan in spet noč. Kar megličlo se mi je pred očmi.

Ko so tretjega večera odšli, sem se splazil iz nahrbtnik, šotorsko krilo in planil... Skoraj istočasno pa je skočil po te stvari tudi nemški vojak, ki jih je pozabil. Nevidno sem se spet skrili, dokler vojak ni odšel... S težavo sem se privlekel do bolnišnice, ki je Nemci tudi niso odkrili.

Četni komandir Biček je določil Ivana in Julija, da gresta v Hudaben po mleko. Julija zato, ker je bil tam doma. Gazila sta sneg, prisluškovala in oprezovala. Pri prvih kozolcih se je nenadoma utrgala senca: »Brž se vrnita! Vas je polna Nemcev!« Ustavila sta se, za trenutek omahovala. Potem pa je Julij šepnil: »Najprej bova dobila mleko, potem se šele vrneva.« Plazeč se med hišami sta dospela do Julijevega doma. Mati ju je povabila v vežo in jima nalila mleka v kangle. Po isti poti sta se vrnila, ne da bi srečala Nemce. Šele ko je nevarnost minila, je Julij začutil, da ima ušesa trda od mraza.

Tedaj je spregovoril Ivan: »Ali veš, da bo ustanovljena oborožena bela garda, ki bo uničila komunistično bando?«

Julij je napol ušesa. Kaj naj to pomeni? Besede »komunistična banda« ni mogel pozabiti. Tiho je rekel: »Ne vem!« Ivan pa je nadaljeval: »Jaz nisem pravi partizan, temveč belo-

gardist. Tebi, ki si še mlad in pošten, to zaupam. Pobeigni k nam! Z Dolenjske so me poslali semkam zato, da spoznam ljudi! Partizane in tiste, ki jim dajejo orožje in hrano. Zdaj, ko že vse to vem, sem prosil za premestitev na Dolenjsko. Nočejo mi ugoditi, ne vem zakaj. Menda me sumijo ali pa me sploh ne marajo. A jim bom nocoj že pokazal! Zaklal bom komandirja in komisarja, ko bosta spala. Potem zbeživa. Samo niti besedice nikomur!»

Prispela sta v taborišče in oddala mleko. Julij je oprezal, kje bi lahko Bičku povedal, kar je zvedel. Nazadnje sta se sestala v gostem smrečju.

Ivana so takoj razorožili. Ni se upiral. Šele ko je zagledal Julija med tremi partizani, ki so ga vodili v štab bataljona, je močno zardel in pogledal v tla. Ivanu niso nikoli dali propustnice za Dolenjsko...

Izgubili smo Borisa ...

Boris Vinter se je rodil 19. februarja 1925 v Beogradu. Otroška leta je preživel v Zrečah na Pohorju. Prve tri razrede gimnazije je dovršil v Celju. Potem je zaradi nacističnega preganjanja moral bežati v Ljubljano. Nastanil se je v »Učiteljskem domu« v Siški, ki je dal od 120 gojencev 93 partizanov, 8 mladincev pa je bilo do konca vojne v taboriščih ali v ječi. Od teh se jih ni vrnilo 39. Tudi Boris, ki se je jeseni 1941 vpisal v 4. razred bežigradske gimnazije, je že novembra 1941 postal član SKOJ, aprila 1942 pa se je na Dolenjskem pridružil partizanom. Ze jeseni istega leta je bil komandir čete. Spomladi 1943 je odšel na Pohorje in kmalu ga vidimo kot komandanta bataljona. Jeseni 1944 je postal komandant Slan-drove brigade. Kot tak je bil najmlajši komandant brigade v Sloveniji. Padel je v Tuhinjski dolini 19. februarja 1945, ravno za svoj dvajseti rojstni dan. Boris Vinter je značilen predstavnik naše mladine, ki je doraščala v krvavi vojni in ni nikoli doživela svoje prave mladosti. Je primer človeka, ki ga je vzgojila Komunistična partija in ga kljub mladosti dvignila na odgovoren položaj, kjer je pokazal vso svojo sposobnost.

BILO JE okrog enajstih zvečer. Vsi v sobi so že po-spali, midva pa sva še vedno kramljala. Ko sva tako govorila, je ves srečen izvlekel iz žepa kos papirja in ga položil predme z besedami: »Glej, Dunda, dobil sem pismo od matere. Živi in tako zelo si želim svidenja z njo...« Po tistem mi je prebral materino pismo. V takih trenutkih so nama misli s Črnega vrha splavale daleč proč, tja, kjer so prebivali najini dragi. Bilo nama je lepo in hkrati tesno pri srcu. Pismo, ki mi ga je Boris prebral, ni pisala mati, ki trepeta za svojega sina in ga opozarja na previdnost. Več je pisala o tem, kako vsi trpimo v vojni in je trpljenje vsakega posameznika samo delček trpljenja vsega naroda in da neusmiljena borba zahteva od nas tudi žrtve.

Vem, da je na materino pismo Boris tudi odgovoril. Kako enaka sta si bila z materjo v mišljenju, nam pove odlomek iz ohranjenega pisma, kjer pravi, da se veseli svobode, ki prihaja. Kljub temu mu ne bo žal, če bo morda moral umreti. Njegova žrtev bo pripomogla k temu, da bomo prej svobodni...

Šele tedaj sem začel razumeti, odkod Borisu taka hladnokrvnost in hrabrost...

Bilo je že kasno, petrolejka, ki nama je svetila, je že po-jemala. Predlagal sem Borisu, da bi zaspala. On pa je bil nekam nemiren in rad bi se še pogovarjal. Tako sva ostala budna. Zaupal mi je skrivnost o svoji ljubezni do brigadne skojevske sekretarke Slavke. Pričel mi je živo govoriti o tem, kakšno bodočnost si predstavlja z njo, potem ko bo konce vojne. Zaspala sva šele, ko je stenska ura bila polnoč.

Naslednje jutro je kazalo, da bo dan jasen. Sonce je že močno gredo in sneg se je le-sketal. Vsi smo že vstali in že davno pospravili svoje stvari, Boris pa je še vedno trdno spal. Nismo ga hoteli buditi. Nekako ob četrtna deset je precej daleč na nasprotnem hribu zaropotal mitraljez, kar je Borisa takoj zbudilo. V nekaj minutah je bil na vrhu hriba in že je opazoval oko-

Komandant Boris Vinter ob mitraljezu

lico z daljnogledom. Bil sem z njim in videl sem na njegovih ustnicah nasmeh. Najbrž se je veselil borbe, v kateri je vedel, da bodo Nemci bežali. Zadnje dni smo pretrpeli nekaj neuspehov in zmagovit spopad bi močno dvignil samozavest borcev. Sedaj se je taka prilika ponudila!

Ne da bi govoril, je Boris stekel v operativni štab. Komandantu Levu-Cetinskemu je razložil v naglici zasnovani načrt. Predlagal je, da bi s 15 borci odšel čez Tuhinjsko cesto in se splazil Nemcem, ki so napadli Kamniško-zasavski odred, za hrbet. Komandant se je strinjal s predlogom, samo to mu ni bilo všeč, da bi s 15 borci šel komandant brigade. Boris pa mu je tako dolgo prigovarjal, da se je naposled uklonil in dovolil. Boris je ves vesel prihitel v naš

štab in že spotoma je klical k sebi prostovoljce, ki naj bi šli z njim v napad. Zbralo se jih je kakih 30, toda Boris jih je vzel s seboj samo 15. Med njimi je bila tudi skojevska sekretarka Slavka. Še nekaj kratkih navodil in že je skupina odhitela v dolino. Dolgo smo gledali za njimi. Počasi so se spuščali po pobočju in od daleč nam je Boris mahal v slovo s svojo titovko.

Komaj pol ure je minilo, ko smo zaslišali v daljavi rafale naših mitraljezov in klice, ki so pozivali na juriš. Naši so napadali. Po kratkem spopadu pa je postalo vse tiho. To nas je vznemirilo. Naš sum je bil upravičen. Zagledali smo Borisovega zvestega kurirja Jožeta Vahterja, ki je hitel proti nam. Že od daleč nam je mahal z roko. Pohiteli smo mu naproti, ker smo slutili, da se

je nekaj zgodilo. Četa z brigadnim zdravnikom je takoj krenila na pot. Zvedeli smo, da je Boris hudo ranjen. Četa naj bi zavarovala prenos ranjenca.

Toda Boris je bil že mrtev. Nekaj minut potem, ko je bil ranjen, je izdihnil v naročju sekretarke Slavke...

Velikokrat nam je pozneje Slavka pripovedovala podrobnosti o Borisovi smrti. Zgodilo se je tako naglo in nepričakovano. Napad na Nemce se je popolnoma posrečil. Borisova skupina jih je iznenadila iz zaledja in že so bežali proti Kamniku. Boris je bil ves iz sebe od veselja, zato je predlagal, naj bi se spotoma ustavili pri znanih kmetih v Tuhinjski dolini. Tja smo večkrat zahajali in vedno so nas lepo pogostili. Zavili smo s poti. Nihče pa ni vedel, da so

VČETRTI številki »Borca« 1957 sem na temelju izjav udeležencev razpravljaj, na kateri dan je bil ustanovni sestanek Osvobodilne fronte. Izjave so se nanašale delno na dan, delno na okoliščine, v katerih je bil sestanek. Na tem mestu bi k tedanjemu prikazu rad še nekaj dodal. Ta nekaj ne bo nikakor »epohalno« odkritje, temveč le primer, kako nekatere stvari večkrat ostanejo v spominu bolj po zunanjih okoliščinah, ki same na sebi lahko niso čisto nič važne.

Pri navajanju izjav o dnevu ustanovnega sestanka OF sem napisal tudi, da se Tone Fajfar in Tit Vidmar spominjata, da je tistega dne bil deževen dan. Ali je bilo res ali ne, takrat še ni bilo mogoče potrditi. Toda proti koncu leta 1957 so mi prišli v roke zapiski, pravzaprav dnevnik italijanskega majorja Gabriela Pianeseja, ki je bil poveljnik karabinjerjev pri XI. armadnem korpusu v Ljubljani v prvih tednih oziroma mesecih italijanske okupacije 1941. Njegov dnevnik ni bil zasebnega značaja, temveč nekaka kronika njegovega uradovanja, nekatere beležke, kam je moral kdaj iti, s kom je imel tisti dan opravka itd. Pisal ga je verjetno ob koncu službe, preden je odšel iz urada. Za nas je važno, da je v dnevniku beležil tudi stanje vremena in s tem ustvarjal možnost, da podatke po spominu kontroliramo s sodobnimi pisanimi podatki.

Tako je Pianese označil vreme pri naslednjih dneh:

24. aprila 1941 — nebo oblačno, hladno;

25. aprila 1941 — nebo vedro, hladno;

26. aprila 1941 — nebo oblačno, s prekinjajočim dežjem (cielo coperto con pioseja intermittente, temperatura fredda);

Zanesljivost spominov na ustanovitev Osvobodilne fronte

27. aprila 1941 — nebo vedro, hladno;

28. aprila 1941 — nebo vedro, hladno;

29. aprila 1941 — nebo vedro, hladno (fasc. 205 v arhivu MNO v Ljubljani).

Če Pianesejeve podatke povežemo s spomini T. Fajfarja in T. Vidmarja ter dnevom ustanovnega sestanka OF, potem moramo reči, da se T. Fajfar in T. Vidmar resnično zelo dobro spominjata ustanovnega dne. Vprašati se moramo le, ali so Pianesejevi podatki pravilni. Mislim, da subjektivno nedvomno so. Za objektivno pravilnost pa je treba pogledati še beležke hidrometeorološke službe v tistih dneh, kolikor označujejo oblačnost in padavine. Kar vnaprej moram pa povedati, da se ti elementi pri hidrometeorološki službi precej razlikujejo od Pianesejevih podatkov. Predvsem je pri beleženju oblačnosti glavna razlika. Meteorologi imajo za vse zgoraj navedene dni označeno vse-skozi oblačno, razen ob 14. dne 29. aprila, ko imajo označeno jasno. Nič manj kočljivki ni zadeva s padavinami. Podatki izkazujejo, da je vsak dan bilo vsaj nekaj dežja, čeprav le po nekaj ali celo večkrat po nekaj minut. Če pri naših računih upoštevamo predvsem dnevno polovico dneva, moramo reči, da so po meteoroloških podatkih bili 24., 26. in 29. april taki dnevi, da se močno približujejo tudi Pianesejevemu opazovanju. Zelo na-

vkriž s Pianesejem so podatki zlasti za 25. in 28. april, medtem ko so za 27. april le delno. Po meteoroloških podatkih je 25. aprila deževalo skoro ves dan, 28. pa tudi večji del dneva. Poseben položaj kaže pri meteorologih 27. april, ko je dež sicer padal večkrat, toda z izjemno okrog 12. ure le po nekaj minut. Padavinski režim tega dne je vsekakor bil tak, da bi ga ne mogli označiti za deževni dan. To pa je v našem primeru zelo važno, ker ravno za najbolj kočljive dni tudi meteorološki podatki potrjujejo pravilnost Fajfarjevega in Vidmarjevega spominjanja na te dni.

Toda borba z elementi hidrometeorološke službe le ni tako jasna in lahka. Pozabiti ne smemo njene zanesljivosti oziroma nezanesljivosti, v čemer je ravno njena slaba stran. Po izjavi uslužbenca hidrometeorološke službe niso njeni podatki za tisti čas posebno zanesljivi. Zdi se, da sta zlom države in nastop okupacije vplivala na uslužbenca hidrometeorološke službe v tem smislu, da so popustili v svoji vestnosti, tako da na sicer potrebno natančnost niso polagali dovolj važnosti. Ob takem dejstvu pa Pianesejevi podatki postanejo še važnejši. Iz subjektivne pravilnosti raste vse bolj tudi njihov objektivni pomen.

Ob koncu naj poudarim, da je namen mojega razpravljanja bil, pokazati na sodobnih podatkih pravilnost in točnost nekaterih spominov. Koliko je pa iz tega dejstva mogoče sklepati tudi na točnost spominjanja še pri drugih dogodkih, prepuščam bralcem samim. Bralce tudi prosim, naj mojih besed ne jemljejo za kak učen članek, temveč naj gledajo v njih le kramljanje, ki ga je vzeti bolj za zabavo kakor za res. **F. B.**

se v tiste hiše zatekli tudi Nemci. Borci Kamniško-zasavskega odreda so te Nemce videli z nasprotnega pobočja in so Borisovo skupino nanje opozarjali, toda ta opozoril zaradi daljave ni opazil. Šele, ko je prišel že čisto blizu hiš, je Boris ugotovil, kako je. Hraber kot je bil, ni niti za trenutek okleval, temveč je pogledal svoje borce in dejal: »Kajne? Toliko streliva imamo že še, da jih bomo pognali?« Toda streliva je bilo zelo malo in kaj naj bi drugega storili borci kot da so šli za svojim priljubljenim komandantom? Boris ni imel več nabojev za svojo polavtomatsko puško, zato je ukazal mitraljezcu Marjanu, naj mu da svoj mitraljez. Nato se je povzpел na rob nasproti hiše, v kateri so bili Nemci. Spustil je rafal skozi okno v sobo, kjer je videl zelene uniforme. Zaregljal je še drugi in tretji rafal. Mitraljezec Marjan, po rodu Poljak, je sledil svojemu komandantu in svojemu mitraljezu. Razburjen je kričal v svoji materinščini Borisu, naj se pazi in zakloni. V tistem trenutku pa so iz hiše užgali tudi Nemci. Kljub temu je ostal Boris zravn in je še in še streljal, dokler se ni nenadoma zamajal in se zgrudil. Slavka je bila v zaklonu tik za njim.

Takole pripoveduje Slavka o poslednjih trenutkih svojega komandanta:

»Marjan in jaz sva takoj priskočila k padlemu. Marjan je zgrabil mitraljez in nas z ostalimi borci zavaroval. Nemci so bili komaj 100 metrov daleč. Boris je ležal na tleh, iz rane na prsih mu je bruhala kri. Prav takrat nisem imela s seboj obvez. Odrgala sem kos svoje srajce. Zmečkano platno sem mu tiščala na rano, iz nje pa je vedno bolj lila kri. Nisem je mogla ustaviti. Boris je umiral. Bili smo tik za bojno črto in Boris je neprestano grabil po puški. Najbrž se je bal, da ne bi živ prišel Nemcem v roke. Ves čas je divjal okrog nas oster spopad. V predsmrtnih bolečinah je stiskal zobe, od muk si je grizel roko, da ne bi zakričal od bolečin. Kakšna življenjska volja je bila v njem,

kakšen odpor do smrti! Toda moči so ga zapuščale, čutil je, da se bo vsak hip končala zadnja borba v njegovem življenju. Še vedno je šepetal, kot bi hotel vzpodbujati tovariše, ki so se borili blizu njega: »Tolcite po njih! Zadržujte jih, saj nam bodo naši kmalu prišli na pomoč!« Tik pred smrtjo je še dahnil: »Saj svoboda ni več daleč, čeprav je jaz ne bom dočakal...« Tovariši so se še vedno tolkli, jaz pa sem mrtvega komandanta po snegu odvlekla za krajce njegovega usnjenega plašča s položaja v zatišje. Tam so ga našli tovariši, ki so prišli na pomoč.«

Kakšne občutke smo imeli, ko smo se vračali z mrtvim komandantom v štab? Vsi do zadnjega smo čutili, da ga ni več med nami, da ni človeka, ki bi ga lahko zamenjal. Položili smo ga na tla v sobo, kjer je še pred dobro uro in pol tako mirno in spokojno spal. Stara gospodinja, ki ga je imela rada kot svojega sina, je neotlažljivo jokala. Vsa v solzah je prinesla belo srajco svojega moža in mrliča preoblekla. Medtem sta dva borca zbila krsto.

Nemci so nas začeli srdito napadati. Borisa smo hoteli v

naaglici pokopati. Toda Cetinski tega ni pustil. Zahteval je, naj junaškega komandanta dostojno pokopljemo. Tako smo Nemce odbijali vse do večera in vzdržali. Mrak je padel na zemljo. Po vsej Tuhinjski dolini se je razširila vest o komandantovi smrti. Proti pokopališču v Špitaliču se je pomikal žalni spreved. Borci, ki so ga zjutraj spremljali v zadnjem jurišu, so ga spremljali tudi na zadnji poti. Samo da je ta zadnja pot bila zavita v molk, brez šal, ki jih je pokojni imel tako rad, brez pesmi »Čez gore, polja...«, ki mu je bila tako všeč.

Kasneje smo se na svojih partizanskih pohodih večkrat spotoma ustavili tudi ob Borisovem grobu. Skoraj vselej smo našli na njem sveže cvetje. Spominjali smo se razigranih obrazov deklet, ki so mu nekaj mesecev pred smrtjo prišle na bluzo oznake poročnika NOV. Ista dekleta so sedaj prinašala na grob v Špitaliču cvetje mrtvemu junaku.

Še sedaj se pogosto spomnim Borisa. S tovariši govorimo o njem. Meni in vsem, ki smo ga poznali, je zgled človeka, ki je znal živeti, boriti se in umreti za svojo domovino.

Aljož Vindiš-Dunda

Skozi zamete

ŠESTEGA decembra 1944 se je začela nemška ofenziva v Zgornji Savinjski dolini. Zima je bila suha in snega še ni bilo. Nemci so prihajali z vseh strani — od Mozirja sëm kakih 2000, iz Koroške okrog 5000 in iz Kamnika blizu 5000. Nismo več mogli zdržati in smo se začeli umikati proti Ljubnem in Lučam. Za seboj smo podirali drevesa in telefonske drogeve, da bi tako zavrl hiter prodor sovražnika po cestah. Nemci so počenjali v dolini, kar so pač znali — pobirali so kmetom vse, kar jim je prišlo pod roke. Na zovove so nakladali posodo, obleko, šivalne stroje, jemali ure, zlatnino... Kar se ni dalo odnesti ali jim ni bilo všeč, so zažgali, razbili ali uničili. Svilene odeje so dajali

pod konje v hlevih. Prebivalce so pretepali in mučili, tako da so cele družine zapuščale domove in se umikale z nami.

Iz Luč smo odšli v Podvolovjek, nato po severnem pobočju Velike planine na Konjščico in dalje na Dol. Tu se nas je zbralo kakih 600 borcev in beguncev, koča pa je lahko sprejela največ 20 ljudi. Bilo je hudo mraz, snega je bilo nad dva metra, pihal je močan veter in podil meglo. Priroda sama je kazala dokaj odurno sliko. Matere in otroke smo nastanili v koči. Vsi ostali smo ostali zunaj ter zakurili velik ogenj. Tako smo se vsaj nekoliko ubranili pred neznošnim mrazom. Ponoči je šel mimo nas Koroški odred proti Kamniški Bistrici. Sredi poti

so naleteli na nemško zasedo. Po dnevni borbi so se odredovci prebili skozi obroč.

Danilo se je, ko smo se morali umakniti z Dola. Nemci so ofenzivno nadaljevali. Pred odhodom smo se razdelili v več skupin, ker vsi skupaj ne bi mogli dalje. Bilo nas je samo šestdeset oboroženih, imeli smo samo en puškomitraljez. Tudi oboroženice smo enakomerno razdelili v skupine. Potem smo se razšli. Uni so odšli proti Kamniški Bistrici, drugi preko Konja na Gorenjsko, tretji proti Črnicu. Skupina, v kateri sem bil jaz, se je spustila v Lučko Belo in se nato vzpela po velikem plazu čez Šibje na Ojstrico. Še vedno je bilo zelo mraz, veter neznošen, snega pa več kot tri metre. Spustila se je tako gosta megla, da nismo videli niti koraka pred seboj. Začeli smo tavati sem ter tja in nazadnje nismo več vedeli, kje smo. Hrana nam je že zdavnaj pošla. Ko smo prišli na vrh plazu nad Šibjem, nam je lavina vzela voliča, ki smo ga živega vodili s seboj. Ostala nam je samo drobna ovčka, ki jo je pred kolono vodil komaj pet let star fantič. Ognja nismo mogli zakuriti, ker tako visoko ni bilo gozda in torej tudi ne drv. Vsi so že obupali. Nazadnje smo slučajno našli na pastirsko kočo, vso zasuto s snegom. V njej je bilo prostora največ za 4 osebe. Drugače si nismo mogli pomagati, kot da smo jo razdrli ter z deskami in tramovi zakurili ogenj. Ovčko smo zaklali in jo dali kuhat. Vsak je dobil nekaj žlic čiste, neslane juhe in košček mesa. Za otroke smo nekaj prihranili, tako da je vsak dobil še zaloga več.

Zjutraj smo pot nadaljevali čez Vodole in Smrekovec na Lučko kočo. Vreme se ni prav nič poboljšalo. Ljudje so od naporov padali v nezavest. Tisti, ki je imel v sebi še kaj moči, so pomagali onemoglim. Bilo je zelo hudo... Da bi se ljudje vsaj malo razgibali, je harmonikar Franci zaigral koračnico. Melodijo je slišal tudi zadnji borec v koloni. Vsi so bili takoj čisto drugačni. Laže so prenašali mraz, veter in meglo. Zdelo se mi je, kot bi godba vlila v nas nove moči.

Prišli smo do prvih kmetij, toda hiš in gospodarskih poslopij ni bilo več. Nemci so odhajali v Luče, za seboj pa so vse požgali. Na pogoriščih je še tlelo. Žalostno smo gledali ostanke domačin in se greti ob žerjavici. Prvič po šestih dneh smo se najedli pečenega krompirja, ki se je sam spekel v kleti požgane hiše. Preklinjali smo okrutne okupatorje in tiho ogledovali razdejanje. Odslej smo hodili laže, saj smo imeli

polne želodce. Obup, ki nas je dotlej moril, je izginil. Prišli smo na Poljsko planino in pod Križevnikom v Robanov kot. Tu smo bili že izven nemškega obroča.

Tako se je nehal ta težki pohod. Po tolikih dnevih lakote in mraza smo prišli v tople kmečke hiše, se okrepčali s toplo hrano, se naspali na toplem. Kmalu smo bili spet čili in sposobni za nove boje.

Karel Pohleven-Drago

Neznanec v bataljonu

PATRULJA prvega belokranjskega bataljona je krenila proti Vahti. Nad Seli obstane iznenada pred partizani, ki si dajejo opravka okoli podzemne jame.

»Smrt fašizmu!« pozdravi komandir Džems. »Kdo pa ste, tovariši?«

»Štajerski bataljon.« Še vedno jim ni kaj prida mar Džemsovih partizanov.

Komandirju šine skozi močgane, da je bilo res govora nekaj o prihodu Štajerskega bataljona. Na, zdaj je tu in kako podjetni so ti Štajerci.

se pobil in da zdaj ne gre in ne gre, in da so že v vas poslali ljudi po še eno vrv.

Brž sta Manek pa Štrkov Darček pomagala, in še dolgi Pezdircčev Franc iz Drašič je pomagal in je pomagal Bajuk in še Olga se je napenjala, kot bi zares vlekla vrv. Na dan so potegnili partizana z zlomljeno nogo. Celu nosila so pomagali zbiti, potem rekli: »Smrt fašizmu!« oni: »Svobodo narodu!« pa se razšli...

*

Ko je komisar Jovan poslušal to vojno poročilo o modrih

»Kaj pa počnete?«

»Municijo so po razpadu Jugoslavije skrili v to jamo. Prišli smo ponjo, pa se nam je nesreča pripetila.«

Drug za drugim gledajo v brezno in izvedo, da so po vrvi nekoga spustili dol, da pa se je vrv utrgala, oni je padel,

triglavlakah z rdečimi zvezdami, se je molče popraskal

»Nisi zadosti poizvedel, ne!« je zaključil komisar Jovan.

»Nisi ne!« je nerazpoloženo še enkrat pribil, prisiljeno ogledujoč ogrizene nohte.

Dober teden kasneje se je nova patrolja vrnila vsa za-

dižana v taborišče nad Brezovo rebrijo. Neznansko se ji je mudilo v komando. S partruljo je prišel še neki neznanec.

»Zbor!«

Planili so na noge in hiteli v vrsto, se obetajoč spogledovali. Toda komisar Jovan je bil kratkih besedi in preveč odrezav, da bi se celo njegovi najbližnji drznili kaj več in glasneje spregovoriti. Kakor je bil zatajevano miren in je skušal po domače govoriti, se v obeh vrstah ni razumelo drugoga kot: bela garda! Bela garda — tu pred nosom. V razporejeni kači so se vlekli skozi gozd pisano opremljeni in različno oboroženi partizani. Šele nad Igljenikom so obstali. Zdaj so se šele utegnili pobliže seznaniti s tistim neznancem, ki je hodil spredaj v četi. »Kaj?... Zakaj?... S kom?... Koga?...« je vrelo iz njih. »Misliš?... Kaj?... Partizan je bil, a so ga ujeli,« je šlo od ust do ust. Toliko, da je glavo unesel. Pogledi so se okrenili k njemu, o katerem je ves čas tekkel pogovor.

Govoril je, da je bil v Dolenski četi in da so šli v partruljo. Z njimi je bil vodnik, ki je imel prekršek nad seboj, in da je nekoga grobo zavrnil, ko ga je opozoril, da ne gredo v pravo smer: »Ne, sem grem!«

»Stoj! smo zaslišali na mah,« je pripovedoval oni dalje. »Prvi naprej, ostali stoj... no, kot po navadi, če prideš ponoči pred stražo. Mahoma jih je bilo polno okrog nas z naperjenimi puškami. Ne dam orožja, tovariši!« sem zaslišal enega naših. Potem je ti-

sti jeknil in še padec sem slišal.«

Nihče se niti prestopil ni niti premaknil.

»Pa potem?«

»Morali smo dvigniti roke, oni v modrih kapah pa so nas vodili v drago. Taborišče, sem si dejal. Zjutraj smo se najbolj začudili, ker se je naš vodnik sukal med njimi čisto domače. Stražarji so imeli triglavke in naše zvezde. No, bili so kot mi... Partizani bodo. Pomota, sem si znova dejal. Nekaterih z zaslišanj ni bilo več nazaj. Kaj je to? Polagoma se mi je jelo svitati, koga ni več nazaj. Tistih, veste, ki si z vodnikom niso bili na roko. In tega vodnika so naši nameravali kaznovati. Maščevanje? Nas je zavlekel pred sovražnika? K beli gardi? Potemtakem je že organizirana. Kdo bi si mislil! A triglavke in rdeče zvezde? Kako in kam naj sporočim to novico? »Boc, naprej!« ... Vstanem in grem pred nekom, ki mi tišči pištolo v hrbet. »Kdo smo mi?« sem slišal nekoga. »Partizani,« sem čimbolj odločno in brez

pomisleka odgovoril, čeprav sem bil dvomil, da bi oni res bili tisti, za katere sem rekel, da so.

Eden je mimo mene gledaje zatrujoč dejal, da tam, koder sem do sedaj bil, niso partizani. »Meni se je tudi zdelo,« sem se zlagal. Spogledali so se čez čas z vodnikom, ki se je skrivaj namrdnil, kot bi hotel izraziti, da nima nič proti, in komaj opazno je pokimal.«

»Od devetih sva ostala samo dva. Vsem sva skopala jamo. Nobeden ni bil ustreljen. Klali so jih. To se ni slišalo...«

Spet je iskal slino po suhih ustih in stiskal roki v pest, kakor bi ga vanje zeblo.

»Kako pa si jim ušel?« se oglasi nekdo radovedno.

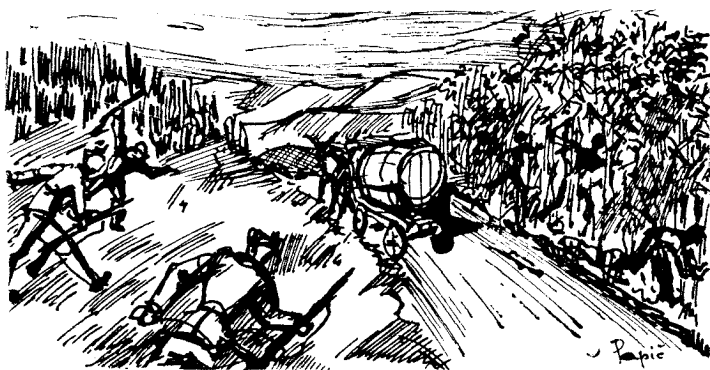
»Kako le!« mu odvrne Darček. »Ko smo šli v partruljo proti Dolžu, smo videli neke partizane, da gredo z volmi po vodo. Ko so zapazili nas, so se zmedli, a eden se je zapodil v koruzo, oni so ustrelili za njim, oni — to si moral biti ti, ali ne? — pa je vpil iz koruze: »Rešite me, tovariši, rešite! Na pomoč, partizani!« Torej si bil ti tisti, kajne?«

»Jaz, da! Jaz,« je odvrnil neznanec sproščeno, kajti ta hip mu je odleglo, češ, verjamejo mi. »Da, jaz!«

»Oni so udarili po nas,« je nadaljeval Štrkov Darček, »ali so kmalu sprevideli, da nas je več, pa so pustili vóli z vozom in sodom in jo, ne meneč se za tegale ujetnika, ubrali nazaj hitreje, kot so prej prišli.«

*

Z Dolža so padli streli. Vse huje je začelo pokati. Kolona je udarila po njih. Iz cerkve

in šole so streljali beli, ali umakniti so se morali pred naskakovalci. Ti pa za njimi! Nič se niso več skrivali pred ljudmi na polju. Kar čez drn in strn je šlo. Pri Ratežu se je pogon ustavil, kajti belih je tisti hip zmanjkalo. Pōskriti v strelske jarke so vžigali po partizanih. Na, kaj takega! Strelske jarke, da so si izkopali!

Naskočili so jih, kaj pa boš! Treskanje bomb se je odbijalo od debelih bukev. Večerni prameni so odkrivali le modre triglavke in partizanom se je šele zdaj odkrilo, da so tudi med belimi dekleta. Preden so kaj več preudarili o njih, so jarki zamrli. Malo niže v dolini

se je psovanje spet začelo. Na, tak so se zopet izmuznili!... Za njimi!... In spet je šlo čez polja in vasi... Obstali so šele pred žicami... Zada pa nove lesene barake... Italijanska vojska!... Beli pa kar mednje... Partizani še vedno za njimi, ali oni za žico ne štedijo s strelivom.

»Pazi! Umik! Darček, Jure, Manek, nazaj!« je klical komandir Džems. »Manek!«

Umikali so se izpred pramenov lijočega krvavega ognja, ki je ustvarjal rahel dim, in oster vonj po smodniku je rezal v nosnice. Po zapuščenem taborišču sta brskala dva: ekonom in bolničarka Olga. Tema dvema so se pridružili še ne-

kateri od vseh sedemindvajsetih pušk.

Najti kaj prida ni bilo, ali njihova vnema se je morala nekam prenesti, sicer bi morali v nemoči obupati ob spoznanju, da kaj in kako vse prav bi ukrenili, ko bi jim te stvari bile jasne prej, ne pa šele ta čas, ko je prepozno. Kadar so se ujeli s pogledi dvojice, od katere je prvi bil komisar Jovan, in drugi današnji neznanec, so bile najtoplejše misli posvečene prav njemu. Nikomur ni več prišlo na misel, da bi še kaj pozvedoval pri novincu, okrog katerega so prej vsi brez izjeme vlekli na ušesa in slastno pričakujoče lovili prekipajoče in razmetane besede iz njegovih osušenih ust.

Zdaj se je ukvarjal z njim samo še komisar Jovan. Kakor vedno, če mu ni bilo kaj pogodu, si je segel v lase in spráševal o podrobnostih, in prav komisar je bil tisti, ki mu je pomirjevalno pomagal prebroditi vznemirjenje zaradi možnega sumničjenja, kajti od tega spopada naprej ni bil za nikogar več neznanec v bataljonu.

Hinko Wilfan,
ilustriral Julij Papič

Napad na vlak — mostove v zrak

(Nadaljevanje)

2. novembra — Pri kilometru 86,6 pri Novem mestu iztiril vlak 9217-b zaradi eksplozije mine. Iztirili trije potniški, en oklopni in en tovorni voz.
3. novembra — Pri Preserju navozil brzovlak 708 na mino. En italijanski vojak ranjen.
5. novembra — Pri kilometru 581,6 pri Borovnici eksplodirala pod vlakom številka 659 mina.
7. novembra — Pri Mirni peč iz-

- tiril vlak 9277. Prevrnjeni dve lokomotivi in 14 voz.
23. novembra — Pri kilometru 94,7 pri Trebnjem eksplodirala mina.
26. novembra — Vlak 9467 iztiril pri Novem mestu z lokomotivo in enim vozom.
30. novembra — Vlak 9272 navozil pri kilometru 16,1 pri Škofljici na mino. Iztirilo 14 voz.
30. novembra — Pri Metliki odvit tračnice v dolžini 200 metrov.

Prežagani brzovjavni drogovci. Promet oviran 10 ur.

2. decembra — Pri Veliki loki pri kilometru 100,5 odvite tračnice.
3. decembra — Pri kilometru 83 pri Novem mestu napadena italijanska vojaška stroja. Mrtev en vojak, dva ranjena. Tirnice odvite.
8. decembra — Vlak 9291 navozil pri kilometru 66,9 pri Birčni vasi

na odmaknjeni ter. Iztirila lokomotiva in en voz.

8. decembra — Pri Novem mestu napaden vlak 9467. Zamuda 92 minut.
9. decembra — Med Trebnjem in Mirno proga trikrat razdrta. Prežaganih šest brzojavnih drogov in položenih preko proge.
10. decembra — Pri Trebnjem napaden vlak 9283.
12. decembra — Pri Smarju-Sap napadena čuvajnica 41.
14. decembra — Pri Smarju-Sap navozil vlak 9260 na odmaknjeni tir. Iztirili dve lokomotive in dva voza.
18. decembra — Pri Trebnjem pri kilometru 4,3 in 4,0 eksplodirale mine.
19. decembra — Vlak 9253 navozil pri kilometru 14,02 na odmaknjene tračnice. Iztirili dve lokomotive in en voz.
26. decembra — Med Škofljico in Smarjem-Sap navozil vlak 9283 na odmaknjene tračnice. Iztirili dve lokomotive in osem voz. Proga razdrta v dolžini 20 metrov.
27. decembra — Pri Trebnjem pri kilometru 5,9 iztiril vlak 9432 z lokomotivo in dvema vozovoma. Proga razdrta v dolžini 200 metrov.
29. decembra — Požig postajnih poslopj Mirna, Sentjanž, Tržišče, Šentrupert. Proga razdrta v dolžini 1769 metrov, požagani brzojavni drogov. V Tržišču zgorel ves inventar v prometnem uradu in čakalnici.

LETO 1943

2. januarja — Vlak 9272, pri Trebnjem, pri kilometru 94,740, zavozil na 4 mine. Iztiril stroj, priprileni stroj, prevrnili so se službeni voz in 6 cistern z nafto.
29. januarja — Pri kilometru 68,8, pri Uršnih selih, strela na vlak 9243. Poškodovano 500 metrov proge.
30. januarja — Ustavljen promet med Birčno vasio in Uršnimi seli, ker je pri kilometru 68,891 eksplodirala bomba.
15. februarja — Pred uvoznim signalom postaje Kamanje iztiril vlak 9286 s 4 vozovi. Vlak napaden, strojevodja Prudič in kurjač Strah odšla s partizani.
28. februarja — Med Birčno vasio in Uršnimi seli razdrto 180 m proge. Brzojavni drogov požagani v dolžini 300 metrov.
1. marca — Med Rakekom in Postojno napaden vlak 646.
2. marca — Med Birčno vasio in Uršnimi seli razdrta proga v dolžini 306 metrov. Promet prekinjen.
4. marca — Med kilometrom 37,2 in 37,4, med postajama Gradac in Metlika, poškodovana proga. Brzojavni in telefonski vodi potrgani.
9. marca — Med Ljubljano in Brezovico, pri kilometru 572, zavozil vlak 690/b na mino. Proga delno poškodovana.
10. marca — Pri Novem mestu, pri kilometru 84,130, zavozil vlak 9283 na razdrto progo. Iztirila dva stroja, službeni voz ter tri cisterne. En vojak mrtev.
12. marca — Med Trebnjem in Mirno, pri kilometrih 5,1 in 5,6, poškodovana proga.

12. marca — Napad na postajo Mirna. Napadalo je 200 partizanov. Poškodovali so postajne in tirne naprave, ponovno zažgali postajno poslopje ter en voz. Proga poškodovana.
15. marca — Na kočevski prog, pri kilometru 11,510, eksplodirala mina in poškodovala tir.
16. marca — Med Brezovico in Borovnico eksplodirala pod vlakom 698/b mina in poškodovala tir.
24. marca — Med Veliko Loko in Trebnjem, pri kilometru 100,6, eksplodirala mina in poškodovala progo.
9. aprila — Med Uršnim selom in Birčno vasio eksplodirala mina pri kilometru 68,6, pod vlakom 9276. Iztiril stroj in en voz, požgani vozovi. Promet prekinjen en dan.
13. aprila — Med Trebnjem in Mirno, pri kilometru 5,9, poškodovana proga. Med Trebnjem in Mirno pečko odžaganih 12 brzojavnih drogov pri kilometru 95.
14. aprila — Med Predolami in Čušperk, pri kilometru 6,9, poškodovana proga.
14. aprila — Med Trebnjem in Mirno pečko, pri kilometru 95, ob 24. uri eksplozija. Porušen most čez Temenico. Proga nevozna.
14. aprila — Pri kilometru 37,09, pri Gradacu, eksplodirala mina in poškodovala tir.
15. aprila — Pri Birčni vasi, pri kilometru 68,9, eksplodirala mina in poškodovala tir.
16. aprila — Pri Veliki Loki, pri kilometru 100,5, poškodovana proga zaradi eksplozije mine.
17. aprila — Pri Birčni vasi, pri kilometru 68,6, poškodovana proga zaradi eksplozije mine.
17. aprila — Pri kilometru 37,7, pri Gradacu, porušena proga, brzojavni in telefonski vodi prekinjeni.
20. aprila — Med Mirno pečko in Novim mestom, pri kilometru 86,5, zaradi eksplozije mine poškodovan tir.
21. aprila — Med Mirno pečko in Novim mestom, pri kilometru 83,2, zaradi eksplozije mine poškodovan tir.
22. aprila — Potniški vlak 9212 čakal v Novem mestu 1 uro, ker je vojaška straža javila, da je proga minirana.
23. aprila — Pri kilometru 80,2, pri Novem mestu, eksplozija mine poškodovala tir. Vlak 9212 čakal v Novem mestu 2 uri.
27. aprila — Pri kilometru 64,2, pri Uršnih selih, je zapeljal vlak 9276 na mino. Napad na čuvajnico št. 27. Brzojavni in telefonski vodi prekinjeni.
2. maja — Proga Trebnje-Sentjanž od kilometra 4 dalje nevozna.
2. maja — Postajno poslopje Mokronog-Bistrica demolirano. Zažganih 5 voz.
6. maja — Pri kilometru 42,7, med Kočevjem in Ribnico, eksplodirala mina in poškodovala progo. Vlak 9312 moral čakati v Kočevju.
6. maja — Vlak 9279 zavozil pri Gradacu na mino. Iztiril stroj in dva voza.
8. maja — Pri kilometru 100,5, pri Veliki Loki, poškodovana proga zaradi eksplozije mine. Brzo-

javni in telefonski vodi prekinjeni.

11. maja — Pri kilometru 103,6, pri Veliki Loki, zaradi eksplozije mine poškodovana proga.
13. maja — Pri kilometru 102,7, pri Veliki Loki, zaradi eksplozije mine poškodovana proga in brzojavni vodi.
13. maja — Pri kilometru 87,08, pri Novem mestu, poškodovana proga zaradi eksplozije mine.
14. maja — Na postaji Mirna peč partizani poškodovali eno kretinico.
18. maja — Pri Trebnjem, pri kilometru 6,6 in 6,7, poškodovana proga.
21. maja — Pri Novem mestu, pri kilometru 87,04, eksplozija mine poškodovala tir.
23. maja — Pri kilometru 37,1, pri postaji Gradac, zavozil vlak 9291 na mino. Iztirilo 11 voz, vlak večkrat pretrgan. Poškodovano 300 metrov proge.
23. maja — Na postaji Mirna peč eksplodirala mina pod kretinico št. 5.
26. maja — Pri kilometru 91, pri Mirni peči, se je ustavil vlak 9288 zaradi brzojavnih drogov, ki so bili položeni na progo.
27. maja — Pri kilometru 88,9, pri Mirni peči, razstreljen železniški propust. Telefonski in brzojavni vodi potrgani.
29. maja — Pri kilometru 105, pri Veliki Loki, via vojaška straža mino. Vsi vlaki so morali čakati.
31. maja — Vlak 9437 pri Mirni napaden s strelj. Vrnil se je v Sentjanž. En vojak ranjen.
21. junija — Pri kilometru 51,8, pri Semicu, poškodovana eksplozija mine progo v dolžini 15 metrov.
22. junija — Pri kilometru 64,7, pri Uršnih selih, pod vlakom 9291 eksplodirala mina in poškodovala tir.
22. junija — Pri kilometru 64,4, pri Uršnih selih, eksplozija mine poškodovala progo. Telefon v čuvajnici št. 27 razbit. Tračnice in pragi razmetani po nasipu. Brzojavni drogov potžagani.
25. junija — Potniški vlak 9214 zavozil pri izvozni kretinici na postaji Otovac na mino. Iztiril ves vlak.
27. junija — Pri kilometrih 7 in 7,4, na prog, med Trebnjem in Mirno, tirnice dvignjene.
2. julija — Strojni vlak M-5 pri kilometru 35,4, pri Dobravcah, zavozil na mino in iztiril. Dva vojaka mrtva.
11. julija — Pri kilometrih 6,2 in 6,6, na prog, med Trebnjem in Mirno, proga vzdignjena na desetih mestih.
13. julija — Pri kilometru 10,4, pri Veliki Loki, zaradi eksplozije dvignjena konstrukcija mosta za 5 cm.
14. julija — Med Verdrom in Logatecem napaden vojaški vlak 715/III. Dva voza prestreljena.
23. julija — Vojško vozilo pri kilometru 36,0, med Metliko in Gradacem, zavozilo na mino.
24. julija — Pri kilometru 50,8, pri Selih, eksplozija mine poškodovala progo.
25. julija — Pri kilometru 100,6, pri Veliki Loki, eksplodirala mina. Železniški most porušen, osemdeset metrov tirnic zviti.

(Nadaljevanje sledi.)

OBUPANEC

BATALJON je taboril na pobočju velikega hriba. Rok je stal na straži nekaj sto korakov nad taboriščem. Oprt na smreko je s pogledom blodil po gosto naseljenem podolju, ki se je razprostiralo pod njim. Tam je stal trg in v njem daleč naokoli največja zgradba. To je bila nemška postojanka. Ob pogledu nanjo ga je vnovič z vso silo zamikalo, da bi...

Da, naveličal se je tega življenja. Ko je pred nekaj meseci prostovoljno prišel k partizanom, si je čisto drugače predstavljal življenje v hosti, kmalu pa je spoznal, da ni tako in je bil hudo razočaran. Poslej je začel vse pogosteje misliti na to, kako bi se otresel tega napornega življenja.

Ob pogledu na postojanko mu je roka otipala košček papirja, ki ga je že nekaj dni

nosil v žepu. To je bil eden izmed letakov, ki so jih Nemci trosili z letali in s katerimi so vabili partizane domov. Na tem letaku je bilo med drugim rečeno: »...Predajte se! Vrnite se domov! Nikomur se ne bo nič hudega zgodilo! Vsakemu, ki se javi prostovoljno, sta zajamčena življenje in varnost! S to propustnico se morete predstaviti kateri koli nemški vojaški, policijski ali civilni oblasti.«

Če bi vedel, da ga res ne bodo zaprli ali celo ubili! je sprva razmišljal. Ta dvom in samo ta dvom ga je zadrževal v hosti. Toda ta dvom se je vse bolj umikal upanju in upanje prepričanju, da mu Nemci ne bodo storili nič zlega. Zdaj je čakal samo priložnosti, da pobegne. Da, pobegnil bo in se javil Nemcem. Rekel jim bo, da so ga partizani prisilno mobilizirali in da je ostal toliko časa med njimi samo zato, ker se je bal, da bi se maščevali nad njim, če bi ušel od njih. Tako jim bo povedal in oni ga bodo zaščitili do konca vojne, ko bodo partizani uničeni, kakor že vse kaže. In zato tudi sicer ni smisla, da bi se še dalje potepal z njimi po hostah, se ušiv in sestradan vlačil iz borbe v borbo, v stalni nevarnosti za svoje življenje. Ne, on noče umreti, on hoče še živeti, živeti izven vsake nevarnosti, živeti v svobodi. Le-ta pa je samo tam doli, med ljudmi...

Ta hip je stopil k njemu razvodnik stráže, ki je prišel ponj, rekoč, da je bataljon pripravljen na premik. Rok je vedel, da bo bataljon zvečer napadel neko nemško postojanko. Zdaj se je dokončno odločil. Tedaj je rekel razvodniku, da pride takoj v taborišče. Ko je razvodnik izginil v grmovje, je Rok stekel proti dolini. Bežal je kolikor so ga noge nesle, da bi čimprej došel do ceste, ki je držala v trg. Bežal je hkrati iz strahu, da ga ne bi ujeli tovariši, ki so morebiti že opazili njegov beg.

Ves spehan je naposled pritekel do ceste, ki jo je oblival krvavi žar zahajajočega sonca. Ustavil se je in prisluhnil v hosto, iz katere je prišel. Nihče mu ni sledil. Nekoliko oddahnen je stopil na cesto in krenil proti trgu. V eni roki je držal puško, v drugi pa je tiščal letak, ko da bi se bal, da ga ne

izgubi. Tako je nekaj časa spešno stopal po cesti. Ves čas ga je obhajala mučna negotovost, pomešana z občutkom pomirjajočega spoznanja, da je naposled za vedno pretrgal vezi, ki so ga priklepale na partizansko življenje, ki mu je bilo tako tuje in neznosno.

Na nekem ovinku se je iznenada znašel pred nemško patruljo. Kakor ukopan je obstal pred Nemci, ki so držali vanj naperjene puške. Čeprav si je še pred nekaj trenutki želel čimprejšnjega srečanja z njimi, se mu je zazdelo, da je to srečanje prišlo prehitro.

Ves zmeden od nenadejane pojave Nemcev je stal kraj ceste s puško v desnici in z letakom v levici. Ko se je bežno ozrl po mrkih obrazih Nemcev, ki so ga, sam ni vedel kdaj, obstopili, ga je spreletelo nekaj hladnega. Ko bi znal vsaj nekaj nemških besed! si je zaželel. Toda, saj ima vendar... Tisti mah je iztegnil roko, v kateri je držal letak. Nemci so se porogljivo namrdnili. Roka je prešinila zona. Zaslužil je nekaj, česar ni pričakoval. Doslej je mislil, da ga bodo sprejeli prijazno, ga povabili s seboj v postojanko, ga vzeli v svoje varstvo, mu dali dela in kruha, kakor obljubljajo v le-

takih, zdaj pa... Njihov molk in njihovi srepi pogledi so obetali vse prej kot to. Nihče ga ni vprašal, od kod prihaja in kam je namenjen. S tem, da jim je pokazal letak, jim je mahoma postalo vse jasno.

»Bandit!« je iznenada siknil podoficir, ki je vodil patruljo. Nato je z bliskovito kretnjo iztrgal Roku puško in jo izročil enemu izmed vojakov.

Rok se je zdrznil in s pogledom, polnim razočaranja in zgroženosti, zabolščal v podoficirja.

»Niks bandit,« je končno mukoma izdaval iz stisnjenega grla.

Tedaj ga je podoficir udaril s pestjo po obrazu, da se je zvrnil v jarek. Ves omotičen od udarca se je hotel dvigniti, toda podoficir ga je brcnil s škornjem, da se je spet zvalil v blato. Zlomljen od udarcev in groze je uprl svoj pogled v podoficirja, ki je nameril vanj brzostrelko. Naenkrat se mu je iz kravačih ust izvil nečloveški krik, nato je še enkrat pokazal letak in hotel nekaj reči. Toda tisti hip je podoficir sprožil rafal. Rok je obležal v jarku z razmesarjenimi prsi in z od rafala odsekano roko, ki je še vedno tiščala letak.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Junaška doba ne bo pozabljena

Nekaj požrtvovalnih tovarišev pri okrajnem odboru ZB, okrajnem odboru SZDL in Mestnem muzeju v Kopru se je pred poldrugim letom odločilo, da po vsem terenu sedanjega koprškega okraja organizirajo zbiranje zgodovinskega gradiva in predmetov vse od okupacije Primorske leta 1918 do osvoboditve leta 1945. Naloga je bila vse prej kot lahka. Preteklo je že deset let, odkar so bili ti kraji osvobodjeni in 38 let, odkar je bila Primorska – po krivični Rapalski pogodbi – dodeljena Italiji. Viharni dogodki nekaj let pred začetkom narodnoosvobodilne borbe, proces: Bidovec in tovariši ter Tomažič in tovariši, posebno pa še NOB, so na Primorskem zapustili globoke rane, ki jih ljudstvo s pridnostjo in vztrajnostjo le počasi celi. Ni še ugotovljeno, kakšno vrednost so imele uničene družinske knjižnice in arhivi v tistih vaseh, ki jih je požgal okupator. Znano je, da je bilo na Primorskem razen knjižnic prosvetnih društev tudi večje število hišnih knjižnic, saj so ljudje na Primorskem bili med najboljšimi odjemalci knjig.

KLJUB ZAMUDI...

ZGODOVINSKA komisija pri okrajnem odboru ZB v Kopru se je odločno lotila dela. Zaradi razumevanja sekretarja OK ZK, Alberta Jakopiča-Kajtmirja, tajnika in predsednika okrajnega odbora ZB, tajnika okrajnega odbora SZDL Ivana Mavserja in predsednika Sveta za prosveto in kulturo pri OLO, Staneta Skrabarja, so pravilno rešili tudi nagrajevanje tovariša, ki mu je bilo zaupano zbiranje zgodovinskih predmetov in dokumentov. Tovariš, ki je prevzel to delo, je odšel na teren, ki sega od morja na Notranjsko, za jema Kras, Brkine in del Goriškega. Obiskoval je vasi in oživiljal

zanimanje za zbiranje tudi ostalega gradiva. Resnično: povsod je bilo veliko zanimanje, saj so se javili še drugi zbiralci predmetov. Naj na tem mestu izrečemo priznanje vsem tistim bivšim borcev in aktivistom – in teh je precej! – ki so vsa povojna leta skrbno hranili dragocene dokumente in predmete in jih potem izročili zbiralcem!

POŽRTOVALNA VNEMA

S posebno vneto se je zavzel za to delo stari istrski aktivist Ivan Cah-Iskra, 55-odstotni invalid. Od 19. septembra 1956 do 15. novembra 1957, ko se je ponesrečil, je napravil 191 poti v razne kraje Istre in Krasa. Na terenu je bil skupaj 150 dni. Večkrat je več noči prenočil na terenu, da se je zvečer lahko pogovarjal s poznavalci oseb, ki so imele v NOB kake naloge. V nepolnih štirinajstih mesecih je zbral 1600 dokumentov, predmetov in fotografij. Razen tega je zbral podatke in napisal zgodovino za 42 krajevnih odborov OF, zbiral imena članov teh odborov, kurirk, krajev, kjer so bili bunkerji itd. Naj omenim le nekatere izmed dokumentov in predmetov! Od borca Istrskega odreda, Draga Hrvatina, je dobil pištolo, ki jo je leta 16. julija 1944 v borbi z Italijani zaplenil med Materijo in Markovščino. Pri družini Andrijašič v Črnem kalu je Cah dobil fotografijo hiše, ki so jo požgali fašisti 29. maja 1921 (ob znanih fašističnih volitvah). Vaščani Črnege kala in drugih bližnjih vasi so takrat pripomogli, da je Andrijašič kmalu obnovil hišo. Pri Jožefu Jamšku iz Plavij je dobil Cah »Komunistični koledar za leto 1922«, kate-

rega je darovalec dobil preko Ivana Regenta iz Trsta. Čeprav so fašisti večkrat preiskovali Jamško-hižo, tega koledarja niso našli. Niti potem, ko so Jamška internirali v Južno Italijo. Sam Cah pa je za okrajni muzej dal večje število okrožnic, potrdil, zapisnikov in tudi matrico in žig, katero je uporabljal v tehniki »Naš dom«. Ta tehnika je delovala v gozdu »Gabrju« pri Bertoših nad Rižano

Hiša Jožefa Dilice iz Diličev pod Pomjanom. Tu je bila aprila 1945 majhna partizanska tehnika, kjer je sekretar okrožnega komiteja za Južno Primorsko, France Perovšek, narekoval razna navodila in okrožnice

od 9. maja 1943 do 20. oktobra 1943, ko je bila premeščena v skalnati bunker »Jamca« nad Gabrovico. Od tu je bila 4. novembra premeščena v Ozapsko jamo, kjer se je preimenovala v »Snežnik«. V tem kraju je tehnika delovala do 14. februarja 1944. leta, nakar je bila premeščena v Gabrovico v bunker Lovrenca Purgerja. Zadnje dni februarja 1944 je bila v Gabrovici v bunkerju Valerija Baruta ustanovljena še tehnika »Naša žena«, ki je delovala do požiga Gabrovice 28. maja 1944. Po požigu Gabrovice se je tehnika »Naša žena« združila s tehniko »Snežnik«, ki je potem delovala v Ospu v bunkerju Marije Klabjan do 30. julija 1944. V avgustu je postal položaj zaradi sovražnikovega pritiska vse bolj nevaren, zato je tehnika začasno prenehala delati.

Eden izmed številnih železo-betonskih bunkerjev na Primorskem. Ti bunkerji še danes pričajo, kako trdno se je bil okupator zasidral v to zemljo, pa so ga partizani kljub temu pregnali

Sele v marcu 1945 je takratni sekretar okrožnega komiteja KPS za južno Primorsko, France Perovšek, naročil okrožnemu kurirju Željku (Stepan Bruno iz Rozarja nad Rižano), naj vzame iz skričališča mali pisalni stroj, ciklostil in nekaj papirja ter vse to prinese v Dilice pod Pomjanom, kjer je Perovšek potem imel svojo »pisarno« do osvoboditve. Razen Perovška sta tu delala še prej omenjeni kurir in Francka Dilica iz Diličev.

Tehniko »Naša žena« je ustanovila in vodila Anica Pervanje-Marjanca. V tej tehniki in kasneje v tehniki »Snežnik« je pomagala tudi Skapinova mama iz Velikega polja nad Vipavsko dolino, ki je v narodnoosvobodilni borbi izgubila moža in štiri otroke. V tehniki »Naš dom« so delali: Just Miklavc-Očka, Milan Guček, Vladi Lekovšek-Jodi, Bruno Stepan-Željko kot kurir, Vitko kot vodja in Ivan Caha-Iskra kot intendant.

Ohranjenih je 36 primerkov brošur, letakov in raznih časopisov, ki so jih izdelovale te tehnike. Ves ta zgodovinski material je muzeju prepustil Lovrene Purger iz Arjol pri Bertokih.

TEREN PRIVABI ŠE RAVNATELJA MUZEJA ...

Ze po nekaj mesecih dela na terenu, ko je delo že precej oživelo, je bil tovariš, ki je za okrajno zgodovinsko komisijo organiziral delo in tudi sam zbiral gradivo in predmete, premeščen na drugo delovno mesto. Kazalo je, da bo s tem konec tako uspešno začetega zbiranja. Nastala bi nepopravljiva škoda. Ravnatelj muzeja je nato

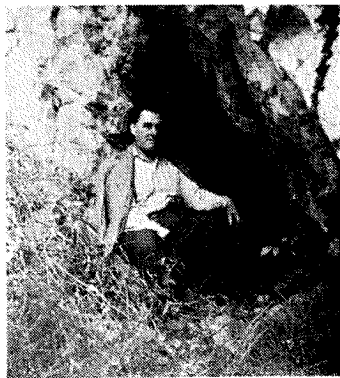

Domačija Ivana Caha-Iskre »pri Bertoših« nad Rižano, slikano leta 1932. V ospredju Ivan Caha (šesti od leve proti desni) z družino in sorodniki. V tej hiši je bil 22. oktobra 1941 prvi sestanek OF, kjer je Oskar Kovačič (ilegalno ime Anton Polak) dal Ivanu Cahu-Istri in Antonu Bernetiču-Jakobu navodila za širjenje programa OF in za ustanavljanje odborov OF. 30. marca 1944 so fašisti z bombami uničili hišo

sam odšel na teren in obiskoval posebno Brkine in del Krasa. Rešil je nadaljnega propadanja mnogo dragocenih predmetov in dokumentov. Tako je med drugim dobil v Brezovici v Brkinih pri družini Stančič torbico, kjer je bil shranjen arhiv SKOJ, pri družini Jakulin iz Orehka pa je dobil desetlitrski vrč za mleko, poln dragocenih dokumentov. Pri Karlu Jelušiču iz Jeriš pri Sežani je dobil izvirna pisma, ki jih je Jelušiču in njegovi ženi Anastaziji pisal l. 1942 Tomo Brejc. Treba je omeniti zavednost, ki jo je vedno imel in jo še ima Jelušič. Ta je po prvi svetovni vojni zakopal karabinko in pištolo in je oboje izročil spomladani leta 1942 prvim partizanom, ki so se pojavili v tem kraju.

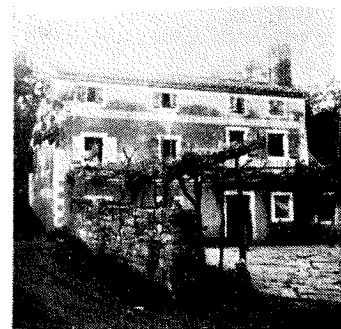
DAROVALCI DOKUMENTOV IN PREDMETOV

Naj tu omenimo imena nekaterih tovarišev in tovarišic, ki so tako skrbno hranili dragocene predmete in dokumente: Angel Znabel iz Slivja pri Markovščini, Karel Jelušič iz Jeriš pri Sežani, Marija Frank iz Spodnjih Bitenj, Boža Jakulin iz Orehka v Brkinih, Marija Mahne iz Slivja v Brkinih, Marija Kavčič iz Pivke, Marija Jelenčič iz Bača pri Knežaku, Ivan

Ivan Cunja-Slavinik iz Bezovrice pri Črnem kalu, fotografiran pred skalnatim bunkerjem »Cuna peč«, kjer je imel kot blagajnik rajonskega in okrožnega odbora OF za Slovensko Istro svojo »pisarno«

Prelec in Franc Dougan iz Stare Sušice, Vida Stančič iz Brezovice v Brkinih, Francka Vatovec in Branko Lukač iz Orehka, Jože Jamšek iz Plavij, Anton Bernetič iz Kortin pri Rižani, Ivan Cunja iz Bezovrice pri Črnem kalu, Antonija Kante iz Kobolov pri Gornji Branici, Ivan Caha iz Rižane-De-

Hiša Matije Krmca iz Rokavcev pri Marezigah, kjer je bil med NOB nekaj časa mornariški odred komande mesta Koper

Hiša Jožeta Jamška na Plavjah, kjer je bil 7. decembra 1941 ustanovljen prvi terenski odbor OF. Sestanek je vodil Oskar Kovačič, ki so ga tri dni zatem, 10. decembra 1941 v Trstu po izdaji aretirali kvesturini

kani. To pa še niso vsa imena. Darovalci pa naj vedo, da so njihova imena v okrajnem muzeju NOB v Kopru pri vsakem dokumentu ali predmetu, ki so ga darovali.

DOKUMENTI IZ LETA 1921 IN DALJE

Okrajni muzej NOB v Kopru ima med drugimi važnimi dokumenti tudi letak, ki ga je maja leta 1921 izdala italijanska civilna oblast v Trstu. Na lepaku so imena slovenskih in hrvatskih kandidatov za znane volitve v rimski parlament, kot: Ivan Regent, ki je kandidiral na italijanski listi KP, Jožef Petejan iz Mirna pri Gorici in Vinčene Kermolj iz Svetega pri Komnu, ki sta kandidirala na slovenski listi KP — znak: srp in kladio na odprti knjigi. Na listi z lipovo vejico pa so takrat kandidirali: dr. Josip Vilfan, Ulisse Stanger, Ivan Stari, Stojan Brajša, Franc Flego in Tomaž Herak.

Prav tako je zanimiv primerek lista »Novice«, ki objavlja kliše s stanjem slovenskih in hrvatskih šol v Istri leta 1924/25. Italijanske oblasti so kmalu po zasedbi Primorske in Istre ukinile ali pa poitalijančile nad 130 slovenskih in hrvatskih šol, nekaj nad 90 šol pa so poitalijančile po znani Gentilejevi šolski reformi.

SPOMINI PRVOBORCEV

Muzej se je v tem času obogatil tudi za več primerkov spominov prvoborcev. Tako ima: Dnevnik

Josipa Bolje-Jamnika, ki začenja z dnem 27. avgusta 1941 — takrat se je v Gornji Branici pojavil Ervin Dougan-Janez s svojo četico prvih šestih primorskih partizanov. Dalje ima: Začetki NOB v Brkinih, Leto 1941 na Tolminskem (pisec Andrej Kavčič-Kovač iz Zatolmina), Razvoj narodnoosvobodilnega gibanja in leto 1941 na Krasu, Zgodovino odpora v Trstu od procesa proti skupini Pinka Tomažiča do kapitulacije Italije, Zapisek iz vseljskega zborovanja v Zabregu pri Branici dne 30. julija 1944, kjer so bili navzoči tudi: dr. Jože Vilfan, Miha Marinko, Janez Hribar, Lidija Sentjurčeva, Janez Stanovnik, šef ruske vojaške misije pri Glavnem štabu NOV in POJ in šef angleške vojaške misije.

TISK PARTIZANSKIH TEHNIK

Zbiralci na terenu po vseh desetih občinah, ki so ponekod bili res zelo delavni, so zbrali tudi precej tiska in brošur, ki so ga izdelale tehnike: »Naš dom«, »Naša žena«, »Slavnik«, »Skala«, »Matajur«, »Jelenk«, »Sabotin«, »Jelovica«, »Nanos« in druge. Treba je poudariti, da je bilo vse področje današnjega koprškega okraja kar preplavljeno s partizanskim tiskom. Muzej ima tudi edini primerek 38. številke »Slovenskega poročevalca« z dne 30. decembra 1941, ki je bila pretipkana v neki ilegalni tehniki v Trstu. Ta številka je ob-

Antonija Kante iz Kobolov pri Branici, ali kakor jo imenujejo preživeli partizani Kante-tova mamica, je odstopila muzeju v Kopru aluminijasto kozico, v kateri je kuhala hrano septembra 1941 prva četica primorskih partizanov v logorju nedaleč od Gornje Branice

javila poziv Izvršnega odbora OF na vse Slovence, naj 3. januarja 1942. leta ne gredo na ulice, zabavišča, javne lokale, da tako počastijo spomin ustreljenih narodnih herojev Ljube Šercerja in Slavka Šlandra.

REDKI DOKUMENTI

Muzej je med drugimi redkimi dokumenti dobil tudi izvorni pismi, ki ju je narodni heroj Pinko Tomažič napisal v noči pred ustrelitvijo — 16. decembra 1941 — svojim staršem in dekletu, in več nje-

Ivan Cah-Iskra v Brkinih leta 1943 kot član okrožnega komiteja KPS za Slovensko Istro in Brkine

govih fotografij. Prav tako ima tri dokumente (na navadnem papirju in pisani s črnilom in svinčnikom), ki se nanašajo na osvoboditev Kopra leta 1945. Dva je podpisal takratni sekretar okrožnega komiteja za Južno Primorsko, France Perovšek, enega pa komandant nemške posadke v Kopru. Čeprav je govora o predaji, je iz pisa oz. besed še vedno razvidna oholost in zaverovanost nacistov v zmago. Od vse te oholosti je ostal samo majhen košček s svinčnikom popisanega papirja, ki ga bodo znaninci z zanimanjem brali še dolga stoletja...

DOSEDANJI USPEHI — KAZIPOT

V poldrugem letu je bilo zbranih okrog 1300 primerkov narodnoosvobodilnega in periodičnega tiska. Razen tega je bilo zbranih še 2850 dokumentov, ki se nanašajo na delovanje KP, SKOJ, terenskih odborov OF, AFŽ, NZ, NOO itd.

Zbiralci so s terena prinesli tudi precej muzejskih predmetov, ki so povezani z NOB: trofejno orožje Istrskega odreda, več samokresov in pištol, ki so jih partizani zaplenili v borbah s sovražnikom itd. Dalje je uspelo dobiti precej fotografij iz NOB in nad 200 negativov iz borb Istrskega odreda.

Veliko delo je pri reševanju partizanskih dokumentov na Koprskem opravil zgodovinar Srečko Vilhar. Ta je kot navdušen raziskovalec davne preteklosti teh krajev že prva leta po osvoboditvi spoznal veliko vrednost, ki jo bodo predstavljali partizanski dokumenti in predmeti. Zbral in rešil je pred uničenjem: 1077 dokumentov, 50 lepakov, 60 glasil, 36 fotografij in 78 brošur. Kot sad tega zbiranja je Vilhar leta 1952 napisal knjigo »Slovenci ob Jadranu«, kjer na 64 straneh prikaže najvažnejše dogodke od naselitve Slovencev v teh krajih do leta 1945.

Muzej je dobil tudi bogat arhiv bivšega okrajnega odbora ZB Se-

žana. V njem so kronike iz 75 vasi prejšnjega okraja Sežana, kronika mesta Sežane (avtorica prof. Vida Štolfa), Kratka zgodovina KP in OF, življenjepis narodnega heroja Karla Masla-Draga in predlog za imenovanje narodnega heroja Ervina Dougana-Janeza. Razen tega vsebuje arhiv še nad 1000 življenjepisov padlih borcev in večje število važnih partizanskih dokumentov. Da je bilo vse to zbrano, ima posebne zasluge takratni predsednik okrajnega odbora ZB Sežana, Janko Valentinčič.

*

Javnosti je že znano, da se v Kopru pripravlja ustanovitev samostojnega muzeja NOB. Bivši borci in aktivisti, podprite to prizadevanje, da se bo ta ideja čimprej uresničila, da bomo tu ob svobodni slovenski obali dobili muzej, kjer bodo vidna vsa junaška dejanja primorskega ljudstva v 25-letni okupaciji in štiriletni NOB.

P. A.

Za pravično priznanje udeležbe v NOB

Z novim pokojninskim zakonom so udeleženci narodno-osvobodilne vojne pridobili mnoge ugodnosti, ki temeljijo na načelu »vsakomur po njegovem delu«. Udeležbo v NOB lahko namreč smatramo za izredno naporno in nevarno delo in je zato popolnoma prav, da se ta doba šteje dvojno. Enako je razumljivo, da imajo udeleženci v NOB iz prvih let večje ugodnosti kot oni iz kasnejših. Priznavanje udeležbe v NOB za službena leta pa temelji na več načelih, ki jih lahko smatramo za značilna predvsem v slovenskem merilu. Zaradi specifičnega razvoja NOB v Sloveniji se namreč pogosto srečujemo s pojmom »aktivist« in »aktivno delo« za NOB.

Nikoli ni bilo vprašanj glede priznanja delovne dobe tistim tovarišem in tovarišicam, ki so sodelovali v NOB v oboroženih oddelkih. Nasprotno pa je bilo doslej mnogo nejasnosti, nerazumevanja in tudi napak pri obravnavanju vprašanja, ali se delo za NOB, ki so ga zavarovanci opravljali doma, na okupiranem ozemlju,

v ilegali, lahko šteje v delovno dobo ali ne. Potrdila o tem so izdajale nekaj časa občine, ustanove in podjetja, nato komiteji KP in ZK, dokler niso nazadnje prevzeli vse skupaj odbori ZB. Na ta način je podano zagotovilo, da bodo vsa vprašanja v zvezi s priznavanjem službenih let obravnavala i na demokratičen i na pravičen način. Organizacije ZB so izdelale že precej točen in dosleden postopek, ki iz-

ključuje prevare in zlorabe. Predvsem je važno, da se prošnje rešujejo tam, kjer je prosilec živel in delal med NOB. Priče morajo biti osebe, ki so same znane po svoji udeležbi v NOB.

Tudi kriteriji, po katerih se je prosilec priznavala v službena leta udeležba v NOB, so bili v raznih krajih dokaj različni. Nekje so šli preveč v širino in so priznavali kot aktivno udeležbo v NOB tudi take oblike dejavnosti, ki so takrat predstavljale dolžnost slehernega državljana (na primer čitanje ilegalnega časopisja, dajanje pomoči v hrani itd.). Druge pa so dosledno vztrajali na tem, da so priznavali udeležbo samo pripadnikom partizanskih enot in oboroženim ilegalcem.

Zato je Glavni odbor ZB NOV Slovenije sklical posvet s predstavniki okrajnih odborov ZB glede uveljavitve enotnega postopka za priznavanje službenih let. Glede enotnih kriterijev pa je bilo sklenjeno, naj bi splošna načela veljala samo okvirno. Preveč je bilo razlik v razvoju NOB na Gorenjskem, Štajerskem, Dolenjskem, Primorskem in v Ljubljani. Kar je nekje predstavljalo samo po sebi umevno dejavnost, je bilo drugje večasih edina oblika boja proti okupatorju in domačim izdajalcem. Zato naj bi bila prepuščena okrajnim in občinskim odborom končna odločitev. Tudi časovno naj bi bili kriteriji različni in prilagojeni okolju in razdobju. Povsem razumljivo je, da nihče ne more enako

Dolenjski Urh

Šentjoški gozdovi skrivajo nešteto grobov na zahrbtnen in zverinski način pomorjenih partizanov, aktivistov, kurirjev in simpatizerjev OF. Tod je bilo namreč morišče »Štajerskega bataljona«, ki so ga vodili in sestavljali najhujši belogardiistični krvniki. Po nepopolnih podatkih je bilo tu na zverinski način pobitih najmanj 360 ljudi, po pripovedovanju domačinov pa celo 600. Tem žrtvam bo občinska organizacija Zveze borcev Novo mesto v Šentjoštu pri Stopičah postavila dostojen spomenik — vsaj tako je bilo sklenjeno na nedavnem občinskem občnem zboru. Letos bodo že začeli z izdelavo idejnega osnutka, ki naj veličastno ponazori kraj, ki ga nekateri imenujejo »dolenjski Urh«. Nedvomno bodo v šentjoške gozdove, ko bo sredi njih stal spomenik dolenjskim žrtvam, poromali na stotine ljudi, da bi se oddolžili njihovemu spominu.

soditi raznašanje ilegalnega časopisja leta 1941 na Štajerskem, takrat ko so padali talci v stotinah in istotam leta 1944, ko je bila Zgornja Savinjska dolina osvobodjena. Pa tudi za posameznika je važno, kako je delal v raznih obdobjih. Malokdo je postal šele tisti dan prepričan borec, ko je vstopil v partizanski oddelek. Zato naj bi tovarišem in tovarišicam, ki so delali nepretrgoma do konca vojne ali pa je bila njihova dejavnost prekinjena brez njihove krivice, priznavali udeležbo pod boljšimi pogoji. Njihova dejavnost je namreč rasla navadno z rastom osvobodilnega gibanja v tistem kraju. Enako so važni tudi pogoji, v katerih je človek živel in delal. Znano je, da ljudje po ječah in taboriščih niso imeli možnosti in pogojev za kakšno posebno aktivno delo. Zato naj bi jim priznavali zapor ali internacijo dvojno pod pogojem,

da so bili internirani ali zaprti zaradi sodelovanja z NOB, v zaporu ali internaciji pa so ostali zvesti svojemu prepričanju. Uredi naj se tudi vprašanje tistih tovarišev in tovarišic, ki so kot italijanski državljani že pred II. svetovno vojno sodelovali v različnih nacionalističnih in protifašističnih organizacijah.

Predvsem bodo morale komisije ZB, ki bodo delale skupno s komisijami Zavodov za socialno zavarovanje, v vsakem primeru upoštevati več okoliščin in tu ni mogoče postavljati nekih togih načel. Zbrano gradivo — življenjepisi proslincev in izjave prič, pa bodo poleg osnovnega namena — ureditve delovne dobe, predstavljale tudi drago ceno in dokumentirano zgodovinsko gradivo o našem največjem bogastvu, o ljudeh, ki so prenesli na svojih hrbtih vso težo revolucije.

Na naših ramenih je zrasla ta družba — na naših se mora tudi razvijati

Morda bo kdo zmajal z glavno, češ ali je umestno na občnem zboru Zveze borcev razpravljati poleg tolikih važnih vprašanj organizacije ZB tudi o kmetijstvu. O tem so namreč razpravljali na občnem zboru ZB celjskega okraja. Potek je pokazal, da je bila razprava potrebna. Za kaj pravzaprav gre?

Znano je, da je po vojni doživel naše gospodarstvo neslučen razmah. Industrijska proizvodnja se je nekajkrat povečala. Toda kmetijstvo ne v toliki meri. Povečati kmetijsko proizvodnjo je zelo važno, saj moramo uvažati hrano, čeprav imamo delovne sile kar dovolj, čeprav imamo dobro zemljo in ugodno podnebje. Skupnost posebno zadnja leta daje precejšnje prispevke za izboljšanje kmetijstva, toda ... Zakaj se proizvodnja v kmetijstvu ne dviga tako kot bi se lahko? Posebno po odročnih krajih je še vedno mnogo kmetov, ki pridelujejo doma samo tisto, kar potrebujejo sami zase. Njihovo gospodarstvo

bi lahko s pojmom iz politične ekonomije označili kot naravno v nasprotju s »farmarskim«, ki pomeni, da se kmetovalec posveti izključno samo eni ali dvema panogama kmetijske proizvodnje. Posledice? Ko se peljemo iz Ljubljane proti Celju, opazimo skozi okno vrste lepih in modernih hišic, mogočna kmečka poslopja, vsele, rdečelične in zadovoljne ljudi. Človek se nehote vpraša, odkod tem ljudem denar za takšne »gradove«. Na njivah so piramide hmeljev. Odgovor je tu: hmelj je obogatil Savinjsko dolino. Drugje pa se še vedno držijo starega načina obdelovanja, še vedno se jejo v hribih pšenico, po dolinah pa pasejo živino itd. Človek se nehote vpraša, kaj ima s tem opraviti Zveza borcev? Da, Zveza borcev! Zakaj ne bi bili njeni člani tisti, ki bi odločno prekinili s starimi škodljivimi navadami, se podali na novo pot, pot večjega lastnega blagostanja in pot, za kakršno stremi vsa naša skupnost — izboljšanje življenjske ravni

vsega prebivalstva? Tako kot so nekdam, med vojno, šli na pot, ki se je marsikomu zdela sprva negotova, ki jo je marsikdo gledal z nezaupanjem! Na pot oborožene borbe z okupatorji in njihovimi domačimi pomagači.

Tudi drugače je razprava v Celju pokazala, da bo občni zbor prelomnica v delu Zveze borcev. Da se razumemo! Marsikaj je bilo dobrega v Zvezi borcev celjskega okraja že dosedaj, celo veliko več kot slabega ali pomanjkljivega. Brez napake ni nihče, enako tudi nobena organizacija. Nedvomno je ena največjih napak v celjskem okraju ozkost pri sprejemanju v ZB. Med več kot 200.000 prebivalci okraja je samo 9042 članov ZB, torej nekaj več kot 4 %. Pri tem pa je s področja sedanjega okraja padlo 3700 tovarišev in tovarišic. Če prištejemo tiste, ki so se srečno vrnili iz NOV, tiste, ki so se vrnili iz okupatorskih ječ in taborišč, iz izgnanstva, bi to število moralo biti mnogo večje. Saj je bila okolica Celja eno izmed žarišč osvobodilnega gibanja! Prejšnji odbor je sicer že nekaj ukrenil v zvezi s sprejemanjem članov, toda uspehi so bili malenkostni. Sprejetih je bilo 440 članov. Odbori trdijo, da ima samo še 1300 tovarišev in tovarišic pogoje za sprejem. Ali je to res? V Kozjem, znanem partizanskem kraju, je samo 371 članov. Tam, kjer je sodelovalo vse prebivalstvo! Razprava je pokazala, da so nekateri tovariši zašli v nerazumljivo ozkost pri sprejemanju. Ozkost, ki se kaže v odnosu do internirancev, preseljencev in tistih tovarišev, ki so prišli v NOV iz nemške vojske. Taki tovariši so z vstopom v NOV pridobili pravico do članstva, ne oziraje se na to, ali so se vključili prej ali pozneje. Po drugi strani je mnogo tovarišev, bivših partizanskih borcev, ki se nečejo vključiti v ZB iz razloga, ker so v njej tudi taki, ki tega ne »zaslužijo«. Postavlja se vprašanje: zakaj ne stijajo do ZB in ne povedo odkrito, zakaj tisti, ki ga smatrajo nevrednega, da bi bil z njimi v isti organizaciji, ne zasluži članstva?

Neki delegat je izrazil pre-pričanje, da bi morala ZB or-ganizirati boljše medsebojne stike med člani. K temu bi pripomogel nekaj organizacij-ski vestnik, ki bi ga izdajala ZB. Mar revija »Borec« ni do-volj? Menda pa so tudi taki tovariši in tovarišice, ki za re-vijo »Borec« sploh ne vedo. Nekdo je upravičeno zameril sestavljalcu poročila za letni občni zbor, da ni omenil, ko-liko je naročnikov »Borca« iz celjskega okraja.

Tudi o vzgoji vse naše mla-dine, ne samo otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, so razpravljali. Na tra-dicijah NOB se mora vzgajati prav vsa naša mladina. Zato je kar najbolj poklicana šola. Med organizacijami ZB in šolo pa so stiki malenkostni in bi se tu morala ZB bolj zavzeti za predavanja bivših borcev, ki bi opravili mnogo več kot suhoparni učbeniki. Treba je doseči, da bodo šli razgledani bivši borci čimvečkrat v šolo

pripovedovat našim najmlaj-šim, kako in zakaj so se borili partizani.

Razpravljali so o vprašanjih tistih borcev in sodelavcev na-rodnoosvobodilnega gibanja, ki so vstopili v gibanje kot mla-doletniki. Leta 1945 so bili za-radi mladosti demobilizirani in nimajo za svoje delovanje po-gosto nobenih priznanj. Neki govornik je predlagal, da bi podelili takim tovarišem in to-varišicam posebne značke, po-dobno kot jih imajo graditelji in udeleženci mladinskih de-lovnih akcij.

Sploh bi bilo potrebno bolj negovati razvijanje družabnih stikov med člani. Na takih družbenih večerih, ki jih ime-nujejo tudi »tovariški večeri«, bi se bivši borci med seboj se-znanili, obujali spomine in mi-mogrede rešili tudi kakšno važno vprašanje, za katerega reševanje bi drugače porabili precej več časa in truda. Bivši borci, posebno tisti, ki so iz kakršnihkoli vzrokov zaostali

za razvojem, ne potrebujejo materialne pomoči, ampak predvsem moralno. Kdo naj jim jo da, če ne tisti tovariši in tovarišice, ki so bili nekda-j z njimi skupaj v borbi, sedaj pa so na vodilnih družbenih položajih?

Še in še so se dvigali dele-gati, stopali za govorniško mi-zo. Stari očanci in mladi tova-riši. Predlogi in tehtne, kon-struktivne pripombe so kar deževale. O vsem! O volitvah, političnem udejstvovanju, kme-tijstvu, socialnem zavarovanju. Menda ni bilo področja, kate-rega se ne bi dotaknili.

Občni zbor ZB celjskega okraja je bil nedvomno eden najbolj uspešnih letošnjih obč-nih zborov. Za samo Zvezo borcev celjskega okraja pa predstavlja neizčrpen vir na-potkov in smernic za delo. Če jih bodo upoštevali in se po njih ravnali, bo ZB v celjskem okraju ostala in postala ena najboljših naših organizacij.

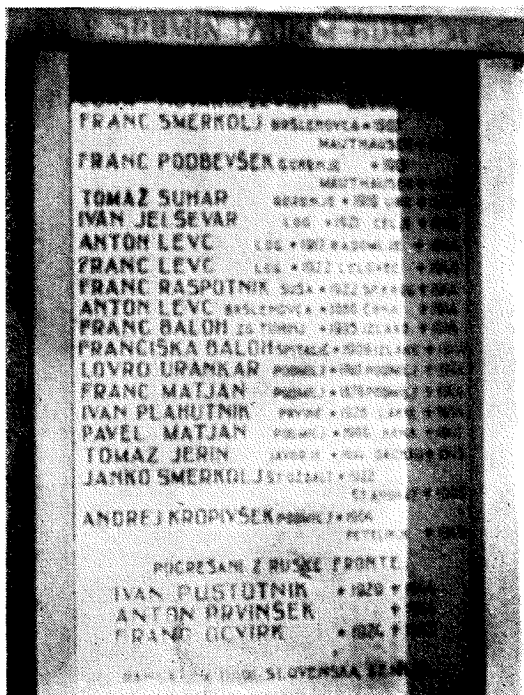
Mile Pavlin

Izrečeno in zapisano ...

Šentožbolt v občini Domžale se ponaša s svojevrstno »znamenitostjo«, kakršnih je malo v Evropi in sploh na svetu. Na spominski plo-šči so namreč vklesana imena padlih partiza-nov in talcev ter umrlih jetnikov nemških uničevalnih taborišč skupaj z imeni padlih nemških vojakov. Povrh tega pa je še na plo-šči napis: »V spomin padlim borecem« in spo-daj: »Rahla jim bodi slovenska zemljica...«

Pri vsem tem se samo po sebi postavlja vprašanje, kdo je bil tisti, ki je dovolil kaj takega in kaj je sploh tisti človek, oziroma kaj so tisti ljudje, mislili? Je mar sentimen-talnost napram padlim nemškim vojakom, ki so dopustili, da jih je tujec mobiliziral in od-gnal umirat za svoje cilje, zadosten vzrok za to, da se nekako opraviči in dopusti primer-janje in izenačevanje borcev in žrtev fašizma z ljudmi, ki so izgubili življenje v boju za fašizem. Pa čeprav kot navadni vojaki, ki so bili mobilizirani! Pod »borec« razumemo par-tizana, ne pa nemške vojake!

Zanimali smo se pri Glavnem odboru Zveze borcev, kaj je s spominsko ploščo v Šentož-boltu. Zvedeli smo, da so jo postavili še pred leti, brez odobrenja spomeniške komisije. Le-ta je zvedela za »posebnost« šele jeseni 1957 in takoj naročila, naj imena nemških vojakov s plošče zbrišejo. Do začetka februarja 1958 pa krajevna organizacija ZB tega naročila še ni izvršila.

Partizanska topografija — važna naloga muzejev NOB

»Sodobnikom bi moralo biti jasno, da je danes za našo zgodovino bolj važno širom po Sloveniji kopati po spominu še živelih borcev, oziroma tistih, ki so v NOB sodelovali ter po terenu zbirati in zapisovati vsa pričevanja o spomenikih NOB, kot vse drugo. Partizanska topografija bi morala vsaj pet let imeti prednost pred vsako drugo.« Tako je rekel priznani in izkušeni slovenski zgodovinar, ko je bilo govora o ekipah, ki naj bi šle iz posameznih muzejev na teren zbirati zgodovinopisno gradivo.

O »partizanski topografiji« se v javnosti še ni mnogo razpravljalo. Pravzaprav je ta izraz uporabljen šele od leta 1955, ko se je Muzej NO LRS lahko bolj sproščeno lotil tega dela, potem ko je bil 27. aprila 1955 odprt za javnost in je bil sporazumno z Zavodom za spo-

meniško varstvo tja prenešen referat za spomeniško varstvo NOB.

Močno vzpodbudo in niz novih smernic za partizansko topografijo pa pomeni II. posvetovanje Sekcije muzealcev in konservatorjev muzejev NOB, Zveze muzejskih društev Jugoslavije, ki je bilo od 21. do 26. avgusta 1955 v Sloveniji. Najvažnejši sklep tega posvetovanja je namreč bil, »da je treba napraviti čim popolnejši pregled vseh spomenikov kot osnovo za izdajo topografije spomenikov NOB, kar bo orientacija za zgodovino NOB sploh«.

Od takrat beležimo precej uspehov in postopno izboljšanje dela na podlagi izkušenj. Ekipa Muzeja NO LRS so šle že jeseni leta 1955 v Zgornjo Savinjsko dolino, Dolomite in na Kras, spomladi 1956 pa na Dolenjsko. Najpomembnejši uspeh in prelomnica v načinu dela je nedvomno gradivo, zbrano od 6. do 26. septembra 1956 v Beli krajini, ki zajema popis spomenikov NOB in partizanske dejavnosti s potrebnimi fotografijami in skicami v 226 krajih.

Vse to je že takoj v začetku leta 1957 dalo osnovo za živahno razpravo o partizanski topografiji. Ugotovljeno je bilo, da se zanj zanimajo tudi področni muzeji oziroma oddelki NOB področnih muzejev, katerim je treba nuditi vso pomoč. Tako je šlo v letu 1957 s finančno pomočjo Muzeja NO LRS na teren 7 ekip področnih muzejev (Mestnega muzeja v Ptuj, Pokrajinskega muzeja v Škofji Loki, Posavskega muzeja v Brežicah, Muzeja NOB Slovenj Gradec, Mestnega muzeja v Celju, Muzeja za Tolminsko in Goriškega muzeja), ki so po en izvod zbranega gradiva tudi oddali.

Na željo nekaterih muzejev, ki so že leta 1957 zbirali topografsko gradivo ali pa nameravajo to storiti letos, je Muzej NO LRS 13. februarja povabil na posvetovanje predstavnike vseh muzejev. Le-ti so podali pregled vsega dela za parti-

zansko topografijo na slovenskih tleh doslej — to je delo ekip Muzeja NO LRS in ekip ostalih muzejev. Hkrati so nazivali problematiko in izmenjali izkušnje, ki so jih nabrali člani posameznih ekip pri neposrednem delu na terenu. Ponekod so okrajni oziroma občinski forumi prav dobro razumeli potrebe muzejev NOB v zvezi s partizansko topografijo (tako na pr. v Metliki, Celju, Gorici, Ptuj), drugje slabše (Slovenj Gradec), nekateri (Postojna) pa sploh ne. Predvsem so velike težave glede finančnih sredstev, ki lani marsikje v ta namen niso bila planirana. Upati pa je, da letos, kljub pičlim možnostim, partizanska topografija ne bo mačehovsko obravnavana. To tembolj, ker nekateri muzeji že lahko na podlagi do zdaj zbranega gradiva utemeljijo nujnost nadaljevanja dela na posameznih sektorjih.

Na posvetovanju so sestavili tudi okvirni načrt za delo v letošnjem letu. Razen ekip muzejev, ki bodo nadaljevale delo na terenu v svojih območjih ter ekip na ljutomerškem in murskosoboškem področju, bo letos tudi ekipa Muzeja NO LRS od 20. julija do 10. avgusta popisovala teren od ceste Štalcarji—Čabar do Leskove doline, Prezida, Sodražice in Ribnice.

Izkazalo se je, da je takšno posvetovanje muzealcev zelo koristno, ker je z izmenjavo izkušenj delo nedvomno uspešnejše. Muzejem, ki so že delali, povzroča težave oblika, v kateri naj obdelajo nabrano gradivo. Zato je bilo sklenjeno, da bo zbrano gradivo postopoma izdano v snopičih. Letos bo Muzej NO LRS izdal topografsko gradivo, ki ga je zbrala ekipa Muzeja NO LRS v Beli krajini, nato pa naj bi bilo v tej enotni obliki postopoma izdano tudi gradivo, ki so ga zbrale na terenu topografske ekipe ostalih muzejev. Takšno gradivo bodo potem prejeli na vpogled in v preverjanje vojaški in politični funkcijonarji iz časa NOB ter prvoborci oziroma stari partizani v posameznih področjih. Dopolnilno s kritičnimi opombami, dodatnimi izjavami in popravki, bo to lahko res do-

Kdo jo pozna?

Letos poleti bodo na Šentviški gori na Goriškem postavili spomenik 62 padlim borcem NOV. Med njimi je tudi neznana partizanka, padla leta 1944. Po naključju so ljudje, ki so jo pokopali, pri njej našli fotografijo, ki jo objavljamo. Kdo je bila padla partizanka, odkod je bila doma in iz katere enote je bila?

ber vir za zgodovinske na-
rodnoosvobodilne borbe.

Ta način dela je bil sprejet
kljub nekaterim drugim pred-
logom, naj bi ne izdajali »gra-
diva«, marveč publikacijo z
imenom »Partizanska topogra-
fija«. Ti, sicer umestni pred-
logi so bili zavrnjeni zato, ker
ni časa, da bi to »ustno« gra-
divo lahko preverili z arhiv-
skimi in drugimi pisanimi viri,
kar bi bilo v primeru izdaje
»Partizanske topografije« v
dokončni obliki nujno. To delo
bi namreč terjalo ogromno
časa in bi bila le škoda, če bi
gradivo medtem ležalo mrtvo.
V obliki, kot bo prirejeno ozi-
roma izdano, pa bo gradivo
lahko krožilo in se bogatilo,
dokler bo živela generacija, ki
je neposredno sodelovala v
NOB.

Kljub temu, da je bilo že
mnogo storjenega, je že ob sa-
mem pogledu na karto z v gro-
bem označenimi, topografsko
obdelanimi področji, mogoče

ugotoviti, da čaka muzeje ozi-
roma oddelke NOB, ki so od-
govorni za izdelavo topogra-
fije NOB, še ogromno delo.
Treba je zbrati predvsem gra-
divo iz doslej nepisanih pod-
ročij Slovenije. Praznina na
karti kaže predvsem tele vrze-
li: Gorenjsko, Notranjsko, ši-
rok pas na obeh straneh Save
med Ljubljano in Zidanim
mostom ter seveda tiste pre-
dele, ki so pripadli Avstriji
in Italiji. Letos bomo v tem
pogledu storili še krepak ko-
rak naprej in si prizadevali
zlasti, da bi k topografski ob-
delavi posameznih področij pri-
tegnili številnejše organizacije
Zveze borcev in vso slovensko
javnost, ki ji je najslavnejša
stran naše zgodovine NOB pri
srcu. Dokler ne bo popisana
zadnja vas na slovenskih tleh,
ki so vsa žarela v uporu, ne
sme biti nikomur žal ne časa
ne sredstev za partizansko to-
pografijo.

M. K.

Spominski kottički namesto manjših muzejev?

Zbiranje zgodovinskega gra-
diva iz NOB (raznih predme-
tov, listin, dokumentov, bro-
šur, letakov, listov, časopisov,
fotografij itd.), pisanje spomi-
nov iz NOB, življenjepisov
padlih borcev in žrtev fašizma,
kronik posameznih krajev, va-
si, področij itd., skratka vse,
kar je zvezano z našo ljudsko
revolucijo in NOB, vse to je
nekakšen »mozaik«, iz katerega
bo spreten zgodovinar ali
znanstvenik nekoč lahko sestavil
zgodovino NOB, zgodovino
najbolj junaške dobe sloven-
skega naroda. Čim več bomo
zbrali in ohranili takega gra-
diva, in čim bolj resnično bo-
do napisani spomini na parti-
zanske akcije, enote, spomini
o delovanju terencev in akti-
vistov, zapiski o zaporih, na-
cističnih taboriščih, tem po-
polnejša bo naša zgodovina. To
pa tudi želimo in hočemo. Pred
bodočimi rodovi smo odgovor-
ni za »mozaik«, pomembnost
NOB zahteva to od nas!

Precej in mnogo, mnogo je
bilo že govorjeno o vsem tem,
veliko že tudi zapisanega.
Namreč zapisanega o pomemb-
nosti zbiranja, o tem, kako in

kaj zbirati in kaj ohranjevati.
Kakšni so doslej uspehi?

Povsod tam, kjer se ljudje,
bivši borci, zavedajo važnosti
tega dela in kjer imajo razu-
mevanje do tega dela, ni ni-
kakih težav. Včasih celo te-
žave materialnega in finanč-
nega karakterja niso odloču-
joče. Razumljivo zato, da ima-
mo v Sloveniji že dokaj mu-
zejev ali muzejskih zbirk, ki
dokaj nazorno s pomočjo do-
kumentov in muzealij prikazu-
jejo NOB na določenem pod-
ročju. Marsikje drugje pa je
spet obratno. Samo govore o
zbiranju in — nič več. Razlo-
gov je seveda več. Prepričan
pa sem, da je eden izmed raz-
logov tudi drugje in na kate-
rega najbrž doslej še ni nihče
pomislil.

Vživimo se, na primer, v člo-
veka, bivšega borca, ki ima
doma gradivo iz NOB. Ne da
ga iz rok, prepričan, da je pri
njem najbolj zanesljivo shra-
njen. Ali pa človek, ki je zbral
dokaj gradiva in ga zdaj hrani
kar doma. Ni namreč vseeno
niti njemu, zbiralcu, če to gra-
divo brez vsake trenutne prak-
tične koristi leži doma. Se pra-

vi: zbrano gradivo ni doséglo
tistega učinka, kakršnega bi
moralo — ljudje, ki so ga po-
klonili, ga ne vidijo, tisti, ki
bi ga radi videli, tudi ne.
Z drugo besedo: gradivo je
mrtvo. Zbiralec prej ali slej
izgubi voljo za nadaljnje zbi-
ranje, lastniki pa so razočara-
ni in vedno v skrbeh za izro-
čeno gradivo.

Zdi se mi namreč, da je ta
moment resnično lahko odlo-
čujoč! Res je sicer, da muzeji
radi vzamejo še novo zbrano
gradivo, a ga najčesče ne raz-
stavijo zaradi objektivnih raz-
logov: razstavnih prostori so
premajhni in že polni. Kako
torej uspeti, da bi kljub vsemu
temu že zbrano gradivo, zlasti
tisto, ki nima splošnega, tem-
več bolj krajevnega pomena,
razstavili, ga pokazali ljudem
in pri njih vzbudili zanimanje
za gradivo iz NOB?

Znano je, da imamo v Ljub-
ljani centralni muzej NO, v ne-
katerih okrajih okrajne ali
mestne, ponekod pa tudi samo
pri splošnih muzejih oddelke
NOB ali muzejske zbirke NOB.
Vsi ti muzeji ali oddelki so
bolj ali manj pregledni, po za-
slugi muzejskih strokovnjakov
(kolikor jih seveda imajo!), pa
tudi bolj ali manj na znan-
stveni višini. Vse to terja
ogromno sredstev in mnogo
naporov. Zatorej zaenkrat še
ne moremo (zaradi objektivnih
vzrokov!) pričakovati, da bi se
muzeji še bolj razširjali ali po-
množili. So pa ti muzeji tudi
marsikje precej oddaljeni, za-
radi česar tudi niso najbolj
obiskani. Kako vendarle na-
praviti nekakšne »krajevne
muzeje«, ki naj bi bili čisto
krajevnega pomena, ureditev
pa nevezana na znanstvene
kriterije?

Ime »krajevni muzej« je
morda preširoko za take zbir-
ke. Lahko bi jih imenovali
tudi »spominski kottički«. Kakšni naj bi bili, v kakšnih
prostorih in kaj naj bi bilo v
njih razstavljeno, prikazano?
Predvsem naj bi bili spomin-
ski kottički krajevnega, lokal-
nega pomena, v njem razstav-
ljeno gradivo pa tudi pomemb-
no predvsem za tisti kraj, vas,
zaselek. Tudi gradivo naj bi
bilo zbrano samo na tistem
kraju. Nekaj vitrin bi napol-
nili z gradivom in jih postavili

ali v šolo, v društveni dom, ali kamorkoli drugam, kjer se zbira v tistem kraju največ ljudi. Tak spominski kotiček bi imel lahko skoraj vsak kraj, predvsem pa partizanski. V vitrinah bi namreč lahko tudi razstavili kroniko, življenjepise ljudi, ki so odigrali v tistem kraju pomembno vlogo v NOB. Več možnosti in načinov je, kako bi uredili vitrine v spominskih kotičkih. Skromni začetki bi najbrž kmalu dali nove pobude, pridobili bi nove ljudi za zbiranje gradiva. Še več! Sistematično bi se lotili iskanja gradiva, muzejskih predmetov iz NOB, mimo tega pa tudi obeleževali zgodovinsko važna mesta iz NOB na tistem področju. Če bi za to delo zainteresirali še šolsko mladino, ki bi pod vodstvom bivših borcev pregledovali teren, potem lahko trdimo, da bi spominski kotički lahko prerastli v večje zbirke. Ne smemo pa

še prezreti dejstva, da bi na mladino taki kotički zelo vzgojno vplivali in vzbujali pri njih zanimanje za našo borbo. Nedvomno pa bi s preprostimi strokovnimi nasveti radi pomagali urejevati spominske kotičke tudi tovariši iz muzejev.

Vse to, čeprav sprva skromno, bi za partizanske kraje že mnogo pomenilo. Bivši borci bi oddajali gradivo, zbiralci bi zbirali, ljudje pa bi bili zadovoljni, da njihov prispevek v NOB ni pozabljen v krajevnem merilu. Celo prepričan sem, da bi prav s tako ljubeznijo, kot so sodelovali v NOB, sodelovali pri ustanovitvi, širjenju in bogatenju spominskega kotička. To pa je že veliko, precej. Kajti naš »mozaik« bi sčasoma, ko bi imeli spominske kotičke v vseh manjših krajih, bil tako popoln, da ne bi imeli bojazni, če in kako bo zgodovina NOB — napisana.

čajniki, ki imajo več kot nižjo gimnazijo, polagajo samo dopolnilne izpite iz predmetov, ki se na gimnazijah ne poučujejo.

Januarja letos so tečajniki polagali prve izpite na rednih ekonomskih srednjih šolah v Ljubljani, Kopru, Celju in Murski Soboti. Prijavilo se je 350 tovarišev in tovarišic, bivših borcev. Zaradi bolezni in različnih drugih vzrokov je odstopilo 30 tovarišev, oziroma tovarišic. Izpite je položilo uspešno, brez popravnih izpitov, 280 tečajnikov. Uspeh je bil boljši kot v rednih šolah! Pri enakih merilih! Ljubljana ni najboljša, toda kljub temu je bilo med 99 absolutni I. letnika kar 9 odličnjakov in 28 prav dobro ocenjenih.

Uspeh tečajnikov I. letnika je pokazal, kako koristna je bila zamisel o ustanovitvi šole take vrste in da je bilo delo šolskega vodstva metodično pravilno. Študijske skupine, ki delujejo pod vodstvom izkušenih pedagogov ob sodelovanju samih tečajnikov, so pokazale, da je v skupnosti moč. Posameznik vseh stroškov ne bi zmoget, zato je priskočila na pomoč skupnost. Posamezni okraji so prispevali za organizacijo študijskih skupin različne vsote, iz katerih se zrcali gospodarska razvitost okraja, mimo tega pa tudi različna skrb za bivše borce, obiskovalce te šole. Kranj je dal največ, nad 500 tisoč dinarjev, Novo mesto 440.000 (gospodarsko nerazvito področje!). V Celju in Mariboru so te vsote mnogo nižje. Nova Gorica, kjer kadrov zelo primanjkuje, okraj pa je pasiven, so dali samo 60.000 dinarjev!

Skrb skupnosti, predvsem pa odborov Zveze borcev, se zrcali tudi v uspehih tečajnikov, ki so v različnih okrajih različni. Tam, kjer so »odgovorni« pravočasno poskrbeli, da so tečajniki dobili vsaj minimalen dopust, jih premestili na drugo, lažje delovno mesto, tam je bil tudi uspeh večji. Posamezni tovariši na vodilnih mestih v podjetjih in ustanovah so namreč včasih zelo, zelo kratkovidni. Ne glede na to, da so bili večinoma tudi sami borci, so včasih od-

Ob prvih uspehih

Nizka strokovnost nekaterih bivših borcev je pogosto podlaga za govorice o nekakšnem splošnem zapostavljanju bivših borcev. Res je, da so se nekateri bivši borci med vojno in prva leta po njej razvijali dokaj enostransko, predvsem pa vojaško in politično. Takrat je to zahteval naš povojni razvoj in okoliščine, v katerih se je razvijala naša borba. Drugi zaradi vojnih dogodkov in pre zaposlenosti niso uspeli pravočasno končati šol. Po končanem obdobju najbolj intenzivne graditve so zaradi decentralizacije morali nekateri uslužbenci poiskati drugo službo, se zaposliti v proizvodnji. Med njimi je bilo precej bivših borcev.

Kako tem ljudem, bivšim borcem, pomagati? Kako jih čim hitreje strokovno usposobiti? Ustanovljena je bila Srednja ekonomska šola za bivše borce, ki pa je zajela samo tiste, ki so imeli možnost; bodisi da so stanovali v večjih mestih ali središčih, bodisi da so dobili ustrežajoče štipendije. Kaj pa s tistimi, ki službe niso mogli zapustiti, ker so

vzdrževali družine, s tistimi, ki živijo na podeželju? Zanje je bila ustanovljena Srednja dopisna ekonomska šola. Vodstvo šole si je zamislilo tak način poučevanja, kjer lahko učenci sledijo pouku doma in se pod strokovnim vodstvom od časa do časa pripravljajo za izpite, ne da bi zapustili službo ali se preselili v mesto.

I. letnik Srednje dopisne ekonomske šole in pripravljani tečaj sta zajela nad 500 tovarišev in tovarišic. Pripravljalni tečaj je bil ustanovljen, ker se je pokazalo, da mnogi tečajniki nimajo predizobrazbe. Nekateri med njimi niso končali nižje gimnazije, katere gradivo je potrebno za uspešno šolanje v Srednji dopisni ekonomski šoli, drugi so zopet gradivo pozabili. Vsakemu tečajniku je prepuščeno, kdaj se bo pripravil in prijavil k izpitom. I. letnik je začel s poukom lani marca, prvi izpitni rok pa je potekel letos januarja. Drugi izpitni rok bo potekel junija, tretji septembra. Tako bodo prizadevnejši in marljivejši učenci končali šolanje prej kot drugi. Tisti te-

klanjali vsako ugodnost za tečajnike, češ da bo trpela proizvodnja ali delo v ustanovi, če bo nekdo šel za nekaj dni na izredni dopust. Pri tem so pozabljali, da skupnost mora pomagati na noge tistim, ki to zaslužijo, tistim, ki so nesebično žrtvovali najlepša leta svojega življenja za skupnost. Končno so pozabili tudi na dejstvo, da šola poveča delovno sposobnost delavca ali uslužbenca. Ze sedaj so nekateri tovariši močno povečali produktivnost na svojem delovnem mestu ali v pisarni. Mar se ne bo nekaj »izgubljenih« dni ali ur čez čas povrnilo v večji delovni storilnosti? Ponekod je slišati celo glasove, da je to privilegij, če bivšemu borcu, ki obiskuje dopisno šolo, dajo kak dan pred izpiti prosto ali če ga od časa do časa oprostite za kako uro, ki jo porabi za študij, za seminar. Mar je to res privilegij? Odločno lahko rečemo, da ni! Potem pa so privilegirani tudi vsi tisti, ki odhajajo na študijska potovanja doma ali v tujino, pa za določen čas celo zapuste podjetje! In takih primerov, kjer ljudje zaradi napredka podjetja in mimo tega tudi svojega, dobivajo določene plačane dopuste ali ugodnosti ob študijih, izpolnjevanju, je več. Zakaj bi morali biti bivši borci drugače tretirani, ko pa imajo voljo, da v korist podjetja študirajo! Torej kakršnakoli ugodnost, ki jo podjetja in ustanove nudijo bivšim borcem, ki obiskujejo dopisno šolo, ni nikakršen privilegij, temveč popolnoma razumljiva in upravičena pomoč bivšim borcem.

Še nekaj se je izkazalo ob analizi uspehov I. letnika šole. Da človek lahko doseže marsikaj, tudi kaj takega, kar se zdi na prvi pogled nemogoče. S trdno voljo in merico potrpljenja. Nedvomno je bilo za večino tovarišev in tovarišic po dolgih letih zopet sestiti h knjigi dokaj težavno. Predstavljajmo si človeka, ki večkrat ni najbolj zdrav, pa se mora učiti po napornem delu v službi, na sestankih, pozno v noč, ko drugi že zdivnjaj spijo. V stanovanju, ki je prenatrpano in največ-

krat pretesno, ob kričanju otrok. Ob nedeljah in praznikih, ko je treba žrtvovati tako potreben počitek!

Prostor nam ne dopušča, da bi pisali o vseh tovariših in tovarišicah, ki so pri knjigi dokazali, da imajo v sebi še vedno partizanski duh, da se drže načela: »Borec se bori tudi naprej!« Naj omenimo le tri tovariše, ki so morda najbolj značilni med tečajniki. Tovariš Jože Špende z Kamnika, telefonist v tovarni »Titan«, vojni invalid, ki se težko premika. Njegovi mesečni prejemki znašajo nekaj nad 7000 dinarjev. Vozi se v Ljubljano na seminarje. Če mu ne bi priskočila na pomoč ZB, sam ne bi zmozel stroškov za vožnjo, instruktorje in solnino. Kljub vsemu pa je dokazal primeren uspeh. Slavica Koman, mati dveh otrok, zaposlena... Razen za izpite ni imela prostih dni, toda izpite je položila s prav dobrim

uspehom. Ali Ljubomir Ružić, upokojeni oficir JLA. Žena je zaposlena in Ljubomir se uči s kuhalnico v roki. Leta 1943 je zraven njega eksplodirala granata in leta 1948 je za posledicami oglušil. Pred tremi meseci je dobil od Zavođa za socialno zavarovanje slušni aparat in sedaj vsaj lahko posluša predavatelje.

V kratkih besedah rečeno — uspeh I. letnika srednje dopisne ekonomske šole naj bo vzpodbuda tistim, ki še vedno ne verjamejo v svoje sile in še vedno oklevajo z vpisom. In istočasno nekakšno zadoščenje tistim organizacijam Zveze borcev, ki so svojim članom, obiskovalcem šole, na kakršenkoli način pomagale. Še več! Primer ostalim organizacijam ZB, ki se za te ljudi niso dovolj zanimale, jim pomagale, opravičujoč to s trditvijo, da je šola stvar samo tistih, ki jo obiskujejo.

Nagrade za projekte spomenika v Jajincih

Žirija za ocenjevanje del iz natečaja za idejni projekt spomenika, posvečenega ustrelnim domoljubom v Jajincih, je po dvajsetdnevnem zasedanju sredi februarja dokončala svoje delo in nagradila oziroma odkupila naslednja dela: prvo nagrado v znesku 3 milijone dinarjev so za svoj projekt prejeli arhitekt Zdenko Kolacio in kipar Kosta Angeli-Radovani iz Zagreba s sodelavci, arh. Zdenkom Silom iz Rijeke in Vladom Ivanovićem iz Zagreba. Druge nagrade v znesku 2 milijona dinarjev so bili deležni inženirji in arhitekti Nenad Korica in Branko Petrović iz Zagreba ter njuni sodelavci, kipar Antolčić, inženir Dragutin Kiš, Zlatko Prelec in Zlatko Šurjak. Tretjo in četrto nagrado v znesku 1.250.000 dinarjev je žirija podelila projektu s šifro »70007« in »77441«. Avtorji prvega dela so: za urbanizem in arhitekturo — arhitekta Branko Bon in Brana Mirković iz Beograda; za vrtno arhitekturo — inženir Aleksander Krstić s tehnikom Ljubom Stamenkovi-

ćem iz Beograda; za skulpturo in slikarstvo — kiparja Vladea Petrić in Anton Držetić ter slikar Boško Karanović, a za fotografijo — Debeljković. Drugi projekt so izdelali arhitekti Bernardo Bernardini, Aleksander Dragomanović, Nino Kučan in Radovan Nikšić, njihovi sodelavci, akademski kipar Dušan Džamonja, arhitekta Branko Berić in Olga Vujović, a fotografije Zlatko Mavrin in akademski slikar Miljenko Stančić. Toda poleg vseh nagrajenih del je žirija predlagala za odkup še druge.

Prvo nagrado so prejeli zagrebški avtorji za delo, ki predvideva celotno arhitektonsko ureditev Jajincev s posebno ureditvijo spomenika na kraju, kjer so pred sedemnajstimi leti padle žrtve. Ožja urbanistična kompozicija tega projekta vsebuje dohod z Avalske poti, dve ploščadi, na katerih bodo ob praznikih kome-moracije in žalne svečanosti, izgradnjo malega muzeja, 30 m visok steber in centralni spomenik, tako imenovano nekropolo.

KRATKE NOVICE

ŠT. 5

BOREC

1958

BOREC

VSEBINA 5. ŠTEVILKE

Pri graditvi socialističnih odnosov v naši družbi morajo biti bivši borci v prvih vrstah	193
Govor Aleksandra Rankovića	194
Dolina Sutjeske – narodni park	195
Kako sem dobil partizansko ime	196
Resolucija Zveze borcev NOV Jugoslavije	198
Ana Zihnerl-Mami	199
Sklepi razširjenega plenuma CO ZB NOV Jugoslavije	201
Naš razgled po svetu (Janko Jeri)	202
Zakasnelo priznanje (Janko Jeri)	203
Ob 13. obletnici osvoboditve Ljubljane (Mitja Ribičič-Ciril)	204
Temna slutnja (Miha Klinar)	205
Pohorska legenda (Đorđe Radišić)	206
Titova vojna pot	208
Praznik mladosti (N. G.)	211
Pohod proti Ljubljani (Hinko Bratož-Oki)	212
Pohod (Dušan Mevlja)	214
Zadnja noč na kolodvoru (Marjan Medvešek)	216
Bil sem priča njihovega bega (Miha Což)	217
Zanimanje, ki je popolnoma na mestu	218
Nenavadne zgodbe	220
Obračun (Vinko Hafner)	221
Pesnik Brecht je točil čisto vino	224
Meseci pred velikim majem (Crtomir Sinkovec)	226
Pisma uredništvu	227
Konji (Slavko Jug)	228
Napad na vlak – mostove v zrak (Danilo Delkin)	229
Kdo je miniral progo?	230
Rdeči pilot Kluz (Aca Radaković)	231
Trivid (Karel Leskovec)	232
Zanimiva publikacija (Mile Pavlin)	233
Se ne veste?	231
Atlantski zid	234

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV:

Se vedno nas družijo partizanska zavest (M. P.)	235
22. julija v Jelenov žleb	235
Kako bo letos s kolonijami?	236
Izrečeno in zapisano	236
Namesto poročila iz Maribora	237
Zivahno delo ZB v Selški dolini (Stane Bajž)	237
Skrb za vsakega posameznika (M. P.)	238
Napisi na spomenikih NOB	239
Kratke novice	240
Atomska in trodimenzionalna vojna (Milorad Janković)	240

Slika na ovitku – akad. slikar France Zupan: Pogled na trg v Ajdovščini. V Ajdovščini je bila 5. maja 1945. leta ustanovljena prva Narodna vlada Slovenije. Tega dne je na zasedanju predsedstva SNOS v Ajdovščini rekel Josip Vidmar med drugim: „... Kraj, ki smo ga izbrali, nam je velevan po dvojnem kriteriju. Prvič nam gre za dokumentacijo, da je ta zemlja naša in da je ti sile, ki nam bi to zemljo kdaj koli še iztrgala, in drugič je Ajdovščina kraj, ki je geografsko središče ene izmed najvažnejših dolin Slovenskega Primorja...“

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. – Založba »Borec«, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Štok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-756. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četrtletna 150 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana 60-KB-1-Z-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 5180-000-74. Kličiji, tisk in vezava: tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

Našim bralcem in naročnikom sporočamo, da bo letošnja 6. številka »Borca«, ki bo izšla v začetku meseca junija, posvečena dogodkom, ki so se pred trinajstim leti dogajali na Sutjeski.

Uredništvo revije
»Borec«

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 5 — Letnik X — Maj 1958

Pogled v dvorano, ko je zasedal razširjeni plenum CO ZB NOVJ

RAZŠIRJENI PLENUM CENTRALNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NOV JUGOSLAVIJE

Pri graditvi socialističnih odnosov v naši družbi morajo biti bivši borci v prvih vrstah!

POD PREDSEDSTVOM Aleksandra Rankovića, predsednika Zveze borcev NOV Jugoslavije, je bil 31. marca v Beogradu razširjen plenum Centralnega odbora Zveze borcev. Plenumu so mimo članov CO prisostvovali tudi predsedniki okrajnih odborov Zveze borcev iz vse države. Na dnevnem redu je bilo poročilo o delu Centralnega odbora ZB in njegovih teles od III. kongresa naprej. Ker so poročilo o delu CO prejeli že prej, so takoj začeli razpravo o poročilu. Velimir Stojnić, generalni sekretar ZB, je govoril o sodelovanju ZB z drugimi družbenimi organizacijami in poudaril potrebo, da bi ZB in druge organizacije z večjo vlogo sodelovale pri razvijanju tradicij NOB,

pomagale pri postavitvi spomenikov NOB, pri urejanju partizanskih grobišč, ZB in druge družbene organizacije pa naj skupno skrbijo za vzgajanje mlade generacije v duhu NOB in krepitev obrambne moči države. Dr. Josip Hrnčević je govoril o nedavnem sklepu zahodnonemškega parlamenta o atomski oborožitvi zvezne vojske, pri čemer je poudaril razumljivo ogorčenje bivših borcev na ta neodgovorni akt vojnoključnega militarizma. Aleksander Ranković je govoril o uspehih dela pri reševanju raznih vprašanj bivših borcev, a tudi o nekaterih negativnih pojavih med posameznimi bivšimi borci (njegovo poročilo objavljamo v celoti na drugi strani!).

Nemanja Vlatković je govoril o skrbi ZB in ljudske oblasti za bivše borce in otroke padlih, Franc Stadler-Pepe je nakazal nekaj zdravstvenih in socialnih problemov bivših borcev, Uglješa Danilović je govoril o dosedanji skrbi za otroke padlih v BiH, Srba Andrejević o problemih pri reševanju imovinsko-pravnih vprašanj otrok padlih borcev, Edib Hasanagić o dejavnosti ZB pri zbiranju zgodovinskega gradiva iz NOB, Rodoljub Čolaković o negovanju tradicij NOB in opozoril plenum na nalogo ZB, da pomaga pri pisanju zgodovine NOB za uč-

benike. Neda Božinović pa o nekaterih organizacijskih problemih in pravni pomoči bivšim borcem.

Razširjeni plenum je ob koncu sprejel tudi resolucijo v zvezi z oborožitvijo zahodnonemške vojske z atomskim orožjem ter sklepe o dosedanjem in prihodnjem sodelovanju ZB z drugimi družbenimi organizacijami za razvijanje borbenih tradicij NOB, o rezultatih reševanja vprašanja bivših borcev in nekaterih negativnih pojavih med nekaterimi bivšimi borci ter o organizacijskih vprašanjih organizacije Zveze borcev.

Govor Aleksandra Rankovića

Tovariš Aleksander Ranković čita referat na razširjenem plenumu CO ZB NOV Jugoslavije

»Tovariši in tovarišice! V tej razpravi bi se rad dotaknil vprašanja, o katerem menim, da je za Zvezo borcev in za druge organizacije borcev posebno važno. Rad bi govoril o nekaterih uspehih v obravnavanju zadev borcev, kakor tudi o nekaterih negativnih pojavih med borci NOV. Rad bi opozoril na te pojave, ker mislim, da sta naša organizacija in naša družbena skupnost zainteresirani na tem, da ohranimo svetli lik borca NOV.

Po vojni je naša družbena skupnost posvetila posebno pozornost udeležencem NOB, kakor tudi družinam in otrokom padlih borcev in žrtev fašističnega terorja.

Pri urejanju položaja borcev NOV in obravnavanju njihovih posebnih problemov smo pri nas zmerom imeli pred očmi nekaj osnovnih dejstev. Udeleženci NOV čutijo, ker so bili ranjeni in ker so v vojni zelo mnogo pretrpeli, razne posledice v zdravstvenem oziru, ki često vplivajo tudi na njihovo delovno sposobnost. Ko so se udeleženci NOV prostovoljno vključili v boj, so morali opustiti šolanje, svoje redne poklice in opravila, po vojni pa so prevzemali razne položaje, ki v večini primerov niso bili dosti povezani z njihovim prejšnjim poklicem. Spričo poslov, ki so jih opravljali precej dolgo po vojni, niso mogli nadaljevati pretrganega šolanja, niti delati na položajih, za katere so bili kvalificirani.

Cilj priznanja določenih pravic na podlagi sodelovanja v vojni je bil torej, da se udeleženci vojne ne bi znašli v nenakoprnem položaju glede na druge državljane, ki so bili v drugačnem položaju glede pridobitve kvalifikacij in opravljanja svojih poklicev, oziroma, ki niso bili izpostavljeni enakim težavam.

SKUPNOST JE POSVETILA POSEBNO POZORNOST DRUŽINAM IN OTROKOM PADLIH BORCEV

Pravice družin padlih borcev in otrok padlih borcev izvirajo iz dejstva, da so v vojni izgubili svoje rednike in skrbnike in se tako znašli v izredno težavnem položaju. Po-

sebne pravice udeležencev NOB in njihovih družin pri nas ne izvirajo iz nekakšnih nazorov o posebnih nagradah za zavestno, prostovoljno sodelovanje v NOB in privilegiranem položaju glede na druge državljane. Na drugi strani posebne pravice udeležencev NOB in njihovih družin pri nas ne izvirajo iz nekakšne dobrotelčnosti.

Vloga borcev NOV s koncem vojne ni prenehala. Borci niso ostali pasivni v pričakovanju priznanja za svoj prispevek v vojni. Nasprotno, v povojni izgradnji socializma v naši deželi so bili na najtežavnejših mestih. Na tej podlagi se je izoblikoval odnos družbene skupnosti do borcev, kakor tudi odnos borcev do družbene skupnosti.

Cilj urejanja pravic vojaških vojnih invalidov takoj po osvoboditvi dežele in usmeritve na rehabilitacijo, poklicno usposabljanje in zaposlitev, je bil, da bi vsestransko zaščitili za delo nesposobne vojaške vojne invalide in našim vojaškim vojnim invalidom omogočili aktivno sodelovanje v izgradnji socializma.

Posebno pozornost je posvetila družbena skupnost otrokom padlih borcev in žrtvam fašističnega terorja, njihovi preskrbi in šolanju. Z vsestransko in neposredno skrbjo družbene skupnosti smo uspobili za življenje nad 200.000 teh otrok. Zdaj imamo še kakih 64.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, ki jih družbena skupnost materialno podpira v šolanju in

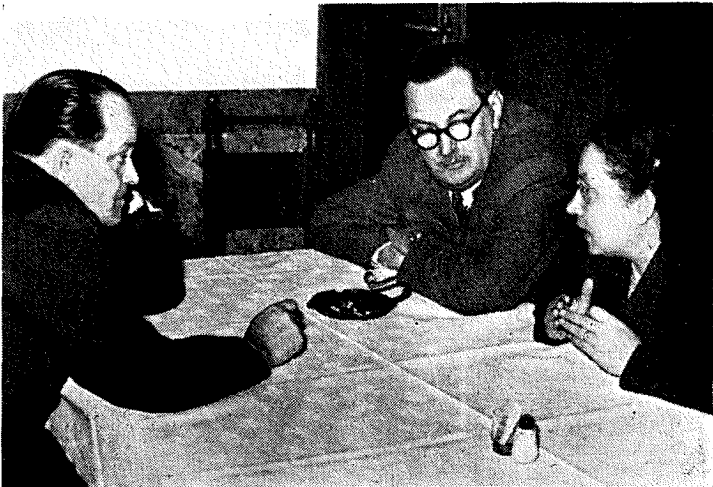
usposabljanju za življenje s štipendijami, posebnimi invalidskimi dokladami in drugimi vrstami pomoči.

V sistemu socialnega zavarovanja in v uslužbenskem sistemu so posebne določbe, ki se nanašajo na udeležence NOV in na družine padlih borcev.

Tako na primer se borcem NOV prizna čas, ki so ga preživeli v NOB, v staž za napredovanje, prizna se jim strokovna izobrazba za delo, ki ga opravljajo ne glede na formalno šolsko kvalifikacijo.

Borcem NOV je omogočeno, da si pridobe pravico do nopolne pokojnine z nižjo starostno mejo, omogočeno jim je zvišanje zneska nopolne pokojnine skladno s trajanjem sodelovanja v NOB, zagotovljena jim je najnižja pokojninska osnova X. zavarovalnega razreda itd. Družinam tistih padlih borcev, ki so bili, preden so se vključili v NOB, v delovnem razmerju, se prizna pravica do družinske pokojnine ne glede na dolgotrajnost delovnega staža.

Predpisi o upokojitvi vojaških oseb so v glavnem uredili vprašanje tistih tovarišev, ki spričo posledic vojne, bolezni in izčrpanosti niso več mogli opravljati svoje redne službe v vojski. S kombiniranjem določanja pokojnine in zaposlitvijo na ustreznih delovnih mestih v civilu so bila, ker je šlo dostikrat za razmeroma mlade tovariše, urejena mnoga vprašanja, ki so nastajala v

Z razširjenega plenuma CO ZB NOVJ: kratek pomenek v odmoru (od desne proti levi: Lidiya Šentjura, Franc Leskošek-Luka in Ivan Maček-Matija)

zvezi z upokojitvijo vojaških oseb. Od 11.211 upokojenih tovarišev iz vojske, ki so se želeli zaposliti po upokojitvi, smo jih v zadnjih dveh letih zaposlili na raznih mestih v gospodarstvu in upravi 8075.

IZOBLIKOVANJE JE CELOVIT SISTEM ZAKONODAJE O BORCIH

Da bi probleme borcev čim pravilneje uredili, smo postavili razen rednih organov državne uprave in organov socialnega zavarovanja tudi posebne zvezne in republiške, v nekaterih primerih pa tudi

okrajne organe, ki se izključno ukvarjajo z vprašanji borcev, kakor so: invalidska komisija oziroma uprava za invalidska in za vprašanja borcev, komisija za upokojitve vojaških oseb, komisija za priznanje pravic do pokojnine po členu 73. odst. 2, zakona o pokojninskem zavarovanju in druge organe.

Položaj borcev in družin padlih borcev smo urejali z zakoni postopoma, v skladu s splošnimi možnostmi naše družbene skupnosti.

Tu je treba poudariti, da smo pri urejanju vprašanj borcev našli polno razumevanje pri vseh odgovornih družbenih in političnih činiteljih in da so si le-ti na vso moč prizadevali in uporabljali skrajne možnosti, tako da imamo zdaj v okviru materialnih možnosti družbene skupnosti izoblikovan celovit sistem zakonodaje o borcih, ki zagotavlja popolno stabilnost in varnost.

Brez pretiravanja lahko rečemo, da smo s tem sistemom tako ali drugače zajeli vse borce NOV, vse družine padlih borcev, vse otroke padlih borcev in največje število žrtev fašističnega terorja ter družin žrtev fašističnega terorja, ki jim je potrebna posebna družbena skrb ali posebna družbena zaščita.

Dolina Sutjeske — narodni park

Izvršni svet Ljudske republike Bosne in Hercegovine je sklenil zaščititi del doline Sutjeske in ga proglasiti za narodni park. Ozemlje, ki je pod zaščito, obsega 40 hektarov, medtem ko je bilo prvotno zaščiteno samo 5 hektarov. Na tem mestu stojita dva spomenika iz NOB: grobnica s posmrtnimi ostanki 1300 padlih borcev NOV in spomenik dalmatinskim brigadam. Sedaj bodo grobnico premestili v ravnino in tam postavili tudi spomenik. Zaščitili bodo vse važnejše kraje v okolici ter vse poti in steze, po katerih so se v V. sovražni ofenzivi gibale enote NOV. Uredili bodo grobove narodnih herojev Save Kovačevića, Nurije Pozderca, Šerifa Loje in trinajstih mladincev iz Foče, pokopanih na Borovnem. Označili bodo kraj, kjer je bil na Milinkladah ranjen tovariš Tito.

S tem bo dolina Sutjeske, ki je eden izmed najlepših krajev v Jugoslaviji, pridobila vrsto spomenikov, obenem bo pa zaščitena pred gradnjami, ki bi okrnile njeno naravno lepoto in veličastnost.

Toda, tovariši in tovarišice, nekateri naši tovariši, udeleženci vojne, se dostikrat ne zavedajo te sistematične skrbi in vsega tistega, kar je doslej storila družbena skupnost. Ti tovariši ne vidijo, da leto za letom prispevamo velike napore, da bi probleme, ki jih zastavlja življenje, pravilno uredili, da bi sistem in metoda dela v obravnavanju problemov borcev nenehoma izpopolnjevali in da je ostalo neznatno število vprašanj, ki jih bo treba postopoma še urediti.

Kaj je pravzaprav še ostalo? Znano je, da z zakonskimi predpisi nikoli ni moč urediti vseh konkretnih problemov. Naj bodo naši zakoni še tako popolni in daljnosežni, vendar nikoli ne bodo mogli zajeti vseh primerov, ki nastanejo v življenju, in jih tudi ne bodo mogli predvideti in urediti. Takšne primere, ki ostanejo zunaj meja zakona, moremo in moramo urejati samo na kraju samem z akcijo krajevnih organov, komune ter ob pomoči krajevnih družbenih organizacij, predvsem ob pomoči Zveze borcev.

Razen tega v naši državni upravi dostikrat vidimo zavlačevanje v obravnavanju in birokratizem, posledica tega pa je, da posameznih konkretnih primerov ne uredi zmerom pravilno in pravočasno. Naloge komune ter političnih in organizacij ZB je torej, da sistematično skrbijo in uveljavljajo vprašanja borcev.

PRIVILEGIJI SO NEZDRUŽLJIVI Z NAČELI, NA KATERIH GRADIMO NAŠO SKUPNOST

Prav zato, ker imamo še zmerom nekaj neurejenih posameznih primerov in ker še zmerom premalo neposredno skrbimo za ljudi ter njihove probleme, mnogi člani, pa tudi vodstva naših posameznih organizacij gledajo na vsa vprašanja položaja borcev skozi prizmo teh konkretnih primerov. Niso redki primeri, da v razpravah o takšnem ali drugem primeru ne vidijo vsega tistega, kar smo dejansko storili, in da namesto pravičnega pojasnjevanja sistema in uveljavljanja konkretnih ukrepov za pravilno ureditev po-

sameznih primerov razvijajo nezdravo kritikastrstvo. Značilno je na primer, da se je ob uveljavljanju zakona o pokojninskem zavarovanju, ki je prinesel vrsto novosti in zelo pozitivno uredil mnoga vprašanja borcev in družin padlih borcev, v posameznih organizacijah in med posamezniki vodilnimi tovariši razvila

razprava o tem, kaj ni urejeno, in kritiko zakona, namesto da bi se razvila razprava o tem, kaj naj organizacija stori, da bi pomagala svojim članom, da uveljavijo nove pravice, ki jim jih daje zakon.

So tudi takšni borci, ki mislijo, da je družbena skupnost dolžna zagotoviti jim določene

Kako sem dobil PARTIZANSKO IME

RUDOLF HOHKRAUT *Dolfe*

»Že tedaj, v bivši Jugoslaviji, ko sem bil še čisto majhen otrok, me je mati klicala Dolfe. Ne vem zakaj, menda zato, ker je Dolfe krajše kot Rudolf. Ko sem postal partizan, sem najprej dobil ime Kus, nato pa Gusar. Zakaj? Ne vem. Drugi so bili Krpani in Medvedje. Tudi tega se več ne spominjam, kdo mi je dal vsa ta imena. Aprila 1942 sem v Štajerskem bataljonu dobil spet svoje staro ime Dolfe.«

FRANCE HVALA *Peter*

»Okrog 15. junija 1942. leta smo imeli sestanek pri Brovcu. Navzoča sta bila tudi tovariša Tomo Brejc in Jaka Baški. Svetovala sta nam, naj si zaradi večje tajnosti izberemo ilegalna imena. Zdi se mi, da je Brovč predlagal, naj bom Peter. In sem ostal. Zakaj ravno Peter, ne morem reči.«

AVGUST ŠPACAPAN *Strnad*

»Meseca julija 1941 smo imeli v Renčah prvo konferenco zastopnikov OF, partizanov, članov KP in sploh vseh ljudi, ki so bili pristaši oboroženega boja proti okupatorju. Navzoč je bil tudi pokojni Anton Velušček-Matevž. Seveda smo si morali izbrati ilegalna imena. Ne spominjam se več, ali sem si jaz sam nael ime ali mi ga je kdo drug. Dobil sem ime Strnad.«

VINKO MOJŠKERC *Jesen*

»Partizan sem postal 7. aprila 1942. leta. Tedaj sem vstopil v II. grupo odredov, ki se je zadrževala v Črnem kalu blizu Krke. Nosil sem pravcati kavbojski klobuk, za pasom pa pištolo na boben. Takega me je srečal namestnik komandanta odreda Marok, me začuden pogledal in mi rekel: 'Ti boš pa kar Jèsen' Nisem bil ravno zadovoljen in zato sem ga vprašal, zakaj mi je dal tako ime. Odvrnil mi je, da zato, ker sem velik in močan, res pravi jèsen. Njegovo pojasnilo mi je godilo in nisem se več upiral. Še sedaj me polovica Ljubljane pozna kot Jèsen in le malokdo ve, kako se pravzaprav pišem in kako mi je ime. Zato se vsem znancem ob tej priložnosti tudi predstavljam s svojim praviim imenom in priimkom.«

posebne pravice, ker so sodelovali v NOB. S tega vidika neupravičeno kritizirajo naše zakone in druge ukrepe, ker menijo, da bi morali dati borcem narodnoosvobodilne vojne večje pravice, kakor drugim državljanom naše dežele, ne glede na to, kolikšen je zdaj njihov prispevek k izgradnji dežele in ne glede na splošne

pogoje za pridobitev določenih pravic. Proti takšnim napačnim mazorom se nekateri vodilni tovariši v Zvezi borcev, v Zvezi vojaških vojnih invalidov in v Združenju rezervnih oficirjev premalo ostro bore, nekateri pa takšne nazore celo podpirajo.

Že prej sem poudaril, da naše zakonodaje o borcih nismo

izgrajevali na načelih privilegiranja zaradi sodelovanja v NOB. Privilegiji katerekoli kategorije državljanov so nezdružljivi s socialističnimi načeli, na katerih gradimo našo skupnost in torej nedopustni v naši družbeni skupnosti. Na podlagi nezdravih mazorov o privilegijih dostikrat slišimo neupravičene zahteve po priznanju ali razširitvi pravic posameznikov, ki jih ne morejo imeti (priznanje pravice do »Spomenice«, priznanje pravice do pokojnine, invalidnine, zvišanje prejemkov itd.). Če posameznikom te neupravičene zahteve odklonijo, tedaj postanejo le-ti nosilci širjenja nezadovoljstva in najhujših oblik kritikastrstva.

V zvezi z uveljavljanjem prejšnjega zakona o »Spomenici 1941« so se med precejšnjim številom nosilcev spomenice množili pojavi zlorabe pravice, ki jo daje ta zakon. Ko pa je novi zakon o pravicah nosilcev »Spomenice 1941« onemogočil zlorabe, tedaj se je razvilo kritikastrstvo, češ da so odpravljene pravice najboljših borcev.

PRIMERI NEZDRAVIH POJAVOV IN KRITIKASTRSTVA

Spričo določenih pravic, ki jih daje ta zakon, so mnogi udeleženci borbe vlagali in še zmerom vlagajo prošnje, da bi dobili Spomenice ne glede na to, da ne izpolnjujejo splošnih pogojev za pripoznanje te pravice. Pri tem je večina dajala napačne podatke o svojem sodelovanju v borbi, posamezni nosilci Spomenice pa so te podatke kar tebi nič meni nič, brez čuta polne odgovornosti potrjevali, kar je povzročalo administraciji velike in nepotrebne težave.

Mnoge naše organizacije se ne bore odločno proti takšnim nezdravim mazorom. Nasprotno, dostikrat so pasivne ali pa se za to tako malo zanimajo, ko da jim je vseeno, kakšni so pojavi in nazori v njihovem okolju. Posledica vsega tega je nezdrav, krivičen, neupravičen kritikastrski odnos posameznikov do nekaterih problemov in posameznih organov državne uprave ter organov ljudske oblasti.

FRANC SOTLER *Pavijan*

»Potem, ko sem kot vojni referent narodnoosvobodilnega odbora v Vevčah opravil z mladinci neko sabotažno akcijo, sem se moral nekaj časa skrivati. Pokojni brat Ciril, ki je tedaj delal v kotlarni vevške papirnice, mi je priskrbel izvrstno skrivališče v kanalu, kjer tečejo parne cevi. Tja mi je nosil hrano in knjige, da sem laže pretekol dolgčas. Tako mi je prinesel tudi neko kriminalko, v kateri je bila glavna oseba

neki Pavijan, človek, ki je bežal pred policijo in pri tem spretno preskakoval strehe. Njegove akrobacije so mi bile sila všeč – kaj hočete, bil sem mlad. Ko sem februarja 1942 odšel k partizanom, me je namestnik komandanta bataljona štajerske, kasnejše druge grupe odredov, vprašal, kakšno ime si bom izbral, sem tjavdan zinil: »Pavijan« – in to ime se me drži še danes.«

STEFAN PAVŠIČ *Jur*

»Tako ime sem dobil jeseni leta 1941, ko sem bil še na terenu komandir Narodne zaščite. Kdaj in ob kateri priložnosti? Tega se ne spominjam. Vem le, da sem si to ime izbral, ker sem vedel za Jurčičevo povest Jurij Kozjak, ki mi je bila všeč, čital pa sem jo v knjižnici Svobode.«

PETER KOS *Petruška*

»Marca 1942. leta sem bil v Revirski četi, ki se je zadrževala v okolici Trbovelj. Vsi so imeli partizanska imena in tudi jaz sem si ga moral izbrati. Postal sem Petruška, kar je malo drugače povedano kot Peter, moje pravo ime.«

ALOJZ ŽUŽEK *Tarzan*

»To ime mi je dal moj pokojni brat Jovo, ko je bil komandir minerske čete Kamniško-zasavskega odreda jeseni 1943. Taborili smo na Stancih Lazih. Tedaj sem prišel k partizanom skupno z dvema bratoma in Jovovo ženo. Razen mene in Jovove žene so vsi padli. Nekaj dni pred našim prihodom je padel nekje na Menini minerec Tarzan. Bil sem močan in Jovo mi je dal kar njegovo ime.«

FRANC MEKINA *Borut*

»15. ali 16. marca 1942. leta je bila ustanovljena Rakovška četa. Bili smo na Raci gori, ko sta prišla k nam Daki in Smelj in nam povedala, da mora vsakdo imeti ilegalno ime. Začeli smo si jih izbirati. Pokojni narodni heroj Turšič je predlagal, naj bi si izbrali stara slovanska imena. On si je izbral ime Iztok, Hiti Ivan ime Igor, jaz pa Borut. To ime mi je ostalo v spominu iz zgodovine. Po kapitulaciji Italije sem našel v Sodražici italijansko tiralico, kjer so bili vsi moji podatki, vključno partizansko ime.«

Resolucija Zveze borcev NOV Jugoslavije

»V času, ko si na svetu na raznih straneh konkretno prizadevajo, da bi se vprašanje razorožitve premaknilo z mrtve točke in da bi se začeli nujno potrebni razgovori za popuščanje sedanje napetosti v svetovnih stikih in ustvarili pogoji za mednarodno sporazumevanje, je zahodnonemški Zvezni zbor na zahtevo Adenauerjeve vlade izglasoval sklep, naperjen proti koristim svetovnega miru, sklep o atomski oborožitvi zahodnonemške vojske.

Miroljubno človeštvo, zlasti pa še živeči udeleženci boja proti fašizmu pri nas in na svetu, so sprejeli vest o tem sklepu z ogorčenjem ter globokim vznemirjenjem in zaskrbljenostjo.

Sklep o ustanovitvi zahodnonemške atomske vojne sile pomeni nadaljnjo nevarno razširitev sedanjega tekovanja v oboroževanju. Gre za atomsko oborožitve države, s katero še ni sklenjena mirovna pogodba in katere upravitelji so s svojo osvajačo politiko in željo po svetovnem gospodstvu v drugi svetovni vojni zagrešili agresijo in povzročili človestvu nepopisne nesreče in strahote.

Ta dejstva zgovorno opozarjajo na nevarnost položaja, ki ga ustvarja sklep zahodnonemškega Zveznega zbora in ki kot sestavni del splošnega tekovanja v oboroževanju pomeni nove težave v naporih, da bi našli pot k zagotovitvi miru na svetu.

Narodi in države, združeni v protihitlerjevski koaliciji, so se svečano zavezali, da bodo najodločneje preprečili sleherni poskus, da bi se nemški militarizem obnovil. To nalaga Združenim narodom dolžnost, da odločno nastopijo proti atomski oborožitvi zahodnonemške vojske.

Narodi Jugoslavije, ki so bili že dvakrat žrtev nemške agresije, ki so imeli ogromne človeške in gmotne izgube, ki so čutili vse strahote vojnega pustošenja in zločinov in tako drago plačali priborjeno svobodo in neodvisnost, z globokim vznemirjenjem in negodovanjem gledajo, kako se z obnavljanjem vojne zmogljivosti Zahodne Nemčije spravljajo v skrajno nevarnost napori človeštva, da bi zagotovili mir in miroljubno mednarodno sodelovanje. Narodi Jugoslavije se s tem ne morejo spriznati.

Zato Zveza borcev narodnoosvobodilne voje Jugoslavije meni, da tolmači jugoslovanska vlada najgloblje koristi in čustva naših narodov ter 1.200.000 članov organizacije naših borcev, ki je začela proučevati možnost, da bi predložila vprašanje oborožitve zahodnonemške zvezne vojske z atomskim orožjem Organizaciji združenih narodov.

Menimo, da so zdaj skupno in nedeljivo odgovorni za ohranitev in okrepitev miru, za razvijanje mednarodnega sodelovanja in zagotovitev aktivne miroljubne koeksistence vsi narodi in vlade vseh dežel, še posebej pa narodne in mednarodne organizacije borcev.

Zveza borcev NOV je prepričana, da mora sklep o atomski oborožitvi zahodnonemške vojske vzbuditi globoko zaskrbljenost in ogorčenje vseh narodov in vseh ljudi na svetu, ki jim je mir pri srcu, predvsem pa tisti, ki so bili žrtev nemške agresije in žrtev fašizma. Takšen sklep mora resno napotiti k premišljanju in dejavnosti vse narode in mednarodne organizacije borcev, ker je to tako velik in hud udarec za stvar miru na svetu, da nobene medsebojne ideološke in politične razlike ne smejo biti ovira na poti k njihovi enotnosti in odporu proti takšnim sklepom.

Zveza borcev narodnoosvobodilne voje pričakuje predvsem od nemškega naroda, da se bo tokrat najodločneje postavil na stališče proti oborožitvi z atomskim orožjem, in pozdravlja tiste sile v Nemčiji, ki razumejo vso težo takšnega sklepa, tako za prihodnost same Nemčije, kakor tudi za usodo miru Evrope in na svetu sploh, in ki so se že izrekle proti oborožitvi zvezne vojske z atomskim orožjem.

Zveza borcev narodnoosvobodilne voje Jugoslavije, ki razume globoko narodno in mednarodno odgovornost organizacij borcev za nadaljnjo usodo človeštva, za preprečenje novih vojn in za uresničitev mednarodnega sodelovanja, se s tem obrača na vse organizacije borcev na svetu s pozivom, naj aktivno nastopijo proti uresnitvi sklepa Zveznega zbora o atomski oborožitvi zahodnonemške vojske in posvete vse svoje sile zaščiti miru in sodelovanju med narodi.

Hkrati Zveza borcev narodnoosvobodilne voje Jugoslavije manifestira svojo polno podporo vsem naporom in akcijam, ki so jih doslej storile narodne in mednarodne organizacije borcev ter druge napredne sile in organizacije v tej smeri.

Če vemo, da so v naši družbi zdaj nosilci izgradnje socializma prav najuglednejši borci in oficirji iz vojne, ki izpričujejo polno razumevanje za probleme borcev, ki jih sami proučujejo in store vse, da bi jih uredili v skladu z možnostmi in s socialističnimi načeli, na katerih gradimo naše celotno družbeno življenje, tedaj je takšno kritikastrstvo

posameznih udeležencev vojne še posebno nerazumljivo.

Nekateri borci, katerih zadeve so sicer v danih pogojih zelo dobro urejene, ki pa se iz objektivnih razlogov niso vključili v normalno delo in življenje, pa so se iz subjektivnih razlogov znašli v težavnih okoliščinah, vale krivdo za svoje tegobe na druge, hodijo od ustanove do ustanove,

namesto da bi razloge za svoje težave poiskali v sebi. Mimorede seveda ti ljudje najbolj neupravičeno kritizirajo.

Za razliko iz vojnih in iz časov prvih let po osvoboditvi dežele, ko je vsak borec poznal svoje mesto, ko je imel sleherno nalogo in sleherno dolžnost za častno in ko si je prizadeval, da bi na svojem delovnem mestu kar največ prispeval k vojnemu naporom oziroma k naporom za izgradnjo dežele, se pojavlja zdaj pri mnogih naših tovariših nesamokritičen odnos do sebe in svojih možnosti. Niso redki primeri, da se pojavlja karizem, neskromne in nestvarne zahteve glede raznih priznanj, položajev, funkcij in podobno. Pri tem se posameznikom dostikrat ne zdi potrebno, da bi se vprašali, ali imajo potrebno znanje in sposobnosti za tisto, kar zahtevajo. Takšne zahteve postavljajo dostikrat samo na podlagi sodelovanja v NOB. Redki tudi niso primeri nepravilnega odnosa do te ali one vrste dela kot nedostojnega za tega ali onega posameznika. Nekateri podcenjujejo določene poklice celo takrat, kadar v celoti ustrezajo njihovi strokovni kvalifikaciji, možnostim in delovnim sposobnostim posameznih tovarišev.

Naše organizacije pa namesto da bi se borile za odstranjevanje nepravilnih nazorov, dostikrat celo pomagajo, da se ti solunaški nazori uveljavljajo.

Določeno število udeležencev NOV je bilo spričo izčrpanosti in boleznih upokojenih. Tu gre dostikrat za mlade ljudi. Niso redki primeri, da izpričujejo takšni tovariši, namesto da bi našli svoje pravo mesto v naših komunah, podjetjih, v družbenih in političnih organizacijah, skrajno nerazumevanje za probleme, na katere zadeva naša družbena skupnost, zlasti komune in naša socialistična podjetja. Namesto da bi na konstruktiven način prispevali k njihovu obravnavanju, s svojimi ukrepi, slonečimi na ozkih sektaških nazorih in s kritiziranjem vsehprek otežkočajo njihovo obravnavanje.

MLADE LJUDI JE TREBA PODPIRATI

V boju za izgradnjo socializma po vojni so v naših komunah, podjetjih, ustanovah in raznih organih upravljanja zrasi mlajši ljudje, usposobili in izšolali so se mnogi drugi preizkušeni v povojnih težavah in naporih, ki so enako kakor borci v NOV nosili breme v izgradnji socializma. Udeleženci NOV dostikrat ne vidijo splošne koristi naše družbene skupnosti, da stopajo v ospredje tudi novi socialistični ljudje, ki rasto na zdravi podlagi. Razumeti moramo, da položajev v družbenih in političnih organizacijah, v organih oblasti in uprave, v organih družbenega samoupravljanja ne moremo monopolizirati. Naša naloga je prav v tem, da si na vso moč prizadevamo, da se bodo čimprej izšolali mlajši kadri, ker bo njihova naloga, da nadalje izgrajujejo in razvijajo našo socialistično družbo. Drugega odnos do mlajšega kadra lahko samo škoduje koristim naše socialistične skupnosti. Zato je nerazumljivo, da v ljudskih odborih, delavskih

svetih in drugih organih družbenega upravljanja kakor tudi v vodstvih družbenih organizacij mlajše kadre omalovazujemo, namesto da bi jih podpirali, da jim delamo razne težave, da dajemo o njih nepreverjene in napačne izjave, da jih diskreditiramo, da jih ne presojamo po njihovem prispevku k izgradnji socializma, marveč po tem, ali so sodelovali ali ne in koliko sodelovali v NOB celo takrat, kadar gre za ljudi, ki so bili med vojno še otroci.

Ena glavnih nalog Zveze borcev in njenih članov, kakor tudi drugih organizacij borcev je, ohraniti pridobitve ljudske revolucije, jih okrepiti in razvijati. Naš družbeni red z razvitimi organi družbenega upravljanja in samoupravljanja v polni meri omogoča slehernemu državljanu, da se v sedanjih pogojih bori za izgradnjo in utrditev socializma.

Naloga vseh borcev narodno-osvobodilne vojne je torej, da v sistemu naše socialistične demokracije najdejo svoje mesto in da so prek njenega mehanizma nenehoma v prvih vrstah boja za izgradnjo so-

cialističnih odnosov v naši družbi.

Reči moram, da nekateri, resda neznatno število, med njimi tudi tovariši iz vojske, upokojeni in rezervni oficirji, ne vidijo vseh težav in vseh zamotanosti boja, ki ga bijejo zdaj milijoni naših delovnih ljudi za socializem, za premagovanje objektivnih in subjektivnih težav in pomanjkljivosti na poti k izgradnji socializma. Takšni tovariši dostikrat gledajo na posamezne probleme našega družbenega razvoja enostransko, poenostavljeno, ker ne poznajo naše stvarnosti, ne vidijo, da so ti problemi pogojeni s številnimi in raznolikimi elementi, ki jih moramo upoštevati pri njihovem obravnavanju. Takšni tovariši ne čutijo, da je zavestna politična dejavnost socialističnih sil — Zveze komunistov, Socialistične zveze in drugih političnih organizacij, na najrazličnejših področjih glavni pogoj, da te probleme pravilno uredimo in da je za to včasih potreben tudi daljši čas in vztrajno delo. Namesto, da bi se bolj potrudili, da bi spoznali probleme,

Letos, dne 24. marca, je nenadoma preminula Ana Ziherl. Tiho in skromno je bilo njeno življenje, toda popolnoma predano naprednemu, revolucionarnemu gibanju. Rodila se je 28. julija 1887 v Škofji Loki, kjer je preživela tudi svoja otroška leta. Komaj tri leta stari je umrla mati. Po poroki se je nastanila v Ljubljani. Bila je mati, ki je razumela težnje napredne mladine in se je zato tudi vključila v revolucionarno gibanje, tako kot se mu je pridružil na univerzi v Ljubljani njen prvorojenec Boris. Leta 1934 so Ziherlovi stanovali v Trdinovi ulici. 8. Nekega dne je prišel k njim neznanec, ki so ga imenovali tovariš Rudi. Čez nekaj tednov so se v stanovanju, blizu sodišča, ki je sodilo tolikim komunistom, zbrali na posvet delegati iz vse Jugoslavije in tudi tujci. Dva dni je trajal posvet, ki ga je zgodovina zabeležila kot četrt

Ana Ziherl – Mami

pokrajinsko partijsko konferenco. Tovariš Rudi pa je bil tovariš Tito! Ana Ziherl je začela sodelovati najprej v Rdeči pomoči. Leta 1939 je

bila sprejeta v KPJ. Med II. svetovno vojno je v Ljubljani kot članica mestnega odbora Slovenske narodne pomoči skrbela za otroke, ki so ostali sami, ker so bili njih starši v zaporu ali pri partizanih. Moža so ji Nemci zaprli in se iz Dachaua ni več vrnil. Sin Miloš je umrl v italijanski internaciji, Branko je padel kot partizan leta 1942. Le Boris in Vanda sta se po končani vojni kot borca vrnila v Ljubljano. Za zasluge v revolucionarnem gibanju je sprejela več visokih odlikovanj. Bila je nosilka »Spomenice 1941«, Reda bratstva in enotnosti, Zasluge za narod ter Reda dela I. stopnje, ki ga ji je izročil za njeno sedemdesetletnico predsednik Ljudske skupščine LRS Miha Marinko. Z njeno smrtjo smo izgubili partizansko mater, ki je mnogo žrtvovala za našo svobodo, pa tudi sama mnogo, mnogobojno storila zanjo. Slava njenemu spominu!

da bi jih do kraja doumeli, posamezni takšni tovariši na podlagi površnega, enostranskega gledanja menijo, da je moč tudi zelo zamotane probleme urediti enostransko in prav tako, kakor si to zamišljajo, pa jih »nekdo« noče urediti.

Brez slehernega čuta odgovornosti do skupnosti se razvijajo na tej podlagi ponekod najrazličnejše nezdrave, šovinistične, malomeščanske in anarhistične teorije, ponekod pa se na podlagi takšnih teorij lotevajo tudi konkretnih dejavnosti. Ne da bi upoštevali splošne koristi, celoto, nastopajo posamezniki v posameznih vprašanjih, iztrganih iz celote problemov javno z demagoškimi, ozkimi, sebičnimi gesli.

Ni treba posebej poudarjati, da so takšni nazori in takšna dejavnost neposredno usmerjeni na razbijanje enotnosti naših narodov, skovane v NOB, da takšna dejavnost na sedanjosti stopnji našega razvoja neposredno zavira izgradnjo socializma.

Spričo ugleda, ki ga uživajo borci NOV nasploh, ima takšna dejavnost posameznih udeležencev vojne izredno negativne posledice.

Če pomislimo, da smo si glede borcev zavestno prizadevali in si prizadevamo, da bi jih vključili v razne posle v našem družbenem življenju, pri katerih bi skladno s svojimi možnostmi nadaljevali boj za razvijanje med vojno priborjenih, pridobitev ljudske revolucije, nadaljevali boj za izgradnjo socializma, tedaj je nerazumljivo, da so posamezni tovariši, v vojni nosilci boja za bratstvo in enotnost naših narodov, boja za čistost lika revolucionarja, boja za zmago socialističnih načel, zdaj padli na raven politično najbolj zaostalih ljudi in v nekaterih primerih celo sovražnikov socializma.

BIROKRATSKI NAZORI, KI SE NISO PREŽIVELI

Naravno je, da imajo borci NOV, ki so odšli iz svojih krajev in delajo zdaj na raznih položajih v vojski, v državni upravi, v gospodarskih in družbenih organizacijah, zve-

ze s svojim krajem in da se zanimajo za njegove probleme. Dogaja pa se, da imajo posamezniki, ki uživajo v svojem kraju ugled, pri tem zanimanju za razvoj svojega kraja pred očmi lokalizem. V boju za lokalistične ukrepe se včasih mimo in proti težnjam krajevnih organov oblasti in krajevnih političnih vodstev ter mimo možnosti ožje in širše skupnosti lotevajo metod, ki niso prav nič v skladu z našim sistemom socialistične demokracije.

Namesto da bi dejansko politično pomagali svojemu okraju, da bi imeli stike s krajevnimi in političnimi vodstvi, namesto da bi spoznavali krajevne probleme skupaj s krajevnimi vodstvi, delajo posamezni takšni tovariši mimo njih, imajo zasebne stike, se opirajo samo na eno stran in na tendenciozna obvestila. Tako prisojajo čedalje večji pomen dostikrat neupravičenim očitkom posameznikov glede dela krajevnih organov, in sicer čisto takšnih posameznikov, ki nikoli niso mogli in tudi ne hoteli razumeti naših ukrepov niti naporov ljudi v krajevnih organih, in problemov, s katerimi se bore. S podpiranjem takšnih posameznikov vnašajo zmedo na teren, s svojimi demagoškimi obljubami širijo najrazličnejše utvare. S tem se tudi sami postavljajo v položaj ljudi, ki ne razumejo ne možnosti ne stvarne koristi ožje in širše skupnosti, ne splošne linije izgradnje socializma. S takšnim delom nedvomno samo škodujejo svojim krajem in vsej skupnosti, odpirajo politične probleme, otežkočajo delo poli-

tičnim vodstvom v svojem kraju in širijo nazore, ki so socializmu popolnoma tuji.

Nosilci vseh teh pojavov menijo, da jim je samo zato, ker so sodelovali v vojni, ker so si pridobili tudi določene zasluge, dovoljeno vse. Menijo, da jim ni treba izpolnjevati norm socialistične družbe, da so izven njih in nad njimi.

V bistvu so vsi pojavi, o katerih sem prej govoril, samo posebna oblika in plod ostankov birokratskih nazorov, ki se niso preživel, zlasti ne pri tistih ljudeh, ki nekako od strani gledajo in se ne morejo ali pa nočejo poglobiti v težave izgradnje, pri tistih ljudeh, ki nočejo razumeti, da tudi naša sedanja bitka za nadaljnji razvoj socializma ni nič manjša, nič lažja od bitke, ki smo jo bili med vojno. Ti ljudje nočejo razumeti, da je ta bitka še bolj zamotana in da terja od slehernega resničnega revolucionarja največjo disciplino, najvišjo stopnjo odgovornosti, najglobljo zavest o koristih skupnosti, pripravljenost na žrtve, vsklajevanje osebnih koristi s skupnimi, opustitev vsake vrste ožine in egoizma. Kdor hoče še nadalje ostati borec za socializem, mora to razumeti ter biti prav tako kakor med vojno zmerom in na vsakem mestu v svoji družbeni dejavnosti, v svojem odnosu do skupnosti, v osebnem življenju zvest načelom socializma.

OGROMNA VEČINA UDELEŽENCEV NOB MED GRADITELJI SOCIALIZMA

Izkušnje so pokazale, da so posamezni ljudje, udeleženci NOB, klonili prav ob političnih vprašanjih, ko niso več razumeli ali pa niso hoteli razumeti vloge revolucionarjev v težavah povojnega razvoja naše dežele. Nezaježljiv tok družbenega dogajanja v naši deželi ne trpi nikogar, ki hoče zagraditi pot izgradnji socializma, pa čeprav gre za ljudi, ki so sodelovali v NOB. Kdor ne razume svoje vloge v izgradnji socializma, kdor bo še nadalje nasprotoval splošnim koristim naše družbene skupnosti, bo ostal odtrgan od socialistične družbe in nobe-

ne zasluge v vojni nikomur tu ne morejo pomagati.

Naše organizacije borcev — Zveza borcev, Zveza vojaških invalidov in Združenje rezervnih oficirjev napačnim nazorom in nezdravim pojavom med borci NOV očitno niso posvetile vse potrebne pozornosti. Komunisti v naših organizacijah so dostikrat pasivni, kadar se ti nazori pojavljajo in razvijajo, namesto da bi se borili proti njim.

Ogromna večina naših tovarišev iz vojne zdaj brez pričakovanja priznanja v vsakdanjem boju za napredek naše skupnosti požrtvovalno izpolnjuje svojo dolžnost zavestnega graditelja socializma. Ti tovariši so zdaj nosilci boja za uresničenje splošne linije za izgradnjo socializma, nosilci boja za razvijanje socialistične zavesti, boja za socialistične odnose med ljudmi.

Pojavi, o katerih je bilo govora pri neznatnem številu udeležencev vojne, so tudi posledica tega, da jim ogromna večina naših borcev ne prispeva važnosti. Nadaljnji takšen odnos do takšnih pojavov bi čedalje bolj ubijal ugled borcev in prispeval k nastajanju nadaljnjih težav tam, kjer se ti pojavi že kažejo. Mi, zlasti komunisti v naših organizacijah, moramo razumeti, da je ne samo naša skupnost, marveč da so tudi naše organizacije in vsak posameznik zainteresirane na tem, da stranimo.

Zveza borcev, Zveza vojaških invalidov in Združenje rezervnih oficirjev kot organizacije ne smejo dopustiti, da bi aktivni udeleženci revolucije zaradi nerazumevanja in nepoučenosti v zamejanih pogojih socialistične izgradnje ostali ob strani ali da bi objektivno, pa naj to hočejo ali ne, nasprotovali liniji naše izgradnje. Mi se moramo boriti za slehernega človeka in z vzgojnimi metodami, s pogovori, opozarjanjem, konstruktivno kritiko pomagati slehernemu udeležencu vojne, da najde svoje mesto, da odstrani vse tisto nezdravo, kar se je iz teh ali onih razlogov nakopičilo v njem, in tako vplivati tudi prek naših

organizacij na ohranitev lika borca tudi v sedanjih pogojih — skromnega, požrtvovalnega, z vsemi vrlinami resničnega revolucionarja, nadvse vdane ga koristim svojega ljudstva, takšnega lika, kakršnega je naša Partija izoblikovala med NOB. V tem oziru moramo napraviti odločen preokret v delu naših organizacij, v dejavnosti komunistov v njih. Od tega, kako se bodo naše organizacije borcev, kako se bodo komunisti v njih opredelili glede takšnih vprašanj, bo odvisna tudi sposobnost naših organizacij v izpolnjevanju še ostalih nalog, ki nas čakajo in ki smo jih zavestno in prostovoljno ob polni odgovornosti pred našo socialistično skupnostjo prevzeli.

Ob poglobljenem delu organizacij ter drugih političnih in

družbenih činiteljev za odstranjevanje nezdravih pojavov med borci je treba hkrati okrepiti naše delo za obravnavanje konkretnih problemov naših članov in družin padlih borcev. Nikakor ne smemo razumeti stvari tako, da bi morala biti posledica ukrepov za odstranitev negativnih nazorov, da bi bile organizacije v prihodnje gluhe za vsakdanje potrebe posameznih članov oziroma družin in otrok padlih borcev. Nasprotno, naše organizacije morajo biti še mnogo bolj kakor doslej usmerjene na podpiranje svojih članov.

Prav sistematična skrb za ljudi, sistematično delo organizacij borcev na tem torišču bo pripomoglo k odstranitvi vseh negotovosti, ki so se doslej pokazale.»

Sklepi razširjenega plenuma CO ZB NOV Jugoslavije

1. Razširjeni plenum CO ZB NOV sprejme predlog Izvršnega odbora ZB o organizaciji službe pravne pomoči v organizacijah ZB, predlog o reguliranju delovnih odnosov uslužbencev v organizacijah ZB in predlog o nalogah, delu in ustanovitvi sekcij bivših vojni ujetnikov, internirancev ter izseljenec, Izvršni odbor se pooblašča za dokončano ureditev besedila Pravilnika, ki bo urejeval ta vprašanja.

2. Plenum CO ZB NOV smatra zaradi pomena te razprave za bodoče delo ZB, Zveze vojaških invalidov in Združenja rezervnih oficirjev kot nujno razpravljanje o diskusiji na plenumu in o govoru tovariša Aleksandra Rankovića v vseh organizacijah ZB in v vodstvih. Za reševanje vprašanj bivših borcev in za odstranjevanje negativnih pojavov je treba konkretno ukrepati.

3. Ker je prenehala potreba po delu naših družbenih organizacij na posebnih programih izvenarmadne vzgoje, so se temeljito spremenile tudi naloge in pomen družbenih organizacij za izvenarmadno vzgojo. Spremenjena vloga ZB in drugih organizacij je naša svoj izraz že v sklepih III. kongresa ZB. Ugotovljeno je, da izvenarmadno vzgojo v ožjem pomenu besede ne predstavlja samo koordinacija v delu družbenih organizacij, ki imajo nalogo krepiti obrambne sposobnosti naše države, pač pa vsestransko sodelovanje ZB in drugih družbenih organizacij, organov narodne obrambe in drugih.

V sedanjem času različne organizacije vedno bolj povezujejo svoje delo z borbenimi tradicijami NOB. Pojavljajo se nove oblike dela, ki so velikega pomena za razvoj teh družbenih organizacij. Takšna njihova aktivnost pa ni vedno našla svojega izraza v dosedanjem sodelovanju ZB in drugih družbenih organizacij ter koordinacijskih teles. Praksa je dokazala, da razvijanje borbenih tradicij, s čimer so se že dalj časa ukvarjale izključno samo organizacije ZB, vedno bolj zanima vso našo skupnost, posebno pa naše družbene organizacije. Družbo v širšem pomenu besede, posebno pa naše družbene organizacije, vedno bolj zanima kakšne spomenike NOB gradimo, kako so urejeni grobovi padlih borcev, kakšne so knjige o NOB, kako so urejena mesta, kjer so bili važni zgodovinski dogodki, kako je mogoče najboljše prenašati na novo generacijo borbene tradicije NOB, vojne izkušnje, uporniški duh in junaštvo, patriotizem ter s tem krepiti obrambne sposobnosti naše države. V vseh teh in še v mnogih drugih vprašanjih je potrebno vsestransko sodelovanje med ZB in drugimi družbenimi organizacijami.

Da bi to dosegli, je potrebno spremeniti tudi sam naziv takšnega sodelovanja. Dosedanja koordinacijska telesa za izvenarmadno vojaško vzgojo je potrebno spremeniti v koordinacijska telesa družbenih organizacij za razvijanje borbenih tradicij NOB. Ta koordinacijska telesa je treba na prostovoljni osnovi razširiti na vse družbene organizacije, ki smatrajo, da morejo in morajo sodelovati pri razvijanju borbenih tradicij in pri povezovanju le-teh s svojo današnjo dejavnostjo, pri razvijanju socialističnega patriotizma in pri krepitvi obrambne sposobnosti ter neodvisnosti naše države.

Izvršni odbor se pooblašča, da razpravlja o vseh teh vprašanjih, da izvede posvetovanja z vsemi odgovornimi činitelji ter konkretno ukrepa.

25. Jahre 1933 Hitler

NAŠ RAZGLED

Poslanci opozicije so v svojih govorih v Zah. nemškem Zveznem zboru zlasti opozarjali na zgodovinske analogije med sklopom o oborožitvi z atomskim orožjem in ukrepi pred 25 leti, ko so prišli na oblast nacisti

Sklep sovjetske vlade (31. marca 1958) o opustitvi nadaljnjih jedrskih poizkusov in vabilo treh zahodnih velesil SZ, da bi se njihovi predstavniki sestali na »ambasadorski ravni« v Moskvi, je moč označiti kot zaključek prve faze priprav za državniško konferenco. Nervozni razvoj tega procesa v veliki meri ponazarja sedanjí splošni mednarodni položaj, ko se spričo naglega raketno-jedrskega napredka vedno jasneje očrtuje pošastno razpotje: atomskega razdejanja našega planeta, kolikor sedanje »oborožitvene logike« ne bi zamenjala razsodnost, konkretno — vsaj začetni sporazum o razorožitvi, ali pa neslutenegega blagostanja, kolikor bi astronomske vsote, ki jih dnevno požira oborožitev, porabili, da bi tudi drugo polovico človeštva rešili lakote, bolezni in drugih nadlog.

Razpotje

Bilanca dosedanjih priprav za novo srečanje vodilnih državnikov je splet pozitivnih in negativnih elementov. Če začnemo s pozitivnimi, velja predvsem opozoriti na dejstvo, da je zamisel ženevskega nadaljevanja pognala že tako globoke korenine, da bo do novega sestanka, kljub vsem zastojem in spletkam, zanesljivo še letos prišlo. Svetovno javno mnenje, če pod tem pojmom združimo vsakodnevne peticije znanstvenikov, proteste in referendumne raznih plasti prebivalstva, je danes nov, pomemben element v mednarodnih odnosih, ki ga nihče ne more omalovaževati. Te spontane akcije v Zahodni Nemčiji, Veliki Britaniji in drugod za mednarodno sporazumevanje, proti neodgovornemu rožljanju z atomskim orožjem pogostokrat vsebujejo teze, ki so mnogo bolj daljnovidne kot programi posameznih strank, tudi tistih, ki se zavedajo dejstva, da smo pred usodnim razpotjem, ko je nujno obračunati s poveljnimi diplomatskimi, političnimi in drugimi koncepcijami, ki so jih dosežki na oborožitvenem področju spričo svoje fantastične razdiralne moči, že zdavnaj pregazili. Bivši borci, ki so krvaveli v rovih prve in druge svetovne vojne, so

danes v prvi vrsti tistih, ki rotijo k razsodnosti, saj je bila v sedanjih razmerah zadnja vojna, ki je terjala okrog 30 milijonov žrtev, le nedolžna praska. Tudi mimo obsežne državniške korespondence v zadnjih šestih mesecih se je tako spontano, če uporabimo ta naziv, izoblikovalo mnenje, da bi moral biti sestanek vodilnih državnikov posvečen predvsem razorožitvenim vprašanjem. Srečen uvod v te razgovore bi bil sporazum o prenehanju atomskih poizkusov, ker bi s tem odstranili najneposrednejšo nevarnost. Skoraj dnevno lahko v časnikih zasledimo novice o večanju človeškemu organizmu škodljivega stroncija-90 v hrani, o radioaktivnem dežju, ki je padal zdaj na tem, zdaj na onem področju. Uradno sicer zatrjujejo, da to še ni nevarno, vendar so svetovno priznani znanstveniki že nekajkrat opozorili, da bi nadaljevanje jedrskega eksperimentiranja lahko kmalu porušilo mejo, »ko še ni neposredne nevarnosti za človeško življenje«. Spričo tega je pač razumljivo, da je svetovna javnost z odobravanjem sprejela sovjetski sklep o opustitvi poizkusnih eksplozij in poziv, da njenemu zgledu sledijo tudi druge atomske države.

Toda dosedANJI odmevi iz Washingtona in Londona so negativni. Kot glavni razlog navajajo, da bi lahko v to privolili le v primeru, če bi se prej sporazumeli o učinkovitem nadzorstvu. Tu pa se začnejo protislovja: še nedavno so namreč nekateri najodgovornejši državniki na Zahodu zatrjevali, da pri sedanjí izpolnjenosti merilnih naprav niso več mogoči nekontrolirani poizkusi. Sicer pa smo po navadi prej iz Washingtona izvedeli za sovjetske jedrske poizkuse kakor pa iz Moskve. Zdaj pa so nenadoma to verzijo zasukali za 180 stopinj in zatrjujejo, da je prikrivanje atomskih eksperimentov mogoče. Sicer pa je Hruščev v Budimpešti vnovič izrazil pripravljenost SZ glede pogajanja za dosego sporazuma o nadzorstvu. Nič ni prepričljivejša tudi strateška računica, »da mora Zahod najprej dohiteti Ruse in da bi se bil šele takrat pripravljen pogajati o prenehanju atomskih poizkusov«. Že lansko jesen je namreč SZ predlagala, da bi za obdobje treh let opustili jedrsko eksperimentiranje, čeravno je »poizkusna bilanca« še vedno 3:1 v korist zahodnih držav. Konkretno: sedanje ravnovesje sil omogoča, da obe strani brez strahu zaostajanja opustita sleherni ukrep, ki bi poslabšal trenutni status quo zlasti na področju oborožitve in s tem v sedanjí »pripravljalni fazi« pokažeta vsaj minimum dobre volje.

Zgodovina se ponavlja?

To vprašanje si niso zastavili le govorniki socialno-demokratske opozicije med nedavno (od 22. do 25. marca) burno debato v zahodnonemškem Zveznem zboru, marveč predvsem tudi tisti, ki so bili v obdobju ene same generacije že dvakrat žrtve prusko-nacističnega militarizma. Podobnost ukrepov in argumentacije sedanje Adenauerjeve vlade, da bi dosegla raketno-atomsko oborožitev zahodnonemške vojske, z akcijami nacističnega režima pred 25 leti je namreč tako upadljiva, da pač upravičeno vzbuja zaskrbljenost vseh, ki so bili že enkrat priče razvoja razorožene Nemčije po prvi svetovni vojni v surovega agresorja, ki je s sklicevanjem na »teorijo o življenjskem prostoru« skušal zaslužiti vso Evropo.

»Naj odpade roka slehernemu, ki bi hotel še enkrat nositi puško,« je retorično še pred devetimi leti izjav-

PO SVETU

ljal sedanji zahodnonemški vojni minister Strauss, takrat še na začetku svoje strankarske kariere v Adenauerjevi demokristjanski uniji. 25. marca pa je Bundestag v zgodnjih jutranjih urah izglasoval sklep, da mora biti zahodnonemška vojska najodobnejše oborožena, se pravi tudi z raketnim in atomskim orožjem. Resolucija sicer vsebuje pogoje, da bo do tega prišlo, če se atomske velesile ne bodo mogle v roku osemnajstih mesecev sporazumeti o atomski razorožitvi. Toda kako verjeti temu »pogoju«, ko je doslej Adenauerjeva politika »trde roke« že tolikokrat obšla še mnogo hujše »pogoje«. Kaka razlika, če se omejimo le na en primer, med sedanjim stanjem in položajem še pred štirimi leti, ko naj bi nemško vojsko »razpršili« v manjših odredih skupne »Evropske vojske«. Danes pa ima Zahodna Nemčija dvanajst divizij z lastnim generalštabom. Sicer pa so bile pariške pogodbe (če navedemo še en primer), ki so dovolile ustanovitev novega Bundeswehra, pri čemer so izrecno zabranile opremo teh enot z atomskim orožjem, le slepilo, namenjeno svetovni javnosti, ker pač takrat kaj takega iz raznih, zlasti praktičnih razlogov ni bilo mogoče.

Resolucija, ki jo je sprejela Adenauerjeva večina 25. marca, je praktično zgolj formalna potrditev dejanskega stanja, saj so se nemški vojniki že pred tem urili v ZDA v rokovanju z raketnim orožjem in je imel Strauss, ko je zahodnonemški parlament glasoval, v žepu že podpisano pogodbo o nakupu prve pošiljke »Matadorjev« z atomskimi glavami. Temeljna kon-

cepcija Adenauerjeve politike moči je s tem doživela še svojo »atomsko izpolnitev«, njegova strategija izkoristiti ostrenje hladne vojne najprej za gopodarsko, kasneje politično in zdaj vojaško rehabilitacijo je podrla s tem še zadnji oviro. Od atomske oborožitve za sedaj iz ameriških izvorov pa do lastne proizvodnje atomskega orožja pa je (kljub drugačnim zagotovilom Straussa, ki govori o štirih letih) praktično pri sedanji zmogljivosti zahodnonemške industrije le en korak.

Ni časa za odlašanje

Spričo tega ni velika odgovornost le na trezno mislecih, naprednih političnih silah v Zahodni Nemčiji, marveč predvsem na velesilah, ki so prvenstveno odgovorne za ohranitev miru, da zdaj – pet minut pred dvanajsto, zaustavijo ta grozeč razvoj, ki pomeni, kakor je izjavil vodja britanskih laburistov Gaitskell, »najhujšo nevarnost, ki bi utegnila zaneti tretjo svetovno vojno«. Učinkovita akcija, ki bi zajezila atomske ambicije določenih krogov v Bonnu, pa ni samo v interesu tistih, ki so bili v minulih petdesetih letih že dvakrat žrtve nemške agresije, marveč v isti meri Nemcev samih.

*

Padec Gaillardove vlade, ki si je polomila noge kot njene predhodnice na alžirskem vprašanju, ponazarja obseg, ki ga je zavzela splošna politična kriza v deželi, ki je njega dni razglasila svetu načela o svobodi in enakopravnosti, danes pa zavoljo kolonialnega kompleksa (od saharske nafte do preživelih prestižnih razlogov) ne zmore moralne sile, da bi to pravico priznala tudi drugim.

ji.

Zakasnelo priznanje

PARTIZANSKO gibanje je v Italiji po zlomu fašizma položilo temelje italijanskemu notranjemu Risorimentu, ustvarilo pogoje za odpravo posledic dvajsetletne totalitaristične diktature na vseh področjih. Kljub temu pa so morali pripadniki Korpusa prostovoljcev svobode (Corpo Volontari della Libertà), ki je po podatkih enega izmed voditeljev gibanja odpora, Luigija Longa (Un popolo alla Macchia), združeval okrog 200.000 borcev, čakati polnih trinajst let, da so dosegli tudi juridično priznanje s strani parlamenta, oziroma države, v katere temelje so vzdigali življenja nad 60.000 padlih partizanov na obronkih Apeninov in Alp, od Piemonta do Kalabrije. Že Bonomijska vlada (1946) je priznala, da sodi Korpus prostovoljcev svobode (CVL) v sklop oboroženih sil, medtem ko je De Gasperijska vlada (1947) na zahtevo poslancev KPI obljubila, da bo čimprej predložila parlamentu zakon v prid partizanov. Toda niti ta niti poznejše De Gasperijsve vlade niso izpolnile te svečano sprejete obveznosti. Nasprotno! Prišlo je do ostudne gonje desničarskih in neofašističnih elementov, ki so si prizadevali na razne načine oblatiti osvobodilno gibanje. Konservativni krogi so storiili vse, da bi v parlamentu preprečili sprejem zakona, ki ga je predložil Longo in skupina komunističnih in socialističnih poslancev. Bivši partizani so na ta izzivalna

ravnanja odgovorili z enotnim nastopom, s številnimi manifestacijami, peticijami in enotno akcijo vseh partizanov ob podpori progresivnih političnih sil. Plod tega je sedanje juridično priznanje gibanja odpora. Seveda pravno priznanje še ni vse! Nujno je predvsem

v vsakdanjem življenju uveljaviti načela, za katera se je borilo partizansko gibanje. Praktično to med drugim pomeni dosledno izpolnjevanje določb republikanske ustave, katera je v veliki meri plod borbe osvobodilnega gibanja. Bivši partizani, poudarja resolucija, ki so jo sprejeli na nedavnem velikem shodu v Rimu, bodo še naprej v prvih vrstah braniteljev progresivnih in demokratičnih izročil.

Edvardo Fioravanti: Partizanska akcija (iz albuma grafik umetnikov italijanskega gibanja odpora – italijanskih partizanov)

Ostanki okupatorske žice okoli Ljubljane (z lanskoletnega pohoda »Ob žici okupirane Ljubljane«)

OB 13. OBLETNICI OSVOBODITVE LJUBLJANE

V NAŠIH partizanskih kronikah zavzemajo vidno mesto partizanske bitke, borbe in pohodi. V Sloveniji, na primer, dražgoška borba, borbe in pohod II. grupe odredov, borbe za Žužemberk, Jelenov žleb, borbe XIV. divizije, dalje datumi ustanovitve brigad itd. To je sicer prav, vendar imamo včasih partizani in aktivisti NOB vtis, da temu mozaiku, sestavljenemu iz datumov, kronik in opisov najpomembnejših dogodkov iz časa NOB, manjka množica sicer drobnih, a važnih, rekli bi človeških podrobnosti, ki bi tudi velikim dogodkom dale pravo obležje in pomen. Osnovna značilnost naše revolucije, osnovna njena sila in vzrok njenih velikih zmag je bila njena množičnost, povezanost s slehernim našim človekom, ki je bil pošten. Ni prav, če zaradi veličine partizanske zmage v nekem kraju pozabimo na samotno kmečko hišo, ki je bila vso vojno kurirska javka in v kateri je rezala črn kruh našim borcem dobra partizanska mama. Dalje se nam zdi, da ob bleščečih partizanskih bitkah in zmagah tudi precej zanemarjamo tiho, ilegalno borbo organizacij in aktivistov v naših okupiranih mestih. Zbornik Ljubljane, ki se pripravlja, bo to vrzel nedvomno izpolnil.

Ljubljana je prav gotovo med tistimi mesti v naši državi in tudi na svetu, ki so znana in slavna zaradi svojega odporiškega in osvobodilnega boja, rekli bi celo lahko, da je zaradi nekaterih posebnosti protifašistične akcije prav med prvimi. Za Ljubljano je zlasti značilna množična enotnost in strnjeno gibanje, sijajna — skoraj popolna organiziranost, tako suvereno obvladovanje akcije, da je bilo ljudstvo od prvega dneva okupacije v mestu dejanski gospodar. Partizanski zgodovinar, ki bi listal po kroniki našega glavnega mesta od leta 1941 do 1945, bi se lahko od srca nasmejal raznim epizodam, ki vse dokazujejo, kako se je naše ljudstvo in zlasti mladina »igrala slepe miši« z okupatorskimi oblastniki. Le če bi slepo in brezglavo divjanje fašistov po mestu ne povzročilo tudi toliko trpljenja in gorja!

23. februarja 1942 je ukazal general Mario Robotti, naj Ljubljano obdajo z neprenehno žično ograjo in stražami, vse izhode in vhode pa zapro z zapornicami in blokavnimi posadkami. Ukazal je razdeliti mesto na 14 odsekov in vsak dan so vojaško blokirali enega izmed njih. Množično so preiskavali hiše, zaprli večino moških in vse sumljive odvedli v internacijo. V dokumentu tiste dobe ute-

meljuje okupator namen teh drakonskih ukrepov takole: »S čistkami je treba utrditi načelo, da ljudje ne pomenijo nič in da je nad vsemi prestiž države in režima, prestiž, ki ga bo to ljudstvo, vajeno že od vekov na trdo pest, pričelo spoštovati le tedaj, če bo prisiljeno priznati energijo države in vlade, ki znata zmagovati.«

Žica okoli in okoli mesta je ustvarila nove, zelo težavne pogoje za nadaljnji razvoj ljudske vstaje v mestu. Vse organizacije so morale prilagoditi svoje delo dejstvu, da je bilo mesto blokirano in odrezano od partizanskega zaledja. Treba je bilo organizirati zanesljive kurirske zveze za prenašanje pošte iz Ljubljane do partizanskih oddelkov, za pošiljanje novincev in raznega gradiva. Ilegalni tehniki so zaradi tega, ker jim je žica prerezala pot do takratne največje ilegalne tiskarne »Podmornice« na Viču in skladišča v Novakovi gostilni, morali poleg vzdrževanja zveze s temi objekti in velikimi težavami pri prenašanju osvobodilnega tiska v Dolomite, na Dolenjsko in Gorenjsko pospešiti izgradnjo novih ilegalnih tiskarn in skladišč v središču mesta. Vosovci so morali pri vsaki akciji računati z dejstvom, da ne bo mogoč umik iz mesta, razen s silo in orožjem. Zaradi kontrole vsakega Ljubljančana, ki je hotel iz mesta, je morala dokumentna tehnika tiskati in ponarejati na tisoče lažnih osebnih dokumentov in dovoljenj za odhod iz mesta. Vse te težave je organizacija ljudske vstaje v Ljubljani uspešno premagala. Bolje od nas to dokazuje kratko obvestilo v dnevniku ministra za zunanje zadeve fašistične Italije grofa Ciana, ki je zapisal 18. maja 1942: »V Sloveniji stvari ne gredo dobro. Visoki komisar zahteva, da mu pošljemo še 24 tisoč ljudi. Izgleda, da so ljubljanske ulice neprehodne za naše čete. Vsak vohod, vsaka zavesa na oknu skriva zasedo.« In taka je bila resnično revolucionarna Ljubljana. Vsak dan so na njenih ulicah padali okupatorji in izdajalci, vsak dan je šlo iz roke v roko na tisoče izvodov »Slovenskega poročevalca«, vsako noč so prekinili žico okoli mesta ilegalni kurirji in partizanski novinci. Preko cestnih blokov in železniških postaj so s ponarejenimi dokumenti in legitimacijami prehajali ljudje, prevažali blago, orožje in zdravila za osvobodeno ozemlje na Dolenjskem, Notranjskem, v Dolomitih, Vsaka številka na ciklostil razmnoženega »Slovenskega poročevalca«, ki

MIHA KLINAR:

Temna slutnja

*Ko mesec skozi temne veje smrek
preceja mesečino, mislim nate:*

*Morda si v eni
izmed redkih gorskih nepožganih hiš
in vsa zamišljena strmiš
v ledene rože na zamrzlih šipah
in misliš name?
Morda so postelja ti veje, položene v sneg
in spiš?*

*Morda ti kakor meni je nocoj
hudo
in se ti zdi, da čas
nikoli več ne zgane se iz ledenih dni
v pomlad?*

Morda ...

*Ko bi mogel biti bi vsaj hip s teboj,
s teboj, da bi odgnala temno slutnjo
mi s srca
in da bi vedel,
da živiš.*

se je bliskoma razširila po mestu, je pomenila več kot grozeči črni lepaki Visokega komisariata. Na ukaz vodstva osvobodilnega gibanja so se ob določenih urah izpraznile vse ulice in je grozeča tišina izumrlega mesta pri okupatorju povzročala prav tak paničen strah kot ostri odmevi partizanskih strelav z Ljubljanskega vrha, zasavskih hribov in Dolomitov.

Ljubljana danes ni več tako mesto, kot je bilo v času okupacije. Po osvoboditvi je prebivalcev dvakrat več. Mesto se je razširilo čez nekdanje »žice« in »bloke«. Nove tovarne, skladišča in stanovanjski bloki so pustili za seboj zadnje ostanke okupacije, nekaj porušenih bunkerjev in količkov z ostanki bodeče žice. Da ne bi novi čas docela zabrisal sledove starega, da bodo bodoči rodovi vedeli, kakšno je bilo njihovo rodno mesto v dneh največjih preizkušenj za njegove prebivalce, je okrajni ljudski odbor na pobudo Zveze borcev sklenil zaščititi in označiti objekte ob nekdanji žici okupirane Ljubljane. Močno bo pomagal ohraniti to pot vsakoletni partizanski pohod »Ob žici okupirane Ljubljane«, ki je bil lansko leto prvič izveden v okviru I. slovenskega festivala telesne kulture. V njem je sodelovalo 22 družbenih organizacij. Na podlagi izkušenj tega

prvega, a že močno popularnega partizan-skega pohoda je bilo sklenjeno, da bo ta prireditve vsako leto na dan osvoboditve Ljubljane. Na predlog ZB so izpopolnili pravila tega pohoda v tem smislu, da se poleg štafetnega teka najboljših športnikov-lahkoatletov in tekačev, ki naj bi predstavljali ekipe tistih mest, ki so znana po svojem odporiškem gibanju, pohoda udeležijo množice udeležencev. Zlasti pa partizani, nosilci »Spomenice 1941«, aktivisti, kurirji in tehniki skupaj z mladino. Zaradi močnega poudarka na izvenarmadnem značaju te velike prireditve je bilo v razpisu dodano tudi streljanje v tarčo. Po 35 km dolgem pohodu skozi najlepše predele zelenega pasu okoli Ljubljane, mimo porušenih bunkerjev in strelskih jarkov, mimo enega najlepših in najbolj pretresljivih spomenikov v naši domovini – Gramozne jame, mimo ilegalne tiskarne »Podmornice«

na Viču, preko preraslih kurirskih partizanskih steza, mimo vseh teh ostankov pretekle vojne, pa tudi mimo novih delavskih naselij in mogočnih dvoran Litostroja – spomenikov novega življenja, bodo letos že drugič korakale ekipe starejših borcev in partizanov, strelcev, planincev, vojakov, miličnikov in tekle ekipe naših najboljših športnikov. Partizanski pohod je nova oblika tekmovanja, ki zelo naravno povezuje partizanske tradicije z izvenarmadnim in vzgojno-patriotskim delom vseh družbenih organizacij. Saj pridejo prav pri taki prireditvi najmočnejše do izraza tiste plemenite lastnosti, ki so bile značilne za naše borce in partizane – požrtvovalnost, tovarištvo, medsebojna pomoč, čut odgovornosti in discipline. To so pa lastnosti, ki jih moramo vsaditi v srca mladih državljanov socialistične Jugoslavije.

Mitja Ribičič-Ciril

BORDE RADIŠIČ:

PREVAJA CIRIL ZLOBEC

Pohorska legenda

Poema

Tretja pesem

(Nadaljevanje)

2

Tesno postaja v muhinem očescu,
vse bližji so. In Gustel naravnal
je puško in poslednja zrna krogel
v najbližje med najbližjimi poslal.

Med dvema streloma glasno zakašlja.
Rudarska pljuča žge mu črni sloj
premogovega prahu. Med kašljem misli:
»Da, to je torej naš poslednji boj.«

»To je naš poslednji
odločilni težki boj!«
zatrepeče pesem nad glavami
stavkajočih.
Misel vzpenja po prerivajočih
se valeh krvi,
besno udarja ob zidove žil.

A ljudem se topla vgnezdila je v prsi
in pred zidom stavke kljubujoč obstala –
skupaj z njimi.
Zdaj pa skoz somrak buči kot glas koral,
kliče,
peče
»Internacionala«.

In iz néderij rudarskih, črnih
topla kakor zora,

ta poslednja izmena sreče
pred domačim oknom,
dviga se, trepeče
in v nebo vrh mlaja pesmi
rdeče plapolata zastava.

Gustel govori: »V suženjstvo zakleti,
tu, v Trbovljah črnih
črni mi, rudarji,
tu življenje naše žreta
premog in krivica,
žro ga gospodarji...«

Ves sasit in vroč od misli in besed
zrasel je nad stavkajoče.
Slika ta v dveh parih ljubljenskih oči
vsa je orošena.
O, dve dragi kaplji v vihri stavke:
Anica in Nežka –
sestrica in žena.

Gustel govori:
Na njegovo težko,
na rudarsko dlan,
glej, kot da prilêtel
je bodoči dan.
Zdaj nič več ne govori, zdaj le še poje:
pesem bere si iz žuljev roke svoje.

Slednjič s krepko je rokó zagrabil
košček sonca
in natrosil v okna sreče.
Stisnjenih pesti za njim
zbira v stavko
se Trbovlje rdeče.

In kot topli zvok pomladnega korala
pne se nad glavami
»Internacionala«.

Med dvema streloma glasno zakašlja.
A zdaj te ljubljene oči žene
in sestrce, ta štiri ogledala
z njegovo sliko v sneg se raztope.

8

Le malo jih je še, ki streljajo.
Vojakov mrkih jih tesno objel
zelen je prstan. Vsi so utihnil.
Ves bataljon je v smrti onemel.

Ne. Rž dekliških las se v snegu zgane.
Ob mrtvem borcu Silva že leži.
Zamrzli prst mu strga s petelina
in nemi mitraljez spet zagrci.

Krog njenega dekliškega telesa
se kača krogel vije; Silva, škrtá,
za to se več ne zmeni,
posamič,
po eno kroglo spušča.
Njih mitraljez pa se od ihte peni.

Od smreke
do smreke
se s skokom veverice
poganja Sonja,
a streli ji slede povsod.
Zdaj to drevo objame,
zdaj spet roké
krog drugega oklene —
kot za slovo.

Tedaj pa oficir zavpije:
»Vdaj se!«
In Sonja je obstala,
korak ji v snegu je skopnei
in veja smrekova
nad njo zatrepetala,
kakor da črni vran
na njej je občepel.
Mar moreš, Sonja,
še živa se jim vdati?
Mar moreš mrtve
tovariše izdati!

Izdati fanta mrtvega, ki si
zvestobo obljubila mu nekoč,
in svate svoje, ki nikdar ne bodo
pojezdili skoz Ruše ukajoč.

In Sonja je obstala.
K njej oficir hiti.
Še pet korakov.
Zdaj že roké steguje.
Tedaj pa v njeni dlani

se zablešči
jeklena roža.

Utihnila je tudi Sonja.
Zasipajo jo zvezde snežne:
nevesti veje vezejo
poročni pajčolan.

Obmolknil je še mitraljez. Polegla
rž Silvinih je las na belo pian.

9

Predzadnja krogla zdaj se mu prebila
je skoz jeklene, sinjkaste tesni.
In komisar prisluhnil je tišini,
ki v cevi brzostrelke mu zdaj spi.

Poslednja krogla ziblje se na dlani
kot na gladini razburkane vodé.
A Rajko misli, ne, zatopil se je
v čar jutrišnjega dne.

Na oknih bo razcvetalo se cvetje.
Dekle se naslonilo bo na dver.
In s polja, truden, s škripanjem voza
se vračal bo večer.

Kak mlad fantè bo strastne pesmi pisal
(kot on). Jeseni plodni bo v lasé
pronical vonj, ki ga vinogradi
in jabolka zoré.

In hladen dež po strehi bo škrebiljal.
Ob toplem ognju grel se bo nekdó.
Na mizi se kadila bo večerja,
a njega več nikjer,
nikjer ga več ne bo.

In še bo komu kdo »Tovariš« pravil.
Ob ulicah smeh v grozdih bo visel.
S peterokrako zvezdo z vrha streh
bo praznik v noč kipel.

Pomlad vodé bo zopet žuborela.
Na Pohorju veselo bo biló.
Harmonike tod pesem bo skakljala.
Saj to svoboda bo!

Tedaj pomisli: kaj ga še priklepa
na to življenje,
ki bo šele prišlo?

Med dvema žuljema
je krogla obležala:
komú, poslednja, zdaj
življenje bo končala?

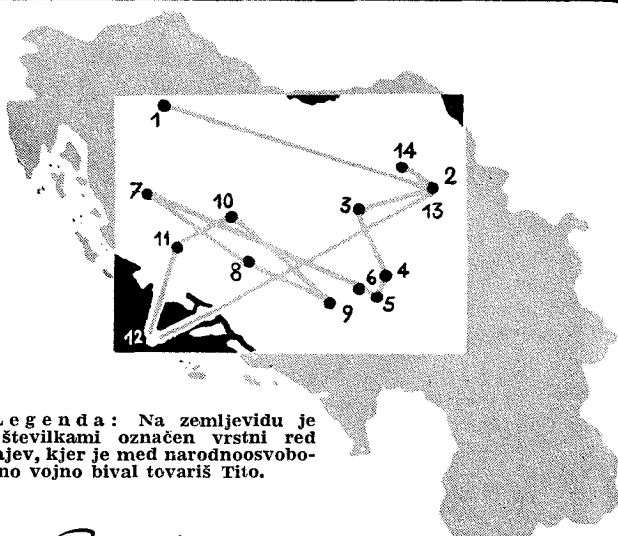
Sam vase se zazre v tem ogledalu,
o, v svojih dvajset let se zastrmi:
in naj bi žal biló mu za življenje,
solzá bi sramovale se oči.

In hitro, s kroglo v cevi brzostrelke,
nad bataljon svoj mrtvi se povzpne.
In v klobčič misli svojih kroglo pošlje,
med mrtve se ospe.

(Se nadaljuje)

TITOVA

Legenda: Na zemljevidu je s številkami označen vrstni red krajev, kjer je med narodnoosvobodilno vojno bival tovariš Tito.

Zagreb

Sesti april 1941. leta. Tovariš Tito tik po nemškem napadu na Jugoslavijo, v imenu CK KPJ izda proglas, s katerim pozove komuniste, naj stopijo na čelo obrambe dežele pred fašističnimi zavojevalci. V okupiranem Zagrebu, konec aprila, skliče nato plenum Centralnega komiteja, ki je razpravljal o oboroženi vstaji proti okupatorju. Na

tem plenumu je tovariš Tito natančno poročal o stanju v deželi. Izčrpno je ocenil položaj, ki je nastal zaradi okupacije, zlasti pa je govoril o smernicah za revolucionarno delo Partije v naslednjem obdobju ter o perspektivah razvoja borbe za osvoboditev jugoslovanskih narodov. Plenum je sklenil, naj se zbiranje orožja nadaljuje, naj se osnujejo udarne brigade in zbira sanitetno in drugo gradivo v vseh krajih države. Obenem je bilo sklenjeno, naj se Centralni komitej preseli v Beograd, odkoder bo vodil vstajo. Zategadelj je tudi tovariš Tito, ki je tedaj živel pod ilegalnim imenom kot inženir Branko Babić, zapustil Zagreb in v začetku maja 1941. leta prispel v Beograd.

VOJNA POT

Beograd

Tovariš Tito je v Beogradu živel ilegalno, v neki villi v Dreiserjevi ulici. Centralni komite je že začel prejemati poročila iz raznih krajev o napredovanju priprav za vstajo. V neki zgradbi v Molerjevi ulici se je 22. junija sestal Politbiro CK KPJ. Sklenjeno je bilo, da bi izšel proglas s pozivom na ljudstvo, naj »uničuje sovražnika«. Dne 4. julija pa je tovariš Tito sklical drugo sejo Politbiroja, na kateri je bilo sklenjeno, naj se začne splošna ljudska vstaja. Osnovan je bil Glavni štab partizanskih odredov s tovarišem Titom na čelu. Tito je iz Beograda vzdrževal zveze z vsemi kraji v deželi, prejemal poročila o razvoju upora in pošiljal napotke. V Beogradu je ostal do začetka septembra, ko je preko Čačka, Stalaca in Užičke Požege odšel na osvobojeno ozemlje.

Stolice

Septembra 1941 je bilo v Stolicah, nedaleč od Krupnja, prvo posvetovanje predstavnikov partizanskih štabov iz vse države. Vodil ga je tovariš Tito. Posvetovanje je prineslo vrsto odlokov, ki so bili zelo pomembni za nadaljnji razvoj vstaje. Dotedanja vojaška vodstva v posameznih krajih so se preosnovala v glavne štabe. Glavni štab pa je bil preimenovan v Vrhovni štab narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije.

Užice

Oktober in novembra 1941. leta nabijamo tovariša Tita z Vrhovnim štabom v osvobojenem Užicu. Tačas so četniki Draže Mihajlovića, vzpodbujeni od nemških priprav za ofenzivo na osvobojeno ozemlje, tudi sami napadli partizanske enote. Vendar so bili naglo onemogočeni. Tedaj je nastopila tudi velika nemška ofenziva. Mesto je bilo napadeno z več strani. Pičlih 20 minut pred vdorom nemških tankov, je tovariš Tito z zadnjimi borci zapustil Užice.

Rudo

Po umiku iz Užic je bil tovariš Tito z Vrhovnim štabom tja do polovice decembra v Sandžaku, potem pa se je preselil v vasico Rudo, v kateri so se že zbirali bataljoni, ki so prispeli sem iz Srbije in Črne gore. Tu, v Rudem, se je 22. decembra, ki ga danes praznujemo kot Dan armade, pred svojim Vrhovnim komandantom razvrstila prva proletarska narodnoosvobodilna brigada – prva regularna enota naše armade. Na vaškem trgu, na tromeji med Bosno, Sandžakom in Črno goro je tovariš Tito pred bataljoni govoril o perspektivah borbe, o težkočah, ki se bodo morali z njimi sprijemati proletarci na svoji poti, pa tudi o zanesljivi zmagi ljudstva nad okupatorji in domačimi izdajalci, o zmagi idealov, za katere nobena žrtev ni premajhna. V Rudem je Tito postavil temeljni kamen naše Ljudske armade.

100.000 Ражсмарка у плату
добиле онај који доведе жона или
мртва комунистичког воју Тита.

Foča

V začetku 1942. leta so naše enote prešle v protinapad in osvobodile prostrano področje južno od Sarajeva. Tovariš Tito se je z Vrhovnim štabom naselil v Foči, kjer se je zadržal od januarja do maja 1942. leta. Prvega marca je tovariš Tito v Čajniču formiral drugo proletarsko brigado. Z Italijani in četniki so divjale stalne in uspešne borbe. Medtem je sovražnik pripravil in začel ofenzivo. Naše enote z Vrhovnim štabom so se umaknile proti Pivi.

Bihać

Sovražni pritisk je bil čedalje hujši. Tovariš Tito in Vrhovni štab sta se prek Sutjeske umaknila v Bosno. Konec junija 1942. leta so naše prve štiri brigade pod neposrednim poveljstvom tovariša Tita krenile na veliki pohod v Zahodno Bosno. Ta odločitev je bila izredno pomembna za nadaljnji razvoj ljudskih borbe, za širjenje plamena vstaje. Nastalo je novo veliko svobodno ozemlje; vsepovsod po državi so rasle nove brigade in divizije narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. V svobodnem Bihaću je tovariš Tito 26. decembra 1942 odprl prvo zasedanje AVNOJ, ki je pomenilo novo zmago ljudstva v borbi za osvoboditev.

Prozor

V bitkah, ki jih je vodila glavšina NOV Jugoslavije, je bila v začetku marca 1943. leta izvojevana pomembna zmaga v dolini reke Neretve. V najusodnejših trenutkih borbe za ranjence je bil Vrhovni komandant vselej na prvih položajih. Vrhovni štab se je tedaj namestil v nekem mlinu v vasi Gračanica. Tu je tovariš Tito izdal zgodovinski odlok o porušenju mostov na Neretvi, ki je popolnoma zbežal sovražnika. Po zaslugi tega Titovega odloka je bila reka uspešno prekoračena, ranjenci pa rešeni.

Sutjeska

Zmaga na Neretvi in razmah narodnoosvobodilnega gibanja sta prisilila Hitlerja, da je začel novo, nedvomno eno najhujših ofenziv proti NOV Jugoslavije. Ogromne okupatorske in kvislinške sile so zatezale obroč okrog Vrhovnega štaba in treh proletarskih divizij. Tovariš Tito izda ukaz za preboj iz obroča čez dve komaj prehodni soteski na Sutjeski. Tedaj je bil – 9. junija 1943 – tovariš Tito ranjen od kosa bombe, ko se je z delom Vrhovnega štaba pojavil na pobočju Milinklade.

Jajce

Novembra 1943. leta se je tovariš Tito z Vrhovnim štabom namestil v Jajcu. Zgodovinsko staro mesto se je pripravilo na svoj največji dan – drugo zasedanje AVNOJ. Leto 1943 je bilo leto odločilnih zmag narodnoosvobodilne vojske, pa tudi na drugih zavezniških frontah je Hitlerjev vojni stroj utrpel nekaj hudih porazov. Italija je prenehala biti vojna sila. Na zgodovinskem zasedanju v Jajcu – 29. novembra 1943 – so bili postavljeni temelji naše nove države. To je bil najbolj radosten dogodek za jugoslovanske narode v minuli svetovni vojni. Ustanovljen je bil Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije, tovariš Tito pa izvoljen za njegovega predsednika. Proglašeno je bilo, da bo nova Jugoslavija zasnovana na federativni osnovi. Na istem zasedanju je tovariš Tito prejel naziv maršala.

Drvar

Po drugem zasedanju AVNOJ je narodnoosvobodilna armada zadala nasprotniku nove hude udarce. Nemško vrhovno poveljstvo se je odločilo za zadnji pustolovski poskus. Nad Drvarjem, v katerem je tedaj bival tovariš Tito, so se 25. maja 1944, prav na njegov rojstni dan, v stotinah pojavili nemški padalci. Vendar so borci in starešine NOV Jugoslavije znova dokazali svojo neštetokrat preskušeno ljubezen in vdanost svojem Vrhovnemu komandantu. Padalski napad na Drvar je bil popolnoma onemogočen in razbit.

Vis

Po napadu na Drvar se je Vrhovni štab premestil na otok Vis, da bi se lahko neovirano pripravil na bližnje širokopotezno delovanje narodnoosvobodilne vojske. Od tam, z osvobojenega Visa – osvobojen je bil že septembra 1943 – je Tito vodil uspešne ofenzivne operacije narodnoosvobodilne vojske. V tem razdobju je jugoslovansko bojišče pridobilo prvorazredni pomen v borbi proti Hitlerjevi Nemčiji. Tovariš Tito je odpoštoval na razgovore z zavezniškimi komandanti, da bi vskladili borbeno delovanje proti skupnemu sovražniku. Na Visu je bila pripravljena tudi velika operacija za prehod naših enot v Srbijo.

Beograd

Oktobra 1944, po več kot štirih vojnih letih, preživelih v borbi za srečno in svobodno življenje naših narodov ter za zmago idealov, katerim je posvetil malodane vse svoje življenje, je maršal Tito prispel v osvobodjeni Beograd.

Sremska fronta

Toda vojna še ni bila končana. Nemci so v začetku 1945. leta podvzeli več ofenzivnih operacij, ki so bile tako po obsegu, kakor tudi po številu uporabljenih sil, zelo velikopotezne. Toda v Sremu so trdno stale enote naše armade. Naše sile so vodile odločilne boje za končno osvoboditev dežele, pri tem pa so uničile nekaj močnih nemških formacij. V začetku januarja je maršal Tito prišel na sremsko fronto, se pridružil borcem v zasneženih rovih in se zanimal za razmere, v katerih so le-ti živeli. Nemška grupacija v Sremu je bila prisiljena k obrambi, ki je bila sredi aprila le prebita. Tito je nato vodil zmagovite zaključne operacije Jugoslovanske armade. Petnajstega maja, teden dni po uradni kapitulaciji Hitlerjeve Nemčije, je položil orožje tudi zadnji hitlerjevski vojak na jugoslovanskih tleh. Dokončano je bilo veliko delo, kateremu je tovariš Tito posvetil vse svoje sile – naša domovina je bila končno svobodna. Pred njo pa so bile nove naloge: obnova in izgradnja, borba za lepše in srečnejše življenje. Po tej poti, po poti socialističnega razvoja in vzpona, je povedel Jugoslavijo tovariš Tito.

(Po »Frontu«)

PRAZNIK MLADOSTI

SMO TIK pred praznovanjem S dneva mladosti, ki ga bodo mladi in stari državljani naše domovine proslavljali letos že drugič na pobudo maršala Tita. Ta praznik mladosti in njene ustvarjalnosti, ta revija mladostnega poleta in podoba naše pisane društvene in zabavne dejavnosti – v celoti organizirana v čast rojstnega dneva maršala Tita – je že lansko leto razgibala slehernega mladince in delovnega človeka. Letos pa bo to praznovanje še veličastnejše, vsebinsko še bolj tehtno, množično.

Ni organizacije, društva ali kluba pri nas, ki se ne bi pripravljali na ta dan. Pravimo – dan, toda praznovanje se je začelo že 27. aprila. Tega dne je iz Tjentišta krenila na pot tradicionalna Titova štafeta, ki povezuje vse kraje v državi, tudi v Sloveniji. S tem dnem so se pričele tudi vse večje atletske in letalske prireditve, športna tekmovanja, razstave.

Okrajni iniciativni odbori za proslavo so pripravili svoje okvirne programe, po občinah in posameznih krajih pa so organizacije in društva napravile

svoje načrte, po katerih je soditi, da bodo proslave nadvse živahne. Ljudska tehnika bo približala tehniko mladini in pionirjem pod geslom: »Teh-

Solska mladina često obiskuje Kumrovec, Titovo rojstno vas

Hiša v vasi Podsreda, v kateri se je pred vojno večkrat ustavljal Tito

niko mladini in pionirjem». Taborniki bodo prirejali izlete v naravo, prav tako šolska mladina. V proslavljanju bo sodeloval »Partizan«, prav tako društva »Svobode«, Strelska

zveza Slovenije bo letos prvič izvedla medmestno tekmovanje mladinskih reprezentanc mest z malokalibrsko puško. Letalska zveza Slovenije je že 27. aprila priredila republiško

tekmovanje vezanih hitrostnih modelov v Ljubljani. Najboljši modelarji bodo nato 24. maja tekmovali spet v Ljubljani. Skupno z našim vojnim letalstvom bodo v dneh praznovanja priredili vrsto letalskih mitingov. Omenimo naj še osrednjo prireditev, ki bo 25. maja v Beogradu na stadionu JLA. Tu bodo sodelovali najboljši športniki iz vse države, atleti, kolesarji, taborniki in rokometaši, vsekakor pa bo najveličastnejši nastop 400 graditeljev avtomobilske ceste Ljubljana—Zagreb, ki že pripravljajo vaje v mladinskem naselju »Tone Tomšič« v Trebnjem. Stafetno palico, ki jo je izdelal beograjski umetnik Vladeta Petrić, bo predal maršalu Titu graditelj avtomobilske ceste.

Lansko leto je bilo v času praznovanja Dneva mladosti samo v Sloveniji 300 najrazličnejših prireditev, pri katerih je sodelovalo 300.000 fantov in deklet, vse pa kaže, da bo letošnje praznovanje še bolj množično, pestro in mladostno, v resnici dostojno prazniku mladosti in rojstnega dneva našega Tita. N. G.

Pohod proti Ljubljani

Prve mesece leta 1945 so Nemci pripeljali močne okrepitve in izvršili celo vrsto ofenzivnih sunkov na Štajerskem, Primorskem in na Dolenjskem. Predvsem so hoteli ohraniti »ljubljska vrata« za umik svojih enot na Karavanke, kjer so nameravali urediti zadnjo obrambno črto. Računali so tudi na razpad protihitlerjevske koalicije in na razdor med zavezniki, oziroma na odcepitev Slovenije od Jugoslavije. Da bi naše enote odvrnili od komunikacij, so se več mesecev besno zaganjali v Suho krajino in Kočevski rog. Toda 18. aprila je začel VII. korpus od Zužemberka in Novega mesta usmerjati svoje sile proti Kočevju. To je bilo v sklopu predvidenih operacij IV. armade, ki je ob jadranski obali prodirala proti Trstu. VII. korpus naj bi bil med tržaško operacijo pobočnica IV. armade. Po osvoboditvi Trsta je VII. korpus napadel Kočevje, ga osvobodil in napredoval proti Ljubljani, ki so jo nameravali Nemci in domobranci z vsemi silami braniti. Tedaj je bila v Ljubljani proglašena »enodnevna vlada«, ki naj bi pomagala napraviti razdor med za-

vezniki. Toda bilo je prepozno. »Vlada« je imela »ustanovno sejo«, potem pa je sedla v avtomobile in pobegnila. 8. maja je namreč motorizirani odred IV. armade, ki je iz Trsta prodril v Gorico in po dolini Soče, preko Vršiča prispel v Kranjsko goro, naslednji dan pa so deli odreda prispeli v Beljak in Celovec. Obroč se je stisnil! Tudi za Ljubljano je prišla njena velika ura. Toda ne brez žrtv in hudih spopadov. Sovražnik ni bežal sam od sebe. Naše enote so mu bile stalno za petami. Marsikatero mlado življenje je bilo izgubljeno na pragu svobode. 9. maja 1945 so se v zgodnjih jutranjih urah na Tromostovju srečale patrole-predhodnice iz 29. divizije, ki je prodrila po Tržaški cesti v mesto, s patrolo oficirske šole Glavnega štaba Slovenije, ki je prišla čez Golovec, po Karloški cesti in Starem trgu. Ljubljana je bila osvobojena! — Objavljamo nekaj spominov Hinka Bratožar-Okija, ki se je udeležil bojev za osvoboditev Ljubljane kot pomočnik komisarja Četrte udarne brigade »Matije Gubca«.

ZADNJE dni pred pohodom proti Ljubljani se je sovražnik poslužil zvijače, ki bi nas lahko precej stala. Zaradi približevanja IV. armade je nastalo vzdušje, v kakršnem bi zvijača kmalu dosegla svoj namen. Samo našim vezistom se lahko zahvalimo, da ni pri-

šlo do nesreče. Vest, ki so nas z njo Nemci hoteli prevariti, v višjih štabih ne bi vžgala. V nižjih bi pa lahko naletela na odziv, kakršnega so si Nemci želeli.

Okrog štirih popoldne so vse naše radijske postaje na delovnem valu zaslišale navo-

dila neke tankovske kolone, ki naj bi bila v sestavi IV. armade. Napovedovalec je verjetno precej dobro poznal naše položaje. Prišel je svariiti naše enote, naj ne streljalo po koloni, ki bo prišla od Gerovega proti Kočevju. Borci, ki so stali ob sprejemnikih, so za-

čeli vriskati, ko so zaslišali prijazen glas. Napovedovalec je celo vzklikal: »Živela svobodna Jugoslavija! Naprej v borbo za Ljubljano! Živela KP! Živelo bratstvo in enotnost!«

Toda prevara je bila odkrita še preden so se izza ovinka prikazali prvi tanki. Poleg napovedovalčevega glasu se je namreč slišalo nekoliko bolj oddaljeno nemško govorjenje! Komandant brigade Kramarič, ki je bil slučajno navzoč, se je jel kazati navdušenega. Prijel je mikrofona in se začel pogovarjati s kolono, ki se je že slišala nekje od Štalcerjev sèm. Po končanem razgovoru je napovedovalec v čisti hrvaščini obljubil, da bo kolona v desetih minutah pred našimi položaji. Kramarič pa je telefoniral naši artileriji v Mozlju in takoj poslal okrepiteve protitankovskim gnezdom ob cesti.

Prikazal se je prvi tank in prevara je postala še bolj očitna. Na temnosivih železnih gmotah ni bilo nobenih drugih znakov, le če je kdo bolj natančno pogledal, je lahko opazil zamazane bele križe. Pokrovi na kupolah so bili pokriti, topovske in mitraljezke cevi pa uperjene na naše položaje! Še enkrat se je v sprejemnikih oglasil vabeč glas. Odgovor pa ni prišel iz naše radijske postaje, pač pa iz Mozlja! Tik nad našimi glavami je zatulilo in zažvižgalo. Tam, kjer so se ustavili nemški tanki, so se pokazali oblaki dima. Vsa kolona je bila zasuta z ognjem in med tanki je oživelo. Doslej so vozili ob cesti, po njivah in travnikih, tedaj pa se jih je nekaj podalo na cesto. Nestrpno smo pričakovali, kdaj bo prvi zavozil na mine. Še preden smo utegnili kaj reči, je strahovito zabobnelo. Prvi tank se je dobesedno razklal ter brez moči in življenja obstal. Drugemu je razneslo gosenico. Pokrov se je dvignil in Nemci so pričeli lesti iz njega. Naši mitraljezci so jih pokosili. Po koloni je še vedno udrihala artilerija, oglasile so se tudi protitankovske puške. Tanki so se jeli obračati in pokazali so nam hrbet.

V okolici Kočevja so bile močne četniške in nemške sile, ki so se

Ponosni so bili zmagovalci, osvoboditelji Ljubljane

Tudi njega — enega izmed osvoboditeljev Ljubljane — so Ljubljančani okrasili s cvetjem. Vsekakor se ta tovariš še danes rad spominja tistih dni

umikale od Reke sèm. Mesto Kočevje je bilo važna točka na poti proti Ljubljani in sovražnik se je odločil, da ga bo zagrizeno branil. V vrsti ostrih spopadov so bili razbiti četniki. Umaknili so se proti zahodu. Naše enote so se znašle neposredno pred Kočevjem.

Povelje se je glasilo: »4. maja napasti Kočevje ter ga osvoboditi do 23. ure.« Kurir ga je prinesel šele 3. maja, tako da smo imeli malo časa. Napisali smo naredbo za napad in sklicali sestanke štabov bataljonov. Po četah smo sklicali sestanke skojevcev in članov Partije. Nad nami je ležala častna in odgovorna naloga, od katere so bile odvisne naše kasnejše akcije. 1. bataljon bo zgodaj zjutraj napadel Fridrihtajna (kota 1023), ki je ključ Kočevja. 2. in 3. bataljon bosta napadla bunkerje v mestu. Desno od naših bataljonov bosta napadla Cankarjeva ter Jurišni bataljon XV. divizije.

V nekaj urah je bila brigada pripravljena za pohod. 4. maja ob dveh ponoči smo odšli iz Novih Laz, mimo Štalcerjev in Štalcarskega hriba proti Livoldu in Dolgi vasi. Kmalu se je pričelo daniti. Iz noči so pred nami začeli vstajati betonski bunkerji s strelnimi linami. Ob osmih je naše topništvo začelo napad s serijo poskusnih izstrelkov. Do devetih pa so granate že udarjale v polno. V valovih so pele čez naše glave svojo mogočno pe-

Pohod

*Cvetovi pisani vsa pota so posuli.
Odhajamo v pomladno, jasno noč.
Poslavljam se od požganih koč,
v slovo koračnico zateglo veter tuli.*

*Potujemo po svetlih cestah v mesečini.
V daljavi lajež, peketanje konj.
V nosnicah rezek in opojni vonj
cvetov, klopočejo ob divjih rekah mlini.*

*Iz drevja, senc, oblakov vstajajo spomini.
Počivajo ob vodah, v hribih, ob cestah
tovariši ubiti. Ni nas mrtvih strah.
Pogumno z njimi stopamo naprej v tišini.*

sem in sejale smrt in razdejanje v sovražnih vrstah.

Pod zaščito topniškega ognja se je naš tretji bataljon pripeljal do bunkerjev. Nemci in domobranci so divje streljali na vse strani. Toda njihovi rafali so bili že brez moči. Kadarkoli so skozi zrak zatulile granate, smo skočili bliže. Imeli smo še dovolj časa, saj je bil pred nami še ves dan. Nihče ni čutil utrujenosti in lakote. Samo zmagati! Tudi Cankarjevci so pritisnili. Uničili so tank, ki je hotel prodreti na njihove položaje. Obroč okoli Kočevja se je hitro zoževal. Tudi na Fridrihštajnu je 1. bataljon uničil zasedo in pobil Nemce, še preden so le-ti utegnili pozajtrkovati.

Z mrakom je ob bodeči žici nastal pravi orkan. Iz bunkerjev so žgali točno v podnožje ograje. Nemci in domobranci so dobro vedeli, da jim trda prede. Ob 21. uri smo prvič jurišali. Zaradi teme in žrtev smo se morali vrniti v svoja zaklonišča. Čas je hitel in ura, ko bi po povelju že morali biti v Kočevju, se je približevala. Spet je začelo sekati topništvo. Nad 40 topov je bruhalo ogenj in jeklo. Prostor pred nami se je bliskal od eksplozij in oster duh po ekrazitu nas je dušil. Točno ob 23. uri pa je kanonada prenehala. Vsi borci so že imeli pripravljene bombe, mitraljezci so mrzlično polnili okvire.

V temno noč je zaregljalo nešteto mitraljezov in pušk, zaslišalo se je vpitje in klici »Juriš«. Zdrveli smo proti žičnim oviram, proti bunkerjem, proti Kočevju. Na desni strani je Radkov bataljon naletel na minko polje. Odskočne mine so zdesetkovale bataljon, ustavile ga pa niso. Iz bunkerjev so se le slabo upirali. Za žičnimi ovirami so v temi panično bežali Nemci in domobranci. Slišali smo jih čisto blizu. Sam ne vem, kako sem prišel čez ograjo iz bodeče žice. Močne detonacije so trgale ozračje in kosi železa so mi sikali mimo glave. Že smo bili pri bunkerjih. Stekel sem dalje in se prekucnil čez spomenik na pokopališču. Nismo vedeli kje smo. Mesto je bilo zavito v črno temo, nekje pred nami so rožljali tanki. Še vedno so pokali posamezni streli. Klici »juriš« so napolnili vso Kočevsko kotlino. Kar po cesti smo jo mahnili proti središču mesta, kjer se je slišala govorica v nemščini. Nemcem smo bili za petami in morali smo paziti, da se ne bi pomešali z njimi. V neki hiši ob Rinži je gorelo. Skočili smo proti njej in ugotovili, da je bil tam nemški štab. Zažgali so arhiv, toda mi smo ga brž pogasili. Samo nekaj listov je zgorelo. Kočevje pa je bilo naše!

Takoj smo zastražili vse dohode v mesto in jih zavarovali, zlasti tistega proti Rib-

nici. Nemci so namreč pustili v zasedi štiri »Tigre«, ki so se umaknili šele naslednjega dne, 5. maja. Poleg zavarovanja smo skupno z jurišnim bataljonom, ki je istočasno z nami prišel v Kočevje, do jutra pregledali vse bunkerje, skladišča in hiše, kjer so stanovali Nemci in domobranci. Nabrali smo čedno družčino. Med drugimi tudi glavnega nemškega skladiščnika, ki je nič hudega sluteč prespal dobršen del noči. Z dnevom pa smo postavili v mestu našo oblast. Ob 10. uri smo odšli proti Ribnici, ki jo je že pred nami osvobodila 18. divizija.

Od Kočevja do Smarja je brigada zasledovala bežečega sovražnika skupno z ostalimi enotami VII. korpusa. Borci so povsod našli še sveže grobove pobitih žrtev domobranskega nasilja, trupla so ležala ob cestah in poteh. Pred Velikimi Laščami se je brigada spopadla z domobransko zaščitnico, potem pa je zavila na levo ter pri Cikavi prišla na cesto Grosuplje-Ljubljana.

Po cesti so se valile z Grosuplje proti Ljubljani nepregledne kolone Nemcev in domobrancev. Pri šmarskem pokopališču smo se spustili k cesti in odprli na kolono silovit ogenj. Kolona je zavila s ceste in se po travnikih in njivah valila proti Ljubljani. Del pa se je odcepil in nam poskušal udariti v hrbet. V borbi z delom te kolone nas je dohitela noč. Utaborili smo se, vzpostavili zvezo z drugimi našimi enotami in tako dočakali 7. maj.

Zgodaj zjutraj, ob prvem svitu, je bila brigada na nogah. Sveža jutranja rosa se nam je lepila na čevlje, ko smo v Smarju zavili čez cesto v mehko, komaj ped visoko travo. To je bil naš zadnji pohod pred borbo za Ljubljano. Počasi in vztrajno smo se vzpenjali, vedno više in dalje, vedno bliže Ljubljani. Srca so nam drhtela od vznemirjenja in nihče ni govoril. V brigadi je bilo tudi nekaj Ljubljancev, ki jim je osvoboditev mesta pomenila osvoboditev doma in svidenje s svojci. Drugim, ki niso bili iz Ljubljane, je bila spet naloga sveta, ker je bila Ljubljana nekakšen simbol, za katerega smo se borili. Vedeli smo, da srca tisočih ljudi v Ljubljani z ne-

strpnostjo pričakujejo osvoboditve, nas partizane. Ob misli nanje, na težko pričakovano svobodo, nam je bil vsem korak lahek. Za mnoge je to jutro pomenilo pričakovanje vsega najlepšega, čeprav je bilo za mnoge zadnje jutro.

Nekje pred Orljem se je začelo. Toča svinčenk se je vsula na nas, vse bolj gosta in točna kot v Kočevju. Kroglice so klestile veje, cefrale drevesa in lomile kosti. Na nas so letele granate iz topov na Ljubljanskem gradu in iz 120-milimetrskih minometov nekje na Golovcu. Toda to je bil samo začetek. Ko se je prvi val ognja nekolikanj polegel, se je od Šmarja ssem oglasilo naše topništvo. Pričeli smo stiskati Orlje v obroč. Val za valom, tako kot se je premikal topniški ogenj, smo lezli vedno bliže cevem, ki so bruhale svinčeno smrt. Nemci in domobranci so bili v trdnih bunkerjih, povezanih z jarki, mi pa na prostem. Tiščali smo se v kolovozih in se skrivali za bukvami. Napredovali smo počasi, toda vendarle smo napredovali. Ob enih smo prvič jurišali. Bunkerjem smo se približali na nekaj metrov. Nemci so nas hoteli ustaviti z ognjeno zaveso. Na nas so usmerili ogenj iz vsega orožja, tako da se nekaj časa nihče ni mogel premakniti. Celo ranjenci so ostali brez pomoči. Potem so z minometi začeli tolči ped za pedjo. Čakanje na mestu bi pomenilo gotovo smrt, umik hude žrtve. Zato smo se odločili za juriš. Juriš pod nemogočimi pogoji, kljub žrtvam in strašnemu ognju. Zato nihče ni okleval, vsak je hotel biti prvi. Samo tisti so ostali, katerih življenje je ugašalo na pragu Ljubljane. Naš juriš je sovražnika popolnoma zmedel. Kljub veliki premoči v orožju in ljudeh so se Nemci in domobranci spustili v paničen beg. Zasedli smo nekaj bunkerjev ter pobili večje število sovražnih vojakov. Vendar je naš nalet na poti do bunkerjev toliko oslabil, da tistih nekaj borcev, ki se jim je posrečilo priti do njih, ni moglo zdržati pritiska. Morali so se vrniti. Še danes vidim mitraljezca Ivana, ki je bil ranjen, pa je kljub temu postavil svoj

mitraljez in tolkel z njim do zadnjega naboja. Videli smo, kako ga rešetajo sovražne kroglice, toda njegov mitraljez ni utihnil, dokler ni Ivan dobil rafala v glavo. Še potem, ko je bil mrtev, so streljali vanj. Obstreljevali so ga z minami, dokler mu ni direkten zadetek razparal drobovja in ga pomešal z železom in prstjo. Dvema borbema iz 1. čete se je posrečilo sredi najhujšega ognja skočiti v bunker in potegniti iz njega živega sovražnika. Ni imel časa, da bi znova napolnil okvir za brzostrelko. Brž smo ga zaslišali. Povedal nam je, da je po rodu Poljak, da so ga prisilno mobilizirali v nemško vojsko in da morajo vzdržati na položaju do polnoči 8. maja. Povedal nam je tudi, da so Nemci gospodarji položaja in da brez usmiljenja streljajo lastne vojake, ki nočejo izvršiti povelj.

Po našem jurišu so poskusili z jurišem tudi Nemci. Z glasnim vpitjem so se, ruma pijani, spustili proti nam. Vendar je bil njihov juriš medel in nekako brez volje. Čim jih je nekaj dobro merjenih rafalov nekaj spravilo na zemljo, so pričeli bežati. Sledilo je kratko zatišje, nato pa je spet spregovorilo naše topništvo. Granate so v valovih zasipale sovražne položaje. Tudi nemška artilerija in minometalci so nam odgovarjali. Detonacije min in granat so preglasile strele pušk in strojnic. Tako kot mi, so tudi Nemci načrtno obstreljevali naše položaje, meter za metrom.

Blizu našega mitraljezkega gnezda smo stali jaz, kurir Cveto in brigadni obveščevalec Ciril ter ocenjevali razvoj borbe. V valu ognja, ki se nam je približeval, je silovita eksplozija prelomila bukev. Kjer je ležal obveščevalec Ciril, je bila samo še zmečkana kepa mesa in kosti brez glave in rok. Ko sva se ozrla s Cvetom okoli sebe, sva opazila, da je del Cirilove kože z lasmi vred prilepljen na kopito moje brzostrelke. Osupla od groze in novega vala eksplozij sva za hip onemela in obstala kot prikovana vsak na svojem mestu. To je bil poslednji in najhujši val.

Vest o hudih izgubah naše brigade je že prispela v štab divizije. Še pred mrakom nas je zamenjala XV. brigada. Zalosten prizor se nam je nudil ob našem umiku. Iz naše brigade je bilo samo na Orljah 58 mrtvih in nad 70 voz ranjencev. 1. bataljon je imel sam od 150 ljudi 40 mrtvih in 30 ranjenih, nekaj dni pred tem pa v Štalcarjih 20 mrtvih.

Da bi si malo opomogli in izpopolnili vrzeli, so nas poslali na enodnevn počitek na Polico. Vest o osvoboditvi Ljubljane smo sprejeli 9. maja dopoldne. Šele ob 12. uri smo odšli na pohod proti Ljubljani in med zadnjimi smo prišli v mesto. Ljubljana nas je sprejela kot se spodobi in ljubezen njenih prebivalcev nam je za trenutek zameglila spomin na naše tovariše, ki so žrtvovali svoja življenja na pragu svobode. *Hinko Bratož-Oki*

Zadnja noč na kolodvoru

TISTEGA dne in tisto noč, ko so Ljubljanci pričakovali osvoboditev, sem bil dežurni v prometnem oddelku direkcije železnice v Ljubljani in sem skoraj vso noč gledal zmedene prizore poraženih sovražnikov in domačih izdajalcev.

8. maja 1945 zvečer... Mračilo se je, bližala se je policijska ura. Prej je bil po policijski uri le redko kdo na cesti. Ta večer pa je bilo po ulicah vse živo ljudi. Ljubljanci so oprezovali iz za oken. Proti postaji so se valile skupine vojakov in civilistov. To so bili zadnji Nemci in domobranci, družine, njihovi prijatelji in somišljeniki.

Naenkrat preplah. Postaja bo šla v zrak! Direkcija železnice v zrak, vse železniške naprave v zrak. Direkcija je imela telefonično zvezo z vsemi postajami in telefonista je ujela pogovor dveh nemških oficirjev med Ljubljano in Zalogom. Tisti iz Zaloge se je tja pripeljal z avtomobilom. Naročili je ljubljanskemu, naj poskrbi za umik vseh Nemcev. Zato naj čimprej odpelje zadnji vlak proti Gorenjski. Iz vseh lokomotiv in praznih vozov, sposobnih za promet, naj sestavi vlak, ki naj odpelje Nemce proti Sentvidu. V Ljubljani je še dovolj nemških vojaških železničarjev. Če domači železničarji odpovedo, lahko Nemci sami izvedejo to nalogo...

Tako sta se dogovarjala oba nemška oficirja, mi pa smo vedeli, da je že dopoldne zletel v zrak most čez Soro pri Medvodah.

Oficirja pa sta se pogovarjala kar naprej. Pred odhodom zadnjega vlaka je treba razstreliti vse važnejše železniške naprave, kretnice, signale, postaviteljnice, lokomotive, kurilnico, brozjavne naprave, skladišča, nazadnje pa tudi poslopje direkcije. »Eksploziv imate?« — »Imamo!«

Telefonistka je zakričala: »V zrak nas bodo pognojili!« in stekla k meni. Miril sem jo, da najbrž ne bodo imeli več časa. Za pogovor pa so na neznani način izvedeli tudi kretniki, premikači, kurjači in drugo osebje ljubljanske železniške postaje. Da bi domači železničarji pomagali pri uničevanju in ropanju? Za zahvalo bi jih pa še spustili v zrak! Kot blisk se je širila novica od ust do ust in začelo se je skrivanje, bežanje...

Nemci so kmalu opazili, da nihče več ne prestavlja kretnic. Lotili so se vsega dela sami. Da bi jim uspelo sestaviti vlake in odpeljati vse, kar so želeli, ni bilo več govora. Zaman je stal za službojočim prometnikom nemški oficir s pištolo v roki. Brez osebjati tudi prometnik ni mogel ničesar ukreniti. Niti za sestavljanje potniških voz ni bilo več ljudi! Morali so se zadovoljiti z oklopnim vlakom, ki so mu pripeli pet ali šest voz. Železničarji so že takrat, ko so bežali s postaje, zaklenili za seboj vse vhode in prehode. Tako je Nemce vse zadrževalo. S posebnimi pripravami so iskali v veži postajnega poslopja prostor, primeren za polaganje razstreliva, pa jim tudi to ni več uspelo. Daleč od oklopnega vlaka si niso upali. Naenkrat je odjeknila eksplozija. V kurilnici so razstrelili

vodno črpalko. Nemec, ki je stal za prometnikom s pištolo v roki, je odskočil. Prometnik pa je to takoj izkoristil. Skril se je v sosedni pisarni, od tam pa je pobežnil skozi okno. Nasproti postaje, kjer je sedaj park, so bili takrat vrtovi. Več ur je ležal prometnik skrit v utici, nato pa se je spazil v direkcijsko poslopje.

Od daleč se je slišalo s postaje kričanje Nemcev, ki so poskušali sami premikati. Povelja, še več psov, vmes piskanje in sopihanje lokomotive. Nič več niso Nemci mislili na domobrance in na njihove družine, čeprav bi jim ti mogoče ob morebitnem spopadu še kaj koristili. Raje so na vlak nalagali svoje in naropane predmete. Okrog polnoči so se odpeljali proti Šiški. Nekaj jih je ostalo na postaji in ti so se razbežali v noč.

Na smeh in na jok mi je šlo, ko sem gledal, kaj se godi v Kolodvorski ulici, pred kinom Sloga, pred direkcijo in pred nekdanjo Mikličevo restavracijo. Tu so Nemci in domobranci še držali skupaj, vsaj domobranci so še ščitili svoje gospodarje, ker so računali na skupen beg. Na vogalu Pražakove in Kolodvorske ulice se je zbirala večja skupina Nemcev in domobrancev. Še vedno so imeli Nemci glavno besedo. Govorili so, da morajo počakati vse in potem oditi na zadnji vlak. Nemcev je bilo kakih 20, domobrancev precej več. Nemci so domobrancem ukazali, naj čakajo nadaljnjih ukazov ter naj vzdržujejo red, sami pa bodo šli v mesto po ostale skupine. Res so Nemci šli v mesto, toda samo do hotela Štrukelj. Od tam so zavili po Komenskemu ulici na Resljevo in se vrnili na postajo. Lokomotiva je zateglo piskala in po Resljevi so Nemci že tekli. Domobranci so piske sicer slišali, niso pa vedeli, da so to signali Nemcem, naj vstopijo. Tako so ostali domobranci na ceditlu. Precej jih je še ostalo tudi v Kolodvorski ulici.

Da bi slišali pridruženje in preklinjanje tistih nekaj domobrancev, ki so bili na postaji, pa jih Nemci niso pustili v vlak! In kričanje tistih, ki so ostali na cesti! Še vedno so prihajale nove skupine. Nastala je strašna zmešnjava, gneča, panika. Domobranski oficir je peljal samokolnico s kovčki, radioaparatom, kitaro, vrečami oblek. Za njim žena z dvema otrokoma v naročju, tretji se ji je držal za krznen plašč, na hrbtu pa je imela nahrbtnik. Za njim pelje domobranec otroški voziček, otovorjen, da kar škriplje. Zena drži dvokolo, obloženo, da se komaj vidi krmilo. Noseča ženska z dojenčkom v naročju, s kovčki, culami, blazno kriči, kliče moža, ki se je izgubil. Domobranci se kar na cesti preoblačijo v civilne obleke. Desetletni fantič zbira domobranske čepice in jih natika na konice železne ograje nasproti kina »Sloga«. Eni popivajo kot neumni, mečejo steklenice ob zid...

Na dvorišču komnoseka Vodnika poslušajo domobranci radio. Kdo ve, kam so ga priključili. Beograd poroča o osvoboditvi Ljubljane, o proslavah. Domobranci so še bolj zbegani. Nekdo je v radijski apart

zabiral kočček marmorne plošče, divje zaklel in kričal ves iz sebe, da ne bo crknil v Ljubljani, kjer ga vsi poznajo. Kam sedaj? Grdo bi bilo ponavljati besede in kletve, ki so jih begunci — tudi ženske — uporabljali. Zenske so očitale možkim, kam so jih pripeljali, domobranci drug drugemu. Pljivanje v obraz, brce, pretep... Časa ni bilo več dosti. Treba se je bilo odločiti. Peš so jo mahčili proti Gorenjski, več skupin. Zadnji spreved je bil tak, kot bi se selili cigani. Nekje so staknili ma'hen voz in konja. Besneli so in se pretepali, kdo bo kaj naložil na voz. Eni so metali svojo kramo na voz, drugi z njega. Končno je bil voziček tako naložen, da ga sploh ni bilo več videti. Nato so za voz privezali še gare na dveh kolesih ter pet ali šest otroških vozičkov. Domobranci je skrbelo, da se gare ne bi prevrnile. Končno so pripeli k otroškim vozičkom še tricikel.

»So že tukaj! Ze gredo!« je nekdo zakričal. »Kdo gre?« »Partizani!... Spet panika, vpitje, preklinjanje. Nekdo bi rad zbral vse uniformirane domobrance in s težavo mu to delno uspe. Neke ženska je možu snela puško z ramen in kapo z glave ter vse skupaj vrgla za plot. Drugi domobranec je puško pobral in hodil z dvema. Se neka žena je hotela razorožiti moža. Nastal je pretep. Končno so ugotovili, da jih je nekdo potegnil. Partizanov ni bilo blizu. Pogнали so konja in odšli.

Zadnji begunci so nasilno vzeli konja in voz hotela Miklič in jo kmalu po polnoči pobrisali proti Gorenjski. Večina železničarjev se je zbrala v direkcijskem poslopiju. Ceste so se izpraznile in zadnji premikači in kretniki so se po trebuhu spazili čez Masarykovo cesto do hotela Miklič, od tam pa so se po dvoriščih in vrtovih prebili v direkcijo. Krogle so frčale po cestah. Domobranci so od jeze in strahu streljali križem-kražem.

Že okrog 23. ure sem telefonično govoril s postajo Brezovica. Ni me zanimal promet. Poizvedoval sem, če so že prišli partizani. »Mi smo že osvobojeni,« se je pobahal prometnik in se zasmejal. »Postaja je polna partizanov in partizank. Pravkar se pomika vsa ta množica proti Ljubljani. So že pri Dolgem mostu na Viču. Čakajo, da bodo skupaj vkorakali v mesto...« je pripovedoval prometnik. Partizane je zanimalo, kako se držijo domobranci. Smejali so se, ko so izvedeli, kakšna panika je med njimi.

Pri Zalogu se je v bunkerju držala zadnja skupina Nemcev. Po polnoči so jo tudi ti z avtomobilom popihali proti Sentjakobu. Most so minirali že podnevi. Na Gradu so butali zadnji topovi, po ulicah so pokale puške zadnjih zagrzencev skoraj vso noč.

Ko se je 9. maja začelo daniti, je bila ljubljanska postaja kot izumrla. Vse prazno — brez železničarjev, potnikov, premikanja voz. Večina kretnic prerezanih. Po peronu in tiri razmetane cunje, nahrbtniki, vojaška oprema, strelivo, čelade, raztresena živila. Pri stranišču dve za noge privezani kokoši, košare in različna šara. Polne vreče naropanih predmetov, ki so jih Nemci in domobranci odvrgli, da so se lahko zrinili v zadnji vlak. V stranišču kup vojaških cunj, v kotu če-

lada. Nekdo je v njej sežgal pisma in dokumente, opravil vanjo veliko in malo potrebo in končno vse to kot z ocvirki zabelil z zvezdicami, oznakami in emblemi nemške vojske...

Proti jutru so se pojavili aktivisti OF na kolesih. Za njimi so stopale partizanske predhodnice. Pred postajno poslopje je prvi prišel mlad poročnik v skoraj novi uniformi, obrit, z brzostrelko na prsih. In ko je stopil s kolesa, je vzel iz žepa dozo s cigaretami in jih začel ponujati. Namah se je zbrala okoli njega skupina ljudi. Začeli so ga pozdravljati in poljubljati, spraševati. Mlad poročnik pa se je ves čas oziral okoli sebe. Čakal je svoje tovariše, ki so se za njim pripeljali s kolesi. Vprašal je, kje je bila na postaji policija in če je kdo tam. Potem je ukazal: »Dečki, kar naprej, vsak na svoje mesto. Ljudje pa so še vedno silili vanje – vse bi naenkrat radi zvedeli. Ponujali so jim pijače, cigarete, vse, kar so imeli dobrega.

Zdaniilo se je in začel se je prvi dan v svobodi. Za prvimi partizani so prihajale v mesto druga za drugo enote. Vsa Ljubljana je bila na nogah, igrale so številne godbe. Za nas železničarje pa se je začelo najtežje. Dočakali smo ta težko pričakovani dan, toda noben vlak ni mogel nikamor. Proti Zagrebu le do Zaloga. Proti Trstu do mosta pri Preserju, ki so ga minirali pred nekaj dnevi. Proti Gorenjski le do Medvoda, ker je bil most čez Soro porušen. Proti Dolenjski – most pri klavnici porušen. Proti Kamniku črnuški most porušen. Kar je ostalo voz in strojev, je bilo vse do konca izrabljeno in pokvarjeno. Ljubljana je bila odrezana od sveta. Toda revolucionarni železničarji so zavahali rokave tako kot še nikoli. Noč in dan so delali in v kratkem času vsaj za silo obnovili proge, namesto mostov postavili lesene provizorije, popravili stroje in vozove. To je bilo herojstvo v prvih dneh naše obnove.

Marjan Medvešček

Bil sem priča njihovega bega

ŽE NEKAJ dni so hodili domobranci v Stični okoli bunkerjev poparjeni. Vedeli smo zakaj! Glasovi o dokončnih partizanskih zmagah so se šepetaje širili med ljudmi.

Sedmega maja 1945. leta zgodaj zjutraj nas je prebudilo ropotanje po vratih. Ker moj oče ni hotel takoj odpreti, so mu tisti zunaj zagrozili, da bodo vrgli v hišo bombe. Bili so domobranci. Dva z naperjenima brzostrelkama sta zahtevala od očeta, naj zapreže voz in jih odpelje v Stično. Oče, ki je že dvakrat slučajno ušel smrti pred domobranskimi strelji, je bil prepričan, da ga hočejo tokrat ustreliti. Pa sem se jaz ponudil namesto očeta. Če rabijo samo voznika, bom tudi jaz dober. Oče me je hvaležno pogledal in v njegovih očeh se je zrcalilo upanje. Čeprav sem imel tri brate partizane (eden je že padel), se nisem bal. Nisem pa si mogel predstavljati, da me bodo, na pol otroka, domobranci ustrelili. No, ko so pristali, da jih lahko jaz vozim, so me pod sražo odpeljali k vozu.

Na dvorišču hiše v Stični, kamor sem odpeljal voz, so v jutranjem mraku goreli veliki ognji in jekel dim se je plazil med drevjem. Iz županstva in domobranskega štaba so nosili akte in jih zažigali. Drugi so iz skladišč vlačili obleko, hrano, znotraj pa razbijali telefone in šipe. Slišal sem domobrancia, ki je dal kmetu novo uniformo, pri tem pa rekel: »Ko se čez nekaj dni vrne mo, bomo tako imeli nove uniforme!« Domobranci pa so se med seboj prepirali, a nihče ni več nikogar poslušal. Na voz so namestili radijski oddajnik, nekaj sprejemnikov, pisalne stroje, orožje, strelivo, uniforme, hrano. Potem sem odpeljal proti Višnji gori.

Na cesti – strahovita gneča: vozovi, živina, ženske z vozički, duhovniki, domobranci... Preozka je bila cesta za vso to reko beguncev, zato so hodili po jarkih, nasploh in odmetavali pretežke zavoje. V gnečo pa je tedaj privzlo še nemška tankovska kolona. Kdor se ni takoj umaknil, je bilo po njem. Živina je begala, vozovi so se prevračali – za tanki pa so ostajali mrličji. Zdaj še avtomobili – šoferji so drveli in nič pazili: novi mrličji. Ženske so jokale in rotile šoferje, naj jih vzamejo s seboj. A Nemci so drveli; uti so hoteli partizanom... Prišedši v Višnjo goro, smo s kočevske strani zaslišali močno pokanje. Neki domobranec je hitro pripomnil: »Naši se učijo minirati!« V Grosupljem je bila nepopisna gneča: med reko beguncev so švigali nemški tanki in blinde. Od Boštanj sta pripeljala dva kamiona – a domobranci so se ju izogibali. Ko se je straža za trenutek oddaljila, sem pogledal, kaj vozijo. Pod ponjavami mrtvi domobranci...

V to gnečo pa so začele padati še partizanske granate, mine, rafali. Nekaj »tigrov« je odšlo proti partizanom, ki so se približali. Mene pa so začeli priganjati, naj hitro odpeljem. Pred in za nami nemški tanki. V Smarju spet partizan-

GRANATNA JAMA

ski rafali na domobranci. Domobranci drhte, me priganjajo, vsi so zbegani. Na vsak način hočejo doseči Ljubljano. Pred Skofljico pa se je vsa reka ustavila: partizani so jo zaustavili z rafali. Okrog sto domobrancev se je po kratkem posvetovanju pognalo proti partizanom. A komaj dobrih deset jih je prišlo živih iz gozda. Tam so drdrale brzostrelke, domobranci so izginili med drevesi. Čez nekaj minut pa so se partizani s podvojenjo močjo vsuli na cesto. Kroglice so udarile po mojem vozu: domobranec na sedezu zraven mene, je omahnil v voz, ostali trije so se ranjeni zvrnili v jarek. Z vozom sem zavil s ceste. Prepričan sem

namreč bil, da partizani vedo, da sem njihov in da me zato ne bodo zadel. Vozeč po njivah sem odmetaval tovor, le domobranski plašč sem si obdržal. Obšel sem Grosuplje... V mraku je začela reka beguncev usihati. Na Peščeniku me je ustavil močan: »Stoj!« Na cesto so skočili trije partizani in me o vsem spraševali. Eden izmed njih me je kmalu spoznal in se spomnil, kako sem mu nekoč prinesel hrano v gozd in kako je spal pri nas na peči. Tedaj je od Višnje gore pridrvelo motorno kolo s prikolico. Partizanski rafal je ustavil motor. Trije esesovci so z dvignjenimi rokami obstali. A eden je skočil v jarek. Partizanske strojnice so vse

tri pokosile. Moji voli so se prestrašili in odpeljali... Pred Stično je mimo mene zdrvel nemški kamion. Le nekaj sto metrov je vozil, ko je obstal in zgorel. Kmalu za njim je pripeljal drug avto. Ko me je sofer zagledal, je ustavil. Izpod ponjave so skočili Nemci in domobranci, ki so me izpraševali po partizanih. Nisem hotel povedati. Vtem, ko so me začeli kľofutati, je zaregljalo. Kct bi trenil, so se razbežali, mene pa pustili pri miru. Pozno ponoči sem se vrnil domov – zjutraj pa so prišli v Stično prvi partizani. Z njimi sem nekaj dni lovil po gozdovih in zidanicah skrite Nemce in domobranci.

Miha Což

Zanimanje, ki je popolnoma na mestu

V prejšnji, 4. številki »Borca«, smo pisali o poučevanju zgodovine NOB na celjskem učiteljsku. Tokrat se naša pozornost prav tako še naprej usmerja na poučevanje zgodovine NOB na učiteljsku, vendar v kraju, ki je bolj oddaljen od Ljubljane. Direktorja učiteljskega v Tolminu, tovariša Stojana Trošta, ki na tamkajšnjem učiteljsku tudi sam poučuje zgodovino, smo namreč naprosili, naj nam odgovori na nekaj vprašanj, sestavku pa smo dali naslov:

Pouk zgodovine NOB na tolminskem učiteljsku

Koliko časa oziroma ur je določenih v letnem učnem načrtu za poučevanje zgodovine NOB na tolminskem učiteljsku?

»Problematika pouka zgodovine NOB na učiteljsku je povezana s problematiko celotne zgodovine, v okviru katere se zgodovina NOB poučuje. Predvsem je najhuje to, da je premalo ur in to zlasti za novejšo zgodovino, ki naj bi jo dijaki – zlasti učiteljski – podrobneje poznali. Posledica tega je bila doslej, ob zaključku 4. letnika, ko konča pouk zgodovine, nepredelana snov. Zato smo morali zlasti za pouk nacionalne zgodovine, od nastanka stare Jugoslavije dalje, uporabljati v petem, t. j. zaključnem letniku, ure zgodovinsko-zemljepisnega seminarja oz. ure predmeta »Družbena in državna ureditev FLRJ«, ki se tako močno prepleta z go-

dovino NOB in brez poznavanja katere ni mogoče uspešno obravnavati družbene in državne ureditve naše države. Na ta način mi je uspelo dobiti za zgodovino NOB (od razpada stare Jugoslavije) ca. 25-30 ur, kar pa je po mojem mnenju še vedno premalo, ker bi bilo treba bodoče učitelje s tem obdobjem naše zgodovine še podrobneje seznaniti. Če hočemo, da bodo znali učitelji dovolj plastično, živo in čustveno opisovati NOB svojim učencem. – Na zadnjem posvetovanju profesorjev vseh slovenskih učiteljskih, ki je bilo v dneh 3. do 5. februarja letos v Dolenjskih Toplicah, smo se zgodovinarji zavzeli za to, da bi zgodovina pridobila vsaj še kako uro in to v letniku, ko se zaključuje pouk zgodovine. V zaključkih tega posvetovanja je bil sprejet nov predmetnik, ki pa ga

mora potrditi še Svet za šolstvo LRS, po katerem bi pouk zgodovine na učiteljsku pridobil eno uro, čeprav ne v 4., ampak že v 3. letniku. Kljub temu bo pridobitev te ure važna, ker bo mogoče v 4. letnik vnesti le zgodovino 20. stoletja in tako je upati, da bo na NOB odpadlo vsaj 25 ur. Nekaj ur pa bo mogoče dobiti tudi pri »Državni in družbeni ureditvi FLRJ«, ki naj bi tudi v bodoče ostala na učiteljsku kot samostojen predmet.«

Kakšno gradivo uporabljajo predavatelji za poučevanje in kakšne pripomočke učiteljski za učenje zgodovine NOB?

»V tem pogledu so velike težave, ker je gradiva precej, a ni nikjer primerno zbrano in urejeno. Nekaj časa mi je služil za osnovo priročnik »Pregled historije NOB«, ki sta ga sestavila prof. Tomo Čubelić in major Milovan Milostić in ga je izdala Matica Hrvatska. Seveda sem pa opustil zadnji čas podrobnejše obravnavanje vojaškega poteka NOB, zlasti ofenziv, ker ni to zanimalo dijake. Dobrodošel material je tudi gradivo s prvih poveljnih partijskih kongresov, zlasti Titov govor na V. kongresu KPJ.

POSEBNO OBVESTILO

Glavni odbor ZB NOV Slovenije pripravlja že tretjič pripravljalni tečaj za Dopisno srednjo ekonomsko šolo, ki bo začel z delom sredi maja, trajal pa bo do začetka prvega letnika, ki se bo začel januarja 1959. Člani ZB bodo prijavnice lahko dobili pri svojih organizacijah Zveze borcev.

Za lastne priprave se poslužuje tudi Snuderlove 'Zgodovine ljudske oblasti', govorov naših voditeljev ob raznih proslavah, knjige Frančka Sajeta 'Belogardizem'. Iz vsega tega sem si sestavil lastne zapiske, tako da imam v glavnem zbrano gradivo, ki ga je obravnavati po učnem načrtu. Za ilustracijo dijakom preberem vsaj tudi kakšen članek ali dokument. V kolikor čas dopušča, ilustriram zadevo s fotografskim materialom in diafilmi iz tega obdobja, ki jih je izdal Center za prosvetni film v Novem Sadu. Namen tega ilustriranja, za katerega je žal na razpolago premalo časa, je med drugim, seznaniti dijake z ilustrativnim gradivom, ki naj bi se ga posluževali kasneje pri svojem delu v šoli. Praksa kaže, da tako, z ilustracijo obdelano gradivo dijaki mnogo bolje dojemajo in doživijo. Poleg tega seznanjam dijake z literaturo, ki je na razpolago. — Učiteljski so, žal, brez priročnika za učenje zgodovine NOB. Zgodovinski učbenik za 4. razred gimnazije, ki edini vsebuje tudi obdobje NOB, je za naše potrebe preskromen in so zato dijaki vezani le na lastne zapiske, ki so pa skromni, pomanjkljivi in včasih tudi napačni. — Za dopolnitev rednega obravnavanja NOB se poslužujem še seminarskega dela v okviru zgodovinsko-zemljepisnega seminarja v 5. letniku. Tako sem dal dijakom za seminarske naloge med drugim tudi sledeče teme: 'Nacionalno vprašanje v stari Jugoslaviji', 'Slovensko Primorje v NOB', 'Delo slovenske reakcije v NOB', 'Vloga Jugoslavije v borbi za mir na osnovi enakopravnosti vseh narodov'. Nekateri so imeli za nalogo zbrati gradivo za domoznastvo svojega domačega kraja, pri čemer je posebno poglavje posvečeno NOB. V okviru obdelave šolske kronike pa smo se še posebej pogovarili o važnosti in načinu zbiranja gradiva iz NOB. Ob vsem tem spoznavajo literaturo, ki opisuje NOB. V nemajhnih meri so se pri tem posluževali tudi revije 'Borec', ki jim je tudi sicer bila v pomoč pri raznih nastopih na vadnici.«

Prirejate za pouk zgodovine NOB tudi izlete v partizanske kraje in obiskujete muzeje NOB?

»Tega se poslužujemo, v kolikor dopuščajo krajevne možnosti. Tako je v kraju muzej za tolminsko področje, ki ima tudi oddelke NOB. Ta je sicer bolj skromen, vendar se da marsikaj pokazati. Od časa do časa si ob sodelovanju krajevne organizacije ZB ogledamo mesto, kjer je delovala partizanska tehnika Krn, kakor tudi sosednje partizanske kraje. Več kot to pa je že težko izvedljivo zaradi pomanjkanja finančnih sredstev. V načrtu pa je, da bi pričeli z rednim obiskom muzeja NOB v Ljubljani, katerega obisk naj bi bil v sklopu obveznih ekskurzij v času šolanja na učiteljsku. Seznama takih ekskurzij še nimamo, je pa pravkar v pripravi. V kolikor se da, tudi ostale ekskurzije vezemo na razne kraje iz NOB (ogled Drage pri Begunjah). Pred dvema letoma je skupina članov počitniške zveze potovala po sledovih IV. ofenzive.«

Kakšno je med učiteljskimi zanimanjem za NOB?

»Naši dijaki se za to obdobje, ki so ga nekateri še doživljali kot pionirji, ali pa so danes otroci padlih borcev, dokaj za-

nimajo. To se izraža pri samem pouku, kjer sledijo z velikim interesom in zanimanjem razlagi in opisu ter v zanimanju za leposlovje s tematiko NOB. Naš cilj je tudi, buditi pri učiteljskih interesih za to obdobje, kajti le tako lahko upamo, da bodo ob lastnem doživljanju tega obdobja sposobni to na ustrezen način posredovati svojim bodočim učencem.«

Menite, da bi bilo potrebno za pouk in učenje NOB natisniti kake posebne knjige in uporabljati za pouk sodobnejše učne pripomočke in kakšne?

»Vsekakor bi bilo treba postaviti za pouk in učenje zgodovine NOB ustrezen priročnik za posamezno vrsto šole, prav tako pa natisniti učne knjige. Priročnik bi bil toliko bolj potreben, ker zgodovino NOB proučujejo v precejšnjem delu ljudje, ki niso tega nikdar sistematično študirali, niti nimajo na razpolago potrebne literature. Potrebni bi bili tudi stenski zgodovinski zemljevidi za obdobje NOB (sedaj so na razpolago le ročni atlas). Zelo dobrodošle bi bile tudi načrtne zbirke stenskih slik pomembnih krajev iz NOB in to ne samo mest, ampak tudi pokrajin. V tem smislu naj bi bili izdelani tudi diafilmi.«

Lani so absolventi kovinarske šole STT v Trbovljah na pobudo direktorja šole, Mirka Matka-Stajerca, namesto letovanja v Crikvenici obiskali partizanske kraje v Gor. Savinjski dolini. Obisk je bil pravzaprav pohod po krajih, ki so v času NOB nudili zlasti revirskim partizanom zatočišče, ljudje pa so jih materialno in moralno podpirali. Na sliki: počitek v Lučah

Po dolgotrajnem pohodu je XV. brigada utrujena počivala v Vrheh pri Polževem. Ko je julijsko sonce dobobra razgrela borce in je bilo prijetno počivati na toplem, pa je patrolja sporočila, da se približujejo belogardisti v koloni iz vasi Krke proti Vrhem. Na mah je bilo vse pokonci, nihče ni čutil več utrujenosti. Vsi so brž zgrabili orožje, le kuharji s komoro so ostali v vasi, ker so upali, da bodo kljub temu lahko pripravili slastno večerjo. Mi pa smo takoj krenili proti belogardistom. Od njih nas je ločil le gost smrekov gozd in jasa na njegovem robu.

Nenavadne ZGODBE

Pohiteli smo, da bi se čimprej približali sovražniku in se zgrabili z njim na čistini. Ker pa nas patrolja ni pravočasno obvestila o sovražniku, nismo mogli doseči roba gozda, tembolj, ker je sovražnik močno spešil, da bi nas iznenadil v vasi. Srečali smo se, kjer so se nas belogardisti najmanj nadejali.

Medtem ko se je naša kolona oprezno, komaj slišno pomikala po slabo shojeni stezici med mogočnimi smrekovimi debli, se je izza ovinka prikazala visoka postava z brzostrelko in pištolo ob boku. Bodljikavo trnje in visoka praprost je zakrivalo pogled, vendar je bilo razločiti belogardističnega kapetana, neverjetno visokega moža.

Naglo sem presodil položaj. Tudi sam sem bil dobro oborožen, toda najine brzostrelke so visele na ramah in pištole so bile v tokih. Oba hkrati sva se bliskoma od-

ločila: pognala sva se drug v drugega in se začela ruvati. Vtem so se partizani umaknili, umaknil pa se je tudi sovražnik. Eni kot drugi so se razporedili v strelce, zavzeli položaje in začeli streljati. Krogle so srdito sikale preko naju, ki sva se borila na življenje in smrt. Toda to je bila neenaka borba, borba močnega silaka proti šibkejšemu mladeniču. Premetavala sva se zdaj sem zdaj tja in na poležani in pohojeni praprosti je bilo videti, da boj ni lahak. Meni so že pohajale moči in velikan je izkoristil trenutek, ko sem odnehal. Toda streljati vame ni utegnil, ker bi se moral vsaj nekoliko vzravnati, to pa bi ga spričo tega, da sva bila med dvema ognjema, moglo stati glavo. Lahko pa bi se tudi naključilo, da bi se naši približali in ga ujeli. Zato jo je rajši jadno ubral k svojim. Nato sem se tudi jaz pod točo krogel začel pomikati proti našim položajem. Borci so se nemalo začudili, ko sem se zdrav in živ vrnil mednje. Toda ko sem si ogledal svojo torbico, sem videl, da je na več mestih prestreljena...

Majski dnevi so bili jasni in topli, smrekovi gozdovi na Menini pa hladni in temni. Vsepovsod je pokalo, po cestah v dolini so brneli motorji avtomobilov in tankov.

Ponoči je predhodnica bataljona, ki se je umikal iz obroča, padla v zasedo. Ostali so samo štirje. Eden je bil ranjen v roko. Plazili so se po strugi, mokri in blatni. Toda bataljon se je umaknil sam, brez njih. Četvorica se je znašla med nemškimi kolonami, ki so križarile po gozdovih in stikale za taborišči.

Pavle je povedel tovariše v neko staro taborišče. Legli so v gosto smrečje in čakali. Toda priletelo je letalo in začelo metati bombe. Nato so začele padati v taborišče mine in granate. Morali so oditi dalje.

Opoldne je začelo deževati. Znašli so se pod planjavo, kjer so Nemci imeli nekaj topov in minometov. Pas gozda je bil komaj dve sto metrov širok. Spodaj je bila pot. Sedeli so vsak na svojem kupu listja in oprezovali. Nenadoma je nekdo zagledal kolono, ki je šla proti njim. Skočili so v grmovje.

Spodaj so se zaslišali glasovi. Pavle je napenjal ušesa in iskal v spominu nemške besede.

»Gospod hauptman, poglejte! Štirje banditi so sedeli tukaj v listju...« In nato: »V strelce! Preiskati gozd!«

»Hej, vi zgoraj! Kanonirji! Pazite! Štirje banditi so med vami in nami!«

Oni štirje so tekli skozi redek gozd. Kam? Pred njimi planjava, kjer so pravkar zavzemali topničarji kritje in postavljali mitraljeze. Nazaj? Nemcem v roke? Pavle je pogledal tovariše, ki so snemali s pasov bombe... Zadnji trenutek je nekdo zagledal votlino v skalah, majhen podvis, poraščen s srobotom. Brez besede so smuknili pod skale.

Začulo se je lomastenje in pokanje suhih vej. Na skalo je stopil prilet en orožnik s puško v roki. Spogledala sta se s Pavlom, ki je dvignil puško. Nemec je dal prst na usta. »Pst! Ne streljati! Tudi jaz sem komunist...« In nato: »Herr Hauptmann, tukaj ni nikogar...«

Še nekaj časa so Nemci stikali okoli podvisa. Orožnik je zamahnil z roko in se obrnil. Bili so rešeni...

Stali so v vrsti, ves bataljon; lačni in utrujeni. Pred četrto uro so se ustavili, da bi se za silo okrepčali. Delili so zadnjo zalogo. Pri malem mitraljezu Vrabcu niso več našli krajčka suhega kruha, ki so ga hranili za tri ranjence... Ko ga je grabila lakota in ko je mislil, da se bo zgrudil, se ni mogel ubraniti skušnjavi: »Samo nekaj drobtinic. Še poznalo se ne bo!« Skrivoma in počasi jih je pogoltnil. Bilo je tako, kot bi zdrazil hudega psa. Odslej je bil želedec njegov gospodar. V nekaj urah je zgrizel vse kruhe. Tolažil se je, da bo v kaki samotni hiši nadoknadil dragoceni kruh. Namesto hiše in kruha pa so ga odkrili. Ni bil vaje lagati, le sram ga je bilo. Priznal je. Vedel je, kaj ga čaka...

In zdaj je stal pred tovariši. Mlad, kuštrav, ozkega, napol deškega obraza. Slabotno je dahnil: »Hitro opravite. Recite domačim, da sem padel v boju. In oprostite.«

Glasovali so o kazni. Spogledovali so se. Fantič je bil ves njihov, pogumen, in njegova zbrojevka je vedno utihnila zadnja. A dogovorili so se, kako bodo kaznovali tistega, ki bo kradel. Kam bi prišli, če v najtežjih trenutkih ne bo poštenja, vzdržljivosti? Le trije so glasovali za njegovo življenje. Večina, a še bolj huda stiska, ki je terjala spoštovanje nenapisanega partizanskega zakona, je odločila.

Kdo bo moral z njim na zadnjo pot? To vprašanje je pritiskalo na bataljon tako kot sama obsodba.

»Kdo se javi prostovoljno?« Vprašanje se je zajedlo vanje. Sklonjenih glav so z raztrganimi čevlji brskali pred seboj. Potem je komandant izbral desetarja Črta... Bledih obrazov, Črt še bolj kot Vrabec, sta se izgubila v kotanji. Pri debeli bukvi je Črt s tresočim glasom zašepetal: »Beži, Vrabec! Ustrelil bom za teboj in oba boš rešil mōre!« Obsojenec pa se ni premaknil in Črt ga je začel priganjati: »Kaj čakaš? Saj vidiš, da te imamo radi. Odiđi na Hrvaško. Minili bodo ti dnevi in vse bo prav. Beži!«

Vrabec ga je gledal izgubljen, začuden, potem pa je rekel: »Greh je storjen. Stori svojo dolžnost!«

Tedaj je nad kotanjo završalo. Bataljon se je znašel v hudem sovražnem ognju... Fanta sta se obrnila in stekla k svojim, ki so se že bili. Vrabčeva zbrojevka je spet zapela. To pot pa ni utihnila zadnja, ker je njen gospodar prej obležal ob njej. Bataljon pa se je brez drugih žrtev prebil...

VINKO HAFNER:

ILUSTRIRAL:
IVE ŠUBIC

(Nadaljevanje in konec)

ZDAJ, ko ga ni nihče suval zali mu kakorkoli grozil, si je fant vidno opomogel in postal spet zgovoren. Dobival sem vtis, da želi z razvlečenim razlaganjem čimbolj podaljšati zasliševanje. Zato je bilo treba že kar resno presojati, kaj je od njegovega pripovedovanja sploh lahko resnično, kaj pa nam morda tveži samo zato, da pridobi čas in da dela vtis čimvečje uslužnosti.

Tako smo se ukvarjali s Kristanom še dobri dve uri. Sonce se je spustilo že čisto nizko nad Mežakljo in dnevna vročina se je umikala prijetnemu planinskemu hladu. Že

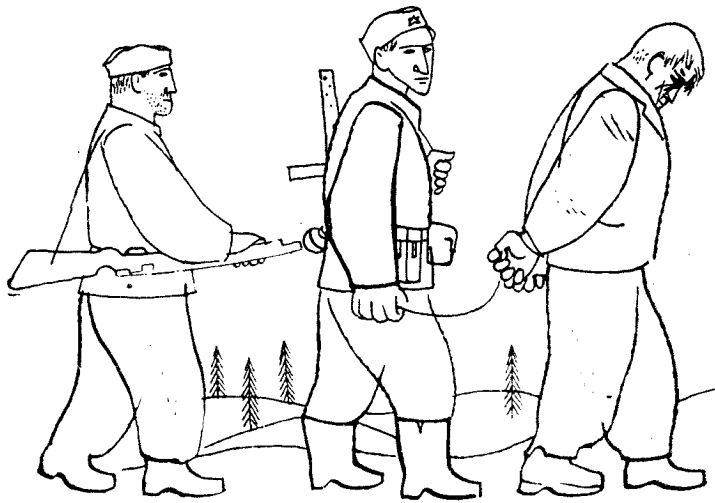
je zmanjkovalo snovi za zasliševanje in vse pogostejše so padala skoraj brezpomembna vprašanja in še bolj brezpomembni odgovori. Jasno je bilo, da smo iz falota izvlekli v glavnem vse, kar bi nam moglo koristiti, in treba je bilo zaključiti. Stane se je prvi dvignil, se pretegnil in široko zazeהל. Stopil je nekaj korakov vstran in mi pomignil, naj mu sledim. Vstal sem in stopil za njim.

»Mislim, da smo končali,« mi je zamrmral polglasno. »Če bi ne bili v takem položaju kot smo, bi ga bilo dobro zadržati še kak dan. Toda tu ga ne mo-

remo držati in midva morava čez dobro uro naprej.« Ko sem mu nemo prikimal, je še dostavil: »Treba bo opraviti z njim, vendar ne na tem mestu. Strel bi se lahko slišal prav na Jesenice. Zapeljemo ga naprej v gozd.«

Spet sem mu prikimal in vrnila sva se h Kristanu. Na Gabrinov vprašujoč pogled je Stane napravil s kazalcem za strel značilno kretnjo in pokazal proti notranjosti Mežaklje. Gabrin je pritrdilno prikimal in s tem je bilo vse dogovorjeno.

Tudi Kristan je razumel, da je zasliševanja konec. Vstal je,

nas vprašujoče pogledal in še kar mirno dejal: »Kaj boste zdaj napravili z menoj?«

V zadregi smo se spogledali, potem sem pa sam povzel: »Še ne vemo. Za nočjo boš ostal tu blizu v neki drvarski bajti, jutri pa se bomo naprej menili.«

Ne vem, zakaj mu takrat nisem upal ali ne želel kar takoj povedati resnice. Videl sem, da mi ne verjame, kajti žalostno me je pogledal in se bolestno nasmehnil.

»Gremo!« je Stane prekinil mučni molk in pokazal z roko proti notranjosti gozda.

Pobral sem konec vrvi, s katero so bile zvezane Kristanove roke, in si ga ovil okoli zapestja. Narahlo sem ga dregnil in krenili smo čez redko

obraščeno goličavo proti bližnjemu jelovemu gozdu. Tam smo našli opuščeno gozdarsko stezo in po njej smo se nekaj časa vzdigovali rahlo navzgor. Na gosto zaraščeni prevali smo splašili srnjaka, ki se je v dolgih skokih pognal v gozd in z glasnim lajanjem opozarjal gozdne prebivalce na čuden sprevod.

»Tegale sem že nekajkrat opazil tamle na poseki,« je Gabrin porušil molk. »Ustrelil bi ga že, pa je preblizu taborišču.«

Nato pa smo spet vsi molčali. Le srnjak je poredkoma še zalajal že precej daleč za robom. Zamišljeno sem stopal po slabo izhojeni stezi in vodil na povodcu Kristana, ki je sklonjene glave in s težkim,

negotovim korakom hodil na čelu spreveda. Takole ženejo vola v klavnico, sem si mislil, in vse skupaj se mi je zazdelo žalostno in odvratno. Le kje je zdaj tisto bojno razpoloženje, ki sem ga tako silno občutil v trenutku Kristanovega razkritja. Ko smo opoldne hiteli po strmini iz taborišča, sem prav resno mislil na to, da takega bandita ne smemo kratkomalo ustreliti, ampak da ga je treba obesiti nekje blizu Jesenic ali Bleda, da bo služil za strašilo gestapu in izdajalcem. Toda takšna zamisel se mi je razblinila brž ko je začel Kristan skrušeno priznavati svoje zločine. To zdaj ni bil več tisti osovraženi, skrajno nevarni gestapovski agent, ampak samo še bedna razvalina človeka, ki mora že v kratkem, morda čez nekaj minut, v tem neznanem gozdu zaključiti svojo čudno in nemalo tragično življenjsko pot.

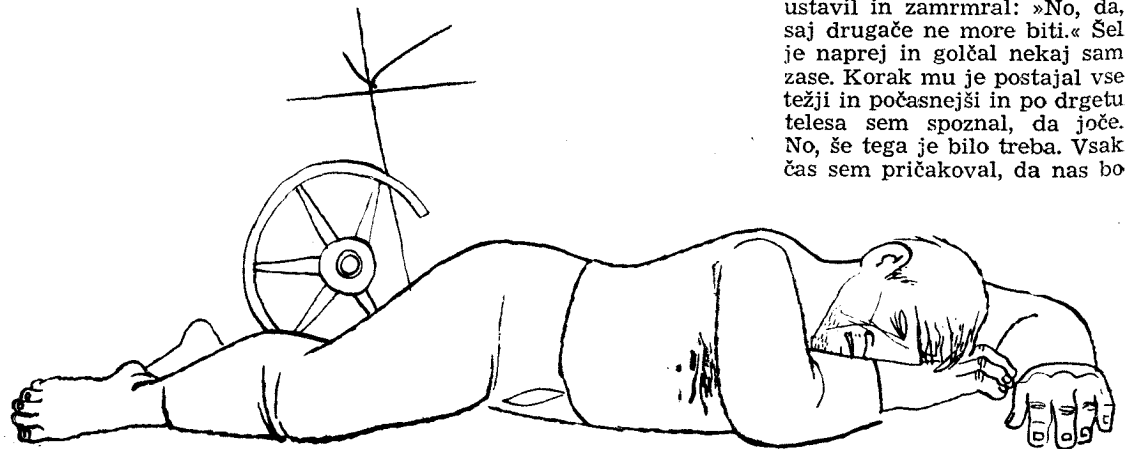
Iz premišljevanja me je zdrnil Kristan sam, ki se je naenkrat ustavil, se obrnil in dejal pobito: »Me boste zdaj ustrelili?«

Ustavili smo se in ga molče motrili. Potem pa sem mu kratko odvrnil: »Da.«

»Vem,« je povzel brez presečenja. »Zakaj pa tega takoj ne storite?«

»Preblizu taborišča in Jesenic smo,« sem mu preprosto pojasnil.

»A, tako,« je izdahnil izgubljeno in krenil dalje. Že po nekaj korakih pa se je spet ustavil in zamrmral: »No, da, saj drugače ne more biti.« Šel je naprej in golčal nekaj sam zase. Korak mu je postajal vse težji in počasnejši in po drgetu telesa sem spoznal, da joče. No, še tega je bilo treba. Vsak čas sem pričakoval, da nas bo

začel jokaje moledovati za življenje, vendar tega ni storil. Moral je biti celo sam do kraja prepričan o neizbežnosti takega konca.

Prešli smo položno vzpetino in se začeli spuščati v mračno gozdno globel. Tu bo treba opraviti. Dovolj daleč smo se oddmaknili od roba Mežaklje in strela skoraj ne bo slišati iz te kotanje. Pozorno sem si ogledal okolico in samo nekaj korakov od steze sem opazil ozko kraško luknjo, kakršnih je nešteto na apnenčastih tleh Mežaklje in Pokljuke. Prihranili si bomo zakopavanje. Takrat je za menoj rezko šklocnil zapirač brzostrelke. V tem trenutku je Kristan sunkovito nategnil vrv in njegov smrtni krik se je združil z oglušujočim rafalom brzostrelke. Izpuštil sem vrv in kakor podsekan je telebnil na obraz in negibno obležal. Obstali smo vsak na svojem mestu in nekaj trenutkov molče strmeli v posmrtno trzanje krepkega telesa. Potem pa smo se naglo in brez besed lotili še zadnjega opravka. Stane in Gabrin sta mu ponovno pretipala obleko, jaz pa sem se z gnusom lotil sezuvanja čevljev. Ker sem v nervozni naglici že pri prvem čevlju premalo popustil vezalko, sem ga zaman skušal potegniti z noge in opustil sem nadaljnje prizadevanje. Gabrinu pa se je zdelo škoda skoraj novih čevljev in opravil je delo na mestu mene. Nato smo truplo potegnili do tiste luknje in ga vrgli vanjo. Od njega je ostala samo še mlaka sveže temno-rdeče krvi in širila zoprno vonj po vsej gozdni kotanji. Popadel sem sezute čevlje in naglo, kakor bi nas preganjala nevihta, smo zapustili neprijetni kraj, ne da bi ga želeli še kdajkoli videti.

Takrat sem se spomnil besed, ki jih je nekoč izrekel Gregorčič po ustrelitvi nekega zloglasnega gestapovca: »Za takega bandita je strel premalo. Morali bi ga desetkrat obesiti in ga desetkrat znova obuditi k življenju, da bi tako vsaj delno poplačal svoje zločine.« Morda sem bil tudi jaz takrat istega mnenja, zdaj pa sem trdno prepričan, da je za vsakogar ena sama smrt dovolj; tudi za Kristana.

Kake tri mesece po tem dogodku sem v arhivu oblastnega komiteja slučajno staknil že precej zastarelo poročilo kamniškega okrožnega komiteja. Površno sem ga preletel in že proti koncu zadel na neko sporočilo, ki je v trenutku pritegnilo vso mojo pozornost. Glasililo se je takole:

»Pred kratkim so napravili Nemci v našem okrožju zopet strašen zločin. 12. julija je sredi noči vdrla v Kristanovo, po domače Tomažinovo hišo v Selu pri Vodica skupina pijanih vodiških žandarjev pod vodstvom znanega zločincea, komandirja Zehlmann. Domače so spravili pokonci, nakar jih je Zehlmann brez kakršnegakoli pojasnila postrelil z brzostrelko. Mati Mana ter sinova Viktor in Felči so bili ustreljeni v veži, Drago pa v kamri. Po opravljenem zločinu so žandarji, ne da bi se v hiši česar koli dotaknili, skrivaj zapustili vas. Medtem ko so bili mati, Drago in Felči takoj mrtvi, pa je bil Viktor le hudo ranjen. Dobil je dve krogli skozi pljuča, vendar je ostal živ. Ko so se Nemci čez kako uro vrnili, ko našli vse kot so jih pustili. Po njihovem odhodu se je Viktor zavlekel za hlev, kjer ga je zgodaj zjutraj našel eden izmed sosedov. Ta je poskrbel za rešilni avto, ki je Viktorja prepeljal na Golnik v bolnišnico, ne da bi o tem obvestil žandarje v Vodica. Ko so ti sredi dopoldneva prispele na kraj zločina, so šele ugotovili, da Viktorja ni med mrtvimi in da je bil prepeljan v bolnišnico. Nekaj dni za tem so Nemci po vsem našem okrožju z letakom razglasili strahovit zločin banditske tolpe, ki je v noči od 12. na 13. julij pobila vso družino Kristanovih v Selu pri Vodica, bajé zato, ker je eden izmed sinov stopil v službo nemških varnostnih organov. Mi smo takoj, ko smo zvedeli za zločin, preko zanesljivega človeka dobili zvezo z Viktorjem na Golniku, od katerega smo šele dobili točno pojasnilo. Vendar si še sedaj ne moremo prav pojasniti pravih vzrokov za pobjo vse Kristanove družine. Tamkajšnje prebivalstvo si ga razlaga tako, da si je hotel gestapovec France na ta način

zagotoviti bogato dediščino, zločin pa zvrtni na partizane. Sporočamo še to, da je vsa Kristanova družina že od leta 1941 aktivno podpirala partizane in da domači niso bili v ničemer krivi za Francetovo izdajstvo. Sin Ivan, ki je iz nemškega taborišča zbežal v partizane, je letos pomladi padel v moravških hribih. Tako je zdaj uničena vsa družina, ker je tudi za Viktorja malo verjetno, da bi ozdravel od hude rane. O gestapovcu Francetu pa tudi že dolgo ni ničesar slišati. Bajé je bil že lansko leto premeščen na Koroško, od koder pa nimamo o njem nobenih obvestil.«

Zaprepačen sem strmел nad čudnim poročilom, ne da bi si mogel razjasniti skrivnostno usodo, ki se je tako strahotno znesla nad dobro družino. Nujno sem začel ta dogodek spravljati v zvezi s Kristanovim izginotjem. Kaj pa če je res zaradi ljubezni do tiste zale Rusinje pobegnil gestapu, ki se je zato tako strašno maščeval nad družino? Po resnem preudarku sem moral tudi tako razlago docela zavreči, kajti gestapo je moral biti že nekaj dni po Kristanovem izginotju obveščen o tem, da smo ga razkrinkali in likvidirali. Že naslednji dan je namreč tista skupina pobeglih Rusov sodelovala pri neki akciji gorenjskega bataljona v Mojstrani, pri čemer so jih sedem zajeli Nemci in ni dvoma, da so jim poročali o Kristanovem koncu. Potemtakem ostane samo še razlaga, da so Nemci šele po Francetovi likvidaciji upali tako zverinsko obračunati s Kristanovo družino, za katero so že dolgo vedeli, da aktivno podpira partizane. Dokler je France še živel, kaj takega niso smeli storiti, po njegovi smrti pa so brž opravili to zverinsko delo.

*

Zdaj od Kristanovih ni nikogar več. Ostala pa je za njimi mračna skrivnost in malo verjamem, da bi jo bodočnost kdajkoli do kraja razvozljala. Navsezadnje pa bo nepojasnjena izginila s tistimi vred, ki jih je ta čudna vojna kakorkoli povezala z usodo gestapovskega agenta Kristana.

Književnika Berta Brechta (1898–1956) je naša revija že dvakrat predstavila: prvič leta 1956, nekaj mesecev po njegovi smrti, ko je objavila značilno pesem »In kaj je dobila vojakova žena«, drugič pa v lanski zadnji številki, ko sta bili objavljeni dve pesmi iz »Nemških marginalij«. Ze iz teh pesmi je lahko vsak, ki jih je količkaj pazljivo prebral, spoznal, da je bil Brecht pesnik, ki je s strahom v duši spremljal čas, prepoln groze, pesnik, ki si ni zatiskal oči pred strahotami, v katere je fašizem potiskal svet, pesnik, ki je videl naprej in prerokoval padeč Hitlerjevega režima že takrat, ko so še mnogi trdno verovali vanj in brezglavo nasedali bleščečim obljubam. Tudi to pot, ko objavlja »Borec« spet nekaj njegovih pesmi, bo očitno, da Brecht ni točil kalnega vina. — V svojih delih — znan je predvsem kot dramatik in teoretik modernega gledališča in ne nazadnje kot pesnik — je hotel služiti samo človeku. Ta namen je posebno zaznaven v pesmih, ki so vse kar se dá preproste in lahko umljive. V njih največkrat ni niti ritma niti iskanih pesniških podob. Pisal je realistično, nazorno in včasih je rabil celo izraze, ki bi se jih drug pesnik sramoval. Toda prav zato so njegove pesmi zgovorne, prepričljive in pretresljive. Če bi nemško ljudstvo o pravem času prisluhnilo njegovim stihom, bi bilo Nemčiji in vsemu svetu prihranjeno mnogo gorja. — Od njegovih pesniških zbirk je dosegla leta 1950 izšla knjiga »Sto pesmi« največji uspeh in topel sprejem. Nekdo ga je imenoval nemškega Majakovskega.

ŽIVEL LENIN

Pesnik Brecht

Nepremagljiv napis

Med svetovno vojsko je v neki celici italijanskega taborišča San Carlo, prepolni vojakov, pijancev in tatov, neki vojak-socialist s tintnim svinčnikom na steno napisal:

Živel Lenin!

Čisto pod stropom, v poltemni celici, komaj opazno, toda napisano z velikanskimi črkami. Brž ko so stražarji to opazili, so poslali po slikarja z vedrom apna. In s čopičem, na dolgo nasajenim, je prebelil strašni napis. Ker pa je vlekel samo po črkah, je bilo zdaj pod stropom v celici z apnom napisano:

Živel Lenin!

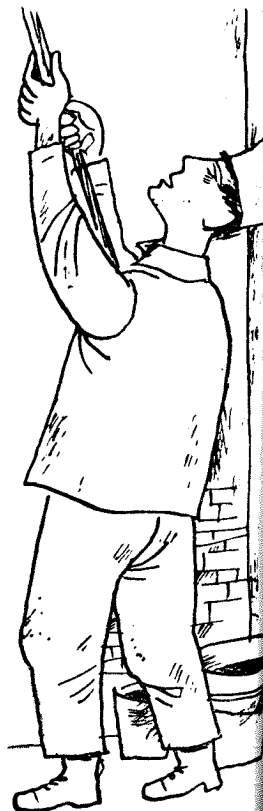
Še drug slikar je vse črke prepleskal s širokim čopičem, da napisa za nekaj ur ni bilo več, toda proti jutru, ko se je apno posušilo, je spet zableščal napis:

Živel Lenin!

Tako so stražarji poslali po zidarja, da bi se z dletom lotil napisa. In črko za črko je izbijal, dolgo uro. Ko pa je končal, je bilo pod stropom v celici, zdaj brezbarvno, toda globoko v zid vsekano, nepremagljivo napisano:

Živel Lenin!

Zdaj podrite zid! — je rekel vojak.

Nemškim vojakom na Vzhodu (1941)

Bratje, če bil bi pri vas,
če jaz bi na vzhodnih snežnih poljanah bil
nekdo od vas,
eden od vas tisočev sredi med železnimi kolesi,
bi rekel, kot pravite vi: Gotovo
je pot nekje, ki domov pelja.

Toda, bratje, ljubi bratje,
v mozgu pod jekleno čelado
bi vedel, kar veste vi: Tu
več nobena pot domov ne pelja.

Na karti v šolskem atlantu
pot v Smolensk ni daljša
od firerjevega mezinca, toda
na snežnih poljanah je daljša,
zelo dolga, predolga.

je točil čisto vino

Sneg ni večen, samo do pomladi ostane.
Toda tudi človek ni večen. Pomladi
ne bo čakal.

Torej moram umreti, to vem,
umreti, kot požigalec zaznamovan.

Če bil bi eden od mnogih, eden od tisočev,
bi kot ropar preganjan bil, kot požigalec pobit.

Bratje, če bil bi pri vas
in bi z vami divjal preko ledenih puščav,
bi vprašal, kot vprašate vi: Zakaj
sem prišel semkaj, od koder
nobena pot več domov ne pelja?
Čemu sem roparski suknjič oblekel?
Čemu sem požigalsko srajco nadel?
Saj tega nisem zavoljo lakote storil,
ne iz želje po prelivanju krvi.

Ker sem hlapec
in mi je bilo ukazano,
sem ubijat odšel in požigat.
In zdaj sem preganjan
in zdaj bom ubit.

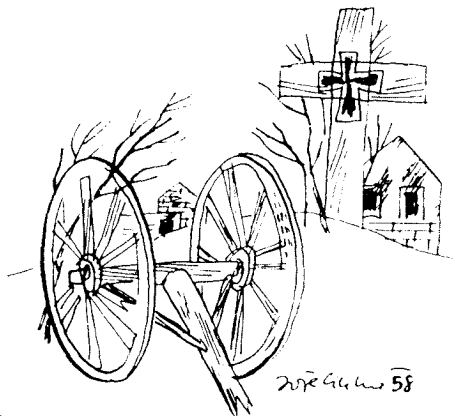

Bratje, če zdaj bil bi pri vas,
nazaj v Smolensk grede,
nazaj iz Smolenska neznankam,

bi čutil, kar čutite vi: Vedno
sem vedel v mozgu pod jekleno čelado,
da slabo dobro ni,
da dvakrat dva je štiri
in da poginil bo, kdor pojde z njim,
s krvavim kričanjem,
s krvavim bedakom.

Ta ni vedel, da pot do Moskve je dolga,
zelo dolga, predolga,
da zima na vzhodu je huda,
zelo huda, prehuda,
da bodo kmetje in delavci mlade države
svojo zemljo in svoja mesta branili,
tako da vsi bomo uničeni.

PREVEDEL TONE GLAVAN,
ILUSTRIRAL JOŽE CIUHA

Meseci pred velikim majem

V MESECIH pred majem 1945 je nastalo na obrobju primorskega osvobojenega ozemlja med Sočo, Idrijo in Vipavo vznemirljivo zatišje. Iz sovražnikovih postojank so prihajale vesti o pripravah na hajko. Le-teh pa smo bili vajeni — ofenzive so si podajale roke in so se od septembra 1943 ponovile že najmanj sedemkrat. Hajke, ki so pomenile ropanje, posiljevanje in pobijanje. Po zlomu »goriške fronte« se je začela »novembrska« ofenziva. Začetek »zimske« je bil napad na partijsko šolo na Vojskem. Tej je sledila »ledinska«. V »poletni« 1944 so požgali sedem cerkljanskih vasi. Tedaj so trem ujetim partizanom posekali glave pri Sedeju na Krnicah. Jesenska hajka je bila »požigalna«: od Banjščic do Predmeje. Po novem letu 1945 je začel sovražnik utrjevati in pomnoževati svoje postojanke. Vipavsko dolino je preplavilo deset tisoč četnikov in nedičevcev. Novo leto se je srečalo z novo ofenzivo, ki se je nadaljevala skoraj do maja 1945...

Brigade IX. korpusa so sovražniku krepko odgovarjale, da ni bil več varen ne v utrdbah in postojankah, ne na pohodu, cestah in železnicah. Za partizane je pomenil velik

uspeh napad na železniško progo v Baški grapi junija 1944. Septembra je bilo uničeno domobransko gnezdo v Črnem vrhu. Obračun s fašisti je bilo uničenje bataljona črnih srajc »Fulmine« od 18. do 21. januarja 1945 v Trnovem. S tem je bila novoletna hajka krepko zapečatenata. Nihče pa ni tedaj slutil, da bo te kraje in ljudi z aprilsko ofenzivo tako strašno oplazil sovražnikov predsmrtni trzljaj.

Začetka marca 1945 je skilcal Rösener svoje podrejene, jim na zemljevidu očrtal primorsko osvobojeno ozemlje in iztisnil skozi zobe: »Tu, sredi Trnovskega gozda bomo se stradali in uničili primorsko partizansko vojsko!«

V tistih marčnih dneh 1945 je premotil tišino le redek strel. V navidezni tišini pa se je v obrobjih postojankah v Idriji, Škofji Loki, Tolminu, Gorici, Ajdovščini, Postojni in celo v Trstu in Vidmu 50.000 sovražnikov mrzlično pripravljalo. Elitni SS oddelki, domobranci, fašisti, ustaši, nedičevci, četniki, grški in španski fašisti, Čerkezi in Kozaki — so se v drugi polovici marca vsuli iz svojih postojank proti osvobojenemu ozemlju. Za njimi pa se je dvigal dim in pla-

men gorečih domačij. Obroč se je stiskal proti vojskarski planoti in Trnovskemu gozdu... Hajka je sprva marsikoga zmedla. Težko je bilo namreč verjeti, da bo sovražnik tik pred svojim koncem pripravil tako strašno in krvavo gostijo.

Prvi vihar je prihajal z Gorenjskega. Cerkno je čez noč postalo kot izumrlo: iz njega se je umaknil štab IX. korpusa, XXXI. divizije ter drugi organi. V spremstvu Rezijskega bataljona so morali bolniki iz premične bolnišnice iz Novakov na dolgo pot preko hribov na Bovško. Vsi, razen dela Kosovelove brigade, inženirskega bataljona, Gorenjskega odreda in nekaterih domačih aktivistov, so se umikali čez Vojsko in Gorenjo Tribušo proti Trnovskemu gozdu. Kosovelova brigada z ostalimi se je, utrujena od dolgega pohoda, zatekala proti jutru 24. marca v nekdanje utrdbе na Porezen. Vrh Porezna je tedaj divjal snežni vihar. Izmučeni in lačni borci so se stisnili v kaverne. Gosto meglo je izkoristil sovražnik. Komaj se je zasvitilo, je neki borec prišel v kaverno in sporočil: »Izdani smo!« Nastala je zmešnjava — Nemci so stali že pred vhom. Le iz ene kaverne se je posrečilo nekaterim prebiti se. Nemci so zajete odpeljali na Jesenico, jih zaprli v Feltrinov hlev in jih naslednjega jutra v skupinah po deset postrelili nad vasjo. 97 jih je bilo... Kaj se dogaja zunaj, so Jeseničani zasluili šele, ko so jim rablji hoteli prodati čevlje svojih žrtev. Od 98 se je rešil le eden...

Vse močnejše je stiskal sovražnik obroč: ropal, vohal za skladišči, uničeval in pobijal vse, kar mu je prišlo pod roke. Njihove strojnice so kosile s Kobilice, Čekovnika, Šebreljskega vrha, od Cola, Otlice in Predmeje. V Mrzli rupi je bilo polno partizanov. Umikali so se čez Hudo polje proti Škrbini in Kozjim stenam. Nihče ni natančno vedel, kaj se dogaja in kaj se bo zgodilo. Opoldne 27. marca se je zjasnilo. Že s Šebreljskega vrha je padlo na Vojsko nekaj granat; ena v bližino tiskarne »Slovenija«. Bolniki premične bolnišnice v hiši na Vojskem

Pogled na Čepovan

so se umaknili. Ti strelji so bili opomin, da v to smer ni več prehoda. Zvečer smo na Vojškem pripravili miting v počastitev 4. obletnice, odkar so jugoslovanski narodi pogazili sramoten pristop k trojnemu paktu. Kmalu po polnoči je odpovedal telefon komande mesta in preden se je dodobra zasukalo, smo zadnji odhajali proti Mrzli rupi. Šli smo mimo samotnih hiš, mimo pogorišč in razvalin, mimo spominov na prejšnje hajke. Kurir, ki nas je prehitel, ni vedel nič posebnega. Ko smo za hip obstali pred hišo pod Melinami,

nas je prestrašena ženska rotirala: »Pojdite, sovražnik je blizu!« Res, nedaleč od nas je zaregljala strojnica. Namesto proti Hudemu polju, smo zavili v grapo Idrije, nevede v sovražnikovo sršenje gnezdo...

Namesto v hiši v Zaklavžah, smo se vgnezdili med smrečjem v kotanji nad hišo, z razgledom na jaso ob kmetiji in na cesto, ki vodi iz Idrije. Po kratkem oprezanju smo spoznali, da smo že obkoljeni. Cesta nad nami polna vojaštva. Hajka se je razleza v gozdove. Vsak grm je imel svojega sovražnika, vsaka steza

se je zdela ozka špranja, skozi katero se izmuzneš slučajno...

Obveščevalec Ivan se je od nas poslovil in se je hotel prebiti čez cesto v dolino Kanomlje. Ni minilo pol ure, ko smo zaslišali strelje, pod katerimi je padel. V gozdarski hiši na Krekovšču je sovražnik zalotil premično bolnišnico. Ranjence so mrcvarili, nato jih žive pometali v ogenj. Regljanje strojnice je prihajalo vse bliže. S ceste nad nami je prisvrščala mina in se razletela med drevjem v globeli.

S tesnobo v srcu smo čakali, kaj nam bo prinesel prvi april,

V prvi letošnji številki »Borca« je bil objavljen moj članek z naslovom »Letalec je strmoglavil – ostala je njegova bluz«, v katerem omenjam tudi tovariša Cirila Beretiča ter njegovo družino iz Smarjete pri Novem mestu. Na moj članek je krajevna organizacija ZB iz Smarjete poslala popravek, ki je bil objavljen v tretji številki »Borca« v rubriki »Pisma uredništvu«. Ker bi zaradi vsebine tega popravka bralec lahko dobil čudne pojme o Cirilu Beretiču in ostalih, moram napisati odgovor in seznaniti bralece z nekaterimi dejstvi! Ko sem pisal omenjeni članek, sploh nisem mislil koga pretirano povečevati. O družini Beretič, kakor tudi o Cirilu, sem pisal le zato, ker mi je izročil za muzej NO pet zgodovinskih predmetov. Ko pa sem čital popravek v »Borcu«, sem se začel zanimati za nekatere podrobnosti in zvedel sledeče: Potem ko je OF pridrila v dolino, se ji je pridružila skoraj vsa Beretičeva družina. Od maja do septembra 1942 so bili sprejeti v SKOJ Boris, Miran in Ciril Beretič ter sestra Sonja. Miran, sedaj aktivni oficir JLA, je bil celo sekretar organizacije. Brat Albin je vstopil v NOV maja 1942. Borisa, Mirana in Cirila pa so Italijani odpeljali v internacijo. Očetu so vzeli 7 konj ter mu izropali trgovino. Kot sem napisal že v svojem prvem članku, je bila v njegovi zidanci partizanska bolnišnica, ki jo je tudi oskrboval z živili. Po kapitulaciji Italije pa so šli v NOV še štirje bratje Beretič. Približno po enem letu je Slavko resnično vstopil v domobransko vojsko, to pa zaradi tega, ker ga je oče prosil. Le-tega so namreč domobranci stalno zasle-

dovali in mu grozili, da mu bodo požgali hišo in jih vse postrelili. Poudarjam pa, da so bili bratje Beretič edini aktivni borci iz Smarjete. V popravku je navedeno, da mi je podatke dal Ciril Beretič. To pa ni res! Ni mi govoril o petih bratih partizanih, pač pa sem to zvedel od neke ženske, kot sem to že navedel v prvem mojem članku. Zato je nesmiselno, da organizacija ZB (?) valj krivdo na Cirila Beretiča. Prav je, da se nesporezumi razčistijo z razpravo v »Borcu«, ki pa mora biti tovariška. Prepričan sem, da popravek ni namenjen razčiščevanju, pač pa ima globlje korone. To pa nikakor ne more koristiti izboljšanju odnosov med Plutom in Beretičem, ki so že tako slabi.

Lojze Vršnik,
Ljubljana, Muzej NO

»K sliko, objavljeni v lanski 12. številki »Borca« na strani 506, z naslovom »Kdaj in kje?«, ste dobili več različnih dokumentacij. Zato dajem naslednje pojasnilo. Bil sem prisoten, ko je tovariš Dori, po poklicu fotograf, doma iz Tolminskega Loma, proti koncu meseca marca 1943, v času, ko je četrita četa I. bataljona severno-primorskega odreda tabornila nad Jeravico na Baški planoti, posnel to sliko. Posnetek je bil napravljen pred zahodom sonca, ko je četa dobila mrzlo hrano za večerjo: kruh, domačo salamo in čaj. Četa je bila

namreč v pripravnem stanju, ker so jo zalezovali Italijani in niso skuhali tople večerje. Podvojili so stražarska mesta, ostali borci pa so počivali na položajih. V taborišču so vse pospravili in zamaskirali. Tovariš Dori je posnel več fotografij, da je dopolnil film, katerega sem jaz še isti večer odnesel s potjo na Logarske pri Podmelcu in ga izročil pri Nagarju. Se isti večer se je četa premestila na Dabarje nad Sentviško goro. Četa je štela približno 40 borcev, oborožena je bila še kar dobro. V četi je bila tudi partijska organizacija. Na sliki so od leve proti desni: 1. komisar čete, partizansko ime December, rojen v Solkanu pri Gorici. Ko je bil star dve leti, se je družina odselila v Ljubljano. Na Primorsko je prišel spet kot partizan. Vedel je 23. na 24. april 1943, ko je odšel z Rut planine v patrolo na Selo pri Podmelcu. S seboj je nosil puškomitraljez. Na Selah je padla patrola in zasedo in se razbila. December je bil ranjen, šel je proti Lobjam, kjer je znova zašel v italijansko zasedo in padel. Z med potjo je na njivi zakopal v kup gnoj puškomitraljez, ker ga ni mogel nositi. Kasneje, ko so orali njivo, so terenci našli puškomitraljez in ga vrnili četi. 2. komandir čete, partizansko ime Tolmenc, doma iz Praprotnega pri Tolminu, po domače Potokarjev Miha. Padel je v borbi 17. aprila 1943 na Dabori nad Sent-

viško goro. 3. intendant čete, doma iz Ponikve pri Slapu, po domače »Lavrencu Angel«, živi zdaj doma. 4. zadaj, s klobukom na glavi, partizansko ime Miha, doma iz Ponikve pri Slapu, po domače Puhov Peter. V četi je bil orožar in minerec. Lahko bi mu rekli tudi električar, ker je napeljal v telefon, ki so ga imeli italijanski vojaki iz Trebuš na Ponikve, električni tok in je na telefonu pogorela vsa izolacija. V borbi na Sentviški gori je bil ranjen v glavo in je zaradi zastrupitve umrl v bolnišnici v Cadrgu pri Tolminu. 5. pomočnik intendanta in kuharja, doma iz Ponikve pri Slapu. Pozneje ga nisem več videl. 6. namestnik komisarja čete, partizansko ime Sočan, doma s Praprotnega pri Tolminu, Janez Klobučar, po domače pri Janežu. Kot komandant bataljona II. brigade je padel čez leto dni. Kot sedmega naj oziroma še tovariša Doret, fotografa. Imel je tudi partizansko ime, žal se ga ne spominjam. V četi je bil desetar oziroma vodnik voda. Ranjen je bil na Sentviški gori 17. aprila 1943. Zaradi ran je umrl na Logarskih pri Nagarju. Pokopati so ga pomagali kurirji iz P 21. Po osvoboditvi so ga pokopali na Idriji v Bači. Lahko bi tudi povedal, da je kangla na sliki Selakova iz Zapuškina, da ima komisar na tej sliki bluzo tovariša Doret, dalje, da Dore ta dan ni samo fotografiral, temveč je tudi ostrigel vse tovariše v četi itd. Naj še omenim, da sem tovariše, ki so na sliki, že prej dobro poznal. Jaz sem bil tedaj na kurirski postaji TV, pozneje pa na P 21 in sem večkrat prišel v četo.«

Ciril Kokošar
Bled

kaj bo prinesel partizanom, ki so se umaknili v Trnovski gozd, kaj ženskam, otrokom in starčkom, ki so ostali doma, kaj številnim tovarišem, ki se lačni in premraženi skrivajo po gozdovih... Ko se je drhal podila po gozdovih pod Poslušanjem, smo trepetali, če bo odkrila bolnišnico »Pavlo«. In če v tem gnezd, od koder ni umika, odkrijejo tudi nas? Okolico smo imeli na očeh, nismo pa mogli ugotoviti, kaj se dogaja izven našega območja. Čeprav so nas slepo obstreljevali z minami, smo ostali v kotanji tudi čez noč. V prvi zori je proti Mrzli rupi in Vojskemu završalo kot orkan. Spogledali smo se. Kaj se dogaja zunaj te grape v tem mrzlem nedeljskem jutru? So se partizani spopadli s sovražnikom? Kaj dela ta sovražna svojat? Že prejšnji dan se je dvigal iz Razorov dim požganih domačij. Kaj se je dogajalo to jutro, smo zvedeli šele kasneje, ko smo že sami šli večkrat mimo smrti...

IX. korpus se je bil umaknil za Kozje stene, da se prebije iz obroča na Pivko in Kras. Prve dni umika namreč nihče ni predvideval, da je obkoljevalni obroč sklenjen že tudi na tej strani. Izmučenim brigadam pa sta v Trnovskem gozdu grozila še glad in mraz. Vse je kazalo, da brez tveganja ni več rešitve. 30. marec je postavil vse na kocko: edina rešitev — proboj nazaj! Za ta proboj so bile določene Gradnikova, Gregorčičeva in Bazoviška, v okviru katerega sta bila tudi dva bataljona Rusov. XXX. divizija pa se je s številnimi ranjenci na slepo prebila na Pivko, Garibaldinci pa na Banjško planoto.

Te junaške in tvegane odločitve sovražnik ni pričakoval, zato je proboj uspel. Noč je bila, ko se je dolga kolona dvignila iz Kozjih sten in se pomikala čez Hudo polje in Mrzlo rupo proti Vojskemu.

POPRAVEK

Podpis pod sliko v 3. številki »Borca« na strani 101 zgoraj se glasi pravilno: »Vida Tomšič s svojim sinom Miškom v Srednji vasi pri Semiču meseca avgusta 1944.«

SLAVKO JUG:

Konji

Čuj, kako hrzajo
neosedlani konji
ob cesti.
V očeh jim ugaša
ogenj
belega sonca.
Na grivah jim jezdi
veter
mrtvega jutra.
Čuj, kako hrzajo
konji
ob cesti.

Njihov pastir
je položil
svojo
prestreljeno
glavo
na mrzlo
rdečo travo.

Partizani so vedeli, da sovražnik preži iz vsake hiše, da so povsod nepretrgane zasede in da vsak hip lahko zaropota izza obronkov, skal, drevja. V prvi zori so se spustili pod Jelenkom v Bendijske jame, kjer se je začel boj na življenje in smrt: na partizane se je vsula svinčena ploha z vzpetin na levi in desni, ko so prestopili potok Gačnik in se zarili v strmino Planinice, pa z višin pred in za njimi. Prebijati se je bilo treba iz zasede v zasedo. Ko je zmanjkalo streliva — na srečo tudi sovražniku — se je vrstil juriš za jurišem in spopadi na nož... V boj sta posegla še ruska bataljona, ki sta pri Zgavcu pognala sovražnika. Šele z nočjo se je polegel ognjeni vihar in brigade so se zbrale onstran Houdournika. Najprej so ranjence s pomočjo domačih aktivistov spravili v skrit kraj pod Cuntovko. Nesposobni za boj so odšli in grapo pod Pepenjakom, brigade pa so se umaknile čez Idrijco na šentviškogorsko planoto, kjer so takoj vzpostavile radiotelegrafsko zvezo z letalsko bazo v Bariju...

Prisluškovali smo viharju in se molče spraševali, kaj nam je storiti. Popoldne so nas iznenadili Nemci. Priplazili so se na jaso pod nami ter se po

trebuhu vlekli na hribček nad hišo. Koj nato so že obvladali okolico. Trinajst nas je bilo, ko smo se pognali kvišku in iskali kritja. Stirje smo se na slepo srečo pognali čez previs ter se nad grapo stisnili v jazbino. Ostalih devet se je hotelo rešiti čez Idrijco v Trnovski gozd. Že tostran brega so padli v zasedo. Niti eden se ni rešil. Ob vsem tem groznem nismo čutili niti lakote, čeprav že štiri dni nismo jedli. Mučila nas je tudi žeja. Zato smo redke kaplje, ki so se nabirale pod skalo, z jezikom lovili v usta. Kot posmeh naši žeji pa je komaj sto metrov od nas šumljala Idrijca, narasla od kopnečega se snega. V pozni noči sem skušal doseči reko. Na strmini mi je spodrsnilo, reke ni bilo moč doseči. V noč pa so poblisnile rakete in zaregljale strojnice...

Naslednjega jutra je ropotalo okoli nas. Pričakovali smo, da se bo vsulo tudi na nas. Prvi, drugi in tretji val hajke je bil že mimo nas. Tudi zdaj se je ob brnenju izvidnika, ki je krožil nad planoto, nekoli kanj potišalo. Bitke ni bilo več čuti, kakor včeraj. To nas je stiskalo pri srcu. Kako se je končalo včeraj...? Kmalu za izvidnikom so prileteli bombniki — eksplozije so stresale zemljo. Ugibali smo, če so naši ali sovražni. Ker so jih obstreljevali Nemci, smo domnevali, da so naši. Da, bili so naši, devet partizanskih bombnikov, ki so jih naši radiotelegrafsko poklicali na pomoč iz Barija...

Tega »obiska« Nemci niso pričakovali. Mitraljezi so jih kosili, bombe rušile njihove štabe. To je bil zanje konec, za partizane rešitev, saj so jim zavezniška letala že naslednjega dne odvrгла tudi najnujnejšo hrano in strelivo. 6. aprila se je začel sovražnik umikati v dolino... Nastala je tišina po strahovitem viharju. Temu podobno pa je bilo tudi razdejanje...

V terek ponoči smo se povsem otrdeli izvlekli iz luknje. Čeprav je bila zemlja v kotanji pod smreko trda in zmrzla, smo zaspali kot ubiti... Prebudilo pa nas je grmenje — v kotanji pa se je nabrala tudi voda. Nato je začelo še sné-

žiti. Čeprav so bile Usade uro hoda od tod, smo se namenili tjakaj. Ko smo prispeli do prve skale, nas je skozi meglo presenetilo medlo sonce in nas navdalo z otroškim veseljem. Že jo smo si pogasili s snegom. Ko smo nabirali suhljad, je v bližini zadrdralo. Brez diha smo se stisnili pod skalo, pripravljeni na vse... Res, bližali so se nam na nekaj korakov, nato pa se oddaljili in v skalah pod nami zajeli neke ljudi. Nedaleč od nas pa postavili zasedo. Komaj ponoči smo se bosi odpravili tja, odkoder smo prišli. Bili smo rešeni. Sedli smo pod smreko in se do jutra pogovarjali o vsem, kar se je dogajalo te dni. Mimo tolikih žrtev in smrti nam je ostalo vsaj golo življenje, saj je bila že končana zadnja in ena najstrašnejših ofenziv.

Oprezno smo se približali prvi samotni hiši. Novice so bile strašne! Pod cesto proti Idriji leži trideset talcev. Dva

Partizan Dori, fotograf, doma iz Tolminskega Loma, fotografiran konec marca 1943 nad Jeravico na Baški grapi

šestnajstletna domobranca sta jih postrelila. V neki hiši so četniki najprej ustrelili gospodarja, potem zažgali dom in vrgli v ogenj mater ter šest otrok; najmlajši je bil še v plenicih. Med potjo proti Voj-

skemu smo videli podobne strašnega divjaštva: požgane hiše so kot oslepljene starke ždele v svojih ruševinah. Od vseh novic je bila vesela le ena: partizani so zmagovito razbili sovražnikov obroč. Za ceno te zmage so padli številni partizani in komandanti, med njimi tudi Stjenka... Koliko src, pričakujočih svobodo, je za vedno otrpnilo, koliko življenj je ugasnilo po teh gmajnah, poljih, gozdovih!... Sto in sto mrtvih — za tisoče in tisoče življenj... Od žrtev smo se poslovili ob skupnem grobu z žalostinko, takoj nato pa zapeli partizansko bojno pesem...

Svoboda se je bližala z velikimi koraki. V gorah smo slavili še 4. obletnico ustanovitve OF. Na cvetoče češnje je padal sneg, ko se je z gora zadnjič utrgal plaz primorskih brigad... Prvi maj pa je bil nepopisno veličasten.

Črtomir Šinkovec

Napad na vlak — mostove v zrak

(Nadaljevanje)

25. julija — Pri čuvajnici št. 27, pri Uršnih selih, ustavljen vlak št. 9251 zaradi eksplozije mine.
25. julija — Pri kilometru 4,2, pri Novem mestu, porušen železniški most. Ves promet prekinjen.
25. julija — Med Trebnjem in Mirno, pri kilometru 5,9, poškodovanih 100 metrov proge.
25. julija — Med Mirno pečko in Novim mestom, pri kilometru 85,3, poškodovana proga.
26. julija — Pri kilometru 69,7, pri Uršnih selih, zaradi eksplozije mine poškodovana proga.
26. julija — Pri kilometru 44,5, pri Gradacu, poškodovana proga.
28. julija — Pri kilometru 51,8, pri Selih, zaradi eksplozije mine poškodovana proga.
30. julija — Pri kilometru 111,3, pri

- Radohovi vasi, eksplozija mine poškodovala progo.
30. julija — Pri kilometru 94,7, pri Trebnjem, miniran železniški propust.
31. julija — Na postaji Radohova vas, na tiru št. 3, eksplodirala mina.
31. julija — Pri kilometru 104,030, pri Veliki Loki, zaradi eksplozije mine poškodovana proga.
1. avgusta — Pri kilometru 103,4, pri Veliki Loki, eksplodirala mina in poškodovala progo.
3. avgusta — Demolirana desna stran mosta pri kilometru 4,2 proge Novo mesto—Straža.
4. avgusta — Med Metliko in Bubernjarcem zaradi eksplozije dveh min poškodovana proga.
5. avgusta — Med Metliko in Gradcem močno streljanje. Vlak

- M-5 in 9285 čakala v Gradacu. Vojaska straža našla 3 mine.
5. avgusta — Vlak 9278 zavezil na mino pri kilometru 58, pri Rožnem dolu. Proga poškodovana, stroj delno.
5. avgusta — Pri kilometru 75, pri Gradacu, eksplodirala mina in poškodovala tir.
5. avgusta — Pri kilometru 59,4, pri Semiču, mina poškodovala tir.
6. avgusta — Na postaji Mirna mina poškodovala kretnico št. 1.
7. avgusta — Pri kilometru 88,9, pri Mirni peči, eksplodirala mina in poškodovala propust in oporni zid.
9. avgusta — Pri kilometru 129, pri Višnji gori, eksplozija mine poškodovala tir.

10. avgusta — Strojni vlak 9290 zavozil pri kilometru 53,2 pri Seilih na mino ter iztril. Poškodovano 10 metrov proge.
10. avgusta — Pri kilometru 83,1, med Mirno pečjo in Novim mestom, pod vlakom 9288 eksplozirala mina in poškodovala progo.
12. avgusta — Pri kilometru 395,4, med Verdrom in Logatcem, poškodovala progo eksplozija mine.
12. avgusta — Strojni vlak 9288, pri kilometru 89,5, pri Mirni peči, zavozil na mino in iztril. Poškodovano 15 metrov proge.
13. avgusta — Vlak 9435 pri Mirni zavozil na 4 mine. Skoraj ves iztril. Vlak napaden in zažgan.
13. avgusta — Med postajama Šiška in Vižmarje odžagan telefonski kabel v dolžini 30 metrov.
15. avgusta — Pomožni vlak pri kilometru 3, pri Trebnjem, iztril, ker je zavozil na mino.
15. avgusta — Med Borovnico in Brezovico, pri kilometru 582,2, eksplozija mine poškodovala progo.
15. avgusta — Med Verdrom in Logatcem, pri kilometru 595,1, iztril strojni vlak, ker je zavozil na mino.
15. avgusta — Pri Veliki Loki, pri kilometru 106,23, najdena na železniškem propustu dve mini.
16. avgusta — Pri Rožnem dolu, pri kilometru 62,9, zavozil vlak 9245 na mino. Poškodovan stroj.
17. avgusta — Pri Trebnjem, pri kilometru 100,8, eksplozija mine poškodovala progo.
18. avgusta — Na kurilniškem tiru postaje Črnomelj dve mini poškodovali progo.
19. avgusta — Pri Trebnjem, pri kilometru 100,6, miniran most. Proga nevozna.
20. avgusta — Pri kilometru 133,3, med Grosupljem in Smarjem, zaradi eksplozije mine poškodovana proga.
20. avgusta — Pri kilometru 144,2, med Skofljico in Lavrico, poškodovan tir zaradi eksplozije mine.
21. avgusta — Pri Mirni peči, pri kilometru 92,7, eksplozija mine poškodovala tir.
21. avgusta — Blindirani vlak iztril pri kilometru 87,4, pri Mirni, zaradi eksplozije mine.
21. avgusta — Pri kilometru 6,4, pri Mirni, eksplozija mine poškodovala tir.
22. avgusta — Pri Mirni peči, pri kilometrih 92,0–90,5 in 92,9, zaradi eksplozije min poškodovana proga.
23. avgusta — Med Preserjem in Borovnico, pri kilometru 583, zavozil na mino vlak 697. Proga poškodovana, promet prekinjen.
23. avgusta — Pri Skofljici, pri kilometru 144,2, eksplozija mine poškodovala tir.
23. avgusta — Pri Mirni peči, pri kilometru 80,5, eksplozirala mina.
23. avgusta — Pri Mirni peči, pri kilometru 92,1, zavozil na mino vlak 9288. Iztril en voz, proga poškodovana.
24. avgusta — Med Trebnjem in Mirno, pri kilometru 6,4, mina poškodovala progo.
24. avgusta — Med Mirno pečjo in Trebnjem, pri kilometrih 92,4 in 95,2, eksploziralo 9 min. Proga poškodovana.
24. avgusta — Med Preserjem in Borovnico, pri kilometru 583, zavozil na mino nemški vojaški transport. Iztrila dva stroja in službeni voz, en voz razbit, trije zažgani. Oba tira nevozna. Več vojakov ranjenih.
25. avgusta — Med postajama Šiška in Ježica, pri kilometru 0,8, zažgana vojaška baraka.
25. avgusta — Med Trebnjem in Sentjanžom, pri kilometru 7,24, eksplozija mine poškodovala progo. Postaja Mokronog-Bistrica požgana.
26. avgusta — Pri Novem mestu, pri kilometru 80,755, eksplozija mine poškodovala progo. Potniški vlak 9212 moral čakati v Novem mestu.
26. avgusta — Med Trebnjem in Mokronogom minirana železniška mostova pri kilometrih 7,48 in 8,3. Na postaji Mirna poškodovani kretnici št. 1 in 3.
27. avgusta — Med Borovnico in Preserjem, pri kilometru 582, zavozil na mino vlak 697 in se ustavil. Lokomotiva odpeta in spuščena brez strojevodje proti Borovnici. Pred viaduktom iztrila. Zažgani 4 vozovi vate, 1 voz živine izpraznjen, prav tako 1 voz fižola.
27. avgusta — Med Staro cerkvijo in Lipovcem zavozil na mino vlak 9312. Iztrili dve lokomotivi in 4 vozovi.
28. avgusta — Med Čušperkoma in Dobrim poljem, pri kilometru 10,6, eksplozija mine poškodovala tir.
28. avgusta — Med Mirno pečjo in Novim mestom, pri kilometru 80,1, eksplozija mine poškodovala tir.
28. avgusta — V Rožnem dolu minirana kretnica št. 5.
29. avgusta — Med Trebnjem in Veliko Loko, pri kilometru 94,6, eksplozija mine poškodovala tir.
29. avgusta — Med Trebnjem in Veliko Loko, pri kilometru 100,9, eksplozija mine poškodovala tir.
30. avgusta — Med Mirno pečjo in Novim mestom, pri kilometru 86,6, eksplozija mine poškodovala tir.
1. septembra — Vlak 9312 je pri kilometru 43,3, med Staro cerkvijo in Lipovcem, zavozil na mino. Lokomotiva in pet voz iztrilo, en vojak mrtev.
1. septembra — Med Novim mestom in Mirno pečjo, pri kilometru 81,8, eksplozirala mina ter poškodovala tir. Potniški vlak čakal v Novem mestu.
2. septembra — Med Veliko Loko in Radohovo vasjo, pri kilometru 103,7, eksplozirala mina in poškodovala tir.
3. septembra — Pri Črncmlju, pri kilometru 48,8, eksplozirala mina.
4. septembra — Med Mirno pečjo in Trebnjem, pri kilometrih 91,5, 93,5 in 93,21, 93,25 eksplozirala mina in poškodovala tir.
4. septembra — V Birčni vasi minirana kretnica in poškodovana.
4. septembra — Med Novim mestom ter Mirno pečjo, pri kilometru 81,8, eksplozirala mina.
6. septembra — Med Trebnjem in Mirno, pri kilometru 2,1, eksplozirala mina in poškodovala tir. Pri kilometru 7,5 in 8,7 porušena železniška mostička.
7. septembra — Na postaji Sela pri Otovcu minirana kretnica.
7. septembra — Pri kilometru 89,8 in 86,3 pri Novem mestu eksplozirala mina in poškodovala tir.
7. septembra — Pri kilometru 94,8 in 95,8 pri Trebnjem eksplozirala mina ter poškodovala tir. Brzjavni in telefonski vodi prekinjeni.
8. septembra — Na stroju 17068 (vlak 9219) ob 17,23 eksplozirala mina ter poškodovala delitelj.
8. septembra — V Kamanju minirana kretnica 1. Pri kilometru 81,8 eksplozirala mina, zaradi česar je iztril vlak 9278 z enim vozom. Pri kilometru 86,6 pri Mirni peči eksplozirala mina.
9. septembra — Med Ribnico in Ortnekom, pri kilometru 70,3, eksplozirala mina.

(Nadaljevanje sledi)

Kdo je miniral progo?

V marčni številki letos smo na strani 135 priobčili fotografijo prevrnjene lokomotive na progi Planina–Rakek. V zvezi s to fotografijo nam je dal narodni heroj Tone Vidmar-Luka, naslednje pojasnilo oziroma dopolnilo:

»Akcijo smo izvedli 4. oktobra 1941 narodni heroj Mirko Bračić (padel decembra 1943 v Kočevju), Janez Turk z Verda (padel novembra 1943 na Tratah kot komisar bataljona brigade Ljuba Serčerja) in jaz. Ze prej smo bili obveščeni, da bo tega dne nekaj pred eno uro ponoči pripeljal tovorni vlak. Z Vrhniko smo dobili trotil v kockah, iz Ljubljane pa strojček za električni vžig. Z rokami smo skopali pod tračnicama jami, položili vanje razstrelivo in speljali izolirani kabel kakih petdeset metrov proč v grmovje. Komaj dobrih sto metrov od kraja, kjer smo minirali progo, je bila v šotorih nastanjena manjša italijanska vojaška enota. Bračić mi je ukazal, naj poiščem primerno mesto, od koder bom videl vlak in naj mu dam z roko znak ko bo lokomotiva tri metre pred mino. Noč je bila jasna in mesec je svetil. Vse je šlo po načrtu. Vlak je pripeljal, jaz sem zamahnil z roko, Bračić je sprožil — lokomotiva je iztrila, za njo pa še vagoni. Skoraj na nas je padalo kamenje s proge. Naglo smo odšli, jaz pa sem z brzostrelko za slovo še spustil rafal po Italijanih v šotoru. Italijani sploh niso odgovorili. Sele čez dobro uro, ko smo bili že daleč v gozdu, so začeli v gozd pri progi streljati italijanski topovi z Rakeka. Streljali so tudi naslednjega dne. Po italijanskih dokumentih, ki so zdaj v muzeju NO v Ljubljani, je iztrilo 11 voz in lokomotiva, ne pa samo 8 vagonov. kakor sem tedaj zapisal.«

rdeči

pilot

KLUZ

ŠESTI april 1941. Jugoslovanski bombniki »Dornier« so proti brzim nemškim »Messerschmidtom« brez moči. Lovci razganjajo težka in okorna jugoslovanska letala in jih s koncentričnimi napadi po vrsti sestreljujejo. V zraku letajo samo še trije »Dornieri«. Ene-ga, vsega prerešetanega s kroglami, naskoči več sovražnih letal. Zareči sledovi rafalov se križajo na bombniku.

»Dornier« se jim umika čudovito naglo, obrača se, napada in se brani. »ME-109«, za-padet v motor, se nagne in jame naglo padati. Bombniku je od-rezan umik. Od vseh strani so ga obkobile strojnične cevi, ki bruhaajo smrt. »Dornier« se je spremenil v gorečo baklo. Ko pada in pušča za seboj širok rep črnega dima, se odpre ka-bina in človeško telo skoči iz nje v praznino. Pilot dolgo pa-da ko kamen. Potem pa se raz-prostre bela kupola padala.

Padalec se je srečno spustil na rob letališča. Ozre se kvišku. Zračna bitka je končana. Zmagoslavno, v zmagovalnem redu lete nemški lovci nad letališčem, s katerega se dvigajo črni stebri dima. Pilota duše solze žalosti in srda. Vzdigne pest in zažuga z njo proti nébesu, potem pa sklonjen steče čez letališče in iz-gine v gozdičku. To je bil na-rednik Franjo Kluz.

*

Enaindvajseti maj 1942 na domobransko-ustaškem letališ-šu v Banji Luki. Pilot Franjo Kluz je nervozen: »Ivice, do-klej bova tako čakala? Tu, ka-kih dvajset kilometrov od nas, v teh gozdovih se mude naši. Ne morem več vzdržati.«

Mehanik Ivica Mitračić ga skuša potolažiti: »Potrži, Fran-jo. Saj vidiš, da nama še ne dovolijo letati. Ne zaupajo na-ma. Danes se bo nama najbrž ponudila priložnost. V »Potez« sem skril dve ročki bencina.«

»Sinoči so spet gnali talce. Zvezani so bili z žico. Eden mi je pljunil pred noge. To gle-

dam že enajst mesecev, Ivice. Razumeš, že...«

Pilot obmolkne. Opazil je ustaša, kako se bliža. »Pilot Kluz, na raport k bojniku!« javi ustaš.

Kluzu burno bije srce: »Da ni bojniki odkril najinih na-menov?«

Bojnik se spreha po pi-sarni. Obstane in pogleda Kluzu naravnost v oči: »Kluz, ali ste vdani Poglavniku?«

»Seveda sem mu, gospod bojniki. Saj sem se takoj po vojni...«

»Seveda, seveda, Kluz. Takoj ste se prostovoljno prijavi-li v letalstvo NDH... Toda sprem-ljala vas je nekakšna senca. Nekakšen napredni duh, mar ne? Zato doslej niste letali...

Čujte, Kluz! Vem, da ste od-ličen pilot. Pri nas boste na-pravili kariero. Sklenili smo poslati vas na vzhodno bojiš-če.« Kluzu zapre sapo. Bojnik zloguje besede: »Tam, na vzhodu, boste imeli priložnost otre-sti se tega naprednega duha. Upam, da se boste izkazali ka-kor se spodobi Hrvat.«

»Vsekakor, gospod bojniki.«

»Zdaj, Kluz, pa vzemite ne-kaj bencina in preizkusite svoj »Potez«. Goriva boste vzeli samo malo in leteli boste samo nad letališčem. Dokler ne pridem, ne smete vzleteti. Ste razu-meli?«

»Sem, gospod bojniki.«

Dva tovariša, Kluz in Mi-trračić, stojita pri pripravlje-nem letalu, ki ima v trupu skrito ročko bencina, in čakata na bojnika. To je njuna zadnja priložnost, da uideta. Če bo bojniki pregledoval letalo, ka-kor običajno, če bo pogledal v trup... Bojniki pride in se napoti proti tovarišema. Kluz in Ivica se spogledata. Načrt sta že zasnovala. Prelisičila bo-sta ustaša. Ivica z naglimi ko-raki odide.

Bojniki se ustavi pred »Po-tezom«. »Zdaj pa nalijte ben-cina, Kluz. Samo nekaj litrov. Kmalu, tam v Rusiji, boste imeli priložnost kopati se v bencinu, če vas bo volja.«

Ob desetletnici smrti Franja Kluz, prvega partizanskega pilota, so na mestu, kjer je pristal z letalom, odkrili spome-nik. Na sliki: maršal Tito pred spomenikom ob odkritju

Mehaniki nalijejo v rezervoar nekaj bencina. Ustaša se približa. »Všeč mi je to vaše letalce, Kluz. Dovolite, da si ga malo bolje ogledam.«

»Letalo, kakor vsako drugo, gospod bojniki.« Kluzova roka seže po železnem orodju. »Če opazi, mu razbijem butico,« se odloči pilot. »Kaj neki je z Ivico? Ali pride pravočasno?« Bojniki se pripravlja stopiti na krilo. Tedaj pa sprispe ustaš iz štaba: »Gospod bojniki, nuj-

Mehaničarski kurz I. letalske baze NOVJ v Italiji marca 1944. leta

no vas kličejo iz poveljstva. Gospod stožernik hoče osebno govoriti z vami.»

Bojnik psuje: »Prekletost! Za trdno je tista rdeča golazen spet napravila kako svinjarijo. Kluz! Lahko vzletite. Toda le-tajte samo nad letališčem. Ste razumeli?«

»Sem, gospod bojnik.«

Bojnik z naglimi koraki odide. Od druge strani prihitel Ivica: »Vse je v redu, Franjo! Le brž v letalo!« Motor brni. Dva prijatelja sedita v letalu. »Potez' zdrkne po vzletišču. Vzleti in kroži nad letališčem. »Prijedor je osvobojen, Franjo! Smer: Prijedor.«

»Zdaj pa jo zagodeva tem mrcinam, Ivica!«

Kluz se je vgnezdil v Medjuvodah pod Kozaro. Poljana, obdana s košatimi bukvami, je bila prvo partizansko letališče, gosto grmičevje pa prvi partizanski hangar. Odondod je Franjo Kluz odletel, da bi izpolnil prvo partizansko nalogo. Tu so se rodila partizanska krila.

Konec maja 1942. »Ubežni bandit Franjo Kluz se je po vrsti napadov na naše odrede na »Potezu' z ustaškimi znaki pridružil skupini naših letal. Vtem ko je letel v formaciji z našimi piloti, ni nikomur prišlo na misel, da je to rdeči bandit. Med poletom je Kluz s strojnico sestrelil dva naša pilota in izginil. Najbrž se je iz oporišča pod Kozaro preselil ne-

kam pod Grmeč. Kdor ujame ali ubije bandita Kluzo, dobi 500.000 kun nagrade,« tako je poročal Paveličev radio...

*

Francetičeva »Črna legija« prihaja iz Dubice, da požge in izropa okoliške srbske vasi. Ustaši se pogovarjajo: »Nenehoma čakam, da bo počilo izza te ali one bukve, Jozo!«

»Nevaren kraj. Od tod je prišlo mnogo partizanov.«

»Hm, ko pojdemo mi skozenj, ne pojde nihče več med bandite.«

»Bojnik je ukazal, naj vse pobijemo.«

V zraku brni letalski motor. Ustaši se ozro kvišku: »Glej, tudi letalo imamo, Jozo!«

»V Zagrebu vedo, kam smo se namenili. Na pomoč so nam

poslali letalo... Kako nizko leti, da bi ga šment.«

»Potez' prileti čisto nizko. Kluz ga z varno roko vodi nad kolono. Mitračič vrže bombe... Krik! Stokanje. Razmesarjena telesa. To je prvo partizansko bombardiranje...«

*

Dvajseti junij 1942. Na skrivnem partizanskem letališču so nenadoma počile puške. Poveljnik odreda išče Kluzo: »Zasledujejo nas Nemci in ustaši. Beži v gozd, Franjo!« Kluz stoji nekaj trenutkov ko vkopan, potem pa pravi: »Letalo moramo rešiti. Kje je Ivica?«

»Kaj si znorel? Mar hočeš, da te ujamejo. Beži!«

Kluz je neomajen: »Brez letala nikamor ne grem!«

Poveljnika mine potrpljenje: »Čajavec je že padel. Ti si nam potreben zdaj bolj kakor letalo. Ukazujem ti v imenu Partije. Umakni se!«

Tisti dan, dvajsetega junija 1942, so ustaši in Nemci zažgali prvo partizansko letalo. Ofenziva je divjala čez Kozaro. Borec Kluz se je prebijal s četo partizanov med neprestanimi spopadi po krajiški pušči. Na tleh je bil prav tako dober borec kakor v zraku, in kot član operativnega štaba za Bosensko krajino se je odlikoval z veliko iznajdljivostjo in junaštvom, da je v V. ofenzivi rešil čimveč streliva in orožja...

*

Maja 1944 na nekem letališču v Afriki. Dvaindvajset jugoslovanskih partizanov je v afriški puščavi, blizu Benga-

PRIVID

KO SO decembra leta 1942 divjale borbe na Ključu, se je Dolomitski odred čez nemško mejo umaknil na področje Črnega vrha. Neprestano deževje, sneg in borbe so partizanske borbe tako zmučile, da so vsepovsod, tudi tam, kjer ga ni bilo, videli sovražnika. Na drugi strani meje pa so jih Nemci v resnici obsuli z mitraljeznim ognjem, tako da se je nekaj tovarišev razbežalo po gozdu, odkoder niso našli izhoda. Vseopovsod se je vlačila gosta megla. Zato so sklenili, da se bodo skušali v mraku pretolči do kake kmetije, kjer bi se odpočil, umili in najedli. Res so se partizani nato trudoma privlekli do neke kmetije. Gospodar jih je radodarno postregel, vendar bi partizani njegovo gostoljubnost kmalu plačali z glavo, kajti prevečani kmet jih je spustil v hišo, da bi jih Nemci lahko brez truda polovili. Komaj so se rešili ponovnega mitraljeznega ognja, poskakali skozi okna za hišo in jo na vrat na nos ucvrli v gozd, ko je eden izmed ubežnikov na glas zavpil: »Bežimo, Nemci!« Kot bi

zija, končalo šolanje na najso-
dobnejših lovskih letalih an-
gleškega letalstva. Major Fran-
jo Kluz, komandir eskadrilje,
je postrojil svoje pilote: »To-
variši piloti. Važno vest vam
prinašam. Rommelovi tanki,
ladje nemške vojne mornarice
in nemški afriški lovci so si
nas dobro zapomnili... Tu
smo izpolnili svojo nalogo, ko-
likor smo le mogli. Danes od-
letimo v Bari. Od jutri bomo
tolkli sovražnika na nebesu
naše domovine... Smer poleta:
Tripolis—Malta—Bari. Čez pet
minut vzletimo!«

Kluzovi piloti postanejo »ko-
ruzarji«. Noč prežive v Italiji,
navsezgodaj prelete morje in
v svobodnem lovu križarijo
nad domačimi tlemi. Vlak na
tirnicah, kamion ali motorizi-
rana kolona na cesti postanejo
njihov plen. V nizkem poletu,
skriti za koruzo ali za kakim
grmičkom se pojavljajo njihovi
Spitfiri, nepričakovano, in
vtem ko se žrtve še ni prav
znašla, strahovito napadajo.
Franjo Kluz leta nad Jugo-
slavijo.

*

Petnajsti september 1944. Pri
Omišu stoje nemške vojne
enote. Eno zadnjih sovražnih
oporišč na Jadranu brani moč-
na artilerija.

V zraku je skupina jugoslo-
vanskih bojnih letal. Franjo
Kluz ukazuje: »Jaz, Vodja 1'...
Jaz, Vodja 1'... Cilj v zalivu,
dve miljii pred nami: nemške
ladje. Čuvajte se artilerije.
Jaz pritegnem pozornost to-
pov. Po mojem napadu: eska-
drilja juriš na ladje!«

Kluzovo letalo se strmo spu-
šča. Iz vseh mitraljezov siplje
smrt na topovske položaje.
Eskadrilja navali na ladje.
V zalivu pekel. Bombe in ra-
kete lomijo ladje ko luskine.
Ogromni vodometi. Nebo je za-
stirto z dimom.

Letala so spet visoko pod
nebesom. Enega ni. Franjo
Kluz leži razbit na obali.

Eskadrilja, ki jo je ščitil
pred artilerijskim ognjem, se
postroji v obliki klina. Pilot
čelnega letala odreja: »Jaz,
,Kobac'! Jaz, ,Kobac'!... ,Vod-
ja 1' je padel. Franjo Kluz je
padel... Prevzemam povelj-
stvo... Vsem letalom: častni
krog nad zalivom za Franja
Kluza, za našega Franja. Za
menoj!«

Aca Radaković

Zanimiva publikacija

Nedavno je v 1000 izvodih
izšel »Letopis Muzeja narodne
osvoboditve LRS — 1957«.
Z njim smo dobili publikacijo,
ki nas seznaja z delom mu-
zejskih delavcev. Le-ti so nam-
reč že zdavnaj prekoračili
okvir dejavnosti, kakršna je za
muzealce običajna: zbiranje in
čuvanje gradiva. V »Letopisu«
pa je snov že obdelana in
predstavlja za vse ljubitelje
naše revolucionarne preteklo-
sti zanimivo čtivo.

Tone Ferenc je objavil študi-
dijo »Narodnoosvobodilni svet
za Primorsko Slovenijo in nje-
govo delo«. V njej je na po-
ljuden način obdelal posebno-

sti razvoja ljudske oblasti in
političnih organizacij na ozem-
lju, ki ga je več kot 20 let
zasedal tujec. Prispevek je
osvetlil zanimivo obdobje naj-
večjega vzpona revolucije na
tem delu naše domovine. **Mil-
an Brezovar** je v članku »Par-
tizanska zastava v prvem letu
narodnoosvobodilne borbe« ob-
delal, kot že sam naslov pove,
razvoj zastave kot zunanjega
znamenja slovenske vojske in
državnosti. Dotaknil se je tudi
ustanovitve prve slovenske
proletarske enote »Prvega pro-
letarskega udarnega bataljona
Toneta Tomšiča«, ki je imel
rdečo proletarsko zastavo, ter
kasnejših dogodkov, ko je bil
odpravljen naziv »Prva pro-
letarska udarna brigada To-
neta Tomšiča«. **Jože Krall** je
napisal članek o delovanju ile-
galnih tiskarn na Gorenjskem
južno od Save, pa tudi kako
so nabavljali papir, stroje in
črke. V sestavku »Prva Belo-
kranjska partizanska četa« je
Janko Jarc opisal prve začetke
vstaje med Belokranjci in tra-
gičen poraz partizanov na Go-
renjih Lazah, ki je zavrl raz-
mah narodnoosvobodilnega gi-
banja v Beli krajini za nekaj
zimskih mesecev. **Stane Terčak**
ugotavlja nekaj zanimivih po-
drobnosti iz začetnega obdobja
NOB v celjski okolici, **Adolf**
Arigler-Bodin pa piše svoje
spomine na delo v ljubljanskih
ilegalnih tiskarnah. Posebno
zanimiv je prispevek **dr. Eda**
Poharja o začetkih sanitetne
službe na Gorenjskem, ki je
razsvetlil doslej malo znane
načine zdravljenja ranjencev
in bolnikov za časa največje-
ga sovražnega pritiska. **Miro-
slav Luštek** prispeva gradivo
za zgodovino prvega leta vsta-
je v Ljubljani, ki ga je zbral
in uredil na podlagi različnih
virov. **Ljudmila ing. Kresc-**
Maruša pripoveduje o težavah,
ki jih srečuje kot konservator
muzeja NO in o nalogah, ki jih
mora opravljati z ozirom na
specifične okoliščine, v kate-
rih so bili predmeti in listine
shranjene. Končno nam direk-
tor Muzeja, **Milan Bevc**, po-
daja razvoj in delovanje mu-
zeja, njegove perspektive in
naloge, **Olga Kastelic** pa nas
seznaja z delom topografske
ekipe in s pomenom partizan-
ske topografije. M. P.

trenil smo legli na tla in napeli oči. Res je kakih petdeset me-
trov pred nami nepremično stala neka postava, kot bi čakala,
kaj bomo ukrenili. Izza pasu sem privlekel ročno bombo in se
pripravil, da je užgem. Hkrati sem neprestano pazil na sovraž-
nika, kaj bo ukrenil. Nič. Postava se še zmerom ni ganila, le
zdelo se je, da ji nekam čudno gorijo oči. Zenice so me bolele
od neprestanega napanjanja, toda potrudil sem se, da bi v megli
razbral, koliko je sovražnikov in kaj nameravajo. Tedaj sem se
odločil. Neslišno sem se odpeljal proti jasi, na kateri je stal
sovražnik. Bolj ko sem se bližal, bolj se mi je vsiljevala sumnja,
da tam spredaj pred menoj ne stoji človek, marveč kaka žival,
ki v megli ne najde poti ali pa se ne more odločiti, kam bi
zbežala. Navdal me je pogum, ker je tisto nekaj mirovalo,
najsi sem dvignil roko ali negibno ležal. To — sem premišljal —
ne more biti niti žival, kajti le-ta bi se ustrašila vsakega naj-
manjšega giba. Tedaj sem vstal in stopil vzravnal še tistih
nekaj metrov naprej — pred menoj pa se je prikazal zobčast,
trhljen štor, ki se je v megli svetlikal.

Karel Leskovec

ŠE NE VESTE?

DA SO SE NAŠI LJUDJE, priložno mobilizirali v vojsko tako imenovane NDH, 17. septembra 1943 uprli Nemcem, potem ko so jih premestili v garnizijo južnofrancoskega mesta Val Franche de Rouerge? Hrvatje, premešeni v to francosko mesto, so v upor u pobili nemške oficirje in podoficirje in se nameravali pridružiti francoskemu gibanju odpora. Nemci pa so naglo dovedli okrepitev iz bližnjih mest in po ogorčeni borbi zadušili vojaško vstajo. Vse preživle upornike so ustrelili, le manjši del se je rešil in pridružil makijevcem. Takoj nato so v Val Franchu uvedli naglo sodišče, francoskemu prebivalstvu pa so Nemci zagrozili s smrtjo, če bi se usodilo pomagati hrvatskim upornikom.

DA JE SKORAJ VSAKA UPORNIŠKA VOJSKA zaradi pomanjkanja opreme in orožja morala koristiti originalne izume svojih borcev? Tudi v prvi srbski vstaji na začetku prejšnjega stoletja so

te ter 5000 bašibozukom in zejbekom (neregularne čete). Turki so imeli 20 topov, Črnogorci pa samo dva. Tri ure sta se s Turki bojevala samo dva črnogorska bataljona. Sele potem, ko sta prišla še dva bataljona, so se pognali Črnogorci v naskok ter vrgli nasprotnika s položajev pri Trijepeču in Doljanah. V kritičnem trenutku je zatrobil trobentač Božo Vukanović, ki je poznal turške signale s trobento...

Na svojo lastno pobudo je dal znak »pažnja«, nato pa »nazaj«. Vsi turški trobentači so nasledili in nastala je strašna zmeda. Povrh je komandant turške vojske Derviš-paša ukazal streljati na vojake, ki so začeli bežati. Most na Zeti je postal pretesen in turški vojaki so skakali v vodo. Po bitki so našli v vodi nad 3000 trupel, na bojišču pa samo okoli 1000. Črnogorci so imeli 67 mrtvih in 122 ranjenih...

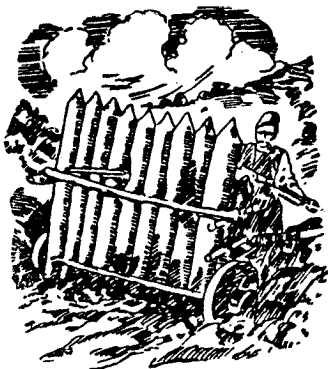
ATLANTSKI ZID

Leta 1940, ko so nemške čete zasedle Holandijo, Belgijo, Dansko in polovico Francije, so se pojavile na obali Atlantskega oceana in jo začele takoj utrjevati; zato, da bi zaščitile zaledje in hrbet v vojni s Sovjetsko zvezo in izgradile podmorniške baze za vojno proti Veliki Britaniji. Z brezobzirno podmorniško vojno je Hitler nameraval Angleže osamiti, jih izstradati in tako prisiliti k vdaji.

Utrjevalna dela so potekala vzdolž atlantske obale od Zuiderskega jezera do Biskajskega zaliva na blizu 2000 kilometrov dolgi črti in so trajala do zavezniškega izkrcanja. Sistem utrdb so imenovali »Atlantski zid«. V več kot 12.000 objektov iz železobetona so vgradili približno 7,5 milijona ton betona.

Toda Nemci niso uspeli v tako kratkem času enakomerno utrditi vse obale. Večino utrjenih točk so zgradili prvenstveno tam, kjer so pričakovali izkrcanje (okoli Pas de Calaisa in Cherbourga ter izlivov Seine in Somme). V skladu s takratnimi pojmi si je namreč nemško poveljstvo predstavljalo, da se je moč izkrcati le v večjih lukah. Da so se zmotili, so spoznali prepozno. Objekti so imeli do tri metre debele betonske stene in jeklene kupole za mitraljeze. Z njimi so ščitili ljudi, orožje in opremo pred napadi iz zraka in obstreljevanjem z morja. Na obali Biskajskega zaliva so zgradili posebna zaklonišča za podmornice. Na važnejših mestih so bili posebni »protitankovski stolpi«. Zemljišča, primerna za pristajanje jadranih letal in padalcev so prepredili s kamnitimi in betonskimi bloki ter železnimi drogovi, imenovanimi »šparglji«. Posebno pozornost so Nemci posvetili najrazličnejšim oviram. Na morsko dno tik pred obalo so vgradili vrste železnih drogov, ki so imeli na vrhu kontakne mine, da bi preprečili dostop desantnim čolnom. Na obali so postavili vrsto betonskih zidov z bodečo žico, minskih polj, žičnih ovir in protitankovskih jarkov. Te ovire so neprestano nadzirali, za obrambo pa so bili določeni topniški oddelki in metalci plamenov. Pred zavezniškim izkrcanjem so imeli Nemci v »Atlantskem zidu« 38 pehotnih in 11 oklopnih divizij. Pehotne divizije so bile večinoma brez zalednih delov, sestavljali pa so jih vojaki starejših letnikov in rekonvalescenti. Na razpolago so imeli 500 letal, na morju pa 40 podmornic.

Prvič so zavezniki napadli »Atlantski zid« 19. avgusta 1942. Okrog 5000 Kanadčanov se je izkrcalo blizu Diepa, a so jih Nemci odbili. V Anglijo se jih je vrnilo samo 1631. S to izvidniško akcijo so zavezniki ugotovili moč nemške obrambe. Izkušnje pa so koristno uporabiti 6. junija 1944, ko so se po dolgih in temeljitih pripravah izkrcali na 90 kilometrov dolgi črti v Normandiji med reko Seino in mestom Cherbourgom. Torej tam, kjer so jih Nemci najmanj pričakovali in kjer sploh ni bilo luk. Zavezniki so pristanišča improvzirali iz plavajočih dokov in potopljenih ladij. Invazijske sile so se prepeljale čez Rokavski preliv na nekaj tisoč ladjah, ki so jih ščitile močne letalske in pomorske sile. Pred izkrcanjem so s 15.000 letali in neposrednim obstreljevanjem z vojnih ladij zmedli nemško obrambo, nato pa spustili za nemško črto tri padalske divizije. Tako je bil že prvi dan strt nemški odpor ob obali in zavezniki so osvojili več mostobranov. Atlantski zid je bil prebit! Največja izkrcevalna operacija v zgodovini je uspela. S. K.

Domuzaraba

borci Karadjordjeve vojske uporabljali nekakšen »tank«. Imenovali so ga »domuzarabek«. Pri napadu na Paleš (današnji Obrenovac) so srbski borci posebno uspešno izkoristili ta svoj izum. Kaj so bile »domuzarabe«? Širok voz z dvema kolesoma, med njima pa visoka ograja iz debelih desk in hlodov z linami za strelce. Eni so jih porivali naprej, drugi pa tačas streljali. Takratno orožje seveda takega »oklepa« ni moglo prebiti.

DA JE BIL ZNANI SMEDEREVSKI GRAD, ki ga je razrušila eksplozija municije leta 1941, zgrajen v dveh letih, in sicer od 1428. do 1430. leta. Zgraditi ga je ukazal despot Jurij Branković za obrambo proti Turkom. Prej na tem mestu ni bilo večjega naselja. Za tiste čase je bila zidava tako obsežne trdnjave nekaj zelo težkega, posebno pa še v tako kratkem času. Saj je samo stolpov bilo 24!

DA JE ČRNOGORSKI TROBENTAC Božo Vukanović pri Trijepeču v Piperhi (Crna gora) 7. septembra 1875 največ pripomogel k turškemu porazu? Takrat so se širje slabo oboroženi bataljoni Črnogorcev borili proti desetim bataljonom peho-

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Še vedno nas družijo partizanska zavest

Po priključitvi bivšega kočevskega k ljubljanskemu okraju, ima Zveza borcev ljubljanskega okraja 30.019 članov. V okraju je 28 občinskih in 206 terenskih ter krajevnih odborov. Nad 15.000 članov ZB aktivno sodeluje v organih družbenega ter delavskega upravljanja in v raznih družbenih in političnih organizacijah. Nepreskrbljenih je še 1917 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, 122 teh otrok obiskuje univerzo, ostali pa razne druge šole.

Ljubljanski okraj je največji slovenski okraj. Od avstrijske meje pa do Kolpe sega in v njegovih mejah je največje slovensko mesto — Ljubljana. Zato je tudi njegova politična zgodovina raznolika. Severni del so v II. svetovni vojni zasedli Nemci, južnega pa Italijani. Ljubljana ima svojstven razvoj osvobodilnega gibanja. Zato bi bilo odveč pisati o enotnih značilnostih v organizacijah ZB. Tudi v sedanjem obdobju se posamezna področja okraja močno razlikujejo drugo od drugega. Na eni strani so industrijsko močno razvite občine (Medvode, Kamnik, Litija, Ljubljana), na drugi pa revne in pasivne hribovske vasi.

Letošnji občni zbor ZB ljubljanskega okraja pa je pokazal, da vseeno nekaj veže vse te raznolikosti. To je partizanska zavest borcev za socializem, naših ljudi, ki že skoraj dve desetletji stojijo v prvih vrstah boja za napredek. Zato je lahko tudi slučajem opazovalec takoj ugotovil, da je bilo delo ZB v preteklem in zadnjem času plodno in pomembno. Saj je diskusija in sam referat predsednika obsegal veliko več.

Tako kot skoraj v vseh okrajih, tudi v ljubljanskem še vedno niso vključeni v Zvezo borcev vsi bivši borci, ki imajo za to vse pogoje. Stališča do sprejema novih članov so v različnih krajih različna. Toda kljub temu so statistični pregledi članstva pokazali, da se je od zadnjega občnega zbora število članov povečalo za 896 tovarišev in tovarišic, čeprav je nekaj članov in članic med tem časom umrlo.

Gradnje avtomobilske ceste proti Zagrebu se bo med drugim udeležila tudi brigada, se-

stavljena iz otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja in otrok še živečih borcev. Občni zbor je poudaril, da so take delovne akcije zelo koristne v vzgojne plati. Mladega človeka navajajo na skupno življenje, kjer se najprej zabišejo in izginijo nagnjenja in zahteve, ki niso v korist skupnosti. Mladi ljudje se nauče ceniti tudi ročno in težko delo, kar zlasti velja za mestno mladino, dijake in študente. Poleg tega bodo mladinci in mladinke prišli v stik s pripadniki drugih narodnosti, kar bo pomagalo odstranjevati eventualne nacionalistične in šovinistične predsojke.

Tako kot je raznoliko samo življenje in delo, tako so lahko različni tudi načini dela v Zvezi borcev. Uspešni in koristni načini dela morajo postati lastnina vsega ljudstva. Tudi o tem so se mnogo menili na občnem zboru. Za mesto Ljubljana se je pokazalo, da so zlasti uspešni izleti bivših borcev in aktivistov v partizanske kraje, taborišča itd.

Marsikje se je ukoreninilo mišljenje, da mora ZB skrbeti samo za otroke padlih in še živečih borcev. To pa ni tako! Vsej naši mladini je treba posredovati veličastne pridobitve našega osvobodilnega boja, povedati, kakšne žrtve so bile zato potrebne. To pa je dokaj težavna naloga in najbolje jo bodo izpolnili tisti, ki so se te borbe sami udeležili. Zato je zelo primerno in pohvalno, da so nekatere ZB v dogovoru s prosvetnimi delavci ob raznih državnih praznikih in obletnicah pošiljale v šole bivše borce. Živa beseda, sama osebnost bivšega borca je več opravila kot najbolje napisan učbenik ali najboljša slika. Če bi temu pridružili še izlete v partizanske kraje, obiske muzejev itd., bi bili uspehi še večji.

Skrb za človeka, za borca, ki je največ prispeval za vse to, kar danes imamo, je še vedno ena izmed najvažnejših in najpomembnejših nalog Zveze borcev. Vojni in povojni napor so terjali zdravje mnogih naših ljudi. Anketa, ki jo je razpisal okrajni odbor ZB v Ljubljani med 10 % članov je pokazala, da je zdravstveno stanje bivših borcev zelo slabo in da jih je nemogoče enačiti z drugimi kategorijami zavarovancev. Posebno za tiste, ki niso socialno zavarovani, je to vprašanje pereče. Tu bodo zaenkrat morali priskočiti na pomoč občinski ljudski odbori.

22. julija — v Jelenov žlebu

Tudi letos bo Zveza borcev organizirala proslavo Dneva vstaje slovenskega ljudstva. V Jelenovem žlebu, kjer so slovenske brigade 26. marca 1943 v kratki in hudi borbi uničile bataljon italijanske divizije »Macerata«, bo 22. julija veliko partizansko srečanje.

V ta namen je že ustanovljen pri okrajnem odboru ZB v Ljubljani pripravljalni odbor. Tehnično plat priprav pa bo prevzel nase občinski odbor ZB v Ribnici. Povabili bodo preživele udeležence v Jelenovem žlebu in uprizorili spopad. Zakaj ni bilo proslave 26. marca, ob petnajsti obletnici in zakaj bo 22. julija? Predvsem zato, ker je marca v Jelenovem žlebu navadno še sneg (letos posebno visok). V bližini ni primernih stavb, kamor bi se udeleženci proslave zatekli pred mrazom in neurjem. Te okoliščine bi zmanjšale obisk. Poleg tega do 26. marca ni bil dograjen spomenik, ki bo stal na mestu ene največjih zmag partizanskega orožja v Sloveniji.

Kako bo letos s kolonijami?

Tako kot že vrsto let, bodo tudi letos otroci padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja preživeli nekaj tednov v kolonijah ob morju ali v planinskih krajih. Le da bodo za te kolonije v skladu s splošnimi smernicami morali skrbeti predvsem občinski odbori, ki so po novi uredbi o štipendiranju otrok padlih borcev rešeni finančnih obveznosti zanje. V ta namen bo treba pravočasno rezervirati kredite v proračunih obč. ljudskih odborov.

Precej otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja bo pomagalo graditi tudi avtomobilsko cesto »Bratstva in enotnosti« med Zagrebom in Ljubljano. Prav bi bilo, če bi se vsem tem otrokom po končanem delu omogočil oddih. Enako se bo večje število teh otrok udeležilo proslave na Sutjeski 4. julija.

Kako organizirati letošnje taborjenje oz. letovanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja, o vsem tem je konec marca razpravljala GO ZB s predsedniki okrajnih komisij za otroke. Sklenjeno je bilo, da je treba izkoristiti vse šotore, ki jih imajo okrajni odbori ZB. Večjo pozornost bo treba posvetiti tudi izbiri vzgojiteljev. Najbolj primerni so bivši borci, ki lahko tudi mladini marsikaj povedo. Posebno se priporoča organizacija kolonij v znanih partizanskih krajih. Na teh kolonijah bi bilo potrebno organizirati razne prireditve in izlete, združene z drugimi organizacijami, kot na primer z Zvezo rezervnih oficirjev in Zvezo vojaških vojnih invalidov.

Skrb za ljudi, ki so se borili za vse ljudstvo, ne sme biti izključna domena Zveze borcev! Na podobne pojave naletimo tudi tam, kjer se podjetja in ustanove ne ozirajo na bivše borce, ki zaradi objektivnih razlogov niso mogli iti v korak z našim razvojem in so zaostali. Takim ljudem je treba omogočiti dostojno življenje s priznavalnimi. Sem lahko štejemo tudi stanovanjsko vprašanje, ki je v okraju sploh zelo kritično, podobno kot v vseh mestih naše države. Najbolj pa so prizadeti invalidi, tisti, ki najbolj trpijo in ki so največ dali za našo svobodo. 262 bivših borcev živi v skraj-

no neprimernih stanovanjih, po kletah, pralnicah, drvarnicah in iz desk zbitih podstrešnih sobicah. Zveza borcev bo morala posredovati, da bodo podjetja in ustanove drugače gledale na te tovariše in tovarišice! Tam, kjer so prizadeti zaposleni v majhnih podjetjih in ustanovah, ki nimajo lastnih sredstev, bo morala priskočiti na pomoč skupnost.

Pismo Izvršnega komiteja CK Zveze komunistov je dalo povod za precej obsežno razpravo tudi o liku bivšega borca, Marsikdo, ki je med vojno neustrašno jurišal, se danes boji odkrito govoriti o napakah in nepravilnostih, ki se

godijo okoli njega, v delavskem svetu, upravnem odboru ali v ustanovi. Res je, da so bili posamezni primeri, ko je tak, ki je dobronamerno kritiziral, »letel« iz službe. Kje je bila takrat ZB in ostale družbene in politične organizacije? In končno — kakšni so to partizani, ki so ob prvem neuspehu vrgli puško in koruzo?

Mnogi člani slabo poznajo našo zakonodajo. Zato bi bilo potrebno ustanoviti pri okrajnem odboru ZB pravno posvetovalnico, ki bi ljudem svetovala in jim pomagala doseči zakonite pravice.

Kot se zdi, imajo več ali manj vsi občinski odbori ZB težave s pisanjem kronik. V bodoče naj bi jih pisali predvsem ljudje, ki se na pisanje in na zgodovino spoznajo. V ta namen naj bi prispevali nekaj sredstev tudi občinski ljudski odbori, saj kronike niso samo opis dejanj članov ZB, pač pa zgodovina vsega prebivalstva. Dosedaj je izšla kronika terena ZB »Dušan Turk« iz občine Ljubljana-Center.

Okrajni odbor ZB je navedel stike z organizacijo italijanskih partizanov ANPI. Izkazalo se je, da je tako sodelovanje zelo koristno. Za letos predvidevajo, da bodo otroci padlih italijanskih partizanov iz Goriške in Videmske province obiskali Ljubljano.

Napredne in trdne organizacije ZB bodo lahko v bodoče v okviru okraja precej pomagale tam, kjer delo šepa. Ljubljana mora ohraniti tisto mesto v naprednem gibanju, ki ga je imela za časa NOB.

Izrečeno in zapisano...

Lansko jesen so v tovarni »Induplati« v Jaršah razpravljali o premijskih pravilnikih. Med drugim so sklenili, da bodo delavci in delavke, ki delajo v tovarni že vrsto let, dobili diplome in nagrade. Toda pri stališčih, kdo je delal v tovarni brez presledka, se je zataknilo... Organi delavskega upravljanja so bili mnenja, da se premije lahko podelijo samo tistim članom kolektiva, ki so bili dejansko v delovnem razmerju ves čas, tudi med vojno. To stališče je tudi obveljalo. Kasneje so sklenili, da denarnih nagrad ne bodo dajali, pač pa samo pismena priznanja za stalnost. Toda vendar... Nekdo dela v tovarni že dvajset let. Med vojno

je bil leto, dve ali tri v NOV ali v internaciji, zaporu. Družba mu je priznala ta leta dvojno, tovarna pa niti enojno ne! Zaradi tega, ker je izpolnil svojo državljansko in razredno dolžnost in se vključil v NOB! Po drugi strani pa velja tisti, ki je delal v tovarni vso vojno, ki je proizvajal za okupatorja šotorska krila, za »stalnega delavca« in naj bi kot tak dobil moralno zaščeno, ker ni šel nikamor!

Kaj mislijo tisti tovariši in tovarišice, ki so glasovali za ta predlog? Ali se zavedajo, da so s tem zadali moralni udarec tistim, ki so se nesebično borili za boljše življenje, za vse kar danes imamo?!

Namesto poročila iz Maribora

Navadno smo opisovali občne zbornice okrajnih in občinskih organizacij ZB v obliki poročila. Topot objavljamo nekaj najzanimivejših citatov iz referata predsednika okrajnega odbora ZB v Mariboru in posameznih govarnikov.

»... zaključujemo, da so redke organizacije ZB, ki so posvečale dovolj pozornosti vključevanju udeležencev NOB v članstvo ZB. Kot primer pravičnega dela nam je lahko občinski odbor ZB Črna na Koroškem, ki je nanovo vključil 104 člane. Pri tem moramo omeniti, da je odbor pregledal članstvo in ugotovil, da so v organizaciji tudi taki, ki nimajo pogojev. Občinski odbor ZB Črna na Koroškem je iz svoje organizacije izključil 10 članov ZB, ker so bili do zadnjega v nemški vojski.«

*

»Mnogi odbori pa niso dobili od občinskih ljudskih odborov niti dinarja. Da bi se lahko vzdrževali in uspešno opravljali naloge, so bili prisiljeni zatekati se k različnim prireditvam, kot so tombole, srečolovi, zabave s plesi, mnogokrat vsa brez vsakega kulturnega programa. Zato niso bile redke objave v časopisju in radiu, da organizacija ZB prireja tako in tako prireditev in da gre čisti dobiček za vzdrževanje vojnih sirot itd. Ali ni takšen način zbiranja sredstev žalosten pojav za našo socialistično družbo? Ravno tako in v zvezi s tem se je preveč razpaslo prosjačenje organizacij ZB pri zbiranju sredstev za srečolove, tombole, veselice itd. Čisti dobiček pa ni bil vedno koristno porabljen! Z intervencijo okrajnega odbora ZB so te pojave v zadnjem letu znatno omejili, saj je tak način zbiranja sredstev organizacijam več škodoval kot pa koristil. Občinski ljudski odbori bodo morali v bodoče dati organizacijam ZB več sredstev in jim nuditi več pomoči...«

*

»Decembra 1957 je komisija izvedla anketo, ki je zajela naslednje udeležence NOB: španske borce, predvojne komuniste, borce iz let 1941/42, so-

delavce iz let 1941/42 in njihove družine ter družine padlih narodnih herojev. Anketa je zajela 353 članov ZB, približno 70 % članov pa je iz navedenih skupin. Čeprav anketa ni popolna, nam vendar pokaže, da je stanje pri članih ZB precej kritično. Na podlagi te ankete je okrajni odbor ZB nakazal socialno ogroženim članom enkratno finančno pomoč. Razvidno je, da je najbolj pereče zdravstveno stanje anketirancev, saj je le 18,71 % zdravih, 81,29 % pa bolnih. Nič bolje ni pri stanovanjskem vprašanju, ki je vedno zvezano z zdravstvenim stanjem. Glede dohodka na člana nismo mogli dobiti primerjalne številke. Smatramo pa, da je dohodek 3 in tudi do 4 tisoč dinarjev na

člana družine izpod povprečnega življenjskega nivoja...«

*

»Anketa, kakor tudi praksa iz vsakdanjega reševanja problemov nam nakazuje, da je del članov ZB dejansko socialno ogrožen ter da jim je treba dajati mesečne priznavalnine. Tukaj posebej poudarjamo priznavalnine, ker hočemo doseči, da se teh nekaj zaslužnih borcev ne obravnava kot občinske ali socialne reveže. Iz ankete je razvidno, da ima 58 anketirancev le do 3000 dinarjev dohodkov na člana družine. Smatramo, da je naš predlog za podeljevanje stalnih mesečnih priznavalnin upravičen. Za podeljevanje letih naj bi se pri občinskih ljudskih odborih pri socialnem skrbstvu nastavila posebna namenska pozicija ali fond za

Živahno delo ZB v Selški dolini

Organizacije ZB v občini Železniki so v letošnjem letu svoje delo zelo oživile. Že januarja so ob proslavi občinskega praznika razvili tudi prapor ZB občine Železniki. Skupaj z mladino pa je ZB priredila tudi svojevrstno akademijo. Z živimi slikami so prikazali nekatere partizanske pesmi Mateja Bora, ki so navdušile poslušalce. Z vso vnemo je to delo pripravila Mica Benedičič.

Konec meseca marca pa so na željo članov ZB priredili tudi predavanje v Železnikih in Selcih o novem pokojninskem zakonu. Zanimanje za predavanje je bilo med borci zelo veliko. Slika, ki jo objavljamo, prikazuje razvitje prapora ZB v Železnikih. Na levi strani je predsednik občine Janez Trojar.

Stane Bajt

priznavalnine. Višino in število priznavalnin naj bi reševala posebna komisija pri občinskem ljudskem odboru. V njej naj bi sodelovali tudi zastopniki občinskega odbora ZB...»

*

»... V letošnjem letu bi morali poiskati vse tiste otroke, ki niso nikjer vključeni ter le te vključiti v uk v podjetjih ali jih poslati v dopolnilne šole. Ta šola je zelo koristna. Imeli smo nekaj otrok, ki so v tej šoli odlično izdelovali. Ni potrebno, da gredo ti otroci samo v uk, če lahko nadaljujejo s srednjo šolo. Čestokrat smo se zadovoljili s tem, da smo po končanem osemletnem šolanju poslali otroka v uk. To ni dovolj. Mi moramo za te otroke skrbeti, da ne bodo samo polkvalificirani delavci, ampak tudi visokokvalificirani, profesorji, inženirji, juristi, ekonomisti itd. Ena prvih nalog je v letošnjem in prihodnjih letih, da vse otroke po končanem osemletnem šolanju pregleda psiholog in jih usmeri, da bodo postali vredni člani naše socialistične družbe...»

*

»... Danes, ko živimo v času hitrega razvoja, ne samo pri nas, ampak v vsem svetu, vidimo, da smo pravzaprav pred zelo težko nalogo. Zakaj? Zaradi tega, ker bi morali po eni strani razumeti najstarejšo generacijo, ki ima svoje poglede. Potem spet nas, ki imamo svoje poglede, in pa najnovejšo generacijo, ki ima, lahko rečemo, dosti novega v sebi. Združiti vse to, zadovoljiti prve, druge in tretje, to je zelo težko. Če izhajamo iz tega, vidimo da moramo priznati eno, da živimo v sedanosti, da se moramo temu podrediti, da vendar ne smemo pozabiti vsega tega, kar je za nami, za kar smo se borili in kar je pred nami. Menim, da je osnovna neaktivnost naših članov v današnjem času prav ta, da se zelo težko prilagodijo današnjemu času in prilikam. Slišimo: mladina nas ne razume, mladina gre svojo pot itd. Za nas sta tukaj važni dve stvari! Prvič, če vzamemo objektivno oceno in merilo, koliko in kako naj gledajo ostali na nas in kako moramo mi gle-

dati na življenje. Še posebno z ozirom na našo demokratično ureditev, na razširitev našega demokratičnega mehanizma. Ne sme nas presenetiti, da prihaja na vodilna mesta vedno več ljudi, ki nimajo nič skupnega z NOB, z našo preteklostjo. Vendar pa nas mora zanimati, s kakšno idejo so navdahnjeni, koliko so predani naši socialistični stvari, s kakšnim elanom prispevajo svoj delež h graditvi socializma...»

*

»... Prav zaradi tega bi predlagal, da bi po ustanovah in podjetjih ustanovili skupine borcev, ki bi se sestajale in se dogovarjale o življenju v tej ustanovi ali podjetju. Čisto nekaj drugega je, če se lahko pogovorijo na takih sestankih kot pa na občinskih, kjer teh vprašanj ne morejo reševati. Na take sestanke naj bi prihajal tudi vodilni kader. Lahko bi se pogovorili o strokovni izobrazbi članov ZB, o tem, da se jim omogoči pet- do šest-mesečna praksa, itd. Pa tudi razna

osebna vprašanja bi na takih sestankih lažje reševali...»

*

»... Naše knjige! Mislim te, ki se čedalje pogosteje pojavljajo na našem knjižnem trgu in ki obravnavajo partizansko snov. Včasih so ti romani taki, da je borca kar sram pred ljudmi, ki so te knjige brali, ki pa resničnega partizanskega življenja ne poznajo. Mene je sram pred temi, ki so partizansko življenje spoznali samo iz knjig. Vem, da bo vedno več takih knjig. Bodoča generacija bo to spoznavala samo iz knjig. V mislih imam zadnji roman Mimi Malenškove, kjer je precej ponarejena zgodovina. Če hočemo, da bo bodoča generacija dobila pravilne pojme o naši zgodovini, moramo mi, člani ZB, poskrbeti, da bodo knjige, ki se pojavljajo na našem knjižnem trgu, res ocenjene tako, kakor zaslužijo, da ne bodo dobivale samo umetniško oceno, ki je lahko zelo dobra, ki pa je obenem tudi neresnična...»

Skrb za vsakega posameznika!

Pri različnih osebnih, družinskih in materialnih vprašanjih, ki jih organizacije ZB rešujejo za svoje člane, so ZB v veliko pomoč oziroma oporo zakoni s področja socialnega zavarovanja. Toda noben, še tako popoln zakon ne more zamenjati toplega in tovariškega medsebojnega odnosa in skrbi za vsakega posameznika. Se zlasti v primerih, ki jih zakon ne predvideva, v vseh tistih življenjskih »zgodbah«, ki jih je napisalo in jih vsak dan še vedno piše življenje samo... Objavljamo nekaj primerov, ki sta nam jih povedala predstavnika dveh občinskih organizacij ZB.

Septembra 1956 sta dva skrivnostna požara v presledku nekaj dni razburila partizanske ljudi v hribih nad Lukovico. Zgoreli sta gospodarski poslopji dveh članov ZB. Posebno je bil prizadet kmet Janez Jeretina, ki je že tedaj nekaj mesecev bolehal in se zdravil v bolnišnici. Ljudje so govorili, da je požar zanetila zlobna roka samo zato, da bi strla zavednega človeka. Jeretina ima namreč 5 ha nerodovitne hribovske zemlje. Pri njem so našli zatočišče in hrano prvi partizani, pozneje pa je postal Jeretina član gospodarske komisije in je zbiral hrano za Šlandrovo brigado. Po vojni so otroci dorasli, dva sinova sta se poročila in odšla

v dolino za boljšim zaslužkom. Oba imata družini in njuni prejemki so skromni, tako da staršev ne moreta podpirati. Tretji sin je pri vojakihi, četrti pa je epileptik in kot tak nesposoben za težje delo. Če bi Jeretina prodal zemljo, bi bil za leto ali dve preskrbljen. A kaj bi počel potem? Tudi od najemnine ne bi mogel živeti. Že tako mu je moralo zdravljenje v bolnišnici plačati socialno skrbstvo, ker bi drugače moral prodati polovico posestva. Člani ZB so mu pomagali obnoviti gospodarsko poslopje, vaščani so darovali les (zanj so morali plačati gozdno takso, kar se jim zdi nerazumljivo). Občinski odbor ZB mu pomaga pri zbiranju

potrdil, ker je pred vojno nekaj let delal v Zagrebu. Če bo dobil vse izjave tudi za vojno dobo, bo mogoče dosegel pogoje za minimalno pokojnino...

M. M. je priučen elektro-monter in s svojimi 34 leti vsekakor še ni prestar, da bi si izbral novo pot v življenju. Kot sam trdi, je začel popivati, ker ga je varala žena. Zato se je od nje ločil, popiva pa še vedno. Obredel je že vsa podjetja v občini in povsod so ga kmalu odpustili. Saj je prihajal v službo vinjen, se pretepal in prepiral z vsemi. Od jeseni 1957 dalje pa je brez zaposlitve, ker ga nikjer nočejo sprejeti. Za vsako delo ne misli prijeti. Občinski odbor ZB mu je poskušal preskrbeti delo v Ljubljani, pa so tudi tam zvedeli za njegove lastnosti in ga niso hoteli sprejeti. Kaj naj v takem primeru stori ZB? Človek vendar mora delati in sam zaslužiti...

V kamniški občini je več sto članov ZB, ki se pošteno trudijo in delajo. Med njimi jih je pa kakih pet ali šest, ki jim delo ne diši preveč, pač pa bolj alkohol. Zgodi se, da tudi dobronamerni ljudje zaradi takih posameznikov posplošujejo vprašanje alkoholizma med bivšimi borci. Občinski odbor ZB je uspel odvrniti od pogubonosnega kozarca samo enega člana, ki je sedaj priden delavec. Ostali pa še vedno hodijo od podjetja do podjetja in nikjer jih nočejo, ker jih povsod poznajo. Sami se nočejo zdraviti. Skrbstveni organi občine so mnenja, da je v naši zakonodaji pomanjkljivost v tem, da ni mogoče alkoholikov zdraviti prisilno. Že nekaj let zahtevajo ta zakon skoraj vsi zdravstveni delavci...

V odročnih, hribovskih krajih je še nekaj posameznikov, članov ZB, ki niso ostvarili zakonitih pravic na invalidnino, ker ne poznajo naših zakonov. Eden izmed njih je tovariš K., star 32 let. Že nekaj let ne more iz postelje. Ob osvoboditvi Begunj maja 1945 je kot partizan skočil čez neko skalo in si poškodoval hrbtenico. Kmalu je ozdravel, toda čez

leta mu je zaradi udarca odpovedal živec. Priče so se razšle po vsej državi, po trinajstih letih se ga malokdo še spominja. Zveza borcev mu mora pomagati pri zbiranju izjav. Kakšne težave so nastale, ko je moral v Ljubljano na invalidsko komisijo!

Podobno je s tovarišico I. B., staro 33 let. Živi doma na kmetiji, visoko v hribih. Med vojno so v hišo prihajali prvi partizani. Vsak dan so se vrstili okoli hiše spopadi, Nemci so neštetokrat vse prevrnili, grozili in maltretirali stanovalce. Leta 1944 in 1945 je I. B. večkrat vodila čete in bataljone po skritih gozdnih stezah. Zaradi prestanega strahu — vsak človek ni enako odporen — je takoj po vojni živčno obolela. Zdravila se je, toda vse zaman. Lansko leto pa je pisala tovarišu Titu in ga prosila pomoči. Zakaj se ni obrnila na organizacijo ZB in zakaj je oni niso sami poiskali in ji pomagali?

Kaj predstavlja novi zakon o pokojninah za bivše borce,

Se mnogo je takih ali podobnih primerov! Zakaj člani Zveze borcev postajajo iz leta v leto starejši in s tem nastajajo vedno nova in nova vprašanja, čestokrat tudi nove težave zanje. Toda tudi organizacija Zveze borcev so pri svojem delu na tem področju iz leta v leto bolj izkušene, bolj vešče. Predvsem pa: marsikje se že organizacije ZB zanimajo za vsak primer, za vsakega posameznika, ki mu pomagajo v različnih težavah in ga skušajo spraviti na pravo pot.

Mile Pavlin

NAPISI NA SPOMENIKIH NOB

*Ves nem ležiš, a vendar govoriš:
»Vse dal sem ljubljeni svobodi!«
Čeprav, junak, nevzdradno spiš,
živeli bodo v tebi mladi rodi!*

(GORNJA RADGONA: FRANCU HORVATU)

*I v nas se je zbudil upor,
zato smo morali umreti.
In kot samotni v polju bor
v snu zremo v sonce, ki vam sveti.*

(GORNJA RADGONA)

*In tu ležiš, s krvjo oblita.
Ubil te krvoses je Vlas.
Nad tabo svoboda se svita,
vse dala si za novi čas!*

(GORNJA RADGONA: MARIJI ROZMAN)

● **PARIS** – Ustanovljeno je Nacionalno združenje novinarjev – bivših borcev (ANJAC). Cilj združenja je objektivno iznašanje mišljenja in čustvovanja bivših borcev kakor tudi razvijanje zavesti, medsebojne pomoči in solidarnosti bivših borcev.

● **RANGUN** – Na vojaškem pokopališču v Tokijanu so postavili veličasten spomenik 27.000 padlim vojakom vseh ras in narodov, ki so padli med II. svetovno vojno v Burmi. Na spomeniku je napis »1939–1945«. Svečanosti se je udeležil tudi burmanski premier U Nu.

● **KARLOVAC** – Okrajni odbor Zveze borcev je sklenil vzidati spominsko ploščo na hiši v belokranjski vasi Bojanci, kjer je bil med vojno štab Karlovskega vojnega področja in sedež vojne bolnice.

● **BRATISLAVA** – Z letošnjim letom je začel izhajati kot glasilo Slovenskega odbora Zveze protifašističnih borcev Češkoslovaške, mesečnik »Protifašistični borec« (Protifašistički bojovnik). Do meseca aprila so izšli tri številke, ki so jih našemu uredništvu, v zameno za »Borca«, tudi poslali na vpogled. Že prve tri številke obetajo, da bo mesečnik, tiskan na boljšem časopisnem papirju, kar zanimivo.

● **VARŠAVA** – V zahodni Poljski so v kraju Zelena gora zraven nekdanjega nacističnega taborišča Zagan našli skupni grob nad 20.000 vojni ujetnikov. Tu so pokopani sovjetski, francoski, jugoslovanski, italijanski in belgijski ujetniki ter ujeti pripad-

niki poljskega gibanja odpora. Pobiti so bili od leta 1944 pa do umika Nemcev iz teh krajev. Na pokopališču bodo postavili dostojen spomenik.

● **MOSKVA** – Posneti so zadnji kadri sovjetsko-jugoslovanskega koprodukcijskega filma »Aleksa Dundić«. Premiera bo verjetno zadnje dni aprila v Moskvi in Beogradu istočasno. Aleksa Dundić je bil heroj državljanske vojne v Sovjetski zvezi in je padel pri mestu Rovnu julija 1920. leta, po poreku pa je bil Srb. Film so posneli v Jugoslaviji in v SZ, igralci in tehnični kader pa je bil tudi iz obeh držav.

● **UŽIČKA POŽEGA** – V vasi Roge so odkrili spominsko ploščo padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, ki je vzidana na šolskem poslopju. V njej je vklesano tudi ime učiteljice Slave Ivanović, ki je padla leta 1942 v Sandžaku kot ena prvih partizank iz teh krajev. Istočasno je osemletna šola dobila ime »Slava Ivanović«.

● **ZAGREB** – Mestni odbor Zveze borcev NOV je sklenil na plenumu dne 12. marca, da bo zagrebška organizacija poslala na proslavo bitke na Sutjesci 120 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Predvsem bodo poslali tja otroke, ki so jim starši padli na Sutjeski.

● **PRAGA** – Združenje protifašističnih borcev Češkoslovaške (SPB) je razpisalo za leto 1958 nagradni literarni natečaj. Dela, ki bo v njih najbolj ob-

delana borba Čehov in Slovakov za svobodo, bodo nagradili. Natečaja se lahko udeležijo pisci, ki obdelujejo gibanje odpora na dokumentaren način, v obliki romana, reportaže, novele ali povesti.

● **MOSKVA** – Ob 13. obletnici osvoboditve taborišča v Auschwitzu je Komite vojnih veteranov Sovjetske zveze organiziral zborovanje preživelih zapornikov iz tega taborišča. Navzoče sta pozdravila Mičlen Lebedev in polkovnik Korčev, ki sta bila med vojno voditelja ilegalnega gibanja odpora v taborišču.

● **SPLIT** – V Domu jugoslovanske vojne mornarice so v počastitev volitev v Zvezno in republiške ljudske skupščine odprli razstavo »JLA v obnovi in graditvi«. S fotografijami in grafikoni je prikazano sodelovanje vojaških enot z ljudstvom pri graditvi različnih objektov in pri odstranjevanju posledic vojne na morju.

● **MOSKVA** – Časopis »Literaturnaja gazeta« je prinesel obvestilo generalnega sekretarja Komiteja bivših borcev Aleksandra Marsejeva, da bodo v Moskvi postavili spomenik neznanemu vojaku.

● **BEOGRAD** – Skupina umetnikov iz »Grafičnega kolektiva« je izdala v počastitev VII. kongresa ZKJ mape z grafikami iz NOB. V mapi je 30 grafik, zastopanih pa je 12 umetnikov.

● **INNSBRUCK** – Leta 1945 so na neko hišo vzidali ploščo z napisom: »Po sedemletnem zatiranju je

bila na tej hiši razobešena avstrijska zastava 1., 2. in 3. maja 1945 so se tukaj borili pripadniki avstrijskega gibanja odpora za svobodo Tirolske. V bojih za poslopje pokrajinskega sveta je padel prof. dr. Franz Meier.« Pred kratkim so ploščo odstranili in vzidali novo z napisom: »Pred to hišo je maja 1945 padel prof. dr. Franz Meier v boju za svobodo Tirolske.« Kakor pravijo, nemškim turistom niso bile všeč besede »zatiranje« in »gibanje odpora«.

● **ZRENJANIN** – Skupina članov Zveze izvidnikov bo letos odšla na partizanski pohod »Po sledovih banatskih partizanov«. Lansko leto se je pohoda udeležilo nad 100 mladincev in mladink, ki so prehodili 400 kilometrov. Letos bodo pohod združili s proslavo 15. obletnice bitke na Sutjeski in 15. obletnico prehoda banatskih partizanov v Srem.

● **Beograd** – V Domu garde so bivši borci NOV v sodelovanju s člani beograjskega dramskega gledališča pripravili partizanski večer. Zakurili so partizanski ogenj v snežnem meteu, delili partizansko večerjo (polento in sir), domač tobak in časopisni papir, uredili »partizanski štab« in podobno. Večina udeležencev je bilo oblečenih v partizanske uniforme.

● **BITOLJ** – Leta 1943 so Nemci odvedli iz geta – dela mesta, kjer so za časa nacistične vladavine morali živeti Židje – 3000 ljudi v koncentracijska taborišča. Sedaj so na tem mestu odkrili spomenik, komemoraciji pa je prisostvovala velika množica.

Atomska in trodimenzionalna vojna

V OBEH blokih se ukvarjajo s poskusi, kako bi v možni bodoči vojni prenesli težišče spopada na celotno sovražno področje. Termonuklearno oržje, reaktivna letala in vođeni izstrelki velikega dometa so že zbrisali vse razlike med možnim bodočim bojiščem in zaledjem. Sedaj pa iščejo možnosti in oblike, kako bi bilo mogoče prenesti tudi težišče operacij na suhem in na morju v nasprotnikovo zaledje. Letala, ki vzletijo in pristanejo navpično, helikopterji in leteče padalorne so prvi uspeli poskusi, ki bi njihovo množično izdelovanje in uporaba pomenila revolucijo v vojaški znanosti. Ukvarjajo se tudi z izdelavo letelčnih tankov in podmornic. Po vesteh iz ZDA je znano nacistični strokovnjak za raketno oržje predložil načrt rakete za prevoz voda vojakov z vso opremo, ki bi pristala s padalom, posebne vzmeti pa bi ublažile udarec.

Nevarnost pred napadom z atomskim oržjem zahteva veliko gibljivost četi in vozil. Le tako je mogoče hitro razpršiti in spet hitro zbrati sile za odločilni napad ali obrambo. Zaenkrat pa so vse vojske več ali manj navezane na komunikacije. Reke je še vedno treba prekorajčiti s pomočjo mostov, pontonov ali amfibij, blato še vedno predstavlja skoraj nepremagljivo oviro za najmodernejša vozila z gosenicami ali z gumami z nizkim pritiskom. Še vedno so nevarna minska polja in različne druge ovire. V bodoče naj bi tanki ovire preleteli, vozila naj bi prepeljala vojake na določeno mesto po zraku in podmornice naj bi se pod morjem samo skrivale. Sovražnik ne bi imel prilike z atomsko bombo presenetiti večjih enot, zbranih na majhnem mestu. Zaradi brzine gibanja taktičnih odločitev ne bi bilo več mogoče vnašati na topografske karte. Za-

menjali bi jih radarski zasloni. Vprašanje zveze med oddelki in vojniki, razpršenimi na obsežnih področjih, bi rešili z množično uporabo radijskih oddajnikov in sprejemnikov. Po vesteh iz ZDA so tam že zgradili miniaturno radijsko postajo, ki jo bo vojak nosil vgrajeno v čeladi.

Pravzaprav bi »trodimenzionalna« vojna predstavljala nekako moderno partizansko vojno. Toda za vsako vojno, kjer se vojniki borijo posamič, še bolj velja kot za tako, kjer se borijo v večji skupinah, da je človek najvažnejši. Še tako popolna tehnična sredstva ne morejo zamenjati zavesti, iz katere izvira hrabrost in požrtvovanje. Zato bi tudi v »trodimenzionalni« vojni majhni narod s slabim oržjem lahko kljuboval mnogo močnejšemu in z atomskim oržjem oboroženemu napadalcu.

Milorad Janković

Ulaganje
u čistoću

ŠT. 6

BOREC

1958

GLAVNI ODBOR ZB NOV SLOVENIJE,
ZALOŽBA »BOREC«, JE IZDALA KNJI-
GO ZVONETA KRŽIŠNIKA »SUTJE-
SKA«. KNJIGO PRIPOROČAMO VSEM
IN JO LAHKO NAROČITE PRI VSEH
ORGANIZACIJAH ZVEZE BORCEV.

VSEBINA 6. ŠTEVILKE

Sutjeska je Sutjeska (polkovnik Zarija Skerovič)	241
Borci NOB morajo biti naprej najdoslednejši čuvarji pridobitev naše revolucije in nosilci socialističnih odnosov med ljudmi	244
Naš razgled po svetu (Janča, Jeri)	246
Pohorska legenda (Đorđe Radišić)	248
V. sovražna ofenziva (polkovnik Fabijan Trgo)	250
Poveljevanje v NOV (T. R.)	256
Sovražne enote, ki so sodelovale v operaciji »Schwarzt« (S. K.)	258
Sutjeska in takratni svetovni dogodki (dr. Metod Mikuz)	260
Borbena povezanost s Sutjesko	263
Jama (Ivan Goran Kovačič)	264
To ni bil obup (M. M.)	266
Nedopovedljivi vtisi	268
Sutjeska in njene naravne lepote (D. P.)	270
Ko bi znala Sutjeska govoriti (Petar Višnjić)	273
Srna (Toša Vujasinović)	276
Legendarni junak — Sava Kovačević (Ljubo Kovačević)	277
Od Radulje do Sutjeske (Milan Lah)	280
Kako sem dobil partizansko ime	280
Spomini na en dan iz pete sovražne ofenzive (Ahmed Djonlagić)	283
Komandant se ni vrnil (Neško Dulović)	285
Spomini bledijo (Iztok Avsec)	286
Otrok s Sutjeske (Đorđe Radišić)	287
Beg pred slutnjo smrti (Milka Hočevnar)	289
Umirali so od naporov (Marijan dr. Kveder)	291
Bitka za ranjence (Franc Sotler-Pavijan)	292
Svileni trakec za lase (Vladimir Cerkez)	294
Nikoli ne bomo pozabili (Dobriroje Popović)	296
Uzlup (Jovan Vujošević)	297
Borec in publicist Veselin Masleša (D. P.)	298
Slovenska četa v Makedoniji (Alojz Zidar)	299
Glavni momenti in specifičnosti narodnoosvobodilne borbe v Makedoniji (Bora Mitrovski)	301
Nove knjige	302
Nenavadne zgodbe	303
Značilnosti narodnoosvobodilne borbe v Srbiji (Petar Višnjić)	304
Kratek pregled NOB na Hrvatskem (Franjo Biljan)	304
Napad na vlak — mostove v zraku (D. D.)	306
Pisma na smrt obsojenih	307
ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV	308
PARTIZANSKA DOBRA VOLJA	319

Slika na ovitku — Akad. slikar, prof. Evgen Sajovic: Pogled na Suho (Sutjeska)

Revija »BOREC« izhaja mesečno. Izdaja jo Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije. — Založba »Borec«, direktor Milan Skerlavaj-Petrač. Urejuje uredniški odbor: Janez Vipotnik, Tone Fajfar, Milan Skerlavaj-Petrač, Jože Stok-Korotan, Jože Bertonec-Marijan in Bojan Ajdič. Odgovorni urednik: Bojan Ajdič. Rokopise pošiljajte uredništvu revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195. Telefon uredništva in Založbe »Borec« 22-736. Posamezna številka 50 din, letna naročnina 480 din, polletna 250 din in četletna 130 din. Letna naročnina za tujino 900 din. Naročnino pošiljajte Založbi »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 18, poštni predal 195, ali na čekovni račun Ljubljana, 60-KB-1-Z-1195; naročniki v tujini pa na račun NB Ljubljana, 3180-000-74. Kličje, tisk in vezava: tiskarna ČZP »Ljudska pravica« v Ljubljani.

DVE MILIJARDI IN POL HRANILNIH VLOG PRI MESTNI HRANILNICI LJUBLJANSKI

Precej je še ljudi, ki se težko odločijo, da bi, čeprav majhne prihranke, vložili v denarni zavod. Dnevno jih srečujemo v hranilnici, ko z negotovostjo sprašujejo o varni naložbi prihrankov, obrestovanju in o možnosti dviga denarja. Ko se dokončno odločijo odpreti hranilno knjižico, jim tega ni žal. Denar se jim obrestuje, dvignejo pa ga lahko, ko ga potrebujejo. Čim bolj so hranilne vloge v porastu, večje je tudi zaupanje vlagateljev v hranilnico. Zato tudi iz leta v leto narašča promet v tem denarnem zavodu.

V letu 1955 so hranilne vloge pri hranilnici porasle za 342 milijonov, v letu 1956 za 410 milijonov, v letu 1957 za 606 milijonov, v prvih petih mesecih letošnjega leta pa že za 450 milijonov din. Tudi število vlagateljev stalno narašča in je hranilnica v letu 1958 pridobila 4000 novih vlagateljev, tako da jih ima že 55.500.

Pri tem bi omenili skrb hranilnice za mladinsko varčevanje. Otroški hranilniki, darilne knjižice za novorojenčke in šolsko varčevanje vključujejo 23.000 otrok. Naloženih pa je na otroških hranilnih knjižicah 130.000.000 din. Tako se je

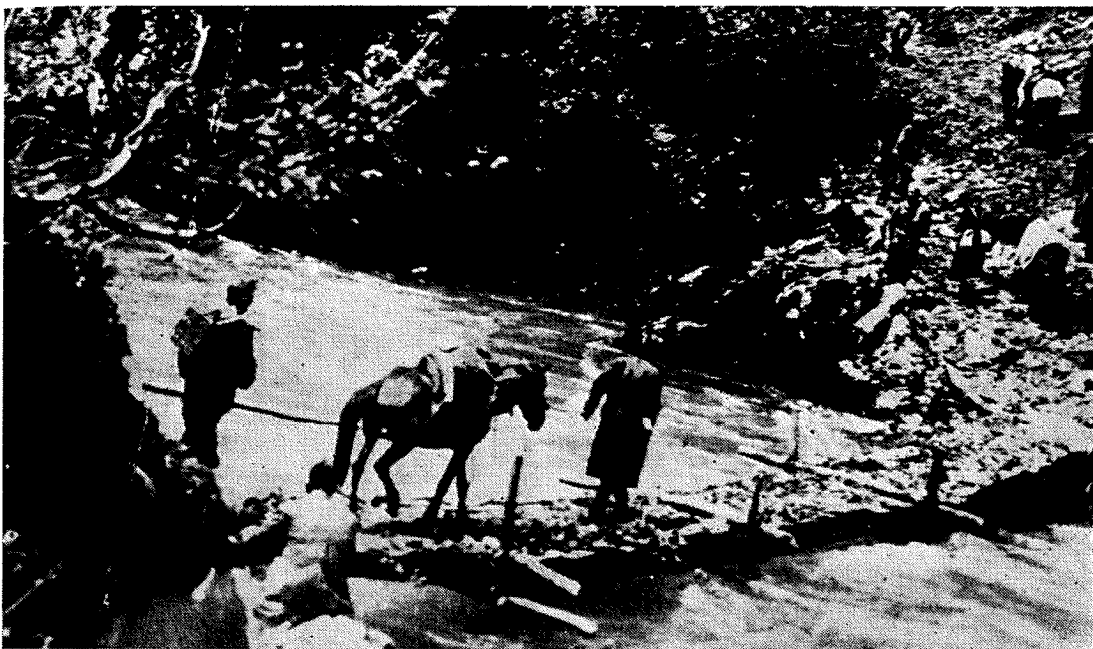
MESTNA HRANILNICA LJUBLJANSKA

v nekaj letih razvila v enega najmočnejših denarnih zavodov v državi pri zbiranju hranilnih vlog. Zeleti je, da bi bilo takih hranilnic še več, ker tako zbrana sredstva marsikje koristijo našemu gospodarstvu in tudi posameznikom.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 6 — Letnik X — Junij 1958

II. divizija pri prehodu čez Sutjesko na področju Magliča pri Tjentištu, 9. junija 1943

POLKOVNIK ZARIJA ŠKEROVIČ:

Sutjeska ... je ... Sutjeska

TRIKRAT je naša vojska prebrodila Sutjesko. Trikrat v treh zaporednih pomladih. S Sutjeske so proletarske brigade s tovarišem Titom junija 1942 odrinile na zgodovinski pohod v Srednjo Bosno in Krajino. Maja in junija 1943 je naša vojska na Sutjeski in Zelengori bila usodno, odločilno bitko. Takrat je glavnina naše vojske ondi popisala najslavnejše strani naše zgodovine, zmagala v neenaki bitki in dokazala, da je nepremagljiva. Tam je naša vojska po-

kopala nade in načrte fašističnih okupatorjev in njihovih hlapcev o našem uničenju. Poleti 1944 je držala pot brigad in divizij iz Hrvatske, Bosne in Vojvodine prek Sutjeske v Srbijo.

Udeleženci borbe na Sutjeski, vsa naša vojska ter na tisoče ranjencev in bolnikov je našlo, čeprav smo bili šele komaj prišli iz težav IV. ofenzive, iz nadčloveških naporov naše protiofenzive, iz nepretrganih bojev 36 dni in noči za ranjence in da bi raz-

ibili sovražnika, dovolj moralne in fizične moči, da so vzdržali in kljubovali še mnogo hujšim težavam Pete ofenzive — in zmagali.

Tudi nam se zdi včasih nemogoče in neverjetno vse tisto, kar smo pretrpeli v Peti ofenzivi. Komaj razumljivo in verjetno je, da je denimo Sedma banijska divizija, ki je bila malone že na kraju svojih moči, ki je polagoma umirala od zadanih ran in pegavice, v tistem položaju našla v sebi nove moči, da se je kratko malo znova postavila na noge, in sicer zato, ker so njeni borci spoznali, da morajo in morejo vzdržati še več, ker jih kličejo dolžnost, Tito in Partija in revolucija. In prebili so obroč na Sutjeski!

Od začetka borbe smo poznali samo težave... pomoči nismo poznali. Navdili smo se bili boriti se sami, ker smo že leta 1941, ko smo začeli borbo, spoznali in doumeli kot dejstvo, da je smisel našega življenja boj proti fašizmu, za svobodo. Zdi pa se mi, da nikoli tako, kakor v dnevih boja na Sutjeski nismo tega tako živo občutili, ne tako mislili na to. Dobro se spominjam, kako so se naši borci opravičevali in govorili, da bi nam bilo kaj lahko prebiti sleherni obroč, da ni tistih 2500 hudo ranjenih in bolnih, ki smo jih morali na nosilnicah nositi čez črnogorske grebene ter globoke soteske Tare, Pive in Sutjeske in kako so isti borci takoj pripominjali, da je veličina naše borbe prav v tem, da ne pozabljamo na te tovariše, da se moramo žrtvovati zanje, čeprav so bile mnogim ure življenja že štele. Prav ta človeška čustva, to plemenito žrtvovanje za tovariša je navdajalo ljudi z močjo. To je bil med drugim tudi vir optimizma in vere vase in v zmago.

Kdo bi prištel primere žrtvovanja in junaške smrti za tovariša! Proletarec Djuro Kozomora, ki mu je letalska bomba 9. junija, isti dan in na istem položaju, kjer je bil ranjen tudi tovariš Tito, odtrgala obe nogi, je pozdravljal s stisnjeno pestjo in govoril mimoidošim tovarišem: »Nič hudega ni tovariši, nismo jih pustili...« ... vedel pa je, da mu ni več pomoči, da ga nima kdo nositi in ni pustil, da bi ga nosili. Štab 2. bataljona II. Dalmatinske brigade, ki je imel zasedene položaje na Barah, je 8. junija sporočil: »Izgubili smo dve tretjini borcev, toda računajte z nami, ko da smo še vsi živi«. Četa proletarcev iz IV. Črnogorske

brigade je na Ljubinem grobu na pobočju, golem ko dlan, ves dan kljubovala srditim napadom nemških fašistov in malone do zadnjega padla, toda položaj je obdržala (ta četa je ena izmed treh naših manjših enot, ki so bile odlikovane za nepopisno junaštvo: Pohorski bataljon, delavski bataljon iz Užice na Kadinjači in ta druga četa 3. bataljona, Četrte črnogorske brigade.) Živih je ostalo samo trinajst borcev, od teh polovica ranjenih, padlo pa jih je 27. Toda šlo je za položaj, od katerega je bil odvisen prehod bolnišnice, Vrhovnega štaba z ustanovami AVNOJ in drugim... In mrtvi so se borili na Ljubinem grobu.

Ni pa moč naštetih vseh junaštev, saj jih je štela vsaka enota mnogo. Sutjeska je pravzaprav skupek velikih junaštev.

Spominjam se, kako smo tiste dni v plitvih strelskih jarkih in zasilnih zakloniščih pod Košuro, — položajem, ki so ga Nemci čvrsto držali, ker so računali, da bodo z njega preprečili naš proboj iz Sutjeske proti Vrbnici in naprej, urejali in tiskali brigadni list. Ta nikoli ni prišel borcem v roke, kajti prav ko je bil dotiskan, je bomba 9. junija raznesla list in konja, na katerem je bil natovorjen, skupaj z borcem, ki je vodil konja, tako da ni bilo moč najti od njih niti koščka (to je bil za večino naših enot na Sutjeski najhujši dan. Tisti dan je bilo nebo nepretrgoma zastirto z nemškimi letali. Samo tisti dan so nas manjše in večje formacije nemškega letalstva napadle 78-krat, če ne računamo poletov izvidniških letal.) In spominjam se, da smo prav tisti dan, tudi za mojo brigado najhujši dan, pod dežjem krogel pojasnjevali borcem, da gremo v ofenzivo, in da so nam borci verjeli... In to je bila res ofenziva, proboj, ki se je pozneje nadaljeval čez vso Vzhodno Bosno.

Ko smo tisti dan proti večeru slišali, da je tovariš Tito ranjen, sta nas takoj minila utrujenost in lakota in po desetinah smo sklicali sestanke, na katerih so se vsi borci kdove kolikokrat že svečano zavezali, da bodo prispevali še večje napore in odločnost, čeprav v resnici več niso mogli storiti, kakor so storili. Ne lakota ne utrujenost ne žejna ne nespečnost, a ta je bila najstrašnejša, niso mogle omajati niti najbolj izčrpanih. Nespečnost je bila takrat naš najhujši sovražnik in zmerom smo se najbolj bali, da ne bi kak izčrpan borec zaspal, ker

Jezero na Zelengori

*Na Zelengori, pravijo, je jezero.
Na lastne smo oči ga videli.*

*Kje so glasovi znani
in neznani?
Kam so,
kako so
izginili...*

*Na Zelengori, pravijo, je jezero,
poti so v belo
mu zavite.*

Prevedel Ciril Zlobec

bi to v tistem položaju pomenilo, da je izgubljen, izgubljen za vedno.

Konji so bili dragoceni, ker so nosili ranjence, minomete in mitraljeze. Bili pa so tudi edina hrana. Brigada je odločala, ali in katerega konja bomo zaklali... En konj za vso brigado... Konji pa so bili zelo, zelo mršavi. Razne trave in korenine so bile slaba tolažba tudi za tiste, ki so jih utegnili nabrati, pora (ima okus po čebuli) je vzbujala občutek sitosti, toda od nje so postajale noge težke ko svinec.

Ko zdaj govorimo o Sutjeski, o Peti ofenzivi, o tistem, kar smo vzdržali in preživeli, o zagonu in naglici, s katero smo neposredno onkraj Sutjeske lomili odpor sovražnika po Vzhodni Bosni ter osvobajali mesta in naselja, tedaj se nam zdi to čudno in komaj razumljivo, pa tudi malce šaljivo, in sicer za to, ker takšni, kakršni smo bili po Peti ofenzivi, v drugačnem položaju ne bi bili zmožni nobenih večjih naporov, nalog.

To pa vsekakor samo za hip, dokler se ne spomnimo — Komunistične partije. Kajti tudi tistim, ki tedaj niso bili člani Partije, sta bila njen pomen in vloga jasna. Kot v vsej NOB, so vodilno vlogo KP popolnoma občutili borci tudi v odločilni bitki na Sutjeski. In čeprav mnogi borci-nekomunisti ne bi znali tedaj natanko povedati, kaj je Partija, so v njej spoznali nepremagljivo moč, ki jim je vlivala novega poguma in brez katere ne bi nikoli mogli zmagovati. Še več! Vsi so čutili, da sta Partija in Tito

približno isto. Zaradi tega ni bilo nič čudnega, če so izmučeni, in izčrpani borci na Sutjeski ob besedah: »Tovariši — Partija zahteva!... Partija nam nalaga!... Partija je odločila!...« znova oživel, če so našli ob teh besedah novih moči, poguma in vere v zmago. In z besedami o Partiji in pod vodstvom Partije se kot prerojeni odšli v boj na življenje in smrt. To pa je bilo dovolj za rešitev v odločilnih in kritičnih trenutkih, ki jih v V. ofenzivi ni manjkalo.

Toda Sutjeska je velika in edinstvena prav po teh nadčloveških naporih in trpljenju, po odločnosti in volji, da zmagamo, da živimo za zmago.

Zdaj je Sutjeska za vse pojem veličine naše borbe in trpljenja. Sutjeska je več kakor zgodovinska epopeja in velika zmaga, več kakor spomenik revolucionarne odločnosti in žilavosti. Zato je močan tudi vir navdiha in patriotizma za tiste, ki jo bodo proučevali in iz zgodovine pomnili. A samo kdor je bil na Sutjeski, lahko popolnoma razume, kaj pomeni veličina in radost največje zmage, dobljene bitke za življenje in svobodo, radost novega porajanja. Toda tudi mi, ki smo sodelovali v bitki na Sutjeski, smo to spoznali šele pozneje. Takrat namreč nekateri nismo razumeli vse resnosti položaja in nismo bili zaskrbljeni, ker smo bili pač vsi prepričani, da ni nič nemogočega in nevarnega, čeprav je težko, kadar je Tito z nami, ker smo bili vsi prepričani, da moramo zmagati, da drugače ne more biti, če je Tito z nami. To pa je bila za nas sreča, kajti da ni bilo takšne vere, ne bi vzdržali.

Sutjeska je za nas, zlasti za nas udeležence, velika tudi zato, ker so tam padli naši najdražji tovariši, mnogi dragoceni kadri revolucije, ker so padli tam borci, ki smo jih poznali in ljubili, kakor so Sava Kovačević, dr. Sima Milošević, pesnik Goran Kovačić in 8500 drugih borcev.

In če bi me kdo vprašal, kako čutim Sutjesko, bi mu znal samo odgovoriti: Sutjeska je Sutjeska, ker ni druge takšne, po veličini bitke in po pomenu zmage tako velike.

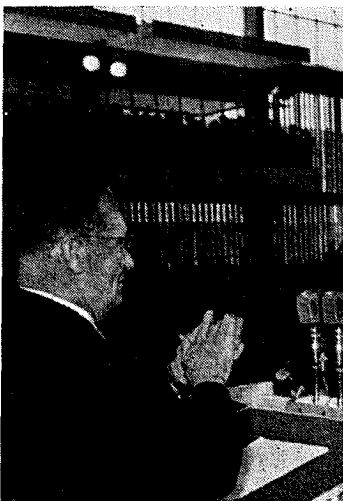
Stevan

Borci NOB morajo biti naprej najdoslednejši čuvarji pridobitev naše revolucije in nosilci socialističnih odnosov med ljudmi

V Ljubljani je bil od 22. do 26. aprila VII. kongres Zveze komunistov Jugoslavije, kateremu je prisostvovalo 1795 delegatov. Kongresu pa so prisostvovali tudi predstavniki in opazovalci številnih drugih komunističnih oz. delavskih partij. Kongres je razpravljal o naših ciljih, poteh in o ukrepih, pomembnih za naš nadaljnji socialistični razvoj. Sprejel je tudi resolucijo o bodočih nalogah Zveze komunistov Jugoslavije. Odslej šteje novi Centralni komite 135, centralna revizijska komisija pa 35 članov. V novi Izvršni komite so bili izvoljeni: Josip Broz-Tito, Vladimir Bakarić, Ivan Gošnjak, Blažo Jovanović, Edvard Kardelj, Lazar Koliševski, Franc Leskošek, Miha Marinko, Djuro Pucar-Stari, Aleksander Ranković, Djuro Salaj, Petar Stambolić, Jovan Veselinov, Veljko Vlahović in Svetozar Vukmanović. Za generalnega sekretarja ZKJ je bil ponovno izvoljen Josip Broz-Tito, za sekretarja pa Edvard Kardelj in Aleksander Ranković. V sekretariat Izvršnega komiteja so bili izvoljeni: Josip Broz-Tito, Edvard Kardelj, Aleksander Ranković, Svetozar Vukmanović in Ivan Gošnjak. — Iz referata: »Naloge Zveze komunistov Jugoslavije«, ki ga je imel generalni sekretar Josip Broz-Tito, objavljamo del, ki se nanaša na bивše borce.

ORGANIZACIJE Zveza borcev narodnoosvobodilne vojne, Zveza vojaških vojni invalidov in Združenje rezervnih oficirjev so doslej odigrale in imajo še danes zelo pomembno vlogo v življenju naše družbene skupnosti, pri uresničevanju naše splošne smeri v boju za graditev socializma in miroljubno mednarodno sodelovanje. S političnim in vzgojnim delovanjem med svojim članstvom so te organizacije kar največ pomagale pri aktivizaciji večine nekdanjih borcev, ki stoje še danes v prvih vrstah zavestnih graditeljev socializma. Razen tega so te organizacije pokazale posebno skrb za ureditev pravic in reševanje invalidnin, pokojnin in drugih gmotnih vprašanj, ki zadevajo udeležence narodnoosvobodilnega boja, pa tudi za družine in otroke padlih borcev in žrtev fašističnega terorja.

S pomočjo in sodelovanjem organov oblasti so te organizacije dosegle zelo pomembne uspehe pri zakonitem urejanju tako rekoč vseh perečih vprašanj, ki zadevajo borce. V okviru svojih možnosti je naša družbena skupnost poskrbela in zaščitila tako ali drugače vse otroke in družine padlih borcev in večino družin žrtev fašističnega terorja, ki so potrebne posebne družbene zaščite. Nad 200.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega terorja je skupnost pomagala usposobiti za delo in življenje: za nad sto tisoč takih otrok je poskrbela skupnost in orga-

Tovariš Josip Broz-Tito je bil ponovno izvoljen za generalnega sekretarja ZKJ

nizacija Zveze borcev v obdobju od leta 1953 do danes, a približno 64.000 otrok dobiva pomoč za šolanje. V zadnjih letih je naša skupnost redno dajala milijardo do dve milijardi dinarjev za šolanje teh otrok. Leta 1957 je Zvezni izvršni svet dodelil v te namene dodatno pomoč v višini ene milijarde dinarjev. V sodelovanju z JLA smo zadnja leta dosegli, da se večje število otrok šola tudi v vojaških šolah — tako je med temi šolarji 25 % otrok padlih borcev.

Mimo tega, da je z zakonskim predpisom o upokojitvi vojaških oseb v osnovi ugodno rešeno vprašanje upokojenih

oficirjev, se večina od njih lahko tudi zaposli na ustreznih mestih. Od 11.211 upokojenih tovarišev, ki so iskali zaposlitve, se jih je v zadnjih dveh letih 8085 zaposlilo v gospodarstvu in upravi.

Zveza vojaških vojni invalidov, ki šteje nad 310.000 članov, je postala važen činitelj pri reševanju socialno zdravstvenih vprašanj svojih članov, predvsem pa je nudila pomoč organom oblasti pri rehabilitaciji, poklicnem usposabljanju in zaposlitvi vojaških vojni invalidov in njihovem vključevanju v aktivno življenje države.

Velik politično vzgojni pomen imajo tudi druge oblike aktivnosti teh organizacij, predvsem njihovo delo ter negovanje in razvijanje borbenih tradicij narodnoosvobodilnega boja. Organizacije Zveze borcev so pobudnice za označevanje in ureditev zgodovinskih krajev, za ustanavljanje muzejev NOB in urejanje grobov padlih borcev; so pobudnice in nosilke raznovrstnih političnih manifestacij, raznih proslav, mitingov, predavanj, razstav; so tolmači in prenašalci borbenih izkušenj in herojstva iz NOB na sedanje mlade generacije, ki se pri njih tako razvija in krepi socialistični patriotizem, vse to pa pomeni velik prispevek h krepitvi obrambne sposobnosti države.

Po nepopolnih podatkih je do danes urejenih 800 partizanskih pokopališč, približno 300 kostnic in 15.000 posameznih grobov; postavljenih je

Delegacija VII. kongresa ZKJ je položila na grobnico narodnih herojev v Ljubljani venec VII. kongresa

približno 1300 spomenikov, 150 spominskih objektov; odprtih je 80 muzejev NOB, oziroma od delkov NOB v splošnih muzejih, zaščiteneh je več spomenikov iz časov narodnoosvobodilne vojne, še naprej pa uresničujejo program, ki je z njim predvidena ureditev in označevanje najpomembnejših dogodkov iz krajev iz osvobodilnega boja. Založniška dejavnost s tematiko iz NOB je obsežna, do konca leta 1956 je izšlo približno 1700 izdaj.

Organizacija Zveze borcev je pomagala tudi pri predvojaški vzgoji mladine. Na tabornjenjih in zborovanjih v okviru programa predvojaške vzgoje je leta 1956 sodelovalo več kot 500.000 mladincev, a leta 1957 nad 530.000 obveznikov. Program je razen vojaško-strokovnega pouka obsegal še politični, tehnični in športni pouk.

Lahko rečemo, da so organizacije borcev, gledano v celoti, uspešno opravljale te svoje naloge. Toda treba se je še naprej truditi, da se nekatere organizacije izognejo določenih napak v svojem delu, pa tudi nekaterih negativnih pojavov med borci narodnoosvobodilnega boja. Treba se je kajpak pomuditi tudi pri takšnih pojavih, ki kažejo, da so med člani organizacije borcev tudi posamezniki, ki ne cenijo do-

volj izredno velikih naporov in vsega, kar je za udeležence narodnoosvobodilnega boja do sled storila naša družbena skupnost. Zaradi nekaterih nerešenih ali nepravilno rešenih primerov je prišlo pri posameznikih do kritikarstva in omalovaževanja predvsem mlajših kadrov v organih oblasti, političnih in gospodarskih organizacijah. Srečamo tudi pojave nepravilnega odnosa do dela

in podcenjevanja določenih poklicev, nesamokritičnega odnosa do sebe in neskromnih zahtev glede položaja, funkcij in podobno. Nekateri od teh zapadajo vplivu lokalističnih in celo šovinističnih ali različnih drugih malomeščanskih pojmovanj. Razumljivo je, da se je treba predvsem v samih organizacijah energično postaviti po robu takim škodljivim, v bistvu antisocialističnim pojavom, hkrati pa okrepiti tudi sistematično vzgojno delo in skrb za vsakega človeka. Kajti borci narodnoosvobodilnega boja morajo biti naprej — tako danes kot so bili nekdaj — najdoslednejši čuvarji pridobitev naše revolucije in nosilci socialističnih odnosov med ljudmi.

Zveza borcev je posvečala posebno pozornost razvijanju in širjenju mednarodnega sodelovanja bivših borcev, ko je vzpostavljala in ohranjala stalne zveze z nacionalnimi organizacijami bivših borcev drugih držav in aktivno sodelovala v delu mednarodnih organizacij borcev. S tem svojim delom si Zveza borcev prizadeva za zблиžanje med bivšimi borci, a s tem tudi med narodi posameznih držav po načelih aktivnega boja za mir, politike koeksistence in zmanjšanja mednarodne napetosti.

Pogled v dvorano Gospodarskega razstavišča v Ljubljani, kjer je zasedal VII. kongres ZKJ

Alžirski študenti so v Bonnu priredili demonstracijo, na kateri so terjali pravico samoodločbe za Alžirijo z gesli, »da svoboda ni deljiva, da je enaka za vse...«

Spomladanska osvežitev ni v isti meri blagodejno vplivala na mednarodne odnose, ki so zadnje mesece v nekakšnem nenehnem zastoju. Prerez skozi mednarodno dogajanje v minulih tednih nam pokaže osnovno težnjo po stopnjevanju blokovske ekskluzivnosti na obeh straneh, konkretno: v prizadevanjih po okrepitvi regionalnih blokovskih vojaških in drugih organizacij, kar vse seveda pogloblja brezno med obema stranema tudi na tako imenovanem psihološkem področju in v bistveni meri onemogoča, da bi dosegli vsaj tisto minimalno stopnjo medsebojnega zaupanja, ki bi omogočila stvaren in pošten pomenek o glavnih spornih vprašanjih.

V tem splošnem okviru so se razpletale priprave za državniško konferenco. Kljub že pol leta trajajočih utrudljivih pogajanjih po raznih kanalih smo praktično še vedno pri začetku, ko so se pravzaprav sporazumeli le o tem, da bi bil sestanek nujen. Kakor je bilo pričakovati, je »arktična razprava« v Varnostnem svetu OZN vnovič dokaj razburila duhove, in to v času, ko bi bilo pričakovati, da si bosta obe strani v sedanjem preliminarnem obdobju predvsem prizadevali izogniti se sleherni stvari, ki bi otežkočila že tako zelo trnovo pot do vrhunskega srečanja. Pobudo SZ o opustitvi nadaljnjih jedrskih poizkusov so v zahodnih prestolnicah v nasprotju s sodbjo večine svetovnega javnega mnenja ocenili kot »propagandistično potezo«. Gre za uradno stališče, kar velja izrecno poudariti, ker se v drugih, tudi vplivnih krogih (resolucija Združenja ameriških znanstvenikov, če se omejimo na ta primer) vedno bolj uveljavlja prepričanje, da je bilo »uradno vrednotenje« zelo kratkovidno, da je bila s tem zamujena stvarna priložnost, da bi ta najbolj pereči del razorožitvene problematike slednjič premaknili z »mrtvega tira«.

Politika ZDA, če povzamemo mnenje »Washington Posta«, se še vedno ni opredelila med stališčem

dr. Tellerja in upanjem, da bodo dosegle jedrsko premoč na eni in Stassenovo tezo o »ravnotežju v jedrski oborožitvi oziroma razorožitvi« na drugi strani. Prvo stališče je po presenečenjih na torišču oborožitve v zadnjem času naravnost groteskno. Kljub vsem preventivnim ukrepom v sodobnih razmerah ni moč dolgo prikrivati znanstvenega oziroma tehničnega dosežka. »Ravnotežje možnosti medsebojnega opustošenja« pa je doseglo že tisto pošastno stopnjo, ko je sleherni nadaljnje zviševanje te »ravni« brez smisla spričo osnovne logike, da pač ni »moč biti bolj mrtev kot mrtev«, kakor je zapisal viden britanski politik. Alternativa atomskega razdejanja namreč že sama po sebi izključuje razglabljanje o tem, »kaj bi bilo potem«. »Na ruševinah atomske vojne,« je izjavil naš vodilni jedrski znanstvenik, akademik Pavle Savič, »z nedoglednimi škodljivimi biološkimi posledicami spričo radioaktivnosti in po uničenju materialnih in kulturnih pridobitev, ki jih je človek ustvaril skozi stoletja, na tem pogorišču, ne bi uspevalo ničesar.« Sodeč po nekaterih ukrepih pa se pogostokrat zdi, da nekateri krogi v svetu še vedno ne upoštevajo te resnice, ker pač stopnjevanje sedanje oborožitvene nevrastenije po njeni notranji logiki neizbežno potiska razvoj vedno bliže k usodnemu razpotju.

Opustitev nadaljnjega jedrskega eksperimentiranja bi bila razen drugega pozitivna zlasti spričo

Bodo odprli muzej v Dachau?

Mednarodni komite nekdanjega taborišča Dachau si je takoj po ustanovitvi leta 1955 zastavil nalogo, obnoviti del taborišča in ga preurediti v muzej. Lansko leto pa je poslanec bavorske pokrajinske skupščine Junker (!) zahteval od vlade, naj zapre taborišče pred javnostjo. Zaradi številnih protestov se vlada tega ni upala storiti, toda...

Že več let trajajo pogajanja, kaj bo s taboriščem. V njem sedaj živi nad 18.000 beguncev iz Vzhodne Nemčije, Sudetov, »volksdeutscherjev« in drugih. Ti begunci baje taborišča nočejo izprazniti, ker jim je bivanje v njem »všeč«. Različne objekte v taborišču, kjer so tisoči in tisoči borcev za svobodo iz vse Evrope pustili svoje življenje ali doživeli nezaslужena ponižanja in muke, so preuredili v trgovine, brivnice, kavarne. Tam popivajo in se zabavajo. Blok, kjer so esesovski zdravniki opravljali poskuse nad živimi jetniki, je sedaj mesnica (!), v mrtvašnici je slaščičarna (!). Muzej, ki je bil od l. 1946 do 1948 v taborišču, je izginil. Ostal je samo krematorij in morišče, ker je ograjen in ker ga čuva ameriška straža. Toda objektli so zanemarjeni in po zidovih je vse polno neokusnih napisov. Najbrž zato, ker v krematoriju ni spominske knjige, kamor bi se obiskovalci lahko vpisali.

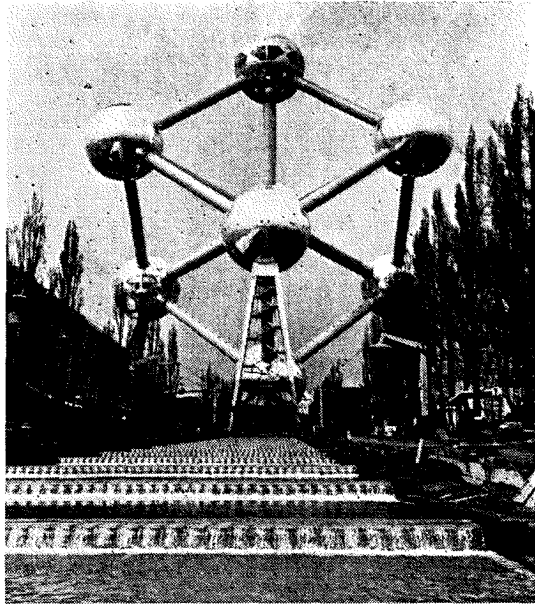
Na pritisk evropskega javnega mnenja so predstavniki bavorske vlade pred kratkim le sprejeli predstavnike Komiteja. Sklenjeno je, da bo bavorska vlada potem, ko bo rešila stanovanjsko vprašanje beguncev, izpraznila nekaj barak in nekdanji »apelplatz«. V eni izmed barak bo muzej, druga pa bo urejena takó kot je bila med vojno, ko so v njej živeli in umirali jetniki. Obnovili bodo tudi vhodna vrata in en stražni stolp. Kar se tiče razstave v muzeju, je predstavnik bavorske deželne vlade postavil pogoj, da ne sme biti taka, da bi »vzbujala sovraštvo nasproti nemškemu narodu«.

dejstva, da bi ohranili vsaj sedanji »status quo« na oborožitvenem torišču. Praktično bi to pomenilo, da se ne bi razširil »atomski klub« in bi tako prekrizali ambicije nekaterih držav, da bi postale tudi vojaške atomske sile. Pri sedanjem razvoju tehnike in industrije bodo namreč tudi tako imenovane srednje in male države kmalu sposobne izdelovati atomsko orožje (Francija, Japonska, Zahodna Nemčija, Švedska itd.). Čim več držav bi imelo lastno atomsko orožje, tem večja bi bila nevarnost, da bi prišlo do usodne odločitve o njegovi uporabi. Zdaj je zadnji čas, ko je moč tak razvoj preprečiti in preusmeriti te težnje na miroljubno kosanje v uporabi atomske energije za humane, ustvarjalne namene.

Če se ob koncu tega splošnega razglabljanja omejimo na najpomembnejše nove momente v pripravah za državniško konferenco, je nujno zabeležiti dva nova elementa: prvi, pozitivni, da so se velesile sporazumele o metodi preliminarne razgovorov v Moskvi, in drugi, negativni, da so ZDA uradno zavrnile poljsko pobudo za ustanovitev jedrske demilitariziranega področja v Srednji Evropi. Na nedavnem sestanku zunanjih ministrov Atlantske zveze v Kjopenhavnu je zlasti med skandinavskimi predstavniki sprožil ta sklep State Departmenta ostre komentarje. Celo ameriški »Washington Post« priznava, »da tudi po zavrnitvi načrta Rapackega ni moč zanesljivo trditi, da je razsodno opremiti zahodnonemško vojsko z atomskim orožjem in da so kljub podpori SZ in pobudi poljskega zunanjega ministra poljski interesi očitni«. Da smo jasnejši: med številnimi sugestijami in poizkusnimi balončki v zadnjih šestih mesecih je bila poljska pobuda, ki je bila tudi sinteza prejšnjih zahodnih predlogov (Edenov načrt), edina resna in stvarna možnost, da bi se lahko za začetek lotili s perspektivo vprašanja evropske varnosti in vsaj periferne aspekto razorožitve, razen tega pa bi bilo uresničenje tega predloga nad vse pozitivno na psihološkem področju. Kljub ameriški zavrnitvi pa poljski predlog ne more biti s tem odstavljen s perečega mednarodnega dnevnega reda, ker pač ni moč s sklicevanjem na razloge »globalne strategije«, kakor to utemeljuje ameriška nota poljski vladi, zanikati njegovo osnovno in bistveno vrednost, ki je v tem, da omogoča ustvariti znosen »vivendi« v Evropi, kar bi veliko pomenilo tudi za svetovne razmere.

Upor v Indoneziji je celo po mnenju ameriških komentatorjev v agoniji. Na Sumatri so uporniške postojanke razbite, njihov štab pa se je po tem porazu preselil na Celebes. Preselil, to je treba izrecno zapisati, z letali in ladjami, ki jih pošiljajo rušilcem enotnosti mlade indonezijske države Cangkajšek in podobni krogi na Daljnem vzhodu. Če ne bi bilo zunanje vmešavanja, že zdavnaj ne bi bilo moč več govoriti o »miniaturni državljanski vojni v Indoneziji«. Tako nekako je ocenil položaj indijski premier Nehru. Cangkajšek in podobna družčina pač vidi tudi zase edino perspektivo v takih diverzijah, pri čemer pričakuje, da bi lahko v kalni vodi ulovila tudi kaj zase.

Ko to pišemo, še vedno traja francoska vladna kriza. Vsi poizkusi dosedanjih mandatarjev so se raz-

Atomij je simbol in največja privlačnost svetovne razstave v Bruslju, na kateri zavzemajo osrednje mesto dosežki na področju jedrskih znanosti. Razstava ponazarja usodno ločnico današnjih dni: Ali s pomočjo »atoma« uresničiti blagostanje za vse, ali pa se v negativnem primeru sprijazniti s splošnim razdejanjem

bili ob dveh osrednjih težavah: Alžiriji in težkem finančnem položaju. Sicer pa sta to dva dela istega vprašanja: vojna v Alžiriji je v toliki meri izčrpala francoske finančne zmogljivosti, da je nekakšno ravnotežje moč ohranjati le z izdatnimi zunanjimi injekcijami, pa naj bodo iz Washingtona ali Bonna. Toda posojilo v znesku 600 milijonov dolarjev, ki ga je dobila Francija pred štirimi meseci v ZDA, je domala izčrpano in zdaj pač ne kaže drugega (tako je menil Pleven, ki je bil eden izmed mandatarjev, sicer pa je znan finančni strokovnjak), kot se znova napotiti preko luže in potrkati na vrata ameriškega finančnega ministra.

Cena za uspeh take prošnje pa je vsaj formalna večja spravljalost glede alžirskega vprašanja. Toda tudi če bi bili v Parizu spričo gospodarskih nadlog pripravljeni kaj popustiti, bi bile to v najboljšem primeru polovičarske reforme, kar pa vprašanja ne bi rešilo. V Akri, kjer so se sestali predstavniki neodvisnih afriških držav, in v Tangerju, kjer so razpravljali o magrebski federaciji, so opozorili, da je priznanje popolne neodvisnosti Alžiru izhodišče in šele nato bi se bilo moč pogajati o zagotovitvi nekaterih francoskih interesov v nekdanjih francoskih departmentih. Hrupne Lacostove napovedi o skrajšanem vojaškem zlomu alžirskih domoljubov je zgovorno demantirala prav nedavna široko zasnovana ofenziva alžirske osvobodilne vojske. Spričo tega je pač možna edinole »politična rešitev«, se pravi priznati tudi Alžircem pravico do tistega, kar so že izvojevali njihovi maroški in tunizijski sosedi.

Pohorska legenda

Poema

Četrta pesem

(Nadaljevanje)

Vse bolj redki postali so zdaj streli,
utrujeni iz dalje bele spo.
In v Jasninem ušesu tenko mrežo
tišine pajki neutrudno tko.

A Jasna se boji teh mrzlih prstov,
ki okrog grla krčijo se v pest.
Kaj naj pomeni mir po dolgi bitki?
Vprašanja nema v prazno vro zavest.

Čez strehe poldne se je že nagnilo.
Črn klobčič misli in strahu vrti
in odmotava se: mar bataljon
že ves pod nebom tihe smrti spi?

Mu uspelo je zdrobiti vse obroče
in gazi zdaj niz zasneženi breg?
Kdo ni več živ? Čigave se noge
ne bodo zdaj več vtisnjevale v sneg?

So Ančka, Sonja, Silva, Nežka žive?
In Katarina še pred njimi gre?
In Šarhu staremu z dvocevko staro
sinovi še sledijo? Vsi trije?

A kdo je padel? Ne, nobenega
tovarišev srce v smrt ne pusti.
Ve pa, da smrt kosila je med njimi,
a misel to odvrne, ker boli.

Dan že zapira — čuti — trudne veke.
večer pripel je mesec na nebo.
Po klancu njenih razboljênih misli
tovariši čez Pohorje gredo.

V temò cerkvenih vrat čez dremajočo
se ulico pognalo je dekle.
Na bližnji hiši omarico stekleno
skoz jutranjo megló od tu zazre.

Dva, tri korake, pa je že pri zidu.
Od inja steklo je že oslepelo.
Dekletce s toplim dihom ga otaja,
zagrebe z nohti mu v očesce belo.

S pogledom drobceim spregleda steklo.
Glej: roka iz zenice mu štrli,
ležeča v snegu. Z vročim se poljubom
vsesa dekle v zamrznjene oči.

O, roke, glava, rame, vse je mrtvo!
Od bolečin dekle molče zavrigne.
In ko z ugrizom zob miri si ustne,
se težka solza ji v očeh zablisne.

Otre si jo, saj zdaj ne sme jokati:
v njo izza stekla komandant strmi.
»Mar ni kaj prav ti, Gropa? Jaz sem, Jasna.«
A slika se ne gane, le molči.

S poljubom steklu spet oči razširi.
Zdaj Doktorja uzre, pa komisarja.
In spet poljublja steklo: lik za likom
mrtvih tovarišev v obraz jo udarja.

Tri Šarhove in Nežko, Sonjo, Silvo
izgrebla izpod inja je z rokó.
Skoz steklo vsakega je poljubila
na čelo za slovo.

Da bataljona njenega več ni,
nad slikami so Nemci napisáli.
A ona ve, da to je laž,

laž,

laž —

srce ji pravi, vpije: niso pali!

Ni padel stari Šarh, ne Katarina.
Pod steklom njune slike ne vise.
Tovariši so njuni iz obroča
prebili se nekje.

Nemirnim kodrčkom pod stisnjeno
pestjo nemirni veter se dobrika,
a Jasna gleda: skozi gozd za Gustlom
zdaj Pohorski se bataljon pomika.

Zvon zvoni, zvone zvonovi.
Po zamrzli cesti momljajoč
gredo k zornicam starke
s težkim molkom cingljajoč.

Peta pesem

Zvon zvoni, zvone zvonovi.
Ptice zvoki, glej: preplašene
vzletele so z zvonika,
z vetrom se nad mestom srečale.

Njih lahne, plahe jate
pod sivim nebom zdaj preganja,
na streho pade kje katera,
se v jutru s kljunom bronastim zaganja.

Zvon zvoni, zvone zvonovi.
Po zamrzli cesti momljajoč
hite k zornicam starke
s težkim molkom cingljajoč.

In že je čuti njihov glas:
»O, mati božja, reši nas!«

Zvon zvoni, zvone zvonovi,
njihov glas se z vetrom meri.
Jasna gre skrivaj skozi mesto,
strta v boli,
trdna v veri.

Šesta pesem

Zavihanih ovratnikov, v klobukih,
ki v sveže jih pobélila je zima,
vsak s svojo pipo v ustih na pomenek
se starci zbirajo v oblakih dima.

Pripovedujejo z glasovi vetra:
obmolknejo in spet zabrudajo.
Preplašeni od njihovih besed
na zvezde lačni psi zalajajo.

Izpod širokih krajcev njih klobukov
kot živi ogenj jim oči gori.
Prek njih, iz tenke svile inja stkane,
zavese pajčevinaste visijo.

Za oknom svetli, drobceni cekini
iz rok težaških v jerbasesu šušče,
v širokem loku šumno padajoč,
kot bi si žulje luščili ljudje.

Prše koruzni zlati gumbi. Jerbas
je poln. Za hip se curek zlati ustavi.
Gor v dimniku pa maček-veter prede.
Dekleta v mladem grlu pesem davi.
Potem izbruhne. In ko gospodinja
po prazen jerbases polnim odhiti,
zatrepeta svetloba mrtve sence
od pesmi, ki po sobi vzvalovi.

Sosedu svojemu pošepne starka.
Sepet njen s pesmijo po tleh se valja:
»Sinoči videla sem ob potoku
starega Šarha — Pohorskega kralja.«

Mladina poje, starka pa šepetaje:
»Od Čandrovih sem šla, pa ti stoji
tam stari Šarh in Šarhovino gleda.
Do pasa siva brada mu visi.«

A druga starka, z glasom, kot da moli:
»Pred nekaj dnevi, ko je naša Eva
stopila do Špengóvih, ti zasliši,
na poti v gozdu, da nekdo prepeva.

Prisluhne Eva, prepozna glasove:
bili sta Silva in Sonja. Prav ti dve.
No, vidiš, tu pa se nam lažejo,
da padli sta na Pohorju obe.«

Tedaj počasi skremži starec usta,
ki polpriprta pest mu jih pokriva:
»Lažejo Nemci. Vsi so naši živi.
V gozdovih svojih Pohorje jih skriva!«

Utihne pesem. Drobceni cekini
iz žuljavih dlani se usipajo.
Pred vrati veter ježno godrnja,
a lačni psi na zvezde lajajo.

(Konec prihodnjič)

V. SOVRAŽNA OFENZIVA

OKUPATORSKO KVISLINSKO početje, ki ga imenujemo Četrta sovražna ofenziva (januar—marec 1943), ni rodilo zaželenih sadov, kakor sta imeli v načrtu in kakor sta želeli vrhovni komandi Nemčije in Italije. Nasprotno! Položaj na jugoslovanskem bojišču je bil po Četrtri ofenzivi za okupatorja in njegove hlapce še težavnejši kakor pred njo. »Titove države« niso uničili. Glavna operativna skupina enot NOVJ, ki jo je neposredno vodil vrhovni komandant tovariš Tito, je izbojevala po bitki na Neretvi v svojem prodoru skozi Črno goro, Hercegovino in Sandžak vrsto zmag ter vzpostavila tu novo osvobojeno ozemlje. Vrhovni štab je imel v načrtu, da bi glavna operativna skupina s tega ozemlja prodrla proti Kosovu in Metohiji in še naprej proti Srbiji in Makedoniji. Takšen prodor enot NOVJ proti jugovzhodu bi neposredno ogrožal glavni balkanski prometni zvezi Beograd—Solun in Beograd—Sofija, kar bi bilo spričo občutljivosti grške fronte za Nemce zelo nevarno. Razen tega je bilo snovanje novih ognjišč in osvobodilne borbe v Črni gori, Hercegovini in Sandžaku za okupatorje še posebno nevarno, zlasti če upoštevamo, da je bivanje močnejših sil NOVJ v teh krajih vplivalo na polet osvobodilne borbe na sosednjih področjih: v Srbiji, vzhodni Bosni in na Kosmetu. Tako je NOVJ na pomlad 1943 razširila svojo kontrolo nad ozemljem, ki je bilo za okupatorja zelo občutljivo, in njena vloga se je spričo morebitnega izkrcanja zaveznikov na Balkanu še povečala. Spričo vsega tega so se Nemci odločili za dramatično Peto ofenzivo oziroma za operacijo »Schwarz«, ki je z mnogimi najsrditeljšimi in najbolj odločilnimi bitkami trajala od 15. maja do 15. junija 1943. Že v aprilu so se Nemci začeli pripravljati na novo veliko ofenzivo. Pripravljali so se v največji tajnosti, tako

o svojih namenih niso obvestili niti svojih zaveznikov Italijanov in kvislingov, ki so jih nameravali postaviti pred izvršeno dejstvo in jih uporabiti za manj važne naloge. Nemci Italijanom niso povsem zaupali, ker je bilo nastalo v Italiji po porazih v Afriki in na Sredozemlju kolebanje, pa tudi spričo stikov med Italijani in četniki, v katerih so videli Nemci, ki so računali z morebitnim izkrcanjem zaveznikov na Balkanu, možnega sovražnika; zato so nameravali vzporedno z ofenzivo proti enotam NOV razorožiti tudi četnike Draže Mihailovića.

Nemci, ki so jih bile izučile izkušnje iz Četrte ofenzive, so preuredili svoje pehotne divizije v lovške, jih popolnili z mlajšimi fanti, močnejšo artilerijo in ustrezno opremo za operacije na goratem zemljišču. Razen tega so poslali v boj nove in spočite enote.

ACO ŠOPOV:

Partizanska pomlad

*Tih je in dremav večer,
gora brez glasu šumi,
mesec med vejami — sonce,
zvezde se solzé na nebu.*

*Hej, ta radost radostna:
biti partizan na pómlad,
ko se gora v popju dramu
in zažuboré studenci.*

*Hej, neskončna sreča ta:
peti čez goró na pómlad,
peti pesmi puntarske,
narod z njimi dramiti.*

*Tih je in dremav večer,
gora brez glasu šumi,
mesec med vejami — sonce,
zvezde se solzé na nebu.*

*Ne dotika tal se četa,
ne deviškega telesa,
niti svojih krhkih kril,
vila nosi jo planinska.*

Prevedel Ciril Zlobec

V Peto ofenzivi so sodelovale naslednje sovražne sile: 7. SS, 118. lovška, 1. gorska, 104. lovška (bojna skupina »Ludwiger«) ter deli 369. divizije in polk »Brandenburg«; italijanske divizije: »Ferrara«, »Venezia«, »Taurinense« in deli divizije »Marche«; bolgarske sile: 61. bolgarski polk; domobransko-ustaške enote: 4. lovška brigada, deli 14. muslimanskega polka in muslimanska ustaška milica. Vseh sovražnih vojakov je bilo kakih 117.000, od teh v prvi bojni črti kakih 95.000.

Sovražnik je v največji tajnosti osredotočil svoje sile v prvi polovici maja. Omenjene enote so se zbirale okrog svobodnega ozemlja Sandžaka in Črne gore, in sicer v krogu: Foča, Goražde, Priboj, Brodarevo, Bijelo Polje, Kolašin, Danilovgrad, Nikšić, Gacko, Kalinovik. Do 15. maja so sovražne enote zasedle predvidene položaje.

Nemci so nameravali s koncentričnim prodiranjem z omejenjene bojne črte docela obkrožiti enote Glavne operativne skupine, jih potisniti na gorske grebene Durmitorja in Pivske planine ter jih ondi uničiti.

Tik pred Peto ofenzivo je bil položaj Glavne operativne skupine zelo neugoden. Po uspešnih operacijah na sektorju Nikšića, Kolašina, Bijelega Polja in potem, ko so enote NOV v široki fronti dosegle reko Lim, je nameraval Vrhovni štab razširiti svobodno ozemlje Črne gore in Sandžaka in tu počivati ter urediti in popolniti brigade in divizije, izčrpane v prejšnjih več mesecev trajajočih bojih. Vrhovni komandant je hotel na omenjenem ozemlju zagotoviti odmor ter nego ranjencev in bolnikov, katerih število je spričo nadčloveških naporov in epidemije pegavice naglo naraščalo. Toda dogodki so se burno razvijali. Nemška generala Löhrr (komandant Jugovzhoda) in Lüters (komandant nemških čet na Hrvaškem, ki je neposredno vodil operacije

Vzlic vsem težavam pa sta bila moralno in politično stanje ter enotnost Glavne operative skupine NOVJ na zelo visoki stopnji. Samo to dvoje je lahko odtehtalo vse prednosti okupatorskih in kvasilinskih sil. Moralna in politična enotnost ter moč enot NOVJ sta prišla do izraza v najsrdečnejših bojih na področju Sutjeske in

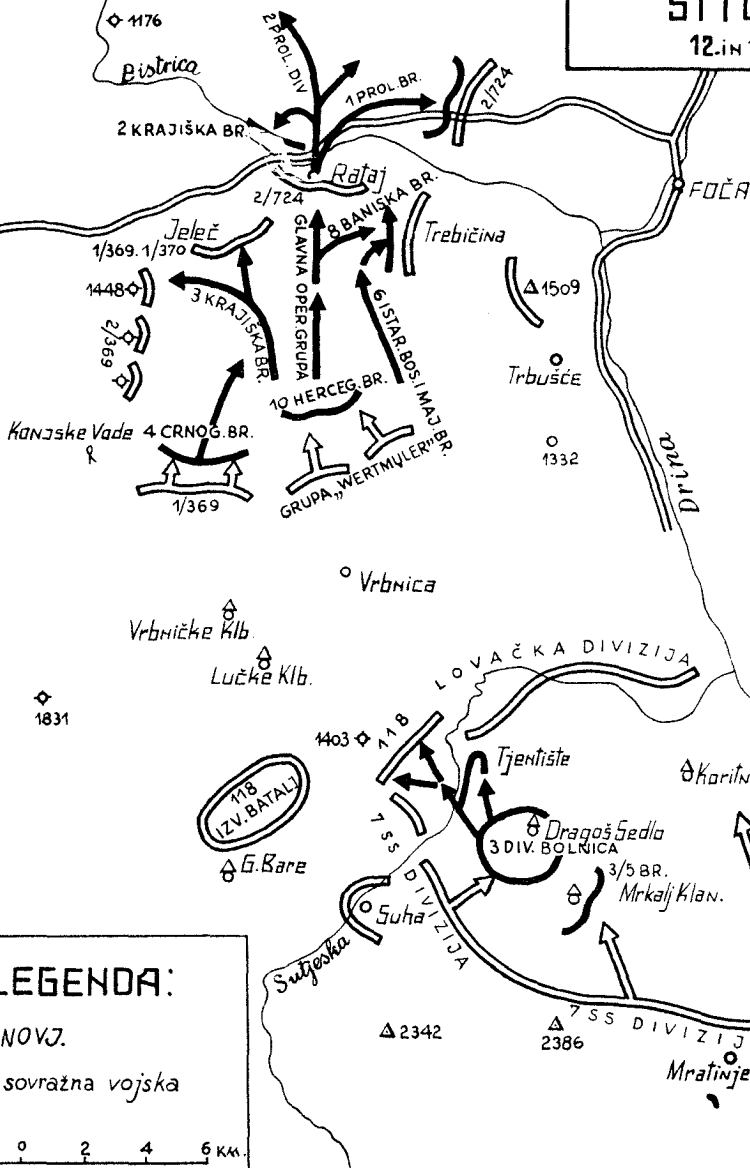
Zelengore, ko je bila cela grupacija NOVJ obkoljena na zelo majhnem prostoru, izpostavljena nenehnim napadom, velikim zgubam in bombardiranjem, ko so sestradani borci jedli travo, drevesno skorjo in svoje konje. Kljub vsemu temu pa se nobena enota in nobena organizirana skupina ni vdala sovražniku. Samo sprčo patriotične in revolucionarne zavesti ter z nadčloveškimi napor, velikimi človeškimi žrtvami ter samozatajevanjem borcev in vodilnega kadra se je lahko Glavna operativna skupina pod vodstvom vrhovnega komandanta tovariša Ti-

V Glavni operativni skupini, ki se sodelovala v Peti ofenzivi, so bile naslednje enote: 1. proletarska divizija pod poveljstvom Koče Popovića (komandant) in Filipa Kljajića (politični komisar), ki je imela štiri brigade (1. proletarska, 3. krajiška, 3. sandžaška in 3. dalmatinska); 2. proletarska divizija pod poveljstvom Peka Dapčevića in Mitra Bakića, ki je imela tri brigade (4. črnogorska, 7. krajiška in 2. dalmatinska); 3. udarna divizija pod poveljstvom Radovana

SITUACIJA

12. in 13. JUNIJA

LEGENDA:

→ NOVJ.

→ sovražna vojska

R. 2 1 0 2 4 6 km.

Vukanovića in Radomira Babića, ki je imela tri brigade (5. črnogorska, 1. dalmatinska in 10. hercegovačka); 7. banijska udarna divizija pod vodstvom Pavla Jakšića in Đura Kladarina, sestavljena iz 7., 8. in 16. banijske brigade; Drinska operativna skupina pod vodstvom Ljube Djurića in Slobodana Penezića, ki je imela dve bri-

gadi (6. vzhodnobosensko in Majeviško brigado). Kot rečeno so štele vse te enote 19.000 mož. Njihov razpored vidimo na skici št. 1. Centralna vojna bolnišnica je bila v Sandžaku, v vaseh Čelebić, Kolijevka, Bobovo in Slatina, manjši del ranjencev pa je našel zavetje na levem bregu Tare, okrog vasi Nikovići in Crna Gora.

Vrhovni štab je bil do 20. maja v vasi Maoče, po 20. maju pa na Crnem Jezeru, pod Durmitorom.

Boji na vseh sektorjih okrog Glavne operativne skupine so se začeli 15. maja. Prve dni Pete ofenzive so zadele sovražne sile na žilav odpor in 4. in 5. črnogorska brigada sta v dvodnevni bojih blizu Podgo-

Na Zelengori za časa V. sovražne ofenzive 1943. leta

rice (Titograda) razbili neki italijanski polk.

V začetku sovražne ofenzive je Vrhovni štab po radijskih postajah ukazal vsem ostalim enotam NOV in POJ, naj začno ofenzivo, da bi pritegnile nase čimveč sovražnih sil.

Po 20. maju je bilo težišče bojev preneseno na področje rek Drine in Čehotine, v smeri Foča—Čelebić. Enote NOVJ so skušale na območju Foče zlomiti sovražni obroč ter omogočiti Glavni operativni skupini in bolnišnici, da bi se rešili iz obkolitve. Vzlic noč in dan trajajočim jurišem partizanskih brigad na Čelebiću,

Zlatnem Boru in Trovrhu, kjer so položaji večkrat prehajali iz rok v roke, nemškega obroča niso zlomile. Po štiridnevnih bojih so partizanske brigade opustile poskuse, da bi prebile obroč v tej smeri.

Istočasno je sovražnik na vseh drugih sektorjih potiskal enote NOVJ nazaj in stiskal obroč okrog njih, tako da je dosegel na severu reko Čehotino, da se je na jugu približal reki Komarici in pogorju Volujaku, na vzhodu pa planini Sinjajevini.

Nemci so 26. maja od vseh strani odločno navalili misleč, da je obkolitev Glavne opera-

tivne skupine povsem zaključena. Sovražne sile so ob neumni podpori letalstva pritiskale skozi Sandžak na Taro, čez Sinjajevino proti Durmitoru, iz Nikšića proti Šavniku in čez planino Golijo proti Pivi in Mratinju. Mnogo močnejšim sovražnim silam so se postavile po robu izčrpane divizije NOV in se srdito borile na vseh položajih. V zgodovini naših narodov so postali boji ob rekah Čehotini, Tari in Komarici, na planinah Goliji in Sinjajevini, na Pivskem Javoriku itd. legendarni.

Vrhovni komandant je dne 28. maja ukazal prebiti sovražni obroč na Sutjeski. To je bil edini odsek velikega obroča, ki ga Nemci niso pravočasno zasedli z močnejšimi silami, in prav čezenj naj bi Glavna operativna skupina prebila sovražni obroč.

Z gorske planote Vučeva, kjer je bila glavna sila Operativne skupine, je bilo treba preiti na levi breg Sutjeske in naprej na Zelengoro. Pri vasi Tjentištu so začele enote 1. divizije 31. maja boje, da bi se prebile čez Sutjesko. Toda Nemci so spoznali pomen te smeri in premestili nanjo z juga eno divizijo ter si z največjo vztrajnostjo prizadevali preprečiti prodor naše 1. in 2. divizije čez Sutjesko in Mratinj. Toda 1. divizija je bila že zasedla del soteske Sutjeske (od vasi Graha do vasi Tjentišta) in bila tu srdite boje. Nemške enote, utrjene na levem bregu Sutjeske, so se žilavo branile. Naše enote so, brodeč po deroči gorski reki, večkrat zapored zaman jurišale na nemške položaje. Istočasno je 2. divizija bila srdite boje na Pivskem Javoriku in se tudi skušala prebiti čez Sutjesko, toda to je onemogočil odpor novih in močnih nemških enot.

V kritičnem položaju je vrhovni komandant 3. junija v vasi Mratinju izdal nov ukaz: 1. in 2. divizija (ki sta tvorili Prvo skupino) naj se čez Sutjesko in Zelengoro prebijeta v Bosno (čez prost prehod na Sutjeski, ki je bil v rokah 1. divizije); 3. in 7. divizija (Druga skupina) z bolnišnico naj pa ostaneta na Pivski Planini in

se skušata prebiti proti Sandžaku.

Prva in druga divizija sta v najsrdečjših bojih prekorčili Sutjesko, toda Nemci so pripeljali nove sile in skušali po vsi sili blokirati njuno mostišče in preprečiti prodor proti Zelengori. Najmočnejše so Nemci pritiskali od juga, čez Volujak in Maglič. Toda tu je odigrala znamenito vlogo 2. dalmatinska brigada: na Barah je odbijala petkrat močnejšega sovražnika in izgubila polovico svojih borcev, vendar pa je nalogo izpolnila. (Za moralno in politično stanje naših enot v Peti ofenzivi je značilno poročilo nekega bataljona 2. dalmatinske brigade, poslano štabu brigade med boji na Barah. V njem je med drugim rečeno: »Bataljon je izgubil dve tretjini svojih borcev, toda računajte z nami, ko da ni nihče padel.«) Šestega junija so 1. in 2. divizija ter Vrhovni štab prodrli daleč na Zelengoro v prizadevanju, da bi se prebili v smeri ceste Foča—Kalinovik. Toda Nemci so vrgli na Zelengoro celo divizijo in sklenili nov obroč, skozi katerega so se morale prebijati naše enote. Sovražno letalstvo je napadalo neprestano. Na Milinkladah je letalska bomba ranila tudi vrhovnega komandanta tovariša Tita.

Drugi skupini (3. in 7. divizija z bolnišnico), ki se ji ni bilo posrečilo prebiti se čez Taro v Sandžak, je vrhovni komandant ukazal, naj se prebije čez Vučevo in Sutjesko, za Prvo skupino. Toda Nemci so pripeljali na to področje nove sile in to pot docela zaprli. Sutjesko se je posrečilo prekorčiti samo 7. diviziji, vtem ko je ostala 3. divizija z bolnišnico v sovražnem obroču, v brezizhodnem položaju. Po več brezuspešnih poskusih, da bi se prebila iz obroča, pri čemer je sodelovalo kakih 40.000 mož (3. divizija je imela takrat 1500 do 1800 mož), po junaških juriših, v katerih je padel tudi legendarni junak osvobodilne vojne Sava Kovačević, komandant 3. divizije, so Nemci divizijo razbili. (V teku Pete ofenzive, neposredno pred probojem obroča, je bil postavljen za komandanta Druge grupe — 3. in 7. divizije — Radovan

Vukanović, na njegovo mesto, to je za komandanta 3. divizije, pa Sava Kovačević.) Skupine borcev so se prebijale iz obroča v raznih smereh. Toda v tem brezupnem položaju se noben borec ni vdal sovražniku. Tedaj so Nemci na najboljši krut način pobili ranjence iz centralne bolnišnice (ki so bili pozneje pokopani v skupno grobnico v vasi Tjentištu).

Z nadčloveškimi naporii so proletarci v odločnih juriših zlomili tudi nov sovražni obroč. Razbili so sovražnika na področju kraja Balinovac, kar je bilo odločilno za proboj naših sil čez Zelengoro proti severu, proti planini Jahorini. Dvanajstega junija je 1. proletarska divizija zavzela cesto Foča—Kalinovik, a 13. in 14. junija so tri naše divizije (1., 2., 7. in Drinska operativna grupa) z Vrhovnim štabom doslegle Jahorino. Proboj iz obroča je bil končan.

Glavna operativna skupina je 15. junija prekorčila železniško progo in cesto Sarajevo—Višegrad ter takoj začela ofenzivne akcije skozi vzhodno Bosno. In vtem ko so sovražne radijske postaje in tisk širili propagando o uničenju partizanskih brigad in divizij v Črni gori, so iste brigade osvobodile malone vso vzhodno Bosno z mesti Kladanj, Vlasenica, Srebrenica in Zvornik.

*

Peta sovražna ofenziva Nemcem ni prinesla pričakovanih sadov. Z veliko številčno in

tehnično premočjo so skušali uničiti Glavno operativno skupino NOVJ, Vrhovni štab in Centralni komite KPJ ter s tem zadati narodnoosvobodilnemu gibanju smrten udarec. Toda to je bil račun brez krčmarja. V srditih in krvavih enomesečnih bojih je Glavna operativna skupina onemogla vse poskuse in prizadevanje Nemcev, da bi jo uničili. Narodnoosvobodilno gibanje je izpričalo v Peti ofenzivi vso svojo moč in žilavost. Enote NOVJ so kljubovale vsem preizkušnjam in pri tem izpričale svojo bojno vrednost ter moralno in politično čvrstost. To je moral priznati tudi sam sovražnik. Nemški general Lüters piše v svojem poročilu o rezultatih Pete ofenzive (operacije »Schwarz«) med drugim: »Potek bojev je pokazal, da so komunistične sile pod Titovim poveljstvom odlično organizirane, da imajo dobro vodstvo in da je njihova bojna morala vredna občudovanja. Sovražno poveljstvo je bilo izredno gibčno in tudi v obrambi aktivno«. Komentar bi bil tu odveč.

Proboj in obkolitev je omogočila brigadam in divizijam samo visoka patriotična in revolucionarna zavest borcev, ki sta jih vzgajala KPJ in tovariš Tito. Bitka na Sutjeski bo ostala v tej slavni vojni epopeji jugoslovanskih narodov simbol njihove hrabrosti in nadčloveške žilavosti v trpljenju in tegobah. Glavna operativna skupina je v usodnih bitkah Pete ofenzive doprinesla velike žrtve, toda v njej je zmagala tako v vojaškem kakor tudi v moralnem in političnem oziru. Izgubila je približno polovico borcev. Življenje so žrtvovali mnogi ugledni borci NOV in ljudske revolucije: dr. Simo Milošević, Nurija Pozderac, Veselin Masleša (člani izvršnega odbora AVNOJ), ugledni komandanti in politični komisarji Sava Kovačević, Vako Djurović, Nina Maraković, Vasilije Đurović in mnogi drugi. Padel je tudi ugledni pesnik naše revolucije Ivan Goran Kovačević. Ob njihovih svetlih likih se bo vzgajal naš novi rod.

Polkovnik Fabijan Trgo

Poveljevanje v NOV

POVELJEVANJE oboroženim oddelkom je v narodnoosvobodilni vojni imelo nekaj značilnih obdobij. Prvo tako obdobje lahko omejimo na čas med ustanovitvijo prvih partizanskih odredov in ustanovitvijo prvih brigad. Takrat je bilo poveljevanje decentralizirano tudi v nižjih stopnjah, ne samo v dveh višjih (Vrhovni štab in Glavni štabi).

Glavni in Vrhovni štab so poveljevali partizanskim odredom samo s tem, da so jim dajali navodila splošnega značaja. Največkrat so tako postopali tudi štabi partizanskih odredov. Tako stanje je bilo posledica takratne organizacijske stopnje oboroženih oddelkov, ki so delovali predvsem na teritorialni osnovi. V takih pogojih je bilo zelo težavno vskladiti akcije posameznih odredov, posebno kadar je šlo za akcije večjega značaja, kot na primer v Srbiji med boji na Rudniku in v Črni gori pri Plevlju. Pokazala se je potreba po ustanovitvi oboroženih oddelkov, ki bi bili po svojem sestavu in obliki prikladni za gibljivi način bojevanja daleč proč od vasi in mest, odkoder so doma borci. Osnovna navodila za ustanovitev takih enot in ustrezajočega ustroja za poveljevanje je dal vrhovni komandant tovariš Tito. Posebno važno je bilo za organizacijo poveljevanja septembrsko posvetovanje v Stolicah. Po tem sestanku so po vsej državi Glavni štabi začeli ustanavljati štabe, ki naj bi kar se da uspešno poveljevali podrejenim oddelkom. Poveljevanje se je razvijalo v navpični smeri. Za vso Jugoslavijo je že obstajal glavni organ vojaškega poveljevanja — Vrhovni štab. Ta je odredjal politiko in strategijo narodnoosvobodilne vojne. Za vsako pokrajino je obstajal Glavni štab. Te pokrajine so ustrezale današnjim republikam. Glavni štabi so imeli z Vrhovnim štabom radijsko in kurirsko zvezo. Od Vrhovnega štaba so dobivali splošna navodila za delo. V posameznih primerih je Vrhovni štab izdajal tu-

di konkretna povelja, toda zaradi velike oddaljenosti, hitrih sprememb položaja in specifičnih pogojev v določeni pokrajini so taka povelja le malokdaj prišla do izraza. Zato pa so imeli Glavni štabi vse pogoje za razvijanje lastnih pobud.

Čeprav v manjši meri, so tudi Glavni štabi na svojih področjih poveljevali partizanskim odredom samo s splošnimi navodili. To pa seveda ni preprečevalo Glavnim štabom neposrednega poveljevanja partizanskim odredom in reševanju določenih vprašanj. Tudi med Glavnimi štabi in štabi partizanskih odredov je bila zveza večinoma kurirska, včasih radijska ali na večjih osvobojenih ozemljih telefonska.

Posebno mesto v sistemu poveljevanja v narodnoosvobodilni vojni zavzema funkcija političnega komisarja in pomočnika političnega komisarja. Politični komisar enote je bil popolnoma enakopraven komandantu in brez njunega soglasja ni bila nobena odlo-

čitev veljavna. Brez obzira na to pa je bila točno določena delitev dela med političnim komisarjem in komandantom. Vsak je odgovarjal pred partijsko organizacijo in nadrejenimi za delo iz svojega ožjega področja. Kljub temu sta bila oba skupaj odgovorna za aktivnost, preskrbo in vojaško sposobnost oddelka.

Namestniki političnih komisarjev so bili poklicni partijski politični delavci v oddelkih. Vodili so delo partijskih organizacij in odgovarjali za dosledno uveljavljanje partijske linije, ki jo je sprejel in določil CK. Namestniki komisarjev niso imeli pravico poveljevati. Kljub temu so imeli velik pomen v moralni in politični pripravi članov KP in ostalih borcev za izvrševanje vseh sklepov, ki sta jih sprejela komisar in komandant. Komunistična partija je bila v osebi komisarja in njegovega namestnika glavni vzvod v sistemu poveljevanja in vodstva oddelkov v osvobodilni vojni. Kot taka je bila pobudnik vseh zmag in uspehov narodnoosvobodilne vojne.

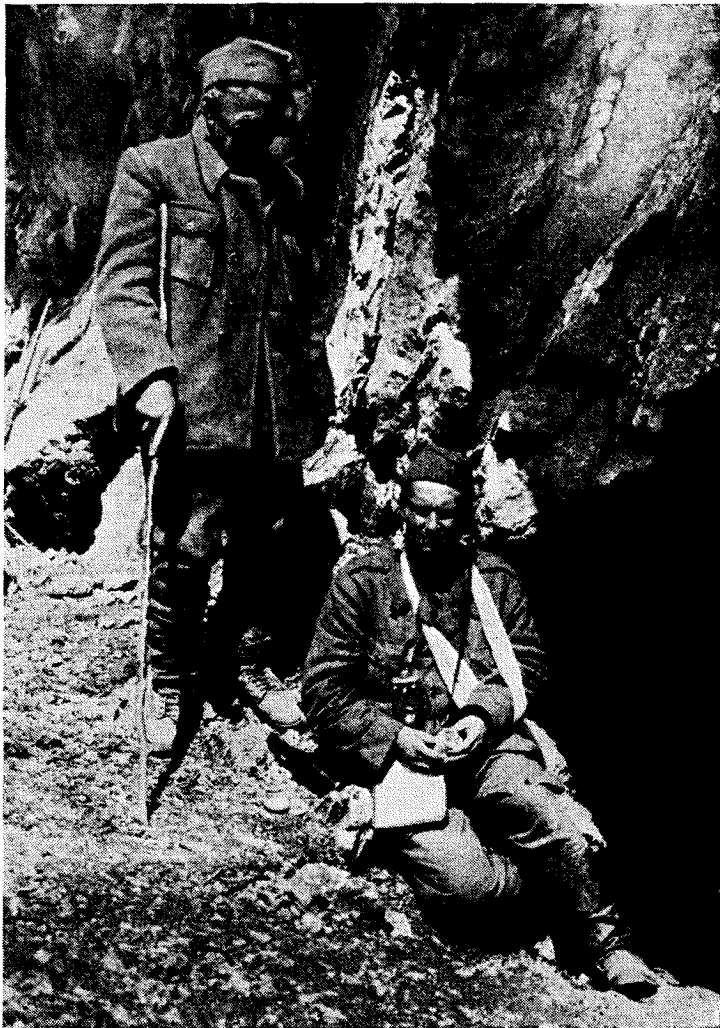
Konec leta 1941 in v začetku 1942 je vrhovni komandant, tovariš Tito, točno določil organizacijo zalednih oddelkov v narodnoosvobodilni vojni. Na osvobojenih ozemljih, ki so jih očistili posamezni partizanski odredi, so bile ustanovljene komande področij. Te komande so morale oskrbovati operativne oddelke s hrano, obleko, obutvijo, mobilizirale in izpopolnjevale operativne oddelke. Nadalje so skrbale za red in varnost na osvobojenem ozemlju, organizirale promet, sanitetsko službo in razne delavnice. Podrejene so jim bile komande mest in partizanske straže.

Drugo obdobje zajema ustanovitev brigad, divizij in korpusov narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije. Značilno je po številčnem in kakovostnem porastu oddelkov, po izboljšanju tehnične opreme in oborožitve naše vojske. Vse to je povzročilo začetek novega sistema v poveljevanju. S statutom proletarskih brigad je bila določena organizacija na-

še vojske na popolnoma sodobnih načelih, toda v skladu z določenimi vojnimi in političnimi pogoji. Vsaka brigada je imela štab, nekaj udarnih bataljonov (najmanj štiri), zaščitno četo, topništvo, motomehanizirane oddelke, pratež in saniteto. Točno so bili določeni organi za poveljevanje. Statut določa oddelke vrst in služb v brigadi ter strokovnjake za poveljevanje tem oddelkom. Določbe statuta niso bile toge. Dopusčale so postopno ustanavljanje posebnih oddelkov, v skladu s prilikami v posamezni pokrajini. Glede topniških oddelkov je bilo, na primer, določeno, da so lahko sestavljene iz posameznih topovskih posadk, celih baterij ali celo divizionov, sestavljene iz treh baterij po štiri topove. V štabih brigad ni bilo referentov razen sanitetnega. Odsekov, ki bi z njihovo pomočjo komandant poveljeval oddelkom vrst in služb ni bilo, ker je komandant opravljal posle naravnost preko komandanta ali komandirja vrste ali službe. V štabih brigad namreč ni bilo večjih oddelkov vrst ali služb, nekje pa jih sploh ni bilo. Zato je bilo postavljeno poveljevanje na bolj široko osnovo.

Tudi v tem obdobju je Vrhovni štab izdal splošna navodila za dejavnost oboroženih oddelkov po vsej državi. V znatno večjem obsegu pa je načrtoval in koordiniral operacije večjih oddelkov s področij posameznih Glavnih štabov. Vrhovni štab se je zadrževal tam, kjer je bilo težišče vojnih akcij. Tam je neposredno poveljeval operativnim grupacijam naših najboljših divizij in korpusov. Tako je vsklajeval dejavnost vseh razpoložljivih sil na račun operativno-strateških potreb področja, kjer se je odločal izhod operacij ali bitke. Praktično je Vrhovni štab od leta 1941 pa do konca vojne neposredno poveljeval močni operativni grupaciji. Z njo je lahko poljubno prenesel težišče operacij kamorkoli. S tem je ves čas držal pobudo v svojih rokah. Uspehi te grupacije so posredno ali neposredno imeli vpliv na vojni in politični po-

V času V. ofenzive, 12. junija 1943, je bil na Milinkladah ranjen vrhovni komandant, tovariš Tito; zraven njega dr. Ivan Ribar

ložaj v vsej državi. Podobno so delovali tudi pokrajinski Glavni štabi.

Ne glede na obstoj brigad, divizij in korpusov so tedaj še nadalje obstajali partizanski odredi na vsem jugoslovanskem ozemlju. V novih pogojih so sodelovali z večjimi oddelki z napadi na komunikacije, postojanke in druge objekte v sovražnikovem zaledju. Kadar so brigade, divizije in korpusi odšli na drugo področje, so odredi ostali na določenem ozemlju. V tem obdobju so na področjih glavnih štabov Slovenije, Makedonije

in Hrvaške ustanovili štabe operativnih con. To so bila začasna operativna telesa, ki so združevala in vodila akcije vseh enot na področju cone ter s tem olajšala delo Glavnega štaba. Po ustanovitvi divizij so bile tudi cone odpravljene.

Tretje obdobje narodnoosvobodilne vojne zajema ustanovitve armad na popolnoma sodobnih načelih. Dosežen je bil vrhunec v vojnem naporu države. Armada je imela odgovarjajoče organe poveljevanja, kakršne ima vsaka sodobna armada. Ustanovljena sta bila vojna mornarica in vojno le-

talstvo. Ustanovitev armad je bila leta 1945, ko je narodno-osvobodilna vojska vzpostavila na državnem ozemlju stalne fronte ter tako ustvarila pogoje za varne strategijsko-operativne baze, ki so bili pogoj za splošno ofenzivo in izgon zavojevalcev.

Tedaj je bil iz prejšnjega Vrhovnega štaba ustanovljen Generalni štab kot neposreden organ Poverjenstva narodne obrambe pri Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije. Armade, kot največji oddelki oborožene sile, so bile

podrejene neposredno vrhovnemu komandantu. Ta je s pomočjo Generalnega štaba poveljeval v vseh operacijah. Na področjih, ki še niso bila osvojenega, so še vedno delovali teritorialni komandni organi. Ti so imeli pod svojim poveljstvom vse enote izven armad. Ko je bila neka pokrajina osvobodjena, je prenehala potreba po teritorialnih komandnih organih in ti so bili odpravljeni, oddelki pa vključeni v armade.

V zaključnih operacijah je Generalni štab razpolagal s

sodobnimi sredstvi za zvezo, štabi armad pa tudi. To je omogočalo centralizirano vodstvo in poveljevanje Generalnega štaba, pa tudi neposreden pregled in nadzorstvo nad potekom operacij.

Poveljevanje je bilo v narodnoosvobodilni vojni pogojeno z značilnostmi vstaje in revolucionarne borbe jugoslovanskih narodov ter s stopnjo razvoja oboroženih sil. Zaradi tega so se organi poveljevanja razvijali ves čas narodnoosvobodilne borbe postopno in evolutivno. T. R.

Sovražne enote, ki so sodelovale v operaciji »Schwarz«

DNE 15. MAJA 1943 okrog dveh zjutraj se je začelo prodiranje nemških enot po načrtu operacije »Schwarz« — začela se je Peta sovražna ofenziva proti Glavni skupini narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije.

Nemci niso mogli ostati ravnodušni nasproti Glavni operativni skupini naše narodnoosvobodilne vojske, ki se je takrat mudila v Črni gori in Sandžaku, ker bi utegnila z njenim nadaljnjim prodorom proti jugovzhodu, proti glavnim balkanskim prometnim zvezam med Beogradom in Solunom ter Beogradom, Sofijo in Carigradom in izkrcanjem Angloameričanov nastati v Grčiji nova fronta, kakor so Nemci tudi pričakovali. Zato je nemško vrhovno poveljstvo že v aprilu sklenilo začeti novo ofenzivo, da bi uničilo Glavno operativno skupino. To nalogo je poverilo nemški vrhovni komandi Jugovzhoda, ki je zasnovala operacijo »Schwarz«.

Glavna ideja v operacijskem načrtu za to ofenzivo je bila, da bi z obkoljevalne operacijske osnove Mostar—Trebinje—Nikšić—Podgorica—Andrejevica—Berane—Plevlja—Goražde—Kalinovik obkolili sile »Titove vojske«, potem pa bi jih s koncentriranimi napadi potisnili proti Durmitoru in pivskim planinam ter jih uničili.

Za operacijo »Schwarz«, znano pri nas kot Peta sovražna ofenziva, so Nemci določili svoj začasno formirani armijski korpus »Kroatien«, ki mu je poveljeval general Lütters. Poučeni z izkušnjami iz Četrte ofenzive proti NOV so Nemci takoj po bitki na kolenu reke Neretve začeli svoje »garnizijske divizije« spreminjati v »lovške«. Popolnili so jih z mlajšimi vojaki, z močnejšo artilerijo in primernejšo opremo, da bi bile sposobnejše za operacije v hribovitih krajih.

Uspešni razvoj osvobodilne borbe v ostalih krajih Jugoslavije je onemogočil Nemcem, da bi sile za operacijo »Schwarz« dobili iz enot, ki so se mudile v raznih drugih krajih naše dežele. Zato so bili

primorani pripeljati v Jugoslavijo nove čete. Pripeljali so 373. divizijo, ki je od Sedme SS divizije prevzela straženje boksitnih rudnikov na področju Mostara. Razen tega so z vzhodne fronte prek Sofije pripeljali na področje Peči prvo alpsko divizijo. General Lütters je takole razporedil svoje enote za napad na Glavno operativno skupino »Titove vojske«:

Sto osemnajsta lovska divizija, ki je imela kakih 10.000 mož, se je zbirala v Foči, Trnovu in Konjicu. V prvi fazi operacije »Schwarz«, ki so jo imenovali Nemci operacija »Weiss 3«, naj bi ta divizija očistila gornji tok Neretve. Potem naj bi se zbrala po načrtu ob cesti Ulog—Kalinovik—Foča, da bi napadla Glavno operativno skupino. Med tem napadom je desno krilo te divizije, imenovano »Gruppe Annacker«, s področja izvira Neretve in Sutjeske prodiralo proti Pivi in Drini. Ostale čete te divizije so prodirale med Drino in planino Ljubišnjem proti reki Tari.

Četrta domobranska planinska brigada je operirala v okviru nalog Sto osemnajste nemške divizije na njenem levem krilu. Imela je kakih 3000 mož.

Sedma SS divizija »Prinz Eugen«, ki je imela kakih 20.000 mož, je bila najmočnejša okupatorska enota v Peti ofenzivi. Krenila je z desnega brega Neretve, s področja Imotski—Široki Brijeg in se razvila v dve koloni. Desna kolona, v kateri je bil Stirinajsti polk s tanki, naj bi prodirala proti Stolcu, Planu in Bileću. Leva kolona, v kateri je bil Trinajsti polk in razni deli divizije, je prodirala proti Nevesinju, Gackemu in Avtovcu. Potem ko sta zavzeli črto Gacko—Avtovca—Bileće, sta se obe koloni na novo razporedili tako, da je Stirinajsti polk s tanki nadaljeval prodiranje po cesti proti Nikšiću in Danilovgradu, Trinajsti polk pa se je razdelil v dve koloni. Z enim bataljonom je prodiral od Plave čez Koprivico in planino Njegoš proti Nikšiću, dva bataljona z gorsko artilerijo pa sta pro-

dirala od Avtovca čez vas Krstac in planino Golijo proti Pivski Zupi in reki Komarnici. Razen tega je ojačen bataljon prodiral od Gackega v Pivsko Zupo in po dolini potoka Vrbanice proti reki Pivi. Na levem krilu je bila Sedma SS divizija povezana s skupino »Annacker«, na desnem krilu pa se je naslanjala na brandenburški polk.

Četrty polk »Brandenburg« je zasedel črto Mateševo—Bioče in njegova naloga je bila okrepiti italijanske sile pri Titogradu, Lijevi Rijeki in Mateševu ter preprečiti prodor naše Glavne operativne skupine proti Albaniji. Razen tega je ta polk, ki je imel kakih 2000 dobro izvežbanih in oboroženih mož, služil za rezervno.

Prva gorska divizija (Nemci so jo imenovali tudi Prva alpska) se je proslavila leta 1942, ko se je nekaj časa držala v Elbrusu na Kavkazu. Kmalu pa so sledili srđiti boji, v katerih je imela velike izgube. Pozneje so jo popolnili in na novo oboroženo poslali v našo deželo. Imela je kakih 10.000 mož. Njena naloga je bila zbrati se na črti Andrijevice—Kolašin—Bijelo Polje ter prodirati proti severozahodu čez Mostar—Kovren proti Durmitoru. V nemški vojski je uživala ta divizija velik ugled kot elitna.

Skupina »Ludwiger«, imenovana tako po svojem poveljniku — komandantu nemške Sto četrte lovske divizije. V tej skupini sta bila ojačeni nemški 742. in ojačeni bolgarski 61. pešpolk. Imela je kakih 5000 mož in zbirala se je okrog Prijepolja in Brodareva v dolini Lima. Njena naloga je bila operirati proti jugozahodu, čez Matarug in Kovren proti reki Tari in naprej proti Zabljaku.

Tri sto devetinšestdeseta legionska divizija je sodelovala v operaciji »Schwarz« v začetku samo z ojačenim 369. polkom, med ofenzivo pa so se vključile v njo še nekatere druge enote, tako da je napadala z blizu 10.000 vojakov. Zbrala se je v Goraždu in Pribiju, prodirala pa je od severa

proti Čehotini in čez planino Ljubuško proti reki Tarl. Poveljstvo te divizije je imelo na razpolago tudi tankovsko četo.

Deli Stirinajstega domobranskega polka in muslimanska ustaška milica, ki so sodelovali v operaciji »Schwarz«, so šteli skupaj kakih 1000 mož.

Da bi ostale priprave na to ofenzivo strogo zaupne, Nemci operacije »Schwarz« Italijanom niti z besedico niso omenili. Sele ko so se začeli napadi nemških enot in ko se je poleg diplomatski boj med Nemci in Italijani spričo vdora nemških enot na italijansko okupacijsko ozemlje v Črni gori in Hercegovini, so sodelovale v operaciji tudi italijanske enote. Bile so naslednje divizije iz Stirinajstega in Sestega armijskega korpusa:

Divizija »Ferrara«, ki je imela kakih 10.000 mož, je prodirala skupaj z nemško Sedmo SS divizijo iz Nikšića proti Pivski Zupi, Savniku in Boanu ter iz Danilovgrada proti Boanu. Med najsrdečjšimi boji je dobila ojačenje iz divizije »Marche«, in sicer štiri bataljone in nekaj oklopnih avtomobilov.

Divizija »Venezia«, je bila s svojimi 8000 vojakov v garniziji Brodarevo, Bijelo Polje in Kolašin. S tremi bataljoni je odšla na položaje na levem bregu reke Lince za Prvo nemško gorsko divizijo. Enote te divizije so posegle v boj med Prvo gorsko divizijo in skupino »Ludwiger«.

Divizija »Taurinense« je prodirala iz Plevlja približno z 10.000 vojakov vzdolž ceste proti Lever Tari, »čistila« je prostor od Plevlja na sever proti Priboju.

Italijanske enote iz Podgorice (zdaj Titograd) naj bi preprečile prodor naših enot proti Albaniji. Po uspešnem začetku ofenzive so operirale proti severu proti Piperom in Nikšićki Zupi.

Peta sovražna ofenziva je bila edina večja akcija okupatorjev, v kateri niso sodelovali skupaj s sovražnimi enotami tudi četniki Draže Mihailovića. Zaradi pričakovane izkrcanja Angležev so jih namreč nemške enote imele za nezanesljive zaveznike. Zato so jih lovile, razoroževale in pošiljale na delo v Nemčijo. Zato so četniki zbežali na ozemlje, ki so ga bili zasedli Italijani. Vzile temu so četniki »na svoj račun« napadali zaostale borce NOV in z njimi,

Abschrift

Fernschreiben

Nach nunmehr erfolgter völliger Schliessung des Kessels werden Kommunisten zum Teil versuchen, durch die Front durchzubrechen.

Befehl: Kein wehrfähiger Mann verlässt den Kessel lebend.

Frauen untersuchen, ob nicht verkleidete Männer.

Befh.d.Ot.Tr.1.Kr./Ia
Nr.2687/43 geh. vom
29. Mai 1943

Nachrichtlich: 1./ Pz.Jg.Abt. Cajnice
8./ Art.Rgt. 369 an der Strasse Subsici
2./ P1. Btl.369 Gotovusa
Komp. Sauter Boljanici
1./Art.Rgt.369 Gotovusa
Oberleutnant Zimmermann.

Für die Richtigkeit
der Abschrift:

Ludwiger
Hauptmann.

V V.ofenzivi so enote NOV blizu Gotovuše ob proboju obroča, zaplenile tudi nemško brzojavko, s katero je nemško poveljstvo podrejenim oddelkom namignilo, naj brezobzirno pokončajo vse ujetnike: »Po uspešni popolni sklenitvi obroča se bodo komunisti poskusili posamič prebiti. Zato izdajamo naslednje povelje: noben za borbo sposoben možki ne sme živ iz obroča. Ženske pregledati, če niso preoblečeni možki.«

zlasti z bolniki in ranjenci, na svojo način krvavo obračunavali.

Razen enot, ki so neposredno sodelovale v operaciji »Schwarz«, je imel okupator v bližini za vsak primer pripravljene še druge enote. Tako so bile na področju Vilusi—Trebinje—Bileća pripravljene enote divizije »Perugia«, v Boki Kotorski je bila pripravljena divizija »Emilia«, okrog Dubrovnika pa divizija »Murges«. Ob spodnjem toku Neretve je bila pripravljena divizija »Marche«.

Nemci so imeli, kot rečeno, v dolini reke Neretve pripravljeno 373. divizijo, v Sarajevu pa 117. divizijo.

Če ne računamo teh divizij, ki niso neposredno sodelovale v bojih, je sodelovalo pri uresničevanju načrta operacije »Schwarz« kakih 92.000 mož. Če pa računamo še tiste enote, ki so stražile zaledje napadajočih enot, niso pa bile v neposrednem bojnem stiku z našimi

enotami, je sodelovalo v Peti ofenzivi kakih 120.000 sovražnih vojakov.

Naše sile so bile mnogo manjše. Naša Glavna operativna skupina se je med boji v aprilu in maju skrčila od 21.000 vojakov, kolikor jih je imela med bitko na rokavu reke Neretve, na 15.000 ali največ na 19.000 borcev.

V vsakem oziru težavni položaj Glavne operativne skupine NOV v Črni gori in Sandžaku, zelo neugodno številčno razmerje med silami (120.000 proti 19.000), razmeroma majhen prostor ter velike težave manevriranja in organizacije obrambe po težko prehodnem zemljišču, vse to je nudilo sovražniku mnogo prednosti pred našimi enotami. Upoštevati je treba tudi, da so bile naše enote utrujene, razredčene in sestradane in da so imele malo streliva, sovražnik pa je bil zelo dobro opremljen in oborožen, spočit in dobro hranjen. Boji s takšnim sovražnikom in uspeh prebijanja iz »kotla«, ki naj bi nastal po načrtu »Schwarz«, pričajo o velikem junaštvu in nadčloveških naporih naših borcev. S. K.

Vpraša naj proletarce

Med V. ofenzivo je bil Vrhovni štab na Zelengori le nekaj stotin metrov od sovražne bojne črte. Tovariš Tito je pregledoval položaj. Z njim je bil kapetan Dickens, član angleškega vojaškega poslanstva pri NOV. Zaskrbljeno ga je spraševal, kako je. Tovariš Tito mu je pokazal do kam je prodrl sovražnik. Dickens je dejal:

»Zakaj se ne vdamo? Saj se ne moremo izvleči...«

Ko je tolmač prevedel Dickensovo pripombo, je tovariš Tito odvrnil: »Vpraša naj Prvo proletarsko, če se vdajo. Če se oni strinjajo s predlogom, potem se tudi jaz.«

Sutjeska in takratni svetovni dogodki

(od 15. maja do 16. junija 1943)

POD POJMOM Sutjeska si v tem članku predstavljam zoževanje sovražnega obroča okrog brigad in Vrhovnega štaba (od 15. do 20. maja), prvi poskus preboja obroča (od 21. do 26. maja), drugi poskus preboja (od 27. maja do 4. junija), uspeli preboj NOV in Vrhovnega štaba na Sutjeski (od 5. do 9. junija) in uspeli preboj z Zelengore v Vzhodno Bosno (od 10. do 16. junija 1943). Gre torej le za mesec dni. Vendar so bili ti dnevi tako usodepolni, saj je šlo brigadam, zbranim okrog Vrhovnega štaba, v tem mesecu za biti ali ne biti. Veliko naporov in ogromno žrtev je bilo treba, da je bila Sutjeska kronana na koncu z velikim uspehom in zmago.

Vsebina Sutjeske je torej izredno bogata in bi jo mogli v glavnem strniti v naslednjih nekaj točk: 1. Kako in kdaj se prebiti iz obroča in to v smeri Vučevo—Sutjeska—Zelengora in torej ne nadaljevati ofenzive proti Kosmetu ali v dolino Južne Morave ali Vardarja. 2. Razmerje sil 19.000 naših borcev proti 117.300 Nemcev, Italijanov, hrvaških domobrancev, ustašev in Bolgarov. 3. Preboj preko srednjeplaninskega ozemlja, pre-

pletenega s klisurami in kanjoni. 4. Vprašanje ranjencev. Mislim, da si more spričo vseh teh točk misliti vsak stari partizan, da Sutjeska ni bila malenkost ali navadna hajka. Šlo je za biti ali ne biti.

Spričo vsega tega nas pa na tem mestu v prvi vrsti zanima tedanji svetovni vojaški in politični okvir. Najprej moramo ugotoviti to, da so se dogodki okrog Sutjeske razvijali že v tistem velikem razdobju svetovne zgodovine, katero moramo upravičeno poimenovati kot razdobje velike zavezniške protiofenzive proti silam osi, ki se je začelo nekako sredi novembra 1942 in je trajalo vse do srede januarja 1945. Značilnosti tega razdobja so na svetovnih bojiščih v času do naše Sutjeske najprej v izgonu sil osi iz Afrike, ki je imel svoje začetke v znameniti bitki pri El Alamejnu, v anglo-ameriškem izkrcanju v Alžiru, pri Oranu in Maroku, v borbah v Tunisu in v začetku velike zavezniške ofenzive 6. maja 1943 v Severni Afriki, ki se je končala že 12. maja, ko je prenehal na afriškem bojišču vsak organizirani nemško-italijanski odpor.

Drugi, nad vse pomembni dogodki, ki po svoji vsebini

in teži celo prekašajo dogodke na afriškem bojišču, so bili dogodki na vzhodni fronti. Tu se je začela 12. novembra 1942 ruska zimska ofenziva, ki je trajala do 15. marca 1943 in v kateri je Rdeča armada poleg znamenite zmage pri Stalingradu — ki je brez dvoma prelomnica v drugi svetovni vojni — osvobodila na jugu vse ozemlje, ki so ga Nemci zasedli leta 1942, pognala sovražnika definitivno od Moskve in osvobodila Leningrad.

Borbe in zmage na afriškem in vzhodnem bojišču do zgodnje pomladi in njihovi veliki uspehi, so bili prva sigurna znamenja, da se je vojaška sreča začela obračati v korist silam velike antifašistične koalicije in da bo fašizem in nacizem — prej ali slej — gotovo uničen. Vse to je bilo res in vse to se je že takrat slišalo silno lepo in vzpodbudno, prav tako pa so dopovedovale vsakdanje skušnje, da bo fašizem in nacizem, preden bo poginil, v stanu narediti še na milijone zločinov in tudi ne kapitulirati še tako zlepa.

Za pravilno razumevanje velikih dogodkov okrog Sutjeske si moramo dobro zapomniti prav to, da je po likvidaciji afriške fronte angloameriška dejavnost v Sredozemlju *prenehala* in da je na tem področju zavladalo relativno zatišje, ki je trajalo od 12. maja do 10. julija, ko so se anglo-ameriške sile začele izkrcavati na Siciliji. Enako *relativno zatišje* je bilo tudi na vzhodni fronti. Tu so Rusi končali svojo zimsko ofenzivo 15. marca, Nemci pa začeli s poletno ofenzivo 5. julija 1943, ki je trajala le deset dni in so jo Rusi paralizirali z začetki svoje poletne ofenzive.

V času usodepolnih dogodkov na Sutjeski (od srede maja do srede junija 1943) so torej *svetovna bojišča stala* in se pripravljala na nove ofenzive in prav ta kratek oddih so Nemci izrabili, misleč obračunati z NOV in Vrhovnim štabom. Tako so mogli Nemci sprostiti tudi nekaj svojih sil in jih uporabiti pri stiskanju obroča pri Sutjeski, nesporno pa je res, da so pri Sutjeski lahko uporabili vse svoje od-

Na ruskem bojišču 1942. leta

Tankovska bitka jugovzhodno od Tobruka, 1942. leta

večno letalstvo, ki je pravzaprav naredilo izredno veliko škodo.

Oglejmo si še svetovno politično dejavnost v tem kratkem razdobju! Prav na začetku sutjeskih operacij je sklenil izvršni odbor Kominterne njen razpust, ki jo je 22. maja utemeljeval tudi s tem, da bi nadaljnji obstoj Kominterne »mogel postati ovira pri nadaljnji konsolidaciji delavskih strank«, malo za tem je zapisala »Pravda«, da je porasla politična zrelost različnih komunističnih partij, 29. maja pa je dejal Stalin dopisniku agencije Reuter, da je razpust Kominterne na mestu, ker bo to olajšalo organiziranje vseh svobodoljubnih narodov za borbo proti skupnemu sovražniku, nacionalsocializmu.

Drug velik političen dogodek je bil skoraj dvotedensko bivanje premiera Churchilla v ZDA, ki pade prav v razdobje Sutjeske. 19. maja je Churchill poudaril na skupnem zasедanju ameriškega kongresa in senata, da je vojna v Afriki sicer končana, da se ne sme niti za trenutek pozabiti, da nosi Rdeča armada še vedno največje breme suhozemskega bojevanja z nacisti in da si ni treba delati utvar, da bo vojna kmalu končana, kajti »sovražnik je še vedno ponosen in močan«. Vemo, da je bil glavni namen te Churchillove ponovne poti v ZDA priprava in-

vazije v Italijo in priprave za začetek tako imenovane druge fronte.

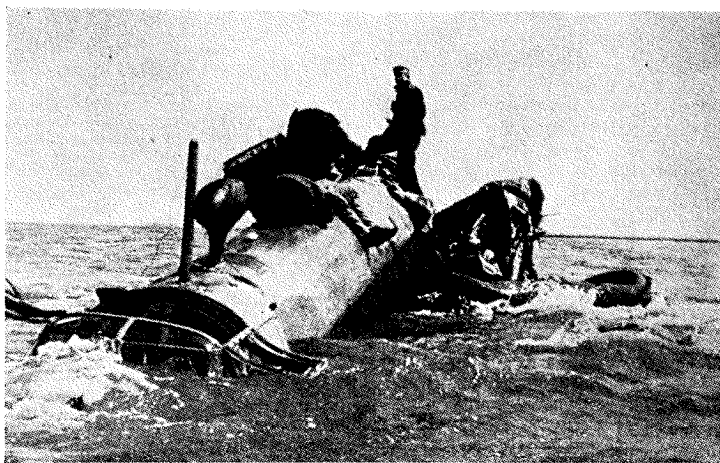
Sutjeska na noben način ne pomeni neke »zgolj jugoslovanske notranje zadeve«, temveč presega jugoslovanski okvir. Podrobno poznavanje takratnega svetovnega položaja in dogajanja dokazuje, da to enomesečno silovito dogajanje na Sutjeski ni nekaj osamljenega in izoliranega samo na Jugoslavijo, temveč da znatno prekaša jugoslovanski okvir in je sestavni del velike borbe svetovne antifašistične vojaške in politične koalicije.

1. Vseeno je, ali je Hitler poznal ali le predvideval

Churchillove namere o potrebi lotiti se utrjene nemške evropske trdnjave na njenem najmanj zavarovanem delu, v Italiji in Jugoslaviji. Ker ni Hitler nikdar posebno trdno verjel v vojaško moč svojega pajdaša Mussolinija, je v Italiji vedno držal — primerno takratnemu vojaškemu položaju — vsaj toliko svojih sil, da bi mogel na hitro paralizirati vsak poskus italijanske buržoazije, skleniti separaten mir. Poleg tega je bil Hitler vsekakor pripravljen na invazijo v Italijo in je imel za to tudi pripravljene dovolj močne sile. Vsekakor je Hitler predvideval tudi invazijo v Jugoslavijo, kjer pa je bil zaradi NOB položaj popolnoma drugačen kot v zavezniški Italiji. Zato je Hitler silno pohitel in izrabil trenutno zatišje pred invazijo na Sicilijo, hoteč v tem času obračunati z NOV in si tako tudi v Jugoslaviji pridobiti trdno oporo za morebitno angloameriško invazijo.

2. Sutjeska je razbremenila in omogočila ruske priprave za poletno ofenzivo in angloameriške priprave za invazijo na Sicilijo in po likvidaciji te za invazijo na jugu italijanskega škornja.

3. Preboj na Sutjeski, to je ohranitev proletarskih brigad in Vrhovnega štaba, predstavlja v svetovni vojaški zgodovini zelo redek primer, da je bil uspešno prebiti obroč brez pomoči od zunaj. Prepričan

Sestreljeno angleško letalo v Severnem morju

sem, da bo ta preboj še predmet mnogih študij in razprav vojaških strokovnjakov svetovnega slovesa, čim bodo za to na razpolago vsi dokumenti.

Tako je Sutjeska — čeprav po svoji jugoslovanski originalnosti — vendarle sestavni del velikih dogodkov v drugi svetovni vojni. Prav zaradi dogodkov okoli Sutjeske so morali veliki vojni zavezniki, Sovjetska zveza, ZDA in Velika Britanija upoštevati tudi NOV Jugoslavije kot neuničljivo vojaško in politično silo v Jugoslaviji, s katero je dobro ohraniti in upostaviti najtesnejše vojaške zveze in stike.

O končanih operacijah na Sutjeski je OKW (nemška vrhovna komanda) poročala 21. maja v rednem vojnem poročilu tole: »V črnogorskih gorah so nemške, italijanske, bolgarske in hrvaške enote po večtedenskih bojih obkolile in uničile močne tolpe. Visokogorski značaj ozemlja, neugodne vremenske razmere in obupni odpor tolpe je zahtevalo od tam zaposlenih čet velike vojne napore in trda premagovanja. Letalstvo, ki je neutrudno posegalo v boje, je prispevalo znaten delež k zmagovitim operacijam. Krvave izgube banditov so zelo velike. Zaplenjena je bila velika količina orožja, vozil in hrane.«

Prav to vojno poročilo OKW nam vsiljuje tole vprašanje: kako to, da so ti »uničeni banditi« postali 1945. leta veliki zmagovalci, »vedno zmagovita« Wehrmacht pa je doživela tak poraz kot ga ni še nobena nemška vojska? Odgovor je na dlani: Sutjeska kot vsi ostali najhujši in najtežavnejši naporji so našo NOV samo krepili, da je vedno uspešnejše rasla in uničevala okupatorja na naši zemlji. Prepričan sem, da se marsikateri Nemec ali drug okupator, če seveda ni pustil svojih kosti v naši zemlji, še danes z grozo spominja »Balkana«, to je Jugoslavije, njene moči in junaštva jugoslovanskih narodov, ki so pod Titovim in vodstvom KP junaško branili svojo domovino in zato tudi junaško zmagali.

Dr. Metod Mikuž

SKENDER KULENOVIČ:

Stojanka, Mati knešpoljska ...

(odlomek)

... kliče po maščevanju, išče sinove Srdjana, Mrdjana in Mladjena, ki so padli v fašistični ofenzivi.

Vse tri sem vas na svojih prsih hranila — joj,
blagodejno sonce knešpoljsko! —
vsem trem rumene sem nožice
povijala v povoje bele,
vsem trem sem prala tople jutranje plenice ...
Jooolj,
Srdjan,
Mrdjan,
Mladen moj,
joj, tri leta v mojem veku,
tri prvine v mojem mleku,
trije težki, silni
grozdi satja,
ki jih naročje moje vrglo je na dan,
joj, rosna triperesna deteljica knešpoljska,
ki se mi razcvela je pod srcem!

Joj, trije volkovi in trije viharji divji,
naj mati ljubi vas ledene:
rokav zavijaj, Srdjan moj,
lahko bi mati tebe prepoznala:
na levi roki — črno materino znamenje!
Zavijaj, sin moj Mrdjan,
zavijaj desno nogavico:
tu prva krogla ti prebilla
golenico je pod mečo!
A ti se, Mladjen, mrtev materi nasmej,
tebe bi najlaže prepoznala:
štirje podočnjaki
so druge ti zobé prerasli,
kot volku ...

O kdo te volkodlake bo zatrl?

Kozara,
Kozara,
Kozara,
pevej, kdo, Kozara, jih bo zatrl,
in kdo objokoval
mi sina Srdjana
in sina Mrdjana
in sina Mladjena? ...

Kozara, ti sestra zelena,
mojim trem sinovom druga mati,
od daleč te je videti
in še dlje te je slišati!
Ne more vérovati mati Stojanka,
da ti si opustošena
in nas da si zapustila! ...

Ti si sinove moje,
ti, sestra, orjake svoje
v zelene kite si poskrila
in zdaj molčiš nad Knešpoljem
in obrvi košate mrščiš,
v srcu
kot v razgretim kotlu
mešaš maščevanje!

Maščevanje, sestra, maščevanje!

Objokuj mi sina Srdjana,
objokuj mi sina Mrdjana,
objokuj mi sina Mladjena:
dežja je žejno llinje,
a maščevanja Knešpolje, o, maščevanja!

Vedi:
ko bi naročje moje spet se oplodilo,
vrovič bi tri Mladjene
in tri Mrdjane
in tri Srdjane
rodila
in z divjim mlekom jih dojila
in vse tri tebi darovala.

Prevedel Ciril Zlobec

Borbena povezanost s Sutjesko

PETA OFENZIVA. Maja, junija 1943, leta... V mogočnem in divjem, v pustem in goratem svetu se je prebijala glavnina partizanskih sil NOVJ z Vrhovnim štabom iz nemškega obroča... Nepisni boji, nepopisen proboj preko Sutjeske. Nadčloveški napor, nadčloveške žrtve. Da, vse tisto, kar so dokazali in storili partizani v peti ofenzivi, je prava legenda... Toda borci na Sutjeski niso bili sami, ne! Vsi jugoslovanski partizani v drugih področjih v Jugoslaviji so bili nepopustljivi proti okupatorjem. Bila je to borbena povezanost, bila je to več kot moralna pomoč obkoljenim partizanom na Sutjeski. Da, vse to je bila tista partizanska zavest, da je treba toldi sovražnika na vsakem koraku, kjerkoli je... In v tistem času, ko se je razplamtevala borba na Sutjeski, so partizani v drugih krajih Jugoslavije prav tako bili boj z okupatorji. Kako je bilo na področju Srbije, Slovenije, Bosne, Makedonije? O tem nam pripovedujejo tile prispevki!

Srbija

Med V. ofenzivo so bila v Srbiji tri uporiška žarišča: Sumadija, Vzhodna Srbija in Južna Srbija. Na teh področjih je, čeprav v težavnih pogojih, operiralo devet partizanskih odredov, proti katerim je sovražnik zelo pogosto napelil večje ali manjše napade, da bi jih razbil in uničil. Toda prav v tem obdobju narodnoosvobodilne vojne sta se osvobodilna borba in dejavnost partizanskih odredov v Srbiji okrepili, kar je bila posledica razredčenosti sovražnih sil v Srbiji (ker so Nemci del svojih sil prepeljali v zahodne kraje Jugoslavije), kakor tudi obnavljanja in krepitve partizanskih odredov, močnejšega prodiranja linije KPJ, odkritega sodelovanja četnikov Draže Mihailovića z okupatorjem ter čedalje širšega sodelovanja ljudstva v borbi proti okupatorju in kvislingom. Partizanski odredi so uničevali sovražne garnizije, žandarmerijske postaje, četnike, skladišča orožja, municije in hrane, preprečevali ropanje, razbijali prometne zveze in naprave, uničevali kvislinško administrativno upravo, skrbeli za prostovoljno mobilizacijo, organizirali ljudsko oblast itd.

V Sumadiji so operirali 1. šumadijski partizanski odred »Milan Blagojević«, Valjevski partizanski odred »Žikica Jovanović-Španac«, Kosmajski partizanski odred »Rade Jovanović« in deli Čačanskega partizanskega odreda »Dragiša Mišović«. Dne 1. maja 1943 je bilo sklicano posvetovanje Glavnega štaba za Srbijo s komandami teh odredov in določene naloge: Kosmajski odred naj odrine na področje planine Kosmaja, Valjevski in Sumadijski odred naj kreneta proti planini Rudniku v gružanskem okraju, Čačanski odred pa v takovski in ljubiški okraj, kjer naj okrepija dejavnost v boju proti okupatorju in kvislingom.

V izpolnjevanju svoje naloge sta Valjevski partizanski odred in Kačerska četa Sumadijskega odreda že v začetku maja v večurnem spopadu na planini Rudniku razbila večjo skupino četnikov; dne 14. maja sta vdrla v okrajno mesto Lazarevac, razbila kretnice na železniški progi, zažgala železniško postajo in skladišče, pretrgala telefonske zveze z Lajkovcem in Arandjelovcem in v spopadu pobila več sovražnih vojakov; v noči med 16. in 17. majem sta zažgala železniško postajo v vasi Latko-

Proboj na črti Sutjeska—Suha gora, junija 1943

viću, na progi Beograd—Čačak minirala kretnice in razbila progo; v noči od 19. na 20. maj sta ponovno vdrla v Lazarevac in se po izpolnjeni nalogi umaknila proti Arandjelovcu.

Rudniška četa, ki je operirala samostojno, je 5. maja na cesti Bosuta—Belanovica iz zasede ubila 8 žandarjev; dne 10. maja je imela v vasi Bosuta kratek spopad z enotami Nedićeve srbske državne straže; dne 11. maja je vdrla v vas Stragari in zažgala občinski arhiv; dne 23. maja je v vasi Vlaski zaplenila arhiv 1. bataljona četniškega Rudniškega korpusa, sežgala občinski arhiv in priredila zborovanje s kmeti. V noči od 25. na 26. maj je v vasi Klokci sežgala občinski arhiv in ustrelila štiri okupatorjeve pomočnike. V vasesh Vel. Senju in Crniču je 26. maja razbila skupino 70 žandarjev in 2. gružansko brigado 1. šumadijskega četniškega korpusa.

V tem času je Kosmajski partizanski odred operiral po četah: 1. četa južno od Beograda in na železniški progi Beograd—Mala

Krsna, 2. četa pa severovzhodno in vzhodno od Mladenovca. V uspešnih akcijah sta zadali sovražniku izgube v moštvu in vojnih potrebščinah. Tako je 1. četa 12. maja napravila zasedo na železniški postaji Dražanj-Sepsin in napadla močnejšo nemško patroljo, ki je imela 2 mrtva in 1 ranjenega, potem pa se je umaknila proti cesti Beograd—Kragujevac, zahodno od vasi Vrčina, kjer je 15. maja postavila zasedo in zažgala nemški kamion. V noči od 16. na 17. maj je porušila dohodno kretnico na železniški postaji v vasi Resniku pri Beogradu. Do konca maja je opravila še nekaj akcij v vasesh Vranić, V. Borak, Ralje, Badljević in Dubone.

Druga četa Kosmajskega odreda je 14. maja uničila vse tehnične naprave na železniški postaji Kusadak, tako da je bil promet pretrgan 13 ur. Dne 23. maja je napadla vas Vodanj pri Smederevu in zažgala železniško postajo Suva Voda. V vasi Azanji pri Smederevski Palanki so jo 30. maja napadli Nemci in žandari. Četa je

odgovorila na napad in sovražnik je imel 20 mrtvih in 11 ranjenih. Ista četa je zažgala tudi železniško postajo v vasi Radincu pri Smederevu.

Zivahnejšo dejavnost partizanov v Šumadiji je zabeležil v svojih poročilih načelnik beogradskega okrožnega načelstva. V poročilu z dne 1. junija ugotavlja, da se je »akcija banditov naglo okrepila« in poroča:

»Splošni notranjepolitični položaj se je v zadnjih 15 dneh dokaj poslabšal spričo pogostnih izpadov partizansko-banditskih skupin, ki zadnje čase tedaj pogosteje napadajo posamezne občine, sežigajo arhive, požigajo poslopja ter razbijajo železniške proge in železniške naprave.« (Dokument v arhivu Vojnega zgodovinskega inštituta JLA, pod št. 53/1, škatlica 23.)

V juniju 1943 so šumadijski partizani še bolj okrepili svojo dejavnost. Med drugim je Kosmajski odred 3. junija postavil na Treslji, med vasema Rogaća in Dučina zasedo, na katero je zadela kolezarska četa 1. bataljona Srbske državne straže. V kratkem spopadu, v katerem so bili žandarji presenečeni, je padlo 9, ranjeni pa so bili 3 žandarji. V noči od 10. na 11. junij je ta odred zažgal na novo zgrajeno železniško postajo v vasi Radincu in zaplenjeno zakurjeno lokomotivo spustil proti Smederevu; v noči od 19. na 20. junij je zažgal železniško postajo v vasi Umčari in ujel ondi 3 žandarje; dne 24. junija je napadel žandarmerijsko postajo v vasi Vlaški, kjer sta bila ranjena dva žandarja in dva Nemca.

Medtem sta se 1. šumadijski in Valjevski odred borila predvsem s četniki in Srbsko državno stražo. Dne 6. junija je 1. šumadijski odred napadel četnike v vasi Brajkovcu. Demoralizirani četniki odločnejšega odpora sploh niso bili zmogli; po krajšem spopadu so se umaknili, na bojišču pa so pustili 5 mrtvih. Isti dan se je Valjevski odred spopadel s četniki pri vasi Lipanju; padli so štirje, ranjenih pa je bilo šest četnikov. Dne 21. ju-

nija sta Rudniška četa in 1. šumadijski odred v spopadu s kakimi 350 četniki na planini Rudniku ubili dva četnika iz 2. brigade Gorske garde.

V Vzhodni Srbiji sta Požarevaški in Timoški partizanski odred prav med IV. in V. ofenzivo preživljala hudo krizo, ker je bila proti njima naperjena tako imenovana ofenziva »Hanzel«, v kateri so sodelovale enote 704. nemške divizije, 2. ruskega prostovoljskega polka, 5. Ljotičev prostovoljski odred, žandarji in četniki Draže Mihailovića. V tej ofenzivni akciji se je sovražniku posrečilo, da je Požarevaški partizanski odred, ki je v srđitih spopadih izgubil več borcev in oficirjev, začasno razbil, ni ga pa uničil. Ostale so manjše partizanske skupine in oslabiljena Stiška četa, ki so nadaljevale akcije. V maju in juniju so požgale več občin in občinskih arhivov, med drugim v vaseh Smoljincu, Ćirikovcu, Brežanah, Batusu, Kalištu in Turijah; napadle so železniški postaji in razbile njune naprave v Zviždu in Kalištu; imele so hujše spopade s četniki 23. maja pri vasi Smoljincu, 29. maja pri vasi Dušmanicah in 16. junija v vasi Turijah z žandarji.

V začetku junija je ena četa 1. južnomoravskega odreda na ukaz Glavnega štaba in pokrajinskega komiteja KPJ za Srbijo odšla v Vzhodno Srbijo, da bi povezala partizanske enote na tem področju in pomagala pri oživiljanju NOB te pokrajine. Četa je 9. junija porušila aleksinaški premogovnik, potem pa se je združila s Timoškim odredom in 15. junija je bil iz teh enot sestavljen Timoški bataljon. Naslednje dni je bataljon primoral Boljevaško četniško brigado, da se je umaknila iz Radovanjske Reke, med prodiranjem proti Troglan Bari pa se je 23. junija spopadel z Resavsko četniško brigado in Nedićevima odredoma iz Ćuprije in Jagodine (Svetozarevo), jim zadal izgube in jih prisilil, da so se umaknili.

Na jugu Srbije, v Toplici, Jablanci in Crni Travi, so operirali 1.

in 2. južnomoravski in Rasinski partizanski odred. Nenehoma so bili boje z bolgarskimi okupatorskimi silami, z Ljotičevimi prostovoljci, žandarmerijo in četniki. Razen tega so napadali zelo občutljivo prometno zvezo Beograd—Skoplje. Dne 2. maja je Južnomoravski odred porazil nedićevce pri vasi Devči, nakar je pobuda v akcijah prešla docela v roke partizanov. Dne 18. maja so deli Južnomoravskega odreda napadli bolgarski transportni vlak pri vasi Belotinci, na progi Niš—Leskovac; 19. maja je skupina borcev tega odreda na cesti Vučije—Brza pobila neko nemško patroljo; dve uspešni akciji so opravile v juniju diverzantske skupine tega odreda pri vaseh Doljevcu in Pukovcu. Uničile so dve lokomotivi.

Rasinski odred je zelo uspešno napadal železniško progo Kraljevo—Stalač. Dne 17. maja je vdrl v vas Pepeljevac in zaplenil 100 kg okupatorju namenjene volne; dne 31. maja je v vasi Slijivovcu ujel štiri četnike; 1. junija je bil v vaseh Strojnici in Razbojni srđit boj z Nedićevimi žandarji, v katerem sta padla dva žandarja, štirje pa so bili ranjeni. Dne 9. junija sta Rasinski odred in četa 1. južnomoravskega odreda napadla okrajno skladišče v Blacu, 10. junija pa četnike v kolibah pri vasi Bučji, kjer so partizani zaplenili arhiv četnikov Rasinske brigade. Dne 14. junija je ta odred na treh krajih porušil železniško progo med Djunisom in Stalačem. Promet je bil pretrgan za 36 ur, en vagon z nemškimi ranjenci je bil poškodovan, na bolgarskem bunkerju je bil uničen reflektor, trije bolgarski vojaki, ki so stražili progo, pa so bili ranjeni. Dne 17. junija sta dve četi Rasinskega odreda pri vasi Bunoviči razbili četnike in žandarje, vtem ko je ena četa na cesti Kruševac—Brus postavila zasedo in ob tej priložnosti je v spopadu padlo 8 Nemcev, 7 pa je bilo ranjenih; partizani so zaplenili 15 pušk in precej vojaške opreme. Dne 20. junija so se deli Rasinskega odreda pri vasi Slatini spopadli z

IVAN GORAN KOVAČIĆ:

Jama

Prvi spev

Kri moja luč je in temà je zame.
Skopali noč so blažene temè
mi s srečnim vidom iz očesne jame;
od kapelj dneva kakor rano že
zenico v mozgu ogenj podivjani.
Ugasle moje oči so v moji dlani.

Gotovo trepetale so še ptice
v njih, rahlo zganil se nebà odraz,
ko čutil sem: s sinjino v dno zenice
utonil mi krvavi je obraz.
Oči na dlani žarkom se smehljajo
in mojim solzam liti več ne dajo.

Ivan Goran-Kovačić čita borcem
svoje pesmi (1942)

odredom Nedičeve straže, v kateri je bilo 30 žandarjev; v spopadu je padlo pet žandarjev, partizani pa so zaplenili 2 puškomitraljeza, tri puške in več bomb; 22. junija sta 1. in 2. četa tega odreda vrgli iz vasi Bovane in M. Siljegovca dele 5. prostovoljskega bataljona, dne 27. junija pa sta pobili posadko žandarmerijske postaje v vasi Stepošu, kjer sta zaplenili 14 pušk, 1 puškomitraljez in večjo količino streliva, postajno poslopje pa zažgali.

V tem času je 2. južnomoravski odred uspešno operiral na desnem bregu Južne Morave. Njegove enote so 18. maja postavile zasedo, na katero so zadeli četniki. Ob tej priložnosti sta padla dva četnika; dne 20. maja je 3. četa tega odreda napadla bolgarsko policijsko postajo pri vasi Romanovci, kjer je razbila sovražnika; 6. junija je skupina borcev v spopadu pri vasi Berbacu razbila kakih 40 policajev; 8. junija so se tri čete tega odreda pri vasi Ravnu spopadle s 120 bolgarskimi policaji in jih po dvehurnem boju razbile; 14. junija je bila v vasi Besni Kobili razbita kvsilniška vaška straža; 16. junija so partizani pognali policijo iz vasi Sv. Ilija in zaplenili 17 pušk; dne 23. junija so deli 1. bataljona 2. južnomoravskega odreda uspešno napadli bolgarsko policijsko postajo v vasi Glavanovcih, sovražnika popolnoma razbili in zaplenili 8 pušk, 1 avtomat, 2 pištole in več druge vojaške opreme; 24. junija je 2. bataljon tega odreda demonstrativno napadel Surdulico. Šestdeset bolgarskih policajev se je v paničnem strahu nekaj časa nekolično branilo, potem pa so se razbežali proti Vladičinemu Hanu. V noči med 27. in 28. junijem so deli 2. južnomoravskega odreda zažgali občinski poslopji v vaseh Rđjavici in Korbevci ter zaplenili 26 pušk, 1200 nabojev in 3 pištole. Isto noč so drugi deli tega odreda med Vranjo in Kumanovom porušili železniško progo Niš—Skoplje, da je bil promet na njih 10 ur ustavljen. V noči od 28. na 29. junij so partizani porušili premovalnik

Trnavo, v spopadu je en nemški vojak padel, partizani so zaplenili 3 puške, 3 pištole, 700 nabojev in 150 kg razstreliva.

V teh bojih in akcijah so partizanski odredi v Srbiji kvsilniško oblast večidel dezorganizirali in razbili, sovražniku pa zadali razmeroma velike izgube v moštvo in vojnih potrebščinah. Po doslej zbranih sovražnih podatkih, zlasti pa po žandarmerijskih in četniških, so partizani v maju in juniju leta 1943 v bojih v Srbiji ubili 412, ranili 179, ujeli pa 104 sovražne vojake in oficirje, zažgali občinska poslopja in njihove arhive v 104 vaseh, demolirali in požgali kakih 20 železniških postaj, železniške proge pa razdrli na 23 krajih.

Tako je bil v celoti izpolnjen prek radijske postaje »Slobodna Jugoslavija« prejeti ukaz tovariša Tita, da je treba med V. sovražno ofenzivo z vsemi silami začeti v deželi splošno ofenzivo.

Petar Višnjic

Slovenija

V zgodovini NOB v Sloveniji je pozni pomladanski mesec od srede maja pa do srede junija 1943 izredno zanimiv. To je bil čas — če bi uporabili vojaški izraz — eksploatacije uspehov velike ofenzive prvih štirih slovenskih brigad, ki se je začela proti Italijanom in beli gardi že jeseni 1942 in se končala po velikih borbah v Suhi krajini, v najbližji okolici Ljubljane, v temeniški dolini in Suhi krajini, v bližini Jelenovega žleba z veliko zmago nad Italijani konec marca 1943. Po tej zmagi so se brigade razšle in odšle vsaka na svoje področje, na začetku junija pa so bile zopet skupaj prav zaradi nameravane razbremenitve ofenzive na Sutjeski. V tem pa je začel general Gambaša s skrbno pripravljeno ofenzivo in priznati je treba, da je potisnil našo vojsko na Rog, misleč jo prav tam popolnoma uničiti. Toda partizani ne bi bili

partizani, če bi se Gambara to posrečilo. Prav kmalu za tem so bile vse brigade že izven Kočevskega Roga in ustanavljati sta se začeli prvi dve slovenski diviziji.

Če bi se držali strogo časa, kot so trajale borbe na Sutjeski, moramo najprej omeniti dnevno povelje Glavnega štaba NOV in POS od 27. maja 1943, v katerem je med drugim rečeno, da je sovražnik začel ofenzivo proti NOV v Črni gori, Sandžaku in Vzhodni Bosni in da je dolžnost »nas vseh, da izpolnimo ukaz Vrhovnega komandanta tokov. Tita, v katerem nas poziva, da okrepimo svojo aktivnost v borbah proti sovražniku in da na ta način podpremo osnovne sile naše vojske v teh odločilnih borbah«.

V tem dnevnem povelju je torej znova nadvse jasno poudarjeno, da je NOV in POS sestavni del NOV in POJ in da ji je zato tudi dolžna pomagati. Kot je Glavni štab Slovenije pomagal razbremeniti sovražnikov pritisk v tako imenovani 4. ofenzivi s tem, da je poslal svoje brigade v Zumberak, tako je storil tudi to pot, ko je že trajala tako imenovana 5. ofenziva. Skoncentriral je štiri brigade na nemško-italijanski meji med Stično in Sv. Križem, od koder sta potem Serčerjeva in Cankarjeva brigada udarili preko meje.

Prav ta koncentracija brigad pa je naletela na Gambarovo ofenzivo, katere težo sta najprej občutili Tomšičeva in Gubčeva brigada na prostoru med nemško-italijansko mejo in Catežem in sta se potem po neverjetnih naporih prebili prav do Kočevskega Roga. Kmalu za tem sta moč te ofenzive občutili tudi Serčerjeva in Cankarjeva brigada, ki sta se na povratku z »nemške« strani zapletli v hude štiridnevne boje na področju Grosuplje—St. Jurje—Sv. Peter (Visoko)—Smrjene—Pijava gorica, torej pred vrati same Ljubljane in se nato prebili proti Kočevskemu Rogu.

Tako je bila v času borb na Sutjeski tudi Slovenija močno raz-

Samo skoz prste kaplje goste, vroče kapljale so, da rabelj mi naenkrat ob še grenkejši muki zevajoče dupline slajše nož zabode v vrat; a mene ljubkost te krvi prevzame, da občutil kaplje sem ko solze same.

Blisk noža bliskovitega bil zadnji pred strašno je nočjo naval luči in krik, bel še v slepoti menavadni in rabljev bele, bele kože sij, bili namreč so do pasu vsi goli in nagi nam tako oči so boli.

O, bolna luč, tako ne razodene ne zarja, blisk ne ogenj te nikdar močno in ostro; kot solze ognjene bi lil, ki od njih gori v duplini žar. A skozi ta pekel so bliski žgali in kriki drugih mučenikov klali.

Ne vem, doklej je besni ogenj trajal, ko grozne bule trde poženo iz dupline; komaj stal sem še, se majal, začutil v dlani spolzke oči nato in rekel: »Slep sem, draga moja mati, kako čem tebe zdaj objokovati...«

A luč mogočna, ko zvonov stotine z zvonikov belih, v pameti blazni kot luč s Siona obljubljeni mi sine; Prelepa luč! Svetloba, ki jasni! Svetleča ptica! Mesec! Svetla reka! Drevo! Svetloba maminega mleka!

Že nisem nádejal se te bolesti: krvnik mi reče: »Zgneti si oko!« Pokleknil skoro predenj sem brez svesti, ko zmochi pest krč z gosto mi sluzjó in nič več nisem vedel, kaj je z mano: v brezno pal sem kot v mrtvaško jamo.

gibana. Vse štiri brigade so bile v hudi borbah. Nekakšno pomoč Vrhovnemu štabu in njegovim brigadam je to vsekakor bila, če morda ne čisto direktna, pa vsaj moralna, saj so tudi te istočasno borbe v Sloveniji zelo zgovorno dokazovale, da se tudi slovenski narod bori in umira za isto svobodo, za katero so umirali junaki na Sutjeski.

Dr. Metod Mikuz

Bosna

Po Četrtni sovražni ofenzivi so ostale na ozemlju Bosne na bovevlje Vrhovnega štaba enote 1. bosenskega korpusa. V času, ko je Glavna operativna skupina bila bitko na Neretvi in nato prodirala čez Drino v Črno goro in Sandžak, so te enote razvile zelo uspešno akcijo ter ponovno osvobodile malone vse tisto ozemlje, ki so ga imele v rokah pred začetkom te ofenzive.

Vrhovni štab je nameraval takrat s četami, ki so bile prodirle v dolino Lima, nadaljevati ofenzivo proti Kosmetu in Južni Srbiji. Ker je Vzhodna Bosna v tem položaju v načrtih Vrhovnega štaba dobivala večji pomen, je Vrhovni štab odredil, naj se razen I. formira tudi II. bosenski korpus. Štab I. korpusa je dobil nalogo, naj s Peto krajiško divizijo odrine v Vzhodno Bosno, da bi združil in prevzel pod svojo komando ondotne partizanske sile, razvil boj proti četnikom, ustanovil nove partizanske enote in organiziral ljudsko oblast. II. korpus (4., 10. in 12. divizija) pa naj bi ostal na ozemlju srednje Bosne in Bosanske krajine.

Skladno s to nalogo se je 5. divizija zbrala v srednji Bosni, kjer je v nekaj napadih razbila četnike. Ker se je bila takrat že začela V. sovražna ofenziva, je ta divizija na povelje Vrhovnega štaba odrinila, da bi čez reko Bosno prišla na Romanijo, od koder naj bi z akcijo v zaledju sovražnih sil v dolini reke Drine (Goražde-Poča) olajšala Glavni operativni skupini proboj iz obkolitve. Spriču nalivov pa je reka Bosna narasla in Peta divizija v noči od 26. na 27. maj ni mogla priti čeznjo. Sovražnik je imel v dolini reke Bosne in na področju Sarajeva razen ustaško-domobranskih enot še 273. in dele 362. nemške divizije, in brž ko je zasluhl, kaj namerava Peta krajiška divizija, je neutegoma poslal proti njej močne sile (med drugim tudi en nemški polk), ki naj bi zaustavile divizijo na levem bregu reke Bosne. To se mu je tudi posrečilo.

Ta čas so enote 2. bosenskega korpusa nadaljevale čiščenje svobodnega ozemlja od zaostalih četniških skupin in z akcijo na sovražnih prometnih zvezah v dolinah rek Une, Save in Vrbasa vezale nase čim močnejše sovražne sile. Četrta divizija (6., 8. in 10. brigada ter trije partizanski odredi) je operirala v Bosanski krajini ter pomagala enotam I. hrvaškega korpusa v boju proti ustaško-domobranskim silam v Cazinski krajini ter proti četnikom na področju

Klnina. Z uspešnimi napadi na sovražne prometne zveze je prišla do orožja in z njim opremljala nove borce, ki so nenehoma prihajali v enote. Spriču tega je njen Podgrmeški odred že v začetku junija prerasel v brigado. Deseta divizija (9. brigada in trije partizanski odredi) je zbrala glavnino svojih sil ob izviru reke Vrbasa, del sil pa je usmerila proti spodnjemu toku reke Bosne. Kakor Četrta divizija je imela tudi ta glavno nalogo, da napada sovražne prometne zveze in zasleduje četniške skupine, razen tega pa naj bi tudi ustanavljala nove partizanske enote. Dvanajsta divizija (2., 5. in 12. brigada ter dva partizanska odreda) je operirala v srednji Bosni. Tudi njena glavna naloga je bila napad na sovražne prometne zveze v dolini rek Vrbasa in Bosne, razen tega pa naj bi dokončno razbila četnike v tem kraju ter popolnila in formirala nove partizanske enote.

Tako je med V. sovražno ofenzivo II. bosenski korpus na ozemlju med rekami Bosno, Savo, Uno in planino Dinaro razredčil svoje sile. Njegove divizije so malone ves ta čas operirale po brigadah. Zato do večjih in dolgotrajnejših spopadov s sovražnikom ni prišlo. Vse akcije

so bile v glavnem omejene ali na prometne zveze, ki jih je sovražnik še imel v rokah in uporabljal za premike, ali pa so bile enote zapletene v pogostne pohode za četniškimi skupinami. Vzlic temu pa je bila akcija II. korpusa v celoti zelo uspešna. Svobodno ozemlje Bosanske krajine in srednje Bosne se je razširilo in okrepilo, partizanske enote so se številčno povečale in pripravile, da bi poleti uspešno izpolnile velike naloge. Peta divizija in I. korpus pa sta se sredi junija usmerila proti gornjemu toku reke Bosne ter med osvobajanjem Kreševa in Fojnice pritegnila nase znatne sovražne sile, in sicer v trenutku, ko je Glavna operativna skupina lomila zadnji nemški obroč na cesti Višegrad-Sarajevo. Prekoračila je reko Bosno in zavzela premostovnik Kakanj, v katerem je uničila vse naprave, potem pa je navezala neposredne stike z Glavno operativno skupino.

Tudi v Vzhodni Bosni se je položaj ugodno razvijal. Potem ko sta se 6. vzhodnobosenska in 15. majeviška brigada vključili v Glavno operativno skupino, so ostali v tem delu Bosne trije partizanski odredi: Birčanski, Majeviški in Srem-

TO NI BIL

VOJIN Katić, namestnik komandanta bataljona Četrte proletarske brigade, je dostikrat podstavil svoja ramena, da je pomagal onemoglemu tovarišu. In nikoli mu ni prišlo na misel, da bi godrnjal na te fante, ki so na pohodu ovirali kolono, da ni mogla hitro naprej, in tudi jezil se ni, da je moral malone v vsaki bitki določiti na desetine borcev, da so nosili ranjence. Ko pa mu je na dohodih k Sutjeski drobec granate prebil nogo, potem pa mu je onkraj reke bomba raztrgala še drugo, ko je moral tudi sam leči na nosilnico, v tistem kritičnem trenutku ni hotel biti v breme tovarišem.

...Samo še dva ali trije koraki so ga ločili od nemških strelskih jarkov, ko je začutil strašen udarec ter pretres v glavi in po vsem telesu. Noge so se mu nenadoma razkrečile in spodrsnile, ko da je odletel v zrak. Telo mu je prešinil čuden mraz. Držeč se z obema rokama za vejice bližnjega drevesca je napejnal vse sile, pa ni mogel vstati. V levi nogi je začutil tako hudo bolečino, da se mu je kar stemnilo pred očmi.

V naslednjem trenutku je prihitel k njemu tovariš, se sklonil, opazil in otipal rano, odtrgal izza nedrij kos srajce, ga raztrgal na koščke in mu čvrsto obvezal nogo. Kri je pronicala skozi obvezo...

To se je zgodilo 1. junija 1943 na pobočjih Budnja, s katerih je bila Četrta proletarska pravkar pregnala Nemce. Ranjenca so prenesli v bolnišnico.

Potem se je začela tista mučna pot za enotami, ki so utirale pot.

Matrinje, Sutjeska, Milinklade. Koliko tegob in nevšečnosti na tej razmeroma kratki poti, koliko dramatičnih prizorov, v katerih je ostrina nemškega bajoneta pobilisnila nad ranjenčevo glavo!

Desetega junija navsezgodaj je prispela bolnišnica na planoto, čez katero je držala komaj vidna steza. Hodili so še kilometer, dva, potlej pa je bilo rečeno, naj se ustavijo pri potoku, v gozdu ob vznožju strmega grebena. Okoli njih, z obeh strani, so odmevali streli. Nemci so srdito napadali Košur in Ljubin Grob. Krogle so žvižgale tudi čez bolnišnico nad krošnjami.

ski. Toda Sremski NOP odred je bil številčno zelo močna enota in iz njega sta se v aprilu 1943 formirali 1. in 2. vojvodinska brigada.

V maju sta se 1. vojvodinska brigada in Majeviški odred mudila na Majeveci in v Semberiji, kjer sta zasledovala razbite četnike ter napadala ustaško-domobranske sile na širšem področju Bjeline. Ker je bila s temi akcijami sovražna garnizija v Bjelini blokirana, je skušalo pet ustaško-domobranskih bataljonov v prvi polovici maja razbiti naše sile v Semberiji ter jim docela onemogočiti popolnitev in preskrbo iz Srema. Vse to prizadevanje pa je bilo zaman. Zveza s Sremom je ostala nepretrgana in čez Savo je šlo v Bosno na stotine novih borcev ter velike količine hrane.

Zadnje dni maja so bile glavne vojvodinskih brigad in Bircanski odred zbrane v Bircu. Sovražnik je to izkoristil in se v prvi polovici junija pripravil, da razbije naše sile. Toda vojvodinske brigade so s spretnim manevrom razbile 13. domobranski polk, potem pa naglo odšle z ozemlja, ki je bilo izpostavljeno sovražnim napadom, ter z nenadnim nočnim napadom osvobodile Srebrenico.

V tem času je tudi Majeviški odred z bataljonom 2. vojvodinske brigade dosegel pomemben uspeh. Na cesti Brčko-Bijeljina je pri vasi Dragaljevcu napadel 3. domobranski polk (brez enega bataljona), ki je bil na pohodu. Po večurnem spopadu so partizani ujeli 1256 sovražnih vojakov z vsem orožjem. S temi uspehi v Bircu in Semberiji so partizanske enote v Vzhodni Bosni močno omajale ustaško-domobranske sile ter jim onemogočile, da bi se organizirano postavile po robu enotam Glavne operativne skupine, ki so bile takrat že prebile obroč in začele protiofenzivo.

Ahmet Džonlagić

Makedonija

Pozimi 1942/1943 je nastala v Makedoniji huda kriza, ker se je bolgarskim četam posrečilo, da so ob koncu leta 1942 razbile ali uničile partizanske odrede, tako da sta se obdržala samo odred »Damjan Grujev« in četa »Jane Sandanski«. Kriza vstaje se je povečala še s tem, da posamezna partizanska vodstva niso bila kos vsem po-

manjkljivostim glede oborožene borbe in da niso odstranila oportunističnega vpliva delegatov CK BDP(k), ki je zelo negativno vplival na razvoj in množičnost vstaje v Makedoniji.

Da bi nudila čimbolj neposredno pomoč v odstranjevanju pomanjkljivosti in storila ukrepe za okrepitev narodnoosvobodilne borbe, sta Centralni komite KPJ in Vrhovni štab poslala v Makedonijo kot svojega delegata Svetozara Vukmanovića-Tempe. Le-ta je takoj po prihodu, v februarju 1943, s partizanskim vodstvom Makedonije analiziral stanje v partijski organizaciji ter vojaški in politični položaj in ostro kritiziral vse dotedanje pomanjkljivosti in napake. Potem so bili storjeni odločni ukrepi za oživiljanje in krepitev oborožene borbe, ustanovljeni so bili Centralni komite KP Makedonije, oblastni komiteji, Glavni štab in operativne cone.

Makedonija je imela takrat samo partizanski odred »Damjan Grujev«, ki je bila vanj vključena tudi četa »Jane Sandanski«. Odred »Damjan Grujev« je v marcu odrazil na grško ozemlje, da bi se organizacijsko uredil in okrepil. V Kosturskem kraju se je povezal z grškim partizanskim odredom »Vič« in ondi do 22. maja izvajal skupne akcije zoper vaške protičete in milico, ki so jih Italijani oboroževali za boj proti grškim in makedonskim partizanom. Odredom se je posrečilo razorožiti vaško milico v sedmih vaseh Kosturskega kraja, kjer so močno vplivali na prebivalce, ki je odredom brez odpora izročalo orožje.

Potem ko se je odred »Damjan Grujev« z dotokom novih borcev znatno okrepil, se je 22. maja iz njegove sestave izločil del borcev in tako je bil ustanovljen odred »Goce Delčev«. Ta odred je z grškim partizanskim odredom »Vič« nadaljeval akcije v Kostursko-lerinskem kraju (grško ozemlje), vtem ko je odred »Damjan Grujev« odšel v Prespo (resanski okraj), kjer je v maju in juniju organiziral narodnoosvobodilne odbore, sprejemal nove borce v svoje vrste in uprizarjal diverzantske akcije na posamezna manjša italijanska oporišča. Tudi odred »Goce Delčev« je 11. junija odšel na bitolsko-prespansko ozemlje (druga operativna cona) in v juniju po skupinah uprizarjal diverzantske akcije ter napadal bolgarske in italijanske obmejne karaule in policijske postaje, hkrati pa je organiziral po vaseh tega kraja narodnoosvobodilne odbore.

Da bi se uredilo stanje na delu ozemlja pod italijansko okupacijo (prva operativna cona), kjer je bila partijska organizacija dotlej prepuščena sama sebi, je CK KP Makedonije na sestanku 4. in 5. maja sklenil storiti ukrepe glede konsolidacije partijske organizacije in ustanavljanja odredov. To nalogo je zaupal po enemu članu Centralnega komiteja in Glavnega štaba Makedonije. Ze 21. maja je bil ustanovljen Kičevo-mavrovski odred, ki je v maju in juniju neprestano napadal šibkejša italijansko-balistične posadke na cesti Kičevo-Debar, Debar-Mavrovo in Kičevo-Struga. Razen tega se je odred uspešno boril na plani-

OBUP

Od daleč je bilo slišati nekakšno pokanje in brnenje motorjev. Hrup je naraščal. Letala so letela čisto nizko, tik nad gozdom, in stresala svoj tovor na bolnišnico. Bombe so padale tako blizu, da so ranjence kratko malo metale kvišku.

Val za valom bombnikov je bobnel celo popoldne. Šele proti večeru je nastala toli zaželena tišina. In tedaj so letala še enkrat napadla. Ta napad je bil najstrašnejši. Drobcji bomb so leteli na vse strani. Eden je zadel zdravo Vojinovo nogo. Odtrgal mu je kos mesa in prebil kost v stegnu. Kri je namakala mlado bukovo listje, ki so ga bile otresele eksplozije.

Spet se je vse pomirilo. Mračilo se je. Nekdo je priskočil, da bi pomagal Vojinu. »Ni treba, tovariš,« je rekel komaj slišno, »nikar se po nepotrebnem ne trudi... Končano je... Rešuj druge...«

»Bodi miren, odnesemo te,« je odgovoril bolničar, ki mu je obvezoval razmesarjeno nogo.

Vojin je začutil, da se še nekdo premika in šušti poleg njega. Pogledal je in opazil pod bukvo sedem do osem tovarišev, ki so pripravljali nosilnico. Zdelo se mu je, da je to vsaj za to priložnost odvečno delo.

»Nikar po nepotrebnem ne izgublajte časa,« je ponovil.

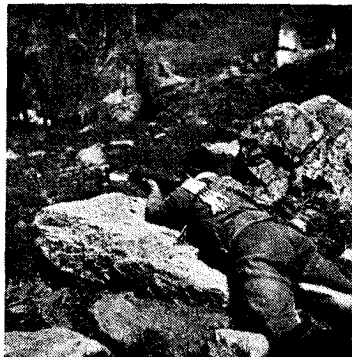
Kdo ve, kakšne misli so mu tisti hip pretresale dušo. Najbolj ga je menda bolelo to, da se osem zdravih ljudi ubada z njim, tam, v zdecimiranih enotah pa jih nima, kdo zamenjati. Bil je prepričan, da so bolj potrebni tam, kjer pokajo obroči. »Pojdite tja...« je rekel še enkrat.

Tovarišem niti na misel ni prišlo, da bi poslušali te iz srca iztrgane besede. Takšne želje mu niso mogli in tudi ne hoteli izpolniti. Naglo so se pripravljali na pot.

V trenutku, ko se je bolničar obrnil v drugo stran, je Vojin napel vse moči in potegnil revolver izza pasu.

Kaj ga je napotilo, da se je ustrelil, ko so bili tovariši pripravljani odnesti ga in poskrbeti, da bi mu nudili zdravniško pomoč? Očividci trdijo, da je bil Vojin v kritičnem trenutku zelo pribešen in miren in da je lahko storil to samo zato, ker je želel razbremeniti svoje tovariše.

M. M.

*Makedonski partizan
na položaju*

nah Bistri in Preseki, politično deloval po vaseh kičevskega, debarskega in gostivarskega okraja, kjer je ustanavljal narodnoosvobodilne odbore.

Na ozemlje Tikveša—Djevdjelije in Veleša (tretja operativna cona) je CK KP Makedonije poslal

svojega člana, čigar naloga je bila, da uredi stanje partijske organizacije in pripravi vse potrebno za ustanovitev odredov. V prvi polovici maja sta bila na tem področju ustanovljena tikveški partijski odred »Dobri Daskalov« in djevdjelijski »Sava Mihajlov«. Po direktivah štaba Tretje operativne cone sta v maju in v začetku junija neprestano vdirala v vasi djevdjelijskega in tikveškega okraja, napadala bolgarske policijske postaje, sežigala občinske arhive in organizirala ljudsko oblast. Da bi uničile ta dva odreda v času njunega organizacijskega urejanja, so bolgarske enote 7. junija koncentrično napadle širše področje Kavadaraca. Odredoma pa se je posrečilo rešiti se iz težavnega položaja in se prebiti na planino Kožuf, od koder sta potem nadaljevala svoje napade na isto ozemlje.

V vzhodni Makedoniji (četrt operativna cona) se je Bolgarom posrečilo, da so pri vasi Vinici (kočanski okraj) razbili Bregalniški partizanski odred z vodstvom štaba cone v trenutku, ko je prihajal iz vasi. Razen tega so Bolgari aretirali ugledne člane Partije in simpatizerje narodnoosvobodilnega gibanja v Strumci in Stipu ter tako onemogočili ustano-

vitev štaba cone in preprečili osvobodilno gibanje v vzhodni Makedoniji.

Na kumanovskem področju (peta operativna cona) so potem, ko je bolgarski okupator aretirali ves Mestni komite Kumanova, nastale težave z ustanavljanjem partizanskih enot. Vzlic temu pa sta bili 27. junija ustanovljeni dve partizanski skupini, ki sta operirali v sestavi 2. Južnomoravskega odreda severno od reke Pčinje. Spricho dotoka novih borcev je bil pozneje ustanovljen Kumanovski partizanski odred.

Z ustanovitvijo in akcijami partizanskih odredov je NOB v Makedoniji oživela in se okrepila. V tem obdobju so nastala tri žarišča vstaje. Prvo v zahodni Makedoniji (ozemlje pod italijansko okupacijo), kjer so operirali trije partizanski odredi; drugo žarišče v bližini Tikveša, Djevdjelije, Veleša (bolgarsko okupirano ozemlje) z dvema partizanskima odredoma in tretje žarišče kumanovsko področje (bolgarsko okupirano ozemlje). Enote na omenjenih področjih so se čedalje bolj krepile, s čimer so bili ustvarjeni pogoji za formiranje regularnih enot NOVJ v Makedoniji.

Bora Mitrovski

NEDOPOVEDLJIVI VTISI

Sutjeska! Kdo bi umel zapisati vse, kar se je tamkaj dogajalo 1943. leta, za časa V. ofenzive?! Kdo? Preveč je bilo vsega, preveč veličastnega in junaškega, preveč naporenega in trpečega, preveč hudega in groznega, preveč nadčloveškega in tovariškega, preveč..., preveč vsega. A kljub temu se na Sutjesko vračajo ne samo spomini tistih, ki so preživeli vse tiste čase, temveč tudi vseh drugih. Nič čudnega ni to, nič! Saj je Sutjeska pojem, simbol in veličastnost naše borbe, naše zmage. Redki so bili Slovenci, ki so bili v borbi na Sutjeski, ki so jo tudi preživeli. Toda prav tako znajo slovenski borci ceniti tisto epopejo, prav tako, kakor bi bila na našem ozemlju. Zakaj tedaj je šlo za biti ali ne biti. Sutjeska pa je ostala in z njo vse tisto, kar nam je bilo, je in nam bo vedno v spominu na tako težko priborjeno svobodo. In kaj pravijo nekateri naši ljudje, ki so si po vojni ogledali prizorišče borb na Sutjeski? Zbrali smo, žal, le tri utrinke o vtisih...

Bosenski: Krim—Mokrc—Bloke

DR. METOD MIKUŽ

Bilo je točno štirinajst let od velikih in zgodovinskih dogodkov na Sutjeski, ko sem s študenti zgodovine ljubljanske Univerze in Višje pedagoške šole mogel obiskati te znamenite kraje. Do tja ne bi nikdar prišli, če bi nam te vsekakor edinstvene ekskurzije ne omogočilo polno razumevanje potrebnosti take ekskurzije — ne majniškega izleta — kot ga je pokazal predsednik Glavnega odbora Zveze borcev Slovenije, tovariš Matija. Mislim, da je bil tisti denar pravilno naložen kapital, ki že daje in bo še dajal bogate obresti. Enodušno so študenti dejali, da šele sedaj razumejo marsikaj, kar jim je bilo poprej govorceno v šoli in bodo torej vsaj trideset let pravilno razlagali — in kar je še važneje — pravilno vzgajali zaupano jim mladino ob živo prikazani resničnosti, da so jugoslovanski narodi neuničljivi, če jih povezuje taka vez, kakršno nam je skovala NOB in vsi sedanji časi.

Zdi se mi, da bi bilo najlažje dopovedati starim partizanskim borcem prave vtise iz Sutjeske nekako takole. Vsi poznamo naše znamenite partizanske kraje, visoko planoto Krim—Mokrc—Bloke. Približno tako je tudi na ozemlju Sutjeske, samo da je tod svet višji, neprimerno večji in presekan z večjimi kanjoni, kot je Iški Vintgar. Mislimo si sedaj, da bi bila glavnina naših slovenskih partizanskih čet sredi maja 1943 obkoljena na prostoru Bloke—Ljubljansko barje in da bi ji ne preostajalo drugega, kot prebiti se z Mokrcja preko Iškega Vintgarja na Krim in od tam preko južne železnice nekam na Primorsko.

Tako približno je bilo na Sutjeski. Poudarjam pa še enkrat, da je tam svet veliko večji in so hujši tereni kot pri zgoraj omenjenem slovenskem primeru. Vrhovni štab se je odločil za preboj preko strmega kanjona Sutjeske na Zelengoro in od tod v Vzhodno Bosno. No, in sedaj si mislimo to-le: slovenske brigade bi se prebijale z Mokrcja preko Iškega Vintgarja na Ustje in Krim, vse robove Mokrcja, Iškega Vintgarja, Ustja in Krima ter južno železnico pa bi imel v rokah sovražnik, poleg tega pa bi nas še ves čas tolklo njegovo letalstvo. Vsak mi bo moral priznati, da bi bil tak preboj izredno težaven in zvezan tudi z zelo velikimi žrtvami, katere bi povzročilo zlasti letalstvo, ki bi se spuščalo skoraj do dna Iškega Vintgarja. Vendar so proletarske brigade in Vrhovni štab na Sutjeski dokazali, da je tak preboj mogoč, kot seveda najmanj ne dvomim, da bi se ne posrečil preboj tudi slovenskim partizanom preko Iškega Vintgarja.

V lepem spominu mi je ostalo tudi srečanje z Jugoslovansko ljudsko armado, ki je lani v dolini Sutjeske gradila cesto in bodo tako ti zgodovinski kraji dostopni širokemu svetu. Te enote so nam šle tako na roko, da smo lahko videli prav vso Sutjesko. Tako je moj spomin na Sutjesko v kratkem pravzaprav ta: Sutjeska je in ostane velik spomenik, kaj zmore jugoslovanski človek. Treba ga je torej pokazati vsakemu jugoslovanskemu človeku in nikdar več ne bo podvomil v našo sedanjo jugoslovansko socialistično stvarnost.

Srca na poljani

IZTOK AVSEC

Dostikrat se znajdeš pred nalogami, ki se ti zde popolnoma neizvedljive, neustvarljive... Trudiš se in trudiš, prekosiš celo samega sebe, toda — nič. Zlovoljen postaneš, zagrenjen, izgubiš zaupanje vase. Potem pa se nekeje nekaj posveti in na mah je zadeva razvozljana... Drugič spet, se zdi naloga tako lahka — da, celo zamalo se ti zdi, da jo je nekdo poveril prav tebi, češ da podcenjuje tvoje sposobnosti — in ne zdi se vredno truditi... Na mah pa zrastejo nepremostljive zapreke...

Zgodovinske naloge so za človeka mnogo bolj hvaležne, če je vanje vtikal vse svoje življenje, vse svoje srce. To pa je lahko storil le s polno mero prepričanja... Niso pa te naloge zato nič manj težavne...

Tjentište... Sutjeska... In še toliko imen krajev, imen ljudi, znanih in neznanih... Vse to pa je povezano v eno samo bakljo ponosa, ki bo svetila venomer...

Človek kot edinka je majhen. Ne pomeni mnogo. Majhna je tudi tista poljana, tista senožet na Tjentištu, obdana z visokimi, večstoletnimi borovci, tik ob »bohinjsko« živahni rečici Sutjeski. Toda... Tako senožet kakor človek z nje sta sedaj velika. Postala sta velika v novejši zgodovini naših narodov prav tam, pred petnajstimi leti, ko smo pisali leto en tisoč devet sto triinštirideseto... Vendar, ne sam. Mnogo jih je bilo. Mnogo tistih, ki so nosili v srcih nov svet, katerega so šele slutili. Nov svet — brez tolikšnega napora, brez tolike nadčloveške samoodpovedi, brez tistega notranjega strahu, ki ga povzročata besedici — ohraniti življenje...

Lepa, sočna, živazelena trava rase zdaj tam. Pojijo jo škrlatnordeče kaplje krvi neštetiht mrtvih, vendar za vedno živih src in solz, izjokanih z bolestjo, a ponosno in samozatajevano.

Gledam... Stopil bi na to travo, vlegel bi se in dihal, vpil vase. Božal bi vsak listič posebej...

Toda — škoda se mi zdi... Vsak korak je odveč... Ta lep, zelen, klorofilna barva, bo vedno pomenila pomlad. Vedno bo zelena. V naših srcih.

Pomlad, ki je prišla po hudi, ledenomrzli, uničujoči zimi...

Taka pomlad — nikoli ne umre...

Solze olajšanja

ALENKA NEDOG

Ko smo maja lani hodili po poteh največjih bojov v času NOB, nas je ves čas gnalo neko notranje hrepenenje k Sutjeski. Čim večje so bile ovire na poti k temu cilju, tem večja je bila naša želja videti kraj, o katerem smo že veliko slišali in brali. Vsak izmed nas je imel svojo predstavo o tej pokrajini, vsi pa smo vedeli, da se je tam dogajalo junija 1943 nekaj velikega, junaškega, dramatičnega in tragičnega. Toda šele, ko smo stali v tej izredno slikoviti dolini Sutjeske, ko smo gledali pobočja Magliča, Košura, Vučeva, Milinklada in Zelengore in poslušali pri tem preživele borce teh krajev, smo spoznali ves pomen imena Sutjeska. Spoznali smo, da to ni le ime majhne, divje planinske reke, ki si skozi slikovito sotesko utira pot k Drini, temveč, da je SUTJESKA simbol NOV in bratstva jugoslovanskih narodov. Začutili smo, da se tu ni odločalo le o usodi ene čete, brigade ali divizije, temveč o glavnini NOV sploh, o njenem Vrhovnem štabu. Tu se je izkazala kot genialna ideja o ustanovitvi proletarskih brigad, kajti le-te so dobivale najtežje naloge v usodnih trenutkih, ko je bilo treba z lastnimi telesi ščititi prehod glavnine vojske, ranjencev, Vrhovnega štaba, zavezniških misij preko Sutjeske, ali pa se na čelu prebijati skozi sovražne obročje. Dolina Sutjeske in ves venec gora in hribov okoli nje so priča vrsti nepretrganih spopadov v junijskih dneh 1943. leta. Dogajalo se je, da so bri-

gade, bataljoni, čete, ne dvakrat, temveč petnajstkrat, dvajsetkrat jurišale, da bi zavzele sovražne položaje, ki so bili odločilni za izid V. ofenzive. Enote so se strašno krčile, v četah je ostajalo le nekaj desetih borcev, celo samo trije ali dva. Znana mladinska fočanska četa je padla do zadnjega. To so bili juriši preko trupel svojih tovarišev, juriši, v katerih so borci sivali. Na pobočju hriba, kjer je na čelu divizije jurišal komandant Sava, štrle gola debela, ki so bila nekdanj gozd, pa so zgorela od silnega ognja jurišev. V Milinkladah je z rdečo vrvo označen prostor, kjer je le izreden živalski instinkt in zvestoba psa rešila tovarišu Titu življenje. Ko smo gledali in poslušali vse to, smo obstali nemi, z vlažnimi očmi. Na misel so mi prišli tedaj stih Branka Čopića iz pesmi »Mrtvi proletari«: Bilo jih je deset na jednoga, deset na jednoga, o, dal' se i to može... Zazdelo se mi je, da so boji na Sutjeski neizčrpen vir za pesnike in pisatelje, za vzgojitelje in zgodovinarje, kot primer velikega junaštva, ki ga terja brezpogojno izvrševanje bojnih nalog, kadar gre za odločilne trenutke v zgodovini narodov. Vsak od teh bojev lahko navdahne pesnika s stih in o vsakem posamezniku v njem je moč napisati povest ali roman. Vse to je pustilo v meni veličasten vtis. Boji in doživetja, ki sem o njih slišala, so se zčila v eno samo mogočno epopejo. Toda zgodba dveh mladih partizanov in njenega tovarištva mi je ostala v spominu in v podrobnostih, kot sem jo slišala.

To sta bila borca proletarske brigade od njene ustanovitve, ki sta oba siroti, ki so jima svoje pokladi četniki — sredi nepretrganih bojev prisegla krvno pobratinstvo: ostala si bosta zvesta in si pomagala do zadnjega diha, naj pride kar hoče. V junijskih dneh 1943. leta sta se znašla sredi bojev za vrh Košura, ki dominira nad dolino Sutjeske. Zato je bil odvisen prehod vojske čez Sutjesko od tega, kdo bo imel ta položaj v rokah. Za proletarce ni moglo biti umika. Toda Nemci so bili v veliki premoči. Po enajstem jurišu, ko je ostalo le še nekaj borcev, so se Nemci začasno povlekli. To je bil odločilen trenutek za nov naskok. V tem pa je bil eden od njih ranjen tako težko, da se ni mogel premakniti. Njegov tovariš mu je hotel pomagati. Toda v teh odločilnih trenutkih, ko je ostalo le še nekaj borcev, je moral vsak sposoben za boj naprej. Nemci so začeli s ponovnim napadom. Kaj storiti? Z ranjenim tovarišem naprej, v boj? Toda to ni šlo. Rana je bila prehuda. Umakniti se? Ni bilo kam! Zapustiti ga ter se pognati v boj? To bi bila prelomitev njune zaobljube. Sredi boja je vihral v njunih srcih še mnogo hujši boj, ki se ni stoje nasproti ljubezen, morala, čast in čut dolžnosti in odgovornosti borca za izid boja. Ali pustiti tovariša, pljuniti na partizanski zakon: rešiti ranjenega tovariša za vsako ceno. Toda v tem trenutku je šlo za Košur, šlo je za usodo tisočih borcev, ranjencev, šlo je za obstoj NOV. Treba je bilo izpolniti povelje — obdržati Košur za vsako ceno. Žrtev za svojega tovariša, ki bi skoraj gotovo pomenila tudi njegovo smrt, bi bila izdaja borcev, ki so v tem trenutku prehajali čez reko. Spoznala sta kruto resnico in njun zadnji stisk rok je bil slovo in dogovor hkrati. Ko se je prvi pognal v juriš, se je drugi ustrelil.

Po končani vojni je preživelega gnala nemirna vest nazaj na Sutjesko, na pobočje Košurja. Na tistem mestu je našel ostanke njegove obleke in opasača, poleg pa so ležale njegove kosti. Objel je te kosti in iz oči so mu vrele solze — solze olajšanja. Kot da bi ga čakal, da ga ohrabri in opraviči za dejanje, ki ga je zahteval neizprosni boj in tisti ideali, za katere sta se skupaj bojevala in v imenu katerih sta se pobratila.

To je en sam droben dogodek iz Sutjeske. Koliko je bilo na Sutjeski podobnih in še pretresljivejših človeških dram?

Sutjeska in njene naravne lepote

V NAŠI deželi je mnogo mest in krajev, ki so postali pomembni in znani po dogodkih med slavnoročnoosvobodilno borbo. Enega izmed njih zadnje čase dostikrat omenjamo. To je Sutjeska, na kateri so bili med srdito Peto ofenzivo junija 1943 prebiti sovražni obroči. Petnajstletnico teh dogodkov bomo v naši deželi svečano proslavili letos julija.

Sutjeska je nedvomno eno najslavnejših imen naše sodobne zgodovine. Mnogi pa mislijo pod imenom Sutjeska izključno na tisto deročo, ne posebno veliko gorsko reko, ki se prebija skoz prave soteske med opevanimi planinami Zelengoro, Magličem in Volujkom

proti Drini. Sutjeska pa je širši pojem. To je cela krajina, kjer so se zadnje dni maja in v prvi polovici junija 1943 bile najhujše in najslavnejše bitke. Zato se bomo v tem kratkem sestavku seznanili s to krajino naše domovine, v glavnem v zemljepisnem ozirju, ker je vse to področje bogato tudi z izrednimi naravnimi lepotami in ker je tudi velika turistična privlačnost.

*

Širše področje okrog Sutjeske na meji med Bosno, Hercegovino in Črno goro, je obdano z gorskimi venci Durmitora, Volujka, Zelengore in Magliča. Med njimi se prebija Sutjeska, Piva, Tara in

Drina v svojem gornjem toku. Še nedavno so bili ti kraji povsem nedostopni in malone neprehodni, vendar pa polni velikih privlačnosti in lepot.

Durmitor je ena naših najvišjih gora, saj je visoka nad 2500 m, in njen vrh malone vse leto pokriva sneg. Pod Durmitorom se razprostira širna planota, ki se na zahodni strani spušča k reki Pivi. Tu je nastala slikovita soteska, ki je bila med Peto ofenzivo malone neprehodna. Na področju te naše gore je tudi devet jezer, znanih po svojih lepotah, med katerimi se najbolj odlikuje Crno jezero. Na levem bregu

Planina Maglič pod Vučevim

reke Pive, ki teče od Ščepan polja naprej skupaj s Taro kot Drina, se začenjajo obronki Magliča in Volujka, nad 2300 m visokih gora, znanih po mnogih bitkah iz časov narodno-osvobodilne borbe. Tudi to so težko dostopni in malone naseljeni kraji, pokriti s sočnimi pašniki in mračnimi gozdovi. S teh gora lahko prideš do Sutjeske samo na nekaj krajih, in sicer prav tam, kjer je prišlo med bitko na Sutjeski do najsrdečjših spopadov, ko so se partizani vzpenjali na gorsko planoto Vučevo in sestopali na pobočjih Zelengore v dolino, oziroma sotesko, imenovano Sutjeska.

Zelengora je mnogo skromnejša od Durmitora, zlasti pa od Magliča in Volujka. Zelengora je širna gorska planota, ki doseže v vsej dolžini višino kakih 1800 m, njen najvišji vrh pa je visok nad 2000 m. Ta planota je bogata s pašniki, na katerih se pase mnogo čred iz bosenskih in hercegovskih vasi in kjer je mnogo pastirskih koč.

In ko človek tako zve, kako negostoljubni so ti gorski grebeni, šele prav razume, kako težavni so bili pogoji, v katerih so se bile med Peto sovražno ofenzivo mnoge srđite bitke, znane pod skupnim imenom bitka na Sutjeski.

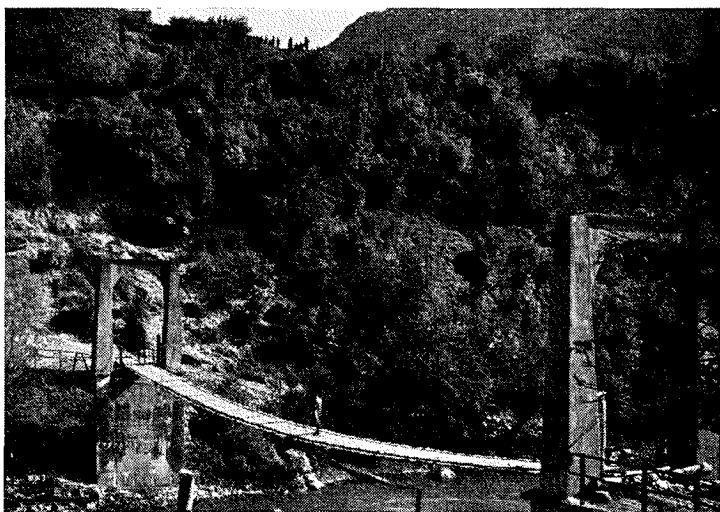
Sama Sutjeska je majhna, šumeča in zelo deroča gorska reka, ki se vije med Volujkom in Magličem na desni ter Zelengoro na levi strani in ki tvori s svojo dolžino kakih 40 km zelo slikovito sotesko. Tam, kjer je njena dolina nekoliko širša, so stala tudi redka naselja, med njimi iz vojne najbolj znana Tjentište, Vučevo, Suha in druga. Prva soteska sega od vasi Grabe čez Suho do Tjentišta. Desni breg

soteske se imenuje Peručac; to je edini pragozd v Evropi, bogat z raznoliko favno in floro.

In tu, v tej soteski so se morale enote Glavne operativne skupine NOV prebijati čez Sutjesko proti Zelengori. Z obronkov Magliča, z Vučeva in z višine nad 1500 m se je bilo treba po neprehodnih stezah po pečinah spuščati malone kilometer globoko do reke, potem pa se po še bolj nepristopni strmini vzpeti na obronke Zelengore, visoke do 1300 m. Za tako naporno pot sta bila potrebna cela dva dneva med nenehnimi in srđitimi boji z neprimerno močnejšim sovražnikom.

Ta pot je povezana z Dragaš Sedlom, Borovnom, Košuram, Krekovi, Milinkladami, Hrčevom, Barami, Ljubinim Grobom, Belinovcem in drugimi kraji, znanimi iz naše sodobne zgodovine po bogatih izkušnjah, ki jih je prinesla Peta ofenziva in po vsem, kar je z njo v zvezi. To niso naselja, to so planšarije in gorske vasice, ki jih je sovražnik spremenil v močne utrdbe, da jih je bilo treba po silnih naporih in velikih žrtvah osvajati korak za korakom kakor trdnjave.

Sutjeska je v maju in juniju, ko kopni na planinah sneg, bogatejša z vodo, polna vrtincev in prehodna le na nekate-

Most preko reke Tare pri Ščepan polju

Pogled na Sutjesko s Popovega mosta

rih krajih. Leta 1943 pa je bila prav takšna. Po takšnih poteh, in sicer večidel ponoči, so hodile naše enote ter nosile s seboj na tisoče ranjencev.

*

S celo vrsto že postavljenih in spomenikov, ki jih bodo še postavili, bo ohranjen za zgodovino in poznejše rodove spomin na dogodke, ki so se odigrali v teh krajih naše dežele pred 15 leti. S sklepom Izvršnega sveta Bosne in Hercegovine je prišel del doline Sutjeske — nad 40 ha okrog Tjentišta — pod posebno zaščito države.

Na področju Sutjeske so zgradili spominsko grobnico, v kateri počivajo posmrtni ostanki vseh borcev, padlih v bojih na teh krajih v maju in v prvi polovici junija 1943. Odkrili so tudi spomenik Prvi in Drugi dalmatinski brigadi na Brodu pri Foči, Šesti vzhodnobosenski brigadi na Čurevu, Četrtri in Peti črnogorski brigadi na Popovem mostu, spomenik Prvi proletarski brigadi na Miljevini in spominsko grobnico borcem, padlim ob prebijanju sovražnega obroča na tem področju.

Zdaj je življenje v teh krajih povsem novo. Razen Foče, središča te krajine, ki iz starodavnega mesteca vsak dan bolj raste v novo mesto s sodob-

nimi poslopji in se širi v industrijsko - turistično mesto, tudi ostali kraji spreminjajo svoje lice. Od Foče do Tjentišta in Hrčavke je zgrajena gozdna železnica, ki je povezala tudi najbolj oddaljene kraje z mestnim naseljem. V neposredni bližini ceste Foča — Kalinovik — Sarajevo je premogovnik Miljevina, ki se je iz majhnega premogovnika spremenil v premogovnik, v katerem nakopljejo rudarji letno 120.000 ton dobrega premoga. Razen tega so se v teh krajih razvile še druge gospodarske panoge. Foča in mnogi

kraji pa so dobili električno razsvetlavo, kar je bila pred vojno redkost.

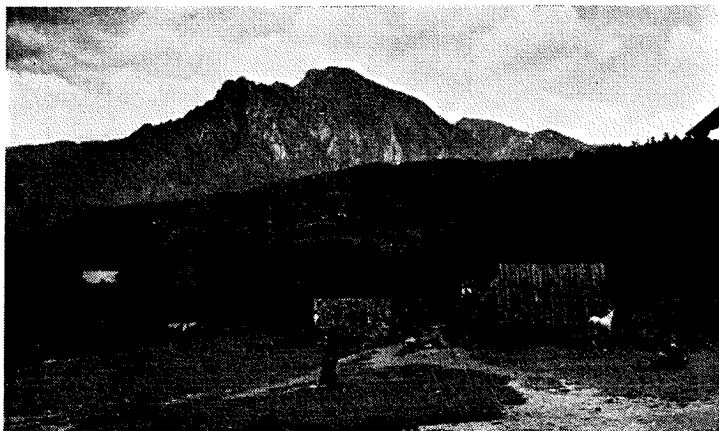
Pomanjkanje cest je bilo največja nevšečnost ne samo za prebivalce, marveč tudi za gospodarski razvoj. Zdaj je že dograjena avtomobilska cesta, speljana po nekdanji karavanski stezi od Foče ob Drini do izliva Sutjeske in še naprej po dolini Sutjeske tja do Gacka. Promet na tej cesti se bo začel med proslavo 15-letnice bitke na Sutjeski. To 45 km dolgo cesto so zgradile enote JLA in z njo se je znatno skrajšala pot do Dubrovnika.

Po naravnih lepotah sodijo Sutjeska in kraji okoli nje med najlepše kraje Jugoslavije, nekatera področja Zelenogore pa lahko tekmujejo z naravnimi lepotami Švice. Sutjeska, Tara in Drina, ki jih imenujejo tuji turisti jugoslovanski Kolorado, so znane po zelo ugodnih pogojih za kajashi šport in splavarstvo. Tu so dani tudi zelo ugodni pogoji za športni ribolov, ker križa Fočo in njeno okolico sedem rek — Tara, Piva, Drina, Sutjeska, Bistrica, Bukovica in Čehotina, ki so zelo bogate z ribami.

*

Nadaljnji razvoj teh krajev je v polnem razmahu. To so spet najbolj priljubljeni turistični kraji, kamor radi zahajajo domači in tuji turisti, a vsakega obiskovalca bo Sutjeska s svojo okolico in spomeniki spominjala na eno največjih in najslavnejših bitk v osvobodilni borbi narodov Jugoslavije.

D. P.

Pogled s hriba Košur na desni breg Sutjeske

Ko bi znala Sutjeska govoriti...

NAPOČIL je dan, poln sonca in svetlobe, poln ostrega, osvežujočega vonja planine, Sutjeska pa je človeka kar mikala s svojimi strmimi bregovi — po dežju in snegu, blatu in hladu. Hribi so bili isti, kakor prejšnje dni. Poletje se je po njihovih pobočjih bližalo zatonu. Toda ti hribi so bili čudno sami, čudno tihi. V vsej svoji lepoti, v nepreglednih zelenih gajih iglavcev in bukev, rastočih visoko pod nébes in kljubujočih človeku, vendar niso mogli prikriti njihovo deviško lice kazeče stvarnosti, da v njih divja vojna. Stali so kot opomin, ko grožnja, ko prihodnost, modrikasti ko nestvarni privid. Zelodrec pa prazen, prazen, ko da nikoli ni nič prišlo vanj.

Po bitki smo se urejali, mitraljeze smo postavljali po grmovju, obrnjene proti mračnemu Košuru, konje smo odvedli med grmiče, kjer so bili zelo dobro skriti pred letali. Gozd je bil zelen, bukke so zelenele in nas spominjale na otroška leta, ki smo se jih spominjali samo še nejasno. Na vejah so žvrgo-lele ptičke — nébes se je lesketal kot neskončno morje, sonce pa je obsevalo naše položaje. Človek bi se veselil, da je živ in da lahko živi, uživa. Tudi mi smo se, ležeč na vlažni zemlji in strmeč v Nemce pred seboj, veselili, da smo prišli iz teme, iz hladne noči, veselili smo se sončnega vzhoda in biserne rose, odseva planine Hrčevke, od katere so se odbijali sončni žarki. Toda vedeli smo, da bodo spet létala nad nami sovražna letala, »štuke« bodo sejale smrt, kri bo oblivala zeleno, mlado, komaj zrastle travo. Krožila bodo nad nami in grozljivo brnela. Létala bodo čisto nizko, tik nad griči, drzno, drugo za drugim, v brazdi. Letala bodo in krožila, nas obstreljevala z mitraljezi, mali izvidnik »Potez« ali »Storklja« bo pretaknila vse koticke, da nas najde in obeleži z belimi raketami, druga letala pa nas bodo bombardirala. Strašno žvižganje bo prodiralo do mozga, zvenelo bo v ušesih, kot strela bo prešinjalo mišice, kri in živce, težke bombe bodo padale na ozki prostor, da bi nas uničile. Nastalo bo peklensko bobnenje, pokanje in bučanje, gozd bo gorel, od hribov bo odmevalo pokanje, drobci krogel in bomb bodo letali in žvižgali, trgali vejice in prebijali drevesa.

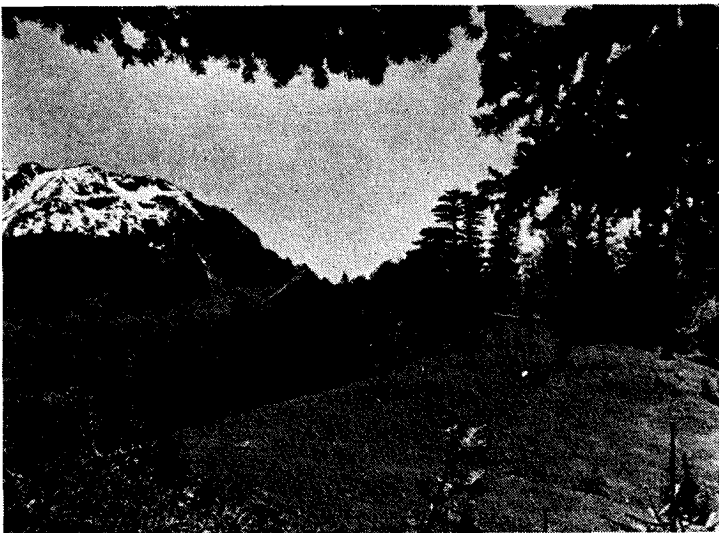
Razrita zemlja in zdrobljeno kame-nje bo letelo na vse strani in nas neusmiljeno zasipalo. Po vsaki eksploziji bo ozračje drgetalo, zemlja bo pokala in se majala, ko da je nastal potres. Odmevale bodo eksplozije granat, žvižgale krogle, mitraljezi bodo regljali in puške pokale. Bobnenje eksplozij bo pojemalo v dolini Sutjeske in odmevalo po modrikasti svetlobi nad gorskimi grebeni.

Vendar pa se nam je vse to zdelo nekaj, kar mora človek pre-

modrimi in rjavimi, gledali naravnost v nebo in nekaj pričakovali... Da, to so begunci!

Kruha ali karkoli drugega, kar bi lahko pojedli, smo pričakovali vsi z boleznim odsevom v očeh. Vedeli smo, da svoboda, tisto, za kar smo šli v boj, nekega dne pride, in prav tako smo videli v mrzlici pegavice te sanje, ta dan, to stvarnost. Toda takrat smo si želeli samo kruha.

Ves dan smo poslušali brnenje letalskih motorjev, eksplozije bomb različne teže in velikosti, granat in min. Videli smo strašne prizore bojev — vse to se je prepletalo, mešalo in ustvarjalo strašno sliko

Dragaš sedlo

živeti, nekaj povsem običajnega, vsakdanjega in neogibnega. In spričo zavesti, da smo brez moči, da jim ne moremo nastaviti svojih ranjenih, od ognja obžganih in golih prsi, smo bili potrti.

Za našimi položaji, pod drevjem ali strmo skalo, so stali starci, dekleta, otroci, — blede, prestrašeni, zaspani... otroci z mračnim detinstvom in prezgodaj zgubljenimi lici. Vznemirjeni, prestrašeni spričo grozot peklenskega bobnenja topov in težkih minometalcev, ki so jim spreminjali domove, roditelje in živino v pogorišča. Nebogljeni, zaviti v cunje, so se plazili mimo razritih strelskih jarkov in artilerijskih zaklonišč, da bi se rešili iz te peklenske groze. Gledali so z drobnimi začudenimi očmi,

najsrditejše in najhujše sovražne ofenzive. Na ozkem klancu se je nagnetlo vse, zrak je bil nasičen z delci smodnika, Sutjeska pa polna zabuhlih trupel, žrtev pegavice. Rumenkastordeče so bile steze, po katerih smo stopali, padali, tekli. Sovražnik nas je napadal, val za valom, mi pa smo napade odbijali in napadali. Grmele so baterije in posamezni topovski strelji, strahovite detonacije fašističnih minometalcev, regljanje mitraljezov se je prepletalo z neskončnimi klici na slavnem Košuru v akorde žalobne pesmi, ki jim pravimo boj. Iz razlite, preorane, z vlago in krvjo napojene zemlje se je širil vonj, ki draži in duši. Nenehoma se je bil krvavi boj, proti večeru pa je moja Druga proletarska bri-

Na Zelengori, junija 1943. leta

gada, brigada »mladih bombašev in puškomitraljezcev«, napadala Nemce na Košuru in Borovnu.

*

Noč je zagrnila bukove in borove gozdove. Vgnezdila se je v vsakem kotičku na bregovih, ki so negibno spremljali Sutjesko. Na jasi za nami se je svetlikalo mnogo ognjev, ki smo jih bili pustili za seboj. Oblaki so bili spet zastrli vse zvezde in luno, da bi človek mislil, da je zamrznila vsa zemlja. Nikjer ni bilo slišati življenja. Vsa zemlja je spala, ko da se ne bo nikoli več zdramila. Nebo, ki je bilo še na večer jasno, so zagrnili gosti oblaki, iz katerih so jele padati debele dežne kaplje.

Mir, nenavaden, nestvaren ...

»Hladno je,« smo šepetali drug drugemu.

Naša Prva četa Četrtega bataljona je dobila povelje, da napade utrjen nemški položaj na Borovnu. Bilo nas je dvainštirideset in počasi smo odrinili. Roke, ki so prej držale kladivo, plug, svinčnik, iglo, so zdaj čvrsto stiskale puškino kopito, trdno odločene, da se bodo maščevale za sramoto, za žalitev, za tiste pokole našega ljudstva, ki

so jih zagrešili fašisti. Kolona je hodila počasi. Prečute noči, skrajna izčrpanost spričo nenehnih bojov in lakote, so storile svoje. Vendar pa smo nadaljevali pot. Po blatu so čofotale naše utrujene noge. Raztrgani, gladko ostrženi, izčrpani, podobni okostnjakom, prikaznim, smo buljili predse in stopali naprej. Šli smo pod krogle in granate. Srca so nam utripala močnejše, govorili pa nismo mnogo. Stopali smo drug za drugim v trdnem prepričanju, da preživljamo najusodnejše dneve. In kakor na morju pred viharjem je bilo vse pritajeno v naši skladni duši, ki bo vrgla na Nemce grom in strele, valove naše moči in krvi.

Na poti skozi gozd pod Milinkladami so tovariši dostikrat govorili drug drugemu, da se bo zgodilo to ali ono. Kadilci so pravili, da s kajo ne bo težav.

»Nocoj bomo Nemcem spet skuhalo juho,« je rekel eden izmed tovarišev.

»Da, obeta se nam divji ples,« je pripomnil drugi.

Sutjesko smo prebredli pri Tjentištu. Z modrikastozelenimi valovi, besna v svoji moči se je

penila, valovila in bučala. Od granat razdejane in požgane vasi so ostale za nami, da bi pripovedovale žalostno povest, kako se v strahu in krvi izgubi tisto, kar so človeške roke ustvarjale leta in leta. Takšna je vojna, vojna prinaša samo nesrečo. Iz razvalin so molieli dimniki in strešna ogrodja, skozi razbita okna je pogledoval plevel, nikjer pa ni bilo videti v tej pušči nobenega gospodarja teh hiš.

Potlej smo nadaljevali pot pod Vučevim proti Borovnu. Skoz bukov gozd je bril oster sever. Hodili smo počasi in oprezno po dolinici. Ko da gremo skozi predor, smo počasi stopali po strugi že davno usahlega potoka. Zdelo se nam je, da noge niso naše. Oster sever nam je bril v lica, drgetali smo od lakote in mraza, gozd je grozljivo šumel, mi pa smo se izčrpani spotikali in padali ... Konjski okostnjak ob cesti je bil oglo dan do zadnjega koščka mesa.

Prišli smo na grič pred Borovnim. Nenadoma sta zažareli v temnem in mrkem Košuru dve iskri. Nekaj sekund pozneje sta zažvižgali nad nami dve granati in padli v sotesko, polno vojske in ranjencev, nekaj sto metrov za nami. Zamolklo je odjeknila eksplozija granate, ki naznanja smrt. Napeto smo gledali proti Košuru. Tokrat so zažarele štiri lučke. Granate so padle bliže. Zemlja se je stresla v kratkih, krčevitih stresljajih. Nemška artilerija je streljala čedalje bliže. Naposled nas je zasula prst — zadeli so našo kolono. Komandir čete Mijo Djajić je zaklical: »V strele, naprej!« in že smo se pognali naprej. Daleč pred nami je zažarelo nebo v svitu rakete. Sovražnik je bil še precej daleč in zato smo nadaljevali pot v določeni smeri. Kmalu smo se približali nemškimi bunkerjem. Tu smo obstali. Vtem ko je komandir izbiral patroljo, da bi jo poslal naprej, smo mi takoj zasedli položaj, pripravljeni vsak hip na spopad.

Kmalu so se naša izvidniki vrnili. Dognali so, da se Nemci drže še na starem položaju, da pa pred strelskimi jarki in bunkerji nimajo straž. Potem smo odrinili naprej; previdno in neslišno smo se plazili, da Švabov ne bi motili v njihovem miru. To so bili najhujši trenutki, ko je človek kar naprej mislil nase, na smrt, ki bi ga utegnila vsak hip zadeti s svinčeno pestjo naravnost v čelo. Čutiš se, ko da se v tebi dramijo prividi

starih nad. Po vrsti vstajajo, srce utriplje čedalje močnejše. In čuden občutek te prevzame.

Še malo, pa mnogih ne bo več, premišljaš, nikoli več jih ne bo; ostali bodo nemi in nevidni na pušči. Vsak borec, ki je obležal na bojišču, je piča lačnim pticam — tako majhen in osamljen — vsak izmed njih je žrtvoval vse, kar je imel, brez obotavljanja in molče, brez velikega hrupa...

Lahko smo presodili, da je še kakih petnajst metrov do strelskih jarkov, kjer se je sovražnik zaril v zemljo kot krt, z okrvavljenimi rokami, da bi zasedel našo s krvjo napojeno zemljo. Tu smo znova v največji tišini obstali. Po dogovorjenem znaku smo na povelje vrgli bombe. Nastal je divji ples. Okrog nas so pokale bombe, mitraljezi so regljali, odmevalo je bobnenje minometalcev. Po zraku pa so švigale neštete svetle iskre, bele, zelene in rdeče barve. V grmenju bomb je zadonel komandirjev glas: »Za menoj, juriš, hura!«

Naglo smo skočili in se pognali naprej. Djoka Minić in Vidoje Borovčić sta nas ščitila s puškomitraljezi. Prvi borci so pridrveli na sredino jase tako naglo, da jih Nemci niso utegnili sprejeti niti z enim strelom. Prvi hip se Nemci niso mogli znajti, ker jih je naš naskok tako presenetil. Niso namreč pričakovali, da bi mi izbrali tako drzno pot, vendar pa so čutili, da smo številčno neprimerno šibkejši. Po prvem udarcu so se znašli in od vseh strani obsuli našo četo s peklenjskim ognjem. Vnel se je strašen, toda kratek boj. Čeprav se nam je posrečilo vreči Nemce iz nekaterih strelskih jarkov, naprej nismo mogli. Po tleh so padali snopi krogelj iz mitraljezov pred našo četo. Nemci so zasuli z bombami in mitraljezkimi krogli sleherno ped zemlje. Bili so trenutki, ko je bila noč svetla ko dan. Nemci so zlasti srdito metali bombe, da je nastal pred nami žareč pas. Pijani uspehov so z nemško natančnostjo merili in zadevali proletarce. Nad glavami so nam eksplodirale svetlikajoče se krogle in se križale, da smo imeli nad seboj gosto mrežo. Zrak je bil nasičen s smrdom po smodniku. Dolina je ječala, v njej je nenehoma vrelo ko v kotlu. Nas je bilo malo. Dvainštirideset proti soodno oboroženemu nemškemu bataljonu.

Zrak je napolnil smodnikov dim, človek bi mislil, da gori vse

I. divizija na Suhi gori, junija 1943

vesolje. Na robu nemškega strelskega jarka je obležal proletarec. Negibna postava, strašno iznakažena z ročno bombo, se je obrnila kvišku. Sava! Okrog njega je ležalo več Nemcev z voščenimi in otrplimi obrazi, pregaženih v našem naskoku. Še naprej, ob strani, je ležal mladenič bledega obraza, ko da je zaspal. Kosorič. Kdo neki izmed fantov iz Srbije mu je zatisnil rjave oči, stisnil modrikaste ustne in prekrilal od poletnega sonca zagorele junaške roke?

Razširila se je vest, da je neki borec na levem krilu ranjen. Četna bolničarka Milena Siterica je vstala in odšla, da ga obveže. Tisti hip pa je sovražnik z dežjem krogel zasul svojemu ognju izpostavljeno jaso, čez katero je šla mala Milena. Ni se sklonila, marveč je v največji naglici pritekla do ranjenca in ga obvezala.

Boj je bil srdit. Nemci so se obupno branili.

Še en ranjenec. Potem še eden... Milena jih je obvezovala. Kraj nje, dva, tri korake daleč, so padale nemške ročne bombe. Padala se je tresla od eksplozij. Okrog Milenine glave so žvižgale krogle in šrapneli. Njena torbica je bila vsa prestreljena. Milena pa ni klonila. Nič je ni moglo zaustaviti, obvezovala je ranjence. Zmehom je bila tam, kjer je bila najbolj potrebna. Kmalu so nas Nemci s protinapadom vrgli nazaj. Ko se je noč, ki je bila edini očitavec te razburiljive in nevarne drame, bližala koncu, smo počasi zapuščali položaj in se vračali po stari poti, od koder smo bili prišli. Nad

našo majhno kolono sta plavala utrujenost in lakota ko dve veliki ptici roparici. Mi pa smo počasi izmučeni stopali naprej. Hodili smo bledi ko prikazni, s stisnjenimi zobmi. Misli so nam uhajale nekam daleč, daleč. Mislili smo, ko smo mehanično stopali po stopinjah drug za drugim, mislili smo o širnih poljih Šumadije, po katerih je valovilo žito. To žito daje kruh. Kruh, mi pa kruha že dolgo nismo imeli v ustih, ne videli soli...

Šumela in bobnela je Sutjeska, valila je po strugi drevesa in kamenje, ko da hoče s svojim bobnenjem prikriti žalost mater junakov, ki so padli na Borovnu: Kise, Sava in Kosovića. Na bregu so ostale tri gomile.

In vtem ko je Sutjeska čedalje bolj bučala in hrumela, ko da objokuje njihovo mladost, smo po boju urejali svoje vrste, postavljali mitraljeze po grmovju in gledali strme stene Vučeva, Volujka in Magliča. In vtem ko je sonce vzhajalo, ko se je pod pritiskom močne kanonade razblinjala in izginjala jutranja meglica, so šli Nemci s Košura v napad z orožjem, ki nam je prešinjalo čute, vznemirjalo kri in polnilo vesolje s tragiko živega obupa. Težki topovi so grmeli čedalje bolj. Naše preizkušene čete in bataljoni so se pognali v napad. Spopadli so se s tem strašnim sovražnikom.

In tako je bilo vsak dan. Nemci podnevi, mi ponoči. Sutjeska pa je še naprej šumela in bučala.

Petar Višnjić

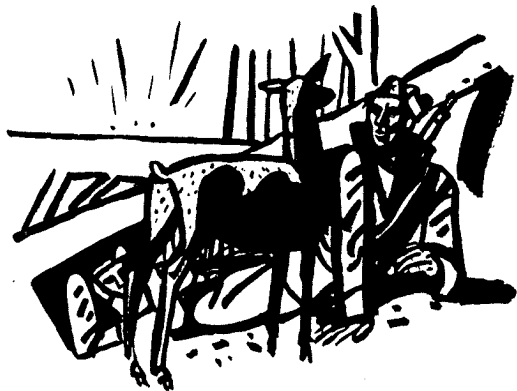
Srna

Do sončnega vzhoda je bilo vse mirno. Potem pa smo naenkrat zaslišali brnenje letalskih motorjev, ki je postajalo vedno močnejše. Niso nas mogli videti, kot tudi mi njih nismo mogli. Med nami in njimi je ležala gosta zavesa iz listja starih bukev. Po zvoku smo začutili, da krožijo nad nami, in to je v borce zaneslo prvi nemir. Iskali so nas na slepo, potem pa so začeli spuščati svoj ubijalski tovor po gozdu, ki je bil še pred kratkim tako tih in oddaljen od človeških poti. Močne in ostre eksplozije so oglušujoče odmevale, se odbijale od gozdnih parobkov in reber. Nad nami je letela smrt, frfotajoč s svojimi hladnimi krili. Med truščem letal, ki so strmoglavljala in med zavižanjem bomb, ki so lomile veje, smo bili naravnost zasuti od dežja prsti, kamenja in železa. Ljudje so se vznemirili, iskali so kritje. Hiteli so, da bi se čimbolj stisnili k zemlji. Zavidali so tistim, ki so že našli boljše pribežališče.

Naenkrat sem postal pozoren na nekaj, česar v tem času nisem pričakoval. V divjih skokih je skozi gozd drvela vitka srna. Njeni skoki so bili tako lepi, da niti za trenutek nisem mogel odvrniti pogleda od nje. Gledali so jo tudi drugi. Preplašeno je meketala, skakala in menjala smer, da bi ušla eksplozijam. Drveč med vznemirjenimi ljudmi se je v čudežno dolgem skoku pognala čez podrto drevo, pod katerim so ležali trije borci. Nenađoma se je znašla poleg prostora, kjer sva ležala jaz in moj tovariš, skrita med skalo in ogromnim deblom. Tukaj je za trenutek obstala. Strigla je z ušesi, nozdrvi so se ji nemirno širile, boki pa so se ji od hitrega dihanja naglo spuščali in dvigali. Dlaka na hrbtu se ji je naježila.

Toda potem se je narahlo in ljubko kot razvajeno dete stisnila kot v nekakšno okrilje proti prsim mojega tovariša, ki je dvignil roko in jo ves začuden gledal. Srna pa je gledala nekaj časa mene, potem pa spet njega s svojimi svetlimi in solznimi očmi, vitko telo pa ji je drhtelo od groze. V očeh je imela nekaj človeškega, tako da se mi je zdelo, kot da bo vsak trenutek spregovorila. V njenih preplašenih očeh, v vsem njenem bitju sem občutil nekaj, kar je tisti trenutek živelo v meni samemu in v drugih, ki so bili okoli mene. To je bilo življenje, ki se je borilo zase, ki je iskalo pomoči in opore, ki je srno pripilo k človeškim prsim in spravilo v pozabo, da je še malo prej v istem človeku gledala sovražnika.

Tako sva se gledala trenutek, dva... Nova eksplozija je blizu nas razcepila mlado steblo in nas zasula z dežjem kamenja in prsti. Srna se je odtegnila, se popela in izginila med drevjem.

Legendarni junak — Sava Kovačević

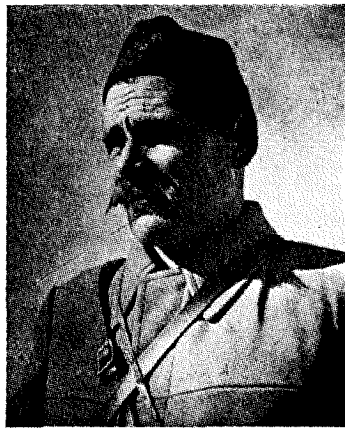
Več kakor more, ni nihče dolžan storiti. Med ljudmi pa so izjeme, ki store več, kakor je v človeških močeh. Med takšne izjeme je sodobni kronist prištel tudi komandanta III. divizije, narodnega heroja Sava Kovačevića... Rodil se je v družini, ki je znana po svojih svobodnomiselnih idejah že iz časov, ko je nastajala črnogorska država, iz časov bosensko-hercegovske vstaje, bifke na Grahovu itd. Savo je ostal vse življenje zvest tem idejam. Ze v zgodnji mladosti se je moral boriti za pravice zatiranih. Ne policijski pendreki, ne orožniški bajoneti, ne vlažne jetniške celice ga niso mogle ukloniti in streti v njem revolucionarnega duha, duha borca za pravice delavskega razreda. Takšen je bil Savo do svoje junaške smrti 13. junija 1943. leta.

VOJNA je našla Sava Kovačevića v Nikšiću, kjer je skupaj z ostalimi komunisti pripravljaval vstajo, ki je izbruhnila 13. julija 1941. Takoj po vstaji je poveljeval Nikšićkemu odredu. Pozneje je bil komandant 5. črnogorske brigade, kasneje pa III. divizije. Sredi aprila 1942 so se mudile enote 5. črnogorske brigade v nikšićki župi, od koder naj bi ponoči napadli neki četniški odred in ga presenetili v spanju. Savo je dal svojim komandantom zadnje napotke, izvidnice so že odšle... Nenadoma sta se vrnila dva kurirja in prignala nekega kmeta. Ujela sta ga bila, ko se je vračal iz četniškega taborišča. Sumila sta, da je obvestil četnike o nameravanem partizanskem napadu. Sava je ukazal zadržati kmeta, partizani pa naj bi po načrtu napadli četnike. Tiha aprilska noč je borce skrivala, da jih sovražnik ni mogel opaziti. Kmalu pa je izvidnica sporočila, da so četniki pripravljeni za protinapad. Toda bilo je vse nared in Sava je kljub temu zaklical »Juriš!« Čep rav že obveščeni, četniki niso mogli kljubovati. Bitka je trajala nekaj ur in četniki so bili do kraja poraženi. Drugi dan naj bi sodili izdajalskega kmeta. Razkačen spričo njegovega izdajstva in pretresen ob smrti svojih borcev je stopil Sava k njemu. Slehera mišica na tem velikemu je drgetala. Kazno je bilo, da ga bo pobil na tla in pregazil. »Izdajalec!« mu je zabrusil v obraz, potem pa sedel kraj Blaže Jovanovića, stisnil glavo med roke in nekaj minut molčal. Naposled je rekel pravniku Vešanicu, naj ga zagovarja po vseh pravnikiških

predpisih, in pribil: »Zagovarjaj ga, toda jaz vem bolje kot ti, kaj pomeni biti izdajalec!«

Stvarnost in legenda

Neki dan je prišel v Savov bataljon domobranec in povedal, da so domobranci odrinili iz Travnika in da bodo prenočili v neki vasi. Rekel je, da simpatizira z NOV in da se je odločil za partizane. Spočetka mu niso mogli verjeti in so ga pridržali, ponoči pa napadli domobrance in jih, čeprav jih bilo več, porazili. Šestdeset domobrancev, med njimi poveljnika, so ujeli in jih pripeljali v štab brigade. Sava je prepričeval domobranskega poveljnika o pravilnosti partizanske borbe in o izdajstvu domobrancev. Ko je Sava odšel, je nekdo vprašal domobranskega stotnika, če pozna moža, s katerim je govoril. Le-ta pa je dejal: »Če ga gledam kot vojak, menim, da je vaš komandant. Najbrž je bil pred vojno polkovnik ali stotnik.« Ko je zvedel, da gre za Sava Kovačevića, je domobranski oficir, v civilu pravnik, rekel: »O vašem komandantu sem slišal mnogo. Mislil sem, da gre za legendo, zdaj vem, da je to stvarnost.« V njegovi aktovki so našli pismo, ki ga je pisal svoji komandi. V njem obvešča, da ima Savova brigada najmanj 10 minometov. V resnici pa je imela samo enega. Kolikor so komandanta Sava cenili in spoštovali njegovi borci, toliko so se ga sovražniki bali... Po odhodu iz štaba je Sava ukazal postrojiti ujete domobrane. Stopil je prednje, rekoč: »Kdor izmed vas hoče, se nam lahko pridruži, kdor noče, naj gre domov in pove po pravici, kako je bi-

lo. Žal mi je, da vam moramo vzeti orožje, toda dobili ste ga od Nemcev, mi pa ga moramo plačevati z življenji. Izpuščamo vas, a gorje vam, če se še kje srečamo!«

Vsi, ki so poznali Sava Kovačevića, so mislili, da nima solz... Februarja 1943 je zasedel bataljon Zarije Škerovića na desnem bregu Vrbasa položaje na nekem grebenu... Na desnem krilu sta ob vnožju bila štab brigade in topništvo. Ustaši so kar naprej napadali, pa so jih partizani vsakokrat odbili. Trikrat so skušali udariti partizanom v hrbet in dvakrat so jih napadli naravnost vzdolž grebena. Nazadnje so ustaši ucvrli proti Bugojnu in se ustavili ob vnožju grebena. Sava, misleč, da so dosegli greben in da se umikajo po njem, je ukazal topništvu, naj udari po njih. Toda bila je pomota — in preden so naši obvestili topništvo, da streljajo po svojih, so granate ubile tri partizane, ustaši pa so pobegnili... Na posvetovanju kasneje, na katerem je Zarija kritiziral Sava, je bil le-ta potr, čeprav ni bil nič kriv. Dragiša Ivašević, ki je opazil to potrtost, je zaključil sestanek. »Odšel sem,« pripoveduje Zarija, »in se postavil s hrbtom proti vhodu. Vedel sem, da stoji za menoj Sava. Začutil sem, da mi je položil roko na ramo. Z žalostnim obrazom mi je rekel: 'Prav si imel, Zaroža...' po licih pa so mu priletele solze. Prvič in zadnjič sem tedaj videl solze na obrazu moža, o katerem smo misli-

Ilustracija s Sutjeske

li, da solz sploh nima. A bil je čisto drugačen! Kot otrok se je znal veseliti naših uspehov, znal si je puliti brke in puhati od jeze, če bi bili lahko kaj storili, pa nismo, znal je izgovarjati besede, ki so hrabrile borce, kadar je bilo to najbolj potrebno, znal je z lastnim zgledom popeljati fante v juriš, ki ga nobena sila ni mogla zaustaviti.«

Jugoslovanski Čapajev

»Bral sem o Čapajevu, o Kutuzovu, gledal filme, ki prikazujejo njuna junaštva. Gledal sem Sava — ne na filmu in papirju, temveč sem ga gledal, kako skače na tanke, kako z golimi rokami prijemlje vročo cev mitraljeza, poslušal sem njegov gromoviti juriš, gledal sem ga, kako tudi sam, utrujen, nosi dva ranjena tovariša,« pripoveduje o Savi Kovačeviću major Mate Blajić, borec V. črnogorske brigade... Italijani, razbiti v bojih okoli Jablanice, so odrinili z motorizacijo proti Konjicu. Mi smo jim pripravili zasedo na mostu. Ko so se privabili italijanski tanki, smo na dano znamenje udarili po njih s protitankovskim orožjem. Drug za dru-

gim so tanki zagoreli, njihove posadke pa so poskakale iz njih, vzdignile roke in se nam vdale. Nekateri tanki pa so skušali le uiti. Nenadoma se je pojavila na kupoli enega izmed njih orjaška postava Sava Kovačevića. Odprl je kupolo in začel s puškinim kopitom udarjati po posadki in tanku. Streljati nismo smeli več, temveč smo stali in gledali neenaki boj našega komandanta z italijanskim tankom, s petimi člani posadke. Tank, ki se je dotle valil še naprej, je obstal. Kot spomenik je stal Sava na tanku in iz kupole letela so se najprej prikazale roke, za njimi pa še prestrašeni obrazi Italijanov.

»Prozor mora pasti!«

Ena najmočnejših ustaških trdnjav je bilo bosensko mesto Prozor, za naše napredovanje pa ga je bilo treba zavzeti. Na položaju okoli njega so bile tri naše divizije, mesto pa je napadla V. črnogorska — Savova brigada. Dne 15. februarja 1943 ob devetih zvečer je začel napad, boji pa so trajali vso noč. Goloroki ljudje proti mitraljezkim gnezdrom, boski proti največjemu sovražniku partizanov — snegu. Ko se je navsezgodaj privabila še megla, jo je Sava izkoristil in ukazal umik. O tem je obvestil

tudi Vrhovni štab, ki je bil blizu Prozora. Iz Vrhovnega štaba pa je prišel kratek in jasen odgovor: »Prozor mora pasti! Tito.« Sava je neutegoma zbral svoje komandante in organiziral posebne izvidnike, kar se je pokazalo kot rešilno. Znova je zasnoval načrt napada, ki naj bi se začel 16. februarja ob enajstih ponoči. Tik pred napadom pa je Sava takole nagovoril brigado: »Prozor moramo osvoboditi, čeprav bi vsi padli!« Njegove besede so vplivale na borce — obrazi so jim zažareli, fantje so postali veseli, kot bi šli na svatbo. Nihče ni bil več utrujen, kot da niso vso noč v strupenem mrazu in ledenem vetru naskakovali ustaške utrdbe. Napad se je začel. Tisto malo topništva, kar ga je imela brigada, je bilo treba privleči na položaj. A vprežna živina je bila utrujena prav tako kot borci. En top je običal v blatu. Pustiti ga, bi pomenilo še bolj zmanjšati upanje na zmago. Tedaj je pristopil Sava. Videč, da topa ni moč spraviti naprej, je ukazal izpreči meze, češ da bo sam potegnil top iz blata. Utrujeni borci so »podstavili« ramena pod težki topovski kolesi in s skrajnimi naporii potisnili top naprej. V sredino topovske cevi se je upirala široka rama koman-

Sava ne bo umrl

Tretja divizija je počasi napredovala. Pred njo je bila Sutjeska, nato nemški bunkerji, Ozren in šele potem svoboda. Kako priti tja, kako prebiti nemške obroe? V temni noči so 12. junija prebredli Sutjesko. Med prvimi sta bila Sava Kovačević in Ivan Milutinović.

Nemci so spustili mimo začetek kolone. Ob zori so zahreščali mitraljezi. Počasi se je spuščala čez strmine Tjentišta partizanska kolona. Ognjeni vihar je zapljusnil štab divizije in zaščitno četo. Toda Sava ni zmedlo. Poveljeval je in šli so naprej, na Ozren. Po edini poti iz te doline smrti. Prvi nemški bunkerji so bili likvidirani. Z vrhov je bil ogenj vedno močnejši, toda Sava je hodil na čelu. Na neki jasi pod Ozrenom so partizani tretje čete polegli v zaklone. Z bokov so divje tolkli nemški »šarci«. Sava je vstal, stekel naprej in glasno poveljeval:

»Za meno, tovariši...«

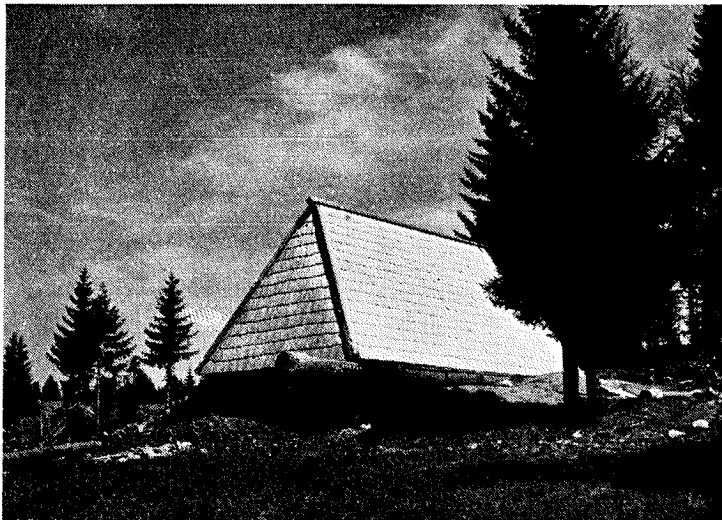
Povelja ni uspel izreči do konca. Rafal ga je pokosil. Borci zaščitne čete so drveli proti vrhu Ozrena, Sava pa je ostal na jasi.

Sutjeska pa buči in poje pesem ljudstva svojemu voditelju: »Dok Sutjeska voda teče, umrijeti Sava neče...«

danta Sava. Skupaj s svojim komandantom, s katerim so borci delili dobro in zlo, so spravili top na položaj... Natančno ob enajstih je zadonel komandantov »juriš!« Borci so se pognali proti vročim mitraljezkim cevem, ki so od vseh strani sejale smrt. Pred borci je tekel sklonjen in z bombo v roki njihov komandant. Ne da bi se zmenili za grozečo smrt, so jurišali za njim, pripravljeni, da skupaj z njim zmagajo ali padejo. Sava pa je bil povsod, zmeraj tam, kjer je bila nevarnost največja. Boj se je bil vso noč. Zjutraj se je zasvetila na mestnem magistratu namesto črke U — peterokraka zvezda. Prozor je bil osvobojen. Ljudje so znova prihitali na ulice, po katerih se je razlegala partizanska pesem. Po njih so korakali partizani — pred njimi pa njihov komandant Sava.

»Da nimate štuk...«

Na pomlad 1942 se je mudila Savova brigada blizu bosenskega mesta Konjice. Na istem področju je bila tudi nemška brigada, ki je vsak dan napadala partizane in ob podpori letalstva vsak dan potiskala partizane s položajev. Ponoči pa so se partizani vračali. To se je večkrat ponovilo. Neko jutro je prišel Nemec z belo zastavo v neposredno bližino partizanskih položajev. Borci so ga spustili blizu, a vsak hip pripravljeni na presenečenje. V štabu je dejal, da ga pošilja nemški komandant, če bi se hoteli pogajati. Partizani so na to privolili... Res je prišel v Savov štab nemški komandant, debeluhast polkovnik, težak najmanj 120 kg. Na prsih pa je imel toliko odlikovanj, da bi človek mislil, da je obesil vsa, kar jih je premogla brigada. V ustih je imel cigaro, ki jo je nervozno prekladal med zobmi. Sava je bil od njegaja najmanj za pol metra višji. Pogajanja so trajala več ur, vendar se debeluhasti nemški aristokrat nikakor ni mogel sprijazniti z mislijo, da bi moral privoliti v pogoje, ki so mu jih narekovali partizani po svojem komandantu. Na koncu pogajanj so ga hoteli borci pospremiti, Nemec je salutiral,

V tej kolibi na planini Vučevo je bila v V. ofenzivi partizanska bolnišnica

stopil k vratom, se obrnil in rekel: »Ali vam lahko zastavim še eno vprašanje?« »Zakaj pa ne, saj se pogajamo!« »Zakaj nas kar naprej napadate samo ponoči?« Komandant Sava pa mu je odgovoril: »Da nimate štuk, bi vas napadali tudi podnevi!« Debeluhar je molče odšel...

Zadnji juriš

Bitka na Sutjeski je trajala dober mesec. Trojni obroč okrog naših enot v soteski Sutjeske je bilo treba prebiti... Pred vsakim napadom je komandant Sava nagovoril svoje borce. Besede so še bolj povečale odločnost partizanov, da se prebijajo ali vsi skupaj padejo... »Morda bo ta napad mnogim zadnji, toda tisti, ki bodo ostali živi, bodo govorili o njihovi in o slavi Sutjeske!« je govoril komandant Sava pred odločilnim napadom. Borci pa niti slutili niso, da je bil to njegov zadnji govor... Videti je bilo, da Nemci slutijo, kaj nameravajo storiti partizani, zato so vso noč s topovi tolkli partizanske položaje, da niti glave nisi mogli vzdigniti s tal. Nič več se ni vedelo kdo je zdrav, kdo ranjen. Streljanje je trajalo do jutra 13. junija. Brž ko se je zdanilo, so se vsi borci zbrali. Kljub streljanju so se kolone

razporedile in pognale v napad. Tudi tokrat je bil Sava prvi. Kmalu so se enote ustavile na trati, z druge strani pa so jih zasipali z dežjem krogel sovražni mitraljezi. Vse je bilo pripravljeno za juriš, samo komandantovega povelja so čakali, povelja, ki je že tolikokrat zadonel po soteski Sutjeske. »Juriš, junaki moji!« — borci so se pognali, pred njimi pa je tekel z bombo v rokah Sava. Mitraljezi so iz bunkerjev še srditeje streljali. Zato je bilo treba razbiti bunkerje. Naskočil jih je Sava. Njegova hrabrost je prevzela tudi druge borce. Silovitost napada je presenetila sovražnika, ki se je krčevito branil. Nato še eno in zadnje povelje Sava: »Za menoj, tovariši!...« in rafal iz šarca je pretrgal nit življenja njihovega komandanta. Bližnji borec ga je pokrill s šotorskim krilom. Toda samo šotorsko krilo ni moglo prekriti njegove smrti borcem! Nič več ni bilo slišati njegovega junaškega glasu. Ko so partizani zvedeli za smrt svojega komandanta, so se pognali v nezaježljiv napad. Njegova smrt je do viška povečala mržnjo in željo po maščevanju. In ni bilo več sile, ki bi mogla zaustaviti partizane — sovražni obroč je bil prebit.

Ljubo Kovačević

Od Radulje do Sutjeske ...

V DEŽEVNIH jesenskih dnevih leta 1942 se je Gubčeva brigada največ zadrževala v gozdovih Radulje pri Novem mestu. Nekega dne smo zvedeli, da je prišla na Gorjance skupina oficirjev iz srbskih in bosenskih partizanskih enot. Ti tovariši naj bi nam posredovali izkušnje iz bojov v Srbiji, Črni gori in Bosni. Takrat se je pri nas zadrževal tudi del Glavnega štaba Slovenije s tovarišem Jako Avšičem, namestnikom komandanta. Čez nekaj dni, ko so ti oficirji že prišli z Gorjancev na Raduljo, mi je tovariš Avšič omenil: »Nekaj naših tovarišev moramo poslati v Bosno, v Vrhovni štab. Vključili se bodo v tamkajšnje enote zaradi spoznavanja njihove taktike in organizacije, to bo pa tudi zamenjava kadrov ... Mislim da bi bilo najbolje, če bi šel kar ti, ker bolje kot kdo drug poznaš jezik in navade tistih krajev ...« Ni sem dosti premišljeval. Brž sem se odločil in odgovoril, da bi šel rad. Formalnosti v zvezi z mojim odhodom so bile zelo kratke in že čez nekaj dni sem bil narejen za dolgo pot v Bosno, tedaj za nas partizane še zelo neznano deželo. Le to smo vedeli, da je tam obsežno osvobojeno ozemlje in da tam niso samo partizanske brigade, ampak že divizije in celo korpusi, ki so oboroženi s topovi, minometalci, tanki in celo z letali.

Pot do Bihača ni bila preveč dolga, čeprav je bila zelo naporena. Potoval sem s patroljami, ki so vzdrževale zvezo med posameznimi enotami in prenašale pošto. Popolnoma razumljivo je, da naša pot ni vselej vodila naravnost, pač pa smo delali pogosto precejšnje ovinke zaradi gostih sovražnih postojank. Oddahnili smo se šele, ko smo se s splavom prepeljali čez Kolpo kakih 20 kilometrov od Karlovca. Stopili smo na osvobojeno ozemlje, ki se je širilo 200 kilometrov daleč. Svobodno ozemlje, brez sovražnih patrolj in zased, posejano na gostu s komandami mest in področij, s prebivalstvom, ki je navdušeno izpol-

njevalo vsak ukaz. Postavljen sem bil za načelnika štaba 7. krajiške brigade, ki je bila razen 3. krajiške brigade edina krajiška enota v sestavu Glavne operativne skupine Vrhovnega štaba. V januarski ofenzivi leta 1943 sem z brigado prišel do Neretve. Ostale krajiške enote so se vrnile na domače ozemlje, mi pa smo prekoračili Neretvo. Po uspešni ofenzivi proti izbranim četniškim oddelkom v Črni gori in Hercegovini sem se znašel v vasi Gornje Lipovo na južni

strani planine Sinjavine. Preden je tja prišla naša brigada, je bil v vasi četniški štab in bivališče Draže Mihailovića. Spet smo osvobodili veliko ozemlje. Topove, ki smo jih imeli prej, smo med umikom čez Prenj morali uničiti. Toda v Hercegovini in Črni gori smo zaplenili nove. V naše izmučene in razredčene brigade so začeli prihajati novi borci. Toda sovražnik, ki se je zavedal, da je doživel v IV. ofenzivi popoln neuspeh, ni miroval. Začel je zbirati ogromne sile za novo ofenzivo. Z nami je bil tudi Vrhovni štab in je Nemce še bolj vleklo!

Kako sem dobil **PARTIZANSKO IME**

JULE STRLIČ *Leon*

»Julija 1943 sem po dveh brezuspešnih poskusih le srečno prišel k partizanom. Padel sem naravnost v hajko na Zirovskem vrhu. Ob neki priložnosti sem imel tako srečo, da sem preživel spopad, v katerem sva od približno dvajsetih tovarišev ostala samo dva. Seveda smo se razbili in nenadoma sem v gozdu naletel na nekaj partizank. Te so mi takoj dale ime Vasilij. Pozneje sem imel komandirja čete, ki je bil tudi Vasilij. Zato sem moral poiskati drugo ime. Bil sem velik in močan, zato so me krstili za Leva. Spomladi 1944 sem odšel v Vrhovni štab. Iz Leva sem postal Leon. Se danes mi v vseh dokumentih piše, da sem Leon, moje pravo ime Jule pa je vpisano le zaradi pojasnila, tako da ne bi bilo kaj narobe. Redko kdo ve, da sem Jule, vsi mi pravijo Leon.«

IVAN FERLEŽ *Švejk, Milan*

»18. julija 1941 sva z Rudijem Segulinom pri Mazovcu pod Kašeljским hribom čakala na zvezo, ki naju bo odpeljala v taborišče Zaloške partizanske čete. Italijani so me iskali že od aprila dalje in ravno, ko sem pripovedoval, kako sem prejšnji dan srečno pobegnul Nemcem iz Dola, se v bližini Mazovčeve hiše pojavi močna italijanska patrola. Morala sva se umakniti pred njo in na tem precej hitrem »strateškem« umiku sem v zamočvirjenem travniku izgubil oba čevlja. Bos, do kolen moker, ves razkuštran in umazan od borovnic, sem z Rudijem krenil proti Sostremu na drugo javko. Imela sva smolo. Pri Beberčku, hiši na pobočju Kašelj-skega hriba, naju je obkolila italijanska zaseda. Na takojšen pobeg ni bilo mogoče pomisliti. Orožja nisem imel, tudi nobenega dokumenta ne, osebno me pa Italijani niso poznali. Sergente, ki je vodil zasedo, me je vsega pretipal, potem pa začel izpraševati kdo in od kod sem. Delal sem

V Peti sovražni ofenzivi je 7. krajiška brigada imela pomembno vlogo. Posebno uspešne so bile njene borbe pri vasi Mratinje, kjer je ščitila umik naših enot in Vrhovnega štaba. Vas je v skalnati soteski, na južni strani pa je planota Javorak, na severni pa Prepelčje. Soteska potoka Mratinje se ob izlivu združuje s sotesko reke Pive, kar je še povečalo pomen vasi Mratinje. Prve dni junija 1943 je razvoj operativne situacije nujno zahteval umik naših enot čez vas Mratinje na Prepelčje in dalje na sever preko Sutjeske in Zelenogore.

Ponoči 29. maja 1943 se je 7. krajiška brigada premaknila od vasi Boričje mimo Vojnovičev na Mratinje. Zjutraj je prišla na levi breg Pive ob vходу v Mratinjsko klisuro. Po dolgem in napornem pohodu so borci poplegli k počitku. Toda... Komaj smo legli, je že prišlo povelje, naj brigada takoj odide na planoto Javorak. Od tam naj brani dolino Mratinja, po kateri se bo v prihodnje umikala glavnina. Ravnokar se je vrnila izvidniška patrolja, ki smo jo poslali proti Mratinju. Pripeljala je ujetega četnika, oboroženega s puško, revolverjem in dvema

bombama, na kapi pa je imel kraljevski grb. Ujetnik je pri zaslišanju priznal, da je bil v izvidniški patrolji nemške kolone, ki napreduje od vasi Brljevo proti Javorku in Mratinju. Ta kolona je imela namen zapreti našim brigadam prehod skozi Mratinjsko klisuro, mimo Mratinja in na Prepelčje. Seveda je zaradi tega naša brigada takoj nadaljevala s pohodom. V predhodnico je bil odrejen ves 1. bataljon, ki mu je poveljeval Jovan Medić, znan zaradi hrabrosti in iznajdljivosti. Bataljon je poleg tega dobil nalogo, naj se čimprej po kozji stezi vzpne na rob planote Javorak. Če bi se srečal z nemško kolono, naj ne dopusti, da bi Nemci obvladali rob planote, dokler ne pride glavnina brigade.

Po dveh urah napornega vzpenjanja se je nekaj nad 40 borcev bataljona z dvema mulama, ki sta nosili mitraljez in strelivo, uspelo vzpeti se na vrh. Ostali so zaradi lakote in naporov v prejšnjih bojih tolikanj oslabei, da jim niso mogli slediti. Ko je skupina prispela na Javorak, je komandant na koti 1382 zagledal skupino vojakov in takoj zaključil, da je to najbrž sovražna predhodnica, del kolone, za katero je povedal ujeti četnik. Zato je komandant bataljona takoj ukazal, naj 20 borcev zasede obrambne položaje na Javorku. Drugih 20 z dvema strojnicama pa je pod poveljstvom komandirja 1. čete, Milana Stuparja, poslal sovražniku naproti z nalogo, naj po možnosti zavzamejo koto 1382. S tem bi dobili boljše obrambne položaje in pregled proti vasi Brljevo. Na koti 1473 je komandant Medić ukazal postaviti težko »bredco« z nalogo, naj drži pod ognjem brisani prostor planote Javorak. Tod bi morala napredovati nemška kolona, če bi hotela nadaljevati pot do naših položajev na Javorku, v pičli pol ure pa bi lahko že bila na robu planote in s tem zaprla pot. Seveda, če ji tega nihče ne bi branil...

Komaj je vod tovariša Stuparja izginil izpred oči komandanta, se je zaslišalo močno streljanje in pokaanje ročnih

se, kot da ga prav nič ne razumem, molčal in ga prav bedasto gledal. Imel je dolg koničast, ukrivljen nos in čisto podganji obraz, kar me je pripravilo do tega, da sem spriču prav neprijetnega položaja bruhal v smeh, namesto da mu kaj odgovorim. Hipoma sem se zavedel te svoje nepremišljenosti in iz smeha razpotegnil obraz v izraz pravega bebca. Italijan me je prav začuden gledal in ko sem mu začel nekaj jecljati in pri tem pačiti obraz, se je še on zasmel. S svojo smešno mimiko sem spravil vso italijansko zasedo v smeh. Verjetno sem to burko zares dobro odigral, kajti ko se je zasedi približal italijanski poročnik, mu je sergente nekaj raportiral, pokazal s prstom na mene in rekel: 'Mato, mato,' pri tem pa s prstom pomembno zaokrožil po svojem čelu. Jaz sem pa prav takrat z leskovo paličico mešal pljunek po prahu in se sam sebi smejal. To je še poročnika pripravilo do smeha. Nekaj časa sem se moral še kremžiti in pačiti, potem so mi pa Italijani dali dva zavojčka cigaret in zavojček vojaškega prepečenca. Zagrozili so mi, da bom drugič tepen, če me še najdejo v gozdu, nato so me pa nagnali proti Sostremu. Prav nič se nisem obiral in čez dobro uro sem bil že v taborišču Molniške čete. Tu sem reproduciral vso svojo dogodivščino in pokazal, kako so namesto mene prav Italijani bili 'mato, mato'. Zdi se mi, da je ravno Miha Berčić splošni smeh zaključil z besedami: 'No, zdaj imamo pa še Svejka.' Od takrat dalje so me vsi klicali in poznali le pod tem imenom, kar mi pa ni bilo prav posebno všeč. Šele jeseni 1943 me je v Beli krajini tovarišica Zdenka Kidrič prekrstila v Milana in večina mojih tovarišev in znancev še danes ne ve, da tudi to ni moje pravo ime.

FRANC AVBELJ *Lojko*

»Partizansko ime sem si nadel sam leta 1941, prve dni ko sem prišel k partizanom. To je bilo na Kožljeku, v Kožlješki partizanski četi. Komisar Zan je rekel, da imajo partizani ilegalna imena in naj si vsak izbere neko ime, ker ga bodo drugače oni izbrali. Imena so bila različna kot Ronko, Selasie, Vojteh in podobno. Včasih sem bral ruske knjige in tam sem bral o 'molojcih'. Oče je imel namreč neko staro rusko knjigo o vojni, ki se je imenovala 'Ruska carica'. Iz 'molojca' sem prikojil Lojko. Kot se spominjam, je bil poleg mene še nekdo Lojko, toda ta je leta 1943 padel.«

SLAVKO SRNEL *Smrekar*

»Maja 1942 sem bil borec Kožlješke čete na Kožljeku. Pokojni narodni heroj Vandek me je vprašal, kakšno partizansko ime sem si izbral. Jaz sem malo pogledal okrog sebe. Nič pametnega mi ni prišlo v glavo. Potem sem se spomnil. Rekel sem: 'I, ker smo v hosti, bom pa kar Smrekar.' Tako sem dobil svoje partizansko ime, ki sem ga nosil tudi pozneje na terenu.«

bomb. Kmalu zatem neurejen ogenj iz pušk, toda že daleč. To je pomenilo, da je Stuparjev vod prvi opazil Nemce in jih pognal v beg. Res je bilo tako. Stupar je opazil njihovo predhodnico, ki je brezbrizno stopala dalje. Spustil jih je blizu in z vsem orožjem udaril po njih. Začeli so bežati h glavnini, ki se je takoj znašla in začela s protinapadi. Po 20 minutah se je Stuparjev vod začel zaradi sovražne premoči umikati. Zasedel je položaje na levem krilu obrambe Javorka. Nemci so nadaljevali s pohodom in ko so v strelski črti prišli na brisan prostor pred našimi položaji, so vsi naši borci začeli močno stre-

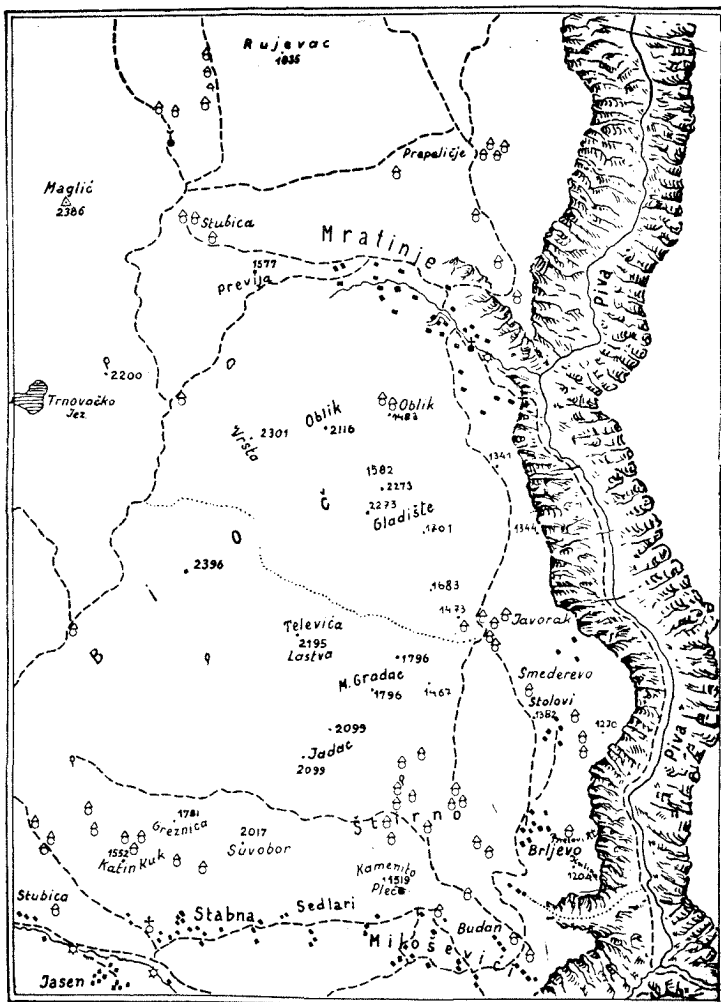

polkovnik Milan Lah

ljati. Nemci so bili spet presenečeni in so polegli. Kmalu nato so na naše položaje začele padati bombe in mine. Do 18. ure je naš bataljon odbijal napade nadmočnega sovražnika. Tedaj je prišlo bataljonu na Javorku na pomoč še kakih 30 tovarišev, ki so napadli Nemce v bok, zato so se le-ti umaknili na koto 1382.

Noč je bila mirna. Šele naslednjega dne okrog desetih dopoldne so Nemci spet napadli. Za vsako ceno so hoteli zasedeti Javorak in rob nad vasjo Mratinje. Vsi poskusi pa so bili brezuspešni, ker sta sedaj branila Javorak že 1. in 4. bataljon. Brigada je celo v noči 31. maja prešla v protinapad ter zavzela koto 1382 in 1270. Nemci so se umaknili južno od vasi Brljevo, tako da je vasica ostala na ozemlju brez gospodarja. Zjutraj 1. junija so Nemci začeli metati iz letal s padali municijo in hrano. Naša brigada se je zbrala in z vsemj tremi bataljoni (2. bataljon je ostal v Bosanski Krajini) zasedla močne obrambne položaje okoli Brljeva. Nemci so napadali tudi 2. in 3. junija in obstreljevali naše položaje z močnim topniškim in minometalskim ognjem, toda brez uspeha. Borba za Mratinje je bila odločena v našo korist. Zaradi izredne važnosti Javorka je Vrhovni štab poslal kot okrepitev še 4. črnogorsko brigado. Že 4. junija so Nemci spet z vso silo napadli, a zaman. Le zaradi hudega topniškega in minometalskega ognja je bilo precej naših mrtvih in ranjenih.

Zjutraj 5. junija je bil 1. bataljon naše brigade zaradi prihoda 4. črnogorske brigade prestavljen z desnega na levo krilo južno od vrha Stolovi (kota 1270), kamor je prispel okrog 9. ure. Ta bataljon je dobil nalogo, da se pod samim robom Pivskega kanjona prikrade do Brezovega rta. Tako bi lahko presenetil Nemce na vrhu Kulina (kota 1204). Istčasno bi napadli Nemce 7. krajiška in 4. črnogorska. Do 16. ure je bataljon uspel neopaženo napredovati le za kakih 1500 metrov, potem pa je prišel do brisanega prostora, ki so ga Nemci nadzorovali.

1: 100.000

Samo komandir 3. čete tovariš Batar je z 20 borci in dvema strojnicama poskušal iti dalje. Toda Nemci so ga opazili in obsuli s hudim ognjem. Uro kasneje je priletelo nemško letalo ter začelo metati pakete s hrano in strelivom, ki so padali na ozemlje brez gospodarja. Naše enote so prešle v protinapad in začela se je borba za pakete. To je izkoristil tovariš Batar in z 12 borci vpadel v sovražnikov obrambni razpored, zaplenil nekaj orožja in ujel sovražnega vojaka. Ta je pri zaslišanju kasneje povedal, da je njegova enota od naporov in borb že skoraj popolnoma izčrpana. Iz dokumentov, najdenih pri nekem ubitem vojaku, je bilo razvidno, da je vojak bil po rodu Francoz iz Pariza. Tudi

Batarjeva skupina je imela izgube. Sam Batar je bil ranjen v pleče, padla pa sta puškomitraljezec in njegov pomočnik. Uspeh Batarjeve skupine pa je omogočil, da so naše enote okrog 23. ure zavzele močno utrjeno koto 1204.

S tem so bile borbe na Javorku v glavnem končane. Šest dni je 7. krajiška brigada vodila hude obrambne in napadalne boje in zadržala Nemce na planoti. Medtem so naše enote odstopale skozi Mratinjsko dolino proti Prepeličju in naprej na Sutjesko. Ko smo nazadnje tudi mi zapustili Javovrak, je izdal Vrhovni štab povelje, da smo uspešno izvršili svojo nalogo. V noči med 6. in 7. junijem smo zapustili naše položaje in odšli za glavnino. *Polkovnik Milan Lah*

Spomini na en dan iz pete sovražne ofenzive

VSI so polegli, Ilija pa je stopil na gornjo stran jase, kamor so bili že posijali topli sončni žarki. Počasi je slekel zeleno bluzo, preluknjano na več krajih od puškinih krogel. Njena podloga je bila pisana od temnih krvnih madežev njenega bivšega lastnika, nekega, zdaj že pokojnega švabskega podoficirja.

Ozrl se je nekajkrat v nebo in prisluhnil.

»Dani se že, ura bo že dve ali tri, pa jih še ni,« se je čudil Ilija in iskal po sinjem obzorju nemška letala, ki so že dobrih dvajset dni od zore do mraka bombardirala in mitraljirala partizanske enote. In prav ko je o tem premišljal, sta prileteli izza grebena dve »Stork-lji«, leteli nad dolino, se spuščali prav do vršičkov visokih smrek in znova izginili za grebenom, na katerem so začele močno pokati puške.

Četa je počasi vstajala. Na levi in desni je bilo v gozdu in na pobočju slišati glasove. To so enote, ki so prišle danes iz bojov na Sutjeski in odšle globlje v gozd, da bi se umaknile sovražnim letalskim napadom. Spodaj, v grapi, ob poti in okrog potoka, so že navsezgodaj raztovorili vozarstvo in njegovi fantje so naglo gonili konje v gozd,

kuharji pa gasili ogenj, na katerem so bili pravkar segreli kotle s konjskim mesom.

Po grebenih je vse hrumelo, tu, v dolini, polni vozarstva, ranjenec in nekaterih enot, pa je bilo malone nemirno, ko da se tisto, kar se dogaja tam, na robu plametečega obroča, kjer se bije boj na življenje in smrt, teh ljudi prav nič ne tiče. Toda en sam pogled je zadostoval, da si videl, kako tudi ti ljudje tu, ranjenci in fantje od vozarstva, žive z dihom in strastjo boja, ki se bije tam. Treba je bilo samo videti ranjence, ki so nosili s seboj puške, ko da gredo na sestanek, brisali in čistili naboj, še preden so se odpočili, da si spoznal in razumel, da se mislijo še dolgo boriti, da je v njih vir moči in želje po zmagi še živ in da bo jutri še bogatejši, izdatnejši.

*

Opoldansko junijsko sonce že dolgo pripeka, nemška letala pa se kar naprej menjavajo v zraku. Franjeva četa se je umaknila daleč v gozd. Borci počivajo med jelovimi hlodi, ki so jih bržčas razžagali že pred vojno in ki so ostali tu. Več debelih bukev leži druga ob drugi. Borci so polegli mednje in dremljejo. Tisti, ki niso imeli sreče, da bi se dokopali do takš-

nega »zaklonišča«, sede okoli debelih debel, tiho kramljajo, krpajo obleko ali popravljajo opanke. Ko prilete letala in začno krožiti okrog njihovega sektorja, borci »manevrirajo« okoli dreves, dokler nevarnost ne mine. Tako se je to ponavljalo malone ves čas.

V opoldanskih urah je boj po grebenih oživel, bil je čedalje srditejši in bolj žilav. Četa je bila zbrana po skupinah pet do šest borcev. Nekateri so imeli obvezane glave, dva sta imela roke stisnjene med deščice. Desetar Slavko Škorič je privlekel iz torbe manjši zavitek in ga pokazal borcem.

»Kaj mislite, kaj je v njem? V kakšnem spominu ti je ostal tisti imenitni tobak, Tošo, ki sva ga imela, ko smo se mudili v bližini Ustikoline?« je dražil tovariša, ki je često govoril, da bi dal za tobak tudi kruh.

Slavko še ni odvil zavitka, ko je Toša, ki je malone nagonsko začutil, da gre za tobak, že pograbil krpo in zbežal.

»Fantje, bogme, tobak, in sicer pravo zlato!« — je govoril Toša, vesel ko otrok.

»Dajte mi brž nož, da ga razrežem. Vsa četa si bo lahko prižgala dve ali tri, pa tudi štabu ga pošljemo ščepec. Davi je komandant zvijal bukovke liste.«

Vtem ko je rezljal tobak in skrbno zbiral sleherno, tudi najmanjšo rumenkasto žilico, so bili »delegati« iz drugih desetini že prišli.

»Na, ti ga razdeli,« se je obrnil Toša k Slavku.

Slavko je na plašču iz kupčka delal druge, še manjše, za desetine in za štab. Pazljivo je odmerjal, se oziral na vse strani in oblikoval več enakih kupčkov. Borci so čakali na delitev.

»Kako bi pa bilo, tovariši,« se je obrnil Franjo, komisar čete k borcem, »če bi vrnili dolg ostalim četam v bataljonu? Ali se spominjate Romanije? Tam so nam poslali na vsakega po deset cigaret.«

»Slavko, na, razdeli ponovno,« mu je rekel Tošo. »Le kako, da smo pozabili nanje!« Borci so smeje sprejeli predlog in Slavko je začel ponovno deliti tobak. Kmalu je vsak borec v letake, ki so jih Nemci metali iz letal, zavijal zajetno cigareto. A kmalu se je bombardiranje ponovno nadaljevalo.

Gozd sta zajela prah in dim. Veje bukev, jelk in smrek so le-

II. proletarska divizija se prebija čez Zelengoro

tele, ko da so steklene, liste pa so eksplozije kar posmodile. Skoz gozd so dirjali prestrašeni konji, ta ali oni »borec«, ki ni nikjer mogel najti zaklonišča, pa je tekal in kar naprej iskal varnejši kotichek.

Ko je levo* na grebenu, onkraj potoka, sonce z zadnjimi žark ob-sijalo vrhove jelk, je stala Franjeva četa ob stezi, zgoraj in spodaj pa je bilo slišati mrmranje ljudi. Preden so odrinili, jih je komandir, čeprav je dobro poznal slehernega borca, še enkrat preteštel.

»Osemnajst. Dva padla, trije hudo ranjeni,« je ugotovil z žalostjo v srcu.

Mračilo se je že, četa je bila sredi hriba. Utrujenost, izčrpanost in lakota so bile izčrpale ljudi, pa tudi puškini jermeni so jim žulili ramena. Toda borce spredaj je nosila prepričanost, da morajo vse vzdržati, da je v tem poroštvo zmage.

Ilija je hodil z desetino zadaj, v zaščitnici. Pred stezico, kjer so stali, je ležal ubit konj, pri njem pa so stali razbiti zaboji. Neki borec je stopil pogledat, kaj je v njih.

»Nekakšne knjige,« je rekel glasno od zgoraj.

Tudi Ilija je stopil za njim. V zaboju, ki je stal poleg konja in ki ga je bil bržčas zadel drobec bombe, je bilo kakih deset knjig in nekaj papirja, spodaj pa vrečica, iz katere se je usula zob. Ilija je začel radovedno listati po knjigah. Našel je Travnovo »Belo rožo« in »Obiralce bombaža«, Gor-

kega »Mater« in še nekatere druge, o katerih prej ni slišal. Na dnu zaboja sta ležali dve debeli knjigi. Ilija je prebral naslov ene in vzklilnil: »Fantje, tu je Marx!«

Od zgoraj so prišli vsi borci iz desetine. Radovedno so ogledovali knjige. »Kapital« so nekateri prvi-krat videli, slišali pa so o njem že prej iz pripovedovanja svojih tovarišev. Z ljubeznijo in posebnim spoštovanjem si je ta ali oni obrisal roke ob umazano bluzo, obrnil nekaj listov, si ogledal knjigo od vseh strani in jo izročil sosedu. »Knjige bi morali vzeti s seboj,« je dejal Ilija, »zob pa oddamo bataljonskemu vozarstvu.«

ČRTOMIR ŠINKOVEC:

Vojaki

(1942)

*Vojaki v sivih cunjah,
vojaki v velikih čeladah,
vojaki v črnih srajcah —
eh, v črnih srajcah kakor
pogrebci,*

*naivne lisjačijo
do mozga zvitorupci;
so plašni pred močnimi,
so strašni nad šibkimi,
mogočini, ko tlačijo
s kopiti v vagon in ječe,
junaški, ko uklenjene talce
streljajo v gramozni jami...*

Spravil je obe knjigi »Kapitala« v nahrbtnik, ostale pa so vzeli borci, vsak po eno.

Čez dobre četrte ure so odrinili naprej. Komaj pa so prehodili dve sto, tri sto metrov, so naleteli ob stezi na dva konja z minometalsko municijo, ki sta mirno in nemočno stala, čeprav so udrihali z debelimi palicami po njih in čeprav so ju konjarji brcali.

»Kaj, če bi sami odnesli naprej zaboje z municijo?« je dejal Ilija borce. »Bolje bo, kakor da jih pustimo tu,« je pritrdil nekdo.

Ko so konja raztovorili, je dal Ilija vsakemu borcu in konjarju po en zaboj, ostala dva pa si je sam zavihtel na rame.

»Hej, desetar, daj mi zaboj ali pa kar oba, da ju natovorim na konja. Dva zaboja bosta že nesla, mrcini,« je rekel eden izmed konjarjev.

Ostali borci so pritrdili njegovi zahtevi. Ilija se je branil, češ da je močan, da si je danes odpočil, da so še drugi v desetini, ki se jim rane še niso zacelile, pa vendar nosijo zaboje, pa ga niso poslušali.

Počasi so se po krivoljastih poteh vzpenjali v hrib. Ko so prvi-krat počivali, je Ilija opazil, da nekateri borci odvezujejo nahrbtnike in mečejo nekaj iz njih. Molčal je in premišljeval. Ni lahko nositi municijo, še konja ne moreta hoditi, kaj šele borci. Vedel je, da ima vsak po 100 do 150 nabojev, po dve ali tri bombe. Računal je: »Zdaj nosi vsak na ramenih najmanj trideset kilogramov, to je dvakrat teže breme, kakor ga nosijo običajno. Ko je premišljal o tem, se je spomnil knjig.

»Tudi to je breme,« je pomislil, »ta ali oni bi lahko knjige odložil.« In spomnil se je predvojnih dni, ko je prebiral »Belo rožo« in »Mater« ter zvedel za krivice, ki se gode ljudem in ki jih je tudi sam čutil. Zdaj je vedel, da je dobra knjiga prav tako močno orožje kakor mitraljez.

Desetina se je počasi vzpenjala v hrib. Ilija pa je jemal od borcev knjige, da bi jim olajšal breme. Tik pod vrhom hriba so se svetilkali ognji. Tu, ob poti, so počivale enote. Kolona, v kateri je bila Franjeva četa, je čakala na dodelitev prenočišča. Ko so tako stali, se je četa razdelila na skupinice, nekateri borci pa so odšli k ognju. Od odnosa se je razširila vest: »Tovariš Tito je ranjen.« Ta vest je ko strela prešinila vse.

»Kaj? Ranjen, kje, kako, da ni morda nevarno ranjen?« so vpraševali borci tovariše, ki so bili to zvedeli. Prvi hip so bili zaskrbljeni, ko pa so jim tovariši pri ognju povedali, da rana ni nevarna, da je tovariš Tito lahko ranjen samo v roko, so se jim obrazi zjasnili in vsi so se potolažili.

»Ranjen je bil med hudim bombardiranjem,« je pripovedoval Toša.

Ko so stopali drug za drugim proti prenočišču, so borci še kar naprej spraševali tovariše, ki so bili povedali, da je tovariš Tito ranjen, o vseh podrobnostih.

»Da, tovariši, res, tovariš Tito je bil danes ranjen,« je rekel Franjo. »Rana pa ni nevarna.«

Borci so molčali, njihovi obrazi, obsijani od plamenov ognja, ki se je bil že razplamtel, so bili resni in potrti. Ko pa je Franjo rekel: »To nam bodo stotero plačali!« je v očeh borcev zažarel čuden plamen. »Se to je premalo,« je pripomnil eden izmed njih. »Še vztrajneje bi jih morali tolči,« je zagodrnjal Toša.

Govorili so tudi drugi, in besede, ki so jih izgovarjali, so bile podobne prisegi maščevanja — ne drug za drugega, marveč maščevanja in iztrebljenja človeških izmečkov.

Po konferenci je ležal Ilija pri ognju in po glavi so mu rojile misli, v duhu pa je videl pred seboj prizore iz zadnjih burnih dni. Spet je videl Tita, kako stopa ob

koloni, njegov zagoreli obraz, čvrst in odločen korak. A tedaj se je spomnil tega bombardiranja.

»Treba ga je bolje čuvati,« je pomislil. »Tito nam je vse.« In v duhu se je Ilija znašel blizu Tita. Začelo se je bombardiranje. Tu je bilo mnogo borcev in vsi so obstopili Tita. Bombe so padale okrog njih, pa niso nikogar ranile. S temi prividi je Ilija zaspal.

Ponoči je šel bataljon v napad. Po skoraj dveurnem pohodu se je začela bitka. Svetlikajoče se krogle nemških »šarcev« so rezale temo gozda, po katerem so prodirali partizani, povsod naokrog pa so odmevale eksplozije. Ilija je tekkel pred svojo desetino z bombami v rokah. Na levi se je razlegal partizanski »hura«. Ilija je stal za kamnom in se naglo odločal, kako naj se požene v napad. Tedaj pa je zagledal v duhu pred seboj sinočnji prizor... Planil je naprej, za njim pa so se pognali borci, in nad nemškim bunkerjem so zadonele eksplozije bomb. Sledil je trenutek tišine. Že se je oglasila Toševa »zbrojevka« in Ilijev: »Hura, tovariši, za Tita!«

»Hura za tovariša Tita!« je odgovorilo na stotine glasov in dež svinčenek je zasul sovražnika, ki se je velj naglo umikati.

Vtem ko je Ilija z desetino planil za bežečimi Švabi, je ostalo v bunkerjih in strelskih jarkih okrog njega šest trupel v zelenih uniformah.

Ahmed Djonlagić

Komandant se ni več vrnil

MED V. ofenzivo sem bil v IV. proletarski brigadi, ki ji je poveljeval tovariš Vako Džurović, ki je bil kasneje proglašen za narodnega heroja. V vsej naši vojski je veljal za enega najboljših poveljnikov in borcev. Naša brigada je pripadala II. proletarski diviziji, ki je skupaj s I. proletarsko sestavljala Severno skupino. Na posvetovanju Vrhovnega štaba na Mratinju dne 3. junija 1943 je bilo namreč sklenjeno, da se Glavna operativna skupina razdeli v dve skupini, ki bi se vsaka v svojo smer prebijali iz obročja. Severna skupina naj bi se čez dolino Sutjeske prebila na Zelengoro,

Južna skupina, ki sta jo sestavljali III. in VII. divizija pa naj bi se prebila proti planini Ljubušnji, Sinjavini in Goliji.

V noči med 4. in 5. junijem sta se zbrali I. in II. divizija ter se 5. in 6. junija spustili v dolino Sutjeske. Do 8. junija sta se prebijali skozi tri nemške obroče. V noči med 8. in 9. junijem sta z velikimi naporii prišli iz doline, kjer je kar mrgolelo partizanov in ranjencev. V temni in deževni noči smo odšli dalje proti Milinkladam, kamor smo prišli že podnevi 9. junija.

Preden smo prišli do Milinklad, bi morali iti čez gozdno jaso. Toda tu so nas pričakali

VALENTIN CUNDRIČ:

Pozabljene rože

*Na nekem pozabljenem oknu
cvetijo zapoznele rože.
Veter (z vonjem po ognju!)
jih boža...*

*So kot oči nekoga,
ki so ga nasilno odvedli,
surovo pobili na tla
kot žival;
oči nekoga,
ki je umrl
in ni bilo nikogar,
ki bi mu jih zatisnil...*

*Na nekem pozabljenem oknu
cvetijo zapoznele rože.
Veter, z vonjem po krvi,
(davi so spet streljali talce!)
jih reže z nožem svinčenega
molka.*

Nemci s hudim ognjem iz vsega orožja. Tovariš Tito z Vrhovnim štabom je hodil z nami. Poklical je k sebi komandanta brigade Vaka Džurovića in mu začel dajati nasvete in ukaze za borbo, s katero bi pregnali Nemce z roba jase in si tako priborili prosto pot. Medtem ko je komandant brigade sprejemal navodila, je brigada plegla po gozdu nekaj sto metrov niže. Nestrpno smo pričakovali, kdaj se bo komandant vrnil. Toda vrnil se ni nikoli več...

Le nekaj minut je preteklo, ko so se nad nami pojavila letala. Tako nizko, da smo videli obraze letalcev. Začela so nas zasipati z bombami in obstreljevat. Tako neusmiljeno, da smo imeli že pri prvih naletih hude žrtve. Gozdna tla so bila kot preorana. Vako Džurović je odšel od tovariša Tita le dobrih dvesto korakov, ko ga je zadelo. Nekaj minut kasneje je bil ranjen tudi tovariš Tito. Bomba je padla na pordrto bukovo deblo, za katerem je ležal. Zvesti pes Luks mu je s svojim telesom zaščitil glavo, in drobci bombe, ki bi drugače zadeli tovariša Tita, ga je ubili.

polkovnik Neško Dulović

Spomini bledijo...

SPREJELA me je zgolj zato, da bi držala besedo. In obljubo. Pa tudi zato, da bi mi povedala, da nerada govori o tem, o čemer sem jo mislil spraševati... Da nerada pripoveduje... Da skratka — ne zna pripovedovati. Na desetine izgovorov je našla. Na pomoč je poklicala tudi pozabljenost. In kaj vem še vse... Toda — nisem odnehal.

Želel sem izvedeti od tovarišice Milke Čaldarevič, ki je sedaj načelnik zgodovinskega oddelka Centralnega komiteja Zveze komunistov Bosne in Hercegovine kaj več o tem, kako je doživljala in prestajala tegobe V. sovražne ofenzive, ki je tako tesno povezana z imenom hitre gorske rečice — Sutjeske. Kako je kot žena preživljala in prenašala napore, ki se prav lahko merijo z vsemi trpinčenji, ki jih je človek kdajkoli doživljal.

Tovarišica Milka je bila redkobesedna...

Uradnih ur je bilo že konec. Sedela sva v udobnih foteljih in kadila. Kramljala sva tako prijateljsko, kot da bi bila že stara znanca...

»Tovariš, saj nisem tako pomembna, da bi morali prav mene spraševati in opisovati moje spomine na tiste dni,« je takoj v začetku dejala. »Povem vam lahko vrsto ljudi, ki so mnogo več doživeli kot jaz.«

»Zakaj pa ne bi prav vi?« sem vztrajal.

»Eh, tako...«

Pa se je le omehčala.

»Prvoborka sem. Bila sem članica Okrožnega komiteja za Glinu. V času V. ofenzive sem bila v VII. Banijski diviziji, ki je bila ves čas v zaščitnici centralne bolnišnice.«

»Ste bili borka?«

»Ne. Namestnik komisarja bataljona.«

Skoraj ves čas narodno-osvobodilne borbe je bila tovarišica Milka partijska funkcionarka. Kot so mi tovariši, ki so me napotili do nje, pripovedovali, je bila zelo hrabra borka.

»Pri samem probouju na Sutjeski so ostali v spominu tudi nekateri dogodki, ki tudi z druge strani prikazujejo to grozovito borbo... Zamislite si, kako je bilo takrat. Bili smo sestradani, utrujeni do iznemoglosti in zato so marsikateremu tudi živci popustili. Razumljivo. In s človeškega stališča, jih ne morem obso-

jati... Prečkali smo Sutjesko. Voda je bila malce narasla. Še zdravemu in čilemu človeku bi spodnesla noge, kaj šele nam... Neka tovarišica za menoj se je začela potapljati, ker se je odcepila od kolone. Nisem razmišljala niti trenutek. Pognala sem se za njo in jo, sama ne vem kako, rešila. Dobro se spominjam — ime ji je bilo Stana.« Nato je pripovedovala, kako je neka tovarišica obstala sredi reke in je hotela nazaj. Toda nazaj ni bilo več mogoče, ker je ves prehod spremljal stalen ogenj sovražnika. Šele ko je nekomu naročila, naj reši tovarišico, so se zganili.

Težko je presojati človeka, ki je izčrpan do skrajnih meja in ko mu postane edina želja — ohraniti si golo življenje. Toda takih ljudi, ki so gledali predvsem nase, je bilo malo, zelo malo. Mnogo več je bilo takih, ki so pokazali brezprimerno tovarštvo.

»Borci so bili utrujeni. Tifus je razsajal in redčil naše vrste. Tudi sama sem pozneje zbolela. Težko je bilo reči temu ali onemu, naj izpolni to ali ono nalogo... Zato sem raje sama naredila, kar sem pač mogla.

Neko popoldne sem se namenila v patrolo — sama. Sicer ne daleč. Srečal me je takratni komisar divizije Djuro Kladarin.

— Kam greš Milka, me je vprašal. Odgovorila sem mu, da v patrolo. Pa mi je rekel: — Sama?

— Sama, sem odgovorila.

Ni ugovarjal pač pa me je prijel pod roko in me molčeč pripeljal nazaj v enoto.«

Umolknila je. »Vidite, tovariš, da ni nič zanimivega za vas.«

Nisem se ji hotel zoperstavljati, kajti njena skromnost me je prav zares močno prevzela. Tako tudi skromnost vseh, ki sem jih obiskal in jih prosil naj mi pripovedujejo o borbah na Sutjeski.

Prepričan pa sem, da se bo tovarišica Milka vedno rada spominjala dni iz časov borb na Sutjeski, kajti nekaj tako velikega se ne pozabi vse življenje, četudi spomini z leti le polagoma bledijo...

Iztok Avsec

GRIGOR VITEZ:

Grob padlega tovariša

*Ranjen pod mlado jelko je padel,
padel na nedra je naša.*

*In umirjen zdaj zvesto posluša:
mlada se zemlja oglasa.*

*Posluša... ni groma težkih topov,
ni več joka po dobravi,*

*Žito po poljih spokojnih zori
po navsezgodnji močavi.*

(Prevedel Tone Glavan)

Otrok s Sutjeske

MED REDKIMI FOTOGRAFIJAMI, KI SO OSTALE KOT SPOMIN IN PRIČEVANJE O SUTJESKI, JE TUDI FOTOGRAFIJA SKUPINE BORCEV. OBIČAJNA VOJNA FOTOGRAFIJA BI MORDA OSTALA NEOPAŽENA MED MNOGIMI, DA NI V NJENEM LEVEM KOTU ŽENE Z OTROKOM V NAROČJU... – ŽENA Z OTROKOM V SE-STRADANI, IZČRPANI KOLONI HODI PO POTEH NAJSRDITEJŠE IN NAJS LAVNEJŠE BITKE NAŠE VOJNE. MAR NISMO ZMEROM, KADAR SMO GLEDALI TO FOTOGRAFIJO, POMISLILI, KAJ SE JE ZGODILO S TO ŽENO, KAKŠNA USODA JE DOLETELA TEGA OTROKA V NJENEM NAROČJU? KJE JE KONČALO SVOJO POT TO DVOJE ŽIVLJENJ? ALI MORDA SE ŽIVITA, OBA? – ONDAN SMO OBISKALI IGRALKO BEOGRAJSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA IVKO RUTIĆ – ŽENO S FOTOGRAFIJE. PRIPOVEDOVALA NAM JE O SEBI IN SVOJI HČERKICI DINI, »OTROKU S SUTJESKE«...

VOJNA se zmerom prebuja v nočeh kot bol-
nik, ki ga muči mrzlica nespečnosti. Vojna
fantazira s svojim od regljanja mitraljezov
hripavim glasom in slika svoje meglene privide
z ognjem iz orožja.

V eni takšnih vojnih in liških noči, ko so
mitraljezi tulili ko volkovi, je v hiši kmetice
Marije v vasi Dobrosoelo rodila partizanka...

In nenadoma je zavreščal pod to slamnato
kmečko streho otroški glas, glas, ki je zaglušil
bučanje vojne.

Vtem ko je mati, partizanka Ivka Rutić,
vsa drhtela od radosti spričo tega malega živ-
ljenja, ki ga je bila rodila, in se radostno smeh-
ljala, je daleč tam nekje hrumela vojna s hri-
pavim glasom.

Partizani so tisto noč napadali Ličko Petrovo Selo. Prišli so samo do lekarne, pobrali zdravila in se umaknili, še preden je rdečkasta jutranja zarja obsijala zgaženi sneg.

Med zdravili, ki so jih pobrali tisto noč, da bi rešili življenje ranjencem, je bilo tudi nekaj stekleničk, katerih svetlikajoča se tekočina je rešila Ivki življenje po komplikacijah, nastalih po porodu.

jahal in pomagal materi z otrokom, da ga je zajahala.

Na poti čez Oštrelj je kolono dohitel avto. V njem je sedel predsednik AVNOJ tovariš Ribar. Opazil je mater z otrokom, ustavil avto in ju vzel s seboj. Kmalu pa je avto obtičal v snegu. Šofer je odšel v vas in prignal vole, da bi potegnili avto iz snežnega zameta. Ko so nadaljevali pot, se je tovariš Ribar v šali obrnil

Ivka Rutic s svojo hčerko Dino, »otrokom s Sutjeske«

In tako so tisto novembrsko noč tudi borci na daljnih položajih pomagali pri rojstvu otroka in rešili materi življenje.

*

Komaj je minilo štirinajst dni od tiste noči, že je Dina v materinem naročju krenila na svojo pot po partizanskih stezah.

Dobroselo je ostajalo za kmečkim vozom, ki ju je peljal v Bihać.

V osvobojenem Bihaću je bilo lepo in udobno za mater in za otroka. Toda njuno bivanje v mestu ni trajalo dolgo.

Prišla je ofenziva. Treba je bilo ubrati pot pod noge.

V koloni, z otrokom v naročju, je Ivka gazila sneg, kakor so ga gazili borci. Brž ko pa je prijahal prvi konjenik, je ustavil konja, ga raz-

k otroku: »E, srček moj, moraš si zapomniti, da te je čez Oštrelj peljalo šest volov in predsednik AVNOJ.«

Potem pa je, s topovi in tanki, prihrumela Peta ofenziva.

Ker so Ivkini tovariši vedeli, da ima vsaka ofenziva lačna usta, so priskrbeli kravo, da bi imeli po težko prehodnih planinah s čim prehraniti otroka.

In ves čas so gnali kravo s seboj, da otročičkova usta ne bi bila gladna. Dini je bilo komaj šest mesecev — čas, ko se prikradejo iz otroških ust prvi glasovi, ko otroci gledajo svet in življenje okrog sebe in ko je slišati iz njihovih ust prve radostne krike vznemirjenja.

Ta otrok je videl gozdove, zelene veje, šumeče v vetru, njegove drobne očke so videle

Sutjesko in Zelengoro. Otročiček je poslušal žvižganje letalskih bomb in regljanje mitraljezkih rafalov.

V cunje zavitega otroka so nosili po vrsti vsi borci, izročali so ga drug drugemu kot drago in ljubo breme.

Bili so izčrpani od utrujenosti in lakote, spali so kar gredoč, toda otročička so čuvali bolj ko svoje življenje.

V naročju matere in njenih tovarišev je šel otrok skozi ofenzivo. Otročička so nosili neposredno pred sovražni položaj, mati je čvrsto držala pest na njegovih ustih, da ne bi slučajno zajokal in izdal vse kolone.

Z enotami Druge divizije je šla Dina skozi ofenzivo in dočakala njen konec.

Vojna se je bližala koncu. V Drvaru je Dina dobila prvo oblekico in prve čevljičke. Dotlej je bila zavita v cunje, ki so ji jih podarili borci.

Kmalu potem je morala Dina zapustiti svojo mater. V strahu pred novo ofenzivo so Dino z letalom, ki je prevažalo ranjence, odpeljali v Bari.

Toda že čez dva meseca so jo pripeljali nazaj na Vis, kjer se je mudila tudi njena mati.

Potem pa je prišel tudi oktober. Beograd je bil osvobojen. V kolonah zmagovalcev, v kolonah svobode je bila tudi Dina, v naročju svoje matere, na rokah, ki so jo, majhno in nemočno, nosile skozi vso vojno, skozi vse njene trdote in glad.

*

Pogovor je končan, fotografije spravljene, spomini obujeni in spet odmaknjeni v tok časa. Dijakinja petega razreda gimnazije Dina Rutić spravlja učbenike v svojo torbico. Popolne ima šolo.

In ko se bo vrnila iz šole, bosta njena mati in oče že v gledališču.

Ko pa bo padel zastor, bosta oba hitela domov, da se skloneta nad posteljo, nad katero visi velika fotografija iz Pete ofenzive.

Stala bosta nad glavo otroka kakor nekoč, ko je bilo vse to zavito v nekakšno pravljično o pogumni materi, dobrih ljudeh, vojni in otroku med njimi.

Đorđe Radišić

Beg pred slutnjo smrti

NOVEMBRA 1942. leta mi je blizu rudnika v Ljubiji eksplozivni naboj razmesaril podlaket leve roke. Razbil mi je kost in rana se je začela gnojiti. Sredi januarja 1943 sem bila še vedno v bolnišnici na Grmeču. Začela se je IV. ofenziva

Se vedno mi ni čisto jasno, kako sem mogla hoditi takšna. Noge sem sicer imela zdrave, toda drugače sem bila čisto izčrpana in onemogla od izgube krvi. Povrh sem zaradi vnetja rane dobila visoko temperaturo. Mesec dni sem imela 41 stopinj, jesti nisem mogla in tudi videla že več nisem. Poleg tega je še pritisnila zima. Taka sem prišla čez Neretvo, prehodila Hercegovino in se znašla v Črni gori. Tam mi je zdravnik našel neko injekcijo. Od nje se mi je na ramenu napravila velika bula. Prerezali so jo in vročina je naglo upadla. Spet sem lahko hodila. Med nami ranjenci in bolniki so se začele širiti vesti o novi ofenzivi.

*

K nam v bolnišnico je zašel kurir III. krajiške brigade.

Vprašala sem ga, kako je z ofenzivo in kako bo z nami v bolnišnici. Odvrnil mi je, da so vsepovsod okoli nas Nemci, Italijani, četniki in ustaši in da ne ve, če bodo lahko pred njimi rešili bolnišnice. Sklenila sem pobegniti z njim. Pristal je, da me bo vodil in res sem skrivaj zapustila bolnišnico. Pridružila sem se brigadi, ki je že sama imela mnogo ranjencev v svoji ambulanti. Pozneje sem slišala, da so tisto bolnišnico, ki sem bila v njej, Nemci našli in poklali nad 40 težkih ranjencev.

*

Iz III. krajiške brigade so nas kmalu spet poslali v neko drugo bolnišnico. Strahotna lakota nas je morila v brigadi, pa tudi v bolnišnici ni bilo bolje. V smrekovem gozdu ni bilo prav ničesar užitnega. Nekoč smo v gozdu naleteli na mlado bukev. Navalili smo nanjo in jo v hipu popolnoma osmukali. Drugič smo našli kraj, kjer je bilo dosti »crije-muše« in se pasli po njej, dokler je je bilo kaj. Od dolge poti smo bili vsi bos. Pred ofenzivo so nam vsem dali ne-

ustrojeno govejo kožo, da si iz nje napravimo opanke. Ko pa je prišla sila, smo pojedli vsak svoje opanke, v katerih smo pred tem premerili že precej kilometrov. Takrat sem mislila, da nikoli več ne bom videla navadne nezabeljene polente... Še huje je bilo, ker smo bili žejni. V hribih je vode malo in napili smo se samo takrat, kadar smo bredli čez kako reko ali potok. Potem pa spet dan, dva ali tri nič... Raztrgani, bos, na smrt utrujeni in lačni smo plezali po skalovju in se izogibali smrtonosnim izstrelkom, ki so od vseh strani deževali na nas. Končno se nas je zbralo v dolini Sutjeske mnogo bolnikov in ranjencev iz vseh brigad. Nekdo nam je govoril, da bomo tukaj ostali in počivali, da nas bo branila cela III. divizija. Spet nisem verjela, bolnišnice sem se bala in sem pobegnila nazaj v brigado. Spet sem kmalu zatem zvedela, da je bila tista bolnišnica uničena.

*

S III. krajiško brigado smo se prebijali skozi tri sovražne obročje. Za vse življenje sem

Ranjenci in bolniki v času V. ofenzive

si zapomnila strahote, ki sem jih bila priča. Nerada se spominjam vsega tega. Preveč strašno je bilo, preveč sem videla krvi in smrti od lakote in napora. Tekala sem za brigado z roko v obvezi. Nihče mi je ni previjal in napačno se mi je zarasla. V nekem spopadu me je ranil drobec mine v grlo. Ves obraz mi je zatekel, rana se mi je začela gnajiti. Nazadnje se je drobec izgnojil in bolničar ga je izvlekel z golimi prsti. Obvezala pa sem se sama z raztrgano in umazano lastno srajco... Spominjam se ječanja ranjencev, ki so se jim v gnoju zaredili črvi. Take rane so neznosno srbele, črvi so vrveli v njih in nihče jih ni mogel odstraniti. Ranjenci so prosili, da bi vsaj malo popraskali ali postrgali rane. Tega pa nismo smeli, ker bi bilo potem še slabše.

*

Na Zelengori sem bila priča strahotnemu prizoru. Šli smo po ozki gozdni poti. Na obeh straneh so ležali borci kot bi spali, z orožjem v rokah, torbicami za vzglavje in z dlan-

mi na očeh. Ker so za nami pritiskali Nemci, sem hotela nekega borca zbuditi. Tresla sem ga za rame, a zaman. Bil je mrtev. Nekdo mi je povedal, da so vsi ti tovariši polegli in zaspali ter v spanju pomrli od utrujenosti. Na tistem kraju sem jih videla tako ležati od 150 do 200.

*

Nekje drugje je sredi najhujše borbe mitraljezec, ki je ves čas vse napore prenašal izredno junaško in do zadnjega spuščal rafale po sovražniku, pustil mitraljez in zakričal: »Joj komisar, ne morem več...!« Padel je in izdihnil. Mislili smo, da je ranjen. Pregledali smo ga in ugotovili, da nima nobene rane. Takih primerov je bilo več...

*

Pred probojem je neki angleški oficir, član vojaškega odposlanstva, svetoval tovarišu Titu naj se vda. Dejal je, da bo v tem primeru ostalo živih vsaj nekaj borcev, če pa se borimo še naprej, ne bo ostal nihče. Tovariš Tito nas je zbral okoli sebe in nam pove-

dal, kaj mu je Anglež predlagal in nas vprašal, kaj mislimo. Kljub vsem nadlogam, ki so nas morale, smo odgovorili, da se bomo borili do zadnjega, če bo treba, vdali pa se ne bomo. Saj nismo zato šli v borbo, da bomo reševali vsak svojo glavo, ampak da se bomo borili proti sovražniku. Tovariš Tito je bil zadovoljen z našim odgovorom in je o našem odgovoru obvestil tudi tistega Angleža.

*

Tovariš Tito pa je videl tudi to, kako nas muči lakota. Pustil nam je svojega konja, ki je na njem prijahal v brigado. Ubili smo ga in razrezali na kose. Ognja nismo smeli napraviti zaradi sovražnega letalstva, pa tudi časa ni bilo. Pojedli smo meso surovo. Vsakdo je dobil kot sliva velik košček.

Po ofenzivi smo se prebili čez železnico Sarajevo-Višegrad. Tehtala sem samo 38 kilogramov. Hoteli so me poslati nazaj v Krajino, pa nisem hotela in sem jih zato precej slišala. Bolnišnice sem se zelo bala, tako tudi drugi ranjenci in bolniki.

Kljub temu sem čez nekaj tednov le odšla z večjo skupino v V. krajiški korpus. Od tam so me poslali v Komando vojnega področja. Prosila sem za nekaj dni dopusta, da bi obiskala domačo hišo v Lušci palanki blizu Prijedora. Komisar me je dolgo opazoval in nazadnje napisal dovolilnico. Pogledala sem, do kdaj imam dopust. »Neodrejen čas,« je pisalo na dovolilnici. Komisar pa je dejal, naj se vrnem, kadar bom hotela.

Doma se mi je vse zdelo tako čudno in nenavadno, da sem bila vsa iz sebe. Pri partizanih sem bila navajena na družno življenje, na smeh in šalo, ki nikoli ni usahnila. Doma pa osamljenost in mir. Čez dva dni sem se vrnila v Komando področja in tam tudi ostala.

Še isti dan sem dobila hud srčni napad in obležala za nekaj mesecev. Tudi pri meni so se pokazale posledice hudih naporov v obeh ofenzivah, čeprav nekoliko kasneje...

Milka Hočevar

Umirali so od naporov

VOJNO sem dočakal v Zagrebu kot študent medicine. Odpeljal sem se v Ptuj, kjer sta živela oče in mati. Sestra je bila v Ljubljani, brat Dušan se še ni vrnil iz Španije, drugi brat pa je bil v Boki. Tako je bila vsa družina razkropljena. Po prihodu v Ptuj sem vstopil v bivšo jugoslovansko vojsko kot prostovoljec. Po nekaj dneh je bilo vojne konec in vrnil sem se v Ptuj. Kaj kmalu so me Nemci s starši vred zaprli in odpeljali v Maribor v Meljsko vojašnico. Odtod so nas poslali s transportom v zbirno taborišče v Slavovski Požegi. Čez nekaj dni so nas poslali na kmete v Dubico. Nastanili smo se v neki srbski hiši. Ljudje, posebno Srbi, so nas gledali prijazno in nam mnogo pomagali. Takoj sem poskušal dobiti zvezo s Slovenijo. Kmalu mi je uspelo. Neki Čuček iz Ptuja, ki je kasneje padel kot partizan, se je namreč izselil v Ljubljano. Pisal mi je, da bo prišel pome. Toda decembra 1941 sem dobil trebušni tifus in sem do marca ležal v bolnišnici v Sisku. Tedaj sem se preselil v Varaždin in se zaposlil pri cestnih delih. Kaj kmalu sem se z učiteljem Vincom Šerono vrnil v Dubico in 12. maja 1942 odšel na Kozaro k partizanom. Vključil sem se v II. krajiški odred.

Medicinskega kadra niso imeli in kaj kmalu sem bil sanitetni referent bataljona, nato pa sem delal v odredni bolnišnici. Komaj dober mesec sem bil partizan, ko se je začela znana ofenziva na Kozaro. Prebijali smo se več dni iz obroča, toda z ranjenci se nismo mogli prebiti. Ostal sem z njimi v skoraj nepreloženem gozdu, ko so ustaši in Nemci v petih zaporednih valovih v strelski vrsti preiskovali ozemlje. Rešil sem se tako, da sem splezal na debelo smreko in se skril v krošnjo. Po nekaj dneh sem dobil zvezo s kurirji in odšel na Grmeč.

Jeseni 1942 sem prišel v III. krajiško brigado za sanitetnega referenta. Z njo sem se udeležil IV. ofenzive in prehodil pot od Grmeča do Ne-

retve in Črne gore. Spominjam se, da sem v Prozoru govoril z nekimi slovenskimi ranjenci, ki so potovali z bolnišnico že iz Žumberka. Kaj je bilo kasneje z njimi in če so ostali živi, ne vem. Ne spominjam se tudi njihovih imen in zgodb, kako so iz Slovenije prišli v Bosno. Tudi neko dekle — Slovenko, sem srečal v I. proletarski brigadi.

Med IV. in V. ofenzivo je bila naša brigada na sektorju Čajniče-Pljavljia. Nekoč smo v vasi Metalka parili obleko. Gol sem sedel poleg kotla z obleko. Priletela so letala in nas pričela zasipati z bombami. Zbudil sem se v ruševinah hiše in vse je gorelo okoli mene. Bil sem ranjen. Kakih 14 dni sem bil v bolnišnici I. proletarske divizije. Imel sem še toliko moči, da sem iz kotla pobral svojo obleko, le čevljev nisem mogel najti.

Ko sem za silo ozdravel, sem bil premeščen v VII. krajiško brigado. Prišel sem v štab brigade, ki je bil takrat v vasi Timar. Tam sem srečal tovariša Milana Laha, ki je bil načelnik štaba brigade. Preskrbel mi je čevlje, da sem lahko zavrzel opanke iz surove goveje kože. V njih se ni dalo hoditi po ostrem kamenju.

Marijan dr. Kveder

Začela se je V. ofenziva in odšli smo proti severu. Komoro so razpustili, zakopali težko orožje in opremo. Ranjencev je bilo vsak dan več, divizijska bolnišnica jih ni več sprejemala. Zato so ostali kar v brigadi. Lažji ranjenci so hodili sami, težjim smo preiskrbeli konje ali pa smo jih

MIRKO BANJEVIČ:

Sinovi tvoji

(Iz poeme »Sutjeska«)

Kdo pokošen pada,
v črnih, uvelih curkih
na mehki jasi zaliva
našo bohotno travo,
roke v ledino zariva?

In trga — spet nad deželo
se znese,
ki ga povlekla je v smer,
kjer
niti vran mu kosti
nikamor več ne prenese!

O, lastovka, puščica moja,
nikar ne spreletaj se tam
ob prvi ozki soteski,
nikar ne ustavlaj se tam
ob drugi tožni soteski —
tu tuja trupa so legla!

Rajši poleti mi više,
kjer padlo je samo gorovje,
kjer jelke okleščene ždiyo
in tiho na straži stojijo,
kjer skup rdečijo se rane
človeka, drevesa in rože,
kjer na gosto orožje
kraj rok razmetano leži,
a še sveži slapovi
bujne, prelite krvi
v topel izvirek hitijo —
tu borci, ko hrastje boječe,
vroče si čelo gasijo...

Tu boš krila spustila,
pogledala tovariše pale,
potem pa preleti kotline,
daleč poleti v daljine
in, kjer iz temě se izviješ
najprej,
dragemu, rodnemu kraju,
da živi spoznaajo, povej:

V neurju nebesne sile
pali kot debla so krasna:
mnoge luči so ugasnile
za svit nov in jutra jasna.

Prevedel Tone Pavček

nosili. Seveda so bile to zanje in tudi za nas strašne muke. Obvez je manjkalo, čeprav smo jih dosti zaplenili. Toda nihče jih ni mogel v takšnih količinah nositi s seboj. Tudi najtežji ranjenci so jahali konje in pogosto umirali kar sede. Jedli smo konje. Kadar koli je v noč jeknil samotni strel, smo se zbrali na tistem mestu, rezali koščke kitastega mesa in jih pekli na palicah. Tudi konji so bili strahovito sestradani in izmučeni, zato ni bilo na njih kaj prida mesa. Jedli smo šiške z bukovnega listja in razne druge gozdne rastline. Spominjam se, kako sem nekoč v svoji porciji skuhal mlade koprive. Tovariši so me opazovali, ko sem jih z velikim užitkom jedel in me začeli spraševati, kaj jem. Povedal sem jim in kmalu so vsi kuhali koprive. Ko sem hotel skuhati drugo porcijo, ni bilo nikjer več kopriv...

Najhuje je bilo bombardiranje. Letala so bila nad nami skoraj stalno. Bombe so klestile po gozdu, vedno več je bilo ranjencev. Saj smo bili zbrani, oziroma stisnjeni na ozkem prostoru in težko je bilo zgrešiti. Bal sem se, da ne bi bil ranjen v noge. Zato sem jih skrival bolj kot glavo. Mislil sem si: če ne bom mogel hoditi, mi tudi glava nič ne koristi, če pa jo dobim v glavo, je pa tako konec vsega. Nekoč sem našel neko knjigo založbe »Nolit« iz Beograda, ki jo je nekdo zavrzel. Sredi najhujšega bombardiranja sem se zrinil med dve debeli bukvi

in jo ves dan čital. Tako sem vsaj skrajšal čas in odvrnil misli od kritičnega položaja, v katerem smo bili.

V »Pivskem manastiru« sem našel nekega Slovenca, ki so ga tovariši popolnoma izčrpanega pustili pri menihih. Nazadnje sem imel v brigadni ambulanti 230 ranjencev. Hodili smo po nepreloženih krajih. Brigada je izgubila skoraj polovico ljudi. Nekoč sem čakal, da so ranjenci šli mimo mene. Z obeh strani so pritiskali Nemci, krogle so švigale navzkriž, ranjenci in tifusarji pa niso mogli hitro hoditi. Med čakanjem sem zaspal. Zbudila me je zaščitnica. Našli so me čisto slučajno in če me ne bi, bi za zmeraj ostal tam. Imeli smo več primerov, da so borci, na videz čisto zdravi, naglo umirali. Tako je na Goranskem prišel v ambulanto mlad borec, legel in kmalu umrl, ne da bi vedeli zakaj. Najbrž mu je od hudih naporov oslabilo srce.

Zame kot za sanitejca je bilo vse skupaj še mnogo huje kot za borca. Vse noči smo hodili, podnevi pa sem skoraj sam moral obvezovati ranjence. Tako vse te dni, skoraj mesec dolgo, nisem pošteno spal. Šele ko smo se prebili čez železnico Sarajevo—Višegrad, sem se odpočil in tudi najedel. Toda moj organizem, izčrpan od stradanja in naporov, hrane ni prenesel in sem hudo obolel.

Po V. ofenzivi sem ostal v brigadi in se leta 1945 z X. krajiško divizijo vrnil v Slovenijo.

Major Marijan dr. Kveder

imela za cilj uničenje NOVJ. Nemci so jo imenovali »Weiss 1« in »Weiss 2« ter kasneje še »Schwarz«. Pri nas je udomačen naziv »Četrta in Peta sovraina ofenziva«.

Po enomesičnih bojih pa je nemško poveljstvo kot vrhovno poveljstvo operacij lahko ugotovilo le to, da NOVJ ni pretrpela nobenega resnejšega udarca, čeprav se je bojevalo proti njej nad 100.000 Nemcev, Italijanov, ustašev, četnikov in hrvaških domobrancev. Že 27. januarja je Vrhovni štab napravil načrt za protiofenzivo, ki naj bi v njej sodelovale vse enote NOVJ razdeljene v tri operativne skupine. Delovale naj bi ekscentrično iz vzhodne in srednje Bosne ter iz Hrvaške (Lika, Kordun, Banija) proti sovražnim silam, ki so od vseh strani napadale osvobojeno ozemlje.

V bolnišnicah na osvobojenem ozemlju je bilo tedaj blizu 5000 ranjencev in bolnikov, ki so oboleli za pegastim tifusom. Le-te je bilo treba rešiti. Tovariš Tito je kot vrhovni komandant odredil, naj večino ranjencev in bolnikov oskrbijo enote I. in II. operativne skupine. Blizu 1000 naj bi se jih priključilo enotam Glavne operativne skupine, ki je delovala pod neposrednim poveljstvom Vrhovnega štaba. Ta skupina je dobila nalogo, naj usmeri svoje sile proti reki Neretvi, jo preide in nato udari v Sandžak in Črno goro. Zaradi svojstvenega razvoja operacij pa so se priključile Glavni operativni skupini vse bolnišnice s področja Drvara in Grmeča s 3000 ranjenci in bolniki. S tem je bil sanitetni oddelek in končno ves Vrhovni štab postavljen pred zelo težko nalogo.

Nepredvideno povečanje števil ranjencev in bolnikov je tudi za vso Glavno operativno skupino predstavljalo hudo obremenitev. Po drugi strani pa je evakuacija ranjencev ter skrb zanje posebno poglavje junaštva, organizacijskih sposobnosti in človekoljubja naših borcev. Ranjenci in bolniki tudi prej niso imeli posebne udobja, v ofenzivi pa so ostali še brez tega, kar so imeli prej. Niso pa imeli miru,

Bitka za ranjence

PRI uresničevanju svojih operativno-strateških načrtov je Vrhovni štab NOV in POJ pozimi 1942 na 1943 dosegel precejšnje uspehe. Partizanska armada, ki je tedaj štela že nad 60.000 borcev, je osvobodila obsežne predele Jugoslavije. Na osvobojenem ozemlju so se začeli porajati temelji nove najvišje državne oblasti. Vrhovni štab pa je začel utrjevati višje organizacijske enote NOVJ. Vzporedno s

tem je pripravljala načrte za osvoboditev novih predelov in za razširitev vstaje na nova področja, v Sandžak, Kosovo, Metohijo, Makedonijo ter za ponovno oživitve partizanskega gibanja v Črni gori in Hercegovini.

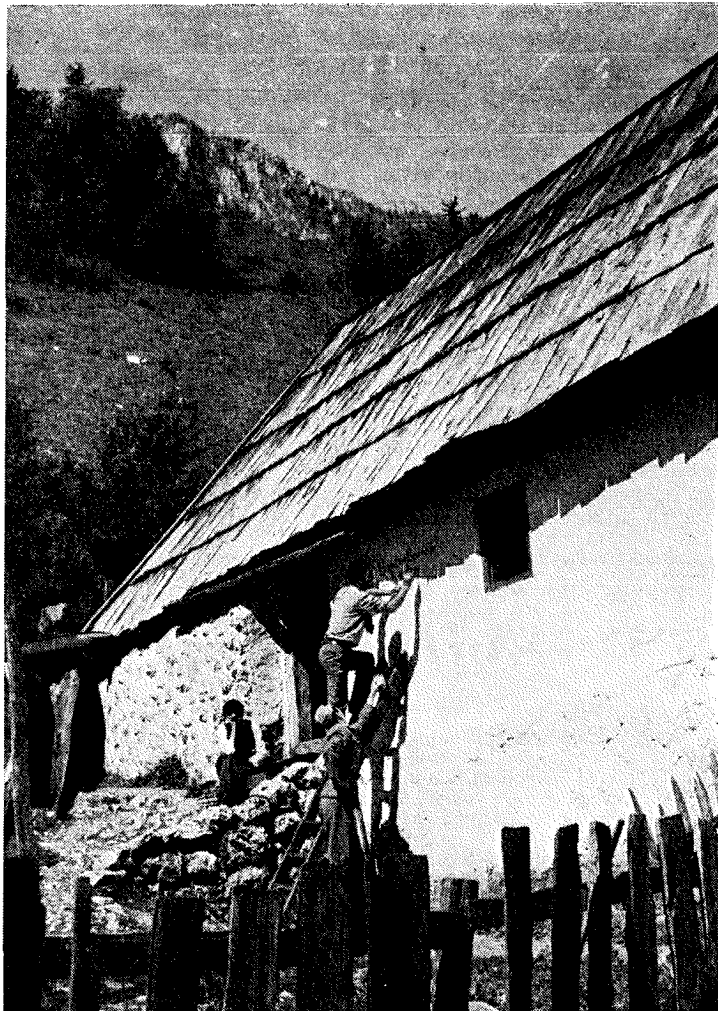
Toda že prve dni po novem letu 1943 so začela prihajati poročila o sovražnikovih pripravah za novo ofenzivo proti NOVJ. Ta ofenziva, ki se je začela 19. januarja 1943, je

ki je potreben tudi zdravemu človeku, kaj šele ranjencu. V hudi februarški zimi so morali dneve in tedne hoditi za brigadami. Mnogokrat so bili po več dni neprevezani in lačni. Operacije so se razvijale zelo hitro. 5. februarja je bila izvedena koncentracija Glavne operativne grupe pri Prozoru in Livnu ter vse priprave za protiofenzivo. To je zahtevalo od ranjencev in sanitetskih organov hude napore. Vrhovni štab je ukazal medtem I. hrvaškemu korpusu, naj zaščiti bolnišnice, ki so ostale na Grmeču, »da se ne bi ponovila Kozara«.

Z napadom 2. proletarske divizije na Posušje v Hercegovini se je začela 9. februarja 1943 ena najsirovitejših bitk naše narodnoosvobodilne vojne, bitka na Neretvi. NOVJ je osvobodila Posušje, Imotski, Drežnico, Jablanico, kasneje pa Livno, Duvno, Ivan sedlo, Bradino in Prozor. Naše sile so 15. februarja vdrle v dolino Neretve, jo med 16. in 17. februarjem pri Drežnici prekorale in še isti dan razbile Italijane in četnike v vaseh Vrđi, Ravno, Gornja in Donja Grabovica in Jesenjani. Tako je bil kanjon Neretve 18. februarja zasedami na Ivan sedlu in proti Mostarju zaprt. Tovariš Tito je 20. februarja poslal I. hrvaškemu korpusu brzopavko: »Naša ofenziva sijajno napreduje. Zaprli smo progo Mostar–Sarajevo v dolžini 80 km. Zavzet je Prozor, Ostrožac, Bradina in vse ostale postaje razen Konjica, Jablanice in Rame. Držite se dobro, ker bodo sedaj morali Italijani v Hercegovino.«

Zaradi uspeha Glavne operativne skupine so kolone ranjencev takoj krenile za njo. Od Livna proti Prozoru so šle že 20. februarja. Kljub temu, da so spotoma mobilizirali vsa zaprežna vozila in da so se posluževali zaplenjenih kamionov, so se kolone zaradi neprestanega bombardiranja pomikale zelo počasi.

S prodorom Glavne operativne skupine na Neretvo se je za sovražnika končal prvi del operacij, to je »Weiss 1«. Že 19. februarja so Nemci začeli preusmerjati svoje sile za izvedbo »Weiss 2«. Zaradi tega

Junija 1943, v času V. ofenzive, se je v tej hiši nahajal Vrhovni štab

so napravili močan napad na Glavno operativno skupino iz smeri Bugojno–Gornji Vakuf–Prozor–Jablanica–Tarčin in Tarčin–Ivan sedlo–Konjic–Jablanica ter iz smeri Mostar–Jablanica. Četniki so napadli od gornjega toka Neretve proti Jablanici.

Zaradi napada se je položaj Glavne operativne skupine 28. februarja temeljito spremenil. Skupina se je znašla operativno obkoljena in je bila prisiljena k obrambnim bojem. K temu so precej pripomogli ranjenci in bolniki, ki še niso prispeli v kanjon Neretve ter jih je zato morala Glavna ope-

rativna skupina čakati tam. S tem pa je sovražnik imel priliko in čas spraviti Glavno operativno skupino v težak položaj, iz katerega se je razvila dramatična bitka za ranjence – bitka na Neretvi.

Razvoj je zahteval hitro preusmeritev Glavne operativne skupine. Vrhovni štab je odločil, naj se ta zbere na manjšem prostoru in se nekoliko odpotiže, potem pa naj preide nemudoma v protiofenzivo. Sovražnik ni sprevidel name ne Vrhovnega štaba in je izgubil dragocen dan. Z enodnevno zamudo so Nemci, misleč da Glavna operativna sku-

pina odhaja nazaj v Bosno, začeli premeščati svoje sile tja. Nemce je precej zmedlo tudi to, da so naše enote porušile vse mostove na Neretvi.

Ko je popustil sovražni pritisk z one strani Neretve, so enote NOVJ prekoračile reko in postavile na mestu, kjer je bil pred nekaj dnevi porušen železniški most, novega, zasilnega ter začele zbirati ranjence, ki so že prihajali na področje Jablanice.

Potem je Glavna operativna skupina prodirala dalje. Četniške položaje na planini Prenju je obvladala 11. marca ter si tako odprla pot proti Crni gori in Sandžaku ter istočasno rešila ranjence. Zadnji četniški in italijanski odpor je razbila 15. marca in dosegla Bo-

Djordje Andrejević-Kun:
Čika Vule

račko jezero ob gornjem toku Neretve. Sovražnik je sprevidel, da so načrti o obkolitvi NOVJ propadli in da nima pomena nadaljevati z ofenzivo po prejšnjih načrtih. Zato je nastalo kratkotrajno zatišje, ki so ga Nemci, Italijani in drugi izkoristili za preusmeritev sil v Crno goro in Sandžak. Nova ofenziva se je začela 15. maja, končala pa 14. junija in jo poznamo pod imenom Peta sovražna ofenziva.

Glavna operativna skupina pa se je zbrala na Boračkem jezeru, prekoračila reko Drino in odšla proti Durmitoru, tako da je bila 15. maja med Pivo, Taro in Sutjesko, južno od Drine vse do reke Komarnice.

polkovnik
Franc Sotler-Pavijan

Svileni trakec za lase

Znani mladi bosenski pisatelj Vladimir Cerkez je pred kratkim na osnovi dokumentov in pripovedi o bitki na Sutjeski napisal knjigo »Sonce v dimu«. Pisec sam pravi takole o knjigi: »Ta knjiga je samo ena stran slavne epopeje narodnoosvobodilne vojne. Pisal sem jo z željo, ohraniti mladim tovarišem spomin na svetle like borcev, ki so dali svoja življenja za nove zarje...« Še letos pa bo izšel prevod te knjige tudi v založbi Mladinska knjiga v zbirki »Sinji galeb«. Iz prevoda — prevedel jo je Jože Smit, ilustriral pa Ive Subić — objavljamo odlomek, kateremu smo dali naslov: Svileni trakec za lase.

ZNASKOKOM so prebili srednji del bojne črte. Ob straneh predora pa so se zakopani fašisti še vedno obupno upirali.

Mitraljezni ogenj iz kamnitih utrdb je deževal po kolonah. V naskoku pokošeni borci so padali, a pretrgane strelske vrste se niso ustavile. Hudourniki ranjencev in beguncev so se valili za njimi.

Kurir Ranko je tekel naprej in na slepo tolkel s kratkimi rafali. V teku je prehitaval dolge kolone beguncev. Ko da so razpršene granate odganjale od sebe šopke ljudi. Samo pobiti kmetje so ostajali poleg zakajenih lijakov. Vsi drugi so se razkropili naokrog pa skupaj z ranjenci na novo sestavljali pretrgane povorke. Ranko ni vrel za izgubljenimi vrstami beguncev. Izkoriščal je izkušnje, ki si jih je bil pridobil v bojih.

Naglo se je metal, da se odpočije v tople lijake, ki so jih izkopale granate. Soped je z odprtimi usti, zbiral moči za nov naskok. Poznal je zakon bitke: granate skoraj nikoli ne padajo na isti prostor.

Ležeč v lijaku je pogledal svojo ranjeno roko, po kateri je v nitih tekla kri. Odložil za trenutek »šmajser«, pa pritegne obvezo, ki se je odvezala. Čutil se je, da ga rana ne boli. Zategovaje povoj je bežno ogledoval ženske med begunci, kako tekajo po pobočjih in nosijo v povoščenih ponjavah nove, najtežje ranjence. Plavajo nosila na človeških ramenih, padajo tisti, ki jih nosijo, a prehitujejo drugi in potiskajo pod nje široka pleča. Sredi bojnega orkana se je z dolgih nosil dvignil ranjenec. Razprl je usta in oglasila se je uporna, ganljiva pesem: »Midva brata, oba se vojskujeva, ne joči mati, alko pađeva...«

Ranko čuti, kako se mu je naježilo teme. In nato ga prevzema srh po vsej hrbtenici. Toda misel je bila močnejša od krvi. »Pesem je za svate,« misli, »za žetve in za preje, ne za bitko!«

Vse se je valilo k predorom, skozi dim in grmenje. Tudi Ranko je hitel, da prehitil begunce. Samo neki starec je tekel nazaj k zakajeni kotlini. V mimohodu je Ranko

prepoznal starca. »Marijin oče, Stane. Kam hoče tja doli!«

— Marija! Maruška! — je klical starec, a se ni nihče oglašal. Prepoten in zbeغان je stegoval roke k ranjencem in beguncem, vsakogar ustavljal in obupno spraševal: — Tovariši! Je kdo videl mojo Marijo! Postojte tovariši! Je bila bolničarka Marija z vami! — Nato hiti nazaj, po goli strmini, se spušča k reki, ki se peni in buči na dnu kanjona.

Mitraljezne krogle prasketajo okrog nog. Puškomitraljezi nenehno klokotajo z bokov kanjona.

»Štuke« krožijo nad zakajeno kotlino.

Grmenje odzvanja v gozdu.

Stane kliče v dim, ki plava nad reko.

— Maruška!... Je moja Marija ostala tam! Ma-ri-ja!...

— Vrne se, stari, nazaj! Beži gor! — s prodornim glasom opozarja puškomitraljezec. Glas mu podrhteva, ramena se mu tresejo, ko bije z rafali čez reko, v vrste zelenih stotnij.

Stane se ne meni za puškomitraljezovo klicanje. Najdražja hči se še ni pojavila za kolonami! Ne bi je mogel preboleti. Zdavnaj je prebolel sina, tudi ženo in tovariše, a Marije ne more!

Surovi kanjon Sutjeske je bil zdaj podoban lačnemu žrelu smrti, ki s skalnimi zobmi mečka in trga povorke ranjencev, da brizga kri naokoli. Iz panike beguncev se jasno razlega zamolkli glas: »Maruška!« »Je tam moja Marija?« »Kdo je ostal tam, na drugem bregu?« »Hej tovariši, je pri vas Marija?« Klical je v dim, ker ni vedel, da so prav takrat, ko se je vračal in klical njeno ime, njegovo edino hčer na daljnji visoki planoti prestrelile krogle in da so ostale njene oči široko razprte, ko da se čudijo nenadnemu prihodu smrti

Tekel je ob bregu deroče reke, klical vedno glasneje:

»Ma-ru-škaaa!«

»Ma-ri-jaaa!«

Pred njegovimi očmi je Sutjeska zanašala ljudi in konje, pljuskala s skalnimi valovi po vrbah in kamenju.

Fašistični polki so prodrli na streljaj za zadnjimi vrstami beguncev. Pomandrili so varovalno četo pa so sedaj ko lačne mrav-

lje z vseh strani zbirali, streljali med prodiranjem v goloroke ženske in begunske otroke, v zapuščena nosila v travi, v konje, ki so rezgetali in panično bežali po krvavemrodu.

Bolničarke kličejo preplašene begunce, naj jim pomagajo, a puškine krogle žvižgajo nad reko, prekinjajo klice. Bose pete ranjencev se zadirajo v pesek. Samo te bose pete mole izpod odej. Mitraljezne krogle se vsipavajo po nosilih in odeja poskakuje, ko da vztrajno šiba po njej naliv s točo.

Tudi drugi borci so se razkropili. Ni jim uspelo priti čez reko. Ostali so na z dimom zastrtem bregu. Odkobalili so se proti skalam. Za njimi, na kamenju, leže okrvavljene obveze, trupla borcev, plašči in pločevinaste skodelice, zavržene med tekanjem, zapuščena nosila, tovorna sedla brez konj, razvezana sedla, zapuščena v bitki na ubitih konjih. Zadnji ranjenec je zagrabil puško, ki je ležala narodu poleg luže krvi. In ko je kobalil po bregu, je pobral s tal svileni trakec, pa niti sam ni vedel čemu ga jemlje. »Nekdo si je s tem spenjal lase.«

V zavetju za skalami so čakali usodne ure. Še enkrat so hoteli z bombami zaustaviti prodiranje s krvjo opitih stotnij. Vreščanje vojakov je prihajalo vedno bliže. Slišalo se je pokanje suhega šibja, kotrljanje proda. Nato se je prikazala gosta strelska vrsta. Bajoneti so blisnili.

»Huraaaa!« so odjeknili glasovi za skalami. Tedaj so poletele bombe in vsulo se je kamenje. Grmenje in dim. Kamenje in prst, prod in listje, vse je hkrati padalo po poteptani travi, po pesku in vodi.

Obmetavanje z bombami je vrglo strnjene vrste zelenih stotnij nazaj, a samo za hip. Vojaki so naglo uredili svoje vrste. Med oglušujočim streljanjem so z nasajenimi bajoneti planili v dim. Kri je curljala med kamenjem, škornji so kalili plitvine, vojaški čevlji so grobo teptali zakrita nosila.

Nad kanjonom Sutjeske so plavali oblaki. Sonce se je skrilo za njihove zavese.

Desni breg reke je postal bolj siv. Po njem, skozi goščavje so trdo korakali ogoreli lovci na ranjence.

Svileni trakec za lase je ležal poteptan v mokrem pesku...

VLADIMIR ČERKEZ

Nikoli ne bomo pozabili

KO V ŠOLAH naštevajo ofenzive in ko pridejo dijaki do Pete, omenijo ime reke. Mnogi izmed njih, zlasti najmlajši, ne vedo, da Sutjeska ni samo ime reke. Ne, Sutjeska je nekaj mnogo več. Sutjeska je pojem, Sutjeska je legenda, pot skozi zgodovino: Sutjeska je vsak delec gozda tam na Zelengori, tisto malo ravnine na Tjentištu in okrog njega. Sutjeska je sleherni kamen, na pol gnil štor, strme pečine s strmimi klanci po neprehodnih, ostrih in strmih pečinah v soteski reke. Vse to je Sutjeska in Peta ofenziva — najhujša partizanska Golgota. In moč, ki ji ni meja...

Sutjeska in Tjentište, kjer so se odigrali srčiti boji in kjer je prišlo do slavnega proboja sedmih sovražnih obročev v Peti sovražni ofenzivi, ti kraji, kjer so bataljoni Srbov, Črnoгорcev, Dalmatincev, Bosancev in Hercegovcev, izčrpani, izmučeni od napornih bojev, lakote in pegavice, z zadnjimi utrinki moči izbojevali zmago, bosta ostala za zgodovino in za poznejše rodove najslavnejša stran naše narodnoosvobodilne borbe. In vsako leto ožive ob obletnici bitke na Sutjeski zgodbe in spomini, vračamo se v tiste neskončno dolge junjske dneve 1943, zalite s krvjo in trpljenjem tisočev borcev, ranjencev in za pegavico obolelih.

*

To je samo kratek zapisek o tisti veliki epopeji, napisani ob proslavi 10-letnice bitke in proboja sovražnih obročev na Sutjeski 13. junija 1953.

... Iz pripovedovanja oficirjev, slušateljev artilerijske šole v Kalinoviku, izmed katerih so se mnogi borili v teh krajih v Peti ofenzivi, smo zvedeli marsikaj novega, česar o tistih slavnih dneh še nismo vedeli. Skoz njihove spomine se vračamo na iste planine za deset let nazaj in »prisostvujemo« tistim legendarnim bitkam, ki so divjale tod pred desetimi leti...

Sovražnik je sklepal obroče in dovažal čete, pritiskal je od

povsod. Grmelo in bobnelo je od vseh strani. Nebo je žarelo v krvavih odsevih, nočno tišino pa je trgalo grmenje topov. Sedem železnih obročev nas je stiskalo in nam grozilo z uničenjem. Sedem gostih kolon posebnih alpinističnih SS bataljonov. Gosti rafali brzih »šarcev«. Neštete granate gorških topov. In grozljivo brnenje »štuk« ob smrtonosnem žvižganju bomb.

Ozke, neprehodne poti in steze so bile preplavljene s partizanskimi kolonami. Kolone pa so vodile, nosile in vlekle za seboj mnogo ranjencev, še več bolnih in onemoglih od lakote in pegavice. Dolge, utrujene, izčrpane kolone... Kdaj pa kdaj je kdo v koloni zaostal, sedel in zaspal. Tako je le za trenutek legel, da bi si odpočil, ni nikoli več vstal. Zaman so hodili borci mimo njih. Zaman so se spuščale tuje roke na njihova ramena. Zaman so ustnice ponavljale: »Vstani, tovariš, pojdi naprej...« Nihče se ni odzval. Nihče ni odgovoril. Nihče vprašal. Nihče prosil. In to je trajalo več dni.

Zapirale so se globoko pod črnimi kolobarji udrte, ugasle modre oči Dalmatincev. In nikoli več niso videle svojega

ljubljenega Jadrana. Brez roke je ostalo mlado dekle s Kozare. Z njo nikoli več ne bo moglo vreči bombe na tiste, ki so ji ukradli srečne dneve mladosti. Nekemu Srbu je mina odtrgala nogo. Ranjenci so poslušali klice svojega tovariša na pomoč, in zdelo se jim je, da so razmesarjene njihove noge.

Nihče ne ve števila ranjencev, ki jih je tisto noč požrla Sutjeska. Sutjeska, ki se iz njene šumeče zelene vode kdaj pa kdaj prikaže iztegnjena roka, včasih tudi glava, noga. Sutjeska jih vleče, odnaša v noč, da jih nikoli več ne bo nazaj...

Slike se vrste v podzavesti. Hodimo po krajih, kjer je pred desetimi leti kraljevala smrt, in nekako povsem naravno, samo po sebi postane jasno tisto, kar je še malo prej presenetljivo vplivalo na človeka. In vidna postaja tista neupogljiva moč, ki goni te dolge kolone moških, žensk in otrok, da iz najbolj zakotnih planinskih krajev, vzlic dežju, blatu in pušči utrujeni, premočeni, veselo čebļajajo in nenehoma hite tja, kamor so se namenili: i pesmi o Savi in Sutjeski, i zastave, težke od dežja, i mladinke v novih oblekah, rdečelične in zatečene od utrujenosti in premraženih bosih nog, i odgovor neke matere, ko so jo vprašali, zakaj je vzela na proslavo šestletnice sinčka, ki je bos tekel po blatu in kame-nju — »Naj, naj vidi Tjentište, prihodnje leto bo začel hoditi v šolo...«

Razumel sem: to ljudstvo nikoli ne bo pozabilo fantov, ki so prišli iz Bosanske krajine, iz Srbije, iz Dalmacije, iz Črne gore, iz Hrvatske, prekorali Neretvo, vzdržali pet ofenziv in na stotine srditih spopadov, prebedeli nešteto prečutih noči in končali svoje življenje tu, v dolini Sutjeske z okrvavljenimi obrazi v smrt-nem krču, z nohti voščeni rok, zapiceni v borno kam-nitno zemljo, fantje brez rok in oči, z drobci granat v prsih, s telesi, preluknjanimi od kro-gel, z organizmi, razjedenimi od pegavice, s steklenimi očmi in mrtvimi usti, ki so izgovori-le zadnji besedi: »Zmagali bomo.«

Dobrovoje Popović

(Po beležkah iz vojnega dnevnika)

OSEMINDVAJSETI maj 1943 — štirinajsti dan sovražne ofenzive. Od Bijelega Polja in Kolašina, kjer so se mudile naše enote 15. maja, pohodi in boji niso prenehali. Razredčeni po izgubah, izčrpani od lakote in nespečnosti se že osmi dan spopadamo s sovražnikom na položajih Čelebić — Korlat — Zlati Bor.

Z odločno akcijo Prve proletarske, Majeviške in Šeste vzhodnobosenske brigade so bili naši ranjenci, ki se jim je bila sovražna kolona že tako približala, da bi jih lahko vsak čas pobila, 21. in 22. maja rešeni. Toda proboj obroče v smeri Foče se ni posrečil.

Boji so se odvijali na tem delu fronte z nezmanjšano srditostjo. Sovražnik je pripeljal znatna ojačenja in nam grozil, da nas s probojem na Taro, na prehode pri Uzlu in Tepacu odreže od glavnine naših sil. Če bi se mu to posrečilo, bi se znašli mi v skrajno kritičnem položaju. Tudi pred dvema dnevoma izdano Titovo povelje je opozarjalo na nevarnost našega položaja in na izredno važnost nalog, ki smo jih dobili: »Sovražne enote na Zlatnem Boru morate blokirati in brezpogojno zagotoviti prehod čez Uzlu. Ta prehod je za nas življenjsko važen... Napnite vse sile, ker je od tega odvisen naš uspeh.«

Danes ob 10.30 je prišlo povelje od namestnika komandanta naše brigade Miloja Milojevića. Vtem ko ga je komandant našega bataljona tovariš Božović zamišljen vrtel v roki in kdo ve kolikokrat že pogledal, sem utegnil prebrati kratko besedilo povelja: »Uzlup je treba braniti, tudi če bi bila brigada uničena.« Po tem povelju bi bili morali zasedeti položaj na črti: kota 966—Grab—Pjelovci. To je bila neposredna in zadnja obramba prehoda na Uzlu. Naš bataljon pa je imel takrat samo šestdeset borcev.

Kmalu se je položaj poslabšal. Naš Šesti bataljon se je pod močnim sovražnim pritiskom umaknil na izhodne položaje, k nam. Takšne spremembe in tako hitro nismo pričakovali. Umikamo se korak za korakom. Mar se smemo še umikati? Ne bi se smeli. Mar naj ponovno zasedemo položaje, ki smo jih pravkar zapustili? S kakšnimi silami? Ti položaji so bili za obrambo

*Ismet Mujezinović:
Prenos ranjenca*

ugodnejši od sedanjih. Da, toda kako: brez hrane in streliva, številčno oslavljeni, telesno izčrpani. Ostala nam je samo volja, da vzdržimo do zadnjega zdihljaja in da izpolnimo nalogo; zavest, da se moremo in moramo postaviti sovražniku po robu. Tisto »tudi če bi bila brigada uničena,« kar nam je bilo dotlej prvikrat ukazano, nas je navajalo na sklep, da je položaj sila kritičen.

Vsi, vsak zase, smo bolj kakor kolektivno presojali koč-

ljiv vojaški položaj, ugibali smer pohoda in si na tihem želeli povelja, da bi se naposled ločili od teh pečin, stoletnih gozdov in pušč in nekam udarili. Da bi zlomili obroče in se znašli na širnem, ugodnejšem zemljišču.

Odkrito rečeno, bili smo zelo zaskrbljeni zase, za ranjence in za Vrhovni štab. Kako naj se izmotamo iz tega položaja, kam, kam?

Komandant je budno spremljal razvoj dogodkov in tisti položaj, ki naj bi ga bili na brigadno povelje zasedli. »Ravnati po povelju pomeni poslati borce v neogibno smrt,« je rekel komandant, ko da govori sam pri sebi, potem je pa zaklel in sporočil povelje komandirju tretje čete. Čeprav je deževalo in čeprav so se podili nad nami nizki oblaki, so štuke priletele. V prvi eskadrilji je bilo pet letal, v drugi pa štiri, in napadla so desno krilo našega položaja. Nad bombardiranimi položaji so se vzdignili črni oblaki dima.

Planota pred nami, ki naj bi jo zasedli, je bila širna pušča, posuta z gramozom in nizkim grmičjem. Bila je malone povsem gola, odprta, brez pogojev za učinkovito obrambo.

Brez besede protesta smo se napotili tja. Celu uro smo se spuščali po strmini v sotesko, iz katere naj bi se kar brez poti vzpeli na puščo, nad katero kraljujejo vsi okoliški položaji. Ilijina Glava visi nad njo ko meč. Druga grapa, ki nas je ločila od nemških položajev, je bila pod kontrolo naših opazovalcev. Če bi bili začeli streljati, bi se bili izdali in naša vloga bi bila končana. Zato nismo streljali, čeprav nam je včasih zaigralo srce, ko smo zagledali peščico sovražnih vojakov, kako so se sprehajali blizu naše planote.

Sovražni vojaki niti slutili niso, da smo blizu njih. Če odrinejo proti nam, se bo začel ples. Umika namreč ni. Pot nazaj je odrezana.

Vse vrste sovražnih letal so letale nad našimi položaji, nad Uzlu in Rudinami, kjer so ležali naši ranjenci. In sovražna artilerija je kar naprej tol-

kla, vtem ko so se Nemci na grebenih pred nami utrjevali.

Naše moči so bile že močno izčrpane. Bili smo utrujeni in sestrjani. Prevzemala nas je mučna psihoza nemoči in brezbriznosti. Nič bodrilnega ni bilo videti. Vse naše kombinacije o možnosti proboja so se nam zdele naivne in neuresničljive. In vendar je gojil vsak izmed nas svojo zamisel, kako bi se rešili: prispeti do gorskih grebenov in nepreloženih gozdov, potem pa se prebijati v več smereh — proti Albaniji, Sandžaku, Bosni... Če bi prišla od kod pomoč: iz sovražnega zaledja. Toda kdo? Ali pa iz zraka: zdravila za ranjence, strelivo za nas, hrana... Gledali smo, kako Nemci s padali spuščajo potrebščine svojim enotam na Zlatem Boru. Kdo jih bo vrgel nam? Kakšne utvare, kakšne skrite želje! Vse je omejeno na naše sile in možnosti. Upanje ugaša, pomoči ni od nikoder. Verjetnost, da bi se prebili, je čedalje manjša. Za 3000 ranjencev ni nič tolažilnega: izpostavljeni so bombardiranju in umiranju od lakote, čakajo jih prenaporni pohodi. Sovražnik je zasedel tudi Sinjajevino. Ranjence smo spravili na področje Žabljaka. Tudi ranjenci pojdejo na Pivo in Vučevo.

»Kaj pa če nas sovražnik razbije?« je bilo slišati zamolkel glas.

»Borili se bomo do zadnje krogle. Skupaj. Najti moramo izhod, pa naj bo kakršenkoli. Sicer pa bo fašizem propadel, tudi če nas ne bo. Umreti je treba samo enkrat!« je rekel Katnić.

Boriti se, to je bil začetek, tako bomo tudi končali.

Proti večeru smo gledali, kako Nemci naskakujejo položaje Tretjega bataljona naše brigade. Med močnim streljanjem so navalili nanje. Boj je bil kratkotrajen in oster. Svetlikanje ročnih bomb in deli tretjega bataljona so kmalu prešli na nove položaje. En položaj je bil izgubljen. Nad bojiščem so zažarele bele rakete v znak, da je sovražnik zasedel tudi te položaje.

Jovan Vujošević

Borec in publicist Veselin Masleša

V PREBIJANJU sovražnih obročev na Sutjeski in Zelengori so mnogi ljudje iz vseh krajev naše dežele vzdali svoje življenje v temelje bodoče svobodne, socialistične Jugoslavije. Med njimi je bil tudi Veselin Masleša, publicist, znanstvenik, revolucionar, član Izvršnega odbora AVNOJ. Padel je 14. junija 1943 na umiku pred močnimi sovražnimi silami, ko je brodil ledeno mrzlo in deročo Sutjesko.

Veselin Masleša

Tisto noč, v ognju najsrditeljeje bitke na Sutjeski, je poskušala skupina borcev, zbranih po umiku z Ozrena, kjer je padel Sava Kovačević, edino, kar ji je še preostajalo v malone brezizhodnem položaju — ponovni prehod čez Sutjesko proti Črni gori in Hercegovini, iz katere so bili šele nedavno prišli. Ta poskus naj bi jim omogočil, da bi prodali življenje čim draže.

Skupina je zabredla v reko, polno divjih slapov. Čeznje je bilo treba priti hitro, brez premišljanja — samo naglica bi lahko zagotovila uspeh. Smrtonosne krogle so namreč žvižgale iz sovražnega mitraljeza na razdaljo komaj dobrih deset metrov. Sutjeska je polna

odkrušenega kamenja s pečin in podvodnih skal. Voda okrog njih se peni, valovi, grozi, da potegne borca v vrtince, v smrt. Borci te skupine se drže za roke in tako stopajo korak za korakom naprej. Po kamnitnem dnu reke hodijo težko. Nenadoma zareglja iz neposredne bližine rafal brzega »šarca« in oplazi kolono z vročim, morilnim ognjem. Roke se malone podzavestno razklenjejo. Slišati je pljusk zamolklega padca telesa v vodo.

Bilo je telo Veselina Masleše.

*

Masleša se je rodil leta 1906 v Banja Luki. Bogata trgovska družina mu je nudila vse udobnosti, toda Maslešine težnje se že od detinstva niso ujemale z roditeljskimi. Najbolj se je zanimal za knjige in že kmalu se je jel zanimati tudi za izvenšolske probleme. Leta 1920 je ustanovil klub »Jugoslavija« in povezal napredne delavske športne klube v Bosanski Krajini.

Ko mu je bilo 15 let, se je Masleša vključil v skupino mladincev, ki je popeljala srednješolce, da so skupaj z delavsko mladino demonstrirali proti zloglasni Obznani. Te demonstracije so se spremenile v ulične spopade s policijo in ta prvi korak v revolucionarno življenje je mladega Maslešo usmeril na pot kovanja enotnosti med delavskim razredom in naprednimi izobraženci, pot, na kateri je pozneje dolgo in vztrajno delal.

V višjih razredih gimnazije je Masleša aktivno sodeloval v delu literarnega krožka »Mladost«, v katerem je ustanovil knjižnico in ji podaril svojo knjižnico srbskih pisateljev. Leta 1925 je odpotoval v Frankfurt, kjer je študiral politične in gospodarske vede. V Nemčiji je navezal stike z naprednimi delavskimi krogi in postal član »Kostufraja« — komunistične študentske frakcije. Bivanje v Frankfurtu je bilo za njegovo politično oblikovanje izredno važno.

Po bivanju v Zagrebu l. 1927, kjer je študiral na pravni fa-

kulteti in aktivno delal v študentovskem marksističnem krožku, se je Masleša napotil v Pariz, kjer je poslušal predavanja iz politične ekonomije in sociologije ter navezal stike s francoskim delavskim gibanjem in delavskim gibanjem med našimi izseljenci. Tam so ga prvikrat aretirali, pozneje pa so bile aretacije v njegovem življenju na dnevnem redu.

Del njegove borbene poti je razviden tudi iz naslednjega citata iz knjige Marka Ristića: »Na dan druge obletnice smrti Veselina Masleše:« »Leta 1927 so ga v Osijeku aretirali in izgnali v Banja Luko (takrat mu je bilo 21 let); v začetku leta 1929 so ga aretirali v Beogradu in izgnali v Banja Luko, potem pa ga je policija prignala nazaj v Beograd, kjer je predsedel v preiskovalnem zaporu sedem mesecev, potem pa so ga znova izgnali v Banja Luko; leta 1930 ga je iskala zagrebška policija, da bi odsedel 15-dnevno policijsko kazen; leta 1932 so ga aretirali in 40 dni je predsedel v zaporu; leta 1933 so ga aretirali dvakrat in v zaporu je predsedel več mesecev; leta 1934 so ga spet aretirali in zaprt je bil tri mesece; leta 1935 so ga aretirali in zaprt je bil dva meseca in pol; isto leto so ga znova aretirali in zaprt je bil šest mesecev; ob koncu leta 1936 so ga spet aretirali in zaprt je bil šest mesecev; v začetku leta 1939 so ga znova aretirali in zaprt je bil pet mesecev; leta 1940, ko so v Jugoslaviji, ki je bila takrat dežela kneza Pavla, Cvetkovića in Mačka, uvedli koncentracijska taborišča, se je moral Masleša umakniti v ilegalo in se skrivati sedem mesecev.

*

Masleša je dopisoval v več časnikov in revij pod raznimi izmišljenimi imeni ali pa s polnim podpisom, kar je bilo odvisno od položaja. Pisal je politične članke, književne kritike in recenzije, družbeno politične razprave in sociološke članke. Njegova najljubša tema pa so bile gospodarske študije. Prinesle so mu ugled odličnega poznavalca gospodarskih problemov enega naših najboljših marksističnih eko-

nomistov, čigar gospodarski članki in razprave so raztreseni po vrsti revij.

Med bombardiranjem Beograda v aprilu 1941 se je Masleša prebil do Črne gore, kjer se je pridružil ljudski vstaji. Na planini Konjicu je urejeval časnik »Sloboda«, potem pa v Gostilju časnik »Narodna borba«. Med tretjo ofenzivo je odšel v Bosno. Uredil je prvo številko krajiške »Borbe« in bil član njenega uredništva. Razen boja s puško v roki je še nadalje bil boj s peresom. V narodnoosvobodilni vojni je objavil vrsto člankov. Eden zadnjih je bil »Krila lakaj-

stva«, objavljen v »Proleteru« v decembru 1942. To je bil zadnji udarec njegovega ostrega peresa proti izdajalcu Draži Mihailoviću.

Na prvem zasedanju AVNOJ je bil Masleša izvoljen v Izvršni odbor. V Četrti ofenzivi je bil član Politodela Pete črnogorske divizije. Med Peto ofenzivo je bil v zadnji skupini, ki jo je obkolil sovražnik in ki je morala prebijati obroč. Pri tem prebijanju je padel v trenutku, ko je šla skupina čez Sutjesko. Njegova smrt je bila skromna, tiha in neopazna, kakršno je bilo tudi vse njegovo življenje. D. P.

Slovenska četa v Makedoniji

ŽE PRED zadnjo svetovno vojno smo primorski Slovenci okusili na svoji koži vse »dobrote« fašizma. Med drugimi smo morali služiti v osvraženi fašistični vojski, ki nas je zatirala. Mnogi smo se znašli kot italijanski okupatorji daleč od domovine. Toda poiskali in našli smo pot do borcev za svobodo in se jim priključili. Dobro smo vedeli, da je fašizem — kjerkoli že je — povsod enak in da je konec koncev vseeno, na katerem kraju se boriš proti njemu.

Del borcev slovenske čete v I. Makedonsko-kosovski brigadi, jeseni 1943. leta

Borci I. Makedonsko-kosovske brigade v Batunu (Eg. Makedonija), 13. februarja 1944. leta

Nekaj slovenskih vojakov je iz italijanske vojske, ki je bila 1942. leta v Albaniji, dezertiralo in se pridružilo tamkajšnji partizanski četi. Med njimi sta bila tovariša Zdravko Jug in Franc Križič. Istega leta je nekaj Primorcev v Grčiji pobegnilo tudi iz italijanskih kazenskih taborišč. Po več dni so blodili po hribih in iskali zvezo z grškimi partizani. Eden izmed njih je bil tudi Albin Čergolj. Ti tovariši so prihajali h komandantu področja tovarišu Serafisu ali v Karpenizio v štab Markosa. Dušan Tavčar in Mirko Pirc sta pobegnili z otoka Kefalo-

nia. Na telefonskem drogu sta plula 20 ur čez razburkano morje in končno prišla do pripadnikov »Elasa«. Marijan Vidmar, Kos, Ipavec, Galo in mnogi drugi so služili v italijanski vojski v Debru. Takoj po prihodu so začeli iskati zveze s partizani. Končno so našli makedonskega terenca Devana, ki jim je ukazal, naj jemljejo iz skladišč orožje, strelivo in opremo, ko bo pa čas, jih bo pa poklical. Neke noči je prišel težko pričakovani čas. Devan jih je poklical in vstopili so v Prespanski partizanski odred. Najlepše zadoščenje je bilo zanje, ko so po italijanski kapitulaciji vkorakali v Debar in ukazali nekdanjemu italijanskemu komandantu: »Gospod tenente, položite orožje!«

Tiste čase je potoval po Makedoniji, Albaniji in Grčiji tovariš Svetozar Vukmanović-Tempo. V raznih partizanskih enotah je naletel na Slovence, bivše italijanske vojake, zato je dal nalog, naj se vsi zberejo v Makedoniji. Po kapitulaciji Italije smo se zbrali pri Prespanskem jezeru. Bilo nas je 45, med nami pa je bilo tudi osem Hrvatov iz Istre. Sem so prišli tudi Srbi in Črnogorci iz Kosova in Metohije ter Makedonci. Dne 15. novembra 1943 je bila ustanovljena v Germani v Egejski Makedoniji I. makedonsko-kosovska udarna brigada. V njenih vrstah je bila tudi slovenska četa. Tudi v zaščitni četi, ki je bila oborožena z minometi in težkimi mitraljezi, je bilo mnogo naših fantov, ki so znali ravnati s tem orožjem.

Borili smo se v bratski Makedoniji, pa tudi v bratski brigadi. V naši brigadi so bili namreč borci vseh jugoslovanskih narodnosti. Hodili smo po Albaniji in Egejski Makedoniji in povsod so nas ljudje radi sprejeli. Slovenska četa je bila znana vsepovsod. Mnogi so poznali Ivana Mejača, ki je s svojim »šarcem« sejal strah in trepet v sovražnih vrstah in ki nikoli ni zgrešil cilja. Tudi Jože Podgornik je bil znan, ker je vpadal v bolgarske strelske järke, skakal skozi okna v njihove barake in se boril z njimi s puškinim

Od leve proti desni: Alojz Zidar, komandant bataljona, Željko Vodopijski, mitraljezec, in Ivan Mejač, mitraljezec; ob albanski meji 1944. leta

Jože Podgornik, doma iz Trnovca pri Gorici, je bil eden izmed najbolj hrabrih borcev v I. Makedonsko-kosovski brigadi. Padel je 22. julija 1944 v boju na Karaorman planini

Dva borca I. Makedonsko-kosovske brigade

kopitom, jih lovili... Držali smo v šahu vso bolgarsko vojsko v Makedoniji, ki se je brezuspešno trudila, da bi nas uničila. Pri tem so jim pomagali albanski fašisti, ki so se imenovali »balisti« (od imena organizacije »Bali kombetar«). Toda »šumcite« so bili neuničljivi. Partizanske brigade so se množile...

To so bili hudi časi. Noč in dan so trajale borbe. Bolgarska ofenziva je trajala nepretrgoma petnajst dni. V mrzlih zimskih dneh smo se korak za korakom prebijali čez Kajmakčalan na Bogomilo. Tu so nas Bolgari obkolili in štirikrat jurišali na nas. Toda vedno smo jih odbili. To je bil najhujši spopad v Makedoniji med narodnoosvobodilno vojno. Ko so uvideli, da nas z juriši ne bodo mogli uničiti, so nas začeli obstreljevati s topništvom. Medtem so iz Prilepa prihajale vedno nove okrepitve. V mraku je ukazal komandant Džuro Brajevič proboj. Šli smo čez železniško postajo v Bogomili, kjer se nas Bolgari niso najmanj nadejali. Pozno ponoči smo spet padli v globinsko засedo. Z vseh strani je bruhal ogenj na nas. Znova smo se prebili in končno po dolgi in krvavi borbi prišli do Črne reke. Onkraj je bila že Egejska Makedonija in tjakaj smo morali. Vse mostove so imeli zasledene naši sovražniki, za nami so pritiskali bolgarski fašisti. Morali smo bresti. Bil je 12. februar. Do ramen nam je segala deroga ledena voda in nekaj tovarišev je odnesla za zmeraj. Tisti, ki smo se rešili, smo se počutili kot ledene kepe. Pot v Egejsko Makedonijo je bila odprta, toda kmalu so se spet začele borbe. Po petnajstih dneh neprestanih spopadov smo prišli na vrh Konjuh planine na grško-jugoslovanski meji.

Naš tovariš Valentinčič iz Podbrda je kmalu omagal. Morali smo ga nositi. Na vrhu Konjuh planine smo po dolgem času prvič nekoliko počivali. Posijalo je toplo sonce. Valentinčič je do smrti utrujen takoj zaspal. Nismo ga mogli več zbuditi. Za zmeraj je ostal na bojišču, kjer so že

med prvo svetovno vojno umirali in se borili naši rojaki. Končno smo prišli v Dahovo v Egejski Makedoniji. Tu so nas čakali Nemci in nas iznenada napadli. K sreči nam je prišel na pomoč bataljon s tovarišem Zuferjem na čelu. Skupno smo napad odbili in sovražnika pognali v beg. Po vrsti hudih borb v Grahovem dolu, Bogomili, Karaorman planini, Kičevu, Debru, Belasici, Crni reki, na Južnem brodu, v Batunu, Lerini, Germani, Bahovu in Trsteniku je naša četa kmalu zaslovela. Za to je imel velike zasluge tudi tovariš Salko iz Kosmeta, ki je bil naš vodja. Od 45 borcev slovenske čete jih je 18 dalo življenje za svobodo. Med njimi je bil tudi najhrabřejši Jože Podgornik iz Trnovega pri Gorici, ki je padel 22. julija 1944 na Karaorman planini. Veljal je za najboljšega borca v brigadi. Tedaj so balisti in Nemci prodirali proti bolnišnici na osvobojenem ozemlju. Odbijali smo njihove napade, vendar zaman. Bilo jih je mnogo več kot nas. Končno je naša četa, ki je bila v rezervi, dobila ukaz, naj prežene sovražnika z nekega vrha. Razvil se je oster spopad in prišli smo si na korak, dva... Bil sem zraven Podgornika, ki je zagledal sovražnega mitraljeza. Potegnil me je za debelo bukev. Umaknila sva se nekaj metrov nazaj in se dogovorila za ponoven napad z boka, eden z leve, drugi z desne strani. Jaz sem napadel z desne strani in niso me opazili. Podgornika pa je zadel strel v prsa in je bil takoj mrtev. Videl sem ga, kako se

je prijel za stebelce nekega drevesa in omahnil. Sovražnika smo pognali v divji beg, posebno še, ko je z leve napadel Zuferjev bataljon. Odslej niso Nemci nikoli več prišli na Karaorman planino. Le Podgornika ni bilo več. Ležal je le nekaj metrov od mesta, kjer mi je rešil življenje. Takoj po borbi je Zufer dejal komandantu bataljona Antu Valen-

tiču: »Klanjam se grobu junaka Podgornika in se odkrivam najboljši četi najboljše brigade v Makedoniji.« Tako priznanje naši četi so kasneje dali tudi mnogi drugi visoki vojaški voditelji, med njimi tudi tovariš general Mihajlo Apostolski, ko se je srečal na osvobojenem ozemlju z generalom Jako Avsičem.

Alojz Zidar

Glavni momenti in specifičnosti narodnoosvobodilne borbe v Makedoniji

OBOROŽENA vstaja v Makedoniji se je začela pozneje, kakor v ostalih krajih naše dežele, kar je treba pripisati izdajalskemu delu takratnega sekretarja Pokrajinskega komiteja Makedonije Metodija Satorova-Sarila, ki ni hotel izpolniti direktive CK KPJ o pripravah na oboroženo vstajo, marveč je samovoljno priključil partijsko organizacijo Makedonije Bolgarski delavski partiji (komunistov). Zato in spriču vrste drugih izdajalskih dejavnosti in gledišč je CK KPJ julija 1941 izključil Satorova iz KP in suspendiral ves CK KPJ za Makedonijo. Potem je bil 15. avgusta imenovan nov Pokrajinski komite z Lazarom Koliševskim na čelu. Ta komite je takoj storil ukrepe za uresničenje linije CK KPJ v vprašanju oboroženega boja ter začel pripravljati ustanovitev partizanskih odredov. V oktobru 1941 so bili ustanovljeni Prilepski, Kumanovski in Skopljanski partizanski odred. Dne 11. oktobra je Prilepski partizanski odred napadel policijsko postajo in zapore v Prilepu. Ta datum velja za dan vstaje v Makedoniji. Novi odredi niso bili ustanovljeni, ker je bolgarska policija v novembru aretirala Lazara Koliševskega, novi sekretar CK KPJ za Makedonijo Bane Andrejev pa se je pod vplivom delegatov CK BDP (k) in ob podpori nekaterih članov KP postavil na stališče, da oborožena borba v Makedoniji v danih pogojih ni možna. V začetku decembra pa je bil vzlic nasprotovanju dela članov PK sprejet sklep o razpustu Prilepskega partizanskega odreda (Kumanovski in Skopljanski odred sta bila razbita že prej) in razpustu pokrajinskega štaba, s čimer je bil ponovno zadan hud udarec oboroženi borbi v Makedoniji.

V prvi polovici leta 1942 je partijska organizacija bila boj za uveljavljanje revolucionarne linije CK KPJ v nasprotju z glediščem nekaterih članov CK KPJ za Makedonijo, da ni pogojev za oboroženo borbo. Nekatere partijske organizacije, zveste liniji CK KPJ, so se pripravljale na ustanovitev odredov. Tako sta bila v aprilu in maju ustanovljena dva odreda na veleško-kruševskem področju, eden na bitoljskem terenu.

V začetku junija je bil Pokrajinski komite z Bane Andrejevem na čelu pod pritiskom partijskih organizacij in liniji CK KPJ zvestih članov PK odstavljen in na njegovo mesto je prišel začasni komite PK, ki je storil ukrepe za odstranitev negativnih gledišč v vprašanju oborožene borbe, za okrepitev partijske organizacije in za vzpostavitev enotne osvobodilne fronte. Zadnje dni junija je bil ustanovljen Glavni štab narodnoosvobodilnega gibanja odredov Makedonije.

V drugi polovici leta 1942 so bili ustanovljeni na bitoljsko-prilepskem področju še trije odredi. Ti odredi so napadali bolgarske policijske postaje, sežigali občinske arhive in prirejali diverzije na prometnih zvezah, hkrati pa so po vaseh organizirali partijske organizacije in ilegalne narodnoosvobodilne odbore. Na to krepitev vstaje so Bolgari naglo reagirali in postavili na noge cel policijski aparat ter dele 14. in 15. divizije, da bi takoj v začetku uničili te odrede, hkrati pa so se zatekali k strahovitim terorizem, aretacijam in ubijanju prebivalstva, da bi ljudstvo zastrašili. Posrečilo se jim je aretirati najuglednejše članke Partije in razbiti posamezne partijske organizacije. Odredom se ni posrečilo izpolniti direktivo Glavnega štaba Makedonije, da bi prešli na ozemlje Mariova, Kumanova in Vranja, kjer bi ostali čez zimo, ker so jih bolgarske enote v novembru in decembru večinoma razbile ali uničile, tako da sta se obdržala čez zimo samo odred »Damjan Grujev« in četa »Jane Sandanski«. Tako je ponovno nastalo obdobje krize vstaje, ki je zaradi vsega tega trajalo tja do pomladi 1943.

To krizo so prebrodili s prihodom delegata CK KPJ in Vrhovnega štaba Svetozara Vukmanovića-Tempa v Makedonijo. Partijsko vodstvo Makedonije je z njegovo pomočjo odstranilo vse pomanjkljivosti in napake znotraj partijske organizacije ter storilo ukrepe za oživitve in okrepitev vstaje v Makedoniji. V prvi polovici leta 1943 je bil ustanovljen centralni komite KP Makedonije, oblastni komiteji, glavni štab in operativne cone. Nastala so tri žarišča vstaje.

Borci slovenske čete v Lisičju v Makedoniji, 1944. leta

Eno na ozemlju pod italijansko okupacijo v zahodni Makedoniji, drugo na področju Tikveša-Velesa-Djevdjelije, tretje pa na kumanovskem področju. Na tem prostoru je operiralo pet partizanskih odredov, ki so neprestano napadali posamezna manjša sovražna oporišča, sežigali občinske arhive, uprizorjali diverzantske akcije vzdolž prometnih zvez in organizirali ilegalne narodnoosvobodilne odbore. Spričo uspešne akcije odredov je prišlo do večjega dotoka borcev, s čimer so bili ustvarjeni pogoji za ustanovitev regularnih enot. Na sestanku CK KP Makedonije pri vasi Oteševu 2. avgusta 1943 je bilo sklenjeno, da se bo začelo istočasno z upostavljanjem višjih organov oblasti in narodnoosvobodilne fronte ustanavljanje bataljonov in brigad in da se bodo pospešile priprave za sklicanje Antifašističnega sobranja narodne osvoboditve Makedonije (ASNOM). V zvezi s tem sklepom je bil 28. avgusta v Debarci ustanovljen 1. makedonski bataljon »Mirče Acev«.

Po kapitulaciji Italije je prišlo v Zahodni Makedoniji do velikega dotoka borcev, tako da je v oktobru na tem ozemlju operiralo 7 bataljonov (od teh so dva kosovsko-metohijska ustanovili bivši politični priporniki v Albaniji) in 6 odredov. Le-ti so nenehoma napadali sovražna oporišča na področju prometnih zvez, ki drže iz Albanije prek Debra in Kičeva v Skoplje in na osvobojenem ozemlju so organizirali ljudsko oblast. Na svobodnem ozemlju Debarca je glavni štab Makedonije v začetku oktobra v vasi Crvena Voda izdal manifest, v katerem so bili pojasnjeni značaj in cilji narodnoosvobodilne borbe. V vasi Slivovu (Debarca) je bila 11. novembra ustanovljena 1. makedonska-kosovska brigada, ki je imela štiri bataljone. Brigada je neprestano bila boje z nemško-balističnimi silami vzdolž ceste Kičevo—Struga in Kičevo—Debar. V tem času so v Tikvešu in na kumanovskem področju operirali dva bataljona in en odred, ki so neprestano napadali bolgarska oporišča po vaseh in manjših garnizijah. Z ustanovitvijo brigade in okrepitevijo ostalih enot je nastal znaten preokret v razvoju oborožene borbe v Makedoniji.

Da bi paralizirali akcije partizanskih enot, so Nemci ob pomoči balistov v začetku decembra koncentrično napadli svobodno ozemlje Debarca, kjer so se mudili 1. makedonsko-kosovska brigada, CK KPM in Glavni štab. V tem položaju je bil sprejet sklep, da se brigada napoti na grško ozemlje, od koder bo napadala sovražna oporišča v bližini glavne prometne zveze Solun—Skoplje. V decembru se je brigada z Glavnim štabom in CK KPM napotila čez albansko na grško ozemlje južno od Kožufa, kjer se je združila z bataljoni iz Tikveša. Tu je bila 20. decembra ustanovljena 2. makedonska brigada. Obe brigadi sta v januarju neprestano napadali bolgarske obmejne čete v Tikvešu ter oporišča vzdolž železniške proge Djevdjelija—Negotino. Na grškem ozemlju sta bili uspešne boje z nemškimi četami, ki so hotele zagotoviti tako važno promet-

no zvezo Solun—Skoplje. V srednji in vzhodni Makedoniji se je gibanje razvijalo slabše in zato sta CK KPM in Glavni štab sklenila poslati v te kraje močnejše enote, da bi se vstaja razplamtel. V ta namen je 1. makedonsko-kosovska brigada odrinila proti Velešu, dva bataljona z Glavnim štabom in CK KPM pa na kumanovsko področje, vtem ko je 2. brigada operirala v Tikvešu. Ta manever je znan kot februarški pohod makedonskih enot. Prva makedonsko kosovska brigada je bila po deset-dnevni bojih z mnogo močnejšimi sovražnimi silami prisiljena vrniti se na grško ozemlje, vtem ko se je skupini bataljona posrečilo prodrati na kumanovsko področje, kjer je bila 26. februarja ustanovljena 3. makedonska brigada.

Da bi očistili prometne zveze, ki drže iz Grčije in Albanije proti Skoplju ter uničili naše enote ter politično in vojaško vodstvo, so Nemci in Bolgari v začetku maja začeli ofenzivo (znana kot pomladna ofenziva), ki je trajala tja do 20. junija. Bolgari so v vzhodni Makedoniji poslali v boj približno tri divizije, več samostojnih polkov ter razne žandarmerijske in pehotne enote. Nemci pa dele 297. divizije ter močne balistične sile za ofenzivo v zahodni Makedoniji. Čeprav pa so dosegli nekaj uspehov, zlasti v vzhodni Makedoniji, kjer so prisilili naše enote, da so zapustile to svobodno ozemlje in se prebijale v Grčijo, kjer so z boji prehodile kakih 950 kilometrov, niso mogli doseči svojega končnega cilja, da bi uničili naše enote ter vojaško in politično vodstvo. Ko je bila ta ofenziva končana, so naše enote ne le znova zasedle svobodno ozemlje, marveč so ga tudi povečale in spričo do-

toka borcev so bile ustanovljene nove enote.

Sklepi drugega zasedanja AVNOJ in doseženi uspehi v boju proti okupatorju so ustvarili ugodne pogoje za nadaljnjo izgradnjo in krepitev ljudske oblasti. Dne 2. avgusta 1944 je bilo v samostanu Sv. Prohok Pčinjeni prvo zasedanje Antifašističnega sobranja narodne osvoboditve Makedonije (ASNOM), na katerem je bil izvoljen Prezidij kot časna vlada makedonskega naroda.

Po pomladni sovražni ofenzivi je bila Makedonija po sklepu Glavnega štaba razdeljena na štiri operativne pasove, v katerih so bile ustanovljene nove brigade. Tako je bilo do konca avgusta ustanovljenih še 7 brigad, 25. avgusta pa 41. divizija (prva divizija v Makedoniji). Ob kapitulaciji Bolgarije so naše sile sodelovale v razoroževanju bolgarskih enot. Spričo velikega dotoka borcev v septembru in oktobru so bile ustanovljene nove brigade ter 42., 48., 49., 50., 51. in kumanovska divizija. Le-te so neprestano napadale nemške sile armijske skupine »E«, ki so se iz Grčije skoz Makedonijo umikale proti severu naše dežele. V prvi polovici oktobra so bili za povezavo akcij divizij ustanovljeni trije korpusi, 15., 16. in bregalniško-strumski korpus. Po ustanovitvi korpusov je Glavni štab Makedonije izdelal načrt za dokončno osvoboditev Makedonije. Partizanske enote, ki so bile v oktobru in novembru dan za dnem srdite boje z zelo močnimi nemškimi in kvsilinškimi silami, so do druge polovice novembra osvobodile vso Makedonijo, zadale sovražniku zelo občutne izgube ter zaplenile velike količine orožja in druge vojne opreme.

Bora Mitrovski

Nove knjige

Po večletnem delu je izdal Zgodovinski inštitut JLA v Beogradu knjigo **Velimira Terzića: »Osvobodilna vojna Jugoslavije od 1941 do 1945.«** Pravzaprav je to šele prvi zvezek, ki obravnava obdobje od zloma stare Jugoslavije do II. zasedanja AVNOJ. Knjigo lahko smatramo kot študijo, njena posebnost pa je v tem, da narodnoosvobodilna vojna ni več razdeljena na ofenzive.

»Mladinska knjiga« je izdala **»Komisarjeve zapiske«**, ki jih je napisal **Matevž Hace**. S to knjigo smo dobili zanimiv prispevek izpod peresa nekdanjega partizanskega komisarja. Hace na svojstven način opisuje politično delo med borci NOV in je glede tega prvi pi-

satelj, ki se je lotil tovrstne problematike pri nas. Njegovi ljudje so pravi partizani z vsemi dobrimi lastnostmi in včasih tudi s svojevrstnimi napakami. Njegovi junaki so preprosti ljudje, ki so v odločilnem trenutku zgrabili za orožje in se postavili tuju po robu. Iz knjige veje partizanska stvarnost, neponarejena resničnost tistih časov, brez kasnejših dodatkov in dekoracij. Naslikan je slovenski človek, ki je po dolgi stoletjih pogumno stopil na plan in končno vzel svojo usodo v svoje roke. Knjigo je opremil z ilustracijami akademski slikar France Mihelič. Knjigo toplo priporočamo — vezana v polplatno stane 580, v platno pa 680 dinarjev.

Nenavadne ZGODBE

13

ILIJA RADULOVIĆ

Komandir čete Milan Čubrilo, doma iz vasi Prkosi pri Kulen Vakufu, je zavzel s četo nemško skladišče obleke. Že se je en vod preoblekel v nove uniforme in že se je začel oblačiti tudi drugi, ko so napravili Nemci protinapad. Nastala je huda borba, v kateri je bil Milan Čubrilo lažje ranjen v glavo. Ni se znašel v nastali zmešnjavi, ki je nastala okoli njega. Pristopil je k skupini vojakov, za katere je mislil, da so njegovi tovariši in jim potožil, da je ranjen.

Toda to so bili nemški vojaki. Mislili so, da je Čubrilo domobranec ali ustaš in ga niso napadli. Eden ga je celo pričel obvezovati. Medtem pa je prišel k Čubrilu vodnik in ga vprašal: »Si to ti, komandir?« Nemci so zasumili, da je vodnik partizan in so planili nanj. Tudi Čubrilo je spoznal, da je med Nemci, toda bil je toliko iznajdljiv, da je takoj izvlekel pištolo in stekel za vodnikom skupaj z Nemci. Uspelo mu je pobegniti.

Njegovega imena se ne spominjam in ne vem, če je ostal živ. V spominu pa mi je ostala zgodba, ki mi jo je povedal. Opazil sem ga v sobi, ko sem si toliko opomogel, da sem lahko vstal. Mlad, svetlolas in vitek fant, čisto drugačen kot sem si predstavljal Dalmatinca. Edini med nami je imel lepo bolniško perilo in civilno obleko. Mislim, da je eden izmed novincev, ki so po kapitulaciji Italije prišli k nam, zato sem ga vprašal, od kod je in kako je prišel k nam v bolnišnico.

K partizanom je prišel že pred letom dni iz Splita, kjer je bil član SKOJ. Zaradi nevarnosti aretacije se je moral umakniti iz mesta. Z eno izmed dalmatinskih brigad se je udeležil bojev v V. ofenzivi na Sutjeski. Raztrgan in bos je ukazal pravkar ujetemu italijanskemu vojaku, naj se sleče. Oblekel je njegovo uniformo in niti pogledati ni ugetnil, kaj je v žepih, ko ga je ranil drobec letalske bombe. Zaradi izgube krvi se je onesvestil.

Zbudil se je na produ ob reki. To je bila Sutjeska, saj so bili ob njej, preden je bil ranjen. Reka je bučala, okoli njega pa so stali nemški vojaki z brzostrelkami v rokah in kazali nanj. Vseposod mrtvi in ranjeni partizani, razbita nosila, konji... Čuli so se kratki rafali in kriki ranjencev, ki so jih Nemci klali in streljali. Od silne lakote in izgube krvi, pa tudi od pričakovanja smrti je spet omedlel.

Zavedel se je v bolniškem vlaku, ki je vozil nemške, domobranske in ustaške ranjence iz Sarajeva v Zagreb. Lepo so postopali z njim in domobranski zdravnik ga je ogovoril italijansko. Nad svojo posteljo je zagledal listek s tujim italijanskim imenom. Spomnil se je zaplenjene uniforme... K sreči je dokaj dobro obvladal italijanščino...

V Zagrebu so ga prepeljali v domobransko bolnišnico. Čez nekaj dni ga je obiskal oficir, član italijanskega vojaškega odposlanstva pri poveljstvu hrvaškega domobranstva. Spraševal ga je, kako je prišel k partizanom in kako je bil ranjen. Pretvarjal se je, da se mu blede, momljal, pripovedoval v raztrganih stavkih, mešal italijanske in hrvaške besede. Nemce je s svojo italijanščino že prepričal, da je Italijan. Prepričal pa je tudi oficirja, ki je bil zares Italijan. Ta mu je obljubil, da ga bodo zaenkrat še pustili v zagrebški bolnišnici.

Komaj je za silo ozdravel, je s pomočjo neke bolničarke poslal pismo teti, poročeni v Zagrebu. Ko ga je ta kmalu obiskala, ji je povedal vso zgodbo in jo prosil, naj mu preskrbi »zvezo«. Potem mu je zagrebška organizacija preskrbela ponarejeno legitimacijo in civilno obleko. V veži blizu bolnišnice se je preoblekel in še tisti dan odšel čez Savo proti svobodnemu Žumberku. Partizani so ga takoj poslali v bolnišnico, ker se mu rana še zmeraj ni zacelila...

15

FELIKS REJČ

Proti koncu 1943. leta se je moj brat vrnil z Gorenjske, kjer je bil v brigadi. Čez nekaj dni, ko se je odpočil in mu je potekel dopust, se je vračal v brigado. Pa je padel v zasedo. Vlasovci so ga ujeli, pripeljali k svojemu komandantu, ki ga je takoj obsodil na smrt. Vlasovci so ga odpeljali proti grmovju... Prva krogla ga je zadela v prsi, druga mu prebila roko. Padel je, a vojak mu je poslal še strel v glavo. Vendar ni bil mrtev, niti se ni onesvestil. Potuhnil se je celo, ko mu je vojak s puškinim kopitom stiskal grlo. Nato so ga zvelikli v grmovje in odšli po lopate, da bi ga zagrebli... Začudeno in jezno sta dva vojaka pogledala, ko sta se vrnila, pa mrtveca nista več našla... Pred tem je nareč brat kljub ranam in krvavenju ušel, prebrodil bližnjo rečico in se skril v bližnji vasi, kjersa ga za silo obvezali. Čez dober mesec se je brat iz partizanske bolnišnice vrnil v brigado.

14

MILE PAVLIN

Značilnosti narodnoosvobodilne borbe v Srbiji

PRIPRAVE na oboroženo vstajo in vstajo samo je vodil Pokrajinski komite KPJ za Srbijo pod neposrednim vodstvom CK KPJ s tovarišem Titom na čelu, ki se je leta 1941 mudil v Srbiji, da je lahko Pokrajinskemu komiteju nenehoma in neposredno pomagal tudi v mnogih vprašanih vstaje in jo sam vodil.

Zadnje dni junija so prve skupine oboroženih komunistov, ki so se bile že zbrale in čakale pripravljenosti, odšle na teren in začele formirati partizanske odrede. Tako so bili formirani prvi partizanski odredi. Prva partizanska puška je počila 7. julija 1941 v Beli Crkvi in označila začetek oborožene vstaje v Srbiji proti okupatorju in njegovim hlapcem. Vstaja se je naglo in načrtno širila tudi v druge kraje, tako da je plamen vstaje ob koncu avgusta in v septembru zajel vso Srbijo. Uporniki so imeli v Zahodni Srbiji že veliko osvoboženo ozemlje, sovražnika pa so pregnali v mesta Valjevo, Sabac in Kraljevo ter ga prisilili k pasivni obrambi. Velika osvobožena področja so bila tudi v ostalih krajih Srbije.

Partizanski odredi, spočetka majhni in v glavnem sestavljeni iz komunistov, skojevcev in najbolj vdanih simpatizerjev Partije, so se s političnim delom partizanskih organizacij in samih odredov med ljudstvom hitro množili in krepili z dotokom novih borcev iz vasi in mest. Zadnje dni septembra in v začetku oktobra je bilo v Srbiji že 22 partizanskih odredov. V posameznih partizanskih odredih je bilo od 100 do 3200 oboroženih borcev. V vseh odredih je bilo takrat kakih 20.000 borcev.

Največji polet je doživela vstaja zadnje dni septembra in v začetku oktobra 1941, ko je bil sovražnik preganjan iz mest v Zahodni Srbiji, razen iz Kraljeva, Valjeva in Sabca.

Na osvobojenem ozemlju je nastajala z ustanavljanjem narodnoosvobodilnih odborov, najprej vaških, potem pa okrajnih in mestnih, nova oblast, v novembru pa je bil ustanovljen tudi glavni narodnoosvobodilni odbor Srbije kot najvišji politični organ borbe in oblasti v Srbiji. Povezoval je delo vseh narodnoosvobodilnih odborov ter vodil gospodarsko in politično življenje na osvobojenem ozemlju.

Na osvobojenem ozemlju v Stolicah pri Krupnju je bilo 26. septembra 1941 tudi prvo vojaško posvetovanje predstavnikov štabov in komandantov NOPOJ. Posvetovanje je organiziral CK KPJ. Na njem so ugotovili, da so bili doseženi v borbi veliki uspehi, prav tako pa so poudarili tudi nekatere napake in pomanjkljivosti, ki so se bile pojavile v posameznih pokrajinah. Glavni štab NOPOJ je spremenil ime v Vrhovni štab NOPOJ, za posamezne pokrajine pa so bili ustanovljeni glavni štabi. Sestavljen je bil načrt o svobodnih ozemljih in o vodstvu operacij v drugih pokrajinah.

Takšen splošni polet oborožene vstaje v Srbiji je ogrožal obstoj

nemških čet na tem področju naše dežele. To je bil razlog, da je nemška vrhovna komanda sprejela sklep o ofenzivi proti partizanskim odredom v Srbiji, kjer je bila vstaja najbolj množična in najbolj organizirana. Nemške garnizijske čete, ki jih je imel okupator v Srbiji (704., 714. in 717. divizija), niso bile dovolj močne za ofenzivo in zadoštevajo vstaje, tako da so morali Nemci vzeti čete z drugih front in jih poslati v Srbijo. Tako so v začetku septembra pripeljali iz Grčije ojačeni 125. pešpolk, iz Francije sredi istega meseca 342., z vzhodne fronte pa sredi novembra 1941. leta 113. pehotno divizijo skupaj z deli letalskih sil iz Nemčije. Razen nemških čet so sodelovale v ofenzivi tudi znatne ustaške, domobranske in srbske kvasilinske sile ter četniki Draže Mihailovića, ki so v kritični fazi vstaje v Srbiji odkrito prešle na stran okupatorja in se borile skupaj z njim proti partizanskim odredom.

Ofenziva se je začela 28. septembra 1941 in se s krajšim presledkom v začetku novembra končala 10. decembra istega leta. Partizanski odredi niso mogli kljubovati močnemu pritisku neprimerno močnejših in bolj izkušenih nemških divizij, zlasti spriču izdajstva četnika Draže Mihailovića, in po malone tri mesece trajajočih srditih bojih so se morali umakniti z osvobojenega ozemlja v Sandžak, pozneje pa v Vzhodno Bosno. Najsrditeljsji boji so se bili v Mačvi, okrog Valjeva, Kraljeva, planine Rudnika, Čačka, Užica, na Kadinjači in na planini Zlatiboru.

S prvo ofenzivo pa sovražnik vzlic odvzemu svobodnega ozemlja v Srbiji in velikim izgubam partizanskih odredov, tem večjih spriču podlih četniških napadov v hrbet partizanom, vendar ni dosegel svojega glavnega cilja, da bi namreč do kraja uničil partizanske odrede in pomiril Srbijo. Vstaja in boji v Srbiji vzlic silnemu terorju niso prenehali, čeprav so v svoji srditosti nekoliko popustili. V bojih med I. sovražno ofenzivo je prišla do izraza ogromna moralna moč in borbenost partizanskih enot. Sama ofenziva je prekalila borce in oficirje ter jim posredovala bogate bojne izkušnje za nadaljnjo borbo.

Kratek pregled NOB na Hrvaškem

ITALIJA je leta 1941 zasedla del Dalmacije, Gorskega Kotara in Hrvatskega Primorja. Iz ostalega največjega dela Hrvatske ter Bosne in Hercegovine so napravili kvasilinsko Neodvisno državo Hrvatsko. Po vsej Hrvatski so uvedli strašen teror nad protifašisti, v NDH pa so začeli tudi zločinski ustaški pokol srbskega življa.

Hudo krizo je preživljala vstaja pozimi 1942/43, ko se je močnejšemu sovražniku posrečilo docela uničiti partizanske odrede okrog Valjeva in v Vzhodni Srbiji ter razbiti partizanske enote v Južni Srbiji. Z vztrajnim delom Partije pa je vstaja že sredi leta 1942 v Sumadiji in Južni Srbiji, kmalu potem pa tudi v Vzhodni Srbiji znova oživela. Vstaja se je zlasti razmahnila v začetku leta 1943, ko se je v Srbiji borilo devet partizanskih odredov, iz katerih so sredi istega leta zrasli udarni bataljoni. Dne 5. oktobra 1943 je bila ustanovljena v Sumadiji tudi prva brigada narodnoosvobodilne vojske v Sumadiji, I. Sumadijska brigada, kmalu za njo pa v Južni Srbiji I. in II. Južnomoravska brigada NOVJ. Vsi poskusi sovražnika, da bi preprečil krepitev oborožene borbe, so ostali brezuspešni. Nasprotno, v prvi polovici leta 1944 je bilo v Srbiji ustanovljenih 5 divizij NOVJ, ki so se uspešno borile za svoj obstoj na tem občutljivem delu našega bojišča, rušile so sovražni promet, zadajale sovražniku velike izgube v moštvi in vojnih potrebščinah ter tako neposredno pomagale glavnini NOVJ v zahodnih krajih naše dežele.

Sredi leta 1944 je Vrhovni štab NOVJ prenesel težišče narodnoosvobodilne vojne v Srbijo. Operativno skupino divizij je poslal čez Ibar v Južno Srbijo, en proletarski in 12. korpus pa v Zahodno Srbijo, da so ob pomoči srbskih divizij NOVJ osvobodili večji del Srbije. Septembra 1944 so prišle na vzhodno mejo Srbije čete Rdeče armade, takoj potem sta pa Prvi proletarski in Dvanajsti korpus ob pomoči čet Rdeče armade 20. oktobra 1944 osvobodila glavno mesto Jugoslavije — Beograd.

Po osvoboditvi Beograda se je težišče operacij preneslo v Srem in v dolino Zahodne Morave, iz doline Južne Morave pa na Kosovo in v Metohijo, ki sta bila dokončno osvobojena 22. novembra 1944. Dne 3. decembra, po osvoboditvi Čačka, je 14. korpus NOVJ, ki je zadal Nemcem velike zgube, prodiral proti Drini. S silnim in nezadržljivim naskokom na 43. nemški armijski korpus je 14. korpus potem, ko je zlomil mostišča na Drini, s katerimi so Nemci ščitili umik svojega 21. korpusa skozi Crno goro, na široki fronti sredi decembra 1944 dosegel Drino, s čimer je bilo zaključeno osvobajanje Srbije.

Petar Višnjić

potem postopoma pa v manjšem obsegu tudi v Hrvatskem Primorju, Gorskem Kotaru in Dalmaciji, vtem ko v drugih krajih v glavnem še ni presegla okvira diverzantsko-sabotažne akcije.

Narodnoosvobodilno gibanje, ki je premagovalo ogromne politične težave, četniško-italijansko dejavnost za razbijanje uporniških vrst, Mačkov vpliv na hrvatske kmečke množice itd., je do konca leta 1941 v večji ali manjši meri zajelo malone vse kraje Hrvatske, tako da je v decembru v vsej Hrvatski, vzlic več krajevnim sovražnim ofenzivam operiralo že 17 partizanskih bataljonov in cela vrsta manjših enot (kakih 6000 borcev), na osvobojenem ozemlju pa je bila čvrsto upostavljena nova ljudska oblast. Vstaja se je razvijala kot del splošne vstaje narodov Jugoslavije in se takoj, že leta 1941, neposredno povezala z vstajo v Zahodni Bosni, kmalu potem, leta 1942, pa so bili navezani tudi stiki s partizani Slovenije.

Na pomlad 1942, po vrsti uspešnih partizanskih akcij, je začel sovražnik srditeje napadati glavna uporniška področja: Liko, Kordun, Banijo in Gorski Kotar, ni pa mogel zaustaviti naraščanja sil NOB. Nasprotno, na Hrvatskem so nastajale nove enote: 7. maja I. proletarski bataljon, 11. julija 1. NOB brigada, do konca oktobra še 10 brigad, v novembru pa 3 divizije (6., 7., 8.) oziroma I. hrvatski korpus. Pred koncem leta 1942 je sovražnik znova začel ofenzivne operacije, toda dosegel je le delni uspeh. Vojna proti okupatorju in ustašem se je nezaježljivo razvijala: leta 1942 je padlo 12.000, ujetih pa je bilo kakih 8000 sovražnih vojakov: v enotah NOV in PO Hrvatske je bilo takrat kakih 23.000 borcev.

V začetku leta 1943 je Četrta sovražna ofenziva zajela Kordun, Banijo in Liko. 7. divizija je krenila v Bosno kot zaščitnica Glavne operativne skupine NOV, 6. in 8. divizija pa sta operirali zahodno od Une, v zaledju sovražnika, in do konca aprila v protiofenzivni akciji osvobodili malone vso Liko. Hrvatske enote NOV in PO so kmalu na vseh ostalih področjih začele srdito napadati sovražnika in dosegle so zelo lepe uspehe.

Takšen uspešen razvoj NOV je omogočil, da je bila 13. in 14. junija v Otočcu na Plitvičkih jezerih sklicana ustanovna skupščina Deželnega protifašističnega sveta narodne osvoboditve Hrvatske kot prvega političnega predstavništva vseh sil narodnoosvobodilnega gibanja na Hrvatskem.

Kapitulacija Italije v septembru 1943 je močno vplivala na razvoj osvobodilne borbe na Hrvatskem: Partizani so razorožili več italijanskih divizij, osvobodili malone vso obalo z otoki in mesto Split, ljudstvo Dalmacije, Gorskoga Kotara in Istre pa se je složno vključilo v oboroženo borbo. Tedaj je ZAVNOH sprejel sklep o priključitvi Istre, Kvarnerskih otokov in Zadra k Hrvatski.

Močnim nemškim in ustaškim silam pa se je po srditih bojih posrečilo, da so do konca leta 1943 znova zasedle obalo in otoke razen Visa. V tem času so enote NOV in PO severno od Kolpe in

Partizani pri Plitvičkih jezerih, 1942. leta

Save razvile dotlej največjo dejavnost in osvobodile mnogo krajev. Mačkovega vpliva je bilo konec. Ljudstvo s tega področja se je množično vključevalo v narodnoosvobodilno gibanje.

Od 12. do 15. oktobra 1943 leta je bilo v Plaškem drugo zasedanje ZAVNOH. Delegati so se izrekli za federativno in demokratično ureditev Jugoslavije.

V začetku leta 1944 je operiralo na Hrvatskem pet korpusov NOV Jugoslavije (od skupnih 11 korpusov).

V Topuskem je bilo 8. in 9. maja 1944 tretje zasedanje ZAVNOH. V tem času je bilo na Hrvatskem: 2 oblastna, 26 okrožnih, 112 okrajnih, 22 mestnih, 4 rajonski, 553 občinskih in 4023 vaških (oziroma krajevnih) narodnoosvobodilnih odborov. Na tem zasedanju se je ZAVNOH konstituiral v vrhovno zakonodajno in izvršilno narodno predstavništvo vse Hrvatske.

Med desantom na Drvar so Nemci sprožili ofenzivne operacije večjega obsega v Liki, Kordunu in Baniji, da bi onemogočili akci-

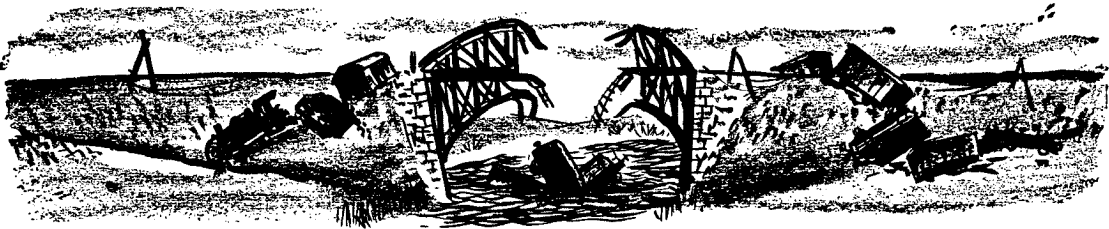
je NOV iz Hrvatske proti Zahodni Bosni. Že v juniju pa so sile NOV v duhu splošne direktive Vrhovnega štaba ponovno razvile ofenzivne akcije ter osvobodile več mest in krajev (Korenico, Drežnico itd.).

Sredi leta 1944 je bilo na Hrvatskem 16 divizij s 110.000 borci.

V drugi polovici 1944 je bilo težišče akcij NOV na Hrvatskem na prometnih zvezah, da bi preprečili premik in manever okupatorskih čet v položaju, ko se je začelo dokončno osvobajanje Jugoslavije. Takrat so se vneli zelo srditi boji na vseh važnejših prometnih smereh. Enote 8. korpusa so docela in dokončno osvobodile vso Dalmacijo.

Na pomlad 1945 je prišlo do ključnih operacij za osvoboditev vse Hrvatske v okviru splošnega načrta za uničenje okupatorskih sil in za osvoboditev Jugoslavije. Že med vojno, 14. aprila 1945, je bila v osvobojenem Splitu sestavljena prva hrvatska vlada z dr. Vladimirom Bakaričem na čelu.

Franjo Biljan

Napad na vlak — mostove v zrak

(Nadaljevanje)

9. septembra — Med Verdom in Logatcem, pri kilometru 609,9, navozil vlak 710 na ruševine cestnega nadvoza. Lokomotiva iztirila, promet s prestopanjem.
25. septembra — Med Postojno in Rakekom, pri kilometru 84,7, navozil vlak 710 na mino. Iztilil stroj in dva vagona. Oba tira prekinjena, brzojavni in telefonski vodi poškodovani.
25. septembra — Med Postojno in Rakekom, pri kilometru 86,7, navozil vlak na mino. Iztilil stroj in dva vagona, pet voz zažganih. Brzojavni vodi poškodovani. Očiščevalna dela je oviralo okrog 200 partizanov.
28. septembra — Obstreljevana postaja Rakek. Postajno poslopje in tirne naprave poškodovane. Proga med Rakekom in Planino minirana.
30. septembra — Med Verdom in Logatcem, pri kilometru 595,7, minirana proga. Poškodovana oba tira.
30. septembra — Med Planino in Rakekom, pri kilometru 614,1 do 614,2, odstranjena oba tira. Pri kilometru 615,4, 615,5, 616,2–616,3, porušena proga. Pri kilometru 615,7 porušen cestni nadvoz.
1. oktobra — Med Brezovico in Notranjimi goricami, pri kilometru 577,8, eksplodirala mina in poškodovala tir. Podobno pri kilometru 581,2 med Preserjem in Borovnicco.
2. oktobra — Med Ljubljano in Brezovico, pri kilometru 572,1, eksplodirala mina in poškodovala tir.
2. oktobra — Pri Borovnici, pri kilometru 584,1 in 580,9, eksplodirala mina.
2. oktobra — Med Verdom in Logatcem, pri kilometru 598,4, je vlak 710 zavozil na razdrto progo. Stroj in en vagon iztilil. Brzojavni drogovi odžagani.
3. oktobra — Med Verdom in Logatcem, pri kilometru 595,9 in 596,0, eksplodirala mina.
7. oktobra — Pri kilometru 610,3 pri Logatcu eksplodirala mina.
7. oktobra — Ob 23.30 zažgana postajna poslopja v Preserju ter barake. Pri kilometru 580,4, 581,9 ter 582,2 pri Brezovici eksplodirale mine. Devet brzojavnih drogov odžaganih.
8. oktobra — Pri kilometru 573,1 pri Brezovici eksplodirala mina.
8. oktobra — Pri kilometru 582,5 pri Brezovici eksplodirala mina.
10. oktobra — Med Medvodami in Gorenjo vasjo je zaradi odvitih tračnic iztirila lokomotiva in šest vagonov.
10. oktobra — Med Ljubljano in Notranjimi goricami, pri kilometrih 571,8, 572,0 in 578,6, je eksplodiralo devet min.
11. oktobra — Pri kilometru 580,4 pri Preserju poškodovana proga in most.
14. oktobra — Pri kilometru 591,0 pri Verdu in pri kilometru 599,6 pri Brezovici eksplodirali mini.
14. oktobra — Med 10. in 11. uro miniran Štampetov most. Dva oboka porušena, promet samo do Verda.
18. oktobra — Pri kilometru 581,6 pri Preserju položena mina.
24. oktobra — Pri kilometru 593,6 pri Borovnici eksplodirala mina.
24. oktobra — Zaradi minirane proge pred postajo Medvode je iztilila lokomotiva in deset vagonov.
4. novembra — Med postajama Medvode in Vižmarje je iztilil vlak z dvema lokomotivama in vagonoma.
8. novembra — Pri kilometru 612,7 pri Planini eksplodirala mina.
3. decembra — Pri kilometru 619, med Zirovnico in Lescami, je vlak 7614 zavozil na mino.
5. decembra — Pri kilometru 575,7 pri Mednem je strojni vlak 7614 zavozil na mino.
16. decembra — Med Kranjem in Žabnico razstreljena proga.
17. decembra — Pri uvoznem signalu na postaji v Medvodah je stroj vlaka 10404 zavozil na mino.
18. decembra — Napad na progo med Borovnico in Verdom. Telefonski vodi porušeni.
13. februarja — Oklopni vlak navozil med Grosupljem in Cušperkom na odvite tračnice. En vagon iztilil. Pri kilometru 11,3 vlak napaden.
15. februarja — Pri kilometru 619 pri Rakeku navozil vlak 697 na mine. Naslednji oklopni vlak iztilil na istem mestu z enim vozom. En nemški vojak zadet.
15. februarja — Pri kilometru 2,4 pri Slivnici navozil oklopni vlak na razdrto progo. Iztilili štirje vagoni.
16. februarja — Pri kilometru 587,5 pri Skofljici navozil vlak 8710 na mino.
16. februarja — Pri kilometru 134,9 do 135,1 med Smarjem in Grosupljem eksplodirala mina.
18. februarja — Pred postajo Vižmarje navozil vlak 7618 na mino.
19. februarja — Zaradi mine iztilil pri Hraštniku vlak 90433 z dvema strojema in vagonoma.
20. februarja — Zaradi mine je pred postajo Smarje-Sap iztilil oklopni vlak.
23. februarja — Pri kilometru 94,9 pri Medvodah navozil vlak 91313 na mino. En vagon iztilil.
23. februarja — Pred postajo Kranj navozil vlak 91304 na mino.
24. februarja — Pri kilometru 89,9, med Rakekom in Postojno, eksplodirala mina in poškodovala tir.
24. februarja — Pri kilometru 8,9, pri Cušperku, eksplodirala ob 8.05 mina pod oklopnim vlakom. Stroj in štirje vozovi poškodovani.
25. februarja — Med Borovnico in Brezovico, pri kilometru 585,8, bombardirana proga. Oba tira nevozna.
28. februarja — Med Lavrico in Skofljico je pri kilometru 143,6, ustavil osebni vlak št. 9311. Na progi so bili brzojavni drogovi in med njimi 5 kg težka mina.
28. februarja — Med Skofljico in Smarjem, pri kilometru 136,7, zavozil oklopni vlak na razdrto progo. Iztilili trije vozovi.
1. marca — Med Kranjem in Podnartom zavozil vlak št. 7618 na mino.
3. marca — Pri kilometru 580,4, pri Medvodah, zavozil na mino vlak 7621. Iztilili stroj in trije vozovi.
3. marca — Pri kilometru 505,7, pri Zidanem mostu, zavozil na mino vlak št. 7620. Iztilil ščitni voz pred strojem.

(Se nadaljuje)

Pisma na smrt obsojenih

Pod tem naslovom je pri Državni založbi v Ljubljani izšla knjiga, v kateri je zbranih 210 pisem 113 na smrt obsojenih borcev za svobodo, pripadnikov vseh jugoslovanskih narodov, razen Makedoncev. Objavljenih je tudi 11 fotokopij originalov. Vsa pisma, oziroma napisi, so prevedeni v srbohrvaščino, srbohrvaški tekst pa v slovenščino. S tem je knjiga brez prevoda dostopna večini Jugoslovancev. Pisma je zbral in uredil znani slovenski publicist Franček Saje. V knjigo je vnesel tudi nekaj napisov, ki so jih jetniki z nohti začrtali v zidove ječ, in izjavo slovenskega pesnika Ivana Roba, ki jo je dal pred ustrelitvijo ter se je ohranila v karabinjerskem poročilu. Nekaj pisem je izšlo leta 1954 v knjigi »Pisma na smrt obsojenih borcev evropskega odpora«, ki sta jo zbrala in uredila dva italijanska zgodovinarja.

DRAGA MOJA LJOLJA,

Pišem Ti iz zapora v nadi in želji, da Te moje pismo najde živo in zdravo. Nikar na žaluj za menoj, draga moja punčka, če boš jutri ostala brez mene. Ti boš sama, moji preživeli tovariši in tovarišice bodo skrbeli za Tebe. Ko boš zrasta, boš razumela, da za poštenega človeka ni moglo biti druge poti kot borba za osvoboditev naše dežele od sovražnikov vseh vrst, borba za socialistično skupnost. Ta borba zahteva veliko žrtev, toda ne bodo brezuspešne, ker je zmaga naša.

Zal mi je, Ljoljica moja, ker boš ostala brez očeta in brez matere. Kadar na to pomislim, se mi srce trga od žalosti in bolečine, toda tega ne morem spremeniti. Ostani mi zdrava, draga moja, ubogaj babico, ne dopusti ji, da joče, sedaj nima nikogar razen Tebe. Bodi do nje pozorna in nežna kot si bila do mene.

Z vsem svojim srcem Te poljublja

TVOJA MAMA

Taborišče Banjica, 1944.

S to knjigo smo dobili pretresljivo in dokumentirano pričevanje o našem človeku, ki se je zavestno podal v boj za socialno in nacionalno osvoboditev naših narodov. Nič strahu, nič kesanja... Zdi se mi, da se ti dve ugotovitvi nanašata na vseh 93 piscev pisem. Ali to ni zanikanje pisanja tistih, ki bi hoteli tudi naše borce prikazati za sebičneže, ki jim je lastna glava nad vse draga in ki smatrajo strah v vseh oblikah kot najbolj »človeško« lastnost?

Različne ljudi je združil boj za svobodo. Tudi v knjigi so zbrana pisma različnih ljudi. Globoko vernih in prepričanih ateistov, izobražencev, delavcev, kmetov, žena in mož. V ječi in pred puškami sta se srečala dolgoletni prekaljeni revolucionar in slovenski kmetič, ki je morda dal partizanu košček kruha. Vsakdo je doživljal borbo na svoj način in vsak ji je dal kar je največ mogel. Nazadnje je marsikdo dal tudi življenje. Kakšni so bili trenutki pred smrtjo in kaj so takrat ljudje mislili, nam nazorno povedo pisma, ki so jih pisali, takrat, ko je vsak že vedel, kaj ga čaka. Nekdo je dajal zadnje nasvete, še vedno ves v ognju borbe, zavedajoč se, da bo sam padel, boj pa se bo kljub temu nadaljeval do zmage. Drugi poskuša s poročilom o izdajalcih, s poročili še zadnjič pomagati gibanju, ki bo zanj vsak trenutek žrtvoval življenje.

Tudi intimnosti, globoke in človeške, sečitajo v pismih. Pred obličjem smrti, ko je po človeški logiki »tako vseeno«, so ljudje potrjevali tisto, kar so govorili, ko so bili še doma, v krogu svojcev. Pisali so tistim, ki so jih imeli radi, skrbeli zanje še v zadnjih trenutkih. Posebno ganljivo je, da družinski očetje svetujejo svojim ženam, oziroma svojcem, naj otroke vzgajajo v takem duhu, v take ljudi, kakršni so bili sami. Svetujejo jim, naj se ne sramujejo očetov, ki so bili pred smrtjo zasramovani ali usmrčeni kot najhujši zločinci.

Vsako pismo in vsak napis pa je poleg tega še huda obsodba fašističnega nasilja nad človeštvom.

ORGANIZACIJA ZVEZE BORCEV

Njihovi problemi, težave in uspehi

O življenju, delu in dejavnosti organizacij Zveze borcev v Sloveniji objavlja naša revija mnogo gradiva. Nedvomno pa naše bralce, a tudi naše organizacije ZB zanima, kakšno je življenje organizacij ZB v drugih republikah! Namreč, s kakšnimi problemi se ukvarjajo, kakšne težave imajo, kakšne načrte, kako rešujejo to in ono itd. Z namenom, da bi naše bralce seznanili z dejavnostjo organizacij ZB v drugih naših republikah, smo zastavili predstavnikom Glavnih odborov ZB Srbije, Hrvatske, Bosne in Hercegovine, Makedonije in Črne gore nekaj vprašanj. Zal, vseh odgovorov nismo pravočasno prejeli.

DUŠAN PETROVIĆ-ŠANE —
*predsednik Glavnega odbora
ZB NOV Srbije*

- Kakšne rezultate ste dosegli v Ljudski republiki Srbiji pri pisanju spominov udeležencev narodnoosvobodilne borbe in pri pisanju kronik?

— Zdi se mi, da ni treba posebej omenjati pomena te vrste dejavnosti, s katero se že nekaj let ukvarjajo vse organizacije Zveze borcev v naši državi. Pod pogojem, da se delo opravlja tako, kot je treba, bodo naše organizacije omogočile, da bomo prišli do cele vrste podatkov in podrobnosti iz obdobja, ki je bilo v vsej naši zgodovini najvažnejše. Ta delež vidim v tem, da se bodo pojasnile mnoge okoliščine in dogodki, mali in veliki, o katerih imamo zelo malo ali pa sploh nimamo arhivskega gradiva. S tem bo pomagano k popolnejši obdelavi zgodovine narodnoosvobodilne borbe, borbe, ki je pri nas pomenila tudi revolucijo in ki bodo njeni dosežki še dolgo pomenili velikanski moralni kapital za socialistično vzgojo novih pokolenj. Glavni odbor Zveze borcev Srbije je takemu delu posvetil veliko pažnjo. Zato smo tudi dosegli uspeh. Organizirali smo sestanke udeležencev NOB po okrajih in tam zabeležili nad 40.000 strani njihovih spominov. Začeli smo pisati kronike 780 vasi in jih od njih nekaj desetini že do konca napisali. K temu delu smo dosedaj pripravili poleg drugih tudi 420 učiteljev, 160 predmetnih učiteljev in 90 profesorjev ter 150 članov uredniških odborov.

Toda zdi se mi, da v tem primeru ni najvažnejše število, ki z njim poskušamo prikazati nekakšne uspehe, temveč tudi nekaj drugega. To je novo in strokovno delo, ki zahteva dosti časa, osebnih sposobnosti in zanimanja tistih, ki ga opravljajo. Najvažnejše je bilo pridobiti izkušnje pri delu in organizaciji dela, utrditi nekatera načela pri delovnih metodah. Metoda mora biti vsekakor raziskovalna, če želimo priti do resničnih zgodovinskih podatkov. Zdi se mi, da smo v tem marsikaj dosegli in da je sedaj lažje organizirati take vrste delo. V tem

je zelo dragocena pomoč, ki jo piscem kronik nudi zgodovinski arhiv CK ZK Srbije. Eden izmed načinov te pomoči so prve kronike, ki so bile lansko leto objavljene.

- Kako ste sedaj organizirali to delo?

— Pisanje kronik organizirajo uredniški odbori pri okrajnih odborih Zveze borcev. Član uredniškega odbora je tudi po en sodelavec zgodovinskega arhiva CK. Naloga teh odborov je v tem, da pomagajo kronistom pri zbiranju podatkov in pri končni obdelavi kronik. Za vsako na-

Svojci se še niso javili

Po blatni vaški poti se je počasi pomikala kolona Nemcev. Držali so orožje v rokah in se pogosto ozirali po hišah, gozdu in plotovih. Tretji dan vojne, 9. aprila 1941... Za njimi je bolgarska meja, pred njimi Srbija s svojim bogastvom. Nenadoma se je vsula nanje z vseh strani svinčena toča. Nemci padajo, bežijo... Ostro povelje... Poskačejo v jarke, poiščejo kritja in začno odgovarjati nevidnemu nasprotniku. Za njimi prihajajo drugi. Dolge vrste kamionov, tankov, topov. Jugoslovanski vod je prešibak. Vojaki se umikajo. Samo eden je ostal. Kri lije po sivkasti, blatni bluzi, po nogah, povitih kot otrok s povoji... Nemec vzame puško in naboje, truplo ostane na njivi...

Toda vaščani spoštujejo človeka, ki je padel v njihovi vasi, za njihovo svobodo, v boju s tujci, ki so mu prišli krast še tisto malo svobode, kolikor jo je dala predaprilska kraljevina. Pokopali so ga in shranili njegovo osebno fotografijo, ki so jo našli v njegovem žepu. Zapomnili so si, kar so slišali o njem od njegovih tovarišev... Nekje je mati, ki bo zaman čakala sina. Po vojni so mu postavili občani iz občine Bračina lep spomenik poleg poslopja kmetijske zadruge, kjer je pokopan. Slovenec iz Istre, Dominik Senjak, se je boril za osvoboditev svoje Istre daleč na vzhodu in prelil svojo kri v srbski vasi. Bratska srbska zemlja ga je sprejela vase.

* * *

Uredništvo »Borca« je sprejelo pismo, v katerem vaščani iz Novega Dražina, okraj Kruševac, Srbije, prosijo naj jim pomagamo poiskati svojce padlega Dominika Senjaka.

pisano kroniko podajo kritiko na sestankih. Pri teh so navzoči posamezni pisci kronik in udeleženci NOB, ki dobro poznajo dogodke v vaseh, če so dosegljivi, oziroma če bivajo kje v bližini. Občasno so tudi sestanki vseh kronistov okraja. Na njih razpravljajo o raznih organizacijskih vprašanjih in ocenjujejo uspehe pri delu. Podobno organizira zgodovinska komisija Glavnega odbora in Zgodovinski arhiv CK ZK Srbije sestanke kronistov in predstavnikov okrajnih uredniških odborov v republikah. Seveda so uspehi pri delu v posameznih okrajih različni, kar je odvisno od aktivnosti okrajnih odborov ZB in uredniških odborov, pa tudi od pomoči, ki jo nudijo okrajni komiteji Zveze komunistov in okrajni ljudski odbori. V okrajih, kjer so pri pisanju kronik angažirani državni zgodovinski arhivi, muzeji (posebno pri zbiranju in urejanju arhivskega gradiva), so tudi uspehi večji. Rad bi poudaril, da so se posebno prosvetni delavci odlikovali pri tej vrsti dejavnosti Zveze borcev. To pa je zanje same kot za vzgojitelje naše mladine velikega pomena. Bolje so seznanjeni z NOB in z oblikami njenega razvoja, kar lahko koristijo pri pouku zgodovine NOB.

● **Ali imate kakšne ovire pri zbiranju spominskega gradiva in kakšne so?**

— Vsekakor so tu razna vprašanja. Nekje kronisti začno z delom, pa ostanejo na pol poti. Nekje manjka finančnih sredstev, ki jih od letos dalje morajo preskrbeti okrajni ljudski odbori. Včasih so tudi uredniški odbori premalo aktivni. Osnovno in skupno vprašanje pa je v tem, da posamezni udeleženci NOB, ki se nanje obračajo kronisti za podatke, vedno ne kažejo dovolj zanimanja in volje za pripovedovanje svojih spominov. Ker se pomen zgodovinskih podatkov ceni predvsem po vlogi, ki jo ima nekdo v zgodovinskem dogajanju, je ta pripomba posebno važna, ko se gre za tiste udeležence NOB, ki so bili med vojno politični in vo-

jaški voditelji. Vsekakor so ti ljudje dandanes obremenjeni z delom. Toda, če smo se že lotili tega dela in če moramo za zgodovino dati izvirne in kar se da popolne podatke, se mi zdi, da je odziv udeležencev NOB v tem pogledu velika moralna obveznost. —

NEMANJA VLATKOVIĆ —

sekretar Glavnega odbora ZB BiH

● **Kako rešuje Zveza borcev Bosne in Hercegovine številna vprašanja, nanašajoča se na problematiko otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja?**

— Po osvoboditvi je bilo v naši republici 235.000 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja brez enega ali obeh staršev. Velika večina jih je zdaj že preskrbljenih in usposobljenih za samostojno življenje. Avgusta 1956 je anketa pokazala, da je nepreskrbljenih otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja do osemnajstega leta starosti ostalo v naši republici še 30.447. Od tega jih je bilo brez obeh staršev 5307, brez enega roditelja pa 25.339. Okrajne in občinske organizacije ZB ter tajništva, oziroma sveti in oddelki za zdravstveno in socialno zaščito okrajnih in občinskih ljudskih odborov v BiH že več let urejujejo imovinsko-pravna vprašanja otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Pod skrbništvom je 3201 otrok, ki imajo premoženje, izvedenih pa je bilo doslej šele 1405 zapuščinskih razprav, medtem ko so za 599 zapuščinske razprave še v teku. Za 1237 otrok postopek še ni bil uveden. Marsikje je zelo težavno dobiti podatke o premoženjskem stanju, ker so bile med vojno katastrske mape in zemljiške knjige uničene. GO ZB NOV Bosne in Hercegovine rešuje vsa ta vprašanja s pomočjo občinskih in okrajnih organizacij ZB in skrbniških organov. Le-ti pomagajo pri uvedbi postopkov za zapuščinske razprave. Vrhovno sodišče LR Bosne in Hercegovine je na prošnjo GO ZB priporočilo okrajnim sodiščem, naj dajejo

prednost zapuščinskim razpravam otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. V prvih povojnih letih je bilo precej težav pri šolanju otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja in pri njihovem vključevanju v poklice. Posebno težko je bilo to za žensko mladino na vasi, ki je bila največkrat nepismena. Težave so bile tudi zaradi pomanjkanja šolskih prostorov, internatov in zaradi omejenih možnosti občinskih in okrajnih ljudskih odborov, ki pogosto niso imeli sredstev za plačevanje oskrbnin. V šolskem letu 1957/58 je skupnost vzdrževala in šolala 12.460 otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja. Od tega številica je bilo 5244 otrok padlih borcev in 7260 otrok žrtev fašističnega nasilja. Na skrajšanem osemletnem šolanju je bilo 1472 otrok, na rednem 3632. Srednje strokovne šole je obiskovalo 1914 otrok, višje razrede gimnazije 757. Študentov univerze in višjih šol je bilo 509, v raznih tečajih 78. Učencev v gospodarstvu je bilo 3836, na prekvalifikaciji pa 262. Poleg tega so občinski ljudski odbori sklenili v letošnjem septembru vključiti v šolanje in v obrt ter tako vzdrževati 629 otrok padlih borcev in 740 otrok žrtev fašističnega nasilja, torej skupno 1369 otrok. V proračunskem letu 1957 je bilo porabljenih za vzdrževanje otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja iz sredstev ljudskih odborov okrajev in občin 51 milijonov 200 tisoč dinarjev. Centralni odbor ZB pa je dal dopolnilnih sredstev za vzdrževanje na novo vključenih otrok v višini 379.800.000 din. Torej je bilo porabljenih skupno 881.000.000 dinarjev!

BORA ČAUŠEVSKI —

podpredsednik Glavnega odbora ZB Makedonije

● **V Makedoniji so znane revolucionarne tradicije. Kako sedaj Zveza borcev razvija tradicije NOB in kako jih prenaša na mlade rodove?**

— Makedonsko ljudstvo se je v vsej svoji preteklosti moralo boriti za svojo osvobod-

tev. Tako je na primer iz naše nedavne preteklosti znana Ilindenska vstaja proti Turkom. Toda hude žrtve, ki jih je dalo naše ljudstvo, niso prinesle svobode. Po I. svetovni vojni smo se Makedonci znašli v posebno težkem položaju v novoustanovljeni versailleski Jugoslaviji. Bili smo nacionalno zatirani in socialno brez vsakih pravic. Znano je, da se je makedonsko ljudstvo priborilo nacionalno in socialno svobodo skupaj z ostalimi bratskimi jugoslovanskimi narodi med narodnoosvobodilno borbo in revolucijo. Že dolgo pred II. svetovno vojno je edino KPJ dajala upanje v socialno in nacionalno osvoboditev, v nov pravičnejši družbeni red. KPJ si je s svojim pravilnim stališčem napram makedonskemu nacionalnemu vprašanju pridobila zaupanje makedonskega ljudstva. Zaradi tega je v najtežjih trenutkih, ko je človeštvo grozilo uničenje, makedonski narod našel samega sebe in pod vodstvom Partije povezal boj za svojo svobodo s skupno borbo vseh jugoslovanskih narodov. Tako so makedonski partizani dne 11. oktobra 1941 z napadom na policijsko postajo v Prilepu napovedali neusmiljen boj do uničenja. Od tega trenutka dalje je ta boj postal vedno bolj množičen. Leta 1942 je delovalo že več partizanskih odredov, leta 1943 pa so bili ustanovljeni bataljoni in brigade, kasneje divizije in korpusi. Za vodstvo vseh enot je bil ustanovljen Glavni štab narodnoosvobodilne vojske Makedonije. Na ozemlju Makedonije je bila ustanovljena tudi brigada, ki so se v njej borili borci s Kosova in iz Metohije ter skupina Slovencev. Zaključnih borb za osvoboditev Jugoslavije sta se udeležili tudi dve makedonski diviziji. To je nekaj primerov, kako se je v skupni borbi za svobodo gradilo bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov, kako se je utrjevalo s krvjo, prelito v boju s skupnim sovražnikom. V zakladnici borbenih tradicij makedonskega naroda je najsvetlejša stran narodnoosvobodilna borba. Zaradi tega ima ZB Makedonije posebno

obveznost varovati in negovati svetle spomine na slavne dni vojne, na padle tovariše in na vse tisto, kar je povezano z NOV. Zdi se mi, da ne bo neskrromno, če rečem, da so organizacije ZB pokazale veliko pobudo na tem področju in dosegle lepe uspehe. Proslave obletnic važnih dogodkov iz NOB niso postale že tradicija samo za naše organizacije, pač pa za vse naše delovno ljudstvo. Proslave takih praznikov organizirajo na različne načine: s svečanimi akademijami in predavanji, z obiski grobov padlih borcev, s polaganjem vencev pred spomeniki in spominskimi ploščami, s »partizanskimi večeri« s primernim programom, z izleti v kraje, znane iz NOB itd. Proglasitev 4. julija za dan borca in za državni praznik je precej pripomogla k razvijanju aktivnosti ZB na tem področju. Z označitvijo pomembnih mest iz NOB naše organizacije na viden način ponazarjajo obdobja naše zgodovine in junštva mlademu rodu. Dosedaj so odkrile 222 spominskih plošč, 15 spominskih vodnjakov, 20 doprskih kipov znanih borcev, 4 grobnice ter več večjih spomenikov. Vsekakor je tukaj treba še dosti napraviti. Organizacije ZB posvečajo tudi precejšnjo pozornost muzejem NOB. V Makedoniji je trenutno 10 takih muzejev. Koliko muzeji NOB lahko prispevajo k popularizaciji NOB, nam zgovorno ilustrira število obiskovalcev. Samo muzej v Skoplju je od ustanovitve obiskalo nad 90.000 ljudi. Zveza borcev je dala pobudo ali založila več publikacij. Več mest kot Prilep, Titov Veles in nekaj drugih, je izdalo kronike dogodkov iz NOB. Za večino narodnih herojev imamo brošure z njihovimi življenjepisi. Leta 1957 so izdali »Zbornik 3. brigade«, letos pa bosta izšla zbornika 1. in 2. brigade. Zgodovinski oddelek CK ZK Makedonije je izdal »Zgodovinski arhiv« — 1. in 2. knjigo. Vse te oblike dela pomagajo varovati tradicije NOB ter predstavljajo važen element v vzgoji naše in bodočih generacij. Smatramo, da je potrebno in upra-

vičeno, če naše organizacije tudi v bodoče uporabljajo nove oblike dela ter tako omogočijo še večje uspehe.

● Po osvoboditvi je Ljudska republika Makedonija dosegla ogromne uspehe v gospodarstvu. Kako člani Zveze borcev sodelujejo pri izboljšanju gospodarstva, zlasti kmetijstva?

— Zaradi znanih razlogov je razen naravnih vzrokov konec vojne bila Makedonija v gospodarstvu zelo slaba. Po osvoboditvi so bili šele ostvarjeni objektivni pogoji za hitrejši gospodarski razvoj LR Makedonije, zahvaljujoč bratski pomoči drugih jugoslovanskih narodov in ustvarjalni sili samega makedonskega ljudstva. Dovolj je, če povejmo, da je po osvoboditvi začelo s proizvodnjo 65 industrijskih obratov. Z ostvaritvijo perspektivnega načrta razvoja gospodarstva bomo v prihodnjih petih letih še marsikaj napravili. — Relativno dobre rezultate smo dosegli tudi v izboljšanju kmetijstva. Ugodni naravni pogoji in ukrepi, ki smo jih podvzeli, nam odpirajo lepe perspektive tudi na tem področju. Poleg mehanizacije poljedelstva se ukvarjamo z načrti za razširjenje agrotehničnih načinov obdelovanja zemlje in za razširitev namakalnega omrežja. Skupnost vlaga v ta naša prizadevanja resnično velike materialne napore. Brez udeležbe zavednih socialističnih sil bi se ta proces razvijal počasneje. Ravno v tem so se posebno izkazali člani ZB skupaj s komunisti. Tako so na primer začeli prvi sejati hibridno koruzo in donosnejše vrste italijanske pšenice. Enako člani ZB vplivajo na spremembo strukture posevkov ter s tem prispevajo k povečanju površin z industrijskimi kulturami, ki so zanje podani vsi naravni pogoji. V LR Makedoniji si prizadevamo poboljšati tudi živinorejo. Tako smo začeli oplemenjevati domače pasme ovac s pasmo merino. Tudi tu so člani ZB precej pomagali. Kmečke zadruge morajo biti glavni poborniki iz-

boljšanja poljedelstva in preobrazbe vasi. Tudi tu so se člani ZB izkazali. V naši republiki je sedaj 638 splošnih zadrug. V njih je včlanjeno precejšnje število članov ZB. Le-ti vplivajo na javno mnenje ljudi v tem smislu, da se samo s pomočjo zadrug naša vas lahko izkoplje iz zaostalosti. Takšno zanimanje in od-

nosi do izboljšanja poljedelstva so pokazali prve rezultate. Lansko leto smo že imeli tako letino, kakršne prejšnja leta v naši republiki ne pomnimo. Zatorej lahko trdim, da so člani ZB, prekaljeni v vojni in v miru, vedno v prvih vrstah borcev za socializem in za socialistične družbene odnose.

Pohod tovarštva

II. pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« je po množičnosti, organiziranosti in partizan-skem vzdušju močno prekosil I. pohod. Iz manifestacije bolj ali manj lokalnega značaja je postal splošno slovenska in tudi jugoslovanska športna manifestacija z močno poanto izvenarmadne vzgoje. V njem so poleg ZB sodelovale tudi druge družbene in športne organizacije, kar je vsekakor pravilno. Tradicije NOB in izvenarmad-na vzgoja morajo postati sploš-noljudska skrb, ne pa samo oblika aktivnosti ZB!

Ljubljana, 1941... Kdo ve, v kateri »bistri« okupatorjevi glavi se je porodila zamisel, da bi Ljubljano obdali z žično ograjo? Najbrž v glavi domišljavega generala, ki je vsako jutro besnel, ko je na mizi zagledal adjutantovo poročilo o novih akcijah, likvidacijah, demonstracijah... Bistroumni specialist za vojskovanje s civilisti je sklenil: Pred spomladjo bomo mesto ločili od podeželja. Uporniki ne bodo mogli v gozdove, ko bodo le-ti ozeleneli. Brez lastnih žrtev bom uničil upor. Medalja in višji čin mi ne uideata...

Ljubljana, 23. februarja 1942... Polja so zasnežena, pihla mrzel sever. Skozi sneg in mraz si utira pot kolona grenadirjev v popolni bojni opremi, s puškami v rokah. Sredi polja se sestaneta dve koloni, oficirji se zbero na kratek pomenek, nato pa se razbežijo vsak k svoji enoti. Ostro povelje... Vojaki se obrnejo proti mestu in repetirajo puške. Pionirji postavljajo barake, priženo mule s kolobarji bodeče žice in koli, ki so jih posekali v parkih, na Rožniku, na Golovcu. Zvečer je Ljubljana obdana z bodečim jeklenim prstanom, z verigo postojank, jarkov in ovir. Zjutraj so začele po mestu krožiti ekipe grenadirjev, karabinjerjev, kvesturinov, ova-duhov. Moške so odgnali v vojaš-nice, jih več tisoč internirali. Toda Ljubljančani so se na tiem sme-jali bobnečim frazam na lepakih. Mar je mogoče z nekaj tonami bodeče žice in z vrsto vajakov razdeliti ljudstvo v dva dela? V revoluciji zmaga tisti, ki ima na svoji strani večino ljudstva. Žica,

bunkerji in jarki so brez odločnih src — mrtve reči. Toda mesto je zaprto. Bodeča ograja ga loči od podeželja. Najprej je to samo ograja z majavnimi koli, kolobarji žice so še nerazpleteni. Spomladi pionirske enote spletejo novo ograjo. Koli stojijo v dveh ali celo treh vrstah, žica je prepletena natančno in zvijačno. Bunkerji so zidani, ob ograji zgradijo cesto, telefonsko napeljavo, na drogovi-h so močne žarnice. Vsako noč čaka četa grenadirjev, pripravljena na kamionih. Če neke zapoka, se po-ženo tja in v nekaj minutah so na mestu...

Pri pohodu »Ob žici okupi-rane Ljubljane« ne gre samo za rezultate, pač pa predvsem za množičnost. 370 ekip se je udeležilo pohoda s 1850 udele-ženci, ki so pomerili svoje sile v treh kategorijah: moški po-hod, ženski pohod in štafeta. Pohoda so se udeležile tudi ekipe več jugoslovanskih mest, s čemer so potrdile usodno po-vezanost bratskih jugoslovan-skih narodov v vojni in miru.

Štafeta se pomika mimo Kleč, mimo ljubljanskega vodovoda. Ne-koč, pred šestnajstimi leti, neke

temne avgustovske noči... Druga grupa odredov je bila na Jelovici. Dva bataljona sta nadaljevala pot proti Stajerski, eden se je moral zaradi nemške premoči vrniti. Znašel se je na Dolomitih. Za njim Nemci, pred njim gosto zasedena tržaška železnica, vrhniška želez-nica, Ljubljana, cesta, ravno Barje, goste postojanke. Kam? Šli so tja, kjer jih ni nihče pričakoval. Pri Podutiku so se spustili s hri-bov, tiho korakali v dolgi kači, prekoračili zarjavele tramvajske tračnice, gorenjsko železnico neke pri nekdanji dravelski postaji, se tihotapili po ravnem polju, komaj nekaj stotin metrov od bunkerjev. Kmalu so bili na varnem v bizo-viških hribih. Debelo so drugo jutro pogledali Italijani, ko so tik zraven bunkerjev opazili sled čez njive. Kot bi šel valjar čez žito... Odslej so tudi na tem »mirnem« delu meje vsako noč drdrali rafali in pokale mine. Z ljubljanskega gradu pa je svetil vsako noč proti Klečam močan protiletalski reflektor...

Globok ljudski značaj II. po-hoda so potrdili tudi naši vidni predstavniki političnega

življenja, visoki državni in politični voditelji, ki so se pohod osebno udeležili. Kljub letom in prestanim naporom! Saj so ti ljudje pogosto že več desetletij stalno v prvih vrstah borcev za socializem, kar je zahtevalo od njih precejšnje telesne, predvsem pa duševne napore. S svojo udeležbo so pokazali, da jih preveča še vedno partizanska skromnost.

Tekmovalci hite... Tam je opekarna na Viču. Tam je v majskih nočeh 1942 zamolklo bobnela zbrojevka Dolomitskega odreda. Dobro smo poznali njen glas, ga ločili od klepetavega drdranja italijanskih »Bred«. Tam so včasih uhajali iz Ljubljane novinci k partizanom. Priplazili so se čez Rožnik, prerežali s škarjami za rezanje trde žice. Na oni strani jih je sprejel že partizan... Vrhovci... Komaj sto metrov od žice so partizani ubili karabinjerja, sredi dneva... Črnosrajčniki so se maščevali po svoji stari navadi nad neoboroženimi prebivalci. Petnajst mrtvih je ležalo tisti dan na pokopališču. Zenske, starci in otroci. Zaman! Ljubljane niso zlomili, zlomili niso niti Vičanov, niti samih Vrhovčanov, kolikor jih je ostalo živih.

Pohod se je začel na Trgu VII. kongresa, ki je tako postal prvič središče pomembne prireditve, odkar se je končal kongres. S tem se je pohod »Ob žici okupirane Ljubljane« simbolično in smiselno povezal s tako važnim dogodkom, kot je bil VII. kongres ZKJ. S tem je Ljubljana kot barikada delavskega gibanja pokazala povezanost osvobodilne borbe proti okupatorjem z borbo delavskega razreda za pravice dela.

Divizija udeležencev II. pohoda ob žici okupirane Ljubljane hiti proti cilju. Pot je še dolga, sonce pripeka. Vsak bi bil rad prvi, vsak bi se rad postavil doma s pokalom, s spominskim kipom. Raztresena kolona veselih mladeničev in deklet urno stopa mimo nekega jarka, mimo dolgočasne ravnine... Čas je izbrisal ostanke žične ograje in strelskih jarkov, dež izpral kri. Bilo je 4. aprila 1942. leta ponoči. Rafali in stok... V Mestnem logu je obvisel na žici Stane Nedog, zraven je obležal Bojan Cuznar. Ugasnili sta dve življenji, dveh bodočih partizanov ni bilo več. Trije se se umaknili nazaj v mesto in poskusili srečo drugje. Drugo jutro je Nedogova teta šla v mrtvašnico gledat, če je med mrtvimi tudi njen nečak. Slutnja, ki jo je obšla ob rafalih, je bila resnična. Stane je bil mrtev... Le dalje čez Ljubljano, po mostu, ki se podaja pod nogami. Nekoč je bilo treba plavati, pa čeprav je bila voda mrzla, kalna in deroča, polna boedeče žice, vevja in zaprek. Kljub temu se je v vodi laže dalo priti v mesto ali iz njega. To so izdatno izkoriščali kurirji, pa tudi mnogi partizani so se pred julijsko ofenzivo na

Krim zatekli v Ljubljano skozi razpoko, ki je bila najbolj široka tam, kjer je žična ograja sekala Ljubljanico.

Partizanska požrtvovalnost! Koliko lepega je bilo o tem že napisanega. Tudi na pohodu je prišla do veljave. Dan je bil vroč bolj, kot je navadno ob tem letnem času in nekateri tekmovalci niso vzdržali. Če bi se šlo komu za rekorde, bi onemoglega enostavno prepustili sanitejem. Toda tovarišstvo? Tistega, ki bi se vsekar boljše počutil v udobnem rešilnem avtomobilu ali v senici in tistih, ki so ga nosili...

Konec tekmovalne proge se približuje. Prav tako se je na Orliju in Rudniku prve dni maja, pred trinajstimi leti bližal konec velike tekme, ki je trajala nekaj tisočletij. Tekme med delovnim ljudstvom in izkoriščevalci. Ljubljana je bila cilj, ki je pomenil za slovenske partizane zmago. Pred koncem proge je treba premagati še eno težavo, vzpon. Naprej gre laže... Kot blisk je VII. korpus prodril od Kočevja do Orej. Toda tam so zadeli borci na dvojne strelske jarke, na gosto posejane bunkerje, minska polja in zaslon eksplozij. Dva dni so trajali boji, preden je sovražnik pobežnil. Že ponoči in zgodaj zjutraj 9. maja 1945 so se brigade 15. in 18. divizije tiho pomikale čez Golovec, vrele v mesto, ki jih je sprejelo tako kot so pričakovali ali morda še lepše.

V štafeti za moške je zmagala ekipa Beograda, za ženske ekipa Celja. Tekmovalci v pohodu so se delili prav tako na moške in ženske tekmovalne ekipe, poleg tega pa še na ekipe organizacij ZB, ostalih družbenih organizacij in mladinskih delovnih brigad. Ob koncu prireditve je pripravljali odbor poslal tovarišu Titu pozdravno pismo za 66. rojstni dan in ga zaprosil, da bi prevzel pokroviteljstvo nad III. pohodom leta 1959.

Tekmovalci se spuste spet v ravnino. Pred njimi je letališče. Od tod so se nekoč dvigala letala in nas zasipala z bombami. Danes je tudi letališče naše. Čudno so se zavrteli dogodki. Kaj bi rekel tisti italijanski oficir, ki je nekoč napravil načrt za žično ograjo, če bi mu tedaj nekoč rekel, da je določil tekmovalno progo za partizanski pohod? Mimo Fužin, umobolnice... Takrat, ko je sovražnik najbolj kričal, da je partizanstvo uničeno, je zagorela papirnica v Vevčah in čisto blizu so se oglasili partizanski streli. Revolucionarno Polje, Dobrunje, Bizovik... in Tomšičeva brigada, ki je udarila sovražnika v obraz, ob ljubljanski meji...

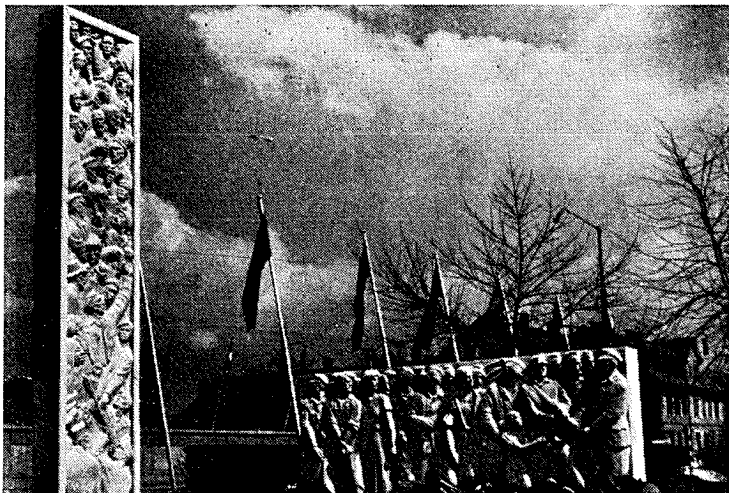
Proslava v Begunjah

Trinajst let je preteklo od tistega 4. maja, ko so se odprla vrata nemške ječe v Begunjah na Gorenjskem. Štiri leta je beseda Begunje pomenila pojem za nemško nasilje. Nad 12.000 ljudi iz vse Slovenije, drugače pa največ Gorenjcev, je šlo skozi mučilnico. Redki so se vrnili domov. Ali smrt ob kolu ali počasno umiranje v taboriščih — samo tja je vodila pot iz Begunj. Že leta 1941 so gorenjski partizani poskušali osvoboditi begunjske zapornike. Takrat je poskus zaradi nemške premoči propadel, oziroma ga ni bilo mogoče izvesti. Vendar partizani načrta za zavzetje Begunj in s tem osvoboditev zapornikov in zloglasne mučilnice niso do konca vojne opustili.

Zadnje dni vojne je Kokrški odred oklenil postojanko v kaznilnici z železnim obročem. Nekaj dni so trajali spopadi v okolici in nekajkrat je že kazalo, da je vse izgubljeno. Toda naši borci so odbili vse poskuse, da bi prišli Nemci napadeni postojanki na pomoč. Nazadnje je štab Kokrškega odreda predlagal pogajanja. Nemci so končno položili orožje. Iz ječe je prišlo 680 zapornikov. Težko je popisati veselje rešenih, njihovega zmago-slavlja, ko so videli včerajšnje mučitelje in zatiralce na vrtu brez orožja, zastražene in osramočene...

Letos 4. maja je bila v Begunjah proslava, ki se jo je udeležilo več sto bivših borcev in zapornikov. Povabili so vse, ki so sodelovali pri osvoboditvi in tiste, ki so bili osvobojeni. Krajevna organizacija ZB pa je razvila svoj prapor, ki mu je kumovala poleg Franceta Mežeka-Štefana tudi znana aktivistka Kati Šenk-Tetka. Tovarišica Šenkova je bila tista, ki je pred 13 leti prva stopila v kaznilnico in komandantu nemške straže sporočila pogoje za vdajo. Taborniki so prišli iz Žirov, Škofje Loke, Kranja in Radovljice po kurirskih poteh Kokrškega odreda ter položili vence iz gorskega cvetja in zelenja k spomenikom v Dragi in na kaznilniškem vrtu.

P.

Naprednim železničarjem v spomin

Z razvojem kapitalizma v Avstro-ogrski monarhiji je dobila Slovenija prve železnice. Le-te so bile prva kapitalistična podjetja na naših tleh in kot take so vsrkale odvečno delovno silo s kmetov ter tako rodile prve slovenske proletarce. Kjer pa so bili proletarci, tam se je kmalu začela tudi razredna borba. Res so se socialistične ideje začele širiti med železničarji že proti koncu 19. stoletja, čeprav so bili le-ti skoraj pod vojaško disciplino in čeprav so imeli v odnosu na druge delavce vrsto privilegijev. Po I. svetovni vojni pa je gibanje železničarjev doseglo svoj višek v znani železničarski stavki leta 1920, ki se jo je udeležilo nad 70.000 železničarjev iz vse takratne kraljevine SHS. Stavki so sledili dogodki na Zaloški cesti v Ljubljani, kjer so orožniki brez opozorila začeli streljati v mirno množico ter so ubili 14, ranili pa 75 demonstrantov. Tudi med II. svetovno vojno so železničarji ostali zvesti načelom delavske solidarnosti in so se množično vključili v NOB. Velika množica železničarjev, zastopnikov različnih političnih in družbenih organizacij ter delegacij je bila 15. aprila letos navzoča pri odkritju spomenika žrtvam na Zaloški cesti in železničarjem, padlim med NOB. Ob tej priliki je govoril tovariš France Leskošek-Luka, član Zveznega izvršnega sveta in Izvršnega komiteja CK ZKJ.

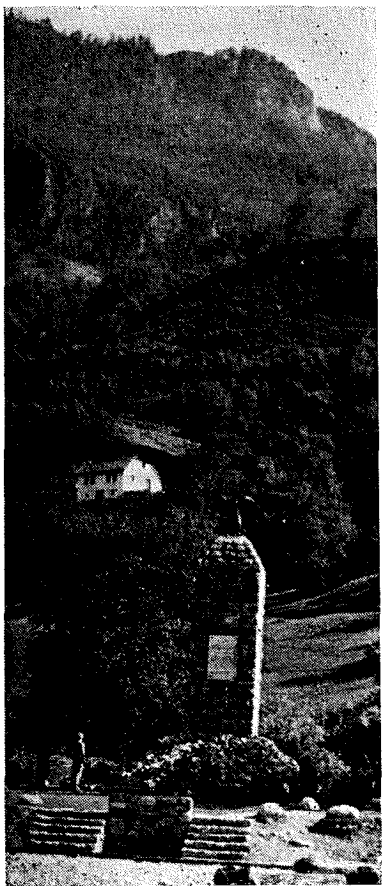
Spomenik žrtvam iz Mauthausna

Letos je minilo trinajst let, odkar so se odprla vrata širom Evrope znanega nemškega uničevalnega taborišča v Mauthausnu. Vrsta delegacij iz raznih dežel se je udeležila žalnih svečanosti, ki so trajale dva dni. Šestčlanska delegacija ZB NOV Jugoslavije pod vodstvom člana Izvršnega odbora Centralnega odbora ZB, književnika Velibora Gligorića, pa

je odkrila spomenik Jugoslovanom, ki so jih nacisti pomorili v taborišču s lakoto in trpljenjem. Prisotnih je bilo tudi večje število bivših jetnikov iz Jugoslavije. Spomenik je izdelal kipar Nander Glid iz Beograda, ki je bil sam zaprt v Mauthausnu. Stebri in osnovni blok spomenika so narepravljeni iz marmora iz Venca, kip pa je iz brona.

SPOMENIKI *na* SUTJESKI

*Levo: spomenik pri Popovem mostu, borcem IV.
in V. Crnogorske brigade, padlim v borbah pri Sutjeski*

Sutjeska se nam je javila že od daleč. Se kakih sto metrov, pa smo zagledali njene šumeče valove, tu, ob njenem izlivu v Drino. Za hip smo obstali in jo gledali. Reka buči in bobni, da jo je slišati daleč naokrog. Vije se po vijugasti strugi in buta ob bregove. Toda zdaj ni ovira, zdaj ne sluti nevarnosti in ne grozi s smrtjo. Zdaj vzbuja samo žalostne spomine, opozarja nase, ko je »tekla motna in krvava«, spomine na čase, ko je bila mačeha utrujenim partizanskim kolonom in borcem, ki so prenašali in prevržali čeznjo ranjence.

Toda zgodovina nam ni nič poklonila, smo pomislili. Če ni bila Sutjeska, je bila pa Drina ali Morava, Neretva ali Sava. Če niso bile te reke, so bili pa strmi gorski grebeni, negostoljubni, neprehodni gorski kraji. In lakota kot stalni spremljevalec v vseh tegobah, ki so jih naši narodi doživljali. Sleherno, tudi najmanjšo zmago smo morali drago plačati

Rečica Sutjeska pri Tjentištu

z žrtvami. Vtem ko so drugi narodi, srečnejši od nas, gradili tovarne in počitniške domove, šole in ceste, smo mi gradili grobnice in postavljali spomenike. In tako je bilo malone do naših dni. V naši deželi skoraj ni kraja brez spomenika žrtvam nedavnih in davnih časov in treba je tako delati zaradi nas samih, zaradi določene etike v nas in zgodovinske kontinuitete.

S temi mislimi smo se napotili vzdolž Sutjeske. Vajeni šumenja njenih valov smo nadaljevali pot. Na levi strani smo videli strme pečine Vučeva, s katerih so skakali Nemci pod pritiskom Šeste vzhodno-bosenske, Majeviške in Druge srbske brigade. Pred seboj pa smo videli Čurevo, Igoče, Šadiće, Djurdjevico — krvava bojišča iz Pete ofenzive.

Potem smo prišli do prvega spomenika v Sutjeski.

Na njem je napisano:

»To spominsko ploščo 250 borcem in voditeljem Šeste vzhodnobosenske proletarske brigade, padlim v Peti sovražni ofenzivi junija 1943, so vzdali njihovi bojni tovariši ob 10-letnici ustanovitve brigade. Večna slava in hvaležnost borcem, padlim za svobodo, 3. avgusta 1952.«

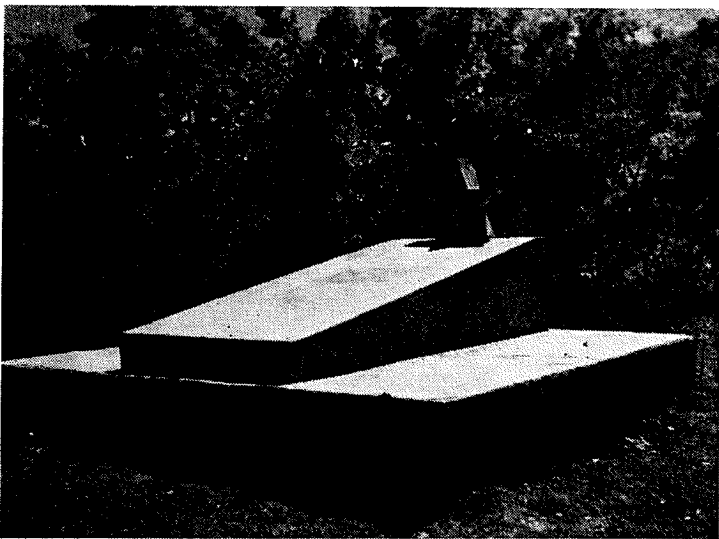
Skromen spomenik, kakor so bili skromni borci, ki so jim vzdali tu spominsko ploščo. In vendar vpliva ta spomenik na človeka pomirjajoče. Opozarja nas, da ne smemo pozabiti na tiste, ki so nesebično žrtvovali svoja mlada življenja, da so položili močne temelje naše sedanjosti, pomirja našo vest.

Še enkrat smo se ozrli na spomenik in nadaljevali pot proti Šadićem. Džamija, ki ji je topovska granata odbila vrh minareta (bržčas je kak četnik potrpežljivo meril) je zdaj pusta. Mujezin v njej ne kliče vernikov k molitvi, vernikom pa se menda ni zdelo potrebno trošiti delovno silo in denar za njeno popravilo. Džamija in star turški grad — nekoč lastnina Mustajbega Hasanbegovića, sta tudi prepuščena vetrovom in mrazu. To je vse, kar popotnik mimogrede opazi v tej vasi. Da, omeniti je treba še hladen in bister gorski studenec pod lipo.

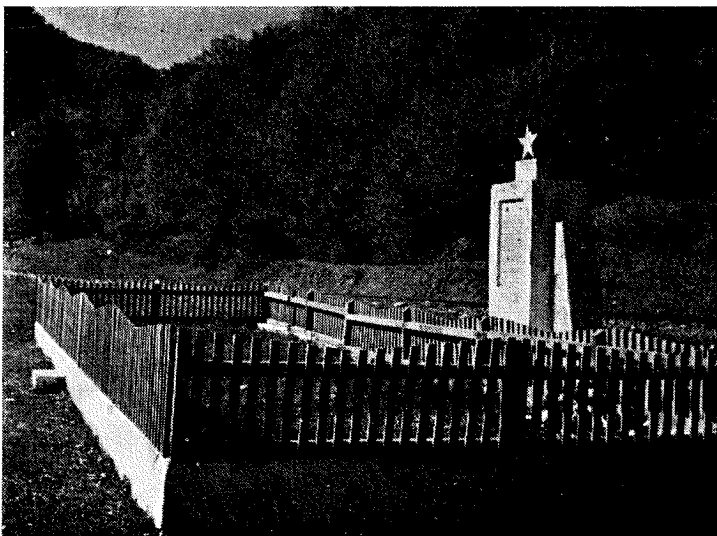
Hodili smo počasi in razne misli so nam rojile po glavi. Hoditi ob Sutjeski, ne da bi obujal spomine na dramatične dogodke okoli nje v Peti ofenzivi, namreč človek ne more. Tu te vsak korak opozarja na to in vsak pogovor se začne s tem.

Zdaj smo na Popovem mostu in prvo, na čemer se ustavi naš pogled, je spet spomenik. Stoji tik Sutjeske. Spomenik je visok, izklesan iz kamna, na vrhu je pritrjen orel z razširjenimi krili, s pogledom, obrnjenim proti Zelengori. Napis na njem glasi:

»1942—1952. Pri vasi Vrbnici je bila 17. junija 1942 formirana Četrta proletarska (črnogorska) brigada. Vrhovni poveljnik NOV in POJ je rekel borcem in oficirjem:

Grob Save Kovačevića na Zelengori pri Tjentištu

Skupna grobnica 840 padlih borcev na Tjentištu

,Vaša pot od začetka do tod je slavna in v zgodovini naše borbe bo ostala kot svetla sled.'

Strnjeni v nove vrste, enotni in nepremagljivi so s še večjo vnemo utirali svojo slavno pot v bojih širom po domovini ter z junaštvom in krvjo potrjevali svoje nade, s katerimi so jih spremljali naši podjarmljeni narodi, Partija in tovariši Tito. Od 1082 borcev in oficirjev, kolikor jih je bilo na dan formiranja brigade, jih je med NOV in revolucijo umrlo junaške smrti 467.

Brigada se je junaško borila tudi ob proboju v Peti ofenzivi.«

Komaj smo utegnili prepisati besedilo, že se je znočilo. Dolga zimska noč na Popovem mostu pomeni prijetno kramljanje pri Miletu Radoviću in pozno v noč obujanje spominov na juriše in junaštva, na kolone beguncev na pečinah Vučeva, na ranjence in za pegavico obolele, ki so jih Nemci »streljali v čelo«. Pretresljive zgodbe o vsem tem bodo nekoč dobrodošle umetniku. Epopeja Sutjeske namreč še ni umetniškoizoblikovana. Narodna pesem pa že poje: »Svu Sutjesku tama krije, / Iznad nje se gavran vije. / Pa se crni gavran smeši. / Gde junački trunu leži.«

Te stihe smo zabeležili v premoru, ko so zapeli kmečki fantje pod vplivom pripovedovanja o proletarskih juriših.

Zjutraj smo prispeli na Tjentište. Tu se ti odpre pogled na Košur, Krekove in Ozren ter naprej proti Milinkladam in Zelengori na eni ter na Borovno in Dragaš na drugi strani Sutjeske: pogled na ta košček ravne zemlje ob Sutjeski, potem pa trenutek molka. Misli hite nazaj v tiste grozljive dneve in noči junija 1943, ko so se tu menjavali juriši in umiki, ko je to bukovo goščo oblikovala človeška kri. Pri tem ti roji po glavi samo ena misel, kakor so tudi partizanske enote mislile samo eno — kaj bo z ranjenci. Ne vem, ali je zgodovina že kdaj zabeležila podobno bitko — bitko, ki je bila navdihnjena in ki se je bila v znamenju humanizma in za njeno zmago v življenju.

Tu, na Tjentištu, smo videli tretji spomenik v dolini Sutjeske, Skupna grobnica borcev, ki so padli na tem kraju in v najbližji okolici. Na njem je napisano: »Na tem kraju počivajo posmrtni ostanki 840 tovarišev, borcev narodnoosvobodilne vojske, ki so 13. junija 1943 v Peti ofenzivi prebijali sovražne obročne ter junaško padli za čast in svobodo svoje domovine in svojega naroda. Sutjeska-Tjentište, 27. julija 1949.«

Imen borcev na spomeniku ni in na njem tudi ni povedano, iz katerih enot so bili. Nedvomno pa so bili iz vseh enot, ki so sodelovale v proboju na Sutjeski, bili so Srbi in Hrvati, Dalmatinci in Črnogorci, sinovi vseh naših narodov.

Komaj deset metrov naprej stoji še en, po vrsti četrti spomenik na Sutjeski. Na njem je napisano: »Na tem kraju so borci Prve dalmatinske proletarske brigade v sestavi Tretje udarne divizije pod vodstvom Save Kovačevića 13. junija 1943 prebili fašistični obroč. To spominsko ploščo je vzdalo padlim tovarišem v spomin ljudstvo Dalmacije in tega kraja.«

Tako je Sutjeska okrašena s spomeniki. Tam gori, na Krekovih, pa leži, na častni straži, legendarni junak Sava Kovačević.

Radivoje Jovanović

22. julija — v Škofjo Loko

V okviru proslave Dneva vstaje bo letos praznovala Gorenjska petnajsto obletnico ustanovitve VII. udarne brigade »Franceta Prešerna«. Med vojno je bilo v Sloveniji nad trideset brigad in odredov, ki so bili po vojni razen treh brigad 14. divizije vsi razpuščeni. Tudi sicer so se bivši borci in oficirji razšli po vsej državi. Zato je primerno, da se ob različnih praznikih stari bojni tovariši zopet snidejo. Do sedaj smo imeli že nekaj brigadnih in odrednih proslav, ki so se pokazale kot najbolj primerna oblika za taka srečanja. Letos se bo takim brigadnam in odredom, ki so že imeli svoje praznike, pridružila tudi Prešernova brigada, oziroma njeni bivši borci.

Prešernova brigada je bila ustanovljena 13. julija 1943 v Davči pod Jelovico. Zlasti prvo leto je imela v svojem sestavu večino Gorenjcev, pa tudi bojevala se je največ na Gorenjskem. Zato se je je prijelo med partizani ime »Gorenjska brigada«. Takoj po ustanovitvi je brigada doživela hud napad Nemcev, ki je dosegel višek na Žirovskem vrhu. Toda srečno se je prebila iz obroča, čeprav za ceno precejšnjih žrtev. Odšla je na Dolenjsko, kamor jo je poklical Glavni štab. Bližala se je namreč kapitulacija Italije. Na Dolenjskem je brigada razorožila nekaj enot umikajoče se italijanske vojske in se dobro oborožila, potem pa napadla in likvidirala belogardistično postojanko v

Turjaškem gradu. Zatem se je vrnila na Gorenjsko. Decembra je pretrpel eden njenih bataljonov hud poraz na Pokljuki, kmalu nato pa je drugi bataljon odšel na Koroško. Poleti 1944 se je brigada zadrževala na Cerkljanskem, v Selški in Poljanski dolini ter na Jelovici. Udeležila se je napada na železnico v Baški grapi in na postojanko v Železnikih. Po hudih bojih v aprilski sovražni ofenzivi leta 1945 se je znašla na Primorskem in tam dočakala svobodo. Po osvoboditvi je bila razpuščena, oficirji in vojakci pa dodeljeni drugim enotam.

Pripravljalni odbor pri okrajnem odboru ZB v Kranju je izbral za proslavo Medvedjo dolino blizu starega

gradu v Škofji Loki. Od tam je lep razgled na mesto ter na bližnjo in daljno okolico, ker je dolina približno 150 metrov visoko, pri sotočju Selške in Poljsanske Sore, na pobočju Blegaša. V Škofji Loki pripravljajo vrsto kulturnih in športnih prireditev. Povabili so tudi več godb in pevskih

zborov iz Gorenjske in od drugod. Muzejsko društvo pa bo izdalo posebno številko »Loških razgledov«, posvečenih dogodkom med zadnjo vojno in Prešernovi brigadi. Proslava bo velika manifestacija gorenjskega ljudstva in gorenjskih borcev, združenih v boju za socializem.

pa so tu pokopani prvi borci, ki so zapustili tržiške tovarne in domove že leta 1941 in odšli v bližnje gozdove. Med njimi so tudi posmrtni ostanke večje skupine partizanov, ki so jih Nemci s pomočjo izdajalskih petekolonašev - kulturbundovcev v poletju 1941. leta obkolili pod Storžičem in jih zverinsko pobili.

S tem se je mesto Tržič oddolžilo svojim padlim borcem in talcem in svojim najboljšim sinovom, ki jih ni več med njimi, a so iskro upora spremenili v velik ogenj širokega odpora proti okupatorju, postavilo zares lepo urejeno grobišče. Poleg grobišča je vzdana tudi spominska plošča, na kateri so stili Lili Novy, posvečeni padlim za svobodo svoje domovine.

Ciril S.

Grobišče padlih borcev v Tržiču

Na tržiškem pokopališču so uredili grobišče borcev in talcev tega industrijskega mesta. Na nekoliko vzvišenem delu pokopališča ležijo posmrtni ostanke borcev, ki so se dvignili v upor proti nemškemu okupatorju, kot tudi talcev, ki so bili ustreljeni v Tržiču.

Imena in letnice na grobovih govorijo o tem, da so se borili proti nacistom ljudje obeh spolov in raznih starosti, od nežne mladosti do visokih let. Med padlimi borci je bilo največ tovarniških delavcev, vendar pa najdemo med njimi tudi druge poklice. Predvsem

Celje je bilo eno izmed prvih slovenskih industrijskih mest, zato je bilo v njem in v okolici delavsko gibanje že zgodaj zelo močno. Združilo se je z borbo za narodnostne pravice zatiranih Slovencev. Iz vrst celjskih komunistov, ki so se že desetletja pred II. svetovno vojno borili za pravice do osnovnih pridobitev, ki jih je prinesla civilizacija človeštvu, je izšla cela vrsta vidnih revolucionarjev. Tudi tovariš France Leskošek-Luka, član Izvršnega komiteja CK ZKJ, ki je na predvečer 1. maja letos odkril v Celju spomenik žrtvam fašističnega nasilja, je eden izmed njih.

Številne so bile žrtve, ki jih je Celje z okolico dalo zlasti v prvih letih osvobodilnega boja. Nemški okupatorji so se dobro zavedali, kdo je najbolj nevaren njihovim zavojevalnim namenom. Z vso krutostjo so se vrgli na komuniste in vse poštene Slovence, ki so se komunistom pridružili v skupnem boju za obstanek. Vsepovsod so padali talci. Precejšen del prebivalstva so Nemci že prve dni okupacije sploh izselili, da bi tako že vnaprej onemogočili vsak poskus upora. Kljub nasilju in žrtvam pa se je odpor stopnjeval in nazadnje prerasel v pravo vojno na tem, za Nemce tako občutljivem področju, ki so ga kaj kmalu po okupaciji anektirali in proglasili za nemško. V slavno 14. divizijo, ki jo je Glavni štab poslal na pomoč štajerskim partizanom, so se vpile množice borcev iz celjske okolice. Nastalo je prvo osvobodeno ozemlje na Štajerskem v Zgornji Savinjski dolini. V zimskih mesecih 1944/1945 so Nemci z velikimi silami sicer spet pregnali NOV v gozdove, toda samo za nekaj mesecev. Maja 1945 je pisana okupatorska vojska bežala čez celjski okraj in tu doživela svoj neslaven konec.

Nov spomenik v Celju

KRATKE NOVICE

● **PRAGA** — Združenje češkoslovaških protifašističnih borcev je protestiralo pri pariški založbi »Svetovna knjižnica«, ker je le-ta izdala znano delo češkega junaka odpornejšega borca Juliusa Fučika »Reportaža z zanko okrog vratu« skupaj s knjigo na smrt obsojenega ameriškega gangsterja Chesmanna »Celica smrti 2445«.

● **VARŠAVA** — Umrli je polkovnik Dobrovski, znan borec poljskega gibanja odpora. Gestapo ga je ujel že 1. 1943. Do osvoboditve je bil v različnih taboriščih in zaporih. Povsod so ga mučili in maltretirali. Na hrbtu je kot posebno nevaren jetnik moral nositi velik rdeč križ. Po vojni je polkovnik Dobrovski zavzemal vidne položaje v organizaciji ZBOVID.

● **VARŠAVA** — Komite za gradnjo »Spomenika junaku« v Varšavi je sprejel do sedaj že 192 načrtov. Med njimi je 42 načrtov avtorjev iz inozemstva, in to iz Beograda, Berlina, Osla, Budimpešte, Pekinga, Prage, Splita, Sofije itd. Po javni diskusiji o vrednosti posameznega načrta bo objavljen izid natečaja.

● **PRIJEDOR** — V vaseh Radomirovac in Brezica so uredili dvojce partizanskih pokopališč. V grobnici v Radomirovcu je pokopanih 59 padlih borcev, imena 259 padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja pa so vklesana v spominsko ploščo. V grobnici v Brezici so prenesli posmrtno ostanke 36 padlih, v spominski plošči pa so vklesana imena 232 padlih.

● **REDIPUGLIA** — Na vojaškem pokopališču, ki je največje v Italiji, so pokopali posmrtno ostanke 103 borcev Gibanja odpora, ki so do leta 1945 pomrli ali bili pobiti v taborišču Mauthausen v Avstriji. Na meji, kjer so zastopniki avstrijskih oblasti svečano izročili krste s posmrtnimi ostanki predstavnikom Italije, je bila žalna slovesnost.

● **LJUBLJANA** — Ob obletnici osvoboditve Ljubljane, 9. maja, so za Bežigradom na hiši dr. Mavricija Neubergerja odkrili spominsko ploščo. Dr. Neuberger je padel kot žrtev fašističnih hlapcev-domobrancev, v hiši pa se je med NOB skrivalo več voditeljev OF.

● **OGULIN** — Okrajni odbor ZB je sklenil predlagati, da bi se vse šole v okraju imenoval po padlih narodnih herojih. Doslej je bila namreč v vsem okraju samo ena šola, ki je dobila ime po narod-

nem heroju. To pa je za partizanske kraje v okolici odločno premalo. Na vsaki šoli, ki jo bodo imenovali po narodnem heroju, bo vzidana tudi spominska plošča.

● **GRADACAC** — Občinski ljudski odbor je sklenil spremeniti v muzej hišo pesnika in revolucionarja Hasana Kikića, ki je doslej bila znana v vsej okolici po rezbarijah.

● **KOVIN** — Za Dan borcev bodo odkrili spomenik umrlim borcem, ki so bili zadnje leto vojne ranjeni, kot taki prepeljani na zdravljenje v sedanjo bolnišnico za duševne bolezni in so tam zaradi posledic ran umrli. Njihove posmrtno ostanke bodo prenesli v grobnico, ki bo zgrajena iz granita. Poleg tega bodo uredili pokopališče postreljenih in umrlih jetnikov v Dubovcu.

● **KRUŠEVAC** — Srbski književnik Dobrica Čosić je napisal svetovnoznani partizanski roman »Daleč je sonce« po dogodkih v Rasinskem partizanskem odred. Letos bo Zveza borcev organizirala partizanski pohod po poti, ki jo je prehodil Rasinski odred januarja 1943 in ki ga opisuje tudi Čosić — Z Jastrebača čez Moravo in nazaj.

● **DJAKARTA** — V Indoneziji je nekaj nad 800.000 bivših borcev. Sedaj se pripravljajo zakon, po katerem bo moralo biti vsaj 25 odstotkov vseh uradnikov bivših borcev. Podobno nameravajo zgraditi več taborov, v katerih bodo zaposleni predvsem bivši borci.

● **PEČUJ** — Med proslavo 13. obletnice osvoboditve Madžarske so predstavniki madžar. oblasti in jugoslovanske ambasade položili vence na grobove jugoslovanskih borcev, ki so padli ob osvoboditvi mesta.

● **ZAGANE** — Kar 17 skupnih grobišč so odkrili v Zaganih (Poljska) na področju zelenogorskega vojvodstva, kjer so bili v času nemške okupacije številni logorji, največ vojnih ujetnikov.

● **UZIČKA POŽEGA** — Kmalu bo vas Rečice povezana s Požego z dobro cesto s trdo podlago. Cesta se bo imenovala po prvem jugoslovanskem narodnem heroju Petru Lekoviću, ki se je že pred vojno zavzemal za gradnjo.

● **PARIZ** — Svetovna federacija bivših borcev je dobila štirinadstropno

hišo v Parizu za svoj sedež. Notranjost bo popolnoma preurejena in dne 11. junija bo uradna otvoritev. Pohištvo za veliko dvorano sta prispevali dve nemški odporiški organizaciji, danska organizacija pa je opremila malo dvorano. Predsednik francoske vlade je poklonil vazo iz Sevr.

● **CANBERA** — Vojaški vojni invalid, sedaj slikar, Napie Valer, je sestavil 1200 kvadratnih metrov velik mozaik, sestavljen iz šest milijonov kosov barvastega stekla. Delal je tri leta. Mozaik je del spomenika padlim Avstralcem v II. svetovni vojni.

● **TOKIO** — Združenje japonskih vojnih veterancev je protestiralo proti širjenju vesti o udeležbi članov združenja v bojih na strani upornikov proti zakoniti indonezijski vladi. Po teh vestih naj bi se več Japoncev, članov združenja, prostovoljno prijavilo v uporniško vojsko. Vsakega člana združenja, ki bi se boril na strani upornikov, bodo izključili iz svojih vrst.

● **MÜNCHEN** — Delegacija Mednarodnega komiteja bivših internirancev iz Dachaua je protestirala pri bavarski vladi zaradi namena, da bi uničili ostanke koncentracijskega taborišča. V delegaciji je bil tudi jugoslovanski predstavnik Marijan Vivoda.

● **LJUBLJANA** — V počastitev VII. kongresa ZKJ so v Muzeju NO v Ljubljani odprli razstavo ilegalnega tiska v okupirani Ljubljani. Prvo leto osvobodilnega boja je delovalo v Ljubljani nad petdeset ciklostilnih tehnik. Kasneje, ko se je osvobodilno gibanje razmahnilo, se je pokazala potreba po večjih tiskarnah. »Podmornica«, »Tunel« in tiskarna »Toneta Tomšiča« ter druge, večje in manjše, so natisnile celo vrsto ciklostiliranih in tiskanih časopisov, letakov in brošur, tehnično tako dovršenih, da bi se z njimi ponašala lahko vsaka tiskarna s kompletnim strojnimi parkom in z normalnimi delovnimi pogoji.

● **LJUBLJANA** — Društvo arhivskih delavcev je priredilo v razstavni dvorani Magistrata razstavo dokumentov o delu KPJ med obema vojnoma. Cela vrsta listin in dragocenih predmetov ponašarja boj avantgarde delavskega razreda in vsega

slovenskega ljudstva v obdobju, ki mu je sledila NOB. Tu je rdeč delavski prapor, ki je bil zazidan v Delavski dom na Novem trgu od 1921. do 1945. leta, tu so tiralice, policijska poročila, sodni spisi, letaki in okrožnice, pisma...

● **WASHINGTON** — Letos, prvič po trinaajstih letih, odkar so se v zadnji vojni srečali na Labi zavezniški in sovjetski vojaki, so priredili v Washingtonu proslavo. V Washington je odpotovala na povabilo bivših ameriških udeležencev druge svetovne vojne delegacija sovjetskih borcev, med katerimi so tudi trije borci, ki so se 1945. leta srečali z zavezniki na Labi.

● **AMSTERDAM** — Na konferenci Združenja bivših nizozemskih židovskih internirancev v Buchenwaldu so se delegati spomnili tudi 425 mladih nizozemskih židov, ki so jih Nemci februarja 1941 zaradi stiske internirali v Buchenwaldu in tamkaj usmrtili.

● **LITOMERICE** — Pri zaspavanju in odvažanju materiala iz nekdanjega rudnika »Rihard« v Litomericah je delavec naletel na čudno plast zemlje, ki se je popolnoma razlikovala od druge. Pri nadaljnjem razkopavanju je naletel na štiri metre dolgo plast zemlje, v kateri so bile na pol izgoarele kosti. Hkrati pa je odkril tudi zabojček, v katerem je bil pepel in kakršne so nemški nacisti sprva pošiljali svojcem umrlih internirancev. Pri nadaljnjem raziskovanju so ugotovili, da so v tem rudniku delali interniranci iz stranske komande taborišča v Flossenbргу, predvsem Poljaki. Rusi in Francozi.

● **VOĽČJA DRAGA** — Krajevni odbor ZB se pripravljajo na gradnjo spomenika padlim borcem in žrtvam fašističnega nasilja, ki bo stal nekaj nad milijon dinarjev. Zbrali so že 180.000 dinarjev, posamezniki so dali 60.000 dinarjev, mladinska organizacija pa 15.000 dinarjev. Spomenik bodo odkrili 15. septembra letos, ob obletnici pokola neoboroženih žensk, otrok in starčkov, ki so se leta 1943 pred nemško ofenzivo skrili v zapuščenih kaverni iz I. svetovne vojne, pa so jih Nemci odkrili in pobili. Skupno je med NOB padlo iz Voľčje drage in sosedne Bukovice 43 borcev, 40 pa je bilo žrtev fašističnega nasilja.

PARTIZANSKA DOBRA VOLJA

Starka in druga fronta

Novico o drugi fronti, ki se se je odprla v Normandiji 1944. leta, je neka sandžaška brigada pozdravila s streljanjem iz pušk in avtomatskega orožja. V soteski Tare je brigada srečala neko starko, ki je borce plašno nagovorila: »Le počemu takšno streljanje, saj ni Nemcev v bližini?« — »Dru-

ga fronta se je odprla,« so ji pojasnili vzradoščeni partizani. »O bog,« se je začudila starka, »mar ni dovolj teh front, da se veselite še tele nove...?«

Na prevezovališču

Ranjenci prihajajo s položaja in zdravniki imajo dela čez glavo. Naposled pride tudi neki Milenko iz Podbrdja. Opira se na puško kakor na palico in stiska zobe od bolečin.

»Tovariš doktor,« se obrne k zdravniku, »ali bi me utegnili obvezati?«

»Seveda, fant moj. Povej mi samo, kakšne narave je tvoja rana?«

»Nemško-šrapnelske, če se ne motim,« odgovori ranjenec.

Izmena

Sredi leta 1942 je Liški partizanski odred ujel desetino Italijanov, ki so bili prišli iz Vrhovin ropat po okoliških vaseh. Med potjo v štab odreda so peli »Avanti popolo« in si na vso moč prizadevali, da bi bili videti veseli, toda okrog

poldne so jeli jokati. Kakor je bilo že prej dogovorjeno, je bil tisti dan določen za zamenjavo italijanskih ujetnikov za naše rodoljube po italijanskih zaporih. Zato je štab odreda določil tudi to skupino za zamenjavo. Komisar je Italijanom to pojasnil in jim velel, naj se pripravijo na pot. Italijani niso imeli pomislekov proti zamenjavi, pač pa so zahtevali, naj jim partizani vrnejo orožje, češ da so v vojski zadolženi zanj. Dolgo so jokali, moledovali in prisegali, da ne bodo več streljali. Naposled pa je njihov oficir ves objočkan zajeceljal: »Kaj pa brzostrelka? Zanj sem jaz zadolžen.«

»Je že prepozno, brzostrelka je že včeraj dobila izmeno!« mu je kratko odgovoril komisar.

Zgodovino vprašaj

Po italijanski okupaciji Hercegovine je živel v Bileću Jefto Popara, »ljudski modrijan«, kakor so ga imenovali zaradi njegovih zgodb, šal in domislic.

Že na jesen so začele partizanske enote pod poveljstvom Save Kovačevića »nadlegovati« Italijane v Bileću. Zbegan in razkačen spričo dogodkov v Črni gori in Hercegovini je italijanski komandant v Bileću poklical nekega dne Jefto Popara k sebi in ga vprašal: »Zakaj se Črnogorci puntajo,

ko pa je kraljica Helena njihove krvi?«

»To so podedovali od dedov, gospod, to so dobili po moški veji,« je odgovoril Jefto.

»Vse dam pobiti in požgati!« se je zadril komandant grozeči.

»To lahko storiš, gospod. Močno vojsko imaš. Priporočal pa bi ti nekaj: preden udariš nanje, vprašaj zgodovino.«

»Zakaj?«

»Hm, kar tako, pravim.«

Komandant Jeftovega odgovora ni razumel in zato je pretrgal nadaljnji pogovor.

V kavarni so nestrpnost pričakovali Jefta.

»No, kaj je bilo, Jefto?« so ga vprašali, ko se je vrnil.

»Nič! Ta šleva se je razjezila na Črnogorce in pravi, da bo vse pobil in požgal. Revež ne ve, da so se tudi boljši vojskovodje vračali iz Črne gore s krvavimi buticami. Zato sem mu rekel, naj vpraša zgodovino.«

Komandant seve ni poslušal Jeftovega nasveta, marveč je udaril z vojsko na Petrovce. Sprejel in nazaj ga je pognal Sava. Drugi dan se je še z večjo vojsko znova pognal v napad. Tokrat pa so Črnogorci ujeli tudi njega.

»No, Jefto, kaj se je pa zgodilo s tisto italijansko šlevo?« so ga vprašali po bitki.

»Saj sem mu svetoval, naj vpraša zgodovino, pa me ni poslušal,« je odgovoril Jefto.

Kordunci o Italijanih

V septembru 1943 so borci Druge liške brigade skupaj s kordunskimi enotami pri Perjasici na Kordunu razbili močno italijansko kolono. Zaplenili so več kamionov, kakih 90 konj, dva topa, en tank in mnogo druge vojne opreme. Tovarišica Mika Šašić iz 1. bataljona je prva skočila na italijanski tank in s pomočjo ostalih partizanov ga je iztrgala Italijanom.

Skupina starih Korduncev se je veselo pogovarjala o tem dogodku in zbijala šale na račun Italijanov, rekoč: »Hrabra je ta vojska, da ji ženske iztrgajo tanke!«

Vajenec-mojster

Na jesen 1941 je Vlado Šegrt (šegrt pomeni v srbohrvaščini — vajenec, op. ur.) s svojim odredom neke na meji med Hercegovino in Črno goro presenetil italijansko kolono in jo do kraja pobil. Mnogo Italijanov je padlo, izgubili so tudi tri tanke in razbita kolo — na se je vrnila v Trebinje.

»Kdo vas je pa tako namlatil?« je vprašal komandant italijanske garnizije v Trebinju. »Nekakšen Šegrt,« so mu odgovorili.

»Prej bi dejal, da je bil Mojster, vi pa vajenci,« je rekel komandant srdito.

Uspavalno sredstvo

Poleti 1943 je bil Vice Buljan ob avtomobilski nesreči na osvobojenem ozemlju poškodovan tako, da je moral

ležati. Tiste dni se je nenehno mudil pri njem njegov kurir z vzdevkom Tarzan. Nekaj od bolečin, nekaj od jeze, da se mu je to pripetilo, Vice ni mogel spati in zdravnik mu je priporočil uspavalne tablete. Čez nekaj dni ga je zdravnik vprašal:

»Kako učinkujejo tablete, Vice?«

»Imenitno,« je odgovoril Vice; »jaz zaužijem tablete, Tarzan pa spi.«

Liški blagoslov

Partizan je prišel v hišo stare Ličanke, ki je, videč nove škornje na njegovih nogah, zadovoljno vzkliknila: »Bogme, oblečen si pa imenitno, sinko. Od kod ti tako lepi škornji?«

»Nemcu sem jih sezul, mami,« je odgovoril borec.

»Daj bog, sinko, da bi jih vse življenje sezuval drugemu, ko si tak junak!« ga je od srca blagoslovila žena.

Bil je pravi partizanski pesnik. Z njim je bilo še nekaj veselih tovarišev. Vračalji so se z mitinga, ki se je končal z dobro kapljico.

Iz zasede ob cesti je zaregljal mitraljez. Krogle so sicer letele v zrak, vendar pa je prispela vesela družba v taborišče v rekordnem času. Komandantu so kratko sporočili, kaj se je zgodilo, in le-ta je takoj razposlal patrulje.

Čez dobro uro sta prispela v taborišče dva borca iz bri-

Partizan in italijanska artilerija

V začetku zime 1941 se je mudil bataljon »Marko Orešković« v Končarevem Kraju. Vas je bila izpraznjena in vaščani so se na jesen vrnili v prazne hiše. Zato so tudi borci malone gladovali. Jedli so v glavnem krompir. Začeli so zlagati pesmi na čast krompirju, v katerih so poudarjali, kako »dober je v juhi ali pa v oblicah...«

Neko noč so Italijani s položajev, oddaljenih dobra dva kilometra, zasuli vas s srditim artilerijskim ognjem, in sicer z granatami kalibra 152 mm. Ena granata je udarila v stajo in ubila dva vola, ki so ju potem porabili za hrano bataljona.

»Da ni italijanske artilerije, kdo ve, kako dolgo bi nas kuharji še pitali s tem krompirjem,« je rekel eden izmed partizanov.

Vajina sreča

gade, ki sta se slučajno mudila na osvobojenem ozemlju. Dobre volje sta pravila, da sta, videč veselo družbo, spustila v zrak rafal. Hotela sta videti, kako bodo uporabili svoje brzostrelke. Veseljaki pa niso odgovorili z orožjem, marveč so samo izgubili dva saržerja, ki sta ju tovariša pobrala in prinesla v taborišče. Vsi so se smejali, le pesnik je rekel čisto resno:

»Tovariša, vajina sreča, da smo vaju spoznali po glasu brzostrelk, drugače bi vaju bili prerešetali. Nekateri so že hoteli streljati, pa sem jim prepovedal.«

Potem pa je mirno vzel saržer, patrulje pa so dobile ukaz, naj se vrnejo.

